

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

VERBA

Vera Figner - Bir Muhallifin Hayatı

LYNNE ANN HARTNETT

Lynne Ann
Hartnett

Çeviri: Ertuğrul Uzun

Vera Figner

Bir Muhallifin Hayatı

VERA FIGNER “BİR MUHALİFİN HAYATI”

Lynne Ann Hartnett

Lynne Ann Hartnett, Amerika Birleşik Devletleri’nde,
Philadelphia şehrinin kuzeybatısındaki
Villanova Üniversitesinde tarih profesörüdür.

Villanova’nın Rus Bölge Çalışmaları programının ve
Şiddet ve Çatışma Araştırmaları Merkezi’nin direktörüdür.
Hartnett’in araştırma alanları arasında devrimci hareketler, radi-
kal gruplar içindeki cinsiyet kimliği, Rus mültecilerin ve
sürgünlerin Avrupa’da yirminci yüzyılın başlarındaki konumu
ve deneyimi ve I. Dünya Savaşı döneminde
uluslararası insani yardımlar sayılabilir.

Hartnett’in şu anki projesi, I. Dünya Savaşı döneminde
Londra’daki Rus göçmenler üzerine yaptığı bir çalışmadır.
Çalışmasında uluslararası ve ötesi eylemcilere odaklanmaktadır.
Göç politikası ve mülteci meseleleri bu çalışmanın merkezindedir ve
çağdaş politik sorunlara bir çözüm aramaktadır.

Vera Figner

“BİR MUHALİFİN HAYATI”

Lynne Ann Hartnett

Çeviri: Ertuğrul Uzun

ISBN 978-605-68948-2-4

The Defiant Life of Vera Figner: Surviving the Russian Revolution

LYNNE ANN HARTNETT

© 2014 by Lynne Ann Hartnett

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Verba Yayınevi'ne aittir.

Birinci Baskı: Mayıs 2019, Eskişehir

Genel Yayın Yönetmeni: **Faruk Temizaltın**

Editör: **Haydar Akın**

Çeviri: **Ertuğrul Uzun**

Teknik hazırlık ve düzelti: **Turgut Ulucan, Fırat Bircan**

Baskı ve cilt: **Mutlu Basım Yayın / Bahri Mutlu**

Davutpaşa Caddesi Güven İş Merkezi

C Blok No:256 Topkapı-İstanbul

Tel: 0 212 577 7208 Sertifika No: 18569

Verba Yayıncılık: İstiklal Mahallesi Nurgül Sokak No:3/B

Odunpazarı-Eskişehir Tel: 0 222 408 2352

www.verbayayinevi.com

iletisim@verbayayinevi.com

İçindekiler

Türkçe Baskıya Önsöz.....	9
Teşekkür.....	16
Giriş.....	21
1• Doğmakta Olan Bir Çağın Alacakaranlığında.....	31
2• Bilinçlenme Çağı.....	63
3• Yoldan Çıkan Öncüler.....	85
4• Kasaba ile Şehir.....	121
5• Çarın İdam Fermanı.....	161
6• Devrimci Simgesellik.....	195
7• Dönüşüm.....	229
8• Yaşam ve Ölüm.....	251
9• Sürgündeki Diriliş.....	293
10• Yeni Devrimin Eski Devrimcisi.....	333
11• Yaşayan Devrimci.....	379
Kaynaklar.....	416
Dizin.....	433

Paul, Brendan, Ryan ve Camryn'e...

Türkçe Baskıya Önsöz

DEVRİMLERE, KADINLARA VE NARODNİKLERE DAİR

*“Olayları oldukları biçimde
ele almalıyız;
yani devrimci duyguları,
değişen koşullara
uygun olarak kullanmalıyız.”*

Devrimler altüst oluş momentleridir. Altüst eder ve dönüştürürler.Yalnızca bünyesinde gerçekleştikleri toplumsal/sınıfsal bağlamı ya da üretim ilişkilerini, iktidar yapılarını vb. değil, “eski” toplumda hüküm süren tüm değerleri, tüm hiyerarşileri de. En alttakilere soluk alabilecekleri yeni menfezler açar, onları yukarı-öne doğru çeker, bastırılmışlara güç, susturulmuşlara ses katar.

Üstelik “en alttakiler”, zorunlu olarak devrimin birincil özneleri değildir; feodal soylulara karşı ayaklanan kentli orta sınıflar, toprak ağalarına karşı ayaklanan köylüler, burjuvalara karşı ayaklanan işçiler, efendilere karşı ayaklanan köleler gibi... Devrimler, sömürülen sınıfların yanı sıra, tüm ezilenlere

bir özgürlük alanı açar: Dinsel, etnik, cinsel azınlıklar, kadınlar...

Elbette devrimler, nihayetinde sınıflar arasında gerçekleşir. Sınıfları karşı karşıya getirir. Ve alt sınıflara, yönetilenlere alan açar. Hatta onları ya da içlerinden bir kesimi iktidara da getirir. Mevcut iktisadî ilişkileri dönüştürür, üretim tarzı ve ilişkilerinin köklü değişimlere yol açarlar.

Ama devrimler salt ekonomipolitik ya da salt siyasal hadiseler değildir. Toplumsal-kültürel yaşamın derinliklerine nüfuz ederek tüm toplumsal dokuyu da başkalaştırırlar. Alışılmış, geleneksel olan, saygıdeğer sayılan ne varsa bir anda tarihin çöplüğünde buluverir kendini. Hiyerarşiler tepetaklak, deyim yerindeyse "ayaklar baş" olur. Tüm bir yaşam biçimi dönüştür, başkalaşır...

Ve bu dönüşüm önce ekonomipolitikte değil, hayatın ince dokularında hissettirir kendini çoğunlukla. İnsanlar politize olur, otorite daha çok sorgulanır hâle gelir, itaatsizliğin çeşitli biçimleri açığa çıkar, çocuklar ebeveynlerine, işçiler patronlarına, sivil halk polise, askerler komutanlarına, azınlık mensupları düzenin muhafızlarına, kadınlar babalarına, kocalarına daha çok itiraz ederler. Etiketler geçersizleşir... "Yeni Hayat"ın emareleri çıkmıştır ortaya; yasaklar, baskılar çoğaldıkça etkinliklerini yitirir...

"Kadınlar" dedim, binlerce yılın ezilmişliğiyle büyük değişimi mafsallarında ilk hissedenler onlardır. Devrim onları, alışageldiklerini, sorgusuzca kabullendiklerini, boyun eğdiklerini sorgulamaya yöneltir. Nasıl yaşamaları, nasıl düşünmeleri, nasıl davranmaları, nasıl giyinmeleri gerektiğini belleyen gelenekler, örfler, adetler apansız birer karikatüre dönüşür. Ve daha ufukta görünmeyen devrimin çağrısı, sızlayan dizleri üzerinde doğrulmaya, arkalardan ön saflara doğru atılmaya zorlar onları.

1917 Sovyet devrimi, buna çok iyi bir örnek. Aleksandra Kollontay, Inessa Armand, Nadezda Krupskaya, Rosalia Zemlyachka... Devrimin ön saflara ittiği, ateşle, kanla sınıranmış kadınlar. Adları belleklerimizde, suretleri 8 Martlarda taşıdığımız pankartlarda.

Ama öncelleri de var; adları pek duyulmamış, yalnızca Rusya'yı değil, tüm yeryüzünü döndüştürecek olan 1917 Ekim'ini onlarca yıl önce kemiklerinde hissederek o büyük çağrıya ayak uyduran...

Vera Figner onlardan biri. Taşralı bir aristokrat ailenin kızı. 19. yüzyılın ikinci yarısında, tipik Rus taşralı aristokrat bir aile kızını nasıl yetiştiriyorsa öyle yetiştirilmiş: Otoriter, sert bir baba, suskun, silik, ürkek bir anne ve kardeşleri, Rus köylülüğünün dünyasına erginleyen, sevecen, ilgili ve sevimli bir dadı gölgesinde geçen gamsız kırsal çocukluk yılları... Mutlaka en düzgün giysilerle katılınan ritüalistik aile sofraları ile dağlarda, bayırlarda, ağaç tepelerinde, dere yataklarında salınan bir ilk gençlik.

Aykırılık, önceleri yoğun bir okuma arzusuyla açığa vuracaktır. Dönem Rusyası, özellikle de kırsal Rusya'da kadınlar için pek alışılmadık bir istek. Ancak olanaksız da değil: Soylu genç kızlara mahsus, manastırvari birkaç enstitü, bu "moda"-nın çekiciliğine kapılan genç kızların ve "açık fikirli" ailelerinin taleplerini karşılamak için faaliyete geçmiş bile. Ne de olsa "çağa ayak uydurmak gerek"...

Peki enstitüden sonra? Normali, aynı sınıfsal kökenden, kendini Çarlığın hizmetine adanmış, geleceği parlak genç bir subay, doktor, müfettiş vb. ile evlendirilip yaşamın geri kalanını zaman zaman St. Petersburg'daki davetlerde boy gösteren bir taşra "hanımefendisi" olarak geçirmek.

Vera buna yanaşmadı... Ne olduğunu, nasıl olacağını tam olarak kestiremediği bir geleceğin tutkusu kavuruyordu yüreğini. Okumak ve sırfının kendine sağladığı avantajları yoksul, ezilmiş, halkına faydalı bir insan olmak için kullanmak... Oysa Rusya'da yükseköğrenim kapıları, sağlıklı, mühendis, öğretmen olarak halkına hizmet tutkusuyla tutuşan bu genç kadınlar kuşağına kapalıydı. Çarnaçar, Avrupa'nın, amfilerini ve laboratuvarlarını kadın öğrencilere açan tek üniversitesine ev sahipliği yapan Zürih'te alacaktı soluğu: Yürekları Rus Aydınlanması ve bilim tutkusıyla tutuşmuş, yüzü aşkın genç Rus kadın gibi...

Zürih, Vera ve çok sayıda genç Rus kadının öğrencinin halka hizmet tutkusıyla tutuşan genç idealistler olarak girip birer

radikal devrimci olarak çıktıkları koza oldu. Orada deneyimledikleri özgürlükler, ülkelerindeki otokratik Çarlık rejiminin baskıcı atmosferinden o kadar farklıydı ki... Dönüşmüşlerdi. Narodnizm'in fikir babaları Çernişevski, Plekhanov, Nekrasov gibi yazarların kitapları elden ele dolaşıyor, genç devrimciler, Nekrasov'un Saşa'sını, Çernişevski'nin Kirsanov'unu, Vera'sını idealleştirerek hayatlarını devletin ya da ailelerinin istekleri üzere değil de, kendi seçtikleri yüce idealler doğrultusunda biçimlendirme kararlılığını pekiştiriyorlardı. Kısmen Aydınlanma'dan, kısmen serflikten yeni kurtulan Rus köylülüğünün yaşadığı derin sefaletin etkilerinden, kısmen de Kutsal Kitap'daki özgecilik ve feda kıssalarından beslenen yüce idealler...

Çarlık rejiminin, bu idealizmi kendine yönelik bir "tehdit" olarak algılaması, bu yeni ve sınıfından kopmuş genç intelligentsia'nın hızla politize olmasına yol açacaktı. Kadınlı-erkekli... Çarlık yönetiminin, 1873'de Zürih Üniversitesi'nden alınan diplomaları geçersiz sayacağını ilan ederek kadın öğrencileri geri çağırması, genç zihinlerde, otokrasi koşullarında halka doktor, hemşire, öğretmen olarak hizmet etmektense, halkı sosyalizme açılan bir rejim değişikliğine ikna için çalışmanın daha verimli olacağı düşüncesini kökleştirdi... Yüzlerce, binlerce genç aydını birer devrimci propagandist olarak köylere, ücra köşelere, yoksul mahallelere yönelten *Halka Doğru* hareketi başlamıştı. Ve kadınlar bu hareketin yüreğindeydi: Çoğunlukla erkek yoldaşlarıyla yaptıkları anlaşmalı evliliklerle aile baskısından kurtulan genç ve eğitimli kadınlar, sağlık memuru, öğretmen, ebe olarak gittikleri köylerde sıkı bir propaganda ve örgütlenme çalışmasına koyuluyorlardı. 1872-82 yıllarına ait polis kayıtları, tespit edilebilen 1611 devrimci propagandistin yüzde 15'ini kadınların oluşturduğunu, faaliyetteki 22 propaganda merkezinden beşinin kadınların yönetiminde olduğunu gösteriyordu. Çar II. Aleksander'in Adalet Bakanı Kont Pahlen, 1874'de Çar'a sunduğu raporda, devrimci propagandanın başarısını kadınların mevcudiyetine bağlıyordu.

Baskılar, kovuşturmalar, hapisler, sürgünler onları yıldırıyor, aksine radikalleştiriyor, tek seçenek olarak devrimci şiddete yöneltiyordu.

Çekirdeğini kadınların oluşturduğu *Narodnaia Volya* (Hal-

kın İradesi) böyle şekillendi: Vera Figner, Anna Korba, Olga Liubatovich, Sophia Perovskaya, Gesia Gelfman, Anna Yakimova ve Tatiana Lebedeva, işçi-köylüler arasında sosyalizm propagandası stratejisini benimseyen ve Rusya topraklarının köylülere dağıtılmasını savunan, Bakuninci *Toprak ve Özgürlük Hareketi*nden ayrılarak Rusya halklarında devrimci bir dönüşümün ancak Çarlık rejimine yönelik radikal devrimci şiddet eylemleriyle mümkün olabileceğini savunan örgütün kurucu kadrosunda yer alan kadınlardı. *Narodnaya Volya*'nın 18 kişilik yürütme kurulunun 10'u kadınlardı ve rol modelleri, 1877'de Saint Petersburg valisi General Trepov'u kurşunlayan *Toprak ve Özgürlük* üyesi Vera Zasulich'ti...

Ancak 1881'de (birkaç başarısız denemenin ardından) gerçekleştirildikleri, radikallikte Zasulich'in suikast girişimini fersah fersah geride bırakan bir eylem olacaktı: Çar II. Aleksander'in bedeni, *Narodnaya Volya* üyelerinin bombalarıyla parça parça oldu... Suikastı izleyen apansız ve acımasız devlet terörü, devrimci Rus kadınlanna ilk idamları yaşatacaktı; Çarlık güvenlik güçlerinin tereddütsüz misillemesinde meydanlarda idam edilen dört Narodnik'ten ikisi kadındı: Sofia Perevskaya ile Gesia Gelfman.

• • •

Denilebilir ki "*Kadınların Özgürlüğü*" fikri Rusya'ya -Çariçe Katerina ve ardından da onun kurucusu olduğu Smolnyi Enstitüsü'nün yönetimini devralan gelini İmparatoriçe Maria'nın kız çocukların eğitimi konusundaki girişimlerini saymazsak- 19. yüzyılın ikinci yarısında Narodniklerle birlikte giriş yaptı. Bu bağlamda Çernişevski'nin Nasıl Yapmalı'sının genç devrimciler üzerindeki devasa etkisi es geçilmemeli...

Ne ki "*Kadınların Özgürlüğü*" söylemi, erkeklerin politik özneler sayıldığı, buna karşılık kadınların her türlü siyasal haktan yoksun olduğu, Batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi özgül (siyasal ya da toplumsal) hak talepleri, dolayısıyla da özgül bir kadın mücadelesi (feminizm) biçimini almayacaktı. 19. yüzyılın ikinci yarısı Rusyası'nda "*Kadın özgürlüğü*" tüm yurttaşların Çarlık otokrasisinden özgürleşme talebinin bir bileşeniydi

ve “Kurtuluş”, kadınların siyasal-toplumsal haklarını kazanması değil, ezilen-emekçi sınıfların genel özgürleşmesi bağlamında kavranılmaktaydı. Kendileri gibi idealist genç Narodnik erkeklerle düzmece evlilikler gerçekleştirerek aile baskısından kurtulan Narodnik kadınlar, her türlü bireysel haz ve lüksten vazgeçerek kendilerini kavganın yüreğine atıyorlar, bu uğurda en ağır bedelleri ödemekten kaçınıyorlardı. Söz ve eylemin tutarlılığı ethos’unda birleşen genç kadın ve erkekler gülerek koşuyordu Çarlık polisinin en ağır işkencelerine, dayanılması zor zindanlara, Sibiryaya sürgünlerine, hatta ölüme. Bu özgürlüğün bedeli, kayıtsız ve koşulsuz bir özgecilikti; (hak) kazandırmaları(1) değil...

• • •

Ütopya ve köylücü Narodnik miras, bir kuşak sonrasında, 1917 devrimini gerçekleştiren Bolşevikler tarafından kıyasıya -ve haklı gerekçelerle- eleştirilecektir. Ancak Narodnik kadınların kendilerini izleyen devrimci kuşaklara bıraktığı *tutarlılık, sahicilik ve gözükaralık* ethosu Bolşevik kadınlar için paha biçilmez bir bağlam oluşturmıştır.

Evet devrim, gölgesi henüz tarih sahnesine düşmemişken kendini genç, duyarlı kadınların iliklerinde, kemiklerinde hissettirerek onları dönüştürdü. Okuyacağınız, böylesi bir dönüşüm öyküsüdür. Avare ve kendinden hoşnut bir aristokrasisinin, “süslü ama içi boş” bebeği Vera Figner’in, Rus Çarı’nı katleden gözü kara bir eylemciye dönüşmesinin öyküsü...

Ama tarihe mal olmuş bir kişinin olup-bitmiş öyküsünden ibaret değil. İçinde dünyayı daha yaşanılabilir, daha özgür, daha eşitlikçi bir yere dönüştürmeye kararlı kadın ve erkekler ve yaşamlarına ataerkinin kendilerini yazgılı kıldığı kafesten çok daha fazlasını layık gören kadınlar için önemli ipuçları içeriyor.

Nihayetinde rotamızı çizerken hem bizden öncekilerden, hem de birbirimizden öğrenecek çok şeyimiz var, öyle değil mi?

Sibel Özbudun

Teşekkür

Kocam ve çocuklarım yıllardır herhangi bir şeyi yapamayacağımı ifade etmek için sürekli aynı şeyi söylememe çok alışmış durumda: "Kitabım biter bitmez..." Kitap baskıya gidiyor olduğuna göre, demek ki artık badana boya işlerine girişebilir, kilerleri düzenleyebilir ve uzun süredir el atmamı bekleyen fotoğraf albümlerini hazırlayabilirim. Bütün bu işleri sürekli ertelemek durumunda kaldım -bir kısmını ertelemekten keyif aldığımı itiraf etmeliyim-; günlerimi, çoğu zaman gece geç vakitlere dek, titiz ve sabırsız bir Rus kadınla birlikte geçirdim. Doğrusu Vera Figner itiraf edebileceğimden çok daha uzun süredir dikkatimi çekiyordu. Vera'nın diğer mesleki ve kişisel sorumluluklarının talep ettiği vakitten çalmasını dengelemeye çalıştıkça, bir yüzyıl önce onun anlamış olduğu şeyin farkına varacaktım: Hayatta gerçekten değerli pek az şey vardır ve sürgit ödüllendirilmezsiniz asla.

Sarınım pek çok insan yazma eyleminin ne ölçüde büyük bir iş birliği gerektirdiğini bilmez. Fiziksel olarak bu satırları odamda inzivaya çekilmiş halde yazdığım doğrudur fakat kitabın en güçlü unsurlarının temelleri dostlar, öğrenciler ve meslektaşlarla birlikte farklı konferans sunumlarında, seminer masalarının etrafında, yemek esnasında, meslektaşların çalış-

ma odalarında ve Villanova Üniversitesi St. Augustine Merkezinin koridorlarında atıldı ve geliştirildi. Çok sayıda değerli insanın rehberliğinden, sezgisinden ve yönlendirmesinden faydalanma imkânına sahip olduğum için kendimi şanslı adediyorum. Kitabın tüm kusurları elbette sadece benden kaynaklanıyor fakat güçlü yanları büyük ölçüde meslek hayatını belirleyen verimli ve teşvik edici kolektif çabaların mahsulüdür.

Bu projenin gelişiminde etkili iki kişi proje tamamlanmadan hayatını kaybetti. Raymond McNally benim için hep bir esin ve neşe kaynağı olmuştu. Beni Vera ile tanıştırtarak bu kadının cazibesine gittikçe daha fazla kapılmama neden oldu. Biyografi yazarlığının korkutuculuğuna karşın, bu projenin ve tarihçilik kariyerimin yorgunluk bilmeyen kahramanıdır. Ray McNally'den çok şey öğrendim fakat öğrendiklerimin en önemlisi belki de tarihçiliğin eğlenceli de olabileceğidir. Her zaman borçlu kalacağım diğer araştırmacı da Richard Stites. Vera'nın hayatının derinliklerine inerken bana sunduğu rehberliğe ve verdiği tavsiyelere paha biçilemez. Beni, dünyanın Vera Figner'in eleştirel biyografisine gerçekten ihtiyaç duyduğuna ve bu biyografiyi yazması gereken kişinin de ben olduğuma ikna eden odur.

Roberta Manning, taslak metni daha ilk baştan itibaren dikkatle okudu, metin hakkında söyledikleri hep aklımın bir kenarında durdu. Projede sadık bir müttefik ve güçlü bir esin kaynağıydı. Carol Petillo, tarihi yaşam anlatıları ve toplumsal cinsiyet analizi metodolojisi hakkında çok değerli dersler verdi. Kitabın şekillenmesi sürecindeki neşesi kesinlikle bulaşıcıydı ve iş bittiğinde beni de tümüyle sarmıştı. Villanova Üniversitesinde bulunduğum için çok şanslı olduğumu düşünüyorum. Burada bilim insanlığını ve meslektaşlığı en üst düzeyde temsil eden dostlar ve meslektaşlar edindim. Adele Lindenmeyr, tasavvur edebileceğim en iyi akıl hocasıdır. Rus tarihine hâkimiyeti ve biyografide benimle birlikteki seyahati bana çok yardımcı oldu. Adele, mesleki kariyerimde beni desteklemekten hiç bıkmadı; feraseti ve dostluğuna ne kadar değer verdiğimi kelimelerle anlatmam mümkün değil. Paul Steege, iyi bir bilim insanı ve harika bir yazar olmanın en güzel örneğidir. Keskin

teorik kavrayışı yanında ayrıntıları asla gözden kaçırmaması çok değerlidir. Adele, Paul, Judith Giesberg, Craig Bailey, Marc Gallicchio, Catherine Kerrison, Tim McCall ve Paul Rosier'le tarih, öğretim, araştırma ve bilim insanlığı hakkındaki hiç bitmeyen sohbetlerimiz biyografiyi zenginleştirdi ve meşakkatli yolculuğumu hafifletti.

Indiana Press'in bulduğu meçhul okuyucularıma da çok şey borçluyum. Yorumları, metni gözden geçirirken bana rehberlik etti ve bazı önemli alanlarda yönlendirdi. En çok da Ann Hibner Kolbitz'in titiz ve zekâ dolu yorumları için minnettarım. Taslak metni okumak için ciddi zaman harcadı. Bilim insanı cömertliğiyle sunduğu müstesna görüşlerinden çok faydalandım. Barbara Clements'in çalışmalarına, tanıştığımız, lisans yıllarındaki ilk günlerden beri hep hayranlık beslemişimdir; dolayısıyla çalışmamı okumuş olması benim için büyük bir onurdur. Taslak metin hakkındaki yorumları ve önerileri hayranlığımın artmasına neden oldu ve çalışmalarına duyduğum saygıyı tümüyle hak ettiğini daha iyi anladım.

Janet Rabinowitch'e, bana verdiği cesaret, gösterdiği sabır ve bu projenin yayımlanması için bitmek bilmeyen bir enerjiyle çalışması nedeniyle her zaman minnettar kalacağım. Emekliye ayrıldığını söylediğinde, Vera matbaaya giderken Janet'in orada olamayacağını düşünerek umutsuzluğa düşmüştüm. Ne var ki o, Vera ile beni Raina Polivka, Darja Malcolm-Clarke, Peter Froehlich ve Jill R. Hughes'ün muhteşem ellerine teslim etti; her birinin bireysel ustalıkları ve hep birlikte gösterdikleri ilgi, yayım sürecinin son aşamaları açısından belirleyici oldu. Bunun yanında her ihtiyaç duyduğumda profesyonel yardım sağlayan Jehanne Gheith ile Louise McReynolds'a da teşekkür etmeliyim. Aynı şekilde kitabın bazı bölümlerini yayımlanmadan önce son kez okuyan Tim Wessel'e de teşekkür ederim. Zekice yorumları ve beni, Rus tarihçisi olmayan okurlarımı unutmamaya zorlaması, daha sağlam bir zemine basmamı ve anlatı kısmını zenginleştirmemi sağladı.

Christine Filiberti, Jutta Seibert, Barbara Joyce, Olga Foltz, Marina Dobronovkaya, Lawrence Clifford, Stephanie Lisle, Dana Isley, Klye Robinson, Aleksandra Webster ve Jacqueline Beatty'ye teşekkür etmezsem, büyük ihmalkârlık etmiş

olurum. Bu isimlerin hepsinden araştırma ve yazma sürecinin farklı aşamalarında yardım aldım.

Rus Federasyonu Devlet Arşivleri, Rusya Edebiyat ve Sanat Arşivi, Rus Devlet Tarih Arşivi, Lenin Kütüphanesi, Uluslararası Toplumsal Tarih Enstitüsü, Hoover Enstitüsü Arşivleri, Falvey Kütüphanesi ve New York Halk Kütüphanesindeki görevlilere ve arşivcilere de benzer bir teşekkür borçluyum. Bunun yanında hayati önemi haiz koleksiyonlara erişebilmek için arşivlere yaptığım son dakika ziyaretlerini mümkün kılan Villanova Üniversitesi Tarih Fakültesi Araştırma Fonu ile LePage Araştırma Fonuna minnettarım.

Bu kitabı ailemin ve dostlarımın paha biçilemez yardımı olmasaydı asla bitiremezdim. Pat Wessel, Kaitlyn Wessel, Evan Wessel, Mary Kay Meeks-Hank defalarca ve hiç beklenmedik şekillerde yardımcı olarak çok önemli bazı anlarda, son dakikada çocuk bakımı ihtiyacı söz konusu olduğunda beni hiç yalnız bırakmadılar. Sizler evimizin fertlerisiniz ve sizlere son-
suza dek minnettar kalacağım.

Annem ve babam kitabın yayımlanmasını görece kadar yaşamadı maalesef. Çok yetenekli olmasına rağmen annem, mesleki potansiyelini hayata geçirme fırsatına sahip olamamıştı. Patricia McGarry her şeyi çocuklarına verdi. Bu kitap, onun dur durak bilmeden bizler için çalışmasının ve verdiği ilhamın sayısız tezahüründen biridir sadece. Babam Thomas F. McGarry, Vera'ya hep 'Rus Molly Pitcher'¹ derdi. Benzetme tartışmalı olabilir fakat projeme gösterdiği ilgi ve yaptığım işle gurur duyması beni sevindirmiş ve yıllarca uzak kaldıktan sonra Vera'ya dönmem konusunda cesaret vermişti.

Son on yıldır benimle yaşayanlar, Vera Figner'le de birlikte yaşamak zorunda kaldı. Yani bütün çocuklarım doğduklarından beri Vera'nın hayaletiyle birlikteler. Brendan, Ryan ve Camryn bu zorluğa göğüs gerdiler, hatta çok kez bunu fırsata çevirdiler. Sık sık ortadan kaybolmama ve zihnimin sürekli Vera'yla meşgul olmasına destek ve sevgiyle karşılık verdiler. Bu

1 Aslında Amerikan Devriminde, Monmouth Savaşında cephede savaşmış erkekler taşıyan Mary Ludwig Hays McCauley (1744-1832)'in ancak genel olarak o dönemde devrimci niteliklere sahip tüm kadınların takma adıdır. Savaşta kadınların gösterdiği tekil tüm kahramanlıklar, Molly Pitcher takma adıyla efsaneleştirilmiştir. (ed. n.)

tutumları ve yaptığım işle gurur duymaları beni ayakta tuttu.

En çok da kocam Paul Hartnett'e borçluyum. Paul yirmi beş yıldır hep yanımda durdu ve beni hep cesaretlendirdi. Araştırmacılık faaliyetlerime gösterdiği sabır hiç tükenmedi, manevi desteğini de hiçbir zaman esirgemedi. Taslak metinleri kitabın her bir aşamasında büyük bir hevesle okudu. Yapıcı eleştiri alabileceğim çok insanın bulunduğunu bildiğinden, yazdıklarımı sadece övmekle yetindi (umarım bunu isteyerek yapmıştır). Bana ve bu projeye duyduğu güven yeniden Vera'ya dönmemi sağlayarak beni, Vera'nın biyografisinin tamamlanmasını görebileceğime inandırdı. İşlerimiz, çocuklarımız, köpeklerimiz, evimiz ve bu kitap arasında bir denge kurmanın bütün lojistik zorluklarına rağmen beni desteklemeye, anlamaya ve sevmeye hep hazır birisi olarak Paul ebedi kahramanım oldu. Bundan daha güzel bir hediye olamaz.

Giriş

Vera Figner'in 1884'te ölmüş olması gerekiyordu. Çarlık mahkemesi öyle karar vermişti; Vera da bekliyordu idamı, hatta istiyordu. Son yüzyılda, Rus Devletinin verdiği kararlar darağacına gidecek sadece ikinci kadın olacaktı. Kötü şöhreti ve terörist grup Halkın İradesi içindeki üst düzey konumu nedeniyle pek az insan bu hükümlüye merhamet gösterilmesini bekleyebilirdi. Eğer imparatorluğun askerî mahkemesinin Ekim 1884'teki kararı uygulanmış olsaydı Avrupa gazeteleri, Vera Figner'in idam cezasının infazına mutlaka yer verecek, kuvvetle muhtemel, bu kötü şöhretli güzel genç kadının geçmişteki yıllarında ortaya çıkan dramatik ve hâliyle trajik dönemeçleri aktaracaktı. Gazeteciler bu büyüleyici devrimcinin hayatına dair detaylarla okuyucularını eğlendirmeye direnemeyeceklerdi hiç şüphesiz; zira o hayat şiirsel bir şekilde bütün bir Rus radikalleri kuşağının coşku, umut, idealizm ve çaresizliğini sembolize ediyordu. Rus soylu sınıfının mensubu olan Figner, çocukluğunda imtiyazlarla dolu bir hayata yazgılı gibi görünüyordu. Fakat yetişkin sayılabileceği yaşa geldiğinde içinde bulunduğu on yıl, bir altüst oluşlar dönemi idi. Vera, siyasi radikalizm uğruna sahip olduğu imtiyazlardan vazgeçecek; yasalara uygun mesleki hedeflerini, devrimci yeraltı dünyasına katılmak için bir kenara koyacak; Rus çarına suikast düzenlemeyi amaçlayan korkunç bir komplonun parçası olmak uğruna, ailevi bağlarını koparıp

atacağı. Hiç şüphesiz inançlarında, adanmışlığında veya davası için ölmeye hazır oluşunda yalnız değildi ama onu istisnai kılan, hayatının ve hedeflerinin, kendi yaşındaki siyasi radikalleri temsil eden ve kendi kuşağının peşinde koştuğu idealleri cisimleştiren kusursuz görüntüsüydü. 1870'lerin sonları ile 1880'lerin başlarında Vera Nikolayevna Figner, Rusya'daki siyasi manzarayı değiştiren ve nihayetinde de çar imparatorluğunu geri dönülmez şekilde dönüştüren bir hareket ile bir dizi olayın tam ortasında bulunuyordu.

Eğer 1884'te ölseydi, serflik çağının sonunda yetişkinliğe erişmiş Rus soylu kadınlarıyla ilgili ifade ettiği şeyler ve bu kadınlardan entelektüel, ahlaki özerkliğin aracı ve ekonomik bağımsızlığa giden yol olarak eğitim almaya çalışanlar hakkında söyledikleri açısından önem taşırdı. Hayatı otuz iki yaşında iken sona erseydi bile, kayda değer sayıda genç, imtiyaz sahibi Rus'u ülkenin sorunlarını çözebilmek için terörizme yönlendiren saiklere ilişkin söyleyecekleriyle yine de önemli olurdu. Halkın İradesi isimli devrimci örgütün lideri olarak Vera Figner, Rus tarihinin seyrinin, ülkenin en güçlü adamı Kurtarıcı Çar II. Aleksander'ın suikastla öldürülmesi suretiyle değişmesine katkıda bulunmuştu.

Ne var ki Vera Figner 1884'te ölmedi. Öldürülmesine katkıda bulunduğu adamın oğlu ve halefi III. Aleksander'ın, Vera'nın idam cezasını ağır çalışma koşulları içeren müebbet hapis cezasına çevirmesinin ardından hayatı da devrimci etkisi de devam edecekti. Çarlık Devleti, onu Rus Bastille'i olarak kötü bir şöhrete sahip Shlisselburg Kalesi'ne diri diri gömmeyi amaçlamıştı fakat Vera'nın yirmi yıl süren mahpusluğu, devrimci kimliğinin asli unsuru haline geldi ve 1917'nin hem öncesindeki hem de sonrasındaki devrim anlatısına ilham verdi. Vera Shlisselburg'dan canlı çıkacaktı; daha doğrusu, idam cezasına çarptırılmasından sonra altmış yıl daha yaşayacaktı. Devirmek istediği rejim çoktan yıkılıp gitmişken o hâlâ hayatıydı.

Shlisselburg'dan tahliye olduktan sonra Vera Figner kendi hayatı hakkında ciltler dolusu yazı yazdı. Bu yazılarıyla kendi devrimci tecrübelerinin, kendini gözlemleyen ve üretken bir vakantüvisti olarak, çoğunca sessizlikle geçirilen bazı durum

ve deneyimlere pencere açmakta, normalde zan ve varsayım ile anlatılan olaylar hakkında ayrıntılar sunmaktadır. Vatanı isyan, devrim ve iç savaşla yerle bir olan Vera'nın siyasi idealizm hikâyesi, pervasız radikal bağlılığı, fedakârlık ve çile dolu yılları çok önemli ayrıntılar içerir. Hayatını ve Vera'nın bu hayatı dile getirişini incelemek suretiyle Rus Devriminin gizli kalmış bir kısmına ulaşabilir, devrimcilerin hayatlarının ve miraslarının, Rus devrimci hareketi ile Ekim 1917'de kurulan Sosyalist Devlet için kurucu mitler inşa etmek üzere nasıl manipüle edildiğini görebiliriz. Devrimci Vera Figner efsanesinin nasıl yaratıldığını analiz etmek suretiyle devrimci anlatının nasıl üretildiğini, kadınlığın ve kadınlık erdeminin, 1917'ye dek devrimcilerin makbul davranışını işaret edecek bir kalıp oluşturmak üzere nasıl yeniden inşa edildiğini kavramak mümkündür.

Bolşevik Devrimi gerçekleştiğinde Vera altmışlarındaydı ve sağlık sorunları yaşıyordu. Ancak izleyen dönemdeki zorunlu yer değiştirmelerden sağ çıkmayı başardı. Gıda kıtlıklarından, iç savaştan, Stalin'in milyonlarca Sovyet vatandaşını büyük oranda siyasi suçlar nedeniyle infaz veya sürgün ettiği *Büyük Temizlik*'ten de... Kronik hastalıklarına rağmen Sovyet idaresinin ilk yirmi yılında, ileri yaşı ve sağlık sorunları kamusal faaliyetlere katılmasını engelleyene dek toplumsal açıdan aktifti. Yazar olarak üretken, insani yardım konusunda hassas, kültür ve eğitim alanındaki faaliyetlerde de destekçi olan Vera Figner'in hayatı, komünist olmayan Sovyet vatandaşlarının, erken Sovyet döneminde sosyal ve kültürel faaliyetler bakımından sahip olduğu fırsatlar ve bu konudaki kısıtlamalar hakkında bilgi verici olması bakımından da önemlidir. Dirayeti, hayatta kalma azmi ve bizzat kendisinin inşa ettiği fedakârlık anlatısı, bir kuşak için devrimci kahramanlığın ve devrim şehitliğinin ne olduğunu tanımlamış olan Vera, yaşayan bir sembol ve yeni Sovyet kadınınun hakiki bir devrimci olabilmek için nasıl davranması gerektiğini gösteren bir örnek hâline gelmiştir.

Ölümünün üzerinden yarım asırdan fazla süre geçmiş olan bu eski teröristin ismi cesaret, kendini feda etme ve çoğunca da kararsız şekilde şiddet eylemleriyle birlikte anılır. Sahip olduğu şöhrete ve tarihsel önemi haiz pek çok olaya karıştığı hâlde,

bu çalışmaya dek bilimsel bir Figner biyografisi yazılmamıştı. Sovyetler döneminde Marksist-Leninist öğreti için kullanışlı olan şey, bu fevkalade kadının gerçek varlığından ve gerçek siyasi pozisyonundan ziyade, mümkün olan en geniş kapsamaıyla bir Vera Figner miti idi. Sonuç itibarıyla, Rus vatandaşların neredeyse hepsi bu devrim timsalinin farkında olmasına rağmen belki de pek azı efsanenin ardındaki kadını veya efsanenin bizzat kendisinin hatlarını ve önemini belirleyen şartların tarihselliğini kavrayabildi. Elinizdeki kitap tam da bunun peşine düşüyor.

Bu çalışmanın kaynakları Moskova, St. Petersburg, Amsterdam ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki arşivlerde bulunan çok sayıdaki belge, devrimci dergiler, basın açıklamaları ve hatırat yazını ile Vera Figner'in hayatı ve devrimciliği ile ilgili farklı konulardaki ikincil çalışmalardır. Vera'nın kendi yazılarının da çalışmaya kaynaklık etme bakımından büyük önem taşıması şaşırtıcı olmaz sanırım. Vera, yayımladığı yedi ciltlik otobiyografik yazılarıyla kendi hayatının nihai tarihsel versiyonunu oluşturmaya teşebbüs etmişti. Hiç şüphesiz Amerikalı bir tarihçinin, olayları kendi sunuş şeklinin yapısını bozup, parçaları yeniden birleştirmiş olmasından hiç hoşnut olmazdı. Fakat biyografinin önemli bir kısmını, hayatına dair son noktayı koyan nitelikte bir açıklamayı kaleme almaya çalışan tarzda yazmıştı. Hafızasının kendisini yanıltmış olabileceğini uzun uzun tefekkür etmiş olmanın ardından, bazı şüpheli hususların ortaya çıkmış olabileceğini hiçbir zaman kabul etmeyerek, 1917 Bolşevik Devrimine kadar olan bütün bir hayat hikâyesini, sahip olduğu toplumsal bilincin her bir tercih ve eylemini belirlediğini vurgulayan tutarlı ve mantıklı bir anlatı olarak sundu. Fakat bu, hakikatten oldukça uzaktır. Bence, bizzat hayat hikâyesini anlatış tarzı, belli eylemleri gerçekleştirirken ve belli ilişkiler kurarken kendi döneminde Rus bir devrimci kadın olarak sahip olduğu konum hakkında çok şey söylemektedir.

Vera hatıratını, belki de döneminin bazı edebî standartları nedeniyle hiç de farkında olmadan biçimlendirirken¹ aynı za-

manda Bolşeviklerin, üzerine düşen gölgesi altında yaşamının etkisiyle kendi radikalizmini meşrulaştırmak için büyük çaba harcamıştı.² Naklettiği ayrıntıların çoğu hakikat olmanın yanında aynı zamanda metafor işlevi de görmektedir. Bu eğitim, belli bir ölçüye kadar otobiyografi yazmanın kaçınılmaz işlevidir. Fakat savunduğu ve ortağı olduğu siyasi şiddeti, bilhassa da Halkın İradesi'nin nihayetinde bir işe yaramamasını düşünecek olursak, Vera'nın açıklama ve meşrulaştırma itkisi dile getirdiklerinden çok daha fazladır ve yanlış yönlendirme potansiyeli taşır. İlk bakışta Vera'nın, çocukluğuna dair söylediklerinin siyasi bir gündeme sahip olmadığını düşünmek mümkündür fakat diğer radikallerin küçüklüklerine dair hatırladıkları ile benzerliği, Rus devrimci anlatısının, büyük ölçüde yazarların çocukluklarına dair tasavvurlarından doğduğunu kanıtlar. Vera'nın erkek kardeşi Nikolay'ın biyografisi ve hatıralarında aktardıkları, gerçekten de Figner ailesi ve hanesiyle ilgili ayrıntıları destekler fakat Vera'nın, çocukluğuna atıfla anlattığı anekdotların ve kişilerin çoğu biraz daha şüpheli bir gözle değerlendirilmelidir. Sonuç itibarıyla Vera'nın ailesini ve çocukluğunu anlatışı, içerdiği somut detaylardan ziyade, bu kuşağın devrimcilerinin Rus İmparatorluğu'ndaki imtiyazlara ve ataerkilliğe yönelik hislerini analiz etme aracı olması itibarıyla önemlidir.

Rus kadınlara dair araştırma yapanlar, alanın öncülerine çok şey borçludur. Barbara Alpern Engel, Richard Stites, Barbara Clements, Ann Hibner Koblitz, Jay Bergman, Christine Faure, Amy Knight, Christine Johanson, Margaret Maxwell, Elena Pavliuchenko ve Sheila Rowbotham olmasa idi, bu kitap hiç şüphesiz çok daha az bilgi içerirdi. Her şeyin ötesinde, kadınların Rus devrimci hareketinin içinde olduğunu ve

rını nasıl on dokuzuncu yüzyıl soyluları standartlarına uygun şekilde sunduğunu çok parlak bir şekilde aktarır. Bkz. Andrew Baruch Wachtel, *The Battle for Childhood: Creation of a Russian Myth* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1990)

- 2 Vera Figner'in hayatını araştırmaya başlamamdan çok kısa süre sonra Hilde Hoogenboom "Vera Figner and Revolutionary Autobiographies: The Influence of Gender on Genre" başlıklı makaleyi yayımladı. Bu usta işi titiz çalışma kitabın yazımı süresince benim için hep esin kaynağı ve metodolojik açıdan belirleyici oldu. Hilde Hoogenboom, "Vera Figner and Revolutionary Autobiographies: The Influence of Gender on Genre", *Women in Russia and Ukraine*, Ed.: Rosalind Walsh, ss. 78–93 (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1996).

hareketin hatlarını ve dinamiklerini gerçekten etkilediğini söyleyen bu araştırmacılarıdır. Vera Figner gibi bazı tekil radikallerin dünyayı, sınırı aşarak devrimci harekete katılmak için cinsiyetin artık bir etken olmadığına ikna etme yönünde büyük uğraş verdiği doğrudur. Ancak 1917 öncesi ve sonrasında, devrimin toplumsal cinsiyete bağlı oldukça belirgin boyutları olduğunu göstermek, tarihçilerin, özellikle yukarıda zikredilenlerin özenli ve derinlikli çalışmalarına düşmüştür. Bu biyografiyi 11 Eylül sonrası dünyada yayımlamak, Vera Figner'in dâhil olduğu şiddet eylemlerini yeni bir zaviyeye yerleştiriyor. Modern okurun yüz yılı aşkın bir mesafeden bakarak Halkın İradesi'nin gerçekleştirdiği şiddeti ve cinayeti haklı görmesi ve anlaması ihtimal dâhilindedir. Okurun, Vera'nın kuşağının siyasi idealleri uğruna hapis hanelerde ve darağaçlarında ödediği yüksek bedel karşısında heyecanlanması da mümkündür. Fakat bu on dokuzuncu yüz yıl teröristleri ile yirminci yüzyıldaki muadilleri arasında önemli benzerlikler bulunuyor ve bu benzerliklere iyi bakmak gerekiyor. Vera Figner ile *Narodnaia Volia* (Halkın İradesi) mensupları, vatanlarının özgürleşmesine tereddütsüz adanmışlıklarının, kendilerinin tanımladığı şekliyle 'kan dökülmesini ve ölümü önemsiz hâle getirmiş olan taassup sahibi kişiler'di. Dolayısıyla bu grubun ve üyelerinin ayrıntılı şekilde analizi, modern dünya bakımından şiddet taraftan aşırılıkçılardan kaynaklanan tehlikeyi anlamak ve göğüsleyebilmek için stratejik öneme sahiptir. Bu kötü şöhretli devrimcinin hayatı, Halkın İradesi örgütünün tarihini incelemeyi de gerektirdi³ fakat elinizdeki çalışmanın bu terör örgütünün nihayete ulaşmış bir incelemesi olduğunu iddia edemem. Yaptığım, Halkın İradesi'nin tarihini Vera Figner'in tecrübeleri vasıtasıyla sunmaktır. Vera'nın bir terörist olarak geçmişinin çok önemli olduğunu kabul etmekle birlikte, onun devrimci deneyim ve öneminin, hayatının bu döneminin ötesine geçtiğine inanıyorum. Halkın İradesi içinde bulunmuş olması, radikal uğraşlarının en kanlısı ve en dramatiği olabilir fakat yine de hayat boyu süren devrimci varoluşun bir küçük

3 1922 Devrim Müzesi Broşürü, www.krasnoyarskiyosobdarstvovostoyarkh.ru/iskusstva (bundan sonra RGALI), ond 1185, opis' 1, delo 114.

numunesinden ibaret görülmelidir. Belli bir türdeki soyluluk içine doğan Vera Nikolayevna Figner, seksen dokuz yaşında başka bir soylu sınıfın, hatta çok daha istisnai bir sınıfın temsilcisi olarak öldü. Devrimci idealleri uğrunda dur durak bilmeyen uğraşları, ideallerine hizmet etmek için hayatını feda etme isteği ve tam da doğmakta olan Sovyet Devleti'nin -komünist olmasa da- Vera Nikolayevna Figner gibi yeni bir radikal kahramanlar, peygamberler ve azizler kategorisi yaratmak ve yüceltmek istediği bir dönemde, kendi devrimci adanmışlığı ve fedakârlığını öven yayınlar yapması nedeniyle yeni bir soyluluk türüne dâhil olmuştu. Bu devrimci soylu sınıf belli bir amaç dâhilinde inşa edilmişti ve kaderi Sovyet Devletinin siyasi kaprisleri boyunca gelgitler yaşayacaktı.

Transliterasyon Hakkında

Bu kitapta Kongre Kütüphanesi'nin transliterasyon sistemini ve bununla birlikte, herkesin bildiği ilk isimler söz konusu olduğunda İngilizce konuşan okurların aşına olduğu yaygın yazımı kullandım. Sözgelimi Aleksandr yerine Alexander, Lidiia yerine Lidia dedim.

Türkçe Transliterasyon

İngilizceden çevrilen kitabın dilimizde kolay okunur hale gelmesi için tarih yazınında çok okunan ve genel kabul gören yazarların harf çevirileri dikkate alınmıştır. İngilizce orijinalindeki Tsar sözcüğü Çar, Marx iken Marks, Alexander yerine Aleksander, Nikolai iken Nikolay ve sözgelimi Alexandrovich yerine Aleksandroviç benimsenmiştir. Kitap isimlerinde ve italik yazılan Rusça bölümlerde yukardaki değişiklikler bir yana bırakılmıştır.

Doğmakta Olan Bir Çağın Alacakaranlığında

Yıl 1861, kışın son günleri. Rus İmparatorluğu'nun her tarafındaki uyuşuk köylerde, taşra kasabalarında ve hareketli şehirlerde, içinde bulundukları anın sonuçlarını çok iyi bilen asık suratlı Rus Ortodoks rahipler, cemaatlerine imparatorluk başkentinde kaleme alınmış resmî bildiriği okuyorlardı. Ortaya çıkışının ardındaki saiklerle de kendisiyle hedeflenen amaçlarla da kölelikten farksız olan serfliğin hukuki temele kavuşturulmuş iki asırlık ömrünün¹ nihayetinde rahipler, muhataplarına II. Aleksander'ın otokratik rejiminin, serfleri bu karnameyeyle soylu derebeylerinden azat ettiğini söylüyordu. Her ne kadar serfliğin ilgasına dair detaylar ile karnamedeki koşullar

1 Rusyada serflik yıllar içinde değişim göstermiş bir kurumdur. On altıncı yüzyılda Rus asilzadelerinin veya soylularının sadakatini kazanma çabasıyla her bir çar, köylülerin hareket özgürlüğünü gittikçe daha da sınırlandırarak asilzadelere güvenilir bir tarımsal emek kaynağı sundu. Böylece asilzadeler de çara hizmetlerini sunacaklardı. Bu düzenleme 1649'da ulozhenie olarak bilinen yasaların çıkarılmasıyla hukuki ve daimî hâle geldi. Bu ândan 1861'deki özgürlüğe dek Rus serfleri kendileri için belirlenmiş toprağa bağlanmışlardı. Bağlı bulundukları soylu toprak sahiplerine ya emeklerini sunmak ya da para vermek zorundaydılar. Serfler hukuken toprağın sahibine değil toprağa ait olsalar da, bu ayırım fiilen görmezden geliniyordu, zaten neresinden bakılırsa bakılsın bir anlamı yoktu.

“özgürlüğü” acı bir ilaç kılıyorsa da² Rusya o sabah yepyeni bir çağa uyanmıştı. Hoş, doğan bu yeni çağ, fermanı kaleme alanların umduğundan veya beklediğinden oldukça farklıydı. Yasal hâle getirilmiş bu acımasız eşitsizlik ve baskı sistemine karşı yeni bir başkaldırı ve isyan tufanının ortaya çıkmasından duydukları korkuyla Özgürlük Fermanı’nı hazırlayanlar, serflikin ilgasının çarlık yönetimindeki ülkede süregiden toplumsal, ekonomik ve siyasi gerginlikleri yatıştırmasını umuyordu. Ne var ki bu özgürlüğün mahiyeti pek çok açıdan yeni bir istikrarsızlık ve devrimci eylemler dönemine öncülük edecekti. Artık söz konusu olan yerel, geçici isyanlar değildi; nihayetinde imparatorluk rejiminin doğrudan kendisini yerle bir edecek devrim başlamıştı.

İmparatorun bakanlarıyla birlikte içlerinde oturup, özgürlüğün hangi mahiyete bürüneceğine karar verdiği pastel tonlu altın rengindeki sarayların neredeyse sekiz yüz mil güneydoğusunda, soylu sınıftan bir aile, bu yeni çağın yarattığı uçurumun kıyısında buluverdi kendini. Ailenin hiçbir üyesi Özgürlük Fermanı’nın yazımına katkıda bulunmamıştı ama ailedeki herkesin yaşamı, metnin hükümlerinin uygulanmasıyla birlikte, geri dönüşü mümkün olmayacak bir değişime maruz kalacaktı. Rusya’da serfliği kaldıran kararname, St. Petersburg’un şatafatlı konaklarında, hükümetin resmî toplantı salonlarında şekillendirilmişti fakat hedefi, taşrada yüzlerce yıldır devam eden bir geleneği değiştirmek, Rusya kırsalında hem serflerin hem de soylu efendilerinin hayatlarını yeniden düzenlemektir. Rahipler Rusya’da serfliğe son verildiğini ilan ettiğinde, Figner ailesi kendisini taşra yaşamının devlet eliyle yürütülen dönüşümünün en ön hattında buluyordu. Dönüşüm bir yandan beklenmedik bir umut, diğer yandan da milyonların dindirilememiş hayal kırıklığını taşıyordu.

2 Azat edilen serfler beklediklerinden çok daha az toprak alabildiler, üstelik aldıkları toprak için bir sonraki yüzyıla kadar sürecek şekilde düzenli ödeme yapmaları gerekiyordu. Bunun yanında devlet özgürlüğün iki yıl sonra yürürlüğe gireceğini karara bağlamıştı. Bkz. Daniel Field, “The Year of Jubilee”, *Russia’s Great Reforms, 1855–1881*, Ed.: Ben Eklof, John Bushnell ve Larissa Zakharova (Bloomington: Indiana University Press, 1994); W. Bruce Lincoln, *The Great Reforms: Autocracy, Bureaucracy, and the Politics of Change in Imperial Russia* (DeKalb: Northern Illinois University Press, 1990).

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki köle sahibi muadillerine nispetle Figner ailesi kayda değer ölçüde geniş araziye sahipti. Nikolay Aleksandroviç Figner de karısı Ekaterina Khristoforovna Kuprianova da soylu ailelerden geliyorlardı ve her ikisine de imparatorluğun farklı bölgelerinde çeşitli araziler miras kalmıştı. Serfliğin ilgasının ilanını takiben arazi fiyatlarındaki düşüşten yararlanan Nikolay, ellerindeki bu mal varlığına tam da Kuprianovlar'ın köyünden aldığı geniş tarlaları ekleyecekti.³ Fermanın öngördüğü koşullar hayata geçirildiğinde Nikolay ve Ekaterina sadece Tetiushi bölgesinde 500 desyatının üzerinde (yaklaşık 5500 dönüm) toprağa sahipti.⁴ Aileye miras kalan başka bölgelerdeki diğer arazileri de hesaba katsak bile, işin doğrusu, Rus soyluları arasında bu miktarda arazi sahibi olmak çok da etkileyici sayılmaz. Rus İmparatorluğu'nun genişliği, tarım faaliyetlerinin sürdürülmesinde sürekli zorluk çıkaran toprak ve iklim koşulları söz konusu olunca, Rus soyluları muazzam miktarda arazi topluyordu. Yani Fignerler serf sahipleri arasında ancak orta direk mensubu sayılıyordu.⁵ Dönemin çoğu hatırat yazarının, Fignerler'in de dâhil olduğu sosyoekonomik düzeydeki soyluların mali sıkıntılarından yakındığı görülüyor. Fakat Peter Kolchin'in belirttiği üzere, serfliğin ilgası öncesinde toprak sahipliği merdivenin orta basamaklarını işgal edenler, arazilerinden yılda 3.000 ila 20.000 ruble arasında gelir elde ediyordu. Bu, "sekiz kişilik tipik bir köylü ailesinin elde ettiği yıllık 75-100 rublelik komik yekunlardan elbette çok uzaktı".⁶

Figner ailesi pek çok açıdan, son dönem Rus İmparatorluğu soylularının tipik özelliklerini yansıtıyordu. Her ne kadar Fignerler, St. Petersburg'daki kodamanların aksine mensubu oldukları sınıfın imtiyazlarından yararlanıyorsa da imparatorluğun başkentindeki soyluların yaşamlarını tanımlayan zen-

3 Vera Figner, *Studencheskie gody* (Moskova: Golos Truda, 1924), s. 81.

4 Bir desyatın yaklaşık 11 dönüme denk gelir.

5 Peter Kolchin, *Unfree Labor: American Slavery and Russian Serfdom* (Cambridge, Mass.: Belknap Press, 1987), s. 52. Kolchin bu değerlendirmeyi yaparken A. Troinitskiy'nin 1858 Rus nüfus sayımı hakkındaki çalışmasına atıf yapıyor: *Krepustnoe naselenie v Rossii, po 10-i narodnoi perepisi* (St. Petersburg: Izdanie statisticheskago otdela tsentral'nago statisticheskago komiteta, 1861).

6 Kolchin, *Unfree Labor*, s. 166.

ginliği anlayabilecek durumda değillerdi.⁷ Rahat bir yaşamları vardı elbette ama kesinlikle lükse boğulmuş sayılmazlardı. Evlerinde ihtiyaçlarını gördürdükleri hizmetçiler vardı mutlaka ama bunlar, Rus soylularının en zenginlerini, onların en saçma kaprislerini bile yerine getirerek şımartan onlarca hatta yüzlercesiyle karşılaştırıldığında, üç beş kişiden ibaretti.⁸ Rus asilzadeleri zamanlarının çoğunu St. Petersburg veya Moskova'da geçirir, her yaz taşradaki konaklarından birine kısa tatiller için çekilirken, Fignerler'in hayatı Kazan *guberniyası*nın/eyaletinin Tetiushi *uyezd*indeki/kasabasındaki inişli çıkışlı tepelerin ortasında yer alan arazilerine sıkıca kök salmıştı.⁹ Nikolay ile karısı Ekaterina, dört kız ve iki oğlan çocuklarının da dâhil olduğu aile hayatlarını bahçelerle, çayırırlarla, pınarlarla, sahipleri oldukları serflere ait kültübe ve tarlalarla çevrili iki katlı rahat evlerinde sürdürüyordu.

Fignerler'in yaşadığı bölgenin merkezi olan Tetiushi'den otuz kat büyük nüfusa sahip eyalet başkenti Kazan'daki¹⁰ cemiyet hayatının keyfini çıkaran daha varlıklı komşularının aksine, Fignerler içine kapanık, sosyal açıdan daha sınırlı bir yaşama sahipti. Memuriyetin gerektirdiği ölçüde seyahat eden Nikolay ise bu bakımdan istisna teşkil ediyordu. Fignerler'in çocukları kaderin bir cilvesi olarak sadece Rus İmparatorluğunun değil, Avrupa'nın bile en uzak köşelerine uzanacaklardı ama çocukluklarını daha varlıklı soylu muadillerinin yaşadığı kültürel hazlara ve sosyal zevklere erişmeden, "saf köylüler" olarak geçirdiler.

7 A. P. Korelin, *Dvoriantsvo v poreformennoi Rossii 1861-1904gg.*: Sostav, chislennost', korporativaia organizatsiia (Moskova: Izdatelstvo Nauka, 1979), s. 40, 292. Bu noktada anılması gereken bir başka makale Jerome Blum'a aittir: "Russia", *European Landed Elites in the Nineteenth Century*, Edb: David Spring (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1977), ss. 71-74.

8 Rus soylularının en üst tabakasının abartılı lüks düşkünlüğüne, bilhassa çalıştırdıkları hizmetçi sayısına dair muhteşem bir anlatım için bkz. Priscilla Roosevelt, *Life on the Russian Country Estate: A Social and Cultural History* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1995), ss. 102-18.

9 Fignerler, yine Kazan'da, Nikolay'ın devlet için ormancı olarak çalıştığı ormanlık bir bölge olan Mamadysh'te birkaç yıl kaldıktan sonra 1858'te tekrar Khristoforovka'ya yerleşmişlerdi.

10 Karl Baedeker, *Russia with Tientsin, Port Arthur and Peking Handbook for Travelers* (Leipzig: Karl Baedeker, 1914), s. 352.

II. Aleksander'ın, I. Nicholas'ın ardından tahta geçmesiyle Rusya'ya kargaşa hâkim olmuştu. Rusya, Kırım Savaşı'nda onur kırıcı bir bozguna uğramıştı ve durum acil bir modernleşme ve reform sürecini dayatıyordu. Bütün bu olup bitenlerin etkisinden azade kalabilmiş Fignerler'in çocukları, serfliğin ilgasının taşıdığı muazzam tarihî önemi idrak edebilmekten uzaktı.¹¹ Anlayabildikleri bir dönüm noktası söz konusuydu elbette ama sadece kendileri açısından. Özgürlük Fermanı ilan edildiğinde Fignerler'in çocuklarının en büyüğü olan küçük kız Vera Nikolayevna, henüz sadece sekiz yaşındaydı.¹² Vera, köleliğin ilgasından onlarca yıl sonra yazdığı ciltler dolusu hatıratında, özel mülkiyete ait 23 milyondan fazla serfi özgürleştiren kararnamenin katı, otoriter, hatta despot denilebilecek babası üzerinde sakinleştirici bir etkiye sahip olmasının, kendisi açısından arulmayı hak eden bir durum olduğunu söyler.¹³ Kendi ifadesiyle, serflerin özgürleşmesi babasında "ahlaki bir devrim" e neden olmuştu.¹⁴ Bunun yanında başka bir şey daha hatırlıyordu Vera: Evlerinin demirbaşları olarak düşündüğü pek sevdikleri hizmetçileri, kendi hayatlarını kurabilmek için evi hızla terk etmişlerdi. Bu alelacele gidiş, hizmetçilerin yıllar boyunca sundukları hizmetin sevecen bir sadakate ve karşılıklı menfaate değil, sadece ve sadece zor gücüyle uygulanan serflik sistemine bağlı olduğuna delalet ediyordu. Ne ki Vera büyüdükçe ve ailesinin ikamet ettiği malikâne dışındaki dünyayı keşfettikçe, serfliğin ilgasının getirdiği özgürlüğün pek az faydasının dokunduğu Rus köylülerinin o bitmez tükenmez

11 II. Aleksander tahta babası I. Nicholas'ın ölümü üzerine geçmişti. Kırım Savaşı Rusya ile Fransa, İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki üç yıl süren bir çarpışmaydı. Savaş 1856'da Rusya'nın mutlak mağlubiyetiyle sona ermişti.

12 Vera Nikolayevna Figner 24 Haziran 1852'de doğdu. Bu tarih eski Rus takvimine göre 1700'den Bolşevik Devrimi'nden hemen sonraya kadar Rusya Jülyen takvimini kullanmıştır. Batı'daki çoğu diğer Hristiyan ülke ise on sekizinci yüzyıldan beri Gregoryen takvimi kullanmaktadır. On dokuzuncu yüzyılda Jülyen takvimi Gregoryen takviminden on iki gün gerideydi, yirminci yüzyılda bu on üç gün olmuştur. Bu kitapta, Rusların 1918 başlarında Gregoryen takvimi kabul etmelerine dek olan tarihler için hep eski takvimi kullanacağım.

13 Hem özel mülkiyete hem de devlet mülkiyetine tabi köylülerin sayısı hakkında oldukça iyi istatistikler için bkz. Geroid Tanquary Robinson, *Rural Russia under the Old Regime* (Berkeley: University of California Press, 1932), s. 63.

14 Vera Figner, *Zapochtennyy trud i gosposinina* (Övünük ve emek) (Moskova: Izdatel'stvo sotsialno-economicheskoi literatury Mysl, 1964), C. 1, s. 60.

sefalet ve aczinden duyduğu tiksinti, onların içinde bulunduğu koşulları, tümüyle yoz ve gayrimeşru bir siyasi ve toplumsal sistemin ifadesi olarak görmesiyle sonuçlandı. Gençliğinde kendisine ve ailesine maddi ve sosyal avantajlar sağlamış olan rejime ve rejimin kurumlarına artık eskisi gibi bakamıyordu. Bu durum, ailesinin de sistemin suç ortağı olmasından kaynaklanan mahcubiyetle birleşince, Vera Nikolayevna Figner'i soylular sınıfından ve konumuna ait imtiyazlardan sıyrıp radikal bir gizli örgüte ve çarlığın intikamcı hapishane infaz sisteminin yarattığı ölümcül sınamalara doğru giden uzun, dolambaçlı bir yola sokacaktır.

Ne var ki henüz 1861'deyiz. Bu tarihte imparatorluğun acımasızlığıyla nam salmış siyasi hapishanelerindeki bomboş, meşum tecrit hücreleri henüz Vera'nın en çılgın hayallerine bile temas etmemişti. Esasında geleceğın devrimcisi bizzat kendi ifadesiyle, kendisinden küçük beş kardeşiyle birlikte oradan oraya zıplıyor, pastoral bir hayat sürdürüyordu.¹⁵ Milyonlarca serfin özgürlük fermanından haberdar olduğu gün Vera, Khristoforovka'da annesinin ailesine ait konakta, anne-babası Nikolay ve Ekaterina'nın yanında kardeşleri Lidia, Peter, Eugenia ve Nikolay ile birlikte yaşamaktaydı.¹⁶ Vera'ya göre Khristoforovka ideal bir aile konağıydı.¹⁷ Evleri, etrafa yayılıyormuş gibi duran ahşap bir binaydı. Verandanın dışarıya doğru taşıdığı sol tarafta iki kat bulunuyor, geri kalan kısım ise ara kat seviyesinde kalıyordu. Evin arka tarafında bulunan çok sayıdaki büyük ağaç, aileye sıcak yaz aylarında gölgelik yapıyordu. Bu ağaç sırasının da arkasında ahşap bir çit, malikâneyi tarlalardan ayırıyordu. Ev, "eski ve güzel bir bahçe" ve meyve ağaçlarınca çepeçevre sarılmıştı. Hemen önündeki bahçeleri

15 Figner kardeşlerin yaşları birbirine yakındır. Vera'dan bir yıl sonra, 1853'te, Lidia doğar. İki ablaya 1855'te Peter, 1857'de Nikolay, 1858'de Eugenia ve nihayet 1862'de Olga katılır. Andrei Vladimiroviç Voronikhin, "V. N. Figner v russkom osvoboditel'nom dvizhenii, 1873-1884gg", Doktora Tezi, Saratov University, 1992, ss. 37-43.

16 Fignerler'in son çocuğu Olga bir yıl sonra doğacaktır.

17 Taşradaki soyluların çoğu gibi Fignerler de evlerine güçlü duygusal bağlarla bağlanmıştı. Taşra soyluları açısından evin sahip olduğu duygusal işlev hakkındaki ilginç bir tartışma için bkz. Mary W. Cavender, *Nests of the Gentry: Family, Estate, and Local Loyalties in Provincial Russia* (Newark: University of Delaware Press, 2007), s. 51-58.

geçince, Figner kardeşlerin özgürce koşabildiği, mantar ve yemiş toplayabildiği bir park vardı.¹⁸ Yılın sıcak aylarında çocuklar uzun yürüyüşlere çıkıyor, malikânenin gölet ve derelerinde yüzüyor, balık tutuyordu.

Vera'nın aile konutundaki dertsiz tasasız günlerini tarifi, kaymak tabakanın hatırat yazarlarının pek çoğunun da aksettirdiği tarza tıpa tıp uyar. Bu hatıralarda genç soyluların taşrada geçirdikleri çocukluk, sahip oldukları özgürlükle ve mülklerinin sunduğu imkânlar çerçevesinde doğaya yakınlıklarıyla romantikleştirilir.¹⁹ Khristoforovka'daki çocukluk yılları ile hatıralarını yazdığı son dönem arasında geçen zamanda Vera'nın hayatına niteliğini veren hercümerçleri düşündüğümüzde, o günleri böyle idealleştirerek hatırlıyor olmasını bile anlayışla karşılamak gerekir. Fakat Vera'nın romantikliğinde de bir miktar haklılık payının olduğunu gözden kaçırmamak lazım. Fignerler'in 1858-1862 arasında yaşadıkları Khristoforovka, ormanlarla bezeli, Volga ve kolları da dâhil olmak üzere nehirlerin böldüğü sayısız vadiyle dolu bir bölgede bulunuyordu. Çok sayıda görülmeye değer doğa güzelliği vardı. İnşili çıkışlı tepeler, tarlaları ve yöreye özgü bitkileri barındıran meraları boydan boya kesiyordu.²⁰

Vera'nın yaşadığı bölgenin toprağı zengin, iklimi karasal olsa da, on dokuzuncu yüzyılda üretim düşük seviyedeydi. Bu açıdan Tetiushi, Rusya'daki tarım bölgelerinin büyük kısmının sahip olduğu özellikleri yansıtıyordu; ne tarım ne de sanayi devrimi buradaki hayatları dönüştürebilmişti. Hatta Tetiushi uyezdiindeki köylüler, Rus İmparatorluğu'ndaki tarım işçilerinin kahir ekseriyeti gibi, atalarının kendilerinden önce yaptığı tarzda tarım yapıyordu. Serfler özgürleştikten sonra bile değişimin ve yeniliğin gelmesi zaman aldı, iptidai tarım yöntemleri varlığını devam ettirdi, alınan mahsul miktarı her zaman iklimin ve toprağın izin verdiğinden daha alt seviyede kaldı.

Vera ve kardeşleri henüz çocuktular, ailelerinin arazilerindeki veya çevre tarlalardaki mahsulün miktarını düşünecek

18 V. Figner, *Zapchatlennyi trud*, C. 1, s. 54.

19 Wachtel, *Battle for Childhood*, s. 116-21.

20 V. P. Semenov, *Ücretsiz PDF Kitap Arşivi*, <https://trantey.org>
Izdanie A. F. Devriena, 1901), C. 6, s. 13.

durumda değillerdi. Sahip oldukları konfor onlar için analiz edilecek bir imtiyaz değildi, o konforun dayandığı esasları da hiç sorgulamadılar. Figner ailesinin çocukları konaklarını çepeçevre saran topraklara gelir kaynağı olarak değil üzerinde neşeyle oyun oynanacak doğal bir çocuk bahçesi gözüyle bakıyor, her tarafı alabildiğine açık bu alanın kendilerine verdiği görece özgürlüğün tadını çıkarıyordu. Çocukların mülkiyetindeki şey de işte buydu. Kendilerine zarar vermemeleri için peşlerinden koşturup duran köylü dadıları haricinde hiçbir yetişkin, bir kez o dört duvarın dışına kendini atabilmiş olan çocuğu ne pataklayabilir ne alay konusu edebilir ne de paylayabilirdi. Aksine, Figner soyadını taşıyan kızlar ve oğlanlar güneş ışığının sıcaklığının, tatlı meltem esintilerinin, başıboşluğun ve ailelerine ait ucu bucağı yokmuş gibi duran topraklarda bulabilecekleri özgürlüğün tadını çıkarıyordu.

Gerçi her ne kadar konağın inşa edildiği topraklar Vera ile kardeşlerini serbestlik ve doğanın sunduğu tatlılara yakınlık vaadiyle kendine çağırırsa da evin bizzat kendisi, onları asayiş, düzen ve suni bir görgüye davet ediyordu. Ait oldukları sınıfın diğer çocukları gibi Vera ve kardeşleri de her gün resmî elbiseler giyiyor, kusursuz bir sofraya adabına uyuyor, iyi bir evde “gençlerin görülmesi ama duyulmaması gerektiği”ni söyleyen atasözüne uygun davranıyordu.²¹ Bu düzenin hâkimiyetini güvence altına alan, Nikolay A. Figner’in titiz ve katı beklentileriydi. Vera’nın babası bu bakımdan pek olağandışı sayılmaz. Rus soylularından kalan sayısız hatırat, çocuklarına dehşet ve korku salan babaların müsamahasız, otoriter davranışlarını anlatır.²² Vera babasını, ondan herkesten daha fazla korktuğu “müsamahasız, fevri ve baskıcı” birisi olarak hatırlar.²³ Dönemin çoğu Rus babası gibi Nikolay Figner de karısı, çocukları, hizmetçileri ve serfleri üzerinde güçlü bir hâkimiyet kurmuştu. Genelde sert bir söz veya tezyîfkâr bir bakış yeterli olsa da nadiren rastlanan isyankâr tavırlar ya da bağımsız düşünme veya hareket etme şeklindeki basit taşkınlıklarda bedensel ce-

21 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 58–59.

22 Bkz. Wachtel, *Battle for Childhood*, Oxford University Press, 2000, s. 100. <https://rantey.org>

23 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 57.

zalar gerekli olabiliyordu. Vera'nın naklettiğine göre "babasının kızılılık sopası veya kemeri, çalışma odasında daima hazır bulunurdu".²⁴

Hem Khristoforovka hem de ailenin 1862'de taşındığı civardaki bir başka konak olan Nikiforovo²⁵, bu bakımdan katı imparatorluğun mikrokozmosu olarak iş görüyordu. Tıpkı çarlık otokrasisinin oldukça adaletsiz bir siyasi ve toplumsal düzeni sürdürebilmek amacıyla korku ve baskıyı kullanması gibi, Nikolay Figner'in despotizmi de kendinden altta olanlara -ki buna karısı da dâhildi- evdeki tali konumlarını hatırlatıp duruyordu. Michel Foucault'un söylediği üzere, beden üzerinde cezalandırma ve denetim uygulama kabiliyeti, bir iktidar işlevi ve egemenlik pratiğidir.²⁶ Hasılı Fignerler'in evinde, diğer Rus soylularının evlerinde olduğu gibi, hanedeki erkek reisliğinden kaynaklanan her bir kınama dolu bakış, azar, tokat veya dayak; cinsiyet, sınıf veya nesil temelli hiyerarşileri tekrar tekrar onaylıyordu. Sadizm sınırlarına ulaşmadıkça böyle bir sertlik, gerek hanedeki gerekse toplumdaki düzeni muhafaza eden, bağımsızlık ve uyumsuzluk anlamına gelen taşkınlıklara set çeken meşru bir araç olarak görülmekteydi. Alpern Engel'in sözleriyle: "Kişisel ölçekte disiplini ve otoriteye saygıyı teşvik eden ataerkil aile, insanları toplumsal disipline ve devlet otoritesine riayete hazırlıyordu."²⁷

Dönemin hatırat yazarlarının, soylu babaların sıkı disiplinleri ile otoriter davranışlarını tek bir ağızdan konuşurmuşçasına tarif etmesine benzer şekilde, bu yazarların pek çoğu yine serflerin özgürleşmesini takiben babalarının ruh hâllerinin ve hane içindeki despotizmin yumuşamasını da övgüyle anar.

24 Ibid., C. 1, s. 58.

25 Serflüğün ilgasının ardından arazi fiyatları ciddi ölçüde düşmüştü. Nikolay A. Figner de Khristoforovka'nın bulunduğu köyde çok büyük bir arazi almış ve ailenin yeni malikanesi Nikiforovo'yu inşa etmişti.

26 Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, Çev.: Alan Sheridan (New York: Vintage Books, 1979), s. 130-31 [*Hapishanenin Doğuşu*, Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, 7. baskı (Ankara: İmge, 2017)].

27 Barbara Alpern Engel, "Transformation versus Tradition", *Russia's Women: Accommodation, Resistance, Transformation*, Ed.: Barbara Evans Clements, Barbara Alpern Engel ve Christine D. Worobec, (Berkeley: University of California Press, 1991), s. 136.

Rus soylularının gözü hakikatlere açılmış ve radikalleşmiş üyelerinin, babalarının serfliğin ilgasından önceki gaddarlıkları ile reformlardan sonraki yumuşamalarını anlatışlarındaki tutarlılık, dönemin siyasi ve toplumsal sistemini itham etmek üzere tasarlanmış edebi bir araç olsa da sözlerinde bir mecazın gizlediği ölçüde hakikat payı da bulunur. Tam olarak söyleyecek olursak, “geleneksel toplum düzeni, imparatorluğun bilhassa kırsal kesimlerinde, reformların yarattığı sonuçlara ve ekonomik değişimin demografik etkilerine rağmen varlığını devam ettirmiştir”.²⁸ 1860’ların başlarında *Serfliğin İlgası* ile onu takip eden *Büyük Reformların* uzun erimli sonuçları henüz ortaya çıkmamıştı.²⁹ Gerçi serfliğin ilgasından önce var olan siyasi, toplumsal ve kültürel hiyerarşiler bu dönemde esasen bozulmamış şekilde varlığını devam ettirerek daha sonraki devrimci hareketi tetiklemişti fakat özgürleşmenin hemen sonrasındaki yıllarda “ortaya çıkan daha canlı, daha zengin ve kendine daha çok güvenen sivil toplum” otokratik devletten bağımsızdı ve daha fazla serbesti vaadi taşıyordu.³⁰ Genel itibarıyla 1860’lar umudun, beklentinin ve iyimserliğin damga vurduğu bir dönemdi.³¹ Katı tutumlara bağlılığı sarsan, toplumsal eleştirilerin ortaya çıkmasına neden olan umudun yarattığı bu sarhoşluk, Vera’nın, babasında şahit olduğu, kendi sözleriyle, “ahlaki devrim”i, onun daha liberal ve kendine daha fazla hâkim olan biri hâline gelişini açıklayacaktır.³²

Nikolay A. Figner’in gittikçe artan liberalliği, küçük kızının izlenimlerine dayanan bir varsayımdan ibaret değildi. Serflerin özgürleşmesinin hemen ardından, Vera’nın babası orman daireesindeki görevinden ayrılarak sulh hâkimi veya sulh hakemi

28 Laura Engelstein, *The Keys to Happiness: Sex and the Search for Modernity in Fin-de-Siècle Russia* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1992), s. 5.

29 “Büyük Reformlar” tabiri 1861 Serflerin Özgürleştirilmesi ile II. Aleksander’in 1861-1874 arasında yargı, askeriye ve ordudaki sistemde ve şehir ve eyaletlerdeki yerel özyönetim sisteminde yaptığı reformlara karşılık gelmektedir.

30 Barbara Alpern Engel, *Women in Russia, 1700–2000* (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2004), s. 68.

31 Engels şöyle ifade ediyor bu durumu: “Bu erken, iyimser yıllarda farklı görüş ve farklı sosyo-ekonomik köklerden insanlar toplumun ıslahı için tartışma yürütüyor, zaman zaman güçlerini birleştiriyor.” *Ibid.*, s. 69.

32 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 60.

oldu. Devlet bu makamı, Rus köylülerinin esaretten özgürlüğe geçişlerini kolaylaştırırken, diğer yandan taşradaki düzeni ve otokratik devlete duyulan sadakati sürdürmek amacıyla kurmuştu. Sulh hâkimleri, serfliğin ilgasını takip eden reformların gerçekleştirilmesinde önemli role sahipti. Roxanne Easley şöyle diyor: "Sulh hâkimliği kurumu reformun neredeyse her yönüyle ilgiliydi ... [zira] serfliğin ilgasından sonra taşradaki aslı idari, yargısal ve noterlik işleriyle ilgili kurum [olmak üzere tasarlanmıştı]."³³ Söz konusu mevki her ne kadar sulh hâkimlerinin yılda yaklaşık yüz elli ruble kazandığı ve doğrudan İmparatorlukla muhatap olduğu bol kazançlı ve prestijli bir konum olsa da göreve asıl talip olanlar "Rusya'nın çağdaş ve demokratik ideallerle yoğurulması"na yardımcı olma fırsatını kaçırmak istemeyen samimi kişilerdi.³⁴

Ne var ki zor bir görevdi bu. "Sulh hâkimleri seçim ve atama usullerinin tuhaf bir karışımıyla belirleniyordu. Bölge valilerinin sulh hâkimlerini atamak için kullandığı, yerel mülk sahiplerinin isimlerini barındıran listeler, bölgedeki soylular meclisince yaş, sahip olunan arazi ve eğitim durumuna göre hazırlanıyordu."³⁵ Fakat yükümlülüklerini dosdoğru ve dürüstçe yerine getiren sulh hâkimleri, bir yandan eski serflerinin durumlarının iyileşmesini sineye çekmek zorunda kalan arazi sahiplerinin öfkesini, diğer yandan da sulh hâkimliğini süregiden sömürünün aracı olarak gören köylülerin hıncını göğüslemek durumunda kalıyordu. Vera babasının görevi süresince, eğitimsiz hemşerilerini istismar etmeye çalışanlarla da çatışarak, kendisini köylülerin menfaatlerini korumaya adanmış olduğunu hatırlamaktadır.³⁶ Mesele, Nikolay Figner'in köylülerin haklarını ne ölçüye kadar savunduğu değil. Önemli olan husus Vera'nın, babasının bir sulh hâkimi olarak konumunu, onun

33 Roxanne Easley, *The Emancipation of the Serfs in Russia: Peace Arbitrators and the Development of Civil Society* (Londra: Routledge, 2009), s. 61.

34 Ibid., s. 71. Terence Emmons sulh hâkimliğinin pek çok hakiki liberal ve serfliğin ilgası taraftarını cezbedtiğini söyler. Terrence Emmons, *The Russian Landed Gentry and the Peasant Emancipation of 1861* (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1968), s. 328-32.

35 Easley, *Emancipation of the Serfs*, s. 3.

36 Vera Figner, *Polnoe sobranie sochinenii i svermi toman* (Moskova: Izdatel'stvo vse-soiuznogo obshchestva politkatorzhan i ssyl'no-poselentsev, 1932), C. 5, s. 18.

gittikçe artan liberal temayülünün işareti olarak görmesi ve sahip olduğu rolü öz çıkardan bağımsız kamu hizmeti ilkeleri ile Rus halk kitleleri adına yürütülen, mücadele gerektiren bir müdafaayı kapsar şekilde yorumlamış olmasıdır.

Eğitilmiş çevrelerde, toplumun özgürleşmiş Rus köylülerine uyum sağlaması için nasıl bir değişim ihtiyacı içerisinde olduğu tartışması dönüp duruyorken, kimileri de cinsiyet ve aile ilişkilerinin de yeniden düzenlenmesi gerektiğinde ısrar ediyordu. Erkekler ile eşleri arasındaki adaletsiz hiyerarşi, Fignerler'in evinde de apaçık ortadaydı. Ekaterina Figner soylu bir ailede doğmuştu. Aile, çiftin daha birkaç kez buluşmasından hemen sonra Ekaterina ile Nikolay'ın evlenmesine karar vermişti.³⁷ Evlendiğinde sadece on sekiz yaşında olan ve ancak asgari düzeyde eğitim almış Ekaterina, kendisinden on beş yaş büyük olan kocasına, anlaşılabilirliği üzere, pek hürmetkardı, hatta Nikolay'ın onun gözünü korkuttuğu bile söylenebilir. Vera'nın erkek kardeşi Nikolay Nikolayeviç Figner, annesini "şahsiyeti kocası tarafından gasp edilmiş iradesiz bir kadın" olarak tarif ederken hiç de dolambaçlı bir yol izlemez.³⁸ Aralarındaki yaş farkının yanında evlilik ile kadının ikincil rolü hakkındaki geleneksel görüşlerden destek alan Nikolay, çocuklara yönelttiği sözlü ve yerine göre fiziksel şiddete sessiz kalarak karşılık veren eşi üzerinde hâkimiyet kurarken hiç zorlanmamıştı. Edebiyat çevrelerine kendini, binbir güçlüğün üstesinden gelerek hayatına yön vermeyi başarabilmiş orta yaşlı bir kadın olarak gösteren Vera, babasının tahakkümüne, şiddet dolu uzun nutuklarına, kimi zaman maruz kaldıkları acımasız cezalarına annesinin sessizce rıza göstermesine bir anlam atfetmeye çalışmaktadır. Meseleyle doğrudan yüzleştiği bir yerde, kendisini veya kardeşlerini hiç savunmamış olan annesini bağışladığını söyler. Bu bağışlamanın nedeni Vera'nın, annesinin sessizliğini ev içerisinde huzuru sağlamak için yaptığı acı verici bir tercih olarak yorumlamaya karar vermiş olmasıdır. Şöyle der: "Herhangi bir şey söylemesine gerek yoktu, sessiz

³⁷ Ibid., C. 5, s. 24.

³⁸ N. N. Figner, *Vospominaniya, pis'ma, materialy* (Leningrad: Izdanie Muzyka, 1968), s. 7.

kalışının kınama anlamına geldiğini biliyorduk, her defasında biz de onunla hemfikiridik.”³⁹

Ne var ki Vera’nın annesinin bu sessiz boyun eğişi metanetini yansıtmıyor, daha ziyade hem onun kendi evindeki hem de kadınların o günün Rus toplumundaki ikincil konumunun özetini ifade ediyordu. Yetişkin Vera, devrimci çevrelerde kendi açısından güç, bağımsızlık ve denetim meselelerinin üstesinden, bu ilerici yeraltı evreninde erkekler ile kadınların eşit olduğu düşüncesine uygun tarzda iş görerek gelmişti.⁴⁰ Devrimci hareket içerisinde kadın-erkek eşitliğinin fiilen ne ölçüde var olduğu ilerleyen bölümlerde ele alınacak ama şunu da açıkça söylemek gerekiyor: Ekaterina Figner’in “sessiz kınama” vasıtasıyla gücünü ortaya koyduğu varsayımını destekleyen hiçbir şey yoktur. Nikolay Aleksandroviç, reform döneminde gelişmekte olan liberal anlayışlarla gittikçe artan oranda büyülenmiş bile olsa, kadın-erkek ilişkilerine dair normları veya aile içerisindeki ilişkileri yeniden değerlendirmiş değildi. Olsa olsa bunları devam ettiren metotları gözden geçirmişti. Kızıl-cık sopası ile kemeri artık çok daha seyrek kullanılıyordu belki ama yine de el altındaydılar. Toplumun ve geleneğin verdiği, aile üyeleri adına konuşma yetkisiyle Nikolay’ın sesi, 1870’te ölümüne dek, Figner hanesinde her meselede söylenmiş son sözü ifade edecekti.

Vera’nın, annesinin sessiz işbirlikçiliğini çarpıtmaya çalışması, onun otobiyografik yazılarında sahip olduğu aşırı serbestiyi yansıtır. Hatırat yazarları, hayatlarını nasıl yazıya dökcekleriyle ilgili bilinçli tercihlerde bulunurlar. Yazıya neleri dâhil edeceklerini, neleri hariçte bırakacaklarını, neleri vurgulayacaklarını ve birbirlerinden yalıtık olay ve tecrübeleri tutarlı bir tarihî anlatı haline nasıl getireceklerini tercih etmek durumundadırlar. Hâlihazırdaki hayatlarını geçmişe ait anılardan bulup çıkarırken geçmişi, ânu tasdik etmek için kaleme alırlar. Bir otobiyografi yazarı olarak Vera da Rus İmparatorluğundaki baskıyı teşhis etmek ve kınamak isterken aynı zamanda, baskı altındakilerin saklı kalmış dirayet ve kuvvetlerini de al-

39 V. Figner, *Zapechatlenniy trud*, Kitap 1, s. 72. <https://rantey.org>

40 Hoogenboom, “Vera Figner”, s. 80.

kışlamak istiyordu. Her iki eğilim de kendi radikalizmini ve devrimci kariyerini haklı çıkarmak üzere tasarlanmıştı. Dolayısıyla Vera'nın, annesini iradesi, idrak kabiliyeti ve ahlaki cesareti ataerkil düzen tarafından sınırlanmış ama tümüyle yok edilememiş bir kadın olarak tarif etmesi, amacına mükemmelen hizmet eder. Bu suretle Ekaterina'nın kabiliyetlerinin ve ahlaki gücünün, baskının kaynağı ortadan kalktıktan sonra yeniden canlanmasını da rahatlıkla övgüye değer bulabilecektir. Nikolay Figner, bu bakımdan otokratik devletin hem bizzat kendisi hem de ondan ayrı bir varlık gibi iş görüyordu, zira siyasi düzenin diğer unsurları yeniden şekillenirken, ev içerisinde sahip olduğu iktidar ve imtiyaz, varlığını hiç hafifletmeksizin devam ettiriyordu. Mesela Vera'nın, annesinin ahlak ve muhakeme gücü açısından gösterdiği gelişmeyi nasıl tarif ettiğine bir bakalım. Vera bir yandan, 1860'lardaki ve Büyük Reformlar dönemindeki liberalleşmenin Ekaterina'nın muhakeme gücünü artırdığını teslim ederken, diğer yandan annesinin "çocuklarının ve kendi arkadaşlarının geleceklerine müdahale etmeye başladığı" 1870'ler ile 1880'lere değin hakiki anlamda özgürleşmemiş olduğunu söyler.⁴¹ Her ne kadar Vera, bu yeni durumu açıkça babasının 1870'teki ölümüyle ilişkilendirmiyor olsa da Ekaterina'nın ancak kocasının kısıtlayıcı etkisinden tümüyle kurtulduktan sonra ahlaki anlamda dirayetli ve güçlü olmaya başlayabildiği, ancak bundan sonra köklü değişimi savunanlara sempati göstermeye başlayabildiği ortadadır. Bu son olguyu, Ekaterina'nın en büyük kızı Vera, onun aydınlanmacı gelişiminin kanıtı olarak yorumlar. Yetişkin Vera, rahmetli annesini tek tek her çocuğu için "daimî neşe ve teselli kaynağı", muhteşem bir kadın olarak hatırlar.⁴² Fakat Ekaterina, mensup olduğu sınıfın diğer kadınları gibi çocuklarına karşı soğuk ve mesafeli idi. Rus soylusu bir kadın çocuklarının dadılarına göz kulak olmalıydı⁴³ ama kendisi bir bakıcı veya dadı addedilmezdi. Çocuklarla ilgili gündelik sorumlulukların büyük kısmını hizmetçilerine dağıtan Ekaterina, anne-babala-

41 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 5, s. 23.

42 Ibid., C. 5, s. 32.

43 David Ransel (ed.), *The Family in Imperial Russia* (Urbana: University of Illinois Press, 1978), s. 23.

ıyla ilişkileri yemek zamanları ve resmî bir araya gelişlerle sınırlı olan kızlarına ve oğullarına vaktinin pek azını ayırıyordu. Vera, hayatının ilk on yılında annesini her şeyden önce “soğuk ve sevgi yoksunu bir otorite kaynağı” olarak hatırlar.⁴⁴

Tıpkı muadilleri Rus soylularının pek çoğunun evinde olduğu gibi, Vera'nın anne-babası da çocukların ilk yıllarındaki bakım ve yetiştirme işlerini *niania*'larına, yani dadıları, Natalia Makarevna'ya bırakmışlardı.⁴⁵ Dadı, üç nesil boyunca Figner ailesine hizmet etmişti. Asıl itibarıyla bir serf olan, vaktiyle Vera'nın büyükbabasının oyun arkadaşı yapılmış bu nazik, basit köylü, Ekaterina Figner ile kardeşlerini, ayrıca Ekaterina ile Nikolay'ın altı çocuğunu büyüttmüştü. Vera için dadı, kederlerini ve incinmişliklerini döküp saçabildikleri, odasında Figner ailesi çocuklarının “teselli, merhamet ve huzur bulabildikleri” şefkatli bir kucaktı.⁴⁶ Dadının yanındayken resmî kurallara uyma, çocukluk güdülerini bastırma zorunlulukları yoktu. Vera ve kardeşleri, dadıyla birlikte olduklarında, anne-babalarının huzurunda inkâr etmek zorunda kaldıkları duygularının dizginlerini başıboş bırakabiliyorlardı.

Vera ve kardeşleri küçüklüklerinde zamanlarının büyük kısmını dadıyla birlikte geçirdiler. Çoğu Rus dadısı gibi Natalia Makarevna da “sabahları çocukları uyandırır, ellerini yüzlerini yıkar, giydirir, gün boyunca da onlar oynarken başlarında dururdu. Bu başında durma işi, yaz aylarında konağın çevresinde çocuklarla birlikte yürüyüşe çıkmak ve yaban meyvelerinin ve mantarların nasıl toplanacağını göstermek anlamına gelirdi.”⁴⁷ Vera dadıdan Rus köylülerinin kültürüne ait öğelere dair bir kavrayış edindi, Rus peri masallarından ve folklorundan zevk almayı öğrendi ve basit köylü kitlelerinin özü olarak nitelendirdiği şeyi romantize etti.⁴⁸ Babası nasıl çarlığın mane-

44 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 5, s. 9.

45 Niania “bakıcı” veya “dadı” olarak çevrilebilir. Bu kadın, ilk birkaç yaşlarında Rus soylu çocuklarının her şeyinden doğrudan sorumludur. Soylu çocuklar yedi yaşına gelip de bakıcılarından mürebbiyelerin ve özel öğretmenlerin eline geçene dek niania'ları neredeyse her tür maddi-manevi ihtiyaçlarını karşılamak durumunda-
dır.

46 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 59.

47 Wachtel, *Battle for Childhood*, s. 106

48 Hatıratlarda ve otobiyografilerde niania'ların önemli bir role sahip olduğunu gö-

vi ikamesi olarak iş gördüyse Vera da dadiya olan muhabbet ve meylini Rus köylülerinin geneline teşmil etti. Fakat her ne kadar Natalia Makarevna köylü geleneklerini biliyor ve eski Rus kültürünü Fignerler'in evinde gördüğü işlere taşıyorsa da üst tabakanın evinde geçirdiği yıllar köylü hayatının zalimlik dolu gerçekliklerini silip atmıştı. Böyle olunca, geçirdiği hayat dadının kendisinin de Rus köylülerinin içinde bulunduğu zorlukları ve yükleri gerçek anlamıyla idrak edebilmesini engelliyor, Vera da Rus halkının kahir ekseriyetinin içinde bulunduğu gerçek şartlardan bihaber kalıyordu.

Dadılar, soylu işverenlerinden veya özgürlük öncesinde efendilerinden toplumsal açıdan açıkça daha aşağıda bulunuyorsa da aynı zamanda kayda değer bir özerkliğe ve serbestiye de sahipti. Toplumsal ve kültürel hiyerarşilerin ziyadesiyle farkında olan üst tabaka mensupları dahi dadıları aileden sayardı.⁴⁹ Ancak yine de ailenin bu sahte üyelerinin sahip olduğu imtiyaz ve yetkilerin içeriği, aslî üyelerle karşılaştırıldığında önemli farklılıklar içeriyordu. Bu ayırım asıl itibarıyla sınıf temelli idi ama aynı zamanda İmparatorluğun genelindeki kişiler arası ve toplumsal ilişkilerde olduğu üzere cinsiyetle de ilgiliydi.

Bir soylu hanesinde doğuştan kazanılan soyluluk sıfatı, ailenin maddi zenginliğine erişim hakkı sağlıyordu. Bununla birlikte gerek soyluluktan gerekse zenginlikten yararlanmaya dair imkânlar, cinsiyet temelinde bahsediliyor veya geri alınıyordu. Hanede yalnızca soylu erkekler, sahip oldukları konumun bütün sonuçlarına hak kazanıyordu. Yani bu erkekler aileden kalan mirasın paylaşılmasında kadın muadilleriyle aynı konumdaydılar ama ailenin kadın üyelerinin aksine, sadece erkek çocuklar eğitim görme ve meslek sahibi olma haysali kurabilirdi. Benzer şekilde, soylu bir ailedeki genç erkekler ağızlarından çıkan sözlerin babalarına nispetle pek önemsiz olduğunu biliyorlardı ama bir gün ataerkil sistemin verdiği güç

rüyoruz. Rus niania'larına ve onları mitleştiren yazına dair aydınlatıcı bir çalışma için bkz. Steven A. Grant, *The Russian Nanny, Real and Imagined: History, Culture, Mythology* (Washington, D.C.: New Academia Publishing, 2012).

49 Jessica Tovrov, *The Russian Noble Family: Structure and Change* (New York: Garland, 1987), s. 82.

ve imtiyazları tümüyle tevarüs edeceklerinin, bu mirasla kendi evlerinde eksiksiz bir otoriteye ve kamusal alanda söz söyleme hakkına kavuşacaklarının da farkındaydılar.

Fakat bu genç erkek soyluların kız kardeşlerinin herhangi bir güvencesi yoktu. Kız çocukları, bilhassa da doğuştan soylu olanlar için eğitim olanakları 1860'larda gelişmiş durumdaysa da bu dönemde ciddi bir kazanım sağlandığını söylemek zordur. Ayrıca en radikal çevrelerin haricinde erkekler ile kadınların eşit olduğu, kadınların evlerinde kocalarınunkine denk bir otorite veya evlerinin dışında bağımsız söz hakkı sahibi olmaları gerektiği şeklindeki düşüncenin hiç de kabul edilebilir bulunmadığını söylemek gerekiyor. Böyle olunca da devlet ve reformcular kız çocuklarının eğitim almasını vurguladığında dahi, verilecek eğitim, onlardan kocalarının beklentilerine uyum sağlayabilecek, eşlerinin ihtiyaçlarını görebilecek ve siyasi ve toplumsal statükoyu devam ettirebilecek, görevlerinin bilincinde, ahlaklı, ağırbaşlı varlıklar yaratmak üzere tasarlanıyordu. Dönemin pedagojik düşünceleri "kadınlar, doğanın diğerlerine bağımlı kıldığı alt derece mahluklardır ... kendilerine düşen buyurmak değil hizmet etmektir, kocalarına boyun eğmeli ve sadece ailevi yükümlülüklerini yerine getirmek için çalışmalıdırlar"⁵⁰ öncülüne uygun işliyordu. Soylu Rus genç kızları, bu şekilde sessiz bir itaat göstermek üzere yetiştiriliyordu. Şurası çok açık: Ekaterina Figner resmi eğitim olanaklarından hiç faydalanmamış olmasına rağmen, kocası çocuklarını terbiye eder, azarlar, hatta döverken gözlerini kaçırması, dudaklarını ısırması ve sessiz kalmasıyla dersini çok iyi almış görünüyordu.

Eğitim görmemiş, kocası olmayan, bir hanımefendi gibi davranma eğilimi göstermeyen ihtiyar köylü dadı Natalia, daha alt düzeydeki toplumsal konumuna rağmen veya belki de sırf bu yüzden, çok açıktan olmasa da düşünce ve fikirlerini açıklamada daha geniş bir serbestiye sahipti. Köylü kökleri nedeniyle dadı, bakımını gördüğü ailenin tabi olduğu standartlarla bağlanmış değildi. Olağandışı, hatta kaba sayılabilecek

⁵⁰ V. Ya. Stoiunipa, "Obrazovanie russkoi zhenskikh (po povodu dvadtsatipiatletia russkikh zhenskikh gimnazii)." *Istoricheski vestnik* 12 (Nisan 1883), s. 133.

davranışları sırtındaki yükleri azaltıyor, dadı, kültür yoksunu davranışlarını geleneksel toplumsal sınırlamalardan azade oluşunun işareti olarak görüyordu. Hiç evlenmemiş, tümüyle Figner ailesinin inayetine bel bağlamış, cinsellik yaşayabileceği yaşı çoktan geçmiş olan dadı tamamen zararsızdı. Siyasi, ekonomik veya cinsel güce dair hiçbir göstergeye sahip olmaması itibarıyla hiçbir tehdit oluşturmuyordu. Sonuç itibarıyla bu aczi, kendine has bir ifade özgürlüğünden faydalanmasını mümkün kıldı. Ne var ki dadının, diliyle ilgili bu özerkliğini, uygulamaya ne ölçüde dökemediğini fazla abartmamak gerekiyor. Natalia Makarevna'nın, Nikolay A. Figner'i doğrudan sorguladığı veya ona karşı çıktığı tek bir olay dahi bilmiyoruz. Vera, babası tarafından azarlandıktan sonra bakıcısının kollarında huzur ve sevgi bulduğunu hatırlar ama bu teselli ancak kapalı kapılar ardında verilmiş olmalıdır. İşvereninin kararlarına ne müdahale etmeye ne de onun davranışlarını değiştirmeye teşebbüs etmiştir dadı. Tek yaptığı, babalarının öfkesine ve gazabına maruz kalmalarının ardından, kendisine emanet edilmiş küçüklerin incinmiş duygularını onarmaya çalışmaktır. Kocasının terbiye amaçlı hiddetine, hayıflanmanın eşlik ettiği bir teselli verme çabasıyla değil sessiz bir kabulle, dolaşısıyla da sınıfa, yaşa ve cinsiyete dayalı mevcut hiyerarşileri zımnen onaylar tarzda karşılık veren Ekaterina'nın sahip olduğundan çok daha geniş bir serbestidir bu.

Eğer sınıfın yarattığı sınırlar ve beklentiler Fignerler'in hanesindeki yetişkin kadınların, Nikolay'ın güç ve egemenliğini gösterişli bir şekilde icra etmesine verecekleri karşılığı etkilemiş ise hiç şüphesiz, bu konakta cinsiyet de sosyoekonomik hiyerarşileri yıkıcı karşı koyuşlara ne ölçüde izin verildiğinin belirlenmesinde hayati önemi haizdi. Yani Nikolay'ın toplumsal imtiyazları, erkek oluşuna bağlı olarak artan ayrıcalıklarla pekişiyordu. Karısının toplumsal konumu ise cinsiyetine bağlı güçlenmiyor, bilakis zayıflıyordu. Natalia Makarevna, Nikolay'a bizzat veya doğrudan çıkışmaya hiç cüret etmemişti ama karısının söylediklerine karşı çıkarken benzer bir çekingenlik de hissetmemişti. Çünkü Ekaterina bir kadındı; mensubu olduğu sınıfın ona bahsetmiş olduğu otorite, yeri geldiğinde küçümsenmesine yetecek ölçüde akışkan ve başka koşullara

bağımlıydı. Sonuç itibarıyla Vera annesi ile dadısı arasında ceyran eden irade savaşlarını ve dadının aileyi terk edeceğini söyleyecek kadar öfkelenişini hatırlayacaktır.⁵¹ Bu tehditlerin boş olduğu her defasında ortaya çıkmıştı çıkmasına ama mali açıdan Fignerler'e bağımlı olduğu düşünülecek olursa, bu köylü kadının söz konusu tehditleri, soylu bir kadınla giriştiği güç mücadelesinde kullanmaya hakkı olduğunu düşünebilmiş olması, toplumsal hiyerarşilerin cinsiyet dinamiğinden nasıl etkilendiğini ve cinsiyetin bu hiyerarşileri nasıl yumuşatabildiğini göstermektedir.

Soylu bir ailenin kız çocuğu olarak dünyaya gelen Ekaterina'nın baba evinde aldığı eğitim, başlangıç seviyesindeki Fransızca ve piyano dersleriyle sınırlıydı.⁵² Bu asgari eğitim o dönem açısından tipiktir. 1856'da Rusya'da "kadın nüfusunun yüzde birlik kısmının ancak onda biri ilkokula gi[derken]", erkek nüfusunun yüzde 1,3'ü temel eğitim alabiliyordu.⁵³ Ebeveynler ve hükümet yetkilileri ne devlet kademelerinde görevler ne de münhasıran erkeklere ait olan meslekler açısından, kadınların entelektüel gelişimlerine yatırım yapmak için bir neden görebiliyorlardı. Ekaterina'nın en büyük kızı okul çağına geldiğinde ise reformlar hakkındaki tartışmalara eşlik eden, eğitim olanaklarının artırılması yönünde nevizuhur bir talep söz konusu idi. Bu tartışmalar Vera'nın üniversite eğitimi alma eğilimine etkide bulunmuşsa da esasında, ilk veya orta eğitimin niteliğinde gerçekleştirilen devrimin sonuçlarından yararlanmak için çok erken doğmuş sayılırdı. Nitelikli merkezî bir eğitimdense Vera ve kız kardeşi Lidia, annelerinin aldığı eğitimden daha fazla olmamak üzere, evlerine gelen mürebbiye-lerden Fransızca, dans ve piyano dersleri alıyordu. Entelektüel gelişim diye bir şey söz konusu değildi; derslerle amaçlanan, saygıdeğer bir kocayı garantilemek için ihtiyaç duyulan toplumsal inceliğin kızların ruhlarında mayalanmasıydı.

51 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 60.

52 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 5, s. 23.

53 Christine Johanson, *Women's Struggle for Higher Education in Russia, 1855-1900* (Kingston: McGill-Queen's University Press, 1987), s. 3.

Vera'nın kendisini bir çocuk olarak tarif ederken çizdiği resimde bir kız çocuğu; işini bilirlik, yüzeysellik ve bencillikten kaçarken çilecilik, fedakârlık ve adanma gerektiren radikal bir tutkuya doğru koşmaktadır. Hilda Hoogenboom; Vera Figner, çağdaşı devrimciler ve onların halefi Bolşeviklerin otobiyografik yazıları üzerinde çalıştığı makalesinde Vera'nın kuşağındaki kadın radikallerin, "ciddiye alınabilmek için kendilerini cinsiyetlerinden uzak tutmayı" amaçlayan bir izlenimi bilinçli şekilde oluşturmaya çalıştıklarını söyler.⁵⁴ Bu suretle, "toplumla olan birlikteliklerini ve bu birlikteliğin kadınsı aşırılık imalarını sınırlayabilmek için" entelektüel emelleri ve münzevi hayatları üzerine odaklanıyorlardı.⁵⁵ Vera, Hoogenboom'un iddia ettiğinden de öteye gider. Bir yandan okumaya meykinden ve oyuncak bebekleri hiç sevmediğinden açıkça bahsederken, diğer yandan entelektüel ve toplumsal gelişiminin bizzat kendi irade gücüyle mayalandığını ve yönlendiğini anlatır. Yani altın takılara, modaya uygun kıyafetlere karşı *doğal* bir temayülû olduğunu, gençliğinin havailiğini itiraf eder ama bunu, etkili yazarların, belli başlı kişilerin ve bizzat kendi iradesinin, hayatının yüzeysel ve sığ unsurlarının hakkından nasıl geldiğini göstermek için yapar.⁵⁶ Vera, tercihin ve iradenin entelektüel ve devrimci gelişiminde oynadığı rolü yansıtmak üzere, bile isteye kendisine ait paradoksal bir görüntü sunar. Annesinin kişisel gelişimini ve özgürleşmesini açıklamak için onun kişiliğinin ve davranışlarının görünüşte çelişik yönlerini sentezleyerek anlattığı gibi, takip ettiği yolun ahlaki üstünlüğünü öne çıkarmak için de kendi karakterinin birbirine zıt yönlerini sunar bize. Diğer Rus soylularının çocukları gibi, Vera'nın büyüdüğü çevrede de meşruiyetin tanımlanması ve kimliğin edinilmesi, yapılan işe nispetle gerçekleşiyordu.⁵⁷ Ailedeki her erkek şu veya bu şekilde çarlığa hizmet etmek durumundaydı.

54 Hoogenboom, "Vera Figner", s. 85.

55 Ibid.

56 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 95–96.

57 Soyluların devlete hizmet etmesi on sekizinci yüzyılın başlarında Büyük Petro yönetimi altında zorunlu hâle gelmişti. III. Petro 1762'de soyluları zorunlu hizmetten azat etmişse de devlete hizmet soyluluğun sembolü ve daha fazla prestij, paye ve zenginlik elde etme yolu olarak kalmaya devam etti.

Her ne kadar babasının, çalışması sırasında çaresizlik içindeki köylülerce dillendirilen dokunaklı ricalara ve öfkeli taleplere pek dikkat kesilmediğini söylese de sulh hâkimi olan babası ile onun aracılığını uman özgürleşmiş serflerin sık sık karşı karşıya gelmesi, Vera'ya hem özel alandaki çalışmanın hem de devletle ilgili hizmetin değerini ve gerekliliğini göstermiştir. Babası gibi erkeklerin gördüğü iş, işin kamusal mahiyetine dayandırılıyordu. Bunun karşı kutbunda Rus soylu kadınlarının gördüğü iş ise mahiyeti itibarıyla özel alana ilişkindi ve evin dar sınırları içerisine hapsedilmişti. Kadınların gördüğü iş kamusal bileşenden yoksun olduğu için değeri de düşüyordu.

Fransız Devrimi'ndeki cinsiyet, temsil ve dil analizlerinde Lynn Hunt ve Joan Landes, Eski Rejim dönemindeki Fransa'da aristokrasinin cumhuriyetçiler tarafından kadınsılaştırılmasının parlak bir tasvirini sunarlar.⁵⁸ Bu evrensel nitelikli kadınsılaştırma ve dolayısıyla soyluluğun aşağılanması, her şeyden önce, kamusal veya devletle ilgili iş görmenin soylulara ait olduğu nosyonunun toplumun en derinlerine dek kök salmış olması nedeniyle Rusya'ya uymaz. Otokrasiyle yakından bağlantılı olduğu için bu hizmeti yerden yere vurmaktansa Rus radikalleri, odak noktasını ve nihai hedefini yeniden belirledikleri şekliyle bu kamu hizmeti nosyonunu kendilerine mal edebilmek için yeterince övgüye değer buldular. Her ne kadar Rus devrimcileri, Rus soylu sınıfı içerisinde erkekler ile kadınlar arasında açıkça bir ayırım yapmamışsa da orada da tıpkı Fransa'da olduğu gibi soylu kadınlar bakımından apaçık, gözle görünür bir horlanma söz konusu idi. Marks'ın ev içi hizmetin değersizliği ile ilgili argümanı bu bakımdan aydınlatıcıdır. Marks 1850'lerde, ev içinde çalışanların "bizzat kendileri zenginlik yaratmayarak burjuvazinin sahip olduğu artı-değerin keyfini çıkar[dığından] ... ayırık, asalak bir iş kategorisine" dâhil olduklarını söyler.⁵⁹ Marks ev içi çalışmaya bakmış ancak yapılan şeyin çalışma kısmıyla değil ev içi oluşuyla ilgilenmişti. Bu çalışma türü ev içerisinde gerçekleştiğinden üretken ol-

⁵⁸ Joan Landes, *Visualizing the Nation: Gender, Representation, and Revolution in Eighteenth-Century France* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2001), s. 116-28.

⁵⁹ Aktaran: Deborah Valenze, *The First Industrial Woman* (New York: Oxford University Press, 1995), s. 156.

mayan, dolayısıyla kendi içinde değere sahip olmayan şekilde görülmüştü. Marks ve takipçisi sosyalistler burjuva evlerinde didinip duran hizmetçileri mazur görebilirlerdi zira bu emek kapitalizmin özü itibarıyla sahip olduğu sömürü koşulundan kaynaklanıyordu. Fakat şatafatlı görünümüne özen göstermenin ötesinde herhangi bir emek harcamayan bu çalışanların kadın burjuva işverenleri, otokrasinin ve soyluluğun asalak doğasının simgesi haline gelmiştir. Ev içi emeğin içi boş üretken niteliğine dair Marks'ın yaptığı tartışmadan yarım asır sonra Aleksandra Kollontai, yenilenmiş burjuvazi içerisindeki "ücretli bir işte çalışmayan", bunun yerine "burjuva evliliğinin ev hapisanesi"nde çürümeyi tercih eden "ev kadınları"nın varlığını kınayacaktır.⁶⁰ Kollontai'ye göre bu kadınlar olsa olsa "asalak-süs bebekleri" olarak tanımlanabilir ve Rus Devrimi için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Erkek muadillerinin işgal ettiği kamu görevlerinden yoksun, ücretli işçilik sistemiyle bağlantısı kesilmiş Rus soylu kadınları, adaletsiz bir sistemin sömürüye dayalı bencil doğasının tecessüm etmiş hâline dönüşebilirdi.

Vera Figner, çocukluk yıllarında sanki bu kadınlardan biri olarak yaşamaya yazgılıymış gibidir. Daha gençliğinden itibaren esmer teni, büyük kahverengi gözleri, koyu, düz, çoğunca tepede toplanmış saçları ve aynı ölçüde çekici kişiliğiyle etrafındakileri büyültüyordu. Görünüşünün yarattığı gücün hep farkında olduğunu hatırlıyor Vera.⁶¹ Kendi kuşağındaki kadın radikallerin ve 1860'larda artık olgunluk çağına erişmiş nihilistlerin aksine, fiziksel görünümünün önemini küçümsemedi. Fiziğinin yarattığı cazibeyi hep kullandı ve uzun süren hayatı boyunca güzelliğini özenle korudu. Ne var ki çekiciliğinin tipik "soylu bir oyuncak bebek" olmasına engel olacak derinlikle desteklenmesi gerektiğine, nispeten erken bir dönemde karar verdiğini iddia edecektir.

Hatıratının, Aleksandra Kollontai'nin atıf yaptığımız makalesiyle aynı yıl yayımlanan ilk cildinde Vera, kendi sınıfının ve

⁶⁰ Elizabeth A. Wood, *The Baba and the Comrade: Gender and Politics in Revolutionary Russia* (Bloomington: Indiana University Press, 1997), s. 176.

⁶¹ V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 64-68; V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 5, s. 14.

cinsiyetinin onun için yedekte tuttuğu, asalak varoluş olarak algıladığı şeyden kaçma kararlılığını resmeder. Çocukluğunda iki akrabasının, kendisi ve kız kardeşi Lidia hakkındaki tartışmasına kulak misafiri olduğunu hatırlamaktadır. Akrabalardan daha büyük olanı, Vera'nın, kardeşinden daha güzel olduğunu fakat güzelliğinin karakterinin sığılığını maskeleyeceğini söyler. Onlara göre Vera "güzel ama içi boş bir oyuncak bebek"tir.⁶² Rus İmparatorluğu'nda imtiyazlı sınıfa mensup bir kadın olarak doğmuş olmak maddi olanaklar ve konfor sağlar ama bir hedef vermez. Kimi kadın için bu imtiyazlar insani niteliklerden yoksun bırakan etkenler olarak görülür zira kendine yeterli, özerk düşünebilmenin ve toplumda değerli olmanın sağlama edinilmişlerdir. 1860'ların Rusyası'nda, ataerkil aile de dâhil olmak üzere mevcut toplumsal yapının parçalanmasını isteyerek toplum eleştirisi sunan bir grup olan nihilistler "kadınlara kafalarının içi boş süs bebekleri olarak değil, bir insan olarak muamele edilmesi gerek[tiğini]" savunmuşlardır.⁶³ Fakat kişinin toplumsal açıdan anlamsız hayatından kamusal bir hedefe ulaşabilmek için izleyeceği yol çok dar, ziyadesiyle kararlı ve becerikli kadınlar haricindekiler için de engellerle doludur. Rus kadınlarının, kendilerini önce babalarına sonra da kocalarına sıkı sıkıya bağlayan, zihni melekelerini kullanma ve geliştirme imkânlarını yok sayan hukuki kısıtlamalar altında anlamlı bir hayata nasıl ulaşabileceklerinin cevabını hemen ellerinin altında bulabilmeleri mümkün değildir.

Her biri diğerinden daha sevimsiz çok sayıda yatılı mürebbiyenin verdiği derslerin ardından Vera Figner, akademik gelişiminin bir sonraki aşamasıyla boğuşmaya hazırdır artık. 1863'te, kendisi için bir korunak teşkil eden Nikiforovo konağından Kazan'daki, şehir hayatından eviyle aynı ölçüde yalıtık olan Rodionovskiy Soylu Kızlar Enstitüsü'nde eğitim görmek üzere ayrılacaktır. Enstitü hareketli eyalet başkentinde olmasına rağmen Vera ve sınıf arkadaşları buradaki hayatlarını, esas itibarıyla "kültürel mahrumiyet"⁶⁴ içerisinde, güncel top-

⁶² V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 96.

⁶³ Ann Hibner Koblitz, *Science, Women, and Revolution in Russia* (Amsterdam: Harwood Academic, 2000), s. 6.

⁶⁴ Bu ifade Seymour Becker tarafından taşra soyluları için kullanılmış olsa da, bu

lumsal meselelerden kopuk ve Rodionovskiy'nin duvarlarının ötesindeki, zihinlerini meşgul edecek her şeyden azade hâlde sürdürüyorlardı. Figner, hatıratında ilk gençliğinin ilk yıllarını geçirdiği okulu tarif ederken işe duygularını karıştırmaz. Figner ailesinin ve evlerinin şımartılmış atmosferinden uzaktaki ilk uzun süreli başıboş ayrılığına değinirken, ne korkudan ne de endişeden bahseder. Bilakis yaşı icabıyla kaydolması gereken VII. sınıf yerine VI. sınıfa başlamış olmasıyla gururlanır.⁶⁵ Esasında, kısa süre önce aynı enstitüden mezun olmuş son mürebbiyesinin kendisine defalarca V. sınıftan başlaması gerektiğini söylediğini ancak henüz on bir yaşında olması nedeniyle V. sınıftan başlayamadığını iddia etmektedir. Ne var ki enstitü mezunlarından, başarılı bir yazar olan Sofia Khvoshchinskaya'nın hatırladığı kadarıyla VI. sınıf, enstitüye geldikleri anda birazcık olsun kabiliyetli olan kızlara ayrılmıştı⁶⁶; dolayısıyla Vera'nın bu sınıfa dâhil edilmesi kendisiyle gurur duyması için herhangi bir neden oluşturmuyordu.

Bununla birlikte Vera, enstitüye henüz kayıt yaptırdığında zaten sahip olduğu akademik becerilerini, okuyucularının doğal olarak zeki olduğunu düşünmelerini sağlamak ve kendisini sınıf arkadaşlarının büyük kısmından ayırmak için abartmaktadır. Zeki bir kadın olduğu doğru olmasına doğrudur ama henüz on bir yaşında onu okuldaki diğer kızlardan ayıracak pek bir şey de yoktur. Vera'nın enstitü öncesinde aldığı akademik eğitim, Rodionovskiy Enstitüsü'ne gelen diğer genç hanımefendilerin aldığı eğitim ile aynıydı. Değişik bir sosyal çevreye veya farklı kültürel deneyimlere maruz kalmamış olan Vera sınıf arkadaşlarının ekseriyeti kadar, belki daha da fazla deneyimsizdi. Bunun yanında kendi evinde gördüğü siyasi eğilimler ile toplumsal bilinç, ülkenin baştan başa bütün konaklarında kendini tekrarlayıp duruyordu. Her ne kadar ba-

dönem açısından institütü'nin [enstitü öğrencilerinin] hayat tarzına da pekala tatbik edilebilir. Seymour Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia* (DeKalb: Northern Illinois University Press, 1985), s. 54.

65 Rus öğrenciler yaşlarına ilaveten kabiliyetleri hakkında değerlendirmeye de dayanan şekilde gruplanıyordu.

66 Toby W. Clyman ve Judith Vowles (Ed.), *Russia through Women's Eyes* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1996), s. 78.

basının, annesinin ve pek sevdiği dayısı Peter Kuprianov'un 1860'ların çalkantılı dönemlerindeki siyasi bilinçleri ve gittikçe artan ilerici temayüllerini belirleyebilmek için büyük uğraş göstermişse de bu kişilerin davranışları ve dışa yansıyan tutumları taşralı soylu muadilleriyle uyum içerisindeydi.

Vera, kendisini devrimci ülküye adamaya hangi etkenlerin yönlendirdiğini kayda geçerken ebeveynlerinin ve dayısının dönemin önde gelen liberal kuramcılarına ve yazarlarına olan yakınlığını anlatır. Vera'nın babası ve dayısı, Peter Nikolay Çernişevski'nin çıkardığı *Çağdaş* isimli dergiye abone olmuştu.⁶⁷ Hem *Çağdaş*'ta hem de 1860'ların radikalleri için neredeyse dinî bir risale işlevi gören⁶⁸ meşhur romanı "*Nasil Yapmalı?*"da Çernişevski okuyucularını "ahlaki ve toplumsal özgürleşme" ilkelerini kucaklamaya⁶⁹ ve bu idealleri "kendilerini halka adarken"⁷⁰ tatbik etmeye yönlendiriyordu. Gerek erkeklerin gerekse kadınların eğitimden, ekonomik bağımsızlıktan ve toplumsal aktivizmden elde edecekleri erdemleri abartarak eleştirel düşünebilen yeni bir Rus nesline anlamlı ve kayda değer bir varoluşun somut modelini sunuyordu. Bunun yanında Peter Kuprianov, Dmitriy Pisarev'in, Çernişevski'nin çıkardığı dergiden daha da radikal görülen *Russkoe Slovo*'sunu da alıyordu. Fakat bunda tuhaf bir yan yoktur. İmparatorluğun tamamındaki soylu evlerinde yapılan çalışmalarda bu dergilere rastlanmıştır. Dolayısıyla Vera'nın faydacılık, toplumsal açıdan aktif olmanın gerekliliği ve otokratik devletin doğurdu-

⁶⁷ *Çağdaş*, Rusya'da ağır olarak adlandırılan pek çok dergiden biriydi. Bu dergiler edebiyat eleştirisi kisvesi altında sansür yasalarını dolanarak çağdaş siyasi, sosyal ve ekonomik düzeni eleştirmeyi amaçlıyordu. Söz konusu dergiler on dokuzuncu yüzyıl Rusyası'nda kamusal tartışmanın merkezini oluşturuyordu. Franco Venturi, *Roots of Revolution: A History of the Populist and Socialist Movements in Nineteenth-Century Russia*, Çev.: Francis Haskell (New York: Knopf, 1960), s. 146.

⁶⁸ 1860'lar kuşağının mensuplarından birisi şöyle söylüyor: "Romanı neredeyse dini kitapları okuduğumuz gibi, huşu içinde, ibadet edercesine okuyorduk." Aktaran: Andrew M. Drozd, *Chernyshevskii's What Is to Be Done?: A Reevaluation* (Evanston, Ill.: Northwestern University Press, 2001), s. 9. Bu alıntı ve alıntı hakkında aydınlatıcı bir tartışma için aynı zamanda bkz. Ana Siljak, *Angel of Vengeance: The "Girl Assassin", the Governor of St. Petersburg, and Russia's Revolutionary World* (New York: St. Martin's, 2008), s. 56-57.

⁶⁹ Daniel R. Brower, *Training the Nihilists: Education and Radicalism in Tsarist Russia* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1975), s. 91.

⁷⁰ Venturi, *Roots of Revolution*, s. 179.

ğu adaletsizlik hakkında kulak misafiri olduğu tartışmalar hiç de istisnai tartışmalar değildir. Vera Nikolayevna Figner, Rodionovskiy'e girdiğinde vasat ve sıradandı; hayatının, önündeki altı yılını paylaşacağı diğer taşralı onlarca genç soylu hanımefendinin hayatlarından önemli ölçüde farklılaşacağını gösteren hiçbir şey yoktu.

Kazan eyaletinin başkentinde bulunan Rodionovskiy Soylu Kızlar Enstitüsü 1841'de kurulmuştu.⁷¹ Yıllar boyunca kendi bölgesinde kadınlar için orta eğitim veren yegâne kurumdu, bütün eyalette ise aynı düzeyde eğitim veren sekiz kurumdan biriydi.⁷² On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında 130.000 kişilik nüfusuyla büyük bir şehir olan Kazan, Orta ve Aşağı Volga bölgelerinin kültürel ve ekonomik hayatında önemli role sahipti. Eyalet başkenti olarak Kazan, Rus Hükümetinin, kültürün ve dinin merkezini teşkil ediyordu. Bunun yanında on dokuzuncu yüzyılda Rusya'da bir üniversitesi olan altı şehirden biriydi.

Fakat Vera'ya göre muhitin bu zenginliği manastır tarzında yapılmış Rodionovskiy'e kesinlikle sızamamıştı.⁷³ Okul görevlileri, öğrencilerini dünyanın geri kalan kısmından tecrit etmişti ve dış dünyanın öğrencileri üzerindeki etkilerini temizlemek için aktif şekilde çalışıyorlardı. Tıpkı Rus soylu kızlarına eğitim veren diğer kurumlar gibi Rodionovskiy de öğrencilerin eleştirel entelektüel gelişimlerini sağlamak yerine, kocalarının hoşuna gidecek cazibeli kadınlar ve çar için sadık kullar yetiştirme derdindeydi. Kadınların kamusal alanda rol sahibi olabilecek özerk bireyler olduğuna inanılmıyordu; varlığı ve etkisi evle sınırlı, Rus toplum düzeninin destekleyici çarklarından ibaret oldukları düşünülüyordu. Böyle olunca da Rus kızlarının eğitimi kendilerinden beklenen işleve uyarlanmıştı; kurumlar, pedagoğ ve yazar Elizaveta Vodovozova'nın sözleriyle "mankenler veya her halükârda zayıf, çaresiz, işe yaramaz, savunmasız mahluklar" ürettiyordu.⁷⁴

71 Semenov, *Polnoe geograficheskoe*, C. 6, s. 136.

72 Ibid., C. 6, s. 136-37.

73 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 5, s. 27.

74 E. N. Vodovozova, *Na zare zhizni* (Moskova: Izdatel'stvo "khudozhestvennaia literatura", 1964), C. 1, s. 472.

On dokuzuncu yüzyıl sonu itibarıyla "*institutka*, düşüncesiz ve toy kadınlar için kullanılan bir kavram hâline gelmişti".⁷⁵ Zaten pek az Rus kadınının böyle bir eğitim alabildiği bir dönemde, bu kadınların çoğu düşüncesiz hareketleri nedeniyle alay konusu oluyordu. Her ne kadar hükümet ülkenin eğitim alanındaki eksikliklerini 1860'larda düzeltmeye başlamışsa da değişim yavaş gerçekleşiyordu. II. Aleksander yönetimi, 1850 ve 1860'larda bilhassa değinilmeyi hak eden, St. Petersburg'daki Smolny Enstitüsü'nde eğitime dair esaslı reformların bir kısmını hayata geçirmişti.⁷⁶ Fakat Vera, Rodionovskiy'e kaydolduğunda bu reformlar Smolny'den sekiz yüz mil uzaktaki Kazan'a doğru daha yeni hareket etmişti. Gerçi Rodionovskiy de bilimle ilgili dersler vermeye başlamıştı ama bu derslere verdiği önem ne ders kitabı ne de mikroskop tedarik etmeye yetiyordu. Söz konusu dersler, enstitünün asıl üzerinde durduğu kadınlara has çizim ve güzel yazı gibi becerileri destekler tarzda düşünülüyordu.⁷⁷

Sonuç itibarıyla Vera, enstitüde geçirdiği yılların "bilim çalışmalarında ve bilhassa da entelektüel gelişiminde kendisine belli bir tarz, ekip çalışması ve disiplin" düşüncesi aşıladığını fakat yine de "manevi ilerleme sunmadığını hatta manevi gelişimini engellediğini" söyler.⁷⁸ Vera'nın enstitüden aldığı eğitimi hafife alışı, dönemin hatırat yazarlarının dile getirdiği şikâyetlerle uyumludur.⁷⁹ Hatırat yazarları enstitülerin Spartavâri ortamından ve pedagojik başarısızlıklarından yakınsa da en büyük utanç kaynağı, bu okulların söz konusu durumu yaratan suni tecrit hâliydirdi.⁸⁰ İmparatorluğun uzun zamandır süregiden entelektüel ve toplumsal uyuşukluk hâlinden tam da uyanacağı sırada, Rus soylularının ergenlik öncesi ve ilk

75 Richard Stites, *The Women's Liberation Movement in Russia: Feminism, Nihilism, and Bolshevism, 1860-1930* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1978), s. 5.

76 Johanson, *Women's Struggle*, s. 11.

77 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 87.

78 Ibid., C. 1, s. 86.

79 Wachtel, *Battle for Childhood*, s. 129.

80 Vodovozova, *Na zare zhizn'*, C. 1, s. 395-97; Clyman ve Vowles, *Russia through Women's Eyes*, s. 91-92.

gençlik çağındaki çocukları, kendilerini bu nevezuhur enerjiyle ilişkileri kesilmiş hâlde buluverdi. Bilhassa erken olgunlaşmış öğrenciler yaşadıkları gayrı tabii tecridi kendilerine yedirememiş olabilir ama çoğu öğrenci, toplumsal açıdan toyluklarını sadece eğitimlerini tamamladıklarında veya kısa tatiller için evlerine döndüklerinde fark edebiliyordu. Bu genç insanlar mensubu bulundukları eğitim kurumlarının kendilerini 1860'lardaki toplumsal çalkantıdan ne ölçüde uzak tuttuğunu ancak bundan sonra anlayabiliyordu. II. Aleksander'ın ilk yıllarında açıkça göze çarpan, sansürün gevşemesi yönündeki eğilim, devletin elindeki ortaöğretim kurumlarına yansımamıştı. Rus toplumunda siyasi tutkuların ve eleştirilerin yaygın ölçüde yeşermesini denetim altına alamayan devlet, eğitim kurumlarının yardımıyla gençleri bu hengâmeden tecrit etmek ve böylece de 1860 ve 1870'lerde artık yetişkin olacak neslin muhalif değil destekçi olmasını sağlama derdindeydi.

Yıl boyunca ev ve aile ziyareti süresi, Rus enstitü ve *gymnasium*'larındaki öğrencilerin büyük kısmı için birkaç haftadan ibaretti. Eğitim kurumlarının dışında geçirdikleri vakit çok sınırlı da olsa, bilhassa liberal çevreleri bulunanlar için bu ziyaretler büyük önem taşıyordu. Enstitüler muhalif olma potansiyeli taşıyan okuma malzemelerine keskin bir sınırlama getirmiş olabilirdi ama öğrenciler bu kitap ve dergileri yaz tatillerinde evlerindeki kitaplıkların raflarında bulabiliyordu. Okunan her provokatif kitap veya eleştirel makaleyle birlikte, aldıkları eğitimin kusurları daha da görünür hâle geliyor, enstitü veya *gymnasium* duvarları ardında çekildikleri gayritabii inziva apaçık ortaya çıkarak öfkelenmelerine neden oluyordu.

Zamanla, Vera gibi öğrenciler kendilerini okullarının tam da karşıtı konuma yerleştirerek, her geçen gün artan şekilde, eğitim aldıkları kurumların aktardığı değerleri küçük görür oldu. Sözgelimi Vera, evdeyken herhangi bir sorun teşkil etmeyen bir kitapla yaz tatilinden okuluna dönüşünü hatırlar. Enstitü bağımsız okumalara çatık kaşlarla baktığı için Vera, kitabı gizli okumanın bir yolunu bulmalıydı. Yatakhanedeki odasında, ikon köşesinden yayılan kandil ve lamba ışıkları aradığı çözümü sunuyordu ona. Bu zayıf ışık altında kitabı okurken, gece nöbetindeki bir okul görevlisinin çıkıp gelme ihtimaline

karşı kitabı çabucak saklayarak dua etmeye dalmış gibi yapmaya hazırlıklı olması lazımdı. Hafif bir İngiliz romanından daha ciddi veya tehdit oluşturur nitelikte olmayan yasaklı kitabını okuyabilmek için samimi bir Hristiyan kisvesine bürünen Vera, "bu küçük cadının dindarlığını kullandım ve okumaya bıraktım kendimi" diye yazar.⁸¹

Rus Ortodoks inancı üzere yetiştirilmekle birlikte Vera daha küçük yaşlarından itibaren materyalizme meyilli, Kilise ve kurumlarına kayıtsız olduğunu söyler.⁸² Okuldayken kendi başına devam ettirdiği okuma çabalarını anlatırken, hem entelektüel arzuları ile okulun bu arzuları yok etmeye çalışması hem de enstitünün beslediği dini adanmışlık ile kendisinin buna karşı hissettiği isteksizlik arasında bir çatışma ortaya koyar. Vera'nın dine ve dinî pratiklere, söylediği ölçüde az saygı göstermiş olması çok muhtemel değilse de ikon köşesindeki kutsal mekânda roman okumaya karar vermiş olması, belli ölçüde kopuş yaşadığını gösterir. Bunun yanında yatak kontrolü yapan okul görevlilerini kandırabilmesi, din ile kolay kandırılabilme arasında Vera'nın okuyucularına aktarmak istediği bir yakınlık kurmaktadır.

Vera Figner altı yılını Rodionovskiy Enstitüsü'nde geçirdi. Kendisinin aktardığına göre okulda başarılıydı; özellikle tarih, coğrafya ve edebiyatta çok iyiydi.⁸³ Rodionovskiy'in verdiği eğitimin standardından tatmin olmamışsa da derslerini geçmişti. İşin doğrusu, 1869'da Rodionovskiy Enstitüsü'nden mezun olurken herkesin gıpta ile baktığı, bütün eğitim hayatını kapsayan en üst akademik dereceyi temsil eden Altın Kurdele ile ödüllendirilmişti.

Her ne kadar Vera, yayımlanmış olan hatıratında Rodionovskiy Enstitüsü'nde aldığı eğitimi yerden yere vuruyorsa da Altın Kurdele'yi almış olmakla iftihar ediyordu. Hatıratında, aldığı ödüle, daha 1863'te okula ilk geldiğinden beri onu almayı istediğini söylemek dışında önem atfetmemişse de hayatının ilk dönemine dair daha sonraları tekrar tekrar hatırladığı

⁸¹ V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 89.

⁸² V. Figner, Studencheskie gody, s. 92.

⁸³ V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 83.

birkaç olaydan biridir. Sözgelimi, 1922’de Devrim Müzesi Vera’nın yetmişinci yaş gününü kutlayan bir broşür yayımladı. Broşürde çocukluğu veya ilk gençliğiyle ilgili neredeyse hiçbir ayrıntı yer almıyordu. Ne var ki doğum yeri ve tarihi gibi temel bilgilerin yanında, Rodionovskiy Enstitüsü’nde Altın Kurdele almış olmasına da yer verilmişti.⁸⁴ Müzenin düzenleme komitesinin önde gelen isimlerinden biri olarak, Vera broşürün hazırlanması sürecine katıldığına göre, elli yıl sonra bile bu başarının anılmaya değer olduğunu düşünüyor demektir. Vera benzer şekilde, 1926’da Devlet Sanat Akademisi’ne⁸⁵ üyelik başvurusunda bulunurken de Altın Kurdele’den bahsedecektir.⁸⁶ Dopdolu bir yazarlık kariyerine -zira o zamana dek binlerce sayfa yazı yayımlamıştır- ve devrim sürecine katkılarına rağmen sahip olduğu Altın Kurdele, resmi bir akademik kuruma üyelik başvurusuna dâhil edilecek ölçüde önemlidir.

Böylece Vera, 1869’daki en başarılı mezunu olarak Rodionovskiy Enstitüsü’nden ayrıldı. Fakat yetişkinlik uçurumunun hemen kenarında durduğu bu anda, geçmiş yıllardaki ev hayatı ve eğitimi kendisine, koşmak istediği değil kaçmak istediği bir noktayı işaret ediyordu. Geleneksel kadın uğraşları için hiç de uygun olmadığını düşünüyordu Vera; muhayyelesindeki “küçük çıkarlarla örülmüş daracık bir çerçeveye hapsolmuş” taşralı soylu kadın hayatını hor görüyordu.⁸⁷ Rus kadınların çoğu dayatılan bu rolleri bile isteye üstlenmişti ve çoğu da halinden memnundu fakat Vera böyle bir hayatı asıl itibarıyla sessizlik ve halkına faydalı olamama şeklinde görüyordu. Rus soylu sınıfına mensup ve Altın Kurdele sahibi bile olsa İmparatorluk Rusyası’nda bir kadın için aile ilişkileri, şahsi yükümlülükler ve siyasi açıdan yoklukla tanımlanmış hayatlara alternatif olabilecek bir hayat yaşama imkânı yoktu. Ne var ki Vera Figner 1869’da Rodionovskiy Enstitüsü’nden benzersiz tarihî bir anda

84 “Devrim Müzesi Vera Nikolayevna Figner’in 70. Doğum Günü Kutlama Broşürü”, RGALI, fond 1185, opis’ 1, delo 114.

85 [Kurumun 1925’e kadar ismi, Rossiiskaya Akademiia khudozhestvennykh nauk – Rus Sanat Bilimleri Akademisi’dir. 1925’ten sonra Gosudarstvennaia akademiia khudozhestvennykh nauk – Devlet Sanat Akademisi ismini almıştır. -çn]

86 “Vera Nikolayevna Figner’in Devlet Sanatlar ve Bilimler Akademisi’ndeki Kişisel Dosyası”, RGALI, fond 941, opis’ 10, delo 649, listok, 3.

87 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 69.

ayrılıyordu; yeni bir çağ doğuyor, ürkütücü de olsa genç Rus kadınları için ufukta yeni olanaklar belirliyordu.

Bilinçlenme Çağı

Peter ve Paul Kalesi'ndeki hüccresinden kısa bir at arabası yolculuğuyla varılan, gözlerden ırak polis sorgu odasında yalnız başına otururken, otuz bir yaşındaki Vera Figner geride kalan hayatını düşünüyordu. Jandarmalara, idari ajanlara, kendisine ve (umuyordu ki) gelecek nesillere, Rus İmparatorluğu'nda bir soylu olarak dünyaya gelmiş bir kadının nasıl olup da şiddet unsuru barındıran bir dizi siyasi suç nedeniyle idam cezası tehdidiyle karşı karşıya kaldığını açıklamak üzere eline kalem kâğıdı aldığı sırada, sürekliliği yakalama derdindeydi. Devrimci faaliyetlerini kayda geçirirken, geçmiş birkaç yıldaki yasadışı radikal faaliyetinin "kendine ait bir tarihi" olduğu söyler, zira bu faaliyetler "mantıksal bağlarla daha önceki hayatına" dayanmaktadır.¹ Devrimciliğini, imtiyazlı bir geçmişte yaşanan ani bir kırılma olmaktan ziyade, kendi kişisel tarihçesinin ve aynı zamanda ülke tarihinin anlaşılması hiç de güç olmayan neticesi olarak görmektedir.

Vera Figner'in devrimcilikle ünlenmesine giden yola gir-

¹ "Rech Very Nikolaevny Figner (Filippovoi) proiznesennoe eye v Peterburgskom voenno-okhruzhnom sude 27 sentiabria 1884 goda." Listok Narodnoi Voli 3 (Kasım 1886).

meye yazgılı olduğu söylenemez; bilakis onu bu yola iten tesadüfler, koşullar ve tercihler söz konusudur. 1883'teki birkaç haftalık sürede yazdığı ifade tutanağında da, yirminci yüzyılda on yıla yayılan sürede kaleme aldığı otobiyografik anlatılarda da Vera hayatını ve devrimciliğini anlamak isteyenlere yol gösterir. Soğuk ve nemli duvarları yirmi yıl boyunca tek başına yaşadığı dünyasının sınırları haline gelen merhametsiz hapisane hüccresine giden yolda her bir adımı, ne yaptığını bilerek atmıştı; yaptığı her tercih ahlaki bir hedef ve irade gücü tarafından belirlenmişti. Ne ki Vera Figner'i devrimci örgütlere ve Rus tarihi yıllıklarına dâhil olmaya iten şeyin büyük kısmı, tümüyle bir zamanlama meselesiydi. Serflik çağının kapanışında doğmuş, ne yaptığının farkında olduğu yaşa, siyasi ve toplumsal reformlar, alt üst oluşlar ve belirsizliklerle dolu bir dönemde erişmiş bir kadın olarak Vera, hem heyecan verici olanaklarla hem de aşılması zor güçlüklerle karşılaşmıştı. Tarihin farklı duraklarında bunların her birini yorumlama ve üstesinden gelme tarzı bir sonraki imkân ve tercihlerini etkileyerek, nihayetinde tarihteki yerini belirlemiştir.

Rus soylu sınıfının bir parçası olan Figner ailesinin kullandığı imtiyazlar, Khristoforovka ve Nikiforovo'nun etrafındaki köylerde yaşayan kendilerinden daha az zenginliğe sahip komşularına teşmil edilmemişti. Fakat toplumsal konumlarının sağladığı avantaj kesinlik taşımıyor, tam da siyasi sistemin mahiyeti icabı ancak devlet isterse devamlılık gösteriyordu. İmtiyazların kullanılmasında farklılık güden bu sistem, toplum içerisinde çara bağımlı bir yandaşlar kadrosunun varlığını garanti altına almayı amaçlıyordu. Sadakatlerinden hiçbir zaman kuşku duyulmamış olanlar bile tümüyle güvence altında sayılmazdı; bir gün kendilerini ve servetlerini otokratik devletin kime yöneleceği belli olmayan isteklerinin karşısında korumasız ve güçsüz şekilde merhamet beklerken bulabilirlerdi.

Nikolay ve Ekaterina Figner, Büyük Reformlar döneminde liberalleşme eğiliminde olmuşlarsa da geniş ailelerinin diğer üyeleri gibi hep çarın sadık kulları oldular. Ne var ki 1863'te ve 1864'te Nikiforovo'nun bin mil uzağında meydana gelen olaylar Figner ailesine gösterdi ki sadakat, çar yönetimi altında kişi güvenliğinin teminatı değildir. Eşitsizlik ve baskıya dayanan

bir sistemde, görece hafif muhalefet gösterilerinin hızla büyük isyanlara evrilebileceğinin pekâlâ farkında olan devlet, otoritesinin fark edilebilir ölçüde sorgulandığı her bir duruma yaygın bir güç kullanımıyla karşılık veriyordu. Hükümetin verdiği bu karşılık hem suçluları cezalandırmak hem de gelecekte bir yangının fitilini ateşleme potansiyeline sahip olanları uyarmak üzere tasarlanmıştı. Dolayısıyla otokrasinin başkaldıranların üzerine onları yakalamak için attığı ağ oldukça genişti ve çoğunca da tek suçları bir araya gelmek ve suçlanmaları için belli bir etnik veya dini kimlik taşımaları yeterli olanları kısıvrak yakalayiveriyordu.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarında Rus idaresine karşı Polonyalıların ayaklanmasının akabinde olan tam da buydu. II. Aleksander'ın Rusya'da reform yapma vaadinden ve Çarlık Hükümetinin Polonya'da hayata geçirdiği mütevazı reformlardan güç alan Polonya krallığındaki birbirlerinden bağımsız gruplar ve bireyler, kuşatma altındaki ülkenin Rusya'ya tabi olan bölümünde daha esaslı iyileştirmeler için baskı yapmaya başlamıştı. Polonya'daki Rus idaresi bu taleplere karşı gittikçe daha da tavizsiz bir çizgi tutturunca söz konusu grup ve bireylerden gelen çağrılar Ocak 1863'te tam bir ayaklanmaya dönüştü ve olaylar 1864 sonbaharına dek kontrol altına alınamadı. II. Aleksander Hükümeti isyancıları cezalandırmak ve diğer gayrimemnun gruplara mesaj göndermek için hem olaylara karışanlara hem de imparatorluğun her tarafında görüldüğü kadarıyla ayaklanmayla ilişkisi olmayan bütün Polonyalı soylulara şiddetle karşılık verdi.

Polonya'daki isyanlardan yaklaşık bir yıl önce Ekaterina Figner'in kız kardeşi Elizaveta Khristoforovna, Polonya asıllı bir soylu olan Mecheslav Feditsianoviç Golovin'le evlenmişti. Golovin, Kazan'da yaşıyor ve eskiden kayınbiraderi Nikolay'ın da çalıştığı orman dairesinde çalışıyordu ama ailesinin Polonya'da kayda değer miktarda mülkü bulunuyordu.² Golovin ailesinin Polonya'da mülk sahibi olması ve Mecheslav'ın Polonya asıllı oluşu, Polonya isyanının ertesinde Rus Devleti'nin intikam elinin bu güvenilir çifte uzanması için yeterli ol-

2 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 97.

muştı. Çok uluslu imparatorluğun bekasını tehdit eden milliyetçi ülkülere sahip etnik gruplara mesaj gönderme amacıyla Rus jandarmaları sadece isyana teşvik edenleri ve katılanları değil aynı zamanda, Mecheslav Golovin de dâhil olmak üzere imparatorluğun başka yerlerindeki olaylarla ilişkisi bulunmayan pek çok Polonya asıllı kişiyi de tutuklayacaktı. Hükümet Vera'nın eniştesini kısa sürede serbest bıraktı bırakmasına da Golovin artık işini bir kez kaybetmişti; karısıyla birlikte Rusya'nın iç kesimlerindeki bir bölgeye gönderilecekti.³

Vera, aklına gelen, bu üzerinden çok zaman geçmiş olaya, karakoldaki sorgu odasında oturmuş devrimciliğini açıklamaya çalışırken büyük önem atfedecektir. Masum bir ailenin üyelerinin böyle bir muameleye maruz bırakılmasının bizzat kendisinin oluşturduğu adaletsizliğin yanında söz konusu olay otokratik bir devlette iktidarın sahip olduğu gücün kime yöneleceğinin hiç de belli olmayacağını gösteriyordu. II. Aleksander'ın güya reform yapma niyetindeki hükümeti için bile suçlu olup olmamak çok da önemli değildi. Çarın siyasi polisinin uzun kolları çok güçlü olmanın yanında keyfi de hareket ediyordu.⁴ Bu siyasi polis aygıtının eline henüz düşmüş biri olarak, suçsuz akrabalarının yirmi yıl önce maruz kaldığı zulüm şimdi gözünde büyüdükçe büyüyordu. Çarın tebaasının siyasi ve toplumsal arzularını bastırmakla görevli bu özel siyasi polis gücü, Rus İmparatorluğu'nda halk egemenliğinin yokluğunu daha da pekiştiriyordu. Bizzat Rus Devleti'nin öntüne çıkardığı engelleri tecrübe etmiş bir yetişkin olarak Vera'nın hatıralarında teyzesinin ve eniştesinin 1860'larda yaşadığı bu talihsizlik, ülkedeki siyasi baskı ve hukuki adaletsizlik hakkında yeşermeye başlayan düşüncelerini onaylıyor ve somut bir örnek vasıtasıyla gittikçe gelişen bir anlayışa ağırlık kazandırıyor.

Golovin ailesinin başına gelenler genç Vera'nın inancını sarsmakla birlikte onun gençlik heyecanını ve geleceğe dair ümitlerini yok edememişti. Konaklarının, köylerinin ve Rodio-

³ Ibid.

⁴ Vera Nikolayevna Figner'in İtirafnamesi, Gosudarstvennyi Arkhiv Rossiiskoi Federatsii (bundan sonra GARF), fond 102, 7. deloproizvodstvo, opis' 1884, delo 747, Belge kayıt tarihi: 19 Şubat 1883.

novskiy Enstitüsü'nün haricindeki dünyadan pek de haberdar olmayan Vera, bu olayı daha geniş bir bağlama yerleştirmek veya bu yaşananları Rus siyasi sisteminin özünü teşkil eden ağır baskının göstergesi olarak anlamak için yeterli bilgiye veya tecrübe enginliğine sahip değildi. Bu söylediklerimizin gerçekleşmesi için henüz zamana ihtiyaç vardı. Fakat genç teyze ile eniştesinin kişisel bir dram ile siyasi baskıyı bir araya getirir nitelikteki sürgünleri, Vera'nın hafızasında, daha başka kişisel tecrübelerinin Golovin'in maruz kaldığı zulümle bağlantılı adaletsizlik ve korkuyu hatırlattığı anda ortaya çıkıvermek üzere hazır bekleyecekti.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarındaki Rus edebiyatında ve edebiyat eleştirisinde göze çarpan zengin siyasi ve toplumsal mesajları düşünecek olursak, benzeri durumlara sıkça rastlanır. Her toplum veya kültürde edebiyat, dönemin entelektüel durumunu kavrayabilmek için paha biçilmez ipuçları sunar. Fakat 1850 ve 1860'ların Rusya'sında edebi hareketler ile siyasi hareketler arasındaki bağlantı bilhassa aşikârdır. Devam eden sansüre rağmen bu dönemde Rus yazarlar, devletin temsil ettiğinin aksi istikametindeki düşüncelerini ifade etme olanaklarına sahipti. Yazarlar ve editörler, ana akım dışı siyasi beyanlarının acımasız sonuçlarına katlanmak durumunda kalabiliyorlardı ama aldıkları cezalar, edebiyat topluluğu içerisinde sahip oldukları etki alanının ve yazılarının ağırlığının artmasına yarıyordu. Siyasi özgürlükten ve temel medeni haklardan yoksun ülkede, edebi ürünler halkın politikleşmesi için gerekli olan *mecra* işlevini görür hâle gelmişti. Kamusal alanın gelişmesi, dergi adı altında çıkan kalın ciltlerle mümkün oluyordu. Bu dergilerde ve okur-yazar nüfus içerisinde tetikledikleri tartışmalarda yeni filizlenen "kamusal alanın gelişimi", hükümet ile basın arasındaki çatışma hâliyle ölçülüyordu.⁵

⁵ Jürgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, Çev.: Thomas Burger (Cambridge: MIT Press, 1991), s. 60. [*Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, Çev.: Mithat Sancar, Tanıl Bora, 13. baskı (İstanbul: İletişim, 2015)] Habermas kamusal alanın gelişimini analiz ederken Büyük Britanya'da 1690'larda sansür kurumunun kaldırılmış olmasına büyük önem atfeder. II. Aleksander'in serfliğin ilgası sürecinde sansür sınırlamalarını hafifletmesiyle on dokuzuncu yüzyıl Rusyası'nda benzer bir olgu bir edebi kamusal alan yaratarak kamuoyu oluşumunu mümkün kılmıştır.

Fransa'da, siyasette devrim yapan benzer bir süreçten bir asır sonra Rus yazarlar ile okurları arasındaki entelektüel alışveriş, gittikçe artan sayıdaki etkilenmeye açık Rus gencini politikleştirilmiş, nihayetinde de çarlık otokrasisini eleştiri, reform beklentisi ve moderniteyle yüzleşmeye zorlamıştır.

Rus yazarları toplumsal ve siyasi mesajlar taşıyan eserler vermeye çağırın, *Çağdaş*'ın ve *Anavatandan Notlar*'ın etkili editörü Vissarion Belinsky'nin teşvikiyle yazarlar, söz konusu dönemden itibaren edebiyat ve edebiyat eleştirisinin altına eleştirel yorumlar gizlemeye başlamıştı. Böyle olunca da, edebiyata susamış halk bu eserleri estetik değerleri kadar toplumsal ve siyasi rehberlikleri için de okumuştur. Sonuç itibarıyla on dokuzuncu yüzyılın ortalarında Rus edebiyatı, sadece dönemin tarihsel ânını yansıtmak açısından olağanüstü kullanışlı bir barometre görevi görmenin yanında, aynı zamanda yeni ideolojik ve toplumsal gelişmelere işaret eden bir pusula olarak da iş görmüştür. Zira genç radikaller o günün önemli edebi eserlerinden, daha sonra ortaya çıkacak toplumsal ve siyasi faaliyetler için esin alıyor, söz konusu eserlerde bu faaliyetlere yönelik bir kılavuz buluyordu.

Yayımlanmış otobiyografilerinde şu veya bu şekilde kendi hayatlarını hatırlamakta olan diğer radikaller gibi Vera da Dmitriy Pisarev, Nikolay Dobrolyubov ve Nikolay Çernişevski gibi yazarların devrimci anlayışını geliştirmesindeki etkisine atıf yapar. Pisarev'in bilime ve topluma faydalı faaliyetlere gösterdiği coşkun tavırdan Dobrolyubov'un Rusya'nın imtiyazlı sınıflarına yönelttiği toplumsal aktivizm çağrısına, ondan Çernişevski'nin neredeyse dini bir risale olan "*Nasıl Yapmalı?*"ındaki özgürleşmiş kadın rolüne kadar Vera, çağdaşları gibi, edebiyatı bir esin kaynağı olarak görmüştü.⁶ Taşrayı çevreleyen gerçeklik, kendisini ifade etmesi için ona herhangi bir fırsat sunmamışken edebiyatta karşılaştığı modeller bireyselliği, bağımsızlığı ve kamusal bir rolü mümkün kılan alternatif bir yolun var olduğunu söylüyordu. Fakat Rus gençlerini içinde bulundukları uyuşukluktan silkinip kalkmaya teşvik eden şey

6 Nikolay Chernyshevskii, *What Is to Be Done?*, Çev.: Michael R. Katz (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1989) [N.G. Çernişevski, "*Nasıl Yapmalı?*", Çev.: Celal Öner, 4. Baskı (İstanbul: Oda Yayınları, 2018)].

sadece bu yazarların ortaya koyduğu somut örnekler değildi. Aldıkları resmi eğitim sırasında, hâkim siyasi ve toplumsal düzenin çıkarlarına hizmet etmek üzere tasarlanmış düşünce ve paradigmalara boğulmuş bu okurlar, ellerindeki kalın dergilerin sayfalarında gördükleri yepyeni gerçeklikle sarsılıyordu. Bu iki gerçeklik arasındaki köklü uyumsuzluğun aydınlatıcı ve radikalleştirici bir etkisi vardı. Zira bu gayrı resmî ve iktidarın onayından geçmemiş yazıları okudukça, eleştirmeye ve ahlaken kabul edilebilir olmayan normların sorgulanmaksızın benimsenmesini kınamaya başlıyorlardı. Böylece, Vera'nın enstitüde aldığı geleneksel eğitim, cinsiyetinin ve sınıfının onun için takdir ettiği tabi rolü pekiştirirken, siyasi ve toplumsal tartışmaları içeren edebi metinlerde karşısına sansürün gevşemesiyle beliren gizli alternatif modeller çıkıyordu.

Bu yazılar Vera'nın gelecekteki radikal faaliyetlerinin temellerini atmıştı ama bu faaliyetleri doğrudan harekete geçiren şeyler değillerdi. Söz konusu yazıların yaptığı, adalet ve ahlak hakkında gelişen düşüncelerinin mayasını teşkil etmek ve toplumun üretken bir üyesi olma kararlılığını pekiştirmektir. Ahlaki bakış açısı herkesin okuduğu kitaplardan da etkilenmişti ki bunlara geleneksel risalelerin örneği kabul edilebilecek olanlar da dâhildi. Vera, toplumsal bilincinin ve siyasi temayülünün izini sürebilmek amacıyla sadece döneminin ilerici ve nihilist yazarlarını sıralamaz, bunun yanında Kutsal Kitap nüshalarının siyasi aktivizmi ve ahlaki tutumu üzerindeki önemli etkisine dair ayrıntılar da sunar.

Nikolay ve Ekaterina Figner çocuklarını Rus Ortodoks inancı çerçevesinde yetiştirmişti. Ölümünden yıllar sonra Ekaterina'nın en büyük kızı Vera, annesinin dindarlığına dair hatıralarından hoş detaylar aktaracaktır. Bir kız çocuğu olarak Vera, evdekilerin gözünden uzağa çekilmiş şekilde dua etmeye dalmış annesini hayranlıkla seyretmiştir. Ekaterina'nın içten, duru ve sağlam inancı ile bu inancının dış dünyaya yansımaları, annesinin kendisinden daha büyük bir şeye inanmasına ve kendini adanmasına şahit olan genç Vera üzerinde neredeyse büyüleyici bir etki yapmıştır.⁷ Ne var ki Vera'nın günün birinde taklit

7 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 69.

edeceği şey annesinin adanmışlığı değil fakat bu adanmışlığın bizzat kendisinin sahip olduğu derinlikti. Vera, anlattığı öğretiyi bir kenara bırakarak Kutsal Kitap nüshalarının içerdiği pek çok ahlaki dersin güzelliğini fark etti ve hayatı boyunca onların etkisi altında kaldı.

Figner ailesinin çocukları, başka seküler grupların da ciddi bir ahlaki etkiye sahip olduğu ve dikkat çekmek için eskiden beri var olan inançlarla ciddi bir rekabete girdiği bir dönemde büyümüştü. Figner soyadını taşıyan kızlar, annelerinin dindarlığına rağmen dine ve Ortodoks Kilisesine hiç de güçlü bir temayül göstermiyordu. Yeni Ahit'ten alıntılanmış satırlar Vera'yı dindarlaştırmamıştı. Seküler hedeflerinin peşinde koşarken onu etkisi altına alan, İsa'nın tümüyle diğerkâmlığı ve kendini feda edişi olmuştur.⁸ Friedrich Spielhagen'ın *Cephede Tek Başına Asker Olunmaz* başlıklı popüler romanının yanında Kutsal Kitap nüshalarını da "hayat[ım]ın manevi yöneliminin temelleri" diyerek övmektedir.⁹ Genel itibarıyla bu yazılar Vera'da, kendisini daha yüksek bir toplumsal gayeye adanma arzusunun ateşlemişti. Kutsal Kitap nüshalarını on dokuzuncu yüzyıl ortasının ilerici ve nihilist metinlerinden ideolojik açıdan farklı görmek yerine, onları, okuyucularını adalet, ahlak ve hayatı nasıl yaşamak gerektiğine dair meselelerde aydınlatmaya çalışan daha geniş bir edebi geleneğin parçası olarak kabul etti.¹⁰ Bu metinleri ve yazıları eleştirel gözle okumak suretiyle her birinin içindeki unsurları çekip çıkardı ve kendi ahlaki bilincini ve etik kodunu oluşturmada kullandı.

8 Vera hatıratında sosyalizme geçişle ilgili yazarken sürekli İncil'deki ahlaki nasihatlerden alıntılar yapar. Bütün bunların hepsi çilecilikle, kendini feda etmeyle ve kişinin kendisini dostlarına adanmasıyla ilgilidir. Öne çıkan diğer bir kadın devrimci Vera Zasulich de benzer bir tutum içindedir. Her iki kadın da Yuhanna'dan "dostları için canını veren birinin" sevgisinden daha büyük bir sevgi örneği olmadığını söyleyen satırları iktibas eder. Bilhassa bu ifadelerin kullanılmış olması, bu kuşaktaki devrimcilerin kendini feda etme nosyonuna atfettiği önemi göstermektedir. Zasulich'ten iktibas için bkz. Siljak, *Angel of Vengeance*, s. 30. Vera Figner'in sözleri için bkz. *Studencheskie gody*, s. 94.

9 V. Figner, *Studencheskie gody*, s. 92.

10 "Vera Nikolayevna Figner'in Gleb I. Uspensky'nin 25., Nikolay K. Mikhailovskiy'in 25. ve Nikolay A. Nekrasov'un 50. ölüm yıldönümündeki anma toplantısında yaptığı konuşma", 8 Ocak 1928. RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 179.

1860'larda, dönemin siyasi ikliminde ve hayatının bu aşamasında Vera'nın sahip olduğu etik kodu nesnel bir gözle inceleyecek olursak devletle geri dönüşü mümkün olmayan bir kopuşa işaret eden bir şey bulamayız. Zira halkın menfaati uğruna kendini feda etme ve kendini halka adama yönünde gelişmekte olan düşünceleri zamanın ruhuyla ve Büyük Reformlar dönemindeki liberal soyluluğun ilerici hassasiyetleriyle uyumluydu. Düşüncelerindeki radikallik potansiyelini yaratan, bütün bunları bilinçli bir şekilde hayata geçirmeye çalışması ve bir kadın oluşuydu. Entelektüellerin kaleme aldığı kurgusal metinleri bir yana bırakacak olursak Rus kadınlarının kamusal alanda resmi onaya sahip ne bir yeri ne de bir işlevi bulunuyordu. Böyle toplumsal rollere sahip olmayı düşlemiş hatta gerçekten bunun için uğraşmış Vera gibi genç kadınlar, geleneksel normlara karşı koyma iradesi gösterebilmek için bağımsız bir zihinle ve hatta küstahça hareket etmek durumundaydı. Kafalarındaki planı hayata geçirmeye çalışırken karşılaşacakları düşmanlığa verecekleri tepki, bir kadın olarak birey olabilmelerine bağlıydı ve bu nihayetinde Vera'nın kaderini belirleyecekti.

Eğitimi tamamlayarak Rodionovskiy Enstitüsü'nden ayrılan Vera'nın zihnini yukanda değindiğimiz diğerkâmlık ve topluma fayda düşünceleri sarmıştı. Rus soylu sınıfına mensup ve enstitü mezunu on yedi yaşında genç bir kadından, bir koca bularak taşrada ailesini kurmasından başka bir şey beklenmiyordu. Fakat (hem Batı Avrupa'daki hem de İmparatorluk başkentindeki) edebiyat çevreleri ile taşralı okuyucuları arasında, serfliğin kaldırılmasının hemen öncesinde başlayarak sonraki yıllarda gittikçe gelişen entelektüel mübadele, taşrada ve Niki-forovo'da yepyeni anlayışlar doğurmuştu. Bunlardan görece eğitilmiş genç nesle hitap eden düşüncelerden biri, nihilizmdi. İlk olarak Dmitriy Pisarev tarafından dile getirilen nihilizm duygusallıktan vazgeçecek, kendini bilime adayacak yeni bir sınıfa duyulan ihtiyaç üzerinde duruyordu. Nihilist düşünceler bilhassa Rus kadınlarını cezbediyordu çünkü onlara kamusal bir rol ihdas ediyordu. Nihilizm kadınlara "toplumsal ve entelektüel eşitlik ile işe yarar, anlamlı bir çalışma imkânı vaat ediyordu. Balolardan, evlilikten ve yalnız bir eş ve anne olarak

sıkıcı bir varoluştan daha ciddi bir şeyin hayalini kurabiliyorlardı artık.”¹¹ Bu cinsiyet temelli hayallerin merkezinde, artık bir tıp eğitimi alma umudu bulunuyordu.

Tıp tahsili almış olmak, bilimin önemi hakkındaki nihilist düşünceler ile toplumsal bir amaca sahip anlamlı bir iş bulma ihtiyacını bir araya getirmiş oluyordu. Kırım Savaşı'nda verilen kayıpların korkutucu büyüklüğü eğitilmiş daha fazla doktor ihtiyacını açıkça ortaya koyuyor, tıp eğitimi almak bilinçli şekilde teşvik ediliyordu. Doktor ihtiyacı öylesine fazlaydı ki hükümet, St. Petersburg Tıp-Cerrahi Akademisi'nde *kadınlara* bile tıp eğitimi alma izni vermişti. Ne var ki kadınlar hâlâ mezuniyet derecesi alamıyordu. Sayıları gittikçe artan ilerici öğretim üyelerinin kucak açmasıyla bilimsel ve toplumsal hedefleri olan pek çok Rus kadını bu imkânı kullanarak, tıp eğitimin sunduğu entelektüel tatminin ve mesleki vaadin tadına vardı.¹² Gerçi bu entelektüel özgürleşme dönemi geçiciydi, zira Çarlık Hükümeti kadınların eğitim ve bağımsızlığı için sağladığı bu olanağı iptal edecekti. 1860'ların başlarındaki bir dizi öğrenci yürüyüş ve gösterisine devletin verdiği karşılık, imparatorluk üniversitelerinin kapılarını "*sapkın* unsurların daha kolay denetim altına alınacağı umuduyla tam zamanlı kayıtlı öğrenciler haricindeki herkese" kapatmak oldu.¹³ Üniversitede hukuken gayri resmî statüyle varlık gösterebilen kadınlar, kendilerini bir anda laboratuvarların ve kütüphanenin dışında buldular. Mesleğe dair kurdukları hayaller uçup gitmişti. Her ne kadar kadınların üniversitelerden ihraç edilmelerinin, bir önceki aşamada üniversiteye erkeklerle eşit pozisyonda kabul edilmelerinden kaynaklandığı, dolayısıyla açıkça cinsiyete dayalı olmadığı iddia edilebilirse de daha sonra 1864'te çıkarılan bir karar cinsiyeti de açıkça işaret ediyor, St. Petersburg Tıp-Cerrahi Akademisi'nde kadınlara yer olmadığını söylüyordu.¹⁴

II. Aleksander'ın tahtta geçirdiği ilk yıllarda, eğitim alanında benimsediği reformlarda dahi kadınlara vaat edilen eğitim

11 Koblitz, *Science, Women, and Revolution in Russia*, s. 6.

12 Ibid., s. 8.

13 Ibid., s. 10.

14 Ibid.

oldukça cılızdı. Kadınlar için sağlanan daha ileri eğitim imkânları hükümetin genel gündemine uyum gösterir hâle gelince, genç kadınların lise sonrası düzeyde de okullara ve derslere katılması uygun görüldü. Ne var ki hükümete yönelik toplumsal hoşnutsuzluk ve eleştiri güçlenmeye başlar başlamaz devlet, besbelli ki siyasi radikalizmi, ana akımı oluşturmamayan cinsiyet rolleriyle ilişkilendirerek, kadınlar için sağlanan bu yeni imkânlar için verdiği hukuki desteği kesti. Rus üniversiteleri ve St. Petersburg Tıp-Cerrahi Akademisi 1860'ların başlarında kapılarını kadınlara kapattıktan sonra¹⁵ feministler ve liberaler, kadınların Rusya'da yükseköğrenim görme hakları için mücadele etmeye devam etti. Bu uzun savaş sürerken bir avuç kararlı kadın, İmparatorluk Hükümeti'nin kariyer hayallerine hukuki çerçeve sunmasını beklemeyi reddedecekti. Zürih Üniversitesi'nin "giriş sınavı veya *gymnasium* sertifikası aramaksızın yabancı kadın öğrenci kabul edeceği" söylentisinin yayılmasıyla¹⁶, vatanlarında dersliklerden kovulmuş olan Rus kadınları İsviçre'ye giden trenlere atlayacaktı. İsviçre'deki üniversiteye kayıt hakkı kazanan ilk kadın Maria Kniazhnina idi; ne yazık ki bu öncü kimliğine rağmen Kniazhnina öğrenimini tamamlayamadı ve ismi, kadınların eğitim hakkı için yürüttüğü savaşta nispeten geride kaldı.¹⁷ İsviçre'deki üniversiteden 1867'de tıp lisans derecesi alan ilk kadın olarak cinsiyet engelini kıran, yurttaşı Nadezhda Suslova olacaktı.¹⁸

Delo dergisinde Suslova'nın başarısını okuyan Vera, kendisi için de bir fırsatın var olduğunu görmüştü. Gençliğin verdiği delişmen bir heyecanla, hayatı açısından önem sahibi olacak bir şeyler yapmaya can atıyordu. Halka faydalı olmaya teşvik eden dolambaçlı edebi metinlerin ve erkek akrabalarının uygulamalı örneğini teşkil ettiği "kendini halka hizmete adanma"nın etkisiyle Suslova'ya öykünüyor ve nihayetinde toplu-

15 N. P. Efremova, "Pervye shagi russkikh zhenshchin k vysshemu obrazovaniyu." *Voprosy istorii* 5 (Mayıs 1983), s. 74-75.

16 Koblitz, *Science, Women, and Revolution in Russia*, s. 11.

17 Thomas Neville Bonner, *To the Ends of the Earth: Women's Search for Higher Education* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1992), s. 34.

18 J. M. Meijer, *Knowledge and Revolution: The Russian Colony in Zurich, 1870-1873* (Assen, Netherlands: Van Gorcum and Co., 1955), s. 24.

ma katkıda bulunmayı düşünüyordu. Vera enstitüyü bitirişiyile birlikte "keyifli bir özgürlük hissine" kapılmış olmasının, belirsiz bir minnettarlık hissini artırdığını anlatır.¹⁹ Bu hislerinin baş döndürücü potansiyeliyle dopdolu olan Vera, "çocuklar ve yemek pişirme yükü altında" uzun günlere katlanmakla geçecek, bir erkeğe bağımlı, silik özel bir hayat vaadini korkutucu buluyordu.²⁰ Tıp eğitimi, yazgılıymış gibi görüldüğü angarya dolu bir hayattan kurtulma imkânı sunuyordu ona. Gerçi tıp mesleği Rusya'da "Avrupa'nın geri kalan kısmından çok daha az saygın" olsa da²¹, "meslek erbabının topluma hizmet arzusunun, -1860'ların karakteristiği olan- bilime neredeyse mistik şekilde duyulan inançla bir araya getirme"sini sağlıyordu²². Esasında tıp alanında yapılacak kariyer, Vera ile kuşağının diğer kadınlara eşsiz bir fırsat sunuyordu. Vera ve hemcinsleri doktorluk yaparak "hastalık, yoksulluk ve cehaletle savaşma" imkânına sahip olacaklarına, böylece de dönemin daha geniş bir toplum için çalışmaya dair hâkim ilerici düşüncelerine uygun davranacaklarına inanıyordu²³ fakat tıp alanında unvan almak ve meslek icra etmek, ekonomik yetersizliklerinin ve daha önce aldıkları yüzeysel eğitimin getirdiği kısıtlamaların da üstesinden gelebilmelerine yarayacaktı. Kısacası tıp eğitimi; güç sahibi olma, ekonomik özgürleşme ve aydınlanma beklentisi yaratması hasebiyle Rus kadınları için oldukça cazipti.

Ne var ki tıp tahsili almış bir on dokuzuncu yüzyıl kadını, oldukça radikal bir olgudur. Kendi özgürlüğünü ve potansiyelini kullanmış olmaktan kaynaklanan tatmin duygusunu düşleyen kızlar, hem alışılmamış hem de tedirgin edici bir cesareti temsil ediyordu, zira böylece devletteki ve toplumdaki ataer-

19 Soveta St. Peterburgskoi biologicheskoi laboratorii P.F. Lesgafta, Ed.: Pamiati Petra Frantseviča Lesgafta (St. Petersburg: Shkola i zhizn, 1912), s. 144-45.

20 Vera Figner, V Borbe (Leningrad: Izdatel'stvo Detskaya Literatura, 1966), s. 39.

21 Barbara Alpern Engel, "Women Medical Students in Russia, 1872-1882: Reformers or Rebels?" Journal of Social History 12 (1978), s. 396.

22 Ibid. On dokuzuncu yüzyıl Ruslarını avucunun içine almış, bilime kültleştirmeye yakın şekilde adanmanın belki de en iyi örneği Ivan Turgenev'in klasik eseri *Babalar ve Oğullar*'dır. Ivan Turgenev, *Fathers and Sons*, Çev.: Rosemary Edmonds (New York: Penguin Books, 1975) [Ivan Sergeyevich Turgenev, *Babalar ve Oğullar*, Çev.: Ergin Altay, 18. baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018)].

23 V. Figner, V Borbe, s. 40.

klil hiyerarşiyi doğrudan karşılarna almış oluyorlardı. Durum böyle olunca, tıp öğrencisi olma isteğiyle pasaport alabilmek ve Zürih Üniversitesi'ne kayıt yaptırabilmek için gerekli izni almak üzere kızları kapılarını çaldığında babaların pek çoğu, kızlarının böyle alışılmamış bir istikbale sahip olma ihtimalini kabullenemedi. Kendisini ilerici ve liberal addeden erkekler dahi, kızlarının geleneklerden böylesine farklı bir yola sapmasından rahatsız oldu. Nikolay A. Figner de bunlardan biriydi. Vera babasından tıp eğitimi görmek için izin istediğinde, talep koşulsuz reddedilmişti.²⁴

Abone olduğu dergilerdeki makaleler, kadınlar için daha gelişmiş eğitim imkânlarının ihtiyacını Nikolay A. Figner'in dikkatine sunuyordu ama o, en büyük kızının böyle geleneksel olmayan bir yola girdiğini görmek istemiyordu. Vera'nın tıp eğitimi alma isteğinin bağımsızlığını kazanacağına işaret etmesinden kaygı duyan Nikolay, kızını yeniden doğru yola sokmaya kararlıydı. Vera, babasının bu amaçla onu daha dünyevi bir çeşitlilikle tanıştıtararak aklını çelmeye karar verdiğini söyler.

Vera babasından yurt dışında tıp eğitimi almak için izin istediğinde, on yedi yaşında taşralı naif bir kızdı. O güne dek ailesinin, evinin ve okulunun dışındaki dünyanın hazlarından da acılarından da uzak kalmıştı fakat dünyevi ilgilere meyletmeye dair herkeste kendiliğinden var olan bir eğilimle eyalet başkentindeki tiyatro oyunları, balolar ve genç erkekler Vera'yı daha diğerkâm ve zahmet isteyen bir doktorluk amacından uzaklaştırabilirdi. Sonuç itibarıyla 1869 Aralık'ında Nikolay ve Ekaterina, büyük kızlarını Kazan şehrine gönderdi. Nikolay'ın dostu ve iş arkadaşı soylu sınıfa mensup Viktor Fedoroviç Filippov, enstitü mezunu genç kızı eyalet başkentinin sosyal hayatına girmesi için misafir edecekti.

Şehrin kış mevsimindeki sosyal hayatı, Vera için heyecan verici bir fırtınaya benziyordu. Şehrin pek çok keyif verici yönünü keşfetti. Rodionovski Enstitüsü'nde iken bunların hiçbirini görmesi mümkün olmamıştı. Filippov'un evi şehirdeki "en güzel ve en büyük" evlerden biriydi. Aile, misafirlerine karşı

oldukça cana yakındı.²⁵ Filippovlar'da kaldığı haftalar boyunca Vera tiyatroya gitti, geceleri katıldığı pek çok baloda dans etti ve ileride evleneceği erkeklerle tanıştı.

Vera'nın Kazan'da aşkı bulabilmek için çok uzaklara bakmasına gerek kalmamıştı. Şehrin en güzel evinin yanında Filippovlar, Kazan Üniversitesinden yeni mezun olmuş zeki, genç bir oğula da sahipti ki oğulları hemencecik Vera'nın yanından ayrılmaz hâle gelmişti. Denilenlere göre Aleksey V. Filippov, Tetiushili siyah saçlı, yanık tenli güzele kapılmış ve çok geçmeden büsbütün âşık olmuştu.²⁶ Vera'nın Aleksey hakkında neler hissettiğine dair buna benzer somut kanıtlarımız yok ama hayatındaki ilk hakiki romantik ilişki genç kız için oldukça sarsıcı olmuş olmalı. Aleksey aşkıdan aklını kaybetmişti ve sevgilisini memnun etmek için her şeyi yapabilecekmiş gibi görünüyordu. Dünyevi zevklere nispeten daha düşkün, daha zengin, ileri düzeyde hukuk derecesi alma yolundaki bu üniversite mezunu gencin gösterdiği ilgi, on yedi yaşındaki taşralı kızın aklını başından almıştır muhakkak. Ardı ardına gelen balolar dizisinde, bu geniş çevreye sahip aşk dolu genç soylunun kollarında uçuyor olmak Vera'ya özgüven aşılarmış ve Kazan'da o kış tecrübe ettiği hazlar hanesine yazılmıştı.

Vera'nın Nikiforovo'ya dönme vakti geldiğinde Aleksey, Tetiushi'de kendisi için bir görev ayarladı. Böylece çiftin tohumcuklanmakta olan ilişkisi aralarındaki mesafeden etkilenecekti.²⁷ Takip eden aylar boyunca Vera ile Aleksey saatlerce birlikte okur, konuşur, dünya ve toplum hakkında görüşlerini paylaşıırken gittikçe daha da yakınlaştı.²⁸ Bu eşleşmeyi bizzat açıkça sağlayan aileler değilse de durumun onlar tarafından onaylandığı kesin. Böylece Aleksey, Vera'nın babasına büyük kızıyla evlenmek istediğini söylediğinde, Nikolay sadece rıza göstermedi, bu istek onu ziyadesiyle hoşnut da etti. Tanışmalarının üzerinden henüz on ay bile geçmemişken, 18

25 V. Figner, V Borbe, s. 40.

26 N. G. Kulyabko-Koretsky, Iz davnikh let: Vospominaniia Lavrista (Moskova: Izdatel'stvo vsesoiuznogo obshchestva politkatorzhan i ssyl'no-poselentsev, 1931), s. 40.

27 V. Figner, Zapechatlennyi trud, C. 1, s. 104.

28 V. Figner, V Borbe, s. 41.

Ekim 1870'te genç çift, Vera'nın memleketi Nikiforovo'nun bulunduğu köydeki küçük kilisede evlendiklerinde hayatlarını ve ailelerini birleştirmiş oldu.²⁹

Vera on aylık birliktelikleri süresince, tıp öğrenimi alma düşüncesine bağlılığını devam ettirdi. İlişkileri mesleki hayalleri için bir engel oluşturmaktansa, bilakis planlarının gerçekleşmesine yardımcı olacaktı. Aleksey ile ilişkisinin sağladığı arkadaşlık ve potansiyel aşka ilaveten evlilik, babasından özgürleşerek tıp eğitimi alma imkânına kavuşma umudu da veriyordu. Vera, Nikiforovo'nun köyündeki kilisede Aleksey'in karısı olunca, babası da kızının kaderi üzerindeki denetimini kaybetmiş oluyordu. Örfün ve hukukun gereği olarak artık Vera'dan hukuken sorumlu olan kişi kocasıydı ve Aleksey, hayatındaki karar verici otorite olarak babasının yerine geçmişti. Nikolay'ın, Vera'nın Zürih'teki tıp okuluna kayıt yaptırmasına izin vermemiş olmasının artık kıymetiharbiyesi kalmamıştı. Vera'nın ihtiyaç duyduğu yegâne izin, kocasının vereceği izindi.

Aleksey kayınpederine nispetle çok daha esnekti. Genç karısının planlarına hemen rıza göstermekle kalmadı, kariyerini bir kenara bırakarak İsviçre'ye onunla birlikte gelmeyi de kabul etti. Böylece ayrı kalmayacaklardı.³⁰ Azalmamış kararlılığı ve gerekli olan izni almış olmasıyla Vera hedefini gerçeğe dönüştürmek için gereken para ve koşulları hazırlamaya başladı. Vera'nın, kendisine vurulmuş olan Aleksey ile olan ilişkisini sırf babasından özgürleşmek üzere inşa ettiği şüpheli olsa da ilişkinin kendiliğinden gelen faydalarından biri kesinlikle budur. Ne var ki evlenmesinden birkaç hafta sonra böyle bir özgürleşme ihtiyacı ortadan kalkacaktır. Büyük kızının mürtevetine şahitlik ettikten kısa süre sonra Nikolay Aleksandroviç Figner, elli üç yaşında iken hayatını kaybeder.

Derinlikli çalışması *The Battle for Childhood*'da Andrew Wachtel, "Rus soylularının kaleme aldığı otobiyografilerde yakın akrabaların ölümlerinin ayrıntılarıyla anlatıldığını, bu anla-

29 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 105.

30 Kulyabko-Koretsky, *Iz davnikh let*, s. 40.

tımların yapısal açıdan büyük role sahip olduğunu” söyler.³¹ Vera’nın hatıratının pek çok unsuru Wachtel’in belirttiği ve detaylandığı kalıplara uygunluk gösterir ancak babasının ölümüne dair sunduğu anlatım bunlar arasında yer almaz. Hayatına dair her otobiyografik yorumunda Vera, babasının ölümünü başka hadiselerle bağlantılı bir olay şeklinde zikreder sadece. Hatıratında babasının hayatını kaybedişini hep aynı tarzda ele alır: “[Evlenmemden] birkaç hafta sonra babam öldü. Bunun üzerine annem en küçük çocukları olan iki kızıyla Kazan’a taşındı. Erkek kardeşlerim -Peter ve Nikolay- Kazan’da, *gymnasium*’da okuyordu, kız kardeşim Lidia ise enstitüyü bitirmek üzereydi.”³² Vera, otobiyografisinin yüzlerce sayfalık bir cildine karşılık gelen bu kısmında, babasının ölümünü bırakın bir tam sayfada, bir paragrafta veya tam bir cümlede bile anlatmayıp, cümle arasında geçiştirir. Her ne kadar yazılarında babasına düşkünlüğünü gösterecek herhangi bir ifade bulamasak da ölümü Vera’nın ruhunda hatıratı ifade bulduğu ölçüde ihmal edilmiş olmasa gerektir.

Yayımlanmış otobiyografik yazılarının tamamında Vera, hayatının salt kişisel unsurlarından zorlanarak bahseder görür. Yazılarının büyük kısmı siyasi gündemini ve devrimci geçmişini dile getirmek üzere tasarlanmıştır. Kişisel, hususi unsurlar, oynamış olduğu kamusal rolü pekiştirmekten başka bir amaca hizmet etmez. Babasını ve babasıyla olan ilişkisini de bu hedefiyle uyumlu olacak tarzda kullanmıştır. Babası, muhayyilesinde ve hayat anlatısında, hem despotik çarlık rejiminin hem de serfliğin ilgasından sonraki Rusya’da ortaya çıkan liberal eğilimlerin sembolü olarak iş gördü. Gerek çocukluğu gerekse ergenliği boyunca Vera babasından korkmuştu. Ne var ki bu korku, babasının onun için hayal ettiği veya geleneğin onun için takdir ettiği geleneksel yolu izlemesini gerektirecek ölçüde fazla değildi. Hasılı Vera ile babasının ilişkisi ve Vera’nın bu ilişkiyi anlayış şekli muğlaklıklarla doludur. Babası öldüğünde ve altı yıllık yatılı okuldan daha yeni döndüğünde esasında hâlâ bir çocuk olan Vera’nın, Nikolay ölmeden, onun

31 Wachtel, *Battle for Childhood*, 103.

32 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 105.

İçin hissettiklerini değerlendirecek yeterli zamanı olmamıştı. Tam aksine babasıyla olan ilişkisi karmaşaya ve belirsizliğe gömülmeye mahkûm görünüyordu. Böyle olunca, Vera'nın algılayışında da otobiyografik yazılarında da Nikolay Figner bir yandan zalim bir yandan da potansiyel bir kahraman olarak varlığını sürdürür: Öyle bir figürdür ki Nikolay, sahip olduğu iyi niyet işlenmeye açık dururken, aynı zamanda kendisine öfke duyulur. Vera kendi hayat tecrübelerini ve onları belirleyen siyasi saiklerini derli toplu bir şekilde izah etmeye çalışırken, en nihayetinde, babasının ölümünü tümüyle görmezden gelmeyi tercih edecektir.

Evliliği ile babasının ölümüne denk gelen dönemi tartışmak Vera açısından zordur ama bunun nedeni sadece meselelerin kişiselliği değildir. Bu dönem aynı zamanda onun kırılğanlığını, tabi konumunu ve hayatındaki erkeklerin bahsedeceği lütuflara bağımlılığını resmetmektedir. 18 Ekim'de Nikiforovo köyündeki kiliseye girerken, medeni ve hukuki açıdan bir erkeğe bağımlı olmaktan çıkıyor, hukuken başka bir erkeğe bağımlı olacağı yeni bir hayata adım atıyordu. Yaşı ilerledikçe ve kader şaşırtıcı dönemeçleriyle ilmek ilmek hayatını dokudukça, özgürleşmiş ve bağımsızlaşmış bir kadın hâline geldiğini görecekti. Özgürleşmiş ve bağımsızlaşmış bir kadın olarak geçmişteki tabi konumunu her hatırladığında cesareti kırıldı. Aleksey Filippov'la ilişkisi için mazeretler bulmaktansa, bu ilişkiyi asgari düzeyde göstermeyi tercih etti. Otobiyografisinde ilişkisine yer vermeye tenezzül ettiğinde ne aşka ne tutkuya ne de birlikteliklerine atıf yaptı. Aleksey, Vera'nın hayatında belli aşamaları geçmesini mümkün kılan tali bir konuma sahip oldu hep. O, yakında meşhur olacak karısının hayatının arka planına mahkûm edilmiş ikincil bir figür niteliğindedir.

Vera Figner soğuk, içine kapanık bir insan değildi. Tam aksine çocukluğunda da ergenliğinde de gençliğinde de hayatı zevkle, dolu dolu yaşamıştı. Partilere katılmayı, arkadaş edinmeyi, şakalaşmayı ve dozunu fazla kaçırmamak şartıyla küçük haylazlıklar yapmayı seviyordu. Arkadaşları onu sıcaklık ve neşe saçan, samimi biri olarak hatırlar. Kuşağındaki diğer pek çok radikal ve döneminin Rus edebiyatında bulunabilecek en ünlü karakterlerinin aksine Vera inzivayı tercih etmemiş-

tir. Mesleki hedeflerine ulaşmada çok ciddi ve azimli olması-
nın yanında, hayatının ilk birkaç on yılında zevklerini elinin
tersiyle itmek için bir neden görmemişti. Buna karşın, haya-
tını inceleme ve edebi biçimde sunma ihtiyacı hissettiğinde,
bizzat kendisinin hazırladığı kayıtlardan zafiyete ve hafifliğe
dair tüm izler neredeyse silinip atılmıştır. Kasten siyasi içeriğe
bütündürülmüş hatıratta kişisel ayrıntılar, hazza ve acıya açık-
ça yer vermez şekilde kısaca ele alınmıştır. Böylece Vera'nın
evliliğinden ve babasının ölümünden hemen sonra boğuşmak
durumunda kaldığı duyguları, okur kesiminin mütecessis göz-
lerinden ve özellikle de 1883'teki ifadesini okuyan savcıların
sorgulayıcı merakından uzak tutulmuştur. Vera, 1870-1871 kış-
sını babasını yeni kaybetmiş olmasının yarattığı karmaşık duy-
gularla örülmüş bir kederin ağırlığı altında mı yoksa geleceği
için hayaller kuran yeni evlenmiş bir genç kadın olarak hayatın
insanın içini ısıtan zevklerinin tadını çıkararak mı geçirdiğini
bilmemize imkân sunmaz. Ne ki, her iki hâli de aynı anda ya-
şadığı muhakkaktır.

1871 yılı şafakta görünüp doğduğunda Vera, bir önceki yıla
nispetle artık çok daha farklı bir hayata sahipti. Genç ve evli
bir kadındı. İşleri onun için kolaylaştıran kocası sayesinde bir
anda hayatının dizginlerini eline geçirivermişti. Aleksey ile
birlikte, İsviçre'ye taşınmak ve mümkün olan en kısa sürede
Zürih Üniversitesine kayıt yaptırabilmek için gerekli olan işleri
halletmeye çabaladılar.

Kocasının hukuk kariyerini bırakıp onunla birlikte İsviç-
re'de tıp tahsili alacağı kesinleştikten sonra Vera, Aleksey'in
kendisine verdiği Almanca, geometri ve cebir derslerinin iyi
bir öğrencisi oldu. Amaç, Zürih'te başarılı olma ihtimalini en
üst düzeye çıkarmaktı.³³ Babasının gidişinden sonra arkadaş-
ları ve ailesi, Vera'nın tıp alanındaki emellerini tümüyle des-
tekledi ve durumu anlayışla karşıladı. Aldıkları bu destekle ve
malikânelerini köylüler için hastaneye dönüştürme hayalleriyle
genç Filippov çifti, ellerine geçirdikleri her bir fazla kuruşu
kenara atıp bazı kişisel eşyalarını satarak, Vera'nın enstitüde
aldığı eğitimdeki eksiklikleri gidermeye çalıştı.

33 V. Figner, "İz avtobiografii Very Figner", Byloe 2 (August 1917), s. 158.

Bu gündelik işlerle bir süre uğraştıktan sonra 1871 sonbaharında geçici bir süre için eyalet başkenti Kazan'a yerleşti. Zürih Üniversitesinde tıp tahsili görmek üzere seyahat etmeye çalışan Rus kadınları üzerindeki sınırlamaların gittikçe artacağını işaret eden söylentiler, Nikiforovo'ya ulaşmış bulunuyordu. Vera da Kazan Üniversitesinde tıp dersleri almayı denemeye karar verdi.³⁴ Rodionovskiy'deki eğitimini kısa süre önce tamamlamış olan kardeşi Lidia ile birlikte şans eseri Peter F. Lesgaft'ın derslerine katılmaya başladılar. Bu, ikisi üzerinde de önemli ölçüde etkili olacaktı çünkü Lesgaft, kadınların daha fazla yükseköğrenim görme imkânına sahip olmasına sıcak bakmakla kalmıyor, kadınlar lehine bu meseleyi yüksek sesle dile de getiriyordu.³⁵ Sonuç itibarıyla Figner kardeşleri dersine memnuniyetle kabul ederek ileride büyük fayda sağlayacakları bir tecrübe edinmelerini sağladı.

Profesör Lesgaft Kazan Üniversitesinde anatomi dersleri vermeye 1868'de başlamış, kısa sürede fakülteadaki popüler öğretim üyelerinden biri olmuştu.³⁶ Vera onun anatomi laboratuvarına ilk kez girdiğinde, üzerinde çalışılmakta olan insan kadavrasından etrafa yayılan kokuyla birlikte bilimsel eğitime dair kafasındaki romantik hayaller gerçekliğin sertliğine toslamıştı.³⁷ Aniden gelen kuma isteğini bastırmaya çalışmak zorunda kalmışsa da yine de durum hoşuna gitmişti. Kokuyu, bilim dünyasına girişi için vaftiz edilirken kullanılan kutsal suyun kokusu gibi düşündü. Evde bağımsız yürüttüğü çalışmalarla ulaşamayacağı yoğunluktaki bilim düşüncesi ona tümüyle hâkim oldu ve Vera da kendisini bilime adadı.

Vera hayatında ilk kez sıkı, disiplinli bir bilimsel ders alıyordu. Doktor olma hayali artık elinin uzanabileceği mesafedeydi. Fakat koşullar kısa sürede bu güven hissinin hiç de makul olmadığını gösterecekti. Yıllar önce teyzesi ile eniştesinin maruz kaldığı zulüm tekrarlanıyordu. Profesör Lesgaft imparatorluk hükümetinin baskıcı kaprislerinin kurbanı olmuştu. Vera ve

³⁴ Ibid., s. 159.

³⁵ L. D. Filippova, "Iz istorii zhenskogo obrazovaniia v Rossii." Voprosy istorii (Şubat 1963), s. 211.

³⁶ Soveta St. Peterburgskoi biologicheskoi laboratorii P.F. Lesgafta, s. 37.

³⁷ V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 107-108.

Lidia, Lesgaft'ın cazibesine kapıldıktan birkaç ay sonra yetkililer profesörü, öğrencileri kötü etkilemekle suçlayarak, üniversitedeki işine son verdi.³⁸

Bu olay Vera'yı çok sarstı. Babasının denetiminden sırf, Nikolay Figner'in hiçbir zaman sahip olamadığı sertlikte kontrol sahibi, başka bir varlığın hâkimiyetine girmek üzere kaçmıştı. Evlilik babasından özgürleşmesini sağlamış olabilirdi ama görünen oydu ki çarlık Rusyası'nın zorba yönetiminden onu kurtaracak bir yol henüz yoktu. Yakın dönemde vuku bulan olaylar Vera'nın ev içi hayatında belli bir ölçüde kişisel özerklik sahibi olmasını sağlayabilecek gibi görünüyordu (elbette kocası müsamahakâr olmaya devam ettiği müddetçe) ama bu durumun en nihayetinde kıymetiharbiyesi yoktu zira çarın ve hükümetinin yarattığı otokratik baskı onun kamusal ve toplumsal varlığını denetim altında tutmaya devam ediyordu. Hayata maddi açıdan imtiyazlı başlamış olan Vera bu imtiyazların esasında pek az ve onlar da sağlam olmayan temellere dayandığını görmeye başlamıştı. Eniştesi Mecheslav Golovin'in ve Profesör Lesgaft'ın durumu şunu çok iyi gösteriyordu: Rus İmparatorluğu'nda sahip olunan imkân ve imtiyazlar herhangi bir neden veya ikaz mahiyetinde bir belirti olmaksızın kaybolup gidebilirdi. Peter Lesgaft'ın görevinin bu şekilde sona ermesi, Vera'nın kesin olarak Zürih'e giderek üniversiteye girmesini daha da acil bir mesele hâline getirdi.

Zürih'te çok sayıda Rus kızının bulunmasına nasıl tepki verilmesi gerektiğini tartışmaya başlayan onca makale, muhtemel bir felaketin habercisiydi. Zürih Üniversitesi Heyetinin bu akının önünü kesecek önlemler alabileceğine dair söylentiler ortaya çıktı. Artık en önemli mesele zamandı. Genç Filippovlar her ne kadar İsviçre'deki üniversiteye 1872 sonbaharında kayıt yaptırmayı planlıyorduydu da ufukta beliren sınırlamalar Rusya'dan ayrılışlarını daha erkene çekmelerine neden oldu. Vera'nın Zürih'te tıp tahsili almasına koşulsuz destek veren Ekaterina Figner, Lidia'yı da onlarla birlikte üniversiteye kaydolması için göndermeye karar verdi.³⁹ Vera'ya kurtuluşunu

38 Soveta St. Peterburgskoi biologicheskoi laboratorii P.F. Lesgafta, s. 43.

39 V. Figner, "İz avtobiografii Very Figner", Byloe 2 (August 1917), s. 160.

sağlayan evlilik olmuştu, annesi ise dul kalmasıyla birlikte özgürleşiyordu. Kısa süre önce kaybettiği kocasının koyduğu kısıtlamalardan kurtulmuş olan Ekaterina'nın duyacağı yakınlığa da yapacağı yardıma da engel olabilecek herhangi bir şey yoktu. O da büyük kızlarına duygusal desteğinin yanında "[onlar için] üniversitenin kapılarını açacak" parayı sundu.⁴⁰

Vera'nın Kazan Üniversitesindeki tecrübesinden öğrendiği şey, imparatorluk hükümeti kadınların lisans düzeyinde eğitim alması için imkân sunsa bile, bu olanak her zaman için bir anda geri alınabilecek ölçüde muallakta olacaktı. Böylece, 1872 baharının sonlarında Vera yaşadığı eyaletten ilk kez ayrılıyordu. Aleksey ve Lidia'nın eşliğinde önce Volga üzerinden tekneyle, daha sonra da trenle başkente ulaştı. Burada küçük maiyetiyle birlikte Zürih'e giden bir trene binecekti. Tren St. Petersburg'u arkada bırakırken Vera hayatının tümüyle değişeceğinin farkındaydı. Lokomotifin, yolcularıyla çarın toprakları arasına koyduğu her kilometrede, geçen birkaç yılda aklına koyduğu akademik ve mesleki hedefleri hayata geçirmeye biraz daha yaklaşıyordu. Çok fazla olanağa sahipti ve yaşam enerjisiyle dopdoluydu. 1872'de Rusya'yı terk ederken İsviçre'de onu büyük bir değişimin beklediğini düşünürken haklıydı fakat kısa zamanda her fırsatı kolaylıkla değerlendiremeyeceğini keşfe-decekti. Zürih'in kendisine sunacağı özgürlüğü ve özerkliği sonuna kadar kullanabileceğini düşünürken, çok geçmeden hiç de zannettiği kadar özgür olmadığını, Çarlık Hükümetinin kollanrun gerçekten de uzun olduğunu anlayacaktı.

40 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 6, s. 67.

Yoldan Çıkan Öncüler

On dokuzuncu yüzyılda kendisiyle aynı büyüklükteki diğer pek çok şehir gibi Zürih'te de bir telaş hâkimdi. Arkasına Zürih Gölü'nün temiz, soluk yeşil sularını kucaklayan, karın pamuk şekeri görüntüsü verdiği büyüleyici Alpler'i alan bu kozmopolit şehirde tüccarlar, zanaatkârlar, bankacılar ve işçiler her iş gününün sabahında bakımlı caddelerde aceleyle işlerine yetismeye çalışırdı.¹ Hafta sonlarında aileler, Limmat Nehri boyunca kurulmuş iskelelerden Zürih'in sayısız meydanlarına ve pırıltılı yemyeşil parklarına doğru yürüyüş yapardı. Bu gezintilerde yolları sık sık, yaratıcılıklarını bu İsviçre kantonunun sunduğu nefes kesici manzaranın ve siyasi özgürlüğün ortasına bırakırmak için Zürih'i ziyaret etmeye gelmiş olan şair ve sanatçılarla kesişirdi. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Zürih finans, sanayi, sanat ve kültür merkeziydi. Bunların yanı sıra bir öğrenim merkeziydi. İlahiyat, sanat, hukuk ve tıp bölümleriyle Zürih Üniversitesi, İsviçre'den ve bütün Avrupa'dan öğrenci çekiyordu. Üniversite etrafındaki sokaklarda birbirleriyle sohbet eden öğrenciler arasında, Avrupa'daki dil-

¹ Karl Baedeker, *Switzerland and the Adjacent Portions of Italy, Savoy, and Tyrol* (Leipzig: Karl Baedeker, 1911), s. 48.

lerin pek çoğu işitilebilirdi. Bu çok dillilik, hiç şüphesiz, Kıta Avrupası'nın büyük üniversitelerinin koridor ve bahçeleri için de geçerliydi; ne var ki Zürih, üniversiteye giden atlı arabaların çıkardığı gürültüyü bastıran öğrenci seslerinin çoğunun kadınlara ait olması açısından eşsizdi. Avrupa'da kadınları erkeklerle aynı koşullar altında kabul eden ilk üniversite olan Zürih Üniversitesi, zihinlerini geliştirmek, mesleki olanaklarını artırmak isteyen genç kadınlar üzerinde muhtasat etkisi yaratmıştı. 1864-1865 kışı ile 1872 yazı arasında Zürih Üniversitesine "dinleyici veya öğrenci olarak toplamda 203 kadın kayıt yaptırmıştı"; bunların "23'ü İngiliz, 10'u İsviçreli, 10'u Alman, 6'sı Avusturyalı, 6'sı Amerikalı ve 148'i Rus idi".² Bu sayıya, Kazan eyaletinden taşralı iki soylu kadın da dâhildi.

Vera, kocası Aleksey ve kardeşi Lidia uzun süren yolculuklarını bitirdiğinde, hafif ama inatçı bir yağmur Zürih'in doğal güzelliğini gölgelemişti. Yeni inşa edilmiş Hauptbahnhof ana tren istasyonundan şehrin tarihi bölgesindeki Limatquai'de bulunan otellerine doğru yola koyulduklarında, Anavatan Rusya ile karşıtlıkların muazzam olduğunu gördüler. Rus Ortodoks kiliselerini süsleyen renkli kubbeler yerine Romanesk tarzda kiliseler vardı. Yükselişteki mali ve sınai zengin tabakaya hizmet veren şık dükkânlar, etrafa bakınan gruptakilerin yurdu Kazan'daki pazardan oldukça gösterişliydi. Bakımlı cadde ve sokaklar, İsviçre mimarisinin kendine has tarzı ve kulaklarına çalınan Almanca; üçlüye, evlerinden ne kadar çok uzaklaşmaya cüret ettiklerini açıkça gösteriyordu. Fakat tarihî Zürih'in dar sokaklarını geride bırakıp üniversiteye ve üniversiteye ait teknik okula yaklaştıklarında Vera, Aleksey ve Lidia, Alplerin gölgesinde bulunan "Rusya'dan bir köşeye" girmiş oluyordu.³

Bu köşede, Zürih'e üniversitenin güçlü itibarından nasip lenmek için gelen, genç Rus erkekleriyle iç içe geçmiş onlarca yeni kadın tıp öğrencisi bulunuyordu. Zürih hem üniversitenin tıp okuluyla hem de bitişiğindeki, nispeten esnek giriş koşullarına sahip olmasına rağmen kıtadaki neredeyse en iyi

2 Koblitz, *Science, Women, and Revolution*, s. 11.

3 Peter Kropotkin, *Memoirs of a Revolutionist* (New York: Horizon Press, 1968), s. 269 [Bir Devrimcinin Anıları, çev: Mazlum Beyhan, Agora Kitaplığı, İstanbul 2015].

bilimsel eğitimi sunan Federal Politeknik Enstitüsü ile bilimin vaatleriyle kendinden geçmiş bir Rus nesli için güçlü bir çağrı anlamına geliyordu.⁴ Vera, kocası ve kardeşi ile birlikte Zürih'e vardığında kendisini nelerin beklediğini şiddetle merak ediyordu. Teknik okulun ana binasına, tıp okulundaki diğer öncü kadınlar arasına katılmak için izin istemek üzere büyük adımlar atarak girerken, yirminci doğum gününe birkaç hafta kalmıştı. Fakat tam da bu anda bilim dünyasına gelmek üzere yeniden doğduğunu ve vaftiz edildiğini hissediyordu.

Vera'nın otobiyografik yazılarının Zürih Üniversitesindeki ilk günlerini anlatan kısmında dinî imgeler baskındır. Tıbbı, kendisini adayacağı kutsal bir vazife olarak resmeder. İsa'nın annesi Meryem'in bir katedralin tepesinde kollarını bütün bir dünyayı kucaklamak üzere açtığı dinî imgesini zihninde tutarak, Suslova'yı Meryem Ana rolüne büründürür ve kendisini onun havarisi sayar: "Suslova'dan çıkan altın iplikler önce bana doğru uzandı, sonra uzamaya devam ederek köye, köy sakinlerine ve oradan da genel olarak insanlara, ülkeme ve bütün insanlığa erişti."⁵ Dönemin bilimsel fanatizmiyle ve gençliğin verdiği umut dolu koşullanmışlıkla Vera, bilimsel disiplinlere, özellikle de tıbbı, dünyanın -veya en azından bazı kısımlarının- en kötü fiziksel hastalıklarını tedavi edebilecek olağanüstü güçler atfediyordu. 1860 ve 1870'lerdeki üniversiteli nesil, geleneksel dindarlıktaki kutsallık anlayışlarını bilime duyulan modern saygıya taşıyarak, bilim öğrenimini ve bilimin hayata geçirilmesini kutsallık atfedilmiş bir hürmet saydı. Eğitimi güvence altına alma, cehalet, yoksulluk ve hastalığı ortadan kaldırma yönündeki çabalarını ise modern dönemin mukaddes seferi olarak gördü. Tıpkı Ivan Turgenyev'in *Babalar ve Oğullar*'ındaki Yevgeny Bazarov gibi, bu bilim öğrencileri kendilerini "yeni insanlar" olarak görmek suretiyle araştırma alanlarına modernliğin özünü teşkil eden mucizevi reformcu güçler yüklediler. Kısacası Vera, Federal Politeknik Enstitüsü'nün yakın zamanda tasarlanmış ana binasına doğru gidişini, "bilimin

4 M. P. Sazhin, "Russkie v Tsiurikhe", *Katorga i Ssylka* 10 (1932), s. 28; Bonner, *To the Ends of the Earth*, s. 44.

5 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 101-102.

tapınağına girdiği ve onun bir hizmetkârı olarak kutsandığı” şeklinde hatırlayacaktır.⁶

Bir mezhep veya tarikata henüz yeni katılmış herhangi birinde görülebileceği gibi Vera da kendisini tümüyle bilime ve tıp öğrenimine adanmıştı. Zürih Üniversitesinin takdis edilmiş ders salonlarına girebilmek için iki yıldan fazla süren bekleyişinin ardından, saygın öğretim üyelerinin, bilimin entelektüel açıdan mayın tarlası sayılan alanlarına öğrencilerini, anlamakta zorlanacakları bir dille hızla soktuğu zooloji, mineraloji ve anatomi sınıflarına şaşkınlıkla katılırken allak bullak olmuş hâldeydi. İlk başta bu durum moralini bozduysa da direncini korumayı başardı. Bizzat belirlediği hedefe ulaşma azminin yanında, kendisini veya evdeki destekçi yakınlarını hayal kırıklığına uğratma gibi bir seçeneğinin bulunmaması gerçeğiyle sadece ve sadece çalışmaya adadı kendini.⁷

Vera’nın sadece derslere yoğunlaşmış olması nedeniyle Filippovlar ilk başlarda, Zürih’te kayda değer büyüklüğe ulaşmış olan Rus cemaatinin eğitim dışı faaliyetleri pek dikkatlerini çekmedi ve çoğunca kendi başlarına yaşadılar.⁸ Kendilerinin ve hemşerilerin büyük kısmının yaşamakta olduğu Oberstrass banliyösünün canlılığına rağmen dikkatlerini dağıtabilecek bu meşguliyetlerden kaçındılar ve çalışmaları ile hedeflerine odaklandılar. En azından ilk başlarda... Fakat Vera’nın kardeşi Lidia’nın hikâyesi farklıdır. Ablası ve eniştesiyle birlikte İsviçre’ye varır varmaz Lidia onlardan bağımsızlaşacaktı. On sekiz yaşında, çekici, duygusal ilişkisi bulunmayan, yaşam dolu, sempatik bir kişiliğe sahip olan genç kadın, hızlıca aile bağlarının dışında sosyal ilişkiler kurdu. Anatomi sınıfında tanıştığı bir Rus kadın olan Varvara Ivanovna Aleksandrova vasıtasıyla Zürih’e Figner kardeşlerden önce gelmiş bir grup Rus öğrencinin oluşturduğu arkadaş çevresine dâhil oldu.⁹ Müsterek hedef ve duygulara sahip olmanın yarattığı bağla bir araya gelmiş kadınlardan müteşekkil bu grup, kısa sürede oda

6 V. Figner, *Studencheskie gody*, s. 9.

7 V. Figner, “İz avtobiografii Very Figner”, *Byloe* 2 (August 1917), s. 160.

8 Ibid.

9 Ibid.

arkadaşı da olarak, dostluğa giden yolun taşlarını dösemeye başladı. Çok kısa bir süre içinde Lidia Zürih'te özgürlüğünü kullanarak, Vera ve Aleksey ile birlikte kaldığı evden ayrıldı ve arkadaşlarıyla birlikte tuttuğu kendi evine taşındı.

Bu noktada Figner kardeşlerin hayatı geçici bir süreliğine de olsa birbirinden ayrılır. Vera ve Aleksey, evliliğin getirdiği mutlulukla değilse bile, huzur içinde yaşıyorlardı. Birliktelikleri onları üniversitedeki diğer genç öğrencilerden uzak tutuyordu. Edindikleri sosyal ağ, daha geleneksel bir hayat tarzını yansıtıyordu. 1872'nin bahar ve yazında genç çiftin gündemlerinde, dersleri ve Aleksey'in Zürih'teki Rus cemaatinin daha ılımlı üyeleri arasında gittikçe artan ağırlığı bulunuyordu.¹⁰ Bu sırada Lidia ise Rus cemaatinin daha ilerici kanadıyla tanışmıştı. Sonuç itibarıyla genç Figner bir yandan derslerden edindiği bilimsel idealler içinde yüzerken, diğer yandan İsviçre'nin bu üniversite şehrinin gündemindeki sosyopolitik teorilere de ilgi duymaya başlamıştı.

1870'lerin başlarında Zürih, dışarıdan sadece üniversite öğrencilerini değil siyasi açıdan başarısız olmuş insanları da kendine çekiyordu. İsviçre'deki siyasi çevrenin liberal doğasının avantajıyla, 1871'de Paris Komünü'nün dramatik şekilde son bulmasının ardından pek çok radikal teorisyen Zürih'e doluşmuştu. Bir yandan da çarlığın zindanlarından kaçan çok sayıda Rus devrimcisi, Alpler'deki bu devletten sığınma hakkı talep etmişti. Kısa sürede bu teorisyenler ve aktivistler yükseköğrenim peşinde koşan gençlerle kaynaştı ve Rus öğrencilerin büyük kısmının, hiç de alışılmış olmayan fikirlerine açık olduğunu gördü.

Zürih Üniversitesine ve şehrin teknik okuluna kayıt yaptıran genç Ruslar'ın sırf Zürih'te yaşıyor olmakla aldığı eğitim, sınıflarda gördükleri herhangi bir derste kazandıklarına denkti. İsviçre'nin federal anayasası, ülke sınırları içerisinde yaşayan herkese medeni ve siyasi haklar ile önemli özgürlükler sunuyordu. O güne dek sansürden ve devlet baskısından başka bir şey görmemiş olan Rus öğrenciler kendilerini barışçıl toplantılar yapabilecekleri ve artık erişme imkânına sahip

¹⁰ Kulyabko-Koretsky, Iz davnikh let, s. 40.

oldukları neredeyse sonsuz denilebilecek sayıdaki metni tartışabilecekleri durumda buldu. Zürih'e gelen ilk Rus öğrenciler, vatanlarında elde etmelerine izin verilmemiş siyasi içerikli yazılara susamışlıkla, Rus siyasi mültecileriyle bir olup şehirde bir Rus Kütüphanesi kurmuştu.¹¹ "Devrim tarihi ve işçi hareketi" hakkındaki kitaplarla, siyasi dergilerle, hatta Alman Sosyal Demokrasi gazeteleriyle dolu Rus Kütüphanesi¹², Rusya'dan sürülmüş kişilerin Liberal Demokrasiyi, Sosyalizmi, Sosyal Demokrasiyi ve anarşizmi ücretsiz keşfetmesini mümkün kılmıştır. Vera'nın belirttiğine göre, Rus öğrencilerin kütüphanede karşılaştığı materyallerin "her biri yeni ve şaşırtıcıydı, tıpkı bu ülkedeki diğer her şey gibi. Burada ifade ve toplanma özgürlüğünü öğrenmiş, halkın yüksek kültür düzeyine şahit olmuştuk."¹³

Kütüphane üyeliği vasıtasıyla keşfettikleri radikal fikirler, Zürih'teki Rus kadınlar arasında yankı buldu. Rusya'yı devrimci düşüncelerle terk etmemişlerdi. Topluma fayda sağlamak ve kişisel özgürlüklerine kavuşmakla ilgili 1860'ların edebi figürlerinden kaynaklanan tutkulu fikirlere sahiplerdi sadece. Topluma faydalı olabilmek, özerk bireyler hâline gelebilmek için yanıp tutuşuyorlardı fakat kendi yurtlarında bu hedeflere ulaşabilmeleri fiilen engellenmiş durumdaydı. Rus Hükümeti cinsiyetleri nedeniyle onları değersiz buluyor, emellerini gerçekleştirebilme kabiliyetine sahip bireyler olarak görmüyordu. İşin doğrusu, bu kadın düşmanı tutum ne çarlık otokrasisine ne de Rusya'daki ataerkil sisteme hastır. Nitekim Simon de Beauvoir, II. Dünya Savaşı sonrası Fransası için de benzer bir savaştan bahseder. Savaş, çalışma hayatına katılmak suretiyle ekonomik özgürlüklerini, ciddi entelektüel faaliyetler vasıtasıyla kişisel bağımsızlıklarını kazanarak "kulluk durumlarını" reddetmeye ve "parazit" olmaya son vermeye çalışan kadınlar başlatmıştı.¹⁴ Fakat kadınların çabası ile hü-

11 V. Figner, "Iz avtobiografii Very Figner", Byloe 2 (August 1917), s. 160.

12 Sazhin, "Russkie v Tsiurikhe", s. 33; A. P. Stepanov, "Shveitsartsy v Rossii i russkie v shveitsarii", Novaia i noveishaia istoriia 1, S. 1 (2006), s. 120-51.

13 V. Figner, Studencheskie gody, s. 30.

14 Simone de Beauvoir, The Second Sex, Çev.: H. M. Parshley (New York: Vintage Books, 1989), s. 679. [Kitap Türkçede "Kadın - İkinci Cins" üst başlığıyla, Payel

kümetin inatçılığının doğrudan ve şiddetle çarpıştığı o tarihi an, Çar'ın hükümranlılığına denk gelir. Bu Rus kadınların hayal kırıklıklarının yavaş yavaş Çarlık Devletine karşı siyasi bir muhalefet içerisinde olgunlaşmasını sağlayan şey, Zürih'in bir alternatif oluşturması ile sunduğu siyasi model, Rus Kütüphanesinin sağladığı entelektüel dünyaya erişim ve sivil topluma ilk defa açıkça katılma imkânı olmuştu.

Jürgen Habermas'ın on sekizinci yüzyıl Fransası'nda okuma salonlarının, kahvehanelerin ve kütüphanelerin etkisine dair söylediklerini hatırlatır tarzda, Zürih'teki Rus Kütüphanesi de "sivil toplumun kamusal mekânında siyasi bir bilincin" gelişmesini mümkün kılmıştı.¹⁵ Bu bilinçlilik hâli kendiliğinden devrimci nitelik taşıyor değildi. Rus Kütüphanesinin önemli bir üyesinin aktardığına göre, kütüphane "devrimci çalışmalar için değil sadece aydınlanma amaçlı" kurulmuştu.¹⁶ Ne var ki aydınlanmanın bizzat kendisi de bulunduğu bağlama göre gerçekten güçlü olabilir ve devrimci bir potansiyel taşır, zira aydınlanma "dayatılmış zorunlu düşünce kalıpları ile kişinin kendi başına karar verme yükümlülüğü arasındaki karşıtlığı ortaya çıkarır".¹⁷ Zürih'teki Rus Kütüphanesinin, Rus sansür görevlilerinin müdahalesinden kurtulmuş olan okuyucuları, pek çok farklı konu hakkında bizzat kendi yargılarını oluşturabilme seviyesine ulaşmak için eleştiri yetilerini kullandı. Daha önceden siyaset, toplum ve ekonomik ilişkiler hakkında öğrendikleri şeyler ile yeni-keşfettikleri metinlerde yer alan bu siyasi ve toplumsal sistemlerin doğasındaki adaletsizliğe dair argümanlar arasındaki karşıtlık, kendileri ve ülkeleri hakkındaki en temel kanaatlerini sarsarak onları kişisel hedeflerini yeniden düşünmeye zorladı. Bağımsız bir kitaplar seçkisine ulaşma imkânı sağlamasının yanında Rus Kütüphanesi, filizlenmekte olan bir sivil toplumun yaşayan numunesi olma özelliği gös-

Yayınları tarafından üç cilt olarak yayımlanmıştır: Genç Kızlık Çağı, Evlilik Çağı ve Bağımsızlığa Doğru.]

15 Habermas, *Structural Transformation*, s. 54 [Kamusallığın Yapısal Dönüşümü, çev: Tanıl Bora, Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul 2018].

16 Sazhin, "Russkie v Tsiurikhe", s. 34.

17 Roger Chartier, *The Cultural Origins of the French Revolution*, Çev.: Lydia G. Cochrane (Durham, N.C.: Duke University Press, 1991), s. 23.

terir. Zira üyeler grevdeki işçilere ve Rus mültecilere yardımcı olma amacıyla para toplamakta, çeşitli konferans ve tartışmalara mali destek sunmaktaydı.¹⁸ Bütün bunların sonucunda, muhtemelen ilk başta bunu amaçlamamış olsa da Vera'nın sözleriyle, "kütüphane sessiz bir propaganda okulu olarak iş görüyordu".¹⁹

Arkadaş çevresi vasıtasıyla kütüphaneyle tanışan Lidia, organizasyonun yarattığı entelektüel ve sosyopolitik dürtüyü keşfeden ilk Figner olacaktı. Burada karşılaştıklarıyla başı dönen Lidia'nın siyasi ilgileri çabucak Rus Kütüphanesinin dışına taşı. Kısa sürede kız kardeşiyle birlikte kaldığı daireden taşındı. Siyasi meselelere ve sosyalist teorilere ilgisi, onu ve arkadaşlarını "Fritschi" adını verdikleri kendi sosyalist çalışma gruplarını kurmaya yönlendirdi. Grup, adını Zürih'teki ev sahibeleri Frau Fritschi'den alıyordu.²⁰ Genç, hareketli ve idealist kadınlardan oluşan grup, ahlaki saikle ele aldığı sosyalist sorunları sahiplendi. Lidia, Fritschi mensubu arkadaşlarından entelektüel ve sosyal açıdan çok memnun olsa da evli olan kardeşini bu çalışma çevresine hiç davet etmedi. Vera hatıratında bu hususa hafifçe değinmekle yetinir: "Fritschi'yle ilk başta herhangi bir münasebetim olmadı. Toplantılara davet edilmedim çünkü grup üyeleri, faaliyetlerine tepeden bakan kocamı sevmiyordu. Aynı şekilde davranacağımı düşünmüş olmalılar. Yanıldıklarını göstermiş olmaktan ziyadesiyle gurur duyuyorum."²¹

Lidia Figner'in, kardeşi ile eniştesinin kaldığı daireden üçlünün Zürih'e varmasından sonra çabucak taşınmış olması, enişte-baldız arasındaki gerginliğin bir mazisi olduğunu düşündürüyor. Ani bir kopuştan ziyade söz konusu olan, Rus cemaati içindeki siyasi nitelik kazanmış enerjinin, ilişkilerin özünde bulunan ötelenebilir kırıklıkların yüzeye çıkmasına neden olmasıdır. Lidia ile Aleksey arasındaki huzursuzluğun

18 E. A. Pavliuchenko, *Zhenshchiny v Russkom osvoboditel'nom dvizhenii: Ot Marii Volkonskoi do Very Figner* (Moskova: Mysl, 1988), s. 162.

19 V. Figner, *Studencheskie gody*, s. 28.

20 Amy Knight, "The Fritschi: A Study of Female Radicals in the Russian Populist Movement", *Canadian-American Slavic Studies* 9 (Spring 1975), ss. 1-17.

21 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C.1, s. 122.

boyutu bir miktar karanlıkta kalıyor ama Lidia Figner'in eniştesinden ciddi rahatsızlık duyduğu, Zürih'e vardıktan hemen sonra yazdığı bir mektupta açıkça görülür. Söz konusu mektupta Lidia, "tahammül edilmesi mümkün olmayan ahlakçı feveranlar" yüzünden eniştesi hakkında oldukça ağır, hatta kaba ifadeler kullanır.²²

Evliliklerinin ilk günlerinde, Vera'nın kocası üzerinde oldukça etkili olduğu bellidir. Zürih Üniversitesine kayıt olmasına izin vermeye ikna etmekle kalmamış, onun da kendisiyle birlikte gelmesini sağlamıştı. Bu açıdan Filippov'la yaptığı evlilik, Büyük Reformlar sonrası nihilistler ve radikaller arasındaki evliliğe dair düşüncelerin tipik bir örneğini temsil eder.²³ Ne var ki Zürih'e varmalarıyla birlikte evliliklerinde geleneksel cinsiyet hiyerarşisi hâkim olmaya başlamış gibidir. Vera'nın Rus cemaatinin radikal unsurlarından uzak duruşu, kocasının düşünceleriyle aynı yöndedir. Vera'nın davranışları, Aleksey'in Svengali'si²⁴ gibi davranmaktan çok uzak bir şekilde, kadının "evinin reisi olarak kocasına teslimiyet gösterme [*provinovat'sia*] ve onu sevmeye, saymaya ve ona sınırsız itaat etme [*neogranichennoe poslushanie*]" sorumluluğunu ifade eden Rus aile hukukunun kadim kurallarına uyum gösteriyordu.²⁵

Aleksey Filippov bağınaz veya gerici değildi. 1931'de Sovyetler Birliği'nde yayımlanan *Biyografik-Bibliyografik Devrimci Şahsiyetler Sözlüğü*'nde bile kendisinden "ıslımlı siyasi fikirlerle" sahip birisi olarak bahsedilir.²⁶ Mikhail P. Sazhin ise kendi döneminin Zürih'ine dair hatıralarında Aleksey Filippov'u, halkçı ve sosyalist teorisyen Peter Lavrov'un görüşlerini en yüksek sesle savunan bir grubun ateşli üyelerinden biri olarak

22 Aktaran: Voronikhin, "V. N. Figner v russkom", s.73.

23 İmparatorluk sonu dönemde evlilik ve boşanmaya karşı tutumlar ile bu konulardaki politikaların değişen ve değişmeyen yönleri hakkında muhteşem bir çalışma için bkz. Barbara Alpern Engel, *Breaking the Ties That Bound: The Politics of Marital Strife in Late Imperial Russia* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2011).

24 [Svengali, George du Maurier'in 1895'te yayımlanan Trilby isimli romanında sevgilisini kandıran, onun üzerinde tahakküm kuran karakterin ismidir. -çn]

25 Aktaran: ibid., s. 3.

26 F. Ia. Kon ve Vladimir Dmitrievič Vilenskii (Ed.), *Deiateli revoliutsionnogo dvizheniia v Rossii bio-bibliograficheski slovar': ot predshestvennikov dekabristov do padeniia tsarizma*, C. 2, vypusk III (Moskova: Izd-vo politkatorzhan, 1927), s. 1835.

zikreder.²⁷ Ancak Filippov yine de karısını devrimci hengâmenin keşmekeşinden uzak tutmaya yetecek ölçüde gelenekçiydi. Bu da en nihayetinde Kazan'dan gelen üçlü için bir sorun oluşturunca. Zira Aleksey'in Vera'ya ve gördüğü kadarıyla Lidia'ya karşı korumacı tutumu, önce Lidia'yla, sonra da karısıyla arasının açılmasına neden olacaktı.

Vera Figner hayatı üzerine ciltler dolusu yazmış fakat evliliğine pek az yer ayırmıştır. Bunun nedeni kısmen devrimci Rus kadınların otobiyografilerinde kişisel hayatlarından ziyade siyasi faaliyetlerini ön plana çıkarma eğilimidir.²⁸ Ama mesele Vera olduğunda asıl neden daha çok Vera'nın, kocasına hukuken ve belki daha da kötüsü ahlaken tabi olduğu dönemden duyduğu rahatsızlıktır. Genç bir enstitü mezunu olarak ekonomik ve ahlaki özerklik hayali kurmuştu. Tıp alanında yapılacak bir kariyer böyle bir bağımsızlığa giden gerçekçi bir yol gibi görünüyordu ve evliliği de bunun gerçekleşmesi için hayati öneme sahipti. Ne var ki evlilik, babasından özgürleşmesini sağladıysa da tümüyle bağımsız olmasına yaramadı. Kocasına karşı minnet altına girmiş, otoritesine tabi olmuştu. Evliliğin getirdiği bağımlılık, Vera'nın Zürih'te hemşerilerinden uzak kalmasına neden oldu. Buna kız kardeşi ve diğer Fritsch grubu üyeleri de dâhildi. Kardeşi ve arkadaşları özlem duyduğu özgürlüğe ulaşmıştı. Onların bu hâli Vera'ya sürekli eksiklik duyduğu şeyi hatırlatıyordu ve bu da Filippovların muhtemel saadetine zarar veriyordu.

1872 sonbaharı boyunca Aleksey'in karısına karşı korumacı tavırlarını göstermesi için pek çok neden ortaya çıktı. Bu dönemde ideolojik tartışmalar ile radikal canlılık artık iyice haret kazanmıştı. 1872'de Zürih'teki Rus cemaatinde, siyasi uzlaş ölçüsünde ideolojik husumetler de bulmak mümkündü.

27 Lavrovcular/Lavristler önde gelen siyaset teorisini ve halkçılık ve Sosyalizmin savunucusu Peter L. Lavrov'un takipçilerine verilen isimdir. Lavrov Rusya'da gönderildiği sürgünden kaçmış ve Batı Avrupa'ya yerleşmişti. Bir süre Paris'te kalan, 1871 Paris Komünü'nde yer alan Lavrov 1872'de muvakkaten Zürih'e taşınmıştı. Zürih'te, taraftarlarıyla birlikte Rus halkçılığı yanlısı Mikhail Bakunin'in rakibi hâline gelmişti. M. P. Sazhin (Arnand Ross), Vospominaniia, 1860-1880x g.g. (Moskova: Vsesoiuznoe obshchestvo politicheskikh katorzhan i ssyl'no-poselentsev, 1925), s. 46, 60.

28 Barbara Heldt, Terrible Perfection: Women and Russian Literature (Bloomington: Indiana University Press, 1987).

Bilhassa da dönemin iki Rus teorisyeni Mikhail Bakunin ile Peter Lavrov şehre vardıktan sonra. Her iki teorisyen de halkçılık taraftarı idi. Halkçılık, Rus halkını göklere çıkaran tanım Sosyalizminin bir türü idi. Ne var ki ikili arasında önemli farklılıklar da bulunuyordu. Her ikisi de Rusya'nın imtiyazlı, eğitilmiş gençliğinin kendilerini Rus halkının (*narod*) emrine amade kılması gerektiğine inanıyordu. Bakunin halk arasında bir ayaklanma veya isyanın bir an önce teşvik edilmesini savunurken, Lavrov sabırlı olunması gerektiğini söylüyor ve halkçıların devrime giden yolu kitleleri eğiterek inşa etmesini, Rus halkının devrimin iplerini bizzat kendi eline almasının ancak bu şekilde mümkün olduğunu iddia ediyordu. Her ikisi de bütün ilgilerini Rus halkı üzerinde yoğunlaştırmış olsa da izlenecek yönetime dair sahip oldukları teorik ihtilaf, bu iki halkçı teorisyenin ve taraftarlarının yakınlaşmasını engelliyordu. Lavrovcular ile Bakuninciler kısa sürede kendilerini hararetli bir polemğin karşı uçlarında buluverdiler. Siyasi heyecanla dopdolu gençler bu iki adamın arkasında saf tuttukça, insanların birbirlerine duyduğu sadakat sınanma durumunda kalıyor, kimi zaman da arkadaşlık bağları daha da kuvvetleniyordu. Buna karşın, o güne dek siyasi baskı ile sessizliğe mahkûm edilmiş erkekler ve kadınlar için bu tarz sorunlarla karşılaşmış olmak baş döndürücü bir deneyimdi.

Siyasi tutkuların patlak vermesine olanak sağlayacak yeni bir durum, 1872'nin sonbaharında, Rus devrimci hareketinin en tartışmalı isimlerinden biri olan Sergei Nechaev Zürih'te tutuklanarak Rusya'ya yargılanmak üzere iade edildiğinde ortaya çıkacaktır. Nechaev'in devrimci öğrenci Ivan Ivanov'u kalleşçe katletmesi her ne kadar Rus cemaatinin pek çok üyesince kabul edilemez bulunmuşsa da bazıları Nechaev'in olaya ilişkin anlatımına inanmayı tercih ederek, onu desteklemeye devam etti. Nechaev'e göre Ivanov polisin gizli ajanı idi ve dolayısıyla da öldürülmesi devrimci bir eylem olarak haklıydı. Nechaev hakkında insanlar kişisel olarak farklı duygulara sahipti ama İsviçre hükümetinin Nechaev'in yakalanmasında iş birliği yaparak onu nihayetinde iade etmiş olması, Zürih'te büyük bir tartışma yarattı ve siyasi tutkuların fitilini ateşledi. Nechaev yargılanmak üzere Rusya'ya götürüldükten sonra bile,

Zürih'teki Rus cemaatinde her an patlamaya hazır bir hava solunmaktaydı.

Aleksey'in, karısını bu hararetli siyasi iklimden koruma çabası Vera'yı öfkeliyor ve kocasının denetiminden kurtulma arzusunu kamçılıyordu. Vera meseleyi şöyle görüyordu: "Her meselede onun yoluma çıktığını görüyordum. Beni fikir birliği içinde olduğum insanlardan Çin Seddi gibi ayırıyordu."²⁹ Fakat kendisini bu ilişkiden kurtarmayı ve kocasıyla olan bütün bağlarını koparmayı istemişse de boşanmak, korkutucu bir gelecek anlamına geliyordu.

Evlilik Rusya'da 1917'ye dek dinî bir mesele olarak kaldı. Dolayısıyla boşanmak için kilisenin onayına ihtiyaç vardı. Gregory Freeze'nin işaret ettiği gibi, "dönemin Avrupası'nın, devletlerin [evlilik] üzerindeki kontrolü ele geçirdiği büyük kısmının aksine, Rus kilisesi eski rejimin sonuna dek sahip olduğu yetkiyi korumayı başardı. Söz konusu yetkinin kullanılması kilisenin en büyük meşguliyetlerinden birini teşkil ediyordu."³⁰ Bu yüzden de boşanabilmek ancak istisnai durumlarda söz konusu olabiliyordu. Ortodoks Kilisesi'nin boşanmayı onaylaması için çiftin uzun süren, zahmetli ve mali açıdan külfetli bir süreci göze alması gerekiyordu. Bu süreçte de zina, cinsel yetersizlik (ama kısırlık meşru bir boşanma sebebi kabul edilmez) veya eşlerden birinin uzun süreden beri evi terk etmiş olması gibi durumları kanıtlamaları lazımdı. Kilisenin boşanmaya dair politikası, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında nispeten serbestleşmiştir ancak 1900 yılı itibarıyla dahi Rusya'daki boşanma oranları hâlâ yıllık bin boşanma sayısı ile "diğer pek çok Avrupa ülkesindekinden kat be kat azdır".³¹ Hasılı Vera'nın, kocasıyla arasındaki fikir ayrılığının evliliklerini sonlandırmak için yeterli bir neden olacağını düşünmesi hiç de gerçekçi olmazdı.

Vera bu seferlik boşanmaya çalışmamış olabilirdi belki ama

29 V. Figner, "İz Avtobiografii Very Figner", Byloe 2 (August 1917), s. 163.

30 Gregory L. Freeze, "Bringing Order to the Russian Family: Marriage and Divorce in Imperial Russia, 1760-1860, *Journal of Modern History* 62, S. 4 (1990), s. 709.

31 Gregory L. Freeze, "Krylov vs Krylova: 'Sexual Incapacity' and Divorce in Tsarist Russia", *The Human Tradition in Modern Russia*, Ed.: William B. Husband (Wilmington, Del.: Scholarly Resources, 2000), s. 7.

kendisini dersliklerin dışında da ifade edebilme olanaklarını araştırmıştı. 1872 sona ererken Rus Kütüphanesinde, sadece Zürih'teki Rus kadınlara yönelik düzenlenen sosyopolitik toplantılara katılmaya başladı. Sonuç itibarıyla Aleksey onu önlemek için onca çaba göstermiş olmasına rağmen, kendisini kamusal tartışmaların ortasında buldu, siyasallaştı ve Zürih'teki "münzevi hayat[ından]" sıyrıldı.³²

Vera, Sofia Bardina ile kurduğu arkadaşlıkla siyasi ortamlara karışma cesareti buldu. Mineraloji dersinde tanışmışlardı ve genç bir ziraat öğrencisi olan hemşerisi, Fritschi çevresine mensuptu. Bardina güçlü bir kişiliğe sahipti, siyasi fikirleri o dönem Vera'nın sahip olduklarından çok daha derinlikliydi. Tanıştıkları günden itibaren Vera'nın, kendisinin ve ailesinin Rus sosyoekonomik-siyasi düzeni içerisindeki yerine dair varsayımlarını sorgulamaya başlayarak, onu ancak soylu olması hasebiyle sahip olabildiği maddi imtiyazlardan vazgeçmeye yönlendirdi.³³ Bardina'nın söyledikleri Vera'nın kafasını karıştırıyordu fakat onları henüz kabul edebilecek durumda değildi. Her şeye rağmen Bardina'ya gittikçe daha fazla yakınlık hissetmeye başlayarak siyasi açıdan onun kanatları altına girdi. Sonuç itibarıyla bir miktar huzursuzluk hissetse de Bardina'nın, Bütün-Kadınlar Derneği'nin toplantısına katılma davetini kabul etti.

Kadınların, erkek baskısına maruz kalmaksızın kendilerini mantık çerçevesinde ifade etmesini öğrenmeleri üzere tasarlanmış bu grup, radikal sayılmazdı. Ne var ki kadınların eleştirel muhakemeyi kamusal alanda kullanma deneyim ve özgüvenini kazanabilecekleri bir alan yaratmanın ötesinde, Bütün-Kadınlar Derneği sınırlı bir öneme sahiptir. Açık bir siyasi gündeme sahip değillerdi. Farklı ideolojiler ile müdahimlerin tutkulu anlayışları karmakarışık hâlde iç içe geçmişti. Yaptıkları birkaç toplantının ardından da kısa sürede bir karmaşa ve münakaşa fırtınasıyla dağıldılar. Fakat Vera için grup bir dönüm noktası anlamına geliyordu, zira onun için dernek, bilimsel eğitimini sosyopolitik eğitimle kaynaştırma yönünde verdiği bizzat ken-

32 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 114.

33 V. Figner, *Studencheskie gody*, s. 76-81.

dine ait kararı temsil etmekteydi.

Vera, Bardina ile olan ilişkisini Bütün-Kadınlar Derneği'nin dağılmasından sonra da devam ettirdi. Bu ilişkinin taşıdığı anlamın ne denli büyük olduğu ileride ortaya çıkacaktır. Vera'nın hatırladığı şekliyle bir gece ikili Bardina'nın dairesinde zaman geçirmektedir. Bir anda Lidia ile Fritschi'nin diğer üyeleri içeri girer.³⁴ Kuruluşuna dâhil olmadığı bir grubun toplantı yapmak üzere olduğunu fark eden Vera, ayrılmak için ayağa kalkar. Fakat onlarca yıl sonra okuyucularına şöyle söyler: "Bardina beni durdurdu ve o andan itibaren tek bir toplantıyı bile kaçırmadım."³⁵ Vera'nın Fritschi üyesi oluşu, bizzat kendisinin anlattığı gibi gerçekten öylece oluvermiş tesadüfi bir olay mıdır? Bu kısım biraz şüpheli. Fakat Vera okuyucularına olayı nasıl sunmuş olursa olsun asıl önemli olan, kardeşini değil de Bardina'yı Fritschi'ye katılışına neden olan kişi olarak görmesidir.

Hiç şüphesiz bunun bir nedeni, Vera'nın Aleksey Filippov'la evlenmesinin ortaya çıkardığı gerilime dayanıyordu. Fakat iki kardeş arasında Aleksey'in etkisinden bağımsız bir gerginliğin bulunduğunu da düşünmek mümkün. Vera ve Lidia hayatları boyunca birlikte çok fazla zaman geçirmişti. Aileleriyle birlikte kaldıkları evlerinde, gözden uzak tutulan çocuklar olarak birbirlerinden ayrı kaldıkları süre sadece on yedi aydı ve yemekte, yatak odasında, derslerde, oyun vaktinde ve annelerinin kendileriyle ilgilendiği o sınırlı zamanda hep birlikteydiler. İlk gençlik öncesi aynı yatılı okula gitmişler, sonrasında da Zürih'e birlikte gelmişlerdi. Her ne kadar esprili ve eğlenceli bir genç kadın olsa da Vera, aynı zamanda inatçıydı ve bilgiçlik taslamayı severdi. Bunun yanında çevresine karşı baskıcı bir yönü de vardı. Kardeşi için hassas bir sinir ucu teşkil ettiğini tahmin etmek zor değil. Lidia pek çok açıdan ablasına yetişebilmek için mücadele etmek durumunda kalmıştı, zira gerek öğretmenleri gerekse ailesi kimi zaman istemeden kimi zaman da açıkça, ikili arasında bir tür rekabet havası yaratıyordu. Ve-

34 Gelen kadınların ismi şöyledir: Sofia Bardina, Lidia Figner, Varvara Aleksandrova, Dora Aptekman, Betya Kaminskaya, Aleksandra Khorzhevskaya, Olga Liubatoviç, Vera Liubatoviç, Eugenia Subbotina, Maria Subbotina, Nadezhda Subbotina, Anna Toporkova ve Eugenia Tumanova. Knight, "Fritschi", s. 4.

35 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 122.

ra'nın 1872'de Batı Avrupa'ya gidişiyile ilgili anılarında da Lidia tali bir konuma sahipti: Anneleri "Lidia'yı da göndermeye karar vermişti".³⁶ Lidia, Aleksey ile ilgili hoşnutsuzluğundan bağımsız bir şekilde kendine ait bir evi ve mensubu olacağı, katkı sağlayacağı kendi grubunun olmasını istemiş ise bu hiç de şaşırtıcı olmaz. Fakat güzden çıkıp da yeni yıla girerken, her ne kadar olanlarda kendi katkısı olmasa da Lidia, Vera ile Fritschi çevresi olarak bilinen yarı sosyalist kadın topluluğunda yeniden bir araya gelmiş oluyordu.

Genç kadınların oluşturduğu Fritschi, alışılmadık türden bir gruptu. Grup üyesi kadınlar akademik özeni Sosyalizm için çalışmaya adanmışlıkla birleştirmişti ki bunun Zürih'te bir benzeri daha yoktu. Frau Fritschi'den kiraladıkları birkaç odada hep birlikte yaşayan grupta, dayanışma ve yardımlaşma ruhu hâkimdi. Fritschi'nin bazı üyeleri, özellikle de Maria, Eugenia ve Nadezhda isimli Subbotina kardeşler mali açıdan çok iyi durumda ve daha lüks barınma olanaklarına sahip olsalar da³⁷, sosyalist öğrenci topluluğunun diğer üyeleriyle sıkış tepiş hâlde ve nispeten bakımsız bir dairede yaşamayı tercih etmişti.³⁸ Genç kadınlar burada, inceledikleri eşitlikçi anlayışlara uygun bir hayat sürdürüyor, herkesin kullanımına sunulmak üzere paralarını ve elde ettikleri imkânları bir havuzda topluyordu. Bu maddi fedakârlıklar Çernişevski'nin "*Nasıl Yapmalı?*"sında övülene benzer, dönemin nihilistlerinin ve siyasi radikallerinin yaşamak istediği türden çileciliği teşvik ediyordu. Peter Kropotkin'in belirttiği üzere, Zürih'teki Rus kadın öğrenciler gündelik hayatlarında azla yetinmekteydi: "Çay ve ekmek, biraz süt ve ispirto ocağında pişirilmiş ince bir et dilimi, bu sırada sosyalist dünyadan gelen son haberlerin veya okunan son kitabın tartışılması – işte her gün yaptıkları şey. Böyle bir yaşam tarzı için ihtiyaç duyulandan biraz daha fazla paraya sahip olanlar,

36 V. Figner, "Iz avtobiografii Very Figner", Byloe 2 (August 1917), s. 160.

37 Subbotina kardeşlerin zengin dul anneleri Sofia sadece kızlarının Zürih macerasını finanse etmiyor, aynı zamanda kızlarının en az bir arkadaşının da eğitimini karşılıyordu. Bkz. Barbara Alpern Engel, *Mothers and Daughters: Women of the Intelligentsia in Nineteenth-Century Russia* (Evanston, Ill.: Northwestern University Press, 2000), s. 159.

38 Sazhin, "Russkie v Tsiurikhe", s. 30.

paralarını müşterek ihtiyaçlar için ortaya koyar.”³⁹ Maddi imkânlardan yoksun olmaları nedeniyle sızlanmaktansa Fritschili kadınlar durumlarından ziyadesiyle memnundu, zira içinde bulundukları koşullar “tertemiz saiklere, ciddi bir adanmışlığa ve tam bir fedakârlığa” imkân sağlıyordu.⁴⁰

Fritschî’ye mensup bu kadınları deneyimli radikaller olarak düşünmemek gerekir. Katı ebeveynlerinin, tecrit hâlindeki kız enstitülerinin ve baskıcı Romanov otokrasisinin getirdiği kısıtlamalardan henüz çok yakın zamanda kurtularak bağımsız hayatlar yaşamaya başlamış genç kızlardı sadece. Gruba sonradan katılan Vera, en yaşlı üyeleri idi ve yirmi gibi bir ilerlemiş yaşa sahipti! Kamusal alandaki deneyimsizliklerine ve Avrupa’nın her köşesinde biten sonsuz sayıdaki teoriye rağmen, filizlenmekte olan siyasi ideallerini Zürih’te sınama olanağı da buldular. Sosyalist teori hakkında tartışmaya devam ederken bir yandan Lavrov’un halkçı dergisi “*Vpered!*”i çoğaltan matbaa için çalışıyorlar, diğer yandan da Rus Kütüphanesine devam ediyorlardı. Bütün bunlar onları siyasi açıdan olgunlaştırıyordu. Bu siyasi olgunluğun ulaştığı bir noktada artık teori yerini aktif çalışmaya bırakacaktı. İroniktir, kolektif eylemlerinin merkezi, siyasi farkındalıklarını köpürten organizasyon, yani Rus Kütüphanesi idi.

Zürih’te 1870’te kurulan Rus Kütüphanesi, üyelerinin oluşturduğu iki grup arasında bölünmüştü. Bir tarafta kütüphanenin kurucuları, diğer tarafta ise genel üyeler vardı.⁴¹ Kurucular kütüphane koleksiyonunu idare etme ve kütüphanenin seyrini belirleme imtiyazına sahipti. İçlerinde Fritschî’nin de dâhil olduğu üyeler, yeni materyallerin alınmasında ve kütüphanenin genel itibarıyla edindiği gidişatın belirlenmesinde herhangi bir etkiye sahip olamamalarından, her geçen gün daha fazla rahatsızlık duymaya başladı. Özü itibarıyla adaletsiz olan bu duruma dair dile getirdikleri itirazların dikkate alınmamasının ardından, Fritschî’nin önderliğindeki bir grup Rus öğrenci, hâlihazırdaki kütüphaneden ayrılacaklarını ve daha eşitlikçi

39 Kropotkin, *Memoirs of a Revolutionist*, s. 269.

40 Knight, “Fritschî”, s. 17.

41 Meijer, *Knowledge and Revolution*, s. 68.

bir çizgide kendi kütüphanelerini kuracaklarını söyledi. Peter Lavrov'a niyetlerini ve planlarını bir mektup yazarak resmi bir usulle ileten itirazcılar arasında Fritschi'nin yedi üyesi de bulunuyordu. Sofia Bardina, Lidia Figner ve Vera Filippova da bu isimler arasındaydı.⁴² İlk Rus Kütüphanesinden ayrılmalarının üzerinden daha bir ay bile geçmeden bu kararlı kadınlar yeni bir kütüphane kuracaktı.⁴³ Asıl itibarıyla Subbotina kardeşler ile annelerinin bağışladığı parayla alınan iki katlı küçük bir evde kurulan yeni Rus Kütüphanesinin ilk katında geniş bir okuma salonu ile küçük bir mutfak, ikinci katta ise Fritschi üyelerinin bazılarının taşınacağı odalar bulunuyordu.⁴⁴ Yeni Rus Kütüphanesi, kurucularının Sosyalizm açısından asli kabul ettiği eşitlik ve adaleti yansıtıyor, üyeler arasında herhangi bir ayırım yapmıyor, mutfağı da kütüphaneyi kullanan herkese açık tutuyordu.⁴⁵

1873'ün ilk aylarında Vera, Fritschi toplantılarına katılmakta ve Rus cemaati içerisinde alenen siyasi bir duruş sergilemekteydi. Bu durumun ev hayatını nasıl etkilediğini bilemiyoruz. 1873 kış ve baharında Filippovların evinde bir gerilimin bulunup bulunmadığı gizemini koruyor. Vera özel hayatından tiksinişmiş, kocasından bıkmış durumda, ufukta bir çözüm umudu olmaksızın durumu idare mi ediyordu? Vera'nın son zamanlarda özerk bir görünüm ortaya koyuyor olması çiftin ilişkisini gittikçe ve açıkça çatışmalı bir hâle mi sürüklemişti? İkisi de birbirini terk etmek istiyor ama nasıl yapacaklarını mı bilmiyorlardı? Yoksa evlerinde Vera'nın hatıratının anıştırdığından daha fazla mı saadet vardı? Belki de Vera ancak şimdi geriye dönüp baktığında kocasının davranışlarını kısıtlayıcı buluyordu veyahut da belki Aleksey'i bu şekilde resmetmesinin tek nedeni kendi davranışlarına haklılık payı kazandırmaktı. Üzerlerinde küçük oynamalar yapılabilirse de iki senaryo da mümkün görünüyor. Fakat 1873 başlarında Vera ile Aleksey Filippov'un ilişkisi her ne hâlde olursa olsun, Rus İmparator-

42 P. L. Lavrov, *Gody emigratsii: Arkhivnye materialy v dvukh tomakh*, Ed.: Boris Sapir (Dordrecht, Holland: D. Reidel, 1974), C. 2, s. 44-46.

43 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 115.

44 V. Figner, *Studencheskie gody*, s. 40-41.

45 Lavrov, *Gody emigratsii*, C. 2, s. 45.

luk hükümeti Mayıs 1873'te bir *ukaz* (karaname) yayınlayınca, harici etkenler çiftimizi evliliklerinin akıbeti hakkında tahmin ettiklerinden daha erken bir zamanda karar vermek durumunda bırakacaktı.

Hükümetin çıkardığı *ukaz*'ın haberi kısa sürede Zürih'e ulaştı. Gelen haberlerin yegâne gündemi teşkil etmediği neredeyse tek bir ev veya daire yoktu. Her ne kadar üniversiteye ve politekniğe giden sadece bir grup öğrenci ile ilgili olsa da karaname bütün bir şehrin konuştuğu tek konu oldu. İsviçreli yerli nüfus gelen haberler hakkında üstünkörü konuşuyor ama yabancı öğrenciler *ukaz*'da yer alan her bir hususu inceden inceye gözden geçiriyordu. Birkaç hafta içinde bütün dünyada gazeteler, çevirisiyle birlikte kararnamenin önemine dair kaleme alınan incelemeler yayımlamıştı. *Ukaz* bütün dünyada öfke uyandırmış fakat doğal olarak, bu çıkan haberler Zürih'teki Rus cemaatindeki kadar öneme sahip olmamıştı.

Öğrenciler ve mülteciler kararnameyi okuduğunda, Zürih Üniversitesi'ne ve Federal Politeknik Enstitüsü'ne devam eden yüzün üzerindeki Rus kadın, devletlerinin Zürih'te yaşadıkları macerayı sona erdirmeye, hayatları ve gelecekleri üzerindeki kontrolü yeniden eline geçirmeye karar verdiğini fark etmişti. Kararnamenin dili öyle sertti ki uzunca bir alıntı yapılmayı hak ediyor. Bilhassa Zürih'teki kadın tebaaya atf yaparak, Rus Hükümeti şu iddialarda bulunuyordu:

"Hükümetimize bu genç kadınların davranışlarıyla ilgili çok talihsiz raporlar ulaşmış bulunuyor. Kadın öğrencilerin artmasıyla birlikte Rus cemaatinin liderleri Zürih'i devrimci propagandaları için bir merkez yapmış ve öğrencileri de bu propagandaya dâhil edebilmek için büyük çaba harcamıştır. Onların etkisi altında, bu kadınların aldığı eğitim, yerini beyhude bir siyasi ajitasyona bırakmıştır ... Siyasete sürüklenen genç kadınlar tümüyle buradaki Rus cemaatinin etkisi altındadır ve onların itaatkâr araçları haline gelmişlerdir ... Diğerleri ise komünistlerin "serbest aşk" teorilerinin kendilerini baştan çıkarmasına izin vermiş, düzmece evliliklerin koruması altında ahlakın ve edebin tüm temel ilkelerini tamamen unutmuş hâlde yaşamaya başlamıştır ... Böyle bir ahlaksızlığa hükümetimiz kayıtsız kalamaz. Unutulmamalıdır ki bu kadınlar, er ya da geç Rusya'ya gelecekler, burada eşler, anneler ve öğretmenler olacaklardır. Dolayısıyla

la ülkenin gençlerini yoldan çıkarmalarına elinden geldiğince engel olmak Rus Hükümetinin görevidir ... Bu hiç de normal olmayan duruma bir son vermek için Zürih'teki üniversiteye ve Politeknik Okula devam eden kadın öğrencilerden, 1 Ocak 1874 tarihinden sonra bu derslere devam edenlerin Rusya'ya döndükten sonra hükümet denetimindeki hiçbir sınava, eğitim kurumuna veya herhangi bir göreve kabul edilmeyeceği ilan olunur.”⁴⁶

Kararnamedeki bir başka nokta öylesine rezil bir itham içeriyordu ki pek çok gazete *ukaz*'a dair hazırladıkları haberlerden bu kısmı çıkarmak durumunda kalmıştı. Şöyle diyordu kararname: “Bu kızlar öyle bir düşkünlük hâlinedir ki bütün ülkelerde ceza hukukunca suç sayılan ve onurlu insanların kınadığı doğum kontrolü alanında özel çalışmalar yürütmektedirler”.⁴⁷ Zürih'teki kadın tebaasını siyasi ajitasyon ve cinsel serbestlikle suçlamanın yanında II. Aleksander, kadın tıp öğrencilerin en çok nasıl kürtaj yapılacağıyla ilgilendiğini, böylece “serbest aşk” düşüncelerini, cezalandırılmaktan kurtularak hayata geçirmek istediklerini ima ediyordu.⁴⁸

Kısaçık bir kararname ile II. Aleksander hükümeti Zürih'te tahsil gören Rus kadınların ahlaki niteliklerini karalamış, onları erkek devrimcilerin akılsız şakşakçıları olmakla suçlamış ve eğitimlerine İsviçre'de devam etmeyi tercih etmeleri durumunda mesleki hedeflerine kendi yurtlarında devam etme imkânlarını ortadan kaldırmıştı. Hükümet Rus kadınlara yönelttiği suçlamaları, çağdaşlarının anlayabileceği ve -umudur ki- sempati duyabileceği şekilde dile getirmişti. İmparatorluk yönetimi, Batı Avrupa'da II. Aleksander Rusyası'nın siyasi despotizm içindeki gayrı medeni bir yönetim olduğuna dair zaten var olan algı karşısında, kadın öğrencilerin artmakta olan siyasi aktivizmini kınamakla yetinemezdi. Her ne kadar muhafazakâr unsurları rahatsız ediyorsa da Rusya'da siyasi baskı varlığını devam ettirirken böyle bir hedef gösterme geniş

46 Aktaran: “Russian Women Students”, *Times* (Londra), 10 Haziran 1873, s. 14.

47 Aktaran: Meijer, *Knowledge and Revolution*, s. 141.

48 Marie Claude Burnet-Vigniel, *Femmes Russes dans le combat révolutionnaire: L'image et son modèle a la fin du XIXe siècle*. (Paris: Institut d'études slaves, 1990), s. 15.

ölçekli destek sağlamak için yeterli olmayacaktı. Sonuç itibarıyla imparatorluk yönetimi siyasi radikalizmle ilgili ithamlarını çok daha tehlikeli, sarsıcı ve bilindik suçlamalarla iç içe geçmiş şekilde sundu. Bu suçlamalar her namuslu vatandaşın ve şehirlinin paylaşacağı düşüncelere dayanıyordu. Kadınların siyasi aktivizmi, cinsel ahlaksızlığa dair iğneleyici ithamlarla ilişkilendirilmişti. Böyle yapmakla Nikolay Çernişevski gibi yazarların çizdiği "yeni insan"a dair radikal modeller hatırlatılmış ve kadınlık erdemlerine dair töreyi ihlal eden kadının asli nitelikleri tanımlanmış oluyordu. Sonuç olarak cinsellik yaşamış ve politikleşmiş kadın ahlaksız kadın şeklinde nitelenmiş oluyor, gizli tutulmayan cinsellik ve siyasi radikalizm, kadınlıktan hiç de hayırlı olmayan bir yöne sapılmış olduğuna işaret eden asli göstergeler addediliyordu.

Zürih'teki radikal siyaset çevresinde Rus erkekleri de en az kadın hemşerileri kadar aktifti; ne var ki hükümet onları ülkeye çağırılmamıştı. Eğer II. Aleksander yönetimi yurtdışındaki erkek tebaası üzerinde tıpkı kadınlara yaptığı gibi bir denetim icra etme teşebbüsünde bulunsaydı, erkeklerin kişisel egemenliğinin bu feci ihlaline tepki olarak çok ciddi itirazlar yükselecekti. Fakat Zürich'te tahsil gören Rus kadınlarının paternalistik bir tonda azarlanmış olmasının doğuracağı itirazlar muhtemelen daha cılız olacaktı. Kadınlara yaramaz çocuk muamelesi yapan hükümetin bu çağrısı sadece siyasi bir çerçeveye tabi kalmamıştı. Çağrı aynı zamanda ahlaki unsurlar da içeriyor, kadınların ahlaken özerk varlıklar olarak görülmediğine, himayeye ve sürekli ikaz edilmeye ihtiyacı olan daha aşağı varlıklar kabul edildiğine dair kanıtlar sunuyordu.

Kararname kadınların hem anne hem de gelecek nesillerin eğitmenleri şeklindeki yerleşik rollerini de hatırlatıyordu. Amaç, bu kadınların yarattığı tehlikeyi mümkün olduğunca korkunç göstermektir. Kararname, genç kadınların Zürich'te hâlihazırda devam ettikleri dersleri sürdürmelerine izin vermenin sadece onları erdemden yoksun bir hayata terk etmek anlamına gelmeyeceğini, aynı zamanda sapkınlıklarını gelecek nesillere bulaştırmalarına izin vermek olduğunu söylüyordu. Bu durumda kararname kadınları kolayca baştan çıkarılabilecek ölçüde etkiye açık ve ahmak olmakla da itham ediyordu.

Hiçbir cezaya maruz kalmadan şeytani sapıklıklarını bir sığınaç olan yuvalarına ve Rus İmparatorluğunda hiçbir şeyden haberi olmayan masum çocuklara bulaştırabilirlerdi. Fakat kararnamenin hiç de gizli olmayan mantığı çerçevesinde, 1873 yazı itibarıyla bu Rus kadın öğrencilerin ve Rusya'nın gelecek nesillerinin hâlâ bir miktar zamanı var gibi görünüyordu. Hükümet kadınların gayriahlaki siyasi ve cinsel eylemlere karıştığını iddia ediyorsa da kararname, öğrencilerin, Zürih'teki ikametlerini belirlenen zamanda sonlandırmaları durumunda günahlarından arınabileceklerini söylüyordu.

Hükümetin çıkardığı *ukaz* gerek Zürih'teki Rus kadın öğrenciler hakkında gerekse de ataerkil ailelerinden ayrı, kendi başlarına yaşayan ve öğrenim gören kadın öğrenciler hakkında devam eden tartışmalarda pek çok açıdan konu edilmeye başlandı. Avrupa'daki pek çok insan açısından, erkeklerin yönlendirmesinden bağımsız yaşayan genç bir kadının varlığı düşüncesi bile tahammül edilemez nitelikteydi. Böyle bir şeyi düşündürken bile infiale uğrayan sözde namuslu Avrupa toplumunun öfkesi, bu genç kadınların bilim ve tıp gibi onların nezaketine hiç uymayan alanlarda erkek öğrencilerle birlikte öğrenim görüyor olması düşüncesiyle daha da arttı. Biyoloji ve anatomi gibi derslerde insan vücudunun mahrem alanlarını zorunlu olarak öğrenen kadın tıp öğrencileri, kadınların davranışlarına ve adabıumumiyyeye dair geleneksel normları zedelermiş gibi görünüyordu. Fakat tek bir millete mensup çok sayıdaki kadın öğrencinin varlığı, toplumun tepkisinin Zürih Üniversitesine giden Rus kadın öğrencilere odaklanmasına neden oldu.

Kimine göre Rus kadın öğrenciler Zürih'e bütün kadınlar adına eğitim talebiyle gelmiş öncülerdi, kimine göre ise doğudan gelen ahlaksızlık istilasının temsilcileri. Bir taraftan kadın hakları savunucuları kadın öğrenciler için Zürih'te yeni imkânların ortaya çıkışını zevkle izlerken, diğer taraftan durumdan memnun olmayanlar kızların alnına leke çalmanın ve üniversitenin kapılarını tüm kadınlara kapatmanın peşindeydi. Rus kadın öğrenciler hakkında ortalıkta dolaşan şikâyetler, öğrencilerin dışarıya üst-başlarına dikkat etmeden çıkmalarına, giyiniş

tarzlarına ve geleneğe aykırı davranışlarına atıf yapıyordu.⁴⁹ O dönem yazılmış raporlardan birinin belirttiği üzere, Zürih'te ortalıkta dolaşan şikâyetler esasen pek önemsiz meselelere ilişkindi. "Genç Rus bayan öğrencilerin düşüncesizce sergiledikleri hareketler son günlerde Zürih'te bir miktar tepki topladı. Öğrencilere yöneltilen suçlamaların hiçbirisi kayda değer önemi haiz değil; hızlıca giyinip çıkmak, sigara içmek ve yüksek sesle konuşmak gibi şeylerle ilgililer."⁵⁰ Rusların dışındaki toplulukları kızdıran, Rus kadın öğrencilerin radikal siyasete gittikçe daha fazla yakınlaşıyor olması değildi; hayatlarını kadınsılıktan uzak ve alenen, kendilerini saklama ihtiyacı hissetmeksizin sürdürmelerinden rahatsızlık duyuyorlardı. Joan Landes, Fransa'daki devrimci dönemin erdem ve cinsiyet konularında belli nosyonları modern dünyaya miras bıraktığını söyler.⁵¹ Siyasi erdemi belirleyen şey, tekil bir ülkeye özgüydü, dolayısıyla da ülkenin hükümet biçimi gibi o yöreye has niteliklere bağlıydı. Ancak cinsiyetle ilgili erdemler evrenseldi: Kamu erdemi eril, özel alandaki erdem ise kadınsıydı.⁵² Kadınlar cinsiyetle bağlantılı sınırları aşar, kamusal alana girer ve "erkekler gibi davranma"ya teşebbüs ederlerse saygı duyulma hakkından vazgeçmiş, erdemden yoksun olduklarını kendi elleriyle ispat etmiş oluyorlardı.

Rus *ukaz*'ının yayılmasıyla Rus kadınlarının ahlakı hakkındaki tartışmalar Zürih'ten başlayarak uluslararası basında da yankılanmaya başladı. New York'tan Yeni Zelanda'ya dek pek çok ülkedeki gazete, Çarlık Hükümetinin çıkardığı bu tahrir edici ultimatomu haberleştirerek, konu hakkında yorumlar yayımladı. Bir kısmı karnamedeki iddiaların estirdiği rüzgâra göre yayın yaptı. Mesela *Boston Medical Surgical Journal*'ın editörleri 10 Temmuz 1883'te şöyle diyecekti: "Zamanında kendileri hakkında pek çok övgü duyduğumuz Zürih'teki kadın

49 Bonner, *To the Ends of the Earth*, s. 44–45; Meijer, *Knowledge and Revolution*, s. 56, 59; Sazhin, "Russkie v Tsiurikhe", s. 48.

50 Anon. Art. II—"The Zurich University. The Englishwoman's Review of Social and Industrial Questions", *Women's Journal* 4, no. 13 (1873), s. 7.

51 Bkz. Joan B. Landes, *Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1988).

52 Carla Hesse, *The Other Enlightenment: How French Women Became Modern* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2001), s. 90.

öğrencilerin, bu evlatlarını kendi öz yurtlarının etkisiyle anna-bilmeleri için geri çağıran Rusya için bile çok ahlaksız olduğunu öğrenmiş olmanın üzüntüsü içerisindeyiz.”⁵³

Zürih’te hiç şüphesiz, çarlık yönetiminin çıkardığı *ukaz’ı* takiben üniversitedeki Rus kadın nüfusunun azalacak olmasını sevinçle karşılayanlar da bulunuyordu. Fakat gerek kantondaki gerekse dünyanın başka yerlerindeki pek çok insan, hayalleri yok sayılan bu kadınlar için duydukları sempatiyi dile getirmişti. Çarlık Hükümetinin kadın öğrencilere yönelttiği suçlamaları ahlaki zeminde sunmaya çalışmasına rağmen eğitilmiş kesim *ukaz’ın* Rus Devletinin siyasi kaygılarından kaynaklandığını fark etmişti. Yukarıda alıntı yaptığımız derginin editörlerine gönderilen bir mektupta, Zürich Üniversitesinden isimsiz bir kaynak şöyle diyordu: “Rus Hükümetinin Zürich’teki derslere katılımı yasaklamasının nedeni ahlaksızlık değil, bazı kadın öğrencilerin devrimci ve sosyalist eğilimleridir.”⁵⁴ Kimine göre kararname İsviçre’deki kadın tebaanın ahlakına işaret ettiği kadar, Rus Hükümetinin despotizmine de işaret ediyordu. Sonuç itibarıyla, “Rus kadın öğrencilerin çoğunca cinsiyetlerinin gerektirdiğinden farklı davrandığına” inananlar bile “Rus Hükümetinin bu meselede keyfi davranıyor olmasını” kınamıştı.⁵⁵

Ukaz’ın dünya çapında ciddi ölçüde dikkat çekmiş olması, kadın öğrenciler ile devletleri arasında sürmekte olan savaşın büyüklüğünü göstermektedir. Kadın hakları savunucuları, taraftarlarına Zürich’teki gelişmelerin sadece yerel bir mesele olmadığını söyledi. İngiliz kadınlarınca çıkarılan *Women’s Journal* isimli gazetede yer alan makalede, “Rus Hükümetinin savurduğu yumruk, yumruğun muhataplarının dışında da hissedilmeli” diyordu.⁵⁶ Fakat ironik şekilde, küresel ölçekte destek sesleri yükselmekteyken, kararnameden doğrudan etkilenen kadınlar sessizliklerini korumaktaydı.

53 Zürich Üniversitesindeki meçhul bir kaynaktan editöre gönderilen 10 Ağustos 1873 tarihli mektupta yer alan alıntı. “Recall of Russian Female Medical Students from Zurich”, *Boston Medical Surgical Journal* 89 (1873), s. 343.

54 Ibid.

55 “Russian Women Students at Zurich”, *New York Times*, 16 Temmuz 1873, s. 3.

56 “Women Students at Zurich”, *Women’s Journal* 4, S. 29 (1873), s. 231.

Zürih'teki Rus kadın öğrenciler imparatorluğun çıkardığı kararnameyi haber alır almaz genel bir toplantı düzenleyerek bir araya geldi. Vera'nın hatırladığına göre, kadınların büyük kısmı kararnamedeki suçlamalara yönelik ses getirecek bir yürüyüşle karakterlerini ve saiklerini savunmayı istiyordu. Bunun yanında daha tutucu bir grup böyle bir gösteriye katılmayı reddetti. Esasında diplomalarını almaya çok yaklaşmış öğrencilerden oluşan bu ikinci grup, diğer öğrenciler de itirazlarını yazılı şekilde ifade ettiği takdirde, kamuya açık bir mektuba destek vermeye söz vermişti. Kararnameye nasıl karşılık verileceği hususunda anlaşılamadığından, hükümetin adaletsiz kararnamesinden doğrudan etkilenmiş kadın öğrenciler de sessiz kalarak, başkalarının kendi adlarına konuşmasına izin vermiş oldu.⁵⁷

Takip eden haftalarda üniversitede ve politeknikte eğitim görmekte olan Rus kadınlar bir sonraki aşamada ne yapacaklarını planlamaya başladı. Az sayıdaki kadın Zürich'te kalmaya ve öğrenimlerini yıl bitmeden tamamlamaya karar verdi. Bir kısmı bilimsel çalışmalarına St. Petersburg'da kısa süre önce (1872'de) kurulmuş olan Kadınlar İçin Tıp Okulu'nda devam etmek üzere Rusya'ya döndü. Özel bir teşebbüs olarak kurulan okula çarlık rejimi yasal statü tanımıştı; amaç büyük oranda, "kadınların yurt dışına akın etmesini engellemek"ti.⁵⁸ Okulda verilen derslerdeki eğitim düzeyi takdire şayan olsa da Zürich'teki imkânları burada birebir bulmak mümkün değildi. Bunun yanında Kadınlar İçin Tıp Okulu'na giden Rus kadınlar, özgürlüklerinin Zürich'e giden kadınlara nispetle daha az olduğunu gördüler. St. Petersburg'daki öğrenciler bir yandan "Paskalya perhizine ve dini günlere riayet etmeye" zorlanıyor, diğer yandan da "sigara içmeleri, öğretim üyelerini alkışlamaları yasaklanıyor", -erkek öğrencilerin bulunduğu- "akademinin ana koridorlarında" dolaşmalarına izin verilmiyordu.⁵⁹ Bu kısıtlamalar Zürich'teki deneyimli öğrencileri St. Petersburg'daki okula kayıt yaptıırma fikrinden vazgeçirdi. Rus Hükümetinin

57 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 120.

58 Ruth A. Dudgeon, "The Forgotten Minority: Women Students in Imperial Russia, 1872-1917", *Russian History* 9 (1982), s. 7.

59 Bonner, *To the Ends of the Earth*, s. 90.

mayıs ayında ilan ettiği kararnamede basiretsizlik örneği göstererek sadece Zürih'ten bahsetmiş olmasından yararlanmak isteyen pek çok kadın ise Avrupa'nın Bern, Cenevre ve Paris gibi diğer başkentlerindeki üniversitelerin idarelerini kendilerine yardımcı olmaya ve üniversitelerine kabul etmeye ısrarla etmeyi umuyordu.

Fritschi üyesi kadınlar bu son grup içinde yer alıyordu. Fakat Zürih'ten ayrılmadan önce, göl kenarında gezinti yapmak için İsviçre'nin Neuchatel kasabasına gittiler. Neuchatel'in hemen yakınında muhteşem manzaraya sahip Liutri köyünde bir araya gelen arkadaşlar, yaşamlarının geri dönülmez biçimde değişmek üzere olduğunun farkındaydı. Oysa eli kulağındaki bu değişim sadece mekânla sınırlı değildi. Her ne kadar çoğu o an için bilimsel çalışmalarını devam ettirmeyi planlıyorsa da ufukta çok daha dramatik hedeflerin silüetleri belirmekteydi. Belki Zürih'teki Sosyalizm odaklı çalışmalarının ve kamusal aktivizmlerinin doğal sonucu olarak, belki de Rus Hükümetinin Zürih'teki Rus kadınları hedef alan baskısının yakın zamanda tezahürünün tetiklemesiyle ama daha çok bu iki etkenin birleşimiyle, Fritschi grubunun üyeleri sosyalist bir çalışma grubundan, hayatlarını radikal bir ülküye adanmış ve konmamış devrimci bir örgüte dönmüştü. Ne var ki Zürih'ten Neuchatel'e gitmek üzere ayrılmış olan Vera'nın bu durumdan henüz haberi yoktu. Vera'nın gruba ne ölçüde bağlı olduğundan henüz tam olarak emin olamamış grup üyeleri, evli arkadaşlarını ilk başta devrimci planlarından haberdar etmemişti. Vera'nın yeni kurulmuş radikal örgütün gerçek bir üyesi olmasına vesile olan, onun çalışma çevresine birkaç ay önce resmen katılışına önayak olmuş Sofia Bardina değil kardeşi, Lidia Figner olacaktır.

Vera'ya göre, grubun Liutri'ye varışından hemen sonra kardeşi kendisine şöyle sorar: "Kendini tümüyle devrime adanmak ister misin?" Şöyle devam ediyor Vera: "Bana, koşullar gerektirdiği takdirde kocamla olan bağlarımı koparıp koparmaya çağımı sordu. Tıp kariyerimi terk edip [kendimi ülkümüze adanmak için] bilimi bir kenara atabilir miydim?"⁶⁰ Kardeşinin

60 V. Figner, "Iz avtobiografii Very Figner", Byloe 2 (August 1917), s. 165.

sorduğu her bir soruya coşkuyla olumlu yanıt veren ve grubun -Uluslararası İşçi Birliği'nin veya Birinci Enternasyonal'in İsviçre seksiyonunun kurallarından neredeyse kelimesi kelimesine kopyalanmış- devrimci programına katıldığını dile getiren Vera artık kardeşi Lidia ile onun radikal yoldaşlarının arasına, grubun tam anlamıyla üyesi olarak katılmış olmaktadır.⁶¹

Liutri seyahatinin sona ermesiyle örgüt üyeleri karar verdikleri üzere yazın kalan günlerini geçirmek için Zürih'e döner. Her ne kadar Vera ve arkadaşları kendilerini siyasi radikalizme adanmışlarsa da henüz üniversitedeki çalışmalarını terk etmeye hazır değillerdir. Hükümet kararnameyi takiben "yurt dışında kalan [Rus kadınların] çoğunluğu, 1874 yazı itibarıyla otuz dört Rus kadını kabul etmiş olan Bern Üniversitesinin tıp fakültesine kaydolmuştu".⁶² Bu otuz dört kişi arasında Vera Figner ile Fritsch'i'den başka kadınlar da bulunuyordu. İlk başta Lidia Figner'in de dâhil olduğu Fritsch'i üyelerinden ikinci bir grup üniversiteye kaydolmak üzere Paris'e gitmişti. İdari işlemlerin gecikmesine ve ağır bir masraf yükünün ortaya çıkmasına rağmen bu kadınlar tüm güçlüklerle dayanarak Sorbonne'a kayıt yaptırmıştı; ta ki Rus Hükümeti bir şekilde onların ihraç edilmesini sağlayıncaya dek. Onlar da Cenevre'ye taşınmak zorunda kalmıştı. Cenevre'deki kadınlara kısa sürede, daha önce Bern Üniversitesine kayıt yaptıran Fritsch'i üyesi birkaç kadın daha katılacaktı.⁶³ 1874'te Bern'de, Fritsch'i çevresi üyesi sadece iki kadın kalmıştı: Dora Aptekman ve Vera Figner.

Hükümetlerinin kendilerine yönelik bir emri olmamasına rağmen Rusların Zürih'ten ayrılması kararına erkekler de katılmıştı. İmparatorluk karnamesinden önce Zürih Üniversitesinde ve Politeknik'te okumakta olan yaklaşık 150 Rus öğrenci vardı; *ukaz*'ın ilanından sonra güz döneminde geriye ancak 10 kişi kalacaktı.⁶⁴ Zürih'i terk eden erkekler arasında Aleksey Filippov da bulunuyordu. Fakat Bern'e, karısının ya-

61 Ibid.

62 Johanson, *Women's Struggle*, s. 57.

63 Engel, *Mothers and Daughters*, s. 144-45.

64 Meijer, *Knowledge and Revolution*, s. 147.

nuna da gitmemiştir. Ağustos 1873'te karısı ve baldızıyla birlik-te Zürih Üniversitesinden kaydını sildirdikten sonra Filippov evine, Kazan'a dönmüştü.⁶⁵

Aralarındaki yüzlerce kilometreye rağmen Vera ile kocası evliliklerini ve irtibatlarını devam ettirdi. Çift mektuplaşmaya devam ediyor, Aleksey, Vera'yı mali açıdan desteklemekten vazgeçmiyordu.⁶⁶ Vera kendisini hâlâ evli bir kadın olarak görüyor, yeni arkadaşlar edinir, yeni birileriyle tanışırken kendini böyle tanıtıyordu. Fakat kocasının bin kilometreden fazla uzakta oluşuyla, bağımsızlığında yeni bir düzeye erişmiş, daha önce hiç bilmediği bir özerklik hissine kavuşmuştu.

Zürih'ten Bern'e taşınan Rus öğrenci sayısı ne kadar fazla olursa olsun, Rus cemaati yeniden inşa edilemeyecekti. Zürih'in yarısından bile az nüfusa sahip Bern, bir üniversite kasabası olan Zürih'in radikal canlılığını yaratamıyordu. Bern'e giden öğrencileri takip eden ne devrimci bir isim ne de bu isimlerin etkisindeki basın vardı. Vera Figner'in ifadesiyle, "devrime giden patika, men edildiğimiz Zürih'te kalmıştı".⁶⁷ Eğer Zürih'te dersleri geçmeye çalışmak ile sosyalist aktivizme odaklanmak arasındaki denge siyasi aktivizmden yana ise Bern'de öne çıkan şey okulla ilgili meselelerdi. Hâsılı Figner kardeşlerin Zürih'te geçirdikleri o bir yıl, eşsiz tarihi bir dönem-i temsil etmiş oluyordu. Duyarlı, idealist öğrenciler tecrübeli siyasi teorisyen ve aktivistlerle yan yana gelebilmiş, dâhil olan herkesin devrimci hislerini ateşleyen canlı, devrimci bir çevre yaratılmıştı. Bunun kanıtı, 1871-1873 arasında Zürih'te tıp tahsili gören doksan üç Rus kadından kırk üçünün daha sonra tutuklanmış olmasıdır. Bunların yirmi yedisi "görece daha ciddi faaliyetler" nedeniyle tutuklanmıştı.⁶⁸

1873-1874 kışında radikal hareketlerin Zürih'teki gibi mayalanabileceği başka bir Avrupa şehri bulmak mümkün değildi. Devrimci duyarlılıkları geri dönüşü mümkün olmayacak ölçüde harekete geçmiş bazı Rus öğrenciler kendilerini, daha önce

65 Kulyabko-Koretsky, *Iz davnikh let*, s. 40.

66 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 132.

67 V. Figner, *Studencheskie gody*, s. 70.

68 Barbara Alpern Engel, "Women Medical Students in Russia, 1872-1882: Reformers or Rebels?", *Journal of Social History* 12 (1978), s. 409.

peşinden koştukları akademik hedefleri anlamsız gördükleri bir hâl içinde buluverdi. Sosyalist ideallerini anayurtları için hayata geçirip geçiremeyeceklerini görmeye can atarken, alınamak akademik dereceler bencillik veya yararsız bir meşgale gibi görünüyordu. Sonuç itibarıyla Rus öğrenciler 1874'ten itibaren Batı Avrupa'yı, kendi anayurtlarında yeraltı devrimci hareketlerine katılmak üzere terk etmeye başladı. Bu öğrenciler arasında Fritschi'nin pek çok üyesi de bulunuyordu. Figner kardeşlerden biri, Lidia, dönenler arasındaydı.

Fritschi üyesi arkadaşlarıyla birlikte Cenevre'ye taşınan Lidia Figner'in radikal eğilimleri yeniden canlanmıştı. Sosyalist idealleri Rusya'daki hayatın gerçekliklerine tatbik etmek isteyen Cenevre'deki Fritschi üyeleri, Kafkasyalı bir grup genç erkeklerle iş birliği yapmaya başladı. Artık karma nitelik taşıyan bu devrimci örgüt, Rusya'ya dönüşlerini ve nasıl bir eylem planı izleyeceklerini kararlaştırmak üzere çalışmaya başladı. Fritschi üyesi kadınlar gruba çileciliğe, fedakârlığa vurgu yapan, hatta dava adına cinsel ilişkiye girmeme teklifini de içeren radikal bir ahlak taşımışlardı. Gruptaki erkekler kadınların ahlaki dirayetinden oldukça etkilenmişti, ne var ki cinsel ilişkiyle ilgili teklif bu kapsamda değildi ve hemen reddedildi. Bununla birlikte odaklanmaları gereken asıl şeyin yürürlüğe koyacakları mücadelenin yöntemi de dâhil olmak üzere pratik meseleler olduğunda ısrar ediyorlardı.⁶⁹ Nihayetinde ortaya çıkan örgüt, Vera'nın hayranlık duyduğunu ifade ettiği bir biçimde idealler ile uygulanabilirliği kaynaştırmış görünüyordu.⁷⁰

Daha sonra Pan-Rusya Toplumsal Devrimci Örgütü olarak anılacak grubu meydana getiren bu iki grup arasındaki bağlara resmiyet kazandırılmadan önce, Bern'de kalan Fritschi üyesi iki kadından izin istenmişti. Devrimci dayanışma konusunda son derece hassas ve otoriter metotlara başvurmamakta kararlı olan Cenevre'deki Fritschi üyeleri, Vera ve oda arkadaşı Dora Aptekman bu iş birliğine açıkça onay vermedikçe herhangi bir taahhütte bulunamayacaklarını söylemişti. Vera ve Dora hiç tereddüt etmeden onay verdi ama gruba katılmayı arzu ettik-

69 Knight, "Fritschi", s. 8.

70 V. Figner, Zapechatlenniy trud, C. 1, s. 128.

lerini gösterecek herhangi bir şey de yapmadı.⁷¹

Vera ve Dora, Fritschi'deki arkadaşlarının kendi anayurtlarında siyasi meselelere daha aktif bir şekilde katılabilmek için ortak planları çerçevesinde ilerlemekte olduğunu açıkça görüyordu. Arkadaşlarının niyetlerini de, yönelimlerini de onaylıyor ve onlara imreniyor ama o an için arkadaşlarına katılmayı düşünmüyorlardı. İki kadın da büyük bir hevesle tamamen tıp öğrenimine yoğunlaşmış, hekim unvanı almaya azmetmişti. Hatta bir keresinde Cenevre'deki kadınlar Vera'ya Sırbistan'daki siyasi bir proje için Bern'den ayrılmasını teklif etmiş fakat Vera teklifi hemen reddedince, Fritschi üyesi başka bir kadın onun yerine projeye katılmıştı.⁷² Vera için bilimin cazibesi son derece baştan çıkarıcıydı. Hekim unvanı alacağını hayal etmek başını döndürüyordu. Kardeşi ve arkadaşları 1874'te kariyerlerine işçiler arasında propaganda yaparak devam etmek üzere İsviçre'den ayrılıp Rusya'ya döndüğünde bile Vera tıp kitaplarını radikal broşürlerle değiştirip günlerini fabrikalarda geçirmeyi kabul etmemişti. Bilimin çekim gücüne direnmeye niyeti yoktu.⁷³

1875'in ilk aylarında tanıştığı bir erkek, Vera'nın hayatı boyunca arkadaşı olarak kalacaktır. Vera, Nikolay Morozov hakkında, onu sevmemenin mümkün olmadığını yazar. Morozov'un bizzat kendisinin kaleme aldığı yazılarda ise Vera'nın koyu renkli gözlerinin güzelliğine nasıl aniden tutuluverdiği ayrıntılarıyla anlatılır. Morozov'a dair ilk izlenimlerini şöyle aktarır Vera: "O yirmi yaşındaydı, ben ise yirmi iki ama ondan çok daha büyükmüşüm gibi hissettim. Ondan etkilenirken sahip olduğum şey bir annenin veya kardeşin müşfik hisleriydi."⁷⁴ Morozov ise meseleyi kendi açısından şöyle anlatır: "Vera daha ilk baştan beni derinden etkilemişti ... Ona neredeyse âşık olmuştum."⁷⁵ Sonra şöyle devam eder: "Vera'nın şahsında ilk kez üst seviyedeki bir kadınla karşılaşmışım ve

71 Ibid., C. 1, s. 127.

72 Ibid.

73 N. A. Morozov, *Povesti moei zhizni* (Moskova: Izdatel'stvo Nauka, 1965), C. 1, s. 434.

74 V. Figner, *Studencheskie gody*, s. 145.

75 Morozov, *Povesti moei zhizni*, C. 1, s. 433.

bunu, onu görür görmez fark etmiştim. Biz felsefi ve toplumsal sorunlar hakkında konuşurken, büyük, kahverengi, ışıldayan gözleri dikkatle bakıyordu. Söyledikleriyle zarafet ve nezaketini ortaya koyuyordu.”⁷⁶

Nikolay Morozov ile Vera çok açıdan kafa dengi sayılırdı. Rus halkının ihyası için kafa yoruyor, bilimi bu hedef için kullanacakları bir araç olarak görüyorlardı. Nikolay ve Vera Rus köylüsüne ve işçi sınıfına nasıl ve ne zaman yardım edileceğini tartışadursunlar, Fritschi üyelerinin çoğu Rusya’daki sanayi merkezlerinde hayatlarını devam ettiriyor, kendi kurdukları ve yakında Moskova Örgütü olarak bilinecek Pan-Rusya Toplumsal Devrimci Örgütü’nün parçası olarak Sosyalizmin öğretileri çerçevesinde eğitimsiz, yoksul emekçi arkadaşlarını bilinçlendirmeye çalışıyordu. Nikolay Morozov okurlarına Vera’nın, arkadaşlarına karşı hissettiği radikal dayanışma hissi ile bilimsel hedefleri arasında sürekli gidip geldiğini, tanışıklıklarının ilk yılı boyunca ise tercihi ikincisinden yana kullandığını söylüyor. Morozov’a göre Vera “çok istemesine rağmen bir türlü Rusya’daki arkadaşlarına eşlik ederek propaganda faaliyetlerine katılmaya karar verememişti”.⁷⁷ Vera, o an için Bern’de kalması gerektiğine dair çok sayıda makul gerekçe sahipti. En önemlisi, Rus kadınların eğitimlerini terk etmeleri hâlinde, kadınların eğitimi ülküsüne tamiri mümkün olmayan zarar verilmiş olacağı şeklindeki muhakemesiydi.⁷⁸ Ne var ki işin doğrusu, tek gerekçe Bern’den ayrılmak istemiyor oluşuydu. Bern’deki çalışmalarını ve hayatını seviyordu. Kendisini arkadaşlarına, kocasına veya Rus halkına feda etmeye hazır değildi; en azından şimdilik...

Sosyalist mücadeleyle Rus işçileri arasında propaganda faaliyetlerinde bulunan arkadaşları kadar bağlı olduğunu kendi kendine söylemeye devam eden Vera, Bern’de kaldı ve Rusya’ya dönmek için en uygun zamanı kollamaya başladı. Bu sırada tıp eğitimine devam etti, radikal eğilimli Ruslarla kaynaştı ve mali açıdan davaya destekte bulundu. Tümüyle radikal

⁷⁶ Ibid., C. 1, s. 434.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Ibid.

hedefler gözetmek suretiyle Rusya'ya dönen gençler Fritschi üyelerinden ibaret değildi. Öğrenciler ve mülteciler düzenli şekilde İsviçre'den ayrılıyorlardı. Pek çoğunun dönüş için parası yoktu. Tam da bu noktada Vera sahneye çıkıyordu.

İsviçre'de yaşadığı müddetçe Vera'nın maddi durumu her zaman iyi olmuştu. Kocasının ve annesi Ekaterina'nın yardımları sayesinde mali açıdan sorun yaşamıyordu. Fritschi'nin diğer üyelerinin Rusya'ya dönmesinin ardından mümkün olduğunca çok tasarrufta bulunabilmek için Bern'deki hayat standardını düşürdüğünü ve artırabildiği parayı mali açıdan zor durumda olan arkadaş ve tanıdıklarına⁷⁹, hatta hiç tanışmadığı öğrenci ve mültecilere verdiğini⁸⁰ söyler. Vera'nın anlatımına göre bu tutumu nedeniyle Batı Avrupa'daki Ruslar arasında maddi sıkıntı çekenlerin başvurabileceği kişi olarak çabucak tanınmıştır.⁸¹

Vera gibi Nikolay Morozov da öğrenim görüyor olmaktan mutluydu ve bilimsani olmayı arzuluyordu. Fakat Vera'yla tanıştıktan birkaç ay sonra kaderini, kendisini Rus yeraltı örgütlerine götürecek radikallerin kaderiyle birleştirme kararı aldı. Hatıratında bahsettiği şekliyle, başkaları Rus halkına adanmış dava için mücadele eder, acı çeker ve hatta ölürken entelektüel imtiyaz ve kişisel güvenlik altında yaşayamayacağına karar vermişti. "Zulüm ve ceza davaları onları çepeçevre sarmuşken, laboratuvarımda, hiçbir şey olmamış gibi sessiz sakin çalışmaya nasıl devam edebilirdim?.. Çocukluğumdan beri hayalini kurduğum bilimsani olma fırsatını bir kenara bırakmak benim için çok ama çok zordu fakat bir o kadar da gerekliydi."⁸²

Kendisini ait hissettiği bir kaderin parçası olmak üzere bir arkadaşının daha ayrılıyor olduğunu görmek Vera'ya acı verse de ona katılmak için herhangi bir hamle yapmadı. Hayatının gelecekte nasıl olması gerektiğine dair hâlâ kararsız olduğunu söyleyerek Bern'de kaldı, Morozov'a da eve dönüş yolculuğu

79 V. Figner, *Zapechatlennyi trud*, C. 1, s. 129.

80 V. Figner, *Studencheskie gody*, s. 147; Morozov, *Povesti moei zhizni*, C. 1, s. 432-33.

81 V. Figner, *Zapechatlennyi trud*, C. 1, s. 129.

82 Morozov, *Povesti moei zhizni*, C. 1, s. 471.

için yüz ruble verdi.⁸³ Morozov ile ortak arkadaşları Nikolay Sablin'i uğurlamak için istasyonda gittiğinde, tren gözden kaybolana dek kırmızı eşarbını sallayacak⁸⁴, ardından da dairesine ve öğrencilik hayatına dönecekti.

1875 yılı boyunca Vera Figner kendini kandırmaya devam etti. Adanmış bir radikal olduğunu düşünüyordu ama yaptığı hayırseverlikten başka bir şey değildi. Yapıp ettikleri belli bir ölçüye kadar birkaç yıl önce Zürih'teki kadın öğrenciler için bir kermes düzenlemiş olan annesinden bile daha radikal değildi.⁸⁵ Gerçi Ekaterina'nın tanıdığı öğrenciler Vera'nın arkadaşlarından politik açıdan daha merkezdeydiler ama anne-kız her ikisi de kendilerini tümüyle ve doğrudan feda etmektense kendilerince inandıkları bir ülküye mali ve duygusal yardımda bulunmuş oluyordu. İsviçre'de yaşıyor olması hasebiyle devrimci öğrencilerle ve mültecilerle bir araya gelmiş olması, radikal düşlere destek çıkması, hatta Bakuninci ve Marksist toplantılara katılması Vera'nın radikal eğilimlerini kanıtlar kanıtlamasına da kişisel anlamda hiçbir hakiki tehlikeye atıldığını da göstermez. Doğrusu, kendisi her ne kadar aksini iddia etse de Bern'de geçirdiği yıllar hayatın tadını en çok çıkardığı günler olacaktır.

Vera Figner'in, otobiyografik yazılarının İsviçre'deki öğrencilik yıllarına hasrettiği cildinde Zürih'te geçirdiği zamanı tarifi ile Bern'de bulunduğu dönemi anlatışı arasında gözle görülür farklılık bulunur. Zürih'teki yıllarına dair anlatım bir din değiştirme hikâyesi gibi okunur. Sosyalist uyanışını ve git-tikçe artan bağlılığını aşama aşama, ciddi bir tonda aktardığı bu kısımda, Zürih Üniversitesinde geçirdiği ayları sunarken gündelik meseleleri filizlenmekte olan radikalizminin arkasına yerleştirir. Fakat Bern'deki deneyimini ele alan bölümlerde bu hava hafifler; siyasi tehlike ve ütopyacı hayaller geri çekilirken

83 I id., C. 1, s. 475-81.

84 I id., C. 1, s. 483.

85 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 6, s. 67; Voronikhin, "V. N. Figner v russkom", s. 67. Ekaterina Figner kermesten topladığı parayı Kazan eyaletinin dışına çıkaramamıştı. Rus içişleri bakanlığının emri üzerine Kazan emniyet müdürü paraya el koyarak, Ekaterina'yı topladığı parayı sahiplerine dağıtmaya zorlamıştı. Bkz. Engel, *Mothers and Daughters*, s. 142-43.

arkadaşlıklar, sosyal bağlar -gerçi burada yine devrimci figürler ön plandadır- ve entelektüel bir coşku sahnenin merkezine yerleştirilir. Kız kardeşi ve Zürih'te edindiği arkadaşları radikal misyonlarını sahiplenmişken, kendisinin devrimci ülküye fiilen dâhil olamamasının içinde fırtınalar kopmasına neden olduğunu, Bern'de geçirdiği iki yılın onu fiziksel ve duygusal anlamda büyük sıkıntıya soktuğunu iddia etse de bu ifadeleri değerlendirirken temkinli olmakta fayda vardır.

Vera, Bern'de bizzat kendi kurduğu sosyal ağa sahipti. Bu sosyal ağdakilerle bir araya gelirken korumacı kocasının dayattığı kısıtlamalardan azadeydi. Çalışmalarında istikrarlı bir ilerleme kaydediyor, hekim unvanı almaya gittikçe daha da yaklaşıyor, kendi kaderi hakkında karar verme özgürlüğünün keyfini çıkarıyordu. Lidia ile Moskova Örgütü'nün diğer üyelerinin tutuklanarak duruşmaya çıkacakları günü beklemek üzere İlk Derece Tutukevi'ne konuldukları haberini aldığı anda bile çalışmalarını devam ettirmekten geri durmamış, Rusya'ya dönmek için herhangi bir girişimde bulunmamıştı -en azından, Mark Natanson Kasım 1875'te kaldığı daireye gelinceye kadar, durum böyleydi.

Geride kalan birkaç yılda Vera tıp okumuş ve Sosyalizmi keşfetmişti, Mark Natanson ise etkileyici bir radikal özgeçmiş inşa etmişti. Pek çok radikal öğrenci örgütüne üye olmuş, defalarca gözaltına alınmıştı.⁸⁶ Natanson 1875'te serbestti ama radikal örgütlerdeki eski arkadaşlarının pek çoğu ya mahpus ya da sürgündü. Toplumsal bir devrimin Rusya'da başarıya kavuşacağı umudunu diri tutan Natanson; Moskova, Kiev, Odessa, Kharkov, Londra ve Paris ile Bern de dâhil olmak üzere İsviçre'deki pek çok şehirde yeni bir siyasi aktivistler kuşağı yaratmaya çalışıyordu.⁸⁷ Natanson, Vera'nın kapısının önünde belirdiğinde, Vera'nın tıp derecesini almasına sadece iki ders dönemi kalmıştı.⁸⁸ Mark'ın Vera ile Dora Aptekman'ın peşine düşmüş olmasının sebebi, bu ikilinin Moskova Örgütü'nün nezarethaneye tıklmış üyeleriyle olan yakın bağlarıydı. İkili-

86 Kon ve Vilenskii (Ed.), *Deiateli revoliutsionnogo dvizheniia v Rossii*, C. 2/III, s. 1002-1003.

87 V. Figner, *Studencheskie gody*, s. 153.

88 Ibid., s. 151.

nin dayanışma ve radikal sorumlulukla ilgili hislerine oynayan Natanson, Rusya'ya dönen radikal kuvvetlerin durumuna dair korkunç bir tablo çizdi. O anda tutukevinde bulunan eski Fritschi üyeleri, esasında çarlık kolluk kuvvetlerinin gerçekleştirdiği çok uzun bir gözaltı-tutuklama zincirinin son halkasını oluşturuyordu.⁸⁹ Devrimci kadrolar tükenmişti ve acilen takviye gerekiyordu. Acaba Vera ve Dora mücadelenin ön saflarında hapisteki arkadaşlarının yerine geçerler miydi?

Natanson'un ziyaretinden aylar önce Vera ve Nikolay Morozov, Vera'nın Bern'de kalma niyeti hakkında tartışma yaşamıştı. Morozov, Vera'ya İsviçre'de kalma isteğinin saiklerini anlayabildiğini fakat "arkadaşları[nın] Rus hapishanelerinde kaldığının veya Sibiry'a'da sürgünde yavaş yavaş acı içerisinde öldüklerinin" haberini aldığı anda hayallerinin peşinden gitmek üzere İsviçre'de kalmaya devam edemeyeceğini söylemişti.⁹⁰ 1875 Kasımı'nda haklı olduğu ortaya çıktı.

Mark Natanson, Vera ile Dora'nın duygularına hitap etmişti. Söyledikleri Aptekman'da işe yaramamıştı ama Vera onu dinlemeye hazırды. Natanson kadınlara arkadaşlarının onları hapishane duvarlarının arkasından çağırdığını söylediğinde, Vera bencilce davrandığını düşünerek utandı.⁹¹ İki yıldan biraz daha fazla bir süre önce kardeşine, arkadaşlarına ve kendine, şartlar gerektirdiği takdirde "[kendimi davaya adayabilmek için] tıp kariyerimi terk edecek ve bilimi bir kenara koyacağım" diyerek ant içmişti.⁹² İşte şimdi, 1875 güzünde, sözünü tutmanın zamanı gelmiş gibi görünüyordu.

Vera İsviçre yıllarını ele aldığı edebi yazılarda bu ârı tarif ederken yönelişine dair hikâyesini, davasına yeniden bağlanması kutsal bir savaşın parçasıymış gibi canlandırır. Bilime dair hayallerini ve tıp kariyerini feda ederek kendini tümüyle davasına adanmış hâliyle, misyonunu ve adanmışlığını tarif etmek için Luka'daki, "Sabani tutup da geriye bakan Tanrı'nın

⁸⁹ Ibid., s. 154.

⁹⁰ Morozov, *Povesti moei zhizni*, C. 1, s. 482.

⁹¹ V. Figner, *Studencheskie gody*, s. 154–55.

⁹² V. Figner, "Iz avtobiografii Very Figner", *Byloe* 2 (Ağustos 1917), s. 165.

Egemenliğine layık değildir" ifadesine işaret eder⁹³. Vera, Mark Natanson'un teklifine olumlu cevap vermek üzere İsviçre'yi ve tıp kariyerini terk etmeye hazırlandığı o kasım ayında "sabanı tuttuğunu" ve geriye bakmadığını hatırlar⁹⁴. Belirsizlik ve tereddüt günleri geçmiştir artık. "O andan sonra" diye yazar, "toplumun menfaatleri kişisel menfaatlerin önüne geçmişti".⁹⁵

Mark Natanson'la buluşmasını takiben birkaç hafta içinde Vera son beş yıldır aralıksız peşinden koştuğu hayalini bir kenara atıverdi. Sonbahar bir başka Alp kışına yol verirken Dora Aptekman'a, üniversiteye ve İsviçre'ye veda ediyordu. Yolculuğa çıkan arkadaşlarının eline para tutuşturmaktan ve istasyondan onlara güle güle demektense, istasyona bu sefer kendisi için gelmiş ve St. Petersburg'a giden trene binmişti. İsviçre macerası sona ermişti. Üç yıl önce Zürih'te trenden inerken yanında kocası ve kız kardeşi, yüreğinde ise tatmin etmek için çabalayacağı tıp kariyeri arzusu vardı. Fakat 1875 güzünde; hukuk kariyerine devam etmek için Kazan'a dönmüş kocasından ayrılmış, duruşma gününü beklemek üzere hapishanede tutulan kız kardeşiyle ilişkisi kesilmişti. Vera Rusya'ya giden trene işte bu hâlde, yapayalnız, yurdunda kendisini neyin karşılayacağını; arkadaşlarının ve devrimci grubun kendisi için öngördüğü devasa görevi yerine getirip getiremeyeceğini bilmeksizin biniyordu.

93 V. Figner, *Studencheskie gody*, s. 94.

94 V. Figner, "Iz avtobiografii Very Figner", *Byloe* 2 (August 1917), s. 160.

95 Ibid.

Kasaba ile Şehir

İçinde oturduğu vagon kuzeydoğu Avrupa'nın başkentlerinden, çiftliklerinden ve köylerinden geçip giderken Vera, bir türlü geçmeyen titremesini dindirmeye çalışıyordu. Arkada bıraktığı üç yıl içerisinde bünyesi İsviçre'nin daha ılıman olan iklimine ayak uydurmuştu; şimdi ise tren Polonya'dan ve Baltık bölgesinden geçiyor, dizlerine örttüğü örtü soğuk kutup havası için pek az yardımcı oluyor, aşılan her kilometrede Vera'nın huzursuzluğu artıyordu. 1875 Kasımı'nın sonundaki bu tren yolculuğunda onu rahatsız eden şey sadece soğuk hava değildi. Batı Avrupa'da iklimden başka alıştığı daha pek çok şey vardı. 1872'de Zürih'e gittiğinden beri kendi hedeflerinin peşinden gitmeye, aklından geçen her şeyi uluorta söylemeye ve yeni radikal siyasi düşünceleri değerlendirmeye de alışmıştı. İsviçre'de aleni ve ceza korkusu olmaksızın hareket ediyordu ve bu da onu ciddi ölçüde değiştirmişti. Sosyalist teoriyi keşfetmesiyle öğretisini benimsemiş, kendisini Rusya'ya tatbik edilmiş ilkelerinin taraftarı olarak görmüştü. Şimdi ise Rusya'ya dönüş yolculuğunda hiç tanımadığı yolcuların arasındaki bu ufak tefek, iyi giyimli, gözle görülür şekilde ağırbaşlı genç kadın, hükümet ve muhafazakâr basının tefe koyduğu, önüne

gelenle yattıkları, örf adet bilmedikleri söylenen radikal ve nihilistlerin antitezini oluşturunuyordu. Fakat Vera'nın görünümü, kafasının içindekilerden oldukça farklıydı. O artık kendisinden daha az şanslı olanların hastalıklarına yönelmiş, hukuka uygun, kamunun önündeki bir varoluşu düşleyen bir idealist değildi. Bir önceki tren yolculuğunun üzerinden üç yıl geçmişti. Şimdi vatanına, adanmış bir halkçı olarak dönüyordu. Tanık olduğu adaletsizliğe karşı koyacaktı. Bu adaletsizliğin sadece sonuçlarını ıslah etmekle yetinmeyecekti. Onu yaratan nedenleri de ortadan kaldırmaya kararlıydı. İsviçre Vera Figner'i hekim yapmamış ama onu bir radikale dönüştürmüştü.

Fritschi grubunun devrimci programına bağlılığına rağmen Vera yıllar boyunca radikal düşüncelerini kendi anayurdu için uygulamaktan başarıyla kaçınmıştı. Kız kardeşi de dâhil olmak üzere grup üyesi diğer kadınlar sosyopolitik bir ülkü uğruna mesleki hedeflerini terk ederek ve kişisel başarılarını tehlikeye atarak cesaretlerini ve kararlılıklarını ispatlamışken, tam bir bağlılıkla davaya adanmadaki isteksizliğinin kendisinde büyük bir utanç ve ruhsal çöküntüye neden olduğunu itiraf etmesine rağmen hekim olma hayalinden vazgeçmeyi reddetmişti. Devrimci propaganda ve tahrikin Rusya'nın dönüşümü için gerekli olduğuna inanıyordu ama bu faaliyetlerde bulunması gerekenlerden birinin kendisi olduğunu düşünmüyordu. İsviçre'den ayrılmak istemiyordu. Bir hekim olma fırsatını geri tepmek istemiyordu. Fakat Mark Natanson hapisteki ve sürgündeki arkadaşlarının ve yoldaşlarının yerine geçmesi için doğrudan kendisine teklifte bulununca, bu teklifi reddetmenin; işe yaramıyor oluşunu, zayıflığını ve bencillliğini kabul anlamına geleceğini fark etti. "Cevabı[n]ın ahlaki niteliğini yansıtacağını" biliyordu: "Bana gelecekte değil, bugün ihtiyaç vardı."¹

Vera'nın İsviçre'de geçirdiği yıllarda değişen çok şey vardı. O Batı'ya taşındıktan hemen sonra çok uzağa olmasa da, ailesi de taşınmıştı. Vera ile Lidia'nın İsviçre'ye gidişiyile birlikte Ekaterina Figner de ailenin geri kalanını başkente, St. Petersburg'a taşıdı. Böylece çocuklar daha iyi eğitim fırsatlarına

¹ V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 156.

sahip olabilecekti.² Dolayısıyla Vera da Batı Avrupa'dan ayrılmıca, çok sevdiği Tetiushi'ye değil, çarlığın siyasi ve kültürel merkezine döndü.

Eve dönüş yolculuğu Vera için çok yorucu olmuştu. Bir yandan kendisini neyin beklediği hususunda kaygılıydı, diğer yandan doğu yönüne yaptığı uzun tren yolculuğu oldukça meşakkatliydi. Doğu Avrupa'nın تنها bölgelerinde günler süren seyahat, İsviçre'den ayrılmasıyla Avrupa medeniyetinden de ayrılmış olduğunu kanıtlıyordu. Kendi yurdunun topraklarında vagon penceresinden gördüğü sonu gelmeyen böğürtlen, huş ağacı ve çam ağacı kümeleri, dönmekte olduğu ülkenin geri kalmışlığına dair bir şeyler söylüyordu. St. Petersburg'a pek aşina değildi, bu yüzden de yuvaya dönüş söz konusu değildi. Daha çok, hiçbir şeyin belli olmadığı bir tedbil-i mekândan bahsedilebilirdi. Yine de tren Neva Nehri kıyısındaki bu büyük şehre yaklaştığında Vera, bir asırdan daha uzun bir süre önce denizin doldurulmasıyla kurulmuş şehrin gücünden ve pırılısından etkilenmeden edemedi. Treni şehre yaklaşmakta olan bir on dokuzuncu yüz yıl gezgininin kelimeleriyle, "St. Petersburg, çöldeki bir vahaya benzer".³ Vera ve henüz yeni palazlanmaya başlamış diğer radikaller, geride kalan üç yılın büyük kısmında otokratik baskı ile bu baskının teşvik ettiği toplumsal ve ekonomik eşitsizliği yerin dibine batırırken, Çarlık Hükümeti daha çok teorik bir inşa gibi görünüyordu. Fakat Nevskiy Bulvarı [Nevskiy Prospekt] boyunca yürürken altın varaklı saraylarıyla, devasa kubbeli katedralleriyle ve göz alıcı, seyirlik kanallarıyla, Vera'nın mücadele etmeye ahdedtiği devletin gücü bütün gerçekliğiyle karşısındaydı.

Figner ailesi Nevskiy'den bir blok ötedeki Sadovaia Ulitsa'da, Gostinyi Dvor pazarının arka tarafında yaşıyordu. Vera hiç bilmediği evinin önüne geldiğinde odaların ışıklarının yan-

2 Söz konusu fırsatlar Aleksey Filippov'un nüfuz sahibi bir amcasının Vera'nın erkek kardeşi Nikolay'ı St. Petersburg Deniz Akademisi'ne sokmasıyla ortaya çıkacaktı. Nikolay'ın bu şekilde Akademi'ye kaydolması üzerine Ekaterina ile diğer çocuklar da St. Petersburg'a taşındı. Bkz. V. Figner, Polnoe sobranie sochinenii, C. 5, s. 28-29.

3 William Elroy Curtis, The Land of the Nihilist: Russia, Its People, Its Palaces, Its Politics (Chicago: Belford, Clarke and Co., 1888), s. 22.

madığını, ev sakinlerinin orada olmadığını gördü.⁴ Kendisini tanımayan ve onun da tanımadığı hizmetçiler⁵ tarafından içeri buyur edilen Vera, hiçbir şeyden haberi olmayan, o akşam tiyatroya gitmiş aile üyelerinin dönüşünü bekledi bir süre.⁶ Dönüşünü haber veren ne bir mektup yazmış ne de bir telgraf çekmişti. Hâl böyle olunca Ekaterina ile çocuklar uzun süreden beri görmedikleri Vera'yı karşılarında, St. Petersburg'daki evlerinde ayakta duruyor görünce çok şaşırarak, onu hemen soru yağmuruna tuttu.

Bu sahneyi yıllar sonra hatırlayan Vera, Ekaterina'nın, en büyük çocuğunun tıp okulunu siyasi faaliyetler uğruna bıraktığı şeklindeki sarsıcı habere verdiği soğukkanlı tepkiyi, çocuklarının kendi hayatlarını planlama kabiliyetlerine duyduğu güvenin ve bu yöndeki duyarlılığının kanıtı olarak tasvir eder.⁷ Ne var ki bu açıklamaya pek itimat etmemek gerekiyor. Zira birkaç ay önce bütün Figner çocukları saygıdeğer meslekler edinmeye ve Rus toplumunun üretken üyeleri olmaya ant içmişlerdi. Şimdi ise Ekaterina'nın tıp tahsillerine mali destekte bulunduğu ve özel ilgi gösterdiği iki kızı da üniversiteden ayrılmış ve Rusya'daki siyasi ve ekonomik adaletsizliğe karşı koyma niyetlerini dile getirmiş durumdaydı. Lidia'nın radikal kariyeri kısa sürmüştü, zira hemencecik tutuklanmıştı. Bir kızı bir hapisane hücrelerinde devlet aleyhine işlenmiş bir suç nedeniyle yargılanmayı bekliyor, diğeri ise karşısına geçmiş mahpus kardeşinin akıbetine benzemeye hazırlandığını söylüyordu.

Her ne kadar Vera annesinin bu metanetli kabulünü, onun anlayışlı tutumunun göstergesi gibi yorumlasa da Ekateri-

4 O ân için Lidia Moskova'da hapidedir. Vera'nın kendisinden bir küçük kardeşi Peter yirmi yaşındadır ve Ekaterina ile birlikte yaşamaktadır. On sekiz yaşındaki Nikolay, St. Petersburg'daki deniz akademisinden yeni mezun olmuştur ve Rus donanmasında görev yapmaktadır. On yedi yaşındaki Eugenia Figner gymnasium çalışmalarını bitireli henüz birkaç ay olmuştur ve tıpkı on üç yaşındaki Olga Figner gibi annesiyle birlikte Sadovaia Ulitsa'da yaşamaktadır. Bkz. GARF, fond 102, 7th proizvodstvo, opis' 1884, delo 747.

5 Aile St. Petersburg'a taşınırken Kazan'daki hizmetçilerini getirmemişti. Niania bile, Vera'nın yurtdışındaki ilk kışındaki ölümüne dek Nikiforovo'da kalacaktı.

6 V. Figner, *Studencheskie gody*, s. 171.

7 Ibid., s. 171-72.

na'nun sessiz kabulü, fedakârlıkta bulunmaya ne derece koşullanmış olduğunu da gösterir. Figner ailesinin reisi konumundaki Ekaterina hiç şüphesiz siyasi açıdan liberal eğilimler sergiliyordu. Zamanın Rus toplumundaki liberal eğilimli pek çok kişi gibi o da daha radikal isim ve programlara yakınlık duyuyordu. Fakat şimdi söz konusu olan kendi çocuklarıydı. Lidia'nın zindana kapatılmış olması Rus radikallerini bekleyen karanlık akıbetin ne olacağına işaret ediyordu. Ekaterina, Vera'nın kararından hoşnutluk duymuş olamazdı ama yetişkinlik hayatında çoğu kez yaptığı gibi duygularını bastırmayı bilecekti. İster mesele kocasının çocuklarını azarlaması, isterse çocuklarının tehlikeli bir yola girmiş olması olsun, Ekaterina tepkisini sözle ifade etmeyecek, meseleyi içine atacaktı. Kendi istek ve ihtiyaçlarını kadınlık ideallerine uygun tarzda feda etmeyi öğrenmiş olan Ekaterina Figner, korkularını dışa vurmayarak en büyük çocuğu için tanrıdan açık bir baht dilemekle yetindi. Ne var ki izleyen haftalar içinde Ekaterina'nın dışa vurmadığı tedirginliği görünür hâle geldi. O da ülke elitleri arasında uzun geçmişe sahip bir geleneği takip ederek en küçük kızları Eugenia ve Olga ile birlikte Rusya'dan ayrıldı ve biraz olsun sınırlarını yatıştırabilmek, bir miktar teselli bulabilmek için Batı Avrupa seyahatine çıktı.⁸

Gerçi Ekaterina ile kızları devrimci siyasetin dönemin gençleri üzerinde yarattığı etkiden İsviçre'de bile kurtulamayacaklardı. Vera'nın anlatımına göre, henüz on üç yaşında olan en küçük kardeşi Olga, Vera kendisine küçük bir radikal gruba ulaştırmak üzere altı yüz rubleyi verdiğinde, bu yasadışı dünyayla ilişki kurma fırsatını kaçırmamıştı.⁹ Tehlikeli, heyecan verici ve kendi refahlarından toplumsal adalet ülküsü adına vazgeçmiş görünen kadınlar ve erkeklerle dolu olan devrimci çevre, liberal eğilimli genç insanları da ayartıyor ve cezbediyordu. 1876 kış ve baharı boyunca İsviçre'de yaşayan Figner kadınları, aylar önce Vera ile Lidia'nın ilişkiye girdiği aynı erkek ve kadınlarla yakınlaşacaktı. Sonuç itibarıyla Vera, kardeşlerinin ve annesinin devrimci davaya daha fazla yakınlık

8 Ibid., s. 172.

9 Ibid., s. 168-69.

duymaya başladığını söyler.¹⁰ Bu anlatım Eugenia Figner'in seyahatlerinden birkaç ay sonra devrimci çevreye katılma kararı vermesiyle de uyumludur. İsviçre seyahati Eugenia'nın tercihinin tek ve hatta en önde gelen sorumlusu değildir elbette ama onu gittiği yoldan geri döndürecek herhangi bir etkisi de olmamıştır. Kısacası Ekaterina Figner, Batı Avrupa'ya en büyük iki kızının radikal hedef ve akıbetlerinden kaynaklanan üzüntüsü için bir teselli aramak üzere gittiye bile, bulduğu o teselli ancak geçici olacaktı, zira gezileri bitip de Rusya'ya dönmelerinden çok kısa bir süre sonra Eugenia devrimci yeraltı dünyasındaki Vera'ya katılacaktır.

St. Petersburg, 1860'larda ve 1870'lerin başında radikal faaliyetlerin yoğunlaştığı bir yerdi. Ancak 1875 itibarıyla bu özelliği sona ermeye başlıyordu. Hâliyle, annesi ve kardeşleri İsviçre'ye giden Vera da Moskova'ya geçmek üzere St. Petersburg'dan ayrıldı. Moskova'da karşılaştığı şey henüz olgunlaşmaya başlamış radikallerden oluşan çok düzensiz ve dağınık bir gruptu. Moskova'da o kış bir araya gelmiş bu insanları gerçekten bir örgüt olarak zikretmek mümkün değildi. Ne ortak bir tarihe ne de devrimci tasanlarında benzerliğe sahiptiler. Şöyle bir bakıldığında Rusya'da ciddi bir devrimci hareketin olduğunu söylemekte zorlanmak mümkündü. Genç radikallerin çoğu kendilerini halkçı addediyordu ama halkçılık, "ancak 'halk'a karşı duyulan bir yükümlülük hissi ve çarlık rejiminden nefret ile bir arada tutulabilen Sosyalizme ve Anarşizme ait bir sürü ufak tefek şeyin" bileşiminden oluşan karmakarışık, belirsiz bir şeydi.¹¹ 1875'te aktif olan sözde Rus radikallerinin ve halkçıların çoğu, kitlelerle yakın işbirliği yapmak suretiyle sosyoekonomik bir devrim yapmayı arzularken, pek azı hedeflerini gerçekliğe dönüştürebilmek için kullanacağı somut eylem planına sahipti. Hâsılı "farklı çevrelere ait, yakın zamanda tutuklanmış üyelerin yerine yenilerini koyabilmek" amacıyla sadece belirsiz bir siyasi felsefe ve bir yükümlülük hissiyle bir araya gelmiş bir grup insan arasında manevi bağ

10 V. Figner, "Eugenia Nikolayevna Figner", *Katorga i ssylka* 2 (1924), s. 20.

11 Adam Ulam, *Prophets and Conspirators in Prerevolutionary Russia* (New Brunswick, N.J.: Transaction, 1998), s. 235-36.

tesis etmek çok ama çok zordu.¹²

Vera Moskova'da geçirdiği zamandan hiç hoşnut değildi. Hekim olma hayalini bir kenara atıp Rusya'ya döndüğünde, zihninde idealize etmiş olduğu Rus halkının içinde çalışacağını düşündüyordu. Mazlumların siyasi ve ekonomik ihtiyaçlarına yönelik sektüler bir misyoner rolüne bürünecek, bu insanlara başkaldırıların gerekliliği hakkında konuşmalar yapacaktı. Fakat Moskova'da "halk"la (*narod*) hiçbir temas sağlayamadı. Bütün yaptığı mahpus yoldaşları arasındaki örgütsel yazışmaları çözmek ve şifrelemek olmuştu. Dondurucu kış gecelerinde Moskova'nın arka sokaklarında siyasi mahkûmları ruble karşılığında ticaret yapmaya gönüllü hırpani kılıklı jandarma erleri ve onbaşılarla para ve mektup değiş tokuşu yapıyordu.¹³ Başka genç radikallerle yoğun ve anlamlı bir ilişki kuramamış olmanın verdiği hayal kırıklığının yanında, yaptığı sıkıcı işin de verdiği bıkkınlıkla Rus devrimci yeraltı dünyasındaki ilk görevinde intiharnın eşiğine geldiğini nakleder Vera.¹⁴

Bu sıkıntısını, Moskova'da tanışıp arkadaş olduğu deneyimli bir radikal olan Anton Taksis'le paylaşır. Moskova'da "bir çarkın küçük ve önemsiz bir dişlisinden" ibaret olduğundan, o dişlinin üzerinde de herhangi bir kontrole sahip olmadığından yakındır.¹⁵ Her ne kadar Taksis yeni arkadaşına anlayışla karşılık verdiyse de onu radikal faaliyetler hakkındaki romantik fikirlerinden bir an önce uzaklaştırmaya da çalışır. Vera'ya köylerde hayatın onun "hayal ettiğinden daha kötü ve basit, devrimci faaliyetlerin ise zor ve uzun erimli" olduğunu söyler.¹⁶ Fakat eğer bu zor işlere, sefil koşullara ve köylerdeki siyasi ve toplumsal faaliyetlerin kaçınılmaz sonuçlarından duyacağı hayal kırıklıklarına dayanabilecekse kalbinin sesini dinlemesi, Moskova'yı terk etmesi gerektiğini söyler: "Öyleyse git halka."¹⁷

12 V. Figner, *Studencheskie gody*, s. 172.

13 Ibid., s. 178-80.

14 V. Figner, "Iz avtobiografii Very Figner", *Byloe* 2 (August 1917), s. 171.

15 V. Figner, *Studencheskie gody*, s. 184.

16 Ibid.

17 Ibid., s. 185.

Vera, Moskova'da ancak birkaç hafta geçirdikten sonra tam da arkadaşının söylediği şey için gerekli ayarlamaları yapmaya başlayacaktır. Arka sokaklarda yürüttüğü görevlerini diğer genç aktivistlere havale ederek Moskova'dan ayrılır. Almış olduğu tıp tahsilini düşünerek, tıbbın insanlara ulaşmak için bir yol olarak kullanılabileceğine karar verir. Taşrada bir sağlık memurluğu (*fel'dsher*) işi aramaya başlar. Ne var ki böyle bir iş bulmak beklediğinden çok daha zordur. İsviçre'deki tahsili sayesinde bu iş için gerekenden çok daha nitelikli durumda olmasına rağmen yurt dışında aldığı bu eğitimi saklamak zorundaydı, zira insanlar yurt dışında eğitim görmüş kadınlarla siyasi radikalizm arasında doğrudan bağ kuruyordu. Kardeşinin ve Fritsch'i'nin pek çok üyesinin 1875'te tutuklanmış olması bu varsayımları güçlendirici etki yapmıştı. Fakat sırf bir *fel'dsher* programına böyle bir iş için gerekli olan dokümanları edinebilmek için kayıt yaptırmak da Vera bakımından anlamsız bir vakit kaybı anlamına geliyordu.

Mesele, bir arkadaşının yakını olan Moskovalı bir hekimin, Dr. Dmitriy M. Glagolev'in sahte belgeler ayarlamasıyla halledildi. Dr. Glagolev 7 Şubat 1876'da kaleme aldığı sertifikada şunları yazmıştı: "Doğrudan gözetimim altında yürütülen altı aylık kurs dönemi boyunca [Vera Nikolayevna Filippova] ... gerekli çaba ve ilgiyi göstermek suretiyle tıbbi asistanlık zanaatı çalışmıştır."¹⁸ Ortada ciddi bir sahtecilik vardı ve hiç şüphesiz o satırların yazarı büyük risk altına girmiş oluyordu. Vera için sahte bir tıp eğitimi belgesi düzenleyen Dr. Glagolev kendisini sadece mesleki açıdan riskli bir duruma sokmuş olmuyor, muhtemel ceza yaptırımlarına da muhatap olma ihtimali ortaya çıkıyordu. Glagolev bir devrimci değildi. O zaman sorulması gereken soru, Vera için neden böyle bir yalan söylediğidir.

Doktorun Vera için yaptıkları, Rus gençlerinin ortaya koyduğu devrimci cesaretin Rusya'daki entelektüel ve meslek sahibi elitler tarafından zımnen onaylandığını ve elitlerin bu gençlere duyduğu yakınlığı göstermektedir. 1860'ların başlarındaki öğrencilerin ve milliyetçilerin başkaldırısının ve

18 "Eyalet Sekreteri'nin karısı Vera Nikolayevna Filippova'ya" verilen ve Dr. Dmitriy Matveev'iç Glagolev tarafından imzalanan sertifika, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 1, l. 1.

1866'da Dmitriy Karakozov'un Çar II. Aleksander'a karşı gerçekleştirdiği suikast teşebbüsünün¹⁹ ardından, bir süre önce başlayan reformların durması ve "esasinda hiç de etkili olmayan propagandacıların yüzlercesinin gözaltına alınarak uzun süre tutuklu kalması" nedeniyle hükümet "eğitimli sınıfın saygısını kaybetmişti".²⁰ Bu entelektüellerin ve meslek sahiplerinin büyük kısmı doğrudan çarlık rejimine karşı faaliyetler içine girmeyi hayal bile edemeyecek durumdaysa da, muhaliflerin çabalarından hoşnuttu. 1870'lerin geri kalan kısmında ve 1880'lerin başlarında liberal topluluğun bu yakınlık gösteren tutumu daha radikal muhaliflere cesaret verecektir. Kamuyundan faaliyetlerinin sınırlanmasına yönelik ters bir tepki görmeyen Rus devrimcileri meşruiyet hissi kazanmış oldu çünkü ılımlı entelektüellerin ifade ettiği yakınlık, hatta sadece sessiz kalmaları bile, radikal eylemlerin doğruluğunu ve ahlakiliğini onayladıkları görüntüsü veriyordu. Tıpkı Vera'nın, babasının despotizmi karşısında annesinin sergilediği sessizliği kınama olarak yorumlaması gibi, o ve devrimci arkadaşları da liberal topluluğun sessizliğini haklı bir şekilde II. Aleksander otokrasisinin suçlanması olarak gördüler.

Dr. Glagolev'in verdiği sertifikayı eline alan Vera, Yaroslavl Bölgesel İlçe Hastanesinde çalışmakta olan bir akrabasını ziyaret etmek için Yaroslavl'a gitti.²¹ Sadece Dr. Pirozhkov olarak bahsettiği bu akrabasının kanatları altında *fel'dsher* olmayı istiyordu. Dr. Pirozhkov Şubat'tan Nisan'a dek farklı doktorlara eşlik edebilmesi için gerekli ayarlamaları yaptı. Vera bu stajyerlik döneminde yeni bir şey öğrenmemişti ama *fel'dsher* sınavına girebilmek için ihtiyacı olan deneyimi belgeleme im-

¹⁹ Karakozov, "Cehennem" isimli radikal grubun üyesiydi. II. Aleksander'a tabancayla ateş ederek suikat teşebbüsünde bulunmuştu. Çar St. Petersburg'daki Yaz Bahçeleri'nde dolaşırken bir köylü çara ateş etmek üzere olan Karakozov'un koluna (kimi kaynağa göre tesadüfen, kimi kaynağa göre ise kasten) dokununca, suikast teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

²⁰ Ulam, *Prophets and Conspirators*, s. 252.

²¹ V. Figner, *Studencheskie gody*, s. 187. İlginçtir, Vera hatıratında söz konusu doktordan Doktor Pirozhkov olarak bahseder. Ne var ki Vera'nın hastanede üç ay boyunca çalıştığını gösteren belgedeki imza, tam olarak okunamıyorsa da, Pirozhkov soyadına da benzerlik göstermez. Belge gerçekten de Yaroslavl Bölgesel İlçe Hastanesi başhekimisi tarafından imzalanmıştır ancak doktorun soyadı doğrulanamamıştır.

kânına sahip olmuştu. Yaroslavl Bölgesel İlçe Hastanesi'nin başhekimini 24 Nisan 1876'da "son üç ay içerisinde ve doktorların günlük gözetimi altında" Vera'nın "*fel'dsher*ler için gerekli olan pratik bilgiye sahip olduğunu" kanıtladığını söyleyen bir sertifika hazırladı.²² Bu belgeler sayesinde sağlık memurluğu sınavına giren Vera, sınavı kolayca geçecekti.²³ İşte tam da bu aşamada, İsviçre'den döndüğünden beri ilk kez Tetiushi'deki evine gitti Vera. Annesi ve kız kardeşleri Batı Avrupa'da, erkek kardeşleri ise St. Petersburg'daydı. Çok sevdiği dadısı, *niania*, Vera Zürih'te iken ölmüş, artık dönmek üzere gitmişti. Hâliyle Fignerler'in babadan kalma mülkleri olan Nikiforovo, Vera'nın pek ilgisini çekmiyordu. Dayısının Khristoforovka'daki mülkünde eskiden evim dediği binada bir odaya yerleşti. Burada kendisi için deli divane olan teyzeleri ve dayılarıyla birlikte güzel günler, eğlenceli geceler geçirdi. Ne var ki bu tatlı ziyaretin tam da ortasında, hiç de istemediği hâlde oradan ayrılmak durumunda kaldı. Boşanabilmek için gerekli koşulları belirleyebilmek amacıyla neredeyse üç yıldır ilk defa, kocasını görmek üzere Kazan'ın eyalet başkentine gitmesi gerekiyordu.

Birbirine yabancılaşmış bu çift 1876 yazında buluştuğunda, zaman içerisinde hayatlarında büyük değişiklikler olmuştu. Zürih'teki birlikteliklerinin ardından Vera kendisini radikalizme adanmış, Aleksey ise yerel yönetimde saygın bir görevli, aynı zamanda hatırı sayılır bir hukukçu olmuştu. Dolayısıyla Vera'nın kesin surette radikal yeraltına geçmeden önce Aleksey'den boşanması gerekiyordu; Aleksey bunu hak ediyordu da. Karısına karşı hala romantik hisler besliyorsa bile mesleki hayatı ve yönetim içerisindeki yeri aile birliğini yeniden kurmasının öntüne geçiyordu. Zürih Üniversitesinde bulunduğu dönemde Peter Lavrov'a ve temsil ettiği halkçılığa aktif destekte bulunmuş olması, Vera ile olan ilişkisini sona erdirmesinin haklılığını pekiştiriyordu. Devrimci bir eşe ve Batı Avrupa'da sorgulamaya açık bir siyasi geçmişe sahip olan Aleksey için itibarının tartışılmaya başlanması ve sahip olduğu konumu

22 "Yaroslavl Bölgesel İlçe Hastanesi başhekimini tarafından Vera Nikolayevna Filipova'ya verilen sertifika", Tarihi: 24 Nisâh 1876. RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 1, 1. 2.

23 V. Figner, "Iz avtobiografii Very Figner", Byloe 2 (Ağustos 1917), s. 464.

kaybetmesi sadece bir an meselesiydi. Kısacası bir boşanma kararı çıkarttımının muhtemel olumsuz sonuçlarına rağmen Aleksey, evliliğinin sona ermesinin ehven-i şer olduğuna karar verdi.

Filippovların elindeki seçenekler zina, iktidarsızlık, terk ve sürgün cezası idi. Eşlerden ikisinin de henüz herhangi bir sürgün cezasına çarptırılmadığı ortadaydı. Aleksey'in Rusya'ya döndükten sonra bile karısına mali yardımda bulunmaya devam etmiş olması terke dayanarak boşanma talebinde bulunma ihtimalini de ortadan kaldırıyordu. Bu durumda çiftin mahrem ilişkisine dair ancak iki boşanma nedeni öne sürülebilecekti. Zina veya iktidarsızlık evliliklerine zarar vermemiş bile olsa, ki gerçekten böyle bir durum yoktu, Vera ve Aleksey kısıtlayıcı boşanma hukukunun zorluklarıyla karşılaşmış diğer Rus çiftlerin takip ettiği yolu izleyebilirdi. Gregory Freeze'nin de belirttiği gibi, Kutsal Sinod'un²⁴ evlilik ve boşanma üzerine koyduğu kilide rağmen "her iki taraf da istediği takdirde" boşanma kararı aldirmek çok kolay olabiliyordu, "zira taraflar istedikleri gibi iş birliği yapabiliyor, gerekli kanıtları üretebiliyor ve evlilik birliğinin çabucak sona ermesini ayarlayabiliyordu."²⁵ Boşanmak için zinaya başvurulduğunda durumu tanık vasıtasıyla ispat etmek gerekiyordu. Bunun yanında kilise ve devlet kusurlu eşi boşanma sona erene kadar yeniden evlenmekten men ediyordu. Bu yüzden iyi bir boşanma nedeni arayan çiftler zinayı nadiren tercih ediyordu. Birbirini aldatan eşler hiç şüphesiz vardı ve incinen taraf zinaya dayanarak boşanma davası açıyordu fakat eğer 1890 yılı kıstas alınabilirse, ki alınmaması için hiçbir neden yok, verilen boşanma kararlarının ancak %20'den biraz daha fazlası zinadan kaynaklanıyordu.²⁶ İktidarsızlığa başvurmak ve bu durumu belgelendirmek ise bir ölçüye kadar daha kolaydı. Gerçi cinsel iktidarsızlığı kanıtlamak için tıbbi muayene gerekiyordu. Fakat tıpçılar kilisenin, iktidarsızlığı anatomik iktidarsızlık olarak tanımlamasına ayak diriyor, daha geniş bir yorumu tercih ederek teknik

24 [Ortodoks Kilisesinde idare heyeti. -çn]

25 Freeze, "Krylov vs. Krylova", s. 8.

26 Engel, *Breaking the Ties That Bound*, s. 15.

iktidarsızlığın yanında kısırlığı da bu taruma dâhil ediyordu.²⁷ Yani, Aleksey Filippov gibi sosyal ve mesleki bağlantılara sahip biri "cinsel iktidarsızlık" durumunu gösteren gerekli belgeleri tedarik edecek bir doktoru kolaylıkla bulabilirdi.

1876 sonbaharında Aleksey ile Vera evliliklerini cinsel iktidarsızlık nedeniyle sonlandırmayı talep eden belgeleri resmen teslim etti.²⁸ Bu talebin elbette ki Aleksey açısından bazı olumsuz sonuçları da vardı. Hem erkekliği hem de cinselliği sorgulanacak, Vera'nın eski o sıırsıklam âşık kocası, tıpkı eski arkadaşı Lavrovcu Vladimir Smirnov'un daha sonraları "Bence esasında çok iktidarsızdı." diyerek dalga geçmesi gibi çevrenin alaylarına hedef olacak, bıyık altından gülmelere maruz kalacaktı.²⁹ Fakat boşanmak iki tarafın da işine geliyordu. Vera radikal planlarına devam edecek, Aleksey de çok yakında devrimci olacak Vera'yla olan birlikteliğinin mesleki itibarına zarar vermesinden kurtulmuş olacaktı. Sonuç olarak Vera'nın 1883'te tutuklanmasını takiben eski karısıyla ilişkileri hakkında sorgulanan Aleksey, "1876'dan sonra onun hakkında sadece gazetelerde okuduğu kadarıyla haberdar olduğunu" söylerken yalan söylemiş olmayacaktı.³⁰ Henüz kesinleşmemiş de olsa artık boşanmış olan Vera, ağustos ayında St. Petersburg'a döndü. Burada tanışacağı radikal kadın yoldaşlarından Aleksandra Ivanovna Kornilova, hayatı boyunca arkadaşı olarak kalacaktır. Sağlık memuru olarak çalışacağı bir işi belki bulamayan belki de bulmaya çok istekli olmayan Vera, devrimci yeraltına geçmeksizin hukuki varlığını sürdürdü ve Kornilova (ve Kornilova'nın ailesine ait kayda değer servet) ile birlikte siyasi mahpuslar için para bulmakla, onlara koliler dolusu kitap göndermekle uğraştı.³¹ Kafa dengi bir arkadaşla birlikte, daha önce İsviçre'de meşgul olduğu türden "kayda değer" bir yardım işine girişmiş olan Vera, önceki kış Moskova'da kaybettiği huzuru yeniden bulmuştu.

27 Engelstein, *Keys to Happiness*, s. 49–51.

28 Boris I. Nicolaevsky Koleksiyonu, kutu 75, klasör 1, s. 103–104, Hoover Enstitüsü Arşivleri, V. I. Smirnov'un R. Idelson'a gönderdiği 10 Aralık 1877 tarihli mektup.

29 Ibid., s. 104.

30 Aktaran: Voronikhin, "V. N. Figner v russkom", s. 73.

31 V. Figner, *Studencheskie gody*, s. 196–98.

Yaz ayları bitip de sonbahar başlayınca, hem Fignerler'in evinde hem de St. Petersburg'da gerçek hayata döndü. Ekaterina, Eugenia ve Olga Figner İsviçre'den dönmüş, farklı akımlara mensup halkçılar ve radikaller de şehre akın etmişti.³² Bu sonbaharda şehre gelen genç insanların çoğu, 1874'teki "Halka Git!!" hareketine yönelik tutuklamalardan arta kalanlardı. İmtiyaz sahibi Rusların kendilerini kitlelerin emrine amade kılması gerektiğini söyleyen halkçı slogandan etkilenen binlerce eğitilmiş genç Rus, 1874 yazında taşraya akın etmiş, sadece kuşkulu bir halkla ve polis baskısıyla karşılaşmıştı. Bu "Halka Git!!" hareketindeki yüzlerce genç tutuklanmış ve hapishaneye gönderilmişti. Onlar hapishanede mahkemeye çıkacakları günü beklerken, arkada kalanların pek çoğu bütün tehlikelere rağmen halkçı davaya bağlılığını korumuştur. Tutuklanmaktan kurtulmuş bu kişiler ile idealist halkçıların tutuklanmasına ve hapse gönderilmesine öfkelenen diğer gençler, başkentte birbirlerini bulmaya ve bir sonraki adımlarını kararlaştırmak üzere küçük, resmi olmayan gruplar oluşturmaya başladı.³³ Yapılan tartışmalar sonucunda Toprak ve Özgürlük (*Zemlia i Volia*) isimli siyasi bir örgüt 1876 sonbaharında St. Petersburg'da kurulmuş oldu.

Toprak ve Özgürlük, başkentte o sonbaharda kurulmuş olabilir fakat grubun kökleri 1861'deki Özgürlük Manifestosu'na dek götürebilir. Kararname serfleri teknik olarak özgür kılmış fakat sözde özgürlüklerine ilişkin ayrıntılar Rus köylülerinin yoksulluk ve geri kalmışlık içine saplanıp kalmalarına neden olmuştu. Toprak ve Özgürlük, Özgürlük Manifestosu'nun hatalarını düzeltmenin peşindeydi. Grubun amaçları arasında tüm arazilerin üzerinde çalışanlara devredilmesi, Rus İmparatorluğu'nun bölgesel taleplere göre bölünmesi, siyasi özgürlüğün bütün sınıflara yayılması ve halklar için bir tür öz yönetimin ihdas edilmesi yer alıyordu.³⁴ Söz konusu amaçlar parça parça reformlarla gerçekleştirilebilecek türden değildi.

32 V. Figner, "Evgeniia Nikolayevna Figner", *Katorga i ssylka* 2 (1924), s. 20.

33 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 5, s. 200.

34 "Iz pokazanii Iu. N. Bogdanoviç 22 sentiabria 1882 g.", *Kransnyi arkhiv* 1 (1927), s. 213; S. N. Valk (Ed.), *Arkhir "Zemli i Voli" i "Narodnoi Voli"* (Moskova: Izdatel'stvo politkatorzhan, 1932), s. 58-59.

Bu taleplerin hayata geçirilebilmesi için Rusya'da siyasi ve toplumsal bir devrime ihtiyaç vardı. Toprak ve Özgürlük'e göre Rus entelijansiyası siyasi devrimin başarıya ulaşması bakımından hayati öneme sahipti.³⁵ Böyle bir hareket planının gerekli olduğuna yürekten inanan gerek bu yeni oluşmakta olan partinin üyeleri gerekse herhangi bir yere bağlı olmayan halkçılar, Rus halklarının içinde uyumakta olan sosyalist eğilimleri ateşleyecek kıvılcımı gerek söz gerekse eylemleriyle sağlayabileceklerini düşündü.³⁶

Toprak ve Özgürlük üyeleri yakın geçmişten aldıkları dersle Lidia Figner ile diğer Fritschi üyelerinin mensup olduğu Moskova Örgütü'nün hatalarını tekrarlamamaya kararlıydı. Halkçılara verilen isimle *narodniki* her ne kadar hâlâ halk arasında yaşamayı ve çalışmayı planlıyorsa da Moskova Örgütü'nün akıbeti, entelijansiya ile eğitimsiz ve sefalet içindeki işçileri belli belirsiz şekilde harmanlamaya çalışmanın beyhude bir çaba olduğunu gösteriyordu. İmtiyazlı bir şekilde yetişmişlik belirtilerini gizleyemeyen Moskova Örgütü üyeleri, kısa sürede işçilerin ve devlet görevlilerinin şüphelerini üzerlerine çekmiş ve ancak birkaç hafta sürdürebildikleri faaliyetlerin ardından tutuklanıvermişlerdi. Bu durum karşısında Toprak ve Özgürlük nasıl yetiştiklerini veya ne tür eğitim gördüklerini saklamaya teşebbüs etmeme kararı aldı. Bilakis, akıllarını ve becerilerini halkı savunmak ve insanların güvenini kazanmak için kullanacaklardı.

Öğretmen olarak, tıp hizmetleri sunarak veya memurluk yaparak taşraya yerleşecekler, bir yandan köylülerin menfaatlerine sahip çıkarken diğer yandan da onların "öz-saygı ve eleştiri anlayışlarını" geliştireceklerdi.³⁷

Toprak ve Özgürlük'ün liderleri grubun programı ile üyelerin sorumluluk ve yükümlülüklerini ana hatlarıyla belirlediğinde halkçıların bir kısmı kurulan bu sıkı bağlardan rahatsızlık hissetti. Vera Figner de durumdan hoşnut olmayan

35 M. N. Polonskaya, "K istorii partii Narodnaia Volia", Byloe 6 (1907), s. 3.

36 M. Iu. Ashenbrenner, Voennaia organizatsiia Narodnoi Voli i drugie vospominaniia (1860-1904) (Moskova: Obshchestvo byvshikh politkatorzhan i ssyl'no-positelentsev, 1924), s. viii.

37 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 140-41.

gruptaydı. Kendisi de arkadaşları da örgütlenmiş durumdaki *narodniki*'nin "ideallerini paylaşıyordu, [ama aynı zamanda] ... içinde bulundukları on yılın ilk yarısındaki örgütlenme tipini devam ettirme arzusundaydı".³⁸ Köylerdeki toplumsal ve siyasi faaliyetleri "parti olarak değil, arkadaşlar topluluğu" çerçevesinde icra edebilecekleri şeklindeki idealist anlayışa yaslanıyorlardı.³⁹ İsviçre'de Fritschi üyesiyken sahip olduğu bağımsızlığı hatırlayan Vera şimdi karşısına gelen bu anlayışa, resmî yükümlülüklerle sınırlanma ve zorlanma korkusuyla direnç gösteriyordu. Bir önceki kış Moskova'da üstlendiği kısa görev, radikal çevrede belli bir özerkliği elinde tutması gerektiğine dair düşüncesini pekiştirmişti. Vera resmî hüviyet kazanmış Toprak ve Özgürlük örgütüne katılmadaki suskunluğu açıklamaya çalışırken Nechaev'in ruhunu imdada çağırırsa da asıl neden, verilen görevleri yerine getirme yükümlülüğü altına girmeyi tahammül edilemez bulmasıydı. İmparatorluk başkentindeki arkadaş çevresinde kendisiyle aynı düşünceleri paylaşan bir avuç insan buldu. Nihayetinde Vera, Aleksander Ivanchin-Pisarev, Yuri Bogdanoviç, Maria Leshern, Nikolay Drago, Aleksandra Kornilova ve Eugenia Figner, *Zemlia i Volia*'nın programını kabul eden fakat tümüyle özerk bir çevre olan gayri resmi bir "aynılıkçı" grup kurdu.⁴⁰

Ayrıılıkçı grubun bütün üyeleri taşrada köylüler arasında çalışmak için başkentten ayrılmaya can atıyordu. Taşradaki pek çok yörede fiziksel koşullar çok kötü olmasına rağmen yerel görevliler St. Petersburg'dan gelmek isteyen bu gençler için iş ayarlama niyetinde görünmüyordu. Çeşitli *zemstvo* yönetim kurullarına⁴¹ başvuru mektupları yollayan ve gelecek cevapları bekleyen Vera, daha sonra polise yaptığı bu işi ilk devrimci eylemi olarak anlatacaktır.⁴²

38 Venturi, *Roots of Revolution*, s. 577.

39 Ibid.

40 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 5, s. 201; Valk, *Arkhiv "Zemli i Voli" i "Narodnoi Voli"*, s.70.

41 *Zemstvo*'lar 1864'te kurulan yerel özyönetim organlarıdır. Özgürlük Manifestosu'nu takiben hayata geçirilen Büyük Reformlar'ın bir parçasını oluşturur. Serflik sonrası Rusya'nın ihtiyaçları gözetilerek tasarlanmıştır.

42 Vera N. Figner'in 17 Şubat 1883'te verdiği ifade, GARF, fond 102, 7th deloproizvodstvo, opis' 1884, delo 747.

6 Aralık 1876'da Vera ve Eugenia Figner, Iakov Potapov isimli on altı yaşındaki bir işçiyi öğle yemeğinde misafir ettikten sonra onunla birlikte Nevskiy Bulvarı'ndaki Kazan Katedrali'ne [Our Lady of Kazan] doğru yürümeye başladı. Katedral'e ulaştıklarında Balkanlar'daki ayaklanmada öldürülen Rus gönüllüler için düzenlenen cenaze töreni sona ermek üzereydi. Törenden yükselen sesler katedralin yarım daire şeklindeki kemerlerini aşip bitişikteki meydanı doldurduğunda, Figner kardeşler ile yanlarındaki genç misafire iki yüz kadar daha insan katıldı: Toprak ve Özgürlük üyeleri, işçiler, kendilerine yakınlık duyan arkadaşları ve oradan geçmekte olan meraklılar. Tören bitip de ağıtçılar sustuğunda Rusya'nın ilk Marksist örgütünün kurucularından biri olacak halkçı bir genç olan Georgiy V. Plekhanov ortaya atıldı ve Rus Hükümetini "ülkenin en iyi evlatlarını hapishanelerde çürütmek"le suçladığı heyecanlı bir konuşma yaptı.⁴³ Plekhanov konuşmasını bitirince Toprak ve Özgürlük üyeleri genç işçi Potapov'u omuzlarının üzerinde havaya kaldırdı. Potapov'un elinde *Zemlia i Volia* yazan kırmızı geniş bir pankart vardı. İşte tam o anda bir düdük öttü ve polis kalabalığa saldırdı.⁴⁴ Potapov'un yakalandığını gören Vera ve Eugenia gözaltına alınmamak için oradan geçmekte olan bir at arabasına atladı.⁴⁵ İki kardeş ve "devrimci örgütün yönetim düzeyindeki" diğer üyeleri "kaçmışsa da ateşli taraftarların bir kısmı gözaltına alma çabalarına direndi".⁴⁶ Bir anda ortama kargaşa hâkim olmuştu. Bir süre sonra toz bulutları yatıştığında gösteriye olsa olsa ucundan kenarından bulaşmış otuz iki kişi polis nezarethanesindeydi.⁴⁷

43 Avraham Yaronlinsky, *Road to Revolution: A Century of Russian Radicalism* (New York: Collier Books, 1968), s. 210-11.

44 Entelijansiya öncülüğünde yapılan işçi desteğinden yoksun gösteriye dair bir tartışma için bkz. Pamela Sears McKinsey, "The Kazan Square Demonstration and the Conflict between Russian Workers and Intelligenty", *Slavic Review* 44, S. 1 (1985).

45 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 144.

46 Ulam, *Prophets and Conspirators*, s. 254.

47 Vladimir Burtsev, *Za sto let, 1800-1896: Sbornik po istorii politicheskikh i obshchestvennykh dvizhenii v Rossii*, part 2 (Londra: Russian Free Press Fund, 1897), s. 87.

Toprak ve Özgürlük'ün liderliğini yapanların gözaltına alınmaktan kurtulup kaçarken arkalarında masum izleyicileri ve o an oluşmuş destekçileri polisin elinde bırakmış olmasından kaynaklanan hoşnutsuzluk, gözaltına alınanlara yönelik merhametsiz takibattan sonra yerini hızla II. Aleksander hükümetine duyulan çok daha güçlü bir öfkeye bıraktı.⁴⁸ Gösterilen bu aşırı tepki nihayetinde hükümet aleyhine dönecektir fakat aynı zamanda devletin radikal gençlerle başa çıkmasının yerleşik uygulaması hâline de gelecektir. İçinde bulunulan on yılın geri kalan kısmında çarlık rejimi çok yavaş öğrenebildiğini kanıtlamıştır. Rus gençliğini radikal propaganda ve ajitasyondan vazgeçirmek için korkuyu bir araç olarak kullanmaya çalışan hükümetin izlediği politika ters teperek bir politik kahramanlar nesli yaratacaktır. Bu politik kahramanların kamusal alana girişi hem genç zihinleri hem de özgürlükçü bir merhameti canlandırmıştır.

Devletin ceza davaları eliyle yarattığı ilk genç kahramanlar 1877 Şubatı'nda, Elliler Davası'nda sahneye çıktı. Şubat ve mart aylarında haftalarca süren dava sırasında propaganda faaliyetinde bulunmuş elli genç günlerce mahkemeye çıktı. Bu gençler arasında eski Fritschî çevresinin on bir üyesi de bulunuyordu.⁴⁹ Hükümet daha sempatik bir sanık grubu bulmak isteseydi, hiç şüphesiz çok ama çok zorlanırdı. Mahkemede sanıklara "müesses nizamı devirmeyi amaçlayan yasadışı örgüt kurmak ve [halkı] isyana teşvik eden matbuat dağıtmak" suçlaması yöneltilmiş⁵⁰ fakat kamuoyu onları, kendilerini halk için feda eden kahramanlar olarak görmüştü. Davayı takip edenlerin çoğu için genç kadın sanıkların sahip oldukları refahı ve eğitim olanaklarını fabrikalarda çalışmak üzere terk etmiş olması bilhassa etkileyiciydi.⁵¹ Şairler bu genç kadınların şerefine dizeler kaleme aldı, diğer yandan pek çok Rus, ihtiyaçlarını

48 Ulam, *Prophets and Conspirators*, s. 254. Sözelimi, devrimci addedilmesi çok zor olan İakov Potapov, hayatının geri kalan kısmını sürgünde geçirecektir.

49 Betia Kaminskaya yargılanmadı. Bu eski tip öğrencisi tutuklu kaldığı sırada cinnet geçirerek intihar etti. Bkz. V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 5, s. 180

50 Yarmolinsky, *Road to Revolution*, s. 202.

51 N. A. Troitskii, "Vospominaniia Very Figner, zapisannye akademikom N. M. Druzhinym", *Sovetskie arkhiv* 2 (1987), s. 65.

karşılama için para yardımında bulundu.⁵² Duruşmaları izleyenler bu kadınları "sevginin, eşitliğin ve kardeşliğin öğretmeni" ilk Hıristiyanlarla mukayese etti.⁵³ Çoğu için onlar aziz mertebesindeydi. Kendilerini feda etmiş olmalarının yarattığı havaya katkıda bulunan bir başka şey de çoğunun kendisini savunmaya çalışmayarak suçunu kendiliğinden, herhangi bir zorlama olmaksızın kabul etmesiydi. Bu suretle kendilerine verilen mahkemede konuşma olanağını siyasi propaganda amacıyla kullandılar ve II. Aleksander rejimini kınayan beyanlarda bulundular.

Diğer Rus radikaller duruşma salonunda ortaya çıkan dramadan mümkün olduğunca faydalanacaktı. Sanıkların ifadeleri hükümetin güdümündeki gazetede yayımlanmamıştı ama halkçı gazeteler, editörlerin arkadaş ve meslektaşlarından elde ettiği bu duygu yüklü ifadeleri hemen bastı. Sanıkların konuşmaları kamuoyunda gözle görünür bir etki yarattı. En heyecan verici olanı ise Vera'nın arkadaşı ve radikal düşüncelerine esin kaynağı olan Sofia Bardina'nınkiydi. Eski bir ziraat öğrencisinin sakın, kendinden emin şekilde bütün eylemlerinin sorumluluğunu nasıl üstlendiğinin ve Rus Hükümetinin baskıcı politikalarını nasıl yerden yere vurduğunun hikâyesi hakkaniyetli destekçiler ve durumdan etkilenmiş halk tarafından defalarca dile getirildi.⁵⁴ Basında yer alan haberlere göre Bardina mahkemeye şöyle seslenmişti: "Haydi zulmedin bize, kaba güç sizin elinizde efendiler! Fakat ahlaki kuvvet ile tarihsel ilerlemenin gücü, fikirlerin gücü bizim tarafımızda. Ve ne yazık değil mi, fikirlere süngü işlemiyor!"⁵⁵

Hükümete birazcık olsun sempati kalmışsa bile Bardina'nın sözlerinin yayımlanmasından sonra Rus Senatosu verilen ceza-yı ilan ettiğinde o da tükenmişti artık. İlk başta sarıklara, işçiler arasında yürüttükleri beş aylık propaganda faaliyeti için beş yıldan on yıla kadar ağır çalışma cezası verilmişti. Rus toplumdaki pek çok kişi için bu ceza ancak bir komedi unsuru

52 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 5, s. 187-88.

53 Venturi, *Roots of Revolution*, s. 586.

54 Bardina'nın ifadesinin metni için bkz. Burtsev, *Za sto let*, kısım 1, s. 124-27.

55 Ibid., s. 127.

olabilirdi. Sergei Kravchinskiy halkın bu ve benzer cezalarla ilgili genel hissiyatını şöyle özetler: "Bir avuç işçiye karşı kamusal nitelik taşımaksızın yapılan iki üç konuşmaya veya okunmuş yahut ödünç verilmiş tek bir kitaba yıllarca ağır çalışma cezası verilmişti. Avrupa'nın herhangi bir ülkesinde serbestçe yapılan bir şey bizde sanki cinayet işlenmiş gibi cezalandırılıyordu."⁵⁶ Çok sayıda Rus yargılama sonunda ortaya çıkan durumun aşikâr adaletsizliğine dair kızgınlığını ifade edince mahkûmların cezasında indirim yapıldı. Her ne kadar bütün sanıkların cezaları azaltıldıysa da cezasında en fazla değişiklik yapılan en son mahkûm edilen kadınlar olmuştu. Yapılan değişiklik ağır çalışma cezasından Sibiry'a sürgün veya orada yerleşim cezasına dönmüştü.⁵⁷ Fakat bu ceza indirimi de topluma yayılmış memnuniyetsizliği ortadan kaldırmaya yetmedi. Sonuç itibarıyla Rus gençliğini devrime giden yoldan böyle intikamcı uygulamalarla vazgeçirmek ve korkuyu kullanma teşebbüsü hükûmete, ülkede gittikçe artan radikalizme karşı kullanılabilecek potansiyel müttefikleri kaybetmeye mal oluyordu.

Bunun yanında, davaların aleniyeti ve cezaların sertliği genç insanları bırakın siyasi radikalizmden alıkoymayı, bilakis o yola itiyordu. "Normalde bu kadar zor ve tehlikeli bir propaganda faaliyetine katılmayı aklından bile geçiremeyecek çok sayıdaki genç erkek veya kadın, şimdi bütün bir ülkenin gözü önünde devam eden gösterinin 'yıldız'ı olma ihtimaliyle sarhoş olmuştu."⁵⁸ Bu henüz kuluçkadan yeni çıkmış devrimciler bakımından Elliler Davası, davaya bağlılıklarını pekiştirmiş, siyasi kahramanlığın olumlu yönünü zihinlerine kazımişti.

Elliler Davası'nda yargılanan sanıklara atfedilen kahramanlığa imrenenlerden biri de Vera Figner'di. Farklı sürelerle Sibiry'a'da sürgüne gönderilen arkadaşları hakkında Vera, onların "diğerlerini, mahkûm edilmiş kişilerin ayak izlerini takip etmeye sevk ettiğini" söyler.⁵⁹ Zulüm altında hatta daha yüksek

56 Sergei Kravchinskii, *Underground Russia: Revolutionary Profiles and Sketches from Life* (New York: Charles Scribner's Sons, 1883), s.34.

57 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 5, s. 188-89.

58 Ulam, *Prophets and Conspirators*, s. 255.

59 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 146.

bir ülkü uğruna kendini feda ederek başka insanlara adanmış bir hayatı yaşamamanın, kişinin arzu edebileceği en soylu varoluş olduğu, otobiyografik yazılarında defalarca dile getirdiği bir husustur.⁶⁰ Bu arzu Vera'nın İsviçre'den Rusya'ya döndükten sonraki yetişkinlik dönemini şekillendiren etkendir. Söz konusu hedefe nasıl ulaşacağı 1877'de hâlâ belirsizliğini koruyordu. Fakat 1870'lerin devrimci hareketi ilerleme kaydettikçe ve gittikçe daha yaygın ve gözle görülür hâle geldikçe, ne gibi fırsatlara sahip olduğu da belirginleşmeye başlamıştı. Elliler Davasının başlattığı, devrimciliğin tutkuyla icra edildiği oyunun sahnesine çıkmış olmak yeterli değildi, sahne ışıklarının tümünü kendi üzerinde toplamak istiyordu.

Kazan Katedrali'nde aralık ayında yapılan gösteride gözaltına alınmaktan kurtulduktan sonra Vera'nın siyasi kahramanlık hedefi hâlâ bir adım ötede durmaya devam ediyordu. Toprak ve Özgürlük'ün gösteride ilk defa kamu nezdinde görünür hâle gelmesini takiben Vera ve Eugenia polis takibi altında olduklarını düşünerek annelerinin evinden Nevskiy Bulvarı'nda tutacakları kendi dairelerine taşınmaya karar verdi.⁶¹ Vera taşındıktan sonra da taşrada bir sağlık memurluğu işi aramaya devam etti, ne var ki çabaları sonuçsuz kaldı. Hayal kırıklığı içinde aynı amaçla Moskova'ya gittiyse de şansı yine yaver gitmedi. Tam St. Petersburg'a dönmeye hazırlanırken, Moskova'daki hapishanelerde tutulmakta olan bazı arkadaşlarını ziyaret etmeye karar verdi. Görevlilerin bu ziyaretlere izin vermeyeceğini varsayarak Rus siyasi mahkûmlarının bulunduğu yerdeki pek de sıkı olmayan güvenlik önlemlerinin gevşekliğinden faydalanıp mahpus arkadaşlarıyla gizlice görüşmeyi denedi.⁶² İlk ziyaretinde başına bir şey gelmedi ama ikincisinde jandarmalar bu kaçak ziyaretçiyi yakalayarak Moskova'daki

60 Hem Friedri h Spielhagen'in seküler hikâyesi "Cepheye Tek Başına Giden, Savaşçı Değildir"e hem de İncillere atıf yapan Vera, bir keresinde, idealinin Leo gibi yaşamak (Spielhagen'in hikâyesinde başkaları için acı çeken ve mücadele eden kahraman) ve İsa gibi ölmek olduğunu yazmıştır. Bkz. V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 93.

61 Vera N. Figner'in 17 Mart 1883'te verdiği ifade, GARF, fond 102, 7th deloproizvodstvo, opis' 1884, delo 747.

62 V. Figner, *Studencheskie gody*, s. 202–203.

Butyrka hapishanesine götürdü.⁶³

Birlikte kaldığı arkadaşlarını tehlikeye atmamaya kararlı olan Vera günlerce ne bir isim verdi ne de kaldığı yeri söyledi. Dolayısıyla Butyrka'dan çıkamadı. Yıllar sonra bu ilk gözaltı macerasını anlatırken, okuyucularının katlandığı şeyi takdir etmesi için bir portre çizmeye çalışmıştı. Yaptığı edebi tasvir Butyrka'da tecrübe ettiği kötü koşulları soylu bir aileden gelişi ve imtiyazlı yaşam tarzıyla zıtlık içerisinde sunmaktadır, zira giydiği şık siyah elbise ile zarif gül desenli şapkanın kirli, böceklerin istilasını altındaki hücreyle uyumsuzluğunu dile getirmektedir.⁶⁴ Maruz kaldığı cezanın daha az imtiyazlı mahpuslara nispetle daha ağır olduğunu düşündürten Butyrka'daki bu kısa tecrübe, hayatı boyunca sürececek bir kahramanlık hikâyesinin ilk bölümüdür.

Gerçi Vera hapishanedeki sefil koşulları anlatmaya çalışmıştı ama sunduğu tarif Rus ceza sisteminin 1870'lerin ortalarındaki bazı hususiyetlerine de işaret etmektedir. Adam Ulam'ın bildirdiği şekliyle 1870'lerin ortalarında siyasi mahkûmlar yönetimin nispeten ılımlı tutumunu ve mahpuslara sağlanan rahat koşulları tecrübe etmişti.⁶⁵ Vera da hatıratında bu açıklamayı gayrı iradi desteklemektedir. Vera, yanında yedek yaka ve manşetinin olmadığını, aynı zamanda hapishanede makayajını tazelemek için yüz pudrasının bulunmadığını fark ettiğinde görevli gardiyanın kendisine bu malzemelerden temin etmesini rica ettiğini anlatıyor. Daha ileriki bir dönemde olsalardı, gardiyanlar bu talebi kesinlikle reddederdi ama devlet ile devrimciler arasındaki savaş henüz daha sonra bürüneceği korkunç hâle dönüşmemişti. Gerçi gardiyan Vera'nın öz bakımı için ihtiyaç duyduğu malzemeleri bulamamıştı ama "genç bayan" için bir çaydanlık, çay ve şeker temin etmeyi başarmıştı.⁶⁶

Butyrka'da günlerce kaldıktan sonra Vera nihayet kimliğini beyan etti ve görevliler de kızını gelip alması için Ekate-

63 Vera N. Figner'in 17 Şubat 1883'te verdiği ifade, GARF, fond 102, 7th deloproizvodstvo, opis' 1884, delo 747.

64 V. Figner, *Studencheskie gody*, s. 203–205.

65 Ulam, *Prophets and Conspirators*, s. 239.

66 V. Figner, *Studencheskie gody*, s. 206.

rına'ya ulaştı. Vera'nın Kazan Bölge Mahkemesi sekreteriyle yani ayrıldığı kocası Aleksey Filippov'la ilişkisini dikkate alan memurlar onu başkentte, annesiyle ikamet etmesi koşuluyla Ekaterina'nın gözetimine verdi.⁶⁷ Fignerler de akabinde hemen St. Petersburg'a döndü ve Vera başkentte kalmaya devam etti.

Bu arada, 1877 baharında Toprak ve Özgürlük'ün bir grup üyesiyle birlikte "ayrılıkçılar"ın bir kısmı başkentten ayrılarak Saratov, Samara, Astrakhan, Tambov gibi taşra kasabaları ile Don Kazakları Bölgesi olarak anılan aşağı Don civarındaki yerleşim merkezlerine gitmişti.⁶⁸ Propaganda faaliyeti yürütmek için can atan bu devrimciler gidecekleri yerleri dikkatle seçmişti. Bu bölgelerin geçmişlerindeki isyanların ve bu yörelerde tarımda yaşanan sıkıntılara ek olarak kiliseye muhalif çok sayıda insan olmasının halkı harekete geçirecek mesajları için mümbit bir toprak teşkil etmesini umuyorlardı.⁶⁹

Kendileri için ayarlayabildikleri bir iş yoktu henüz ama ayrılıkçılardan Aleksander Ivanchin-Pisarev, Yuri Bogdanoviç, Maria Leshern, Aleksander Solovev ile Griaznov isimli bir işçi taşrada ne yapabileceklerini araştırmak üzere St. Petersburg'dan ayrılmıştı.⁷⁰ Figner kardeşler yoldaşlarına hemen katılamamıştı. Vera'nın Butyrka'dan koşullu salıverilmesiyle annesinin üstlendiği sorumluluk nedeniyle endişeli olduğunu düşünmek mümkün. Fakat diğer ayrılıkçılar ayrılmadan önce, Fignerler'in onlara daha sonra Samara'da katılmasını da karara bağlamışlardı.⁷¹

İmparatorluk başkentinde zamanını dolduracak ciddi bir işi olmayan Vera yerinde duramıyordu. Vera bir gün, hapis-hanedeki bir arkadaşına yaptığı son ziyareti devlet tarafından bir süreliğine orada tutulmakla ödüllendirilmesine rağmen veya belki de bu yüzden, arkadaşı Aleksandra Kornilova'yla birlikte, çıkacağı duruşmayı beklemek üzere İlk Derece Tutu-

67 Ibid., s. 204-11.

68 Deborah Hardy, *Land and Freedom: The Origins of Russian Terrorism, 1876-1879* (New York: Greenwood Press, 1987), s. 30.

69 Ibid.

70 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 5, s. 201.

71 19 Mayıs 1881, Aleksander Ivanoviç Ivanchin-Pisarev'in sorgusu, GARF, fond 112, opis' 1, delo 503, l. 43.

kevi'nde bulunan Nikolay Morozov'u görmeye gitti. Ciddi bir hastalığın ardından iyileşme sürecine girmiş olan Morozov, Vera'nın o çok iyi bildiği kalın sesiyle "Merhaba Nikolay!" diye seslendiği anda istirahat ediyordu.⁷² Zaten Vera'ya "içten içe aşık olan" Morozov, arkadaşının "cesaret ve fedakârlığı"ndan pek hoşnut kalmıştı.⁷³ Vera bu kez jandarmaların gözünden kaçmayı başarabilmişti. Fakat Morozov için ziyaret muazzam öneme sahipti. Bu yeniyetme radikale karşı beslediği hayranlık hisleri daha da artmıştı.

Vera en nihayetinde 1877 Ağustosunda başkentten ayrıldı. İstikamet, Samara'ydı. Onu Samara'da St. Petersburg'dan gelmiş olan arkadaşlarının yanında "hepsi yardım etmeye hazır, ıslıl ıslıl, dürtüst insanlardan oluşan bir grup" karşıladı.⁷⁴ Neredeyse oraya varır varmaz, sağlık memuru olarak çalışabileceği bir yer ayarlamak için çeşitli bağlantılar kurdu.⁷⁵ Ekim ayına gelindiğinde ortak arkadaşları onu Dr. Nikolay Popov'la tanıştıracak böylece Vera da iş arayışına son verecekti. İşin ilginç yanı bu, ikilinin ilk karşılaşması değildi. İkisi de Kazan'da Profesör Peter Lesgaft'tan anatomi dersi almışlardı. Popov Vera'yı hemen hatırladı. Eski sınıf arkadaşından kendisine sağlık memurluğu yapabileceği bir iş bulması için yardım etmesini isteyince Popov hemen onun için Studentsky köyünde açık bir pozisyon buldu.⁷⁶

Takip eden üç ay boyunca Vera köydeki "sorumluluklarını özenle yerine getirmiş"ti.⁷⁷ Çalışma temposu oldukça yorucuydu. Kalabalık bir köy olan Studentsky'deki işlerinin yanında ayda on sekiz gün bölgedeki diğer on iki köy arasında yolculuk

72 Morozov, Povesti moei zhizni, C. 2, s. 191.

73 Ibid., C. 2, s. 192-93.

74 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 152. Polis istihabat raporları Eugenia ve Peter Figner'in Samara grubuyla ilişkisi olduğunu yazar. Fakat ne Eugenia'nın ablasıyla birlikte Samara'ya gittiğine ne de Peter'in taşradaki ayrılıkçılara katıldığına dair bir kanıt vardır. GARF, fond 102, 3rd proizvodstvo, opis' 77, 1881, delo 911.

75 "Dr. Vasili Dmitriev Vitevskii'in 23 Şubat 1878 tarihli sorgusu", GARF, fond 112, opis' 1, delo 486, l. 98.

76 "N. S. Popov'un 16 Şubat 1878 tarihli sorgusu", GARF, fond 112, opis' 1, delo 486, l. 90.

77 Ibid.

yapıyordu.⁷⁸ Her türlü tıbbi yardıma muhtaç köylüler de akın akın Vera'ya başvurmaktaydı. Bu büyük iş yükünün altındaki sağlık memuru, kendisine görünebilmek için barakanın önünde otuz veya kırk köylünün sıra bekliyor olmasının hiç de nadir bir durum olmadığını hatırlamaktadır.⁷⁹

Vera bu düzeydeki mahrumiyet ve sefaletle o güne dek hiç karşılaşmamıştı. Rus halkının içinde bulunduğu açmazın zan-nettiğinden çok daha kötü olduğunu o zaman anladı. Yaptığı iş anlamsız gelmeye başlamıştı: Hazırladığı reçeteler sadece geçici mahiyetteydi. Baktığı hastalıklar çok daha ciddi bir hastalığın, daimî yoksulluk hastalığının semptomlarıydı. Hastalarına propagandada bulunarak esas soruna, ekonomik zulme işaret etmeyi denedi. Fakat gündelik geçim gâilesi içindeki köylülerle isyana ve başkaldırıya dair bir şeyler söylemenin anlamı yoktu.

Gündelik işlerin yoğunluğu ve yaptığı işin beyhudeliği Vera'nın buraya ilk geldiğindeki coşkulu romantizmini tüketmişti. Studentsy'deki deneyimleri neticesinde, onlarla birlikte yaşamaya başlamadan önce Rus halkı hakkında ne kadar az şey bildiğini görünce oldukça sarsılmıştı. Her ne kadar çocukluğunu Rusya kırsalında geçirmiş olsa da 1877 yılının sonbaharında "yirmi yaşında, halkın karşısında meseleden bihaber bir çocuk gibi durduğunu" fark ediyordu.⁸⁰ Studentsy'de kendisini biraz olsun rahatlatacak bir aile ve arkadaş desteğinden yoksun şekilde çalışırken hayatında ilk kez "köy hayatı ile yüz yüze" gelmişti.⁸¹

Vera, Studentsy'de propaganda faaliyeti yürütecek zaman bulamamıştı fakat halkçılığın gençlik arasında yayıldığı bir dönemde sırf köyde bulunmuş olması bile onu polis nezdinde şüpheli kılıyordu. Üçüncü Dairedeki memurlar bölgeden sorumlu jandarmaya daha 20 Aralık 1877 gibi erken bir vakitte Vera'nın gözaltına alınmasını önermiş⁸² fakat Vera hakkında

78 V. Figner, *Zapechatlennyi trud*, C. 1, s. 153-54.

79 Ibid., C. 1, s. 154.

80 Ibid.

81 Ibid., C. 1, s. 153.

82 Üçüncü Daire [veya Şube] ülke sınırları dâhilinde devletin güvenliğini sağlamaktan sorumlu birindi. Jandarma Üçüncü Daireye bağlıydı.

herhangi bir işlem yapılmamıştı.⁸³ Ne var ki 10 Ocak 1878'de Aleksander Solovev, Vera'nın kapısında belirecek ve çevre mensuplarından bir kısmının ifşa olduğunu, gecikmeksizin Studentsy'den ayrılması gerektiğini söyleyecektir.⁸⁴ İşinden tümüyle ayrılmadan önce durumun ne kadar ciddi olduğunu anlamaya çalışan Vera, Dr. Popov'dan eyalet başkentine birkaç günlüğüne gitmek için izin istedi.⁸⁵ Vera, *Zemstvo* yöneticisinin rızasıyla 10 Ocak günü gece geç vakitte, Solovev'le birlikte Samara'ya gitmek üzere yola çıktı. Aynı gece Ivanchin-Pisarev ve Bogdanovich'le buluştu. Vera ilk başta arkadaşlarının hemen gözaltına alınacakları tehlikesine dair kaygılarını dikkate almadıysa da sonra o da onlara hak verdi.⁸⁶ Popov'a acil bir ailevi mesele olduğunu söyleyerek istifasını sundu ve Studentsy'den bir daha dönmek üzere ayrıldı.⁸⁷

Vera ve arkadaşları birkaç hafta içinde yeni bir siyasi canlılığın ele geçirdiği St. Petersburg'a dönmüş bulunuyordu. Geride kalan iki ay zarfında "193'ler Davası" St. Petersburg'daki kamuoyunun gündemini tümüyle işgal etmişti. Çarın neredeyse her bir siyasi görüşten tebaası, mahkemeden gelen haberleri yakından takip ediyordu. Davada çoğu imtiyazlı geçmişe sahip 193 genç Rus, imparatorluk aleyhine devrimci kışkırtmada bulunmaktan yargılanıyordu. Sanıkların büyük kısmı 1874'teki "Halka Git!" hareketine katılanlardan oluşuyordu. Üç yıldan fazla süredir, St. Petersburg İlk Derece Tutukevi'nde duruşma gününün gelmesini bekliyorlardı. Bu davada daha ilk baştan hapishaneye konulmuş onlarca erkek ve kadın, geçen sürede ya akıllarını ya da hayatlarını kaybetmişti. 193 kişi ise zorlu hapishane koşullarında hayatta kalabilmiş, 23 Ocak 1878'de dava sona erdiğinde, akıbetlerini öğrendikleri âna kadar da serbest

⁸³ Vera Petrovna Chepurnova dosyası ile ilgili 20 Aralık 1877 tarihli talimat, GARF, fond 112, opis' 1, delo 486, l. 12.

⁸⁴ Aleksander Ivanoviç Ivanchin-Pisarev'in 19 Mayıs 1881 tarihli sorgusu, GARF, fond 112, opis' 1, delo 503, l. 43-44.

⁸⁵ N. S. Popov'un 16 Şubat 1878 tarihli sorgusu, GARF, fond 112, opis' 1, delo 486, l. 90.

⁸⁶ A. I. Ivanchin-Pisarev, *Khozhdenie v narod* (Moskova: Molodaia Gvardia, 1929), s. 88-89.

⁸⁷ N. S. Popov'un 16 Şubat 1878 tarihli sorgusu, GARF, fond 112, opis' 1, delo 486, l. 90-91 ob.

bırakılmamışlardı.

Onlarca sanık suçlu bulunarak hapis, ağır çalışma veya sürgün cezalarına çarptırılmış fakat büyük kısmı da beraat etmişti.⁸⁸ Hapishanede geçirilen aylar ve yıllar serbest bırakılanların sadece radikal hislerini artırmış ve salıverilmelerinden sonraki birkaç gün içinde başkentteki yeni devrimci çevrelere katılmışlardı. Sonuç itibarıyla St. Petersburg'daki bilindik radikallerin evleri sabahtan akşama dek, bundan sonraki siyasi faaliyetleri planlamak üzere gelen yeni yoldaşlarla dolup taşıyordu.⁸⁹ Beraat edenlerden daha hiçbiri kesin bir plan yapamadan 193'ler Davası'nın sanıklarından olmayan bir yoldaşları devletle girilen radikal mücadelede kararlı ve şiddete başvuran bir aşamanın ilk adımı atacaktı. 24 Ocak 1878 günü sabah erken vakitte uzun bir süre çok da göze batmadan radikal çevrelerde bulunmuş soylu sınıftan gelen genç bir kadın, Vera Zasulich, St. Petersburg'un askeri valisi General Fyodor Trepov'un makamına girdi. Zasulich generalden çeşitli taleplerde bulunmaya gelmiş kalabalık bir grubun arasındaydı. Trepov kendisine yaklaştığında Zasulich omzundaki şalın altından bir tabanca çıkararak kısa mesafeden doğrudan Trepov'a ateş etti. Çıkan kargaşada Zasulich herhangi bir direnç göstermedi ve hemen yakalandı. Generali neden vurduğu sorulduğunda başarısız suikastçı, eylemi Trepov'un siyasi bir mahkûma yaptığı işkenenin intikamını almak için gerçekleştirdiğini söyledi.⁹⁰ Zasulich'in ateşlediği silah Trepov'u öldürmeyi başaramamıştı ama teşebbüs ettiği şey önceden tahmin etmiş olamayacağı sonuçlar doğurdu. Sergei Kravchinskiy'in belirttiği gibi, Zasulich'in eylemi siyasi şiddete "en güçlü itkiyi sağladı. Siyasi şiddetin üzerine kutsal bir hâle kondurarak onu, kendini kurban etme düşüncesiyle ve kamuoyu desteğiyle güçlendirmiş oldu."⁹¹ Rus devrimcilerinin terörizmi hedeflerine ulaşabilmek için en

88 Venturi, *Roots of Revolution*, s. 591. Çok kişinin beraat etmesi ilk başta adaletin işlediğini gösterir gibidir fakat hükümetin sanıkların aleyhinde pek de kanıta sahip olmadığını ve bu genç insanların mahkeme başladığında zaten üç-dört yıldır hapishanede bulunduğunu unutmamak gerekiyor.

89 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 156.

90 Jay Bergman, *Vera Zasulich: A Biography* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1983).

91 Kravchinskii, *Underground Russia*, s. 36.

uygun metot olarak benimsemesi için yaklaşık bir buçuk yılın daha geçmesi gerekiyordu. Ne var ki Zasulich'in teşebbüs ettiği suikastın uyandırdığı ilgi Rusya'daki radikalleri daha da ateşledi. Jürinin iki ay sonra Zasulich'in beraatına karar vermesi meydandaki ateşi daha da artırmaktan başka bir işe yaramadı. Zasulich'in suçunu kendiliğinden kabul ettiği düşünülecek olursa beraat etmiş olması devrimciler açısından yeni bir kutlama nedeniydi sadece, zira Rus toplumunun çarlığa karşı direnişinin hangi boyutlara ulaştığını gösteriyordu.⁹²

Ne var ki Zasulich'in, Trepov'un zalimane yöntemlerine verdiği şiddet nitelikli karşılık Rus devrimcileri arasındaki bir ayrışmayı da gün yüzüne çıkaracaktı. Her ne kadar bazı halkçılar hâlâ taşradaki çalışmalara devam etmek istiyorsa da Zasulich'in eyleminin kazandığı şöhretten cesaret alan diğer grup, aktivistlerin bundan sonra şehirlere odaklanması ve siyasi şiddeti devam ettiren başka eylemleri gündemlerine alması gerektiğine inanıyordu. Vera Figner ilk gruptaydı. Halkçıları "taşraya yönlendiren o mukaddes dürtüyü" hâlâ tüm gücüyle içinde hissediyordu.⁹³ Çok yakın zamanda yaşadığı dönüşümün verdiği coşku henüz taze iken halkın arasında çalışmaya yönelik güçlü arzusu "rasyonel engellerle" azalacak gibi değildi.⁹⁴ Sonuç itibarıyla 1878 Mart'ında Vera, başkentteki yoğun radikal canlılığa rağmen aynılıkçı arkadaşları Bogdanoviç, Solovev, Ivanchin-Pisarev ile kısa süre önce serbest kalan Nikolay Morozov'la birlikte kırsal bölgelere gitmek üzere yola çıktı.

Esasında Morozov devrimcilerin şehir merkezlerine odaklanması gerektiğini düşünüyordu ama taşraya giderken Vera'ya eşlik ediyordu çünkü onun yanında olmak istiyordu. Şöyle yazar Morozov: "Ona öyle âşıktım, öyle hayranlık besli-

⁹² Beraatin ardından Zasulich'in avukatı P.A. Aleksandrov, işini iyi yaptığını söyleyen bir tebrik telgrafı alacaktır. Telgrafı gönderen üç kişiden biri Vera Figner'dir. Bkz. Troitskii, "Vospominaniia Very Figner", 64. Louise McReynolds'un ifadesiyle, "Zasulich'in yargılanması dönüşü olmayan siyasi bir noktayı işaret ediyordu: Jüri üyeleriyle temsil edilmiş olan sivil toplum otokrasiden kopmaya devam ediyordu." Louise McReynolds, "Witnessing for the Defense: The Adversarial Court and Narratives of Criminal Behavior in Nineteenth Century Russia", *Slavic Review* 69 (Güz 2010), s. 620.

⁹³ Philip Pomper, *The Russian Revolutionary Intelligentsia* (New York: Thomas Y. Crowell, 1970), s. 122.

⁹⁴ Ibid.

yordum ki ... kendimi onun ellerine bırakıvermiştim."⁹⁵ Bu hislerinin Vera'da karşılığı olup olmadığını bilmemesine rağmen yine de devrimci faaliyetlerin hangi yönde ilerlemesi gerektiğine dair daha iyi bulduğu yargıya ve devrimci sadakatine aykırı hareket etti, zira bu şekilde aşkının yanında olmanın hazzını yaşayabilecekti. Fakat Morozov'a göre hislerinde yapayalnız da değildi: Solovev ile Bogdanoviç de Vera'ya âşıktı.⁹⁶ Görüşüne bakılırsa grup içerisinde, köylüler arasında yapılacak çalışmadan sonuç alınacağına inanan tek erkek Ivanchin-Pisarev'di. Fakat o da Vera'nın cazibesine kapılmamış sayılmazdı. Ivanchin-Pisarev yıllar sonra o günleri hatırlarken bu "eğitilmiş, zeki, oldukça çekici ve hassas yoldaşın" yanında saatlerin su gibi akıp gittiğini yazacaktır.⁹⁷

Tambov'da uygun çalışma pozisyonu bulamayan beşli, Saratov'a geçti.⁹⁸ Cana yakın insanları, radikal faaliyetlere dair uzun bir geçmişinin yanında, ana demiryolu hattı ve Volga Nehri boyunca uzanan kıskanılasi konumuyla "Saratov'daki solcu hareket, Volga kıyısındaki şehirler arasında en büyük nüfusa sahipti".⁹⁹ Vera Saratov'da hedefleri açısından sonuç alabileceği bir iş aramakla meşgulken Nikolay Morozov yoldaşına karşı beslediği hisler nedeniyle başka herhangi bir şeyle ilgilenebilecek durumda değildi. Günlerini Vera'nın bu denli yakınında geçirmek zorunda kalmasına rağmen kendisiyle duygusal bir ilişkiye girip giremeyeceğini bilmiyor olmasına daha fazla dayanamayan Nikolay en nihayetinde hislerini, kasabaya gidişlerinden birkaç hafta sonra uzun, dokunaklı bir mektupla dile getirdi.¹⁰⁰

Vera'nın bu duruma verdiği karşılık, onun devrimci davaya ne kadar derinden inanmış olduğunu göstermektedir. Arkadaşının mektubunu bir mektupla cevapladı Vera. Devrime verdiği önceliğin özel hayatında aşka yer bırakmadığını "fedakâr bir

95 Morozov, *Povesti moei zhizni*, C. 2, s. 229.

96 Ibid., C. 2, s. 246.

97 Ivanchin-Pisarev, *Khozhdenie v narod*, s. 93.

98 GARF, fond 112, opis' 1, delo 503, l. 44.

99 Rex A. Wade ve Scott J. Seregny (Ed.), *Politics and Society in Provincial Russia: Saratov, 1590-1917* (Columbus: Ohio State University Press, 1989), s. 49-72.

100 Morozov, *Povesti moei zhizni*, C. 2, s. 258-60.

ruhun hüznüyle” (bu, reddedilmiş âşık Morozov’un düşüncesidir) bildirdi.¹⁰¹ Vera böyle davranarak teklifi reddetmiş olmasının Morozov üzerinde yaratacağı tahribatı azaltmak istemiş olabilir elbette ancak hiçbir şeyin kendisini siyasi taahhütlerinden koparmaması için kişisel hayatından vazgeçmeye yeminli olmak, döneminin devrimci kadınlarının genel itibarıyla sahip olduğu bir karakteristiği ifade eder. Erkek yoldaşlarının aksine devrimci kadınlar hiçbir zaman, bunların hepsine aynı anda sahip olabileceklerine inanmadı. Davaya adanmış olmanın bütün ilgi ve tutkularını tüketmiş olması gerektiğini düşünüyorlardı. Sonuç olarak da bu kadınların çoğu ne evlendi ne de çocuk sahibi oldu. Sadece devrimci hareketle nikâhlanmışlardı, maddiyata dair hisleri yoldaşlarına ve daima muhtaç durumda olan halka yönlendirilmişti.¹⁰² Vera’nın Morozov’a verdiği cevap devrimci kadınların genel tutumuyla uyumluydu. Bu yüzden de Vera böyle duygusal bir ilişkiye başlayamayacağını gerekçesi olarak kendini radikal emellere adanmış olmasını gösterdiğinde, Morozov arkadaşının verdiği cevabın doğruluğunu sorgulamaksızın durumu kabullendi.

Vera’yla ilişkisinin akıbeti kesin olarak belli olunca Morozov St. Petersburg’a gitmek üzere Saratov’dan ayrıldı. Ona göre devrimci çalışmaların yönü, köylerde yapılan propaganda faaliyetlerinden siyasi özgürlüğü sağlamak üzere hükümetle yapılacak doğrudan mücadeleye çevrilmeliydi. Fakat o an itibarıyla Vera, taşrada çalışmanın ötesinde herhangi bir şey tasavvur edemiyordu. Nihayet sabrının karşılığını aldı. Yaz ortasında Ivanchin-Pisarev, Solovev ve Bogdanoviç kâtip olarak çalışmaya başladı. Vera ise Petrovsk *uyezdindeki* Viazmin köyünde sağlık memurluğu işi buldu.¹⁰³

Vera, Viazmin’deki işine resmî olarak 1 Temmuz 1878’de başladı.¹⁰⁴ Çok kısa bir süre sonra Eugenia Figner de kardeşi-

101 Ibid., C. 2, s. 261.

102 Bu eğilimi 1860’ların kadın radikallerinde de tespit etmek mümkündür. 1870 ve 1880’lerdeki muadillerinden daha az sayıda olsalar da, 1860’ların radikalları büyük oranda çocuk sahibi olmadan ölecektir. Koblitz, Science, Women, and Revolution, s. 72.

103 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 161.

104 “Narodovol’tsy v saratovskii gubernii”, Sovetskie arkhivy 2 (1991), s. 80.

nin yanına geldi. On aydan uzun bir süre iki kardeş "tek bir zihin ve tek bir ruh" gibi birlikte çalıştı.¹⁰⁵ Sağlık memurluğu eğitimi almış olan Eugenia'nın ablasına sunduğu katkıya paha biçilemezdi. "Aile hekimlerinin genç cerrahlarla birlikte şehir hastanesinde bütün bir yıl boyunca baktığı hasta sayısınca"¹⁰⁶ insana, bu iki kadın sabahın beşinden akşama kadar çalışarak hizmet veriyordu.¹⁰⁷

1870'lerde köylere gitmiş olan devrimciler kendilerini davalarına ne kadar adanmış olurlarsa olsunlar, oldukça zor günler geçiriyordu. Çoğunca, kendilerinden şüphe duyan halkın arasında uzun saatler boyunca çalışmak zorunda kalan radikal entelijansiya için taşra hayatı ancak sıkıcı, yorucu ve yalnız sıfatlarıyla nitelenebilirdi.¹⁰⁸ Halkçı bir lider ve aynı zamanda Vera'nın eski oda arkadaşı Dora Aptekman'ın kuzeni olan Osip V. Aptekman 1870'lerde Rus köylüleri arasında nasıl çalıştığını anlatırken şu ifadeleri kullanır: "Ciddi bir yılgınlık hissi ile çalışıyordum halkın arasında ve şunu acı bir şekilde fark etmiştim: Cepheye yalnız başına giden, savaşçı değildir."¹⁰⁹

Her taraftan hasta kuşatması altında olmalarına rağmen Figner kardeşler, yine de sorumluluklarını artırmaya ve Viazmin'de bir okul açmaya karar verdi. Petrovsk bölgesinde eğitimin içler acısı hâlini gördüklerinde dehşete düşmüşlerdi. Özgürlük Fermanı'nı takip eden dönemde eğitime gittikçe daha fazla önem verilmeye başlanmıştı ancak Viazmin'i çevreleyen üç bölgede okul bulunmuyordu. Hizmet ettikleri insanların sadece fiziksel sağlıklarından daha fazlasına katkıda bulunmak isteyen kadınlar, Eugenia'nın köylülere, köylülerin kendi ilgileri çerçevesinde talep edecekleri her şeyi ücretsiz öğretmesini kararlaştırdı. Eugenia öğrencilerin kalem, kâğıt veya kitap almak zorunda olmadığı bir okul açtığını ilan eder etmez kız

105 V. Figner, "Evgenia Nikolayevna Figner", s. 21.

106 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 162.

107 V. Figner, "Avtobiografi Very Figner", Deiateli SSSR: Revoliutsionnogo dvizheniia Rossi entsiklopedicheski slovar' Granat içinde (Moskova: Sovetskaya Entsiklopediia, 1989), s. 466.

108 Hardy, Land and Freedom, s. 148.

109 S. S. Volk (Ed.), "Narodnaia Volia" i "Chernyi Peredel": Vospominaniia uchastnikov revoliutsionnogo dvizheniia v Peterburge v 1879-1882gg. (Leningrad: Lenizdat, 1989), s. 7.

ve erkek çocuklarından oluşan yirmi beş kişi kayıt yaptırmıştı bile.¹¹⁰

İki kardeş aylar boyunca yorucu ama tatmin edici bir çalışma yürüttü. Gün içinde Vera hastalarla ilgileniyor, Eugenia ise eğitim veriyordu. Akşam saat on veya on bir gibi de iki kadın, köylüleri evlerinde ziyaret ediyordu. Vera ve Eugenia ev sahibinin kulübesine doluşan komşu ve akrabalarından müteşekkil kalabalığa ilerici makaleler ve şiirler okuyor, arazi sahipleri ve yetkililerle olan ilişkileri hakkında konuşuyor, hastalarının ve öğrencilerinin “sorunlarını, umutlarını ve nelerden keyif aldıklarını” dinliyordu.¹¹¹ Bir sonraki gün şafakla birlikte tekrar işe başlıyorlardı. Yıllar boyunca alıştıkları lüks ve konfordan uzak kalmış olan Figner kardeşler, “o anda yaşamakta oldukları hayatın büyüleyici bir cazibesi” olduğunu fark etti.¹¹² Viazmin, Studentsy kadar vahim durumda değildi.¹¹³ Bu yönüyle Vera’nın daha önceki görevinde yaşadığı gibi bir moral bozukluğuna da neden olmuyordu. Kendisinin ve kardeşinin yardıma muhtaç insanlara tek taraflı ilgisinden ziyade, burada kendilerine ihtiyaç duyulduğunu hissediyorlardı. Kendilerini belki de ilk defa “fuzuli” bir işle meşgul oluyormuş gibi görmüyorlardı.¹¹⁴

Viazmin’deki ikametinden altı yıl sonra Vera, her ne kadar köyde tamamen devrimci niyetlerle bulunduysa da eğer Petrovsk’ta yaşadığı ve çalıştığı gibi başka bir ülkede yaşamış ve çalışmış olsa idi, topluma faydalı bir birey olarak addedileceğini söyleyecektir.¹¹⁵ Ne var ki II. Aleksander Rusyası’nda köylülerin menfaati yönünde yaptığı çalışmalar onu gittikçe artan bir takip ve şüphenin konusu hâline getiriyordu. Vera ve Eugenia ile esasında aynı tarafta olduklarını anlayan köylüler, onları

110 Vera N. Figner’in 4 Mart 1883 tarihli itirafnamesi, GARF, fond 102, 7th proizvodstvo, opis’ 1884, delo 747.

111 GARF, fond 102, 7th proizvodstvo, opis’ 1884, delo 747.

112 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 164.

113 Petrovsk uyezdi Saratov şehrinin oldukça verimli bir bölgesinde yer alır. Zengin siyah toprağı, Vera’nın daha önce çalıştığı Studetsy’deki fakir toprağı nispetle daha yüksek bir yaşam standardı sunar. Bkz. Wade and Seregny, Politics and Society, s. 18.

114 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 164.

115 “Rech Very Nikolaevny Figner”, s. 280.

köy ve yöre toplantılarına çağırmaya, hükümet yetkililerinin baskı, zorbalık ve taleplerine karşı kendilerini savunmalarını istemeye başladı. Bu tip toplantılara gittikçe daha çok katılmaya başlayan sağlık memuru ile öğretmen, taşradaki soyluları öfkeliendiriyordu. Vera, kendisinin ve kardeşinin, köylülerin menfaatlerini destekliyor ve köyde bulunuyor oluşlarının "geleneksel sömürü zevkini tehdit" ettiğini söyler.¹¹⁶ Bunun sonucu, Fignerler'i köylülerden uzaklaştırmaya, Viazmin'den kovmaya yönelik pek çok teşebbüste bulunulmuş olmasıdır.

Yaptıkları her şeyin dikkatle takip ediliyor olmasını dikkate almayan Vera ile Eugenia, 1879 kışı ile baharın ilk günlerinde de Viazmin'de kalmaya devam etti. Yetkililer ikilinin kurduğu okulu "Tanrının var olmadığı ve otokrasiyi haklı çıkaracak bir şey olamayacağı anlatılıyor" diyerek kapattı. Fakat Vera sağlık memuru olarak çalışmaya devam etti. Yaptığı işi sevdiği için ve halkın da kendisine ihtiyacı olduğunu düşündüğünden köyde mümkün olduğunca çok kalmak istiyordu. Fakat eski dostu ve ayrılıkçı yoldaşı Aleksander Solovev, Çar II. Aleksander'a 2 Nisan'da beş el ateş edince Vera'nın bulunduğu durum sürdürülemez hâle gelecekti. İmparator saldırıdan yara almadan kurtulmuştu. Fakat Solovev'in başarısız suikast girişimi Rus devrimcileri ile devlet arasında yeni, çok daha fazla şiddet barındıran bir aşamaya geçilmesine neden olacaktı. Vera da artık geri dönülmesi mümkün olmayan ölçüde bu aşamanın içine çekilmişti.

Solovev'le ilgili haberler Viazmin'e ulaştığında Vera olup bitenlere hiç şaşırmadı. Zira Solovev neler yapmayı planladığını suikast teşebbüsünden birkaç hafta önce Vera'ya anlatmıştı. Elinde avucunda ne varsa hepsini taşradaki faaliyetler için verdikten sonra Vera'ya, siyasi baskı ve keyfi otokratik yönetim devam ettikçe halkın hayatına katkı yapma planlarının başarısızlığa mahkûm olduğunu söyledi. "İmparatorun ölümünün bir dönüm noktası olarak" işlerini kolaylaştırabileceğini iddia ediyordu. "İçinde bulundukları baskı ortamı hafifleyecek ... ve entelijansiya halk arasında yaygın ve verimli bir faaliyet yap-

116 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 165.

ma imkânı bulacak"tı.¹¹⁷ Cesaretinden, kendini feda edişinden etkilenen, söylediklerinden ikna olur gibi olan Vera arkadaşına iyi şanslar dileyerek onunla vedalaşmıştı.

Solovev'in ardından bakarken, Viazmin'deki zamanının sona ermek üzere olduğunu anlamış olmalıdır. Solovev'in işleri yolunda gitmiş olsaydı bile, suikastın hedeflediği dönüm noktası hemen ortaya çıkmayacaktı. Kısa vadede beklenmesi gereken şey, büyük bir gözaltı dalgasıydı. Fakat Solovev'in başarısız olması, radikaller için olağanüstü hâl ilanı anlamına geliyordu. Jandarma hem şehirlerde hem de taşrada Solovev'in eylemiyle uzaktan bile ilgisi olabilecek herkesi toplamaya başladı. Rus muhaliflerin ve radikallerin bu şiddetli saldırıya nasıl mukabelede bulunacaklarına karar vermesi gerekiyordu.

Vera'nın verdiği karar Viazmin'den ayrılmasını ve devrimci kariyerinde yeni bir aşamaya geçmesini gerektiriyordu. *Zemstvo* yöneticilerine annesinin hastalanması nedeniyle işten ayrılması gerektiğini söyledi ve Petrovsk uyezdi'ni 29 Nisan 1879 tarihinde terk etti.¹¹⁸ Bir gün sonra köye Vera'nın Solovev davasıyla ilişkisini soruşturmak üzere gelen polislerin bulabildiği tek şey Vera'nın çoktan gitmiş olduğuydu.¹¹⁹

Vera on aylık maziye sahip işinden ve evinden ayrılmıştı ama halkın arasında yapacağı çalışmaları tümüyle terk edip etmemeye henüz karar vermemişti. Hâlâ Rus halkı arasında toplumsal ve siyasi faaliyet yürütme gerekliliğine gönülden bağlıydı. Fakat *narodnik*lerin kendilerini korumak için bazı tedbirler alması gerektiğinin de farkındaydı. Yıllar önce kurulduğu ilk günden beri Toprak ve Özgürlük Örgütü, etkin durumdaki radikallerin öz savunma yöntemi olarak devlete karşı şiddet eylemlerini uygulamaya koymaktaydı. Grubun kuruluş tüzüğünde de halkçıların halk arasında çalışmasını engelleyebilecek "hükümetteki en tehlikeli ve en önemli unsurların sistemli bir şekilde imha edilmesi" yönündeki eylemlerine, potansiyel bir ihtiyaç duyulduğu belirtiliyordu.¹²⁰ Solovev'in sui-

¹¹⁷ Ibid., C. 1, s. 171.

¹¹⁸ "Narodovol'tsy v Saratovskii gubernii", s. 85, 87.

¹¹⁹ V. Figner, *Zapechatlennyi trud*, C. 1, s. 173.

¹²⁰ Valk, Arkhiv "Zemli i Voli" i "Narodnoi Voli", s. 57.

kast teşebbüsünün ardından polisın baskısını gittikçe artırması karşısında, devrimcilerin Vera Figner'in de dâhil olduğu etkili isimleri, devletle doğrudan karşı karşıya gelmenin zamanının geldiğine inanmaya başlamıştı.

II. Aleksander'ın hayatına kasteden son saldırının ardından eyalet başkentinde ayrılıkçı arkadaşlarıyla buluşan Vera, Toprak ve Özgürlük'ün asıl geniş kanadına katılacağını ve grupta çara yönelik suikastı desteklemiş olan hizipleri destekleyeceğini açıkladı.¹²¹ Vera bütün saflığıyla kendisinin ve devrimci arkadaşlarının hükümete karşı şiddet eylemlerinde bulunduktan ve bazı siyasi tavizler aldıktan sonra halkın arasına rahatça dönebileceğini düşünmüştü. Devrimcilerin asıl olarak, propaganda faaliyetinde bulunan barış yanlısı, fedakâr insanlar olması gerektiğine ama geçici olarak kendilerini savunmak için terörizme başvurabileceklerine inanıyordu. İzleyen dört yıl bu planın ne kadar safça yapıldığını gösterecekti. Devlet ile devrimciler arasında başlayan savaş onlarca ölüyle ve yüzlerce mahkûmla sonuçlandı. Halkçılar ile hükümet arasındaki mücadele sona erdiğinde Vera Figner ve yoldaşları artık sadece devrimci değil aynı zamanda birer terörist idi.

121 V. Figner, Zapechatlennyi trud, C. 1, s. 174.

Vera Figner'in okul günlerinden.
Slav ve Baltık Bölümü, New York Halk Kütüphanesi,
Astor, Lennox & Tilden Foundations

Vera Figner, 1870'lerde.
Slav ve Baltık Bölümü, New York Halk Kütüphanesi,
Astor, Lennox & Tilden Foundations

Vera Figner, Halkın İradesi'nde.
Slav ve Baltık Bölümü, New York Halk Kütüphanesi,
Astor, Lennox & Tilden Foundations

Shlisselburg Kalesi.
Slav ve Baltık Bölümü, New York Halk Kütüphanesi,
Astor, Lennox & Tilden Foundations

ШЛИССЕЛЪБУРЖЦЫ

Shlisselburg Kalesi'nden serbest bırakıldıktan sonra Vera Figner.
Boris I. Nicolaevsky Koleksiyonu, Hoover Enstitüsü Arşivi,
Stanford Üniversitesi.

Vera Figner ve Nikolay Bukharin *Izvestiya* binasında (1935).
Uluslararası Toplum Tarihi Enstitüsü, Amsterdam.

Çarın İdam Fermanı

II. Aleksander, tebaasıyla olan ilişkisinin sevgiye dayandığına, Rusya'nın yakın tarihinde en fazla inanan yöneticiydi. Her şeyin ötesinde, Kurtancı Çar'dı o. Başka bir Romanov'un cesaret edemediği şeyi, 1861'de milyonlarca Rus köylüsünü serflik zincirinden kurtarıırken hayata geçirmişti. İzleyen on yıl içinde II. Aleksander özgürleşme sürecini eğitim, askeriye, bürokrasi ve yargı alanlarındaki bir dizi reformla destekleyecekti. Bunların hiçbiri istibdada dayanan otoritesini azaltmamıştı ama II. Aleksander bu yaptıklarıyla ve bir ölçüde ifade özgürlüğünü bahşetmek suretiyle toplumun eğitilmiş kesimi ile monarşi arasında uyum sağlayacağına gönülden inanıyordu.¹ Böylece mevcut istibdat rejiminin de bekasını sağlama almış olacaktı. Dmitriy Karakozov'un 1866'da çarın hayatına kasteden başarısız teşebbüsü, yöneten ile yönetilen arasındaki aşk senaryosuna sadece güçlendirici bir etki yaptı. Zira halk müstebit yöneticiye olan sevgisini, suikastçıya duyduğu öfke vasıtasıyla açıkça göstermişti. Fakat olayın üzerinden daha on yıl bile geç-

¹ Richard S. Wortman, *Scenarios of Power: Myth and Ceremony in Russian Monarchy, From Peter the Great to the Abdication of Nicholas II* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2006), s. 220.

meden, devam eden baskı, bir dizi hayal kırıklığıyla sonuçlanan reform ile Rusya'nın eğitilmiş gençlerinin konu olduğu bir dizi siyasi dava toplumun sabrını gitgide tükettiğinde, II. Aleksander'ın aşk senaryosu için perdenin kapanma vakti gelmiş oluyordu. Artık karşılıklı bir sevgi oyununa yer kalmamıştı. "Aşk, antitezine, şiddete başvuran devrimci eylemlere hoşgörüyle bakan, şiddetli bir öfkeye dönüşmüştü."² Sonuç itibarıyla radikallerin yeni kuşağı, taşrada barışçıl propaganda faaliyeti yürütmekten vazgeçerek hükümete karşı silah kuşandı. Artık eylemleriyle yapmakta oldukları propagandanın, toplumda tuhaf bir şekilde karşılık bulduğunu gördüler. Bu durum, onların şiddetle doldurulmuş programlarının ahlaki ve adil olduğuna dair düşüncelerini pekiştirdi.

Vera Figner 1875'te tıp okulundan ayrılırken elinde bomba yoktu. Liberal görüşlerin etkisinde ve halkın arasında bir hekim olarak çalışmaya can atan genç kadından, zorba yöneticinin siyasi saiklerle katledilmesini fiilen destekleyen kadına bir anda dönüşmemişti. Dönüşümün temelinde; edinilmiş tecrübeler, hayal kırıklıkları, umutsuzluk, tatminsizlik ve belki de en önemlisi radikal arkadaşlarının ve liberallerin açık desteği vardı. Vera kesinlikle uyumsuz birisi değildi. Doğrudan üyesi olduğu veya irtibatla bulunduğu grup veya hizipler içerisinde daima bağımsız bir yol izlemiş olsa da mesele ister tıp tahsili almak ister sosyalist teoriyi keşfetmek ister köyde bir halkçı olarak çalışmak isterse de siyasi şiddete başvurmak olsun arkadaşlarındaki ve dönemindeki gençlik ruhunun peşinden gitmişti. Rusya'da terörizmin artmasıyla ve hükümet çevreleri dışındaki eğitilmiş kesimin bu şiddet eylemlerini açıkça kınamaktan uzak durmasıyla (veya kınamayı reddetmesiyle) Vera da dâhil olmak üzere genç radikaller, toplumun sessizliğini şiddete başvuran yöntemlerin ahlakiliğinin halk tarafından onaylanması şeklinde yorumladı. Hâsılı genç devrimciler Rus Devletine yönelmiş terörizmi hem gerekli hem de etkili olan haklı bir savaş olarak görmekteydi.³

² Ibid., s. 235.

³ Siyasi şiddeti haklı bir mücadele aracı gören anlayışlar için bkz. William Ascher, "The Morality of Attitudes Supporting Intergroup Violence", *Political Psychology* 7, S. 3 (1986), s. 403-25.

Aleksander Solovev'in II. Aleksander'a düzenlediği suikast teşebbüsü, devrimci ideallerle hükümet arasındaki mücadelede önceden tahmin edilmesi mümkün olmayan bir şiddet eylemi değildi. Toprak ve Özgürlük, devlet görevlilerine karşı gerçekleştirilecek şiddet eylemlerini bir öz savunma silahı olarak zaten kabul etmiş bulunuyordu. Vera Zasulich'in General Trepov'u öldürmeye teşebbüs etmiş olması da eylem vasıtasıyla yapılacak propagandanın sahip olduğu potansiyeli göstermekteydi. Fakat Solovev'in suikast teşebbüsü devrimcilerin öfkesinin hedefini daha belirli hâle getirip, bizzat imparatorun şahsını işaret etmesiyle siyasi şiddetteki çıtayı yükseltmiş oluyordu.

1870'lerin sonlarında krallara yönelik suikastlar bütün bir Avrupa'da adeta kendi rönesansını yaşıyordu. Sadece 1878'de Almanya'da I. Wilhelm, İspanya'da ise XII. Alfonso suikastçıların hedefi olmuştu.⁴ Kısacası Vera'nın da belirttiği üzere, II. Aleksander'a suikast düzenlenmesi düşüncesi daha Aleksander Solovev bu işe teşebbüs etmeden önce bile "içten içe hissediliyordu".⁵ Fakat 2 Nisan'daki suikast fiyaskosundan ve bunun akabinde Rus radikallerinin emellerine daha da sıkı sarılmasının ardından, çarın öldürülmesi fikri bambaşka bir güç kazandı. Üçüncü Daire'nin, Solovev'le çok uzaktan bile olsa bağlantılı herkesi toplayıp götürmesini hükümetin uzun zulüm tarihinin son parçası addeden devrimciler mağduriyet örtüsünün altında, gördükleri muameleye misliyle karşılık vermeye başladı. Şiddete başvurma kararı, "ahlaki standartların askıya alınması veya yok sayılması" anlamına gelmiyordu⁶; bilakis devrimciler yüzlerini şiddete dönmüş olmalarını, kendi bakış açılarıyla yüksek bir ahlaki standardın sonucu olarak görüyorlardı: Hem kendilerini feda ediyorlardı hem de haklıydılar.

Ahlak ile siyasi şiddet arasındaki ilişkiyi ele alan bir makalede William Ascher, normalde barışçıl olan vatandaşların gruplar arası şiddeti desteklemelerine izin veren ruh hâllerini

4 Martha Crenshaw, "Thoughts on Relating Terrorism to Historical Contexts", *Terrorism in Context*, Ed. Martha Crenshaw (University Park: Pennsylvania State University Press, 1995), s. 42.

5 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 5, s. 195.

6 Ascher, "Morality of Attitudes", s. 404.

araştırır. Her ne kadar makale on dokuzuncu yüzyıl Rusyası'nı ve çarlık topraklarında ortaya çıkan devrimci terörizmi konu edinmiyorsa da ulaştığı sonuçlar Rusya'daki duruma uymaktadır. Ascher'in iddiasına göre, teröre destek verenler bakımından "meşru şiddet kullanımı için dört ölçüt bulunmaktadır: Ağır bir adaletsizliğin var olması, şiddet içermeyen araçların hepsinin kullanılmış olması, şiddetin adaletsizliklerin ağırlığına orantılı olması ve şiddetin adaletsizliği ortadan kaldırma ihtimalinin yüksek olması."⁷ Bütün bu faktörler, Rus devrimcileri 1879'da uyguladıkları terör eylemlerine karar verirken pay sahibi olmuştu. Çarı idama mahkûm eden erkekler ve kadınlar, ülkelerinde değişimi başlatma ihtimali olan en büyük şeyin bu eylemler olduğunu düşünüyordu. Geçmiş yıllarda kullandıkları şiddet içermeyen eylemlerin sonuç vermemesi nedeniyle hayal kırıklığı yaşıyorlar, bu barışçıl yöntemlerin başarısızlığa mahkûm olduğuna inanıyorlardı. Başarıya geleneksel yöntemlerle ulaşabilmeleri için sayıları çok azdı, sorun çok büyüktü ve polis çok sert muamele ediyordu.⁸ Mahkûm olan teröristlerden biri, mahkemedeki ifadesinde şöyle demişti: "Rusya'daki hayat beni böyle olmaya zorlamamış olsa hiçbir zaman terörist olmazdım."⁹ II. Aleksander'ı zalim, despot bir yönetimin birebir tecessüm etmiş hâli olarak gören, daha önceden barışçılken 1879'da öncelikle şiddete başvuran araçları benimsemiş radikaller, çarı sadece Rus halkının haklarını kullanamıyor olmasından değil, Rusya'nın radikal gençliğinin istikrarlı şekilde hapsedilmesi ve sürgüne gönderilmesi sonucunda yitirilen hayatlardan ve tarumar edilmiş zihinlerden de sorumlu tutuyordu.¹⁰

Siyasi şiddet taraftarları taşrada devrimci bir fırtınayı teklifleme umuduyla Rus halkıyla ilişki kurmayı istiyordu. II. Aleksander hükûmeti de beklenebileceği üzere, böyle bir geliş-

7 Ibid., s. 419.

8 A. V. Tyrkov, *K sobytiu 1 marta 1881 goda* (Rostov-on-Don: Tipografiia donska-ya rech, 1906), s. 8.

9 A. V. Iakimova-Dikovskaya, M. F. Frolensko, vd. (Ed.), "Narodnaia Volia" v dokumentakh I vospominaniiakh (Moskova: Izdatel'stvo obshchestva politkatorzhan, 1930), s. 251.

10 Ibid., s. 92-93.

meyi engelleme derdindeydi. Rus radikaller devletin eylemlerinin kendini savunma temeline dayandığını kabul etmektense Üçüncü Daire'nin propaganda faaliyeti yapanları tutuklama çabalarını, hakka ve hakkın savunucularına tatbik edilen hak-sız bir zulüm olarak gördü. Devrimciler gittikçe artan tutuklamaları, hükümetin hastalık, pislik ve yoksulluğa batmış halkı savunabilmek için çalışmak isteyen imtiyazlı gençlerin fedakâr amaçlarını engelleme yönündeki planlı çabası olarak tarif ediyor, böylece kendilerini bütün olası ithamlardan kurtarıyordu. Vera, jandarmanın Solovev'in suikast teşebbüsünün ardından kaldığı köye gelerek kendisini sorgulamak için aramasına köylülerin verdiği tepkiyi anlatırken, bu kendini temize çıkarma metoduna başvurur. Jandarmanın suikastçı ile olan bağlantısı nedeniyle geldiğini kabullenmekle birlikte, meseleyi köylülerin verdiğini iddia ettiği cevapla ilişkilendirerek, gözaltına alınmış olsaydı -ve okuyuculara daha yüzlerce başka kişiyi de düşündürtmüş olur- bunun asıl nedeninin şiddet taraftarı olması değil, köylülerin menfaatlerini desteklemesi olduğu sonucunu çıkartmak ister. Vera, müşterek bir ithamı, kim oldukları belirtilmemiş bir grup zavallı köylünün ağzından aktarır: Savunmasız insanların savunucuları saldırı altındaydı "çünkü onlar köylüler için ayağa kalkmıştı".¹¹ Bu yeni yeni olgunlaşmaya başlamış teröristler için genel olarak devlete, özel olarak da çara yöneltilmiş şiddet "devrimcileri halktan ayrı bırakan engellerin yıkılması için bir araç" hâline gelmiş oluyordu.¹²

1879 baharında Viazmin'deki işinden ayrılan Vera, kız kardeşi Eugenia ve birkaç radikal arkadaşıyla birlikte kısa süreliğine Tambov'da kaldı.¹³ Bu genç radikaller birlikte zaman geçirmekten hoşlanıyorlardı ama genel itibarıyla aralarında bir uyumun olduğundan bahsedilemezdi. Bilakis Rus radikalleri, kaynaklar ve hedefler hususundaki tartışmalar nedeniyle paramparçaydı. Pek çok radikal, taşrada devam eden devrimci faaliyetlerin etkisiz olduğunu söylüyor ve daha doğrudan, etkili ve şiddete başvuran bir yolun tercih edilmesi gerekti-

11 V. Figner, Zapechatlennyi trud, C. 1, s. 174.

12 Anna İakimova, "Iz dalekogo proshlogo (Iz vospominanii o pokusheniiakh na Aleksandra II)", Katorga i Ssylka 1 (1924), s. 9.

13 V. Figner, Zapechatlennyi trud, C. 1, s. 205.

ğine inanıyordu. Diğerleri ise terörizmin radikal emeller ve sosyalist hayaller için ölüm fermanı anlamına geldiğini iddia ediyordu. Solovev'in çara düzenlediği suikast ile Nikolay Morozov'un "Siyasi Cinayet Üzerine" başlıklı kışkırtıcı makalesi sonrasında tartışma, artık sonlandırılması gereken bir mesele hâline gelmişti.¹⁴ Örgüt içindeki bölünmeleri ortadan kaldırma arzusuyla haziran sonunda, Toprak ve Özgürlük'ün genel kurul toplantısı yapılması planlandı.¹⁵

Siyasi şiddet taraftarı on bir devrimci, Toprak ve Özgürlük'ün Voronezh'deki toplantısından birkaç gün önce Lipetsk'de gizlice buluştu. Düşündükleri şeyin Voronezh'deki toplantıda kaçınılmaz bir ayrışmaya yol açacağının farkındaydılar.¹⁶ Aleksander Mikhailov ve Andrei Zhelyabov gibi dinamik isimlerin öncülüğünde grup, Rusya'da hâlihazırda mevcut bulunan siyasi baskı göz önüne alındığında, halk adına sürdürülebilir bir faaliyet imkânının olmadığına karar verdi. Devlet siyasi ve toplumsal sorunların tartışılmasına ve çözümlenmesine imkân sağlayacak genel özgürlükleri kabul edene dek, hükümetle güç kullanarak yapılacak bir mücadeleye başlamak gerekiyordu.¹⁷ Grup, devrimci hareketin siyasi meselelere yoğunlaşması gerektiğinde tam ittifak sağlayarak, kendisini "Yürütme Komitesi" olarak ilan etti ve uyacakları bir dizi kural ile etik kodu karara bağladı.¹⁸ Yürütülen faaliyetin mahiyeti icabı az sayıda üye olması gerekiyordu ama grup komiteye başka erkek ve kadın üyeler de dâhil etmek istedi. Potansiyel üyeler arasında Vera Figner, Anna Yakimova, Aleksander Presniakov

14 Morozov, *Povest moei zhizni*, C. 2, s. 415–18; M. P. Popov, "Iz moego revoliutsionnago proshlago (1878–1879gg.)", *Byloe* 7 (1907), s. 274–76.

15 "Narodnaia Volia"—Degaevshchina—Protssess 14-ti (St. Petersburg: Izdanie i tipografiia S. M. Propper, 1907), s. 9.

16 Bu buluşmada hazır bulunanlar arasında Toprak ve Özgürlük üyesi olan kişiler de vardı, gruba üye olmamakla birlikte teröre başvuran bir mücadeleye yakınlık duyanlar da. İsimler şöyledir: A. I. Barannikov, A. I. Zheliabov, A. A. Kviatkovskii, N. N. Kolodkeviç, A. D. Mikhailov, N. A. Morozov, M. N. Olovennikova-Oshanina, L. A. Tikhomirov, M. F. Frolenko, S. G. Shiriaev, ve G. D. Goldenberg. Bkz. "Kalendar' Narodnoi Voli", Iakimova-Dikovskaya vd., "Narodnaia Volia" içinde, s. 260.

17 Morozov, *Povesti moei zhizni*, C. 2, s. 421.

18 Polonskaya, "K istorii partii Narodnaia Volia", s. 5.

ve Sofia Ivanova'nın isimleri de bulunuyordu.¹⁹ Eylem planlarını belirlemiş olan Lipetsk toplantısı katılımcıları, Voronezh'e gitmek üzere yola çıktı. Ya arkadaşlarını ve yoldaşlarını mücadelelerinde kendilerine katılmaları için ikna edecekler ya da kendileri Toprak ve Özgürlük'ten ayrılacaklardı.²⁰

Vera, Voronezh toplantısına Mikhail Popov'un daveti üzerine katılmıştı.²¹ Toplantı için bir araya gelenler, propagandanın mı yoksa siyasi şiddetin mi destekleneceği hakkındaki çözülmesi gereken acil soruyla uğraşırken bir miktar vakit kaybetti. Daha sonra çabalarının sonuç vermeyeceğini baştan bildiğini belirten halkçı ve geleceğin Marksisti Georgiy Plekhanov terörizm meselesini gündeme getirdi ve katılımcıları, terörizmi tehlikeli ve son kertede etkisiz bir yöntem olarak gördüklerini duyurmaları gerektiğine ikna etmeye çalıştı.²² Plekhanov, siyasi terörün, Rusya'nın siyasi ve toplumsal sisteminde gerçekleşecek temel bir reformu tetiklemeyeceğini iddia etti; Aleksander'ın isminin başına roman rakamları getirmekten başka bir işe yaramayacaktı.²³ Fakat toplantıya katılanların çoğunluğu onunla hemfikir değildi. Halkçıların büyük kısmı, taşradaki tecrübelerine dayanarak faaliyetlerini yürütebilmek için siyasi özgürlüğün esas teşkil ettiğini ve böyle bir özgürlüğü elde etmenin yegâne yolunun hükümetle girişilecek silahlı mücadele olduğuna inanıyordu. *Narodnik* arkadaşlarının verdiği karşılıkla cesareti kırılan ve siyasi teröre başvurmayı istemeyen Plekhanov, acıklı bir şekilde Toprak ve Özgürlük'ten çekildi. Başkalarının da ayrılmasını veya örgüt içinde tümünden bir ayrışma yaşanmasını istemeyen grup, herhangi bir şey yapmamaya karar verdi. Sonuç olarak üyeler, örgütün tüzük ve yönetmeliklerinde hiçbir değişiklik yapmadan toplantıdan ayrılmış

19 David Footman, *Red Prelude: A Life of A. I. Zheliabov* (Londra: Barrie and Rockliff, 1968), s. 100.

20 A. P. Pribyleva-Korba ve Vera Figner, *Narodovolets Aleksandr Dmitrievich Mikhailov* (Leningrad: Gosudarstvennoe Izdatel'stvo, 1925), s. 135; G. S. Kan, "Narodnaia Volia": Ideologiya i lidery (Moskova: Izdatel'stvo "Probel", 1997), s. 54.

21 Popov, "Iz moego revoliutsionnago", s. 273.

22 S. S. Volk (Ed.), "Narodnaia Voli" i "Chernyi Peredel": Vospominaniia uchastnikov revoliutsionnogo dvizheniia v Peterburge v 1879–1882 gg. (Leningrad: Lenizdat, 1989), s. 6.

23 Ibid., s. 89.

oluyordu. Ancak hükümete karşı yürütülen silahlı mücadele-
nin, grubun programının, devlet örgütlenmesinin dağıtılması-
na ilişkin kısmıyla uyumlu olduğuna karar verilmişti.²⁴ Siyasi
propaganda taraftarlarının, Toprak ve Özgürlük içerisindeki
dayanışmayı muhafaza etme amacıyla şiddet eylemlerine te-
mayül gösteren arkadaşlarının, belli bir dereceye kadar bağımsız
olarak "Solovev'in yaptığı işi devam ettirmesi" gerektiğini
kabul etmiş olmaları, o an için terör eylemlerini savunanları
tatmin etmişti.²⁵

Voronezh toplantısı bittiğinde, Vera da dâhil olmak üzere
pek çok halkçı, taşra kentlerini St. Petersburg'a gitmek üzere
terk etmişti. Vera, Solovev'le olan bağlantısı nedeniyle hâlâ tu-
tuklanma tehdidi altındaydı. O da takma bir isim ve sahte bir
geçiş belgesiyle devrimci yeraltında yaşamaya başladı. Sado-
vaia Ulitsa'daki aile evine dönmek yerine, devrimci arkadaşı
Aleksander Kviatkovskiy ile Lesnoi semtinde bir daire kirala-
dı.²⁶ Vera ile Aleksander arasındaki ilişki tümüyle idealist ni-
telikteydi. Birlikte yaşamaya başlamaları, devrimcilerin yürüt-
tüğü bir stratejinin sonucuydu. Devrimci önderler, geleneksel
ataerkil düzenin dışında yaşayan kadınların bu "alışılmamış"
yaşam tarzları nedeniyle başka bir şeye gerek kalmaksızın
üzerlerine şüphe çektiğini fark etmişti. Hâl böyle olunca genç
kadınlar ile grubun erkek üyeleri eşleştiriliyordu. Söz konusu
çiftler normal bir evli çift görüntüsü veriyorlar, böylece yaşam
tarzları toplumun beklentilerine uymuş oluyor, sonuç olarak
da meraklı komşular açısından şüphe duyacak herhangi bir se-
bep ortaya çıkmıyordu.

Narodniklerin siyasi şiddet taraftarları St. Petersburg'a dön-
düklerinde, Voronezh toplantısının "ihtilafı ortadan kaldırma-
dığını, sadece bastırabilmiş olduğunu" fark ettiler.²⁷ Hizipler
ne zaman kendi faaliyetlerini örgütlemeye çalışsalar, kullanı-
lacak kaynaklar ve grubun dergisi *Zemlia i Volia*'nın yönetimi
hakkında ayrışmaya giden bir tartışma patlak veriyordu. Hiç

24 Morozov, *Povesti moei zhizni*, C. 2, s. 427; Valk, *Arkhiv "Zemli i Voli" i "Narodnoi Voli"*, s. 54-57.

25 Volk, *"Narodnaia Voli" i "Chernyi Peredel"*, s. 52.

26 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 190.

27 *Ibid.*, C. 1, s. 92.

kimse grubun parçalanmasını istemiyordu ama mayalanmakta olan bir gerginlik söz konusuydu ve bir dağılma kaçınılmaz gibiydi.

10 ve 11 Ağustos günlerinde beş halkçının idam edilmesi söz konusu gerginliği had safhaya taşıdı.²⁸ Bu ölümlerin intikamının zaman geçmeden alınmasında kararlı olan²⁹ terör eylemi yanlıları, Toprak ve Özgürlük'ün barışçıl kanadıyla olan resmi bağlarını kesti ve örgüt 15 Ağustos 1879'da dağıldı.³⁰ Artık ortada iki farklı örgüt vardı. "Kara Bölüşüm" (*Chernyi Peredel*) üyeleri, köylüler arasında propaganda yürütme ve kültürel faaliyetlerde bulunma şeklindeki eski halkçı rotayı izlemeye devam etti³¹ fakat siyasi şiddet yolunu tercih edenler hükümete karşı savaş ilan ettiler. Bu radikaller grubu "halkın istediği şeyi istediklerini ve sadece onların iradesini yerine getirmek için var olduklarını" iddia ettiğinden³² "Halkın İradesi" (*Narodnaia Volia*) ismini aldı.

Halkın İradesi, Vera Figner ile Aleksander Kviatkovskiy'nin dairesinde doğmuştu ki bu daire yaz boyunca militan halkçıların fiilî karargâhı haline gelecektir.³³ Halkın İradesi'nin yürütme komitesinde, Lipetsk'teki toplantıda kendini Yürütme Komitesi ilan eden üyelerin neredeyse hepsi bulunuyordu. Lipetsk'e katılmamış olmasına rağmen yoldaşları kendisini partinin lider kadrosuna davet ettiğinde Vera, daveti memnuniyetle kabul etti.³⁴ Böylece yirmi iki kişilik komitenin yedi kadın üyesinden biri olacaktı. Halkın İradesi bu bakımdan cinsiyet eşitliği konusunda istisnai bir konum teşkil eder. Grubun üye-

28 S. S. Volk, *Narodnaia Volia, 1879–1882* (Moskova: Izdatel'stvo "Nauka", 1966), s. 94.

29 Nikolay Morozov "bu infazlara yegane cevabın dinamit ve tabanca" olduğunda ısrar ediyordu; Aleksander Mikhailov ise "hükümetin bu yaptıklarının bedelini çok ağır ödeyeceğine" söz vermişti. Bkz. A. P. Pribyleva-Korba, "Narodnaia Volia": *Vospominaniia o 1870–1880-kh gg.* (Moskova: Vsesoiznoe obshchestva politicheskikh katorzhan i ssyl'no-poselentsev, 1926), s. 41.

30 Iakimova-Dikovskaya vd., "Narodnaia Volia", s. 260.

31 Polonskaya, "K istorii partii Narodnaia Volia", s. 3.

32 Ibid.

33 Volk, *Narodnaia Volia, 1879–1882*, 95; Olga Liubatoviç, *Dalekoe i nedavnee* (Moskova: Izdatel'stvo vsesoiuznogo obshchestva politkatorzhan i ssyl'no-poselentsev, 1930), s. 75.

34 "Rech Very Nikolaevny Figner (Filippovoi)", s. 280.

leri 1860'ların ilerici ortamında büyümüşler, kadınların fiilî özgürleşmesine dair düşünceleri radikal anlayışlarına yedirmişlerdi. Ne var ki yine bu bölümde gösterileceği üzere, Yürütme Komitesinde çok sayıda kadın bulunmasına rağmen cinsiyet temelli iş bölümü anlayışı devrimci harekette bile varlığını devam ettirecekti.

Sonraki kuşaklar onları terörist olarak hatırlasa da Halkın İradesi üyeleri (*narodovols'tsy*) kendilerini Sosyalist-Halkçılar addediyordu. Toprak ve Özgürlük örgütü ile aynı amaçlara sahip olduklarını iddia ediyorlardı. Tek farklılık yöntemleriydi.³⁵ Seçtikleri yöntemin gayet adil olduğunu düşünüyorlardı. Suikast, baskıcı ve otokratik yönetimi nedeniyle gayrimeşru ilan ettikleri hükümeti devirmek için gerekli olan bir araçtan ibaretti.

Kurulan yeni partinin dergisi *Narodnaia Volia*'nın üçüncü sayısında Yürütme Komitesi, amaçlarını daha da ayrıntılandırdı. Uzun vadedeki amaç Rus toplumunun sosyalist temeller üzerinde yeniden kurulmasıydı. Böylece "özgürlük, eşitlik, kardeşlik, genele yayılmış refah ile bireyin her yönüyle gelişimi" söz konusu olabilecekti.³⁶ Fakat bu devrimcilerin daha acil nitelikli arzusu "halk üzerindeki baskıyı kaldırmak ve yönetme yetkisini Rus halkına verecek siyasi bir devrim yaratmak"tı.³⁷ "Rus halkının yaşamının bütün yönleri üzerinde merkezi devlet otoritesinin önemi ve etkisi" olduğu kabul edilerek³⁸, halkın sosyal, siyasi ve ekonomik açıdan tabi konumda olmasının "partinin vakit geçirmeksizin bütün gücüyle hükümetle aktif mücadeleye yönelmesini" zorunlu kıldığı söyleniyordu.³⁹ Sonuç olarak, Halkın İradesi Yürütme Kurulu 26 Ağustos 1879'da, Çar II. Aleksander'ı idama mahkûm etti.⁴⁰

Halkın İradesi'nin üyelerine göre çarın suikastla öldürül-

35 *Narodnaia Volia*'dan, (1 Ekim 1879), *Literatura Partii "Narodnaia Volia"* içinde (Moskova: Izdatel'stvo vsesoiuznogo obshchestva politkatorzhan i ssyl'no-positentsev, 1930), s. 1.

36 *Literatura Partii "Narodnaia Volia"*, s. 49.

37 *Ibid.*, s. 50.

38 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 194.

39 *Literatura Partii "Narodnaia Volia"*, s. 1.

40 *Iakimova-Dikovskaya vd.*, "Narodnaia Volia", s. 261.

mesi bir amaç değil, başka bir amacın aracıydı sadece. Grup üyeleri hayalperest değildi. Rusya'ya musallat olmuş yaygın sorunların II. Aleksander'ın başa geçmesinden de önce var olduğunun farkındaydılar fakat bu sorunların mevcut çardan daha fazla yaşamayacağını umut ediyorlardı. Halkın İradesi üyeleri siyasi haklardan mahrum oldukları bir devlette şiddeti bir araç, korkuyu ise silah olarak kullanmak suretiyle siyasete müdahale etme haklarının varlığını iddia etmiş oluyordu. Bu suretle, Claudia Verhoeven'in ifadesini kullanacak olursak, "tarihsel açıdan anlamlı tarzda" eylemde bulunarak, "modern siyasi özne"ler olabilmek için terörizmi "paradigmatik bir şekilde" kullanmışlardı.⁴¹ Devlet erkinin en üst kademesine yönelmiş siyasi cinayetler ya devrimcilerin hükümetten önemli reformlar ve tavizler koparmasına imkân sağlayacak ya da başarısız olunursa sabırlı ve kanaatkâr kitleleri, devletin haklı ve kahramanca bir kendini feda ediş karşısında son kertede ne kadar kırılğan ve zayıf olduğunu görkemli bir şekilde göstererek isyana teşvik edecekti.

Çarların katli, otokratik Rusya için bilinmedik bir şey değildir. On yedinci yüzyılın başlarından itibaren aristokratlar ve saray erkânı; Godunov, Shuiski ve Romanov hanedanlarının kullandığı "ilahî" hakka, imtiyazlarını hayata geçirebilmek ve yönetimin gidişatını ve kimlerin yüksek kademelere atanacağını belirleyebilmek için hiç de nadir sayılmayacak sıklıkta müdahale etmişlerdi. İşin doğrusu, Halkın İradesi'nden önceki dönemlerde iki farklı hükümet darbesi ile eski yöneticiler öldürülünüş, yeni egemenler tahta geçmişti. Fakat bu saray darbeleri sadece otokratın kim olduğunu değiştirmiş, otokratik sistemin kılına bile zarar gelmemişti. 1879'un devrimcileri, 1762 ve 1801'deki bu saray darbelerinden⁴² farklı olarak ayrıcalıkları koruyan, baskıyı teşvik eden, halkın iradesini ayakları altında çiğneyen kurumları dağıtma derdindeydi. Devrimciler, II.

41 Claudia Verhoeven, *The Odd Man Karakozov: Imperial Russia, Modernity, and the Birth of Modern Terrorism* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2009), s. 4-6.

42 1762'de II. Katerina sekiz yaşındaki oğlu Paul adına tahtta hak iddia ederek kocası III. Petro'yu tahttan indirmişti. İzleyen günlerde III. Petro komployla öldürüldü. Bu arada Katerina oğlu adına çekilmeyi reddederek tahtta kalmaya devam etti. Paul ancak 1796'da Katerina ölünce ar olabildi. Daha sonra Paul de 1801'de darbeyle öldürülecek ve oğlu Aleksander başa geçecekti.

Aleksander'ın öldürülmesi, halefini hükümet baskısının zerresinden dahi vazgeçirmese bile, suikastın sağlayacağı bilinirliğin, Sosyalist-Halkçı mesajlarının sadece ulusal değil uluslararası ölçekte de yaygınlaşmasına hizmet edeceğine inanıyordu.

Halkın İradesi'nin ilk Yürütme Kurulunu teşkil eden yirmi iki erkek ve kadın, çarlık *leviathan*'ına karşı mücadelelerini bir savaş olarak tasavvur etti. Grup üyeleri bu amaçla kendilerini tümüyle bu meseleye adadı. Yürütme Kurulu tüzüğü, üyelerin "bütün akrabalık bağlarını, kişisel yakınlıkları, aşkı ve arkadaşlığı unutarak zihinsel ve duygusal güçlerini tümüyle devrimci çalışmalara hasretmesini ve gerekirse hayatlarından vazgeçmesini" şart koşuyordu.⁴³ Tıpkı askeri bir çatışmada olduğu gibi, devrimci mücadelede de zayıf verilmesi kaçınılmazdı. Halkın İradesi üyeleri çatışma ve ölüme hazırlıklı olmalıydı. Nikolay Morozov'un belirttiği üzere, 1870 ve 1880'lerin Rus teröristleri "hem ölüm tehlikesini hem de öldürme yükümlülüğünü" kabullenmiş durumdaydı.⁴⁴ *Narodovol'tsy*'nin üstlendiği görevin doğası icabı içerdiği tehlike çoğu bakımından, cesaret kırıcı değil ilham verici nitelikteydi. Bu durum hangi araçları seçeceklerine de etki ediyordu. Başarısız olmuş diğer suikastçıların aksine Halkın İradesi, daha geleneksel tabanca veya daha klasik hançer gibi silahlara güvenmektense patlayıcı kullanmaya karar verdi.

Bilime ve ilerlemeye dair göz önündeki sembollerle büyülenmiş bir nesil için dinamitin ve 1860 ve 1870'lerde nitrogliserin bazlı patlayıcıların geliştirilmiş olması, bilimin kudretinin bilim âşıklarıyla sadece laboratuvarlarda değil sokaklarda, dolayısıyla siyaset sahnesinde de buluşması anlamına geliyordu. Terör suçundan mahkûm olmuş Mikhail Frolenko'nun söylediği gibi çara karşı bomba kullanma imkânı, II. Aleksander'a yönelik suikast planını "sıradan bir cinayet"ten, "devrimci harekette yeni bir aşamayı ifade eden" olağanüstü bir olaya dönüştürmüştü.⁴⁵ Halkın İradesi üyelerinden biri, daha sonra patlayıcı uzmanı hâline gelecek demiryolu mühendisi Nikolay

43 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 208.

44 Aktaran: James H. Billington, *Fire in the Minds of Men: Origins of the Revolutionary Faith* (New York: Basic Books, 1980), s. 409.

45 Ibid., s. 388.

Kibalçiç idi. Kibalçiç, Halkın İradesi'nin kuruluşundan itibaren yoldaşlarının çara karşı kullanabilmesi için bomba ve taşınabilir patlayıcı silah imal etmek için büyük zaman harcamıştır. Kibalçiç, etkisi yoğun ve kesin olacak silahlar geliştirmeye çalışıyordu. Bu amaçla "geliştirdiği bombalar, ancak bir metre çapındaki alanda etkili olacak şekilde dikkatle tasarlanmıştı".⁴⁶ Böylece patlayıcının hedeflenenden fazla kişiye zarar verme ihtimali azaltılmış oluyor ama bunun doğal sonucu olarak bombayı atan kişinin kurbanına oldukça yakın durması gerekiyordu. Böylece "suikastçının kaçma ihtimali en aza iniyordu".⁴⁷ Teröristin bu şekilde ölmüş olması, onu bir suikastçıdan mukaddes ama seküler bir ülkünün şehidine dönüştüren nihai bir kefaret işlevi görüyordu.

Yürütme Komitesi çarın idam fermanını çıkarır çıkarmaz, üyeler harekete geçti. Grubun Çarlık Hükümetine ilan ettiği savaş, azami gizlilik ve böyle bir işin hayata geçirilmesi için gereken özel tekniklerin kullanımını gerektiriyordu. Parti, güvenlik önlemi olarak başkentin Lesnoi semtindeki daireyi boşalttı. Vera ile Kviatkovskiy de şehrin diğer tarafında, Leshtukov yolu üzerindeki bir daireye taşındı.⁴⁸ Baskı makinelerini Kara Bölüşüm'e bıraktıklarından, Yürütme Komitesi (birkaç zengin devrimcinin mali katkısıyla) ağustos ayı çıkmadan kendi basım düzeneğini kurdu.⁴⁹ Kısa bir süre sonra grup, dinamit imal etmek için de bir atölye kuracaktı.⁵⁰

Kibalçiç imal ettiği taşınabilir patlayıcıları mükemmel hâle getirmekle meşgulken, Halkın İradesi'nin liderlik katı bu silahları, stratejik açıdan belirlenmiş noktalarda yeraltına gömülecek mayınlarla destekleme kararı aldı. Halkın İradesi çarı ölümüne mahkûm ettiğiğinde II. Aleksander Kırım'da, bin beş yüz kilometreden daha uzak bir mesafedeydi. Ne var ki grup bu durumu aşılması güç bir engelden ziyade, bir fırsat olarak gördü.

46 Ibid., s. 408.

47 Ibid.

48 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 197-98.

49 Volk, "Narodnaia Voli" i "Chernyi Peredel", s. 166.

50 Mikhail Frolenko, Sobranie sochinenii v dvukh tomakh (Moskova: Izdatel'stvo vse-soiuznogo obshchestva politkatorzhan i ssyl'no-poselentsev, 1932), C. 2, s. 62.

Devrimcilerin çara düzenlemek istediği suikastla ilgili karışlaştığı en büyük sorun II. Aleksander'ın belli bir anda tam olarak nerede olacağını tahmin ederek yeterli süre içerisinde bütün kaynaklarını buraya yönlendirebilmek konusundaki belirsizlikti. II. Aleksander'ın Kırım'da bulunuyor olması bu zorluğu bir miktar hafifletiyordu. Çar günün birinde mutlaka St. Petersburg'a gelecek, üstelik yolculuğunun bir kısmını da trenle gerçekleştirecekti. Rusya'nın nispeten sınırlı demiryolu sistemi dikkate alındığında başkente gelmek için kullanılabilir pek az rota bulunuyordu. Halkın İradesi bu sayede altına mayın döşenebilecek gözden uzak demiryolu hatlarına yoğunlaşma fırsatı buldu. Mayın döşendikten sonra devrimciler, imparatorun treni geçerken patlayıcıyı ateşlemek için hazır şekilde beklemeye başlayacaktı. Devrimcilerin yoğunlaşacağı noktalar olarak Moskova, Aleksandrovska ve Odessa belirlendi.⁵¹ Vera, böyle önemli bir yükümlülüğün altına girme ihtimalinin yarattığı heyecanla arkadaşlarını çara düzenlenecek suikastın hazırlıklarına katılmak yönünde ısrarlı talepleriyle sıkboğaz etmesine rağmen, güzel görünümü ve cana yakın kişiliği nedeniyle yoldaşları, onun başkentte yapılacak propaganda faaliyetlerine katılmasının daha iyi olacağını düşündü.⁵²

Devrimciler kendilerini özgürleşmiş bireyler olarak görüyordu. Ne var ki hâlâ cinsiyet normlarına dair bazı geleneksel düşünceleri taşımaktaydılar. Esasında, grubun mevcut siyasi ve toplumsal düzeni yıkmaya çabasıyla bağımsız şekilde, erkekler ve kadınlar için hangi rollerin uygun olduğuna dair çok uzun süreden beri sahip olunan düşüncelerin terk edilmesinin çok daha zor olduğu bilinmektedir. Halkın İradesi'nin üçte biri kadın olmasına rağmen üyelere verilen görevler cinsiyetleri açısından pekâlâ tahmin edilebilecek tarzdaydı. Gözaltına alınmaya ve hapse atılmaya kadar erkekler asıl itibarıyla grubun teorisyenleri olarak iş gördü. Örgütteki erkekler genel itibarıyla mayın döşer ve bomba patlatırken kadın yoldaşları onlara haber ulaştırdı, gündelik ihtiyaçlarını karşıladı ve muhteşem başarıları ile trajik başarısızlıkları hakkında yazılar kale-

51 Bkz. Footman, *Red Prelude*, s. 115-21; Kan, "Narodnaia Volia", s. 69-70.

52 V. Figner, "Avtobiografi Very Nikolaevny Figner", *Deiateli SSSR içinde*, s. 469.

me aldı. Devrim kendisini eril hâlde sunuyor olabilirdi, fakat devrimin payandaları dişildi.

Genel itibarıyla devrimci hareket, özel olarak Halkın İradesi, hem eril hem de dişil erdem anlayışlarını zımnen benimsemiş, bu cinsiyetlerle ilişkilendirilmiş düşünceleri devrimci ahlak içerisinde kaynaştırmıştı. Zaman zaman grubun patlayıcılarla, şiddetle bağlantılı eylemleri savaşta gösterilen kahramanlık ve kendini feda etme gibi eril anlayışların örneği olarak beliriyor ancak bunun yanında her bir saldırının planlanması aşamasında dişil erdemler baskın çıkıyordu. Başarılı olmak için beklenmedik bir anda saldırı yapmak gerekiyordu. Dolayısıyla devrimciler bir sonraki eyleme kadar günlerce, haftalarca ve bazen de aylarca bir yandan sıradanlık ve ketumluk perdesinin arkasına saklanmalı, diğer yandan da saldırıyı gerçekleştirmek için sabırla gerekli planları ve olağan hazırlıkları yapmaya devam etmeliydi. Terörist saldırıların planlanması, zirveye erişene dek çalışmayı gerektiriyordu fakat saldırının kamusal alana hitap etmesi, bilinir hâle gelmesi gerektiği için devrimcilerin en aleni ve tehlikeli rolleri oynaması da lazımdı. Her bir yeni şiddet eyleminin icrasıyla, işin hazırlık kısmında bulunmuş olanlardan en seçkin birkaç devrimci, ellerinde patlayıcılar ve yerine göre bir tabanca veya hançerle grubun amaçlarını hayata geçirebilmek için son nefeslerini vermek isteyen değil buna can atan devrim şövalyelerine dönüşüyordu. Eylemin sahnede büyük bir patlamayla icra edildiği o en dramatik anlarında, teröristler dumanlar arasından belirip geliyor, şiddet dolu devrimci pırıltı altında, sahne ışıkları onların üzerine düşüyordu. Fakat kendilerine, destek mahiyetindeki, fark edilemeyen ve hep dişil görülen görevler tevdi edilmiş sahnenin arkasındakilere yönelen herhangi bir sahne ışığı yoktu. Onlar tarihi açıdan önemsizliğe ve bilinmezliğe mahkûm hâlde gölgede kalmaya devam ettiler. Devlet ile teröristler arasındaki şiddet dolu savaşın ilk raundunda, ateşi kelimenin tam anlamıyla başlatan bir kadın (Vera Zasulich) olmasına rağmen, Halkın İradesi bombacıların ve suikastçıların erkeklerden seçilmesini tercih etti.

Vera Figner, grubun planlarının pırıltılı zirvesinden uzakta tutulmayı reddetti. Odessa'ya gönderilmesine ilişkin ultimatoma niteliğindeki itirazını, devrimci ahlakı ve yoldaşlığı algı-

layış tarzına bağlar. Gerçekleştirilecek eylemde "hukuk, yoldaşlarımızı en ağır cezalarla tehdit ederken maddi bir role sahip olmayıp, sadece ahlaki sorumluluk üstlenmeyi tahammül edilemez bulmuştum" diyor Vera.⁵³ Fakat Vera'nın bu husustaki ısrarı, kendini feda etme isteğinden çok gururundan kaynaklanıyordu. Atfı yaptığı "en ağır cezalar", devrimcilik şerefine arkasından gelecek olan bir şeydi. Esasında tanınmak istiyordu, bu şöhret ölümünden sonra gelecek bile olsa. Vera bir şeye bağlandığında, tümüyle bağlanırdı. Gri alanlar yoktu onun için; bütün sorun, karar ve eylemler sadece siyah ve beyaz tonlarda görünürdü. Kısacası kendini siyasi şiddete adamaya karar verdiğinde, Halkın İradesi'ni döndüren çarkın basit bir dişlisi olarak iş görmeye niyeti yoktu. Grupta, ülkesinde ve Rus tarihinde gözle görünür bir fark yaratmanın özlemi içindeydi. Taşralı soylu bir kadın olmaktan vazgeçmişken, meşhur radikallerin devrimci gölgesinde, tıpkı o reddettiği hayattaki kadın gibi meçhul bir hayat sürmeyi kabul etmeyecekti. Kadınlık değerlerinin kusursuz bir örneği olmak gibi bir derdi yoktu. Bilakis kahramanlık, cesaret ve tarihî önem gibi eril nosyonları üstünde taşımak istiyordu.

Vera'nın hisleri, hem on dokuzuncu hem de yirminci yüzyılda terör taraftarlarının çelişik saiklerini ifade eder. Kişinin hayatını büyük bir siyasi -veya dinî- hedefin emrine sunması, kendini feda etmenin en uç örneği gibi görünse de bu tercihin nedeni esasında gururdur. Vera gibi teröristler kendi hayatlarını feda etmeyi isterler ve hatta çoğunca buna can atarlar fakat kendi kişisel önemlerinden fedakârlık etmezler. İster cihatçı olsun ister *narodovol'tsy*, teröristler kendini feda etme ve kendinden vazgeçme retoriğini seslendirirken aynı zamanda kişisel hedeflerini de muhafaza ederler. Vera'nın bizzat kendisinin de itiraf ettiği gibi, "devrimci isimler kendi irade ve güçlerinin bir tür somut, gözle görünür yansımasını da görmek istiyordu; [on dokuzuncu yüzyıl sonlarının Rusyası'nda] böyle bir yansıma ancak yaratacağı şiddet de dâhil olmak üzere bir terör eylemi ile mümkün olabilirdi".⁵⁴ Davanın ve yoldaşların cesaretle

53 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 210.

54 Ibid., C. 1, s. 285.

savunulması ölüme götürebilirdi fakat böyle bir savunma aynı zamanda, pek az alternatif yaşam tarzı tercihinin verebileceği şekilde, bir ölümsüzlük vaadi içeriyordu.

Vera ne istediğini bilen etkileyici bir kadındı. Halkın İrade-si'nin henüz bir haftalık üyesi olarak, Yürütme Komitesi üye-si arkadaşlarına ikna kabiliyetinin ne ölçüde güçlü olduğunu göstermişti. Eylül 1879'da onu, arkadaşlarının planladığı üzere başkentte propaganda faaliyeti yürütürken göremiyoruz. Bu-nun yerine St. Petersburg'dan Karadeniz kıyısında bir liman kenti olan Odessa'ya bir miktar kıyafet, kişisel malzemeler ve dinamitle doldurulmuş, otokratik yönetime diz çöktürmesi beklenen bir bavulla birlikte yolculuk yapmaktadır.⁵⁵

Taşımakta olduğu patlayıcıların kısa süre sonra patlatması-nı umut ettiği aynı demiryolunda başkentten Odessa'ya doğru giden Vera, ülkenin bir başka köşesini de keşfetmiş olacaktı. İsviçre'ye gidene dek memleketinden hiç dışarı çıkmamıştı. Fakat Batı Avrupa'dan döndüğünden beri imparatorluk baş-kentinden Moskova'ya, güneyde Volga kıyısına gitmiş, sonra da geri dönmüştü. Şimdi, yani 1879 güzünde ise vagondan indiğinde kendisini imparatorluğun güneybatı köşesinde, Ka-radeniz kıyısındaki bir şehirde bulmuştu. Zengin bir tarih ile kültürel mirasa sahip bu kozmopolit şehrin "Rus imparatorluk başkentlerinden uzak ve sendelemekte olan Osmanlı İmpa-ratorluğu'na bakmakta olan konumu onu, siyasi entrikaların yuvası hâline getirmişti".⁵⁶ İmparatorluktaki diğer büyük şe-hirlerden daha yüksek nüfus artış oranına sahip olan Odessa, yaygın yoksulluğun yanında "şehri bir doldurup bir boşaltan yabancı nüfus ve deniz veya karayoluyla sürekli yeni insan-ların gelmesiyle"⁵⁷ devrimci komplolar ve terör eylemleri için kusursuz atmosfer sunuyordu. Zira gerek kişiler gerekse grup-lar şehrin meçhul sakinlerinin oluşturduğu kalabalık içinde kolaylıkla kaybolup gidebiliyordu.

55 V. Figner, "İz avtobiografii Very Figner", Byloe 3 (Eylül 1917), s. 188.

56 Charles King, *Odessa: Genius and Death in a City of Dreams* (New York: W. W. Norton, 2011), s. 88.

57 Ibid., s. 135-36.

Vera, Odessa'da yeni bir sahte koca buldu. İzleyen birkaç ay boyunca partinin patlayıcı uzmanı Nikolay Kibalçıç'le birlikte "Bayan Ivanitskiy" olarak yaşayacaktı. "Ivanitskiler" kısa sürede bir daire tuttu ve başkentten üç arkadaşları da kendilerine katıldı.⁵⁸ Demiryolu hattının şehrin dışındaki, II. Aleksander suikastında kullanmak üzere mayın döşeyebilecekleri kısmına nasıl ulaşabileceklerini planlamaya başladılar. Mayını göze çarpmadan yerleştirebilmek için erkek üyelerden birinin demiryolu işaretçisi olarak işe girmesine karar verildi. Güzelliğini ve cazibesini kullanarak yerel yöneticilerden zor durumdaki bir yakını için iş isteme görevi Vera'ya düşüyordu. İlk başta bu göreve uygun hâle gelemeyişi için bazı zorluklarla karşılaşsa da en sonunda "soylu bir bebek" gibi giyinip kuşanarak yerel bir yetkiliden iş için istirhamda bulunup görevini başarıyla tamamladı.⁵⁹

Ekim ortalarında Mikhail Frolenko ve "karısı" Tatiana Lebedeva, Odessa'nın dış mahallelerinden birinde küçük bir nöbetçi kulübesine taşınmış, suikast hazırlıkları da hız kazanmıştı. Nikolay Kibalçıç'ın liderliğinde bu küçük devrimci ekip dinamit depolamakla meşguldü. Dinamitler, Frolenko'nun nöbetçi kulübesine nakledilene dek Vera ile Kibalçıç'ın şehirdeki küçük dairesinde saklanmıştı.⁶⁰ Veralar'ın dairesinin her tarafına patlayıcı gizlenmişti ve kullanılabilecek pek az boş yer kalmıştı. Vera ve Kibalçıç küçük bir hatanın bile patlayıcıları harekete geçirebileceğinin, sadece hayallerinin değil hayatlarının da sona erebileceğinin pekâlâ farkındaydı.⁶¹

Frolenko'nun işaretçi olarak kendisini güvence altına almasıyla birlikte Odessa'daki *narodovol'tsy* dinamitleri onun nöbetçi kulübesine taşındı.⁶² Haftalar süren hazırlık ve sıkı çalışmanın ardından her şey hazırды. Geriye sadece II. Aleksander'ın St. Petersburg'a gitmek üzere yola çıktığını haber almak kalıyordu. Fakat kasımın ilk günlerinde Kharkov valisi

58 V. Figner, *Zapchatlennyi trud*, C. 1, s. 211.

59 Ibid., C. 1, s. 212.

60 Iakimova-Dikovskaya vd., "Narodnaia Volia", s. 189; Frolenko, *Sobranie sochine-nii v dvukh tomakh* 2, s. 112.

61 V. Figner, "Avtobiografiia Very Nikolaevny Figner", *Deiateli SSSR* içinde, s. 469.

62 V. Figner, "Iz avtobiografiia Very Figner", *Byloe* 3, s. 189.

Dmitriy Kropotkin'e [şubat ayında] başarılı bir suikast düzenlemiş olan Grigoriy Goldenberg Odessa'ya geldiğinde, bütün planların iptal edildiğini öğrendiler. Güvenilir bir kaynaktan II. Aleksander'ın başkente dönüşünde bu yoldan geçmeyeceği öğrenilmiş, Yürütme Komitesi de Odessa'daki gruba Goldenberg eliyle görevin iptal edildiğini bildirmişti. Halkın İradesi tüm gücünü Moskova çevresindeki demiryolu hatları üzerinde yoğunlaştırma kararı almış, bunun üzerine Odessa'daki arkadaşlarına dönmeleri ve ellerindeki dinamitleri, Moskova'daki suikastçılara iletmek üzere Goldenberg'e teslim etmeleri emri vermişti.⁶³

Goldenberg hemen ertesi gün Moskova'ya gitmek üzere şehirden ayrıldı. Çarlık polisi, 14 Kasım günü Goldenberg'i yanındaki dinamitlerle birlikte Elizavetgrad'da gözaltına aldı.⁶⁴ Sonuç itibarıyla Moskova'daki örgüt üyeleri bekledikleri patlayıcıları alamamışlardı. Ama Goldenberg'in gözaltına alınmasının daha ciddi sonuçları 1880'in başlarında, Goldenberg devrimcilerin planları hakkında bildiği her şeyi söylemeye başladığında ortaya çıkacaktı.⁶⁵

Vera ve arkadaşları Odessa'daki işten el çektiklerinde, Aleksandrovska ve Moskova'daki yoldaşları da çalışmalarını yoğunlaştırmış bulunuyordu. Kasım ortasında patlayıcılar her iki lokasyona da ulaşmıştı. Çarın treninin mayın döşenmiş bölgelerin her ikisinden de geçeceğini haber aldıklarında, talih devrimcilerin yüzüne gülmüş gibi görünüyordu. 18 Kasım'da imparatorun treni Aleksandrovska'ya yaklaşmaktaydı. Kraliyet treni patlayıcıların gömülü olduğu rayların üzerinden geçerken Andrei Zhelyabov patlamayı başlatacak fünyeyi ateşledi. Ama hiçbir şey olmadı. Çar, mekânîk bir arıza olmasa idi ölümcül bir tehlike altında olacağından habersiz, vagonunda

63 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 212; Iakimova-Dikovskaya vd., "Narodnaia Volia", s. 261.

64 Iakimova-Dikovskaya vd., "Narodnaia Volia", s. 261.

65 Pribyleva-Korba, "Narodnaia Volia": *Vospominaniia*, s. 48. Eldeki bilgilerin hepsi Goldenberg'in muhbir olmaya ayarlandığı, müfettişlerin onu, vereceği bilginin her iki tarafın bazı liberal reformlarda uzlaşmasına imkân sağlayacağı güvencesini vererek ikna ettiği yönündedir. Goldenberg yaptığı hatanın farkına vardığında intihar etmiştir.

oturmaya devam ediyordu.⁶⁶

Bir sonraki gün, Moskova suikastı için görevlendirilmiş eylemciler Aleksandrovska'daki yoldaşlarının başarılı olup olmadılarından bihaber, çarın treninin görtüş alanlarına girmesi için beklemekteydi. Yaklaşmakta olan trenin sesi havada yankılanmaya başladığında teröristler bir hesap hatası yaptı. Belki hazırlıksız yakalanmış, belki de kendilerinin söylediği üzere, yaptıkları hesaplara göre o trenin çarı taşıyor olmasının imkânsız olduğunu düşünmüşlerdi. Harekete geçmeksizin ilk trenin yola devam etmesine izin verdiler. Patlayıcıları tam ikinci trenin geçişi sırasında patlattılar. Rayların üzeri demir, tahta ve parçalanmış elbiselerle doldu. Fakat II. Aleksander ikinci kez zarar görmeden kurtulmayı başarmıştı, zira ilk trendeydi. Çar'ın eşyalarını taşıyan katar paramparça olmasına rağmen, güztün bu son günlerinde kader imparatorun hayatını esirgemişti.⁶⁷

Moskova'daki suikast teşebbüsü çarı öldürememişti ama eski başkentin dışındaki demiryolunda meydana gelen bu patlama Halkın İradesi'nin kamuoyunda gündeme gelmesini ve böylece çok istedikleri propaganda imkânını sağlamış oldu. Terör saldırıları, saldırının döktüğü kanın ardından gelen herkesçe bilinir olma hâlinin dâhil olduğu kamusalığa dayanıyordu. Halkın İradesi üyelerine göre "bir saldırının -ister medyadaki haberlerle isterse örgütün sorumluluğu üstlenmesiyle olsun- duyurulması korku, endişe ve karmaşanın ortaya çıkması bakımından esasında saldırının bizzat kendisinden daha güçlü (ve dolayısıyla daha önemli) idi".⁶⁸ Bütün ülkenin dikkatini üzerine çeken Yürütme Komitesi bir açıklama yayımladı. Açıklamada suikast teşebbüsü başarısız şekilde resmedilmedi⁶⁹, bilakis Moskova'nın dışında meydana gelen bu olayın

66 Footman, *Red Prelude*, s. 115; Venturi, *Roots of Revolution*, s. 682.

67 Pribyleva-Korba ve Figner, *Narodovolets Aleksandr Dmitrievich Mikhailov*, s. 142.

68 Alexis Peri ve Christine Evans, "How Terrorists Learned to Map", *Petersburg, Petersburg: Novel and City, 1900-1921*, Ed.: Olga Matich (Madison: University of Wisconsin Press, 2010), s. 152.

69 Ziyadesiyle anlaşılabilir şekilde Yürütme Komitesi bu olayın başarısız üç teşebbüslerinden sadece birini teşkil ettiğinden hiç bahsetmedi. Resmi bildiride Moskova dışındaki bu akim kalmış saldırıya atıf yaparak "şu an için başarısızlığın nedenine dair beyanda bulunmayı uygun bulmuyoruz" denildi. Bildirinin yeniden

kendileri için öğretici olduğu, gelecekteki çabalarının başarılı olacağına dair yeniden kesin bir kanaat verdiği söylendi.

Halkın İradesi bu olayı, Rus halkı açısından hangi konumda olduklarını yeniden dile getirme fırsatı olarak da gördü. II. Aleksander'ın ölümünün uzun vadede Rus halkının özgürleştirilmesi amacı için güttükleri acil hedeflerden biri olduğunu dile getirdiler.⁷⁰ İmparator yetkisini Tüm Rusya Kurucu Meclisi'ne devrettiği takdirde *narodovol'tsy*, "II. Aleksander'a dokunmayacak ve işlemiş olduğu suçları affedecekti".⁷¹ Fakat çar uygulamakta olduğu zulme devam edecek olursa Yürütme Komitesi de mücadeleyi sürdürecekti. "Kanlarının son damlasına dek" savaşmaya devam etmede kararlılardı⁷² ama zaten görevlerini halkın desteği sayesinde çok daha kısa süre içerisinde yerine getirmiş olacaktı. Açıklama Rus toplumuna yaptıkları şu çağrıyla sonlanıyordu: "Despotizmi yıkmak, adaleti ve otoriteyi halka iade etmek için desteğinize ihtiyacımız var."⁷³

Halkın İradesi ivme kazanmaktaydı ancak Figner ailesi 1879 Kasım'ında iki şok birden yaşadı. İlk önce, ayın on yedisinde polis Solovev'in geçen bahar çara karşı gerçekleştirdiği suikast teşebbüsüyle ilgili yürüttüğü soruşturma bağlamında Peter N. Figner'i gözaltına aldı.⁷⁴ Suikast planıyla hiçbir ilişkisi yoktu Peter'in fakat kız kardeşinin -Solovev'in de dâhil olduğu- ayrılıkçı grupla olan gayri resmî ilişkisi gözaltı kararı için yeterliydi. Hükümet ile devrimciler arasındaki savaşın yarattığı ateşli atmosfer altında, hiçbir şeyden haberi olmayan masum Peter Figner neredeyse iki ayını hapisnede geçirecekti.⁷⁵

yayını: "The Doom of the Czar", New York Times, 25 Aralık 1879, s. 3.

70 İakimova-Dikovskaya vd., "Narodnaia Volia", s. 93.

71 Ibid.

72 Ibid.

73 Ibid.

74 GARF, fond 102, 3rd proizvodstvo, 1881, opis' 77, delo 911.

75 Ibid. Peter Figner, İlk Derece Tutukevi'nden 7 Ocak 1880'de salıverildi. Hakkındaki bütün suçlamaların düşürülmesi, Temmuz 1881'i bulacaktı. Peter ticarete atıldı ve kız kardeşlerinin aksine toplumun saygıdeğer bir mensubu hâline geldi. Bkz. F. İa. Kon vd., *Deiateli revoliutsionnogo dvizheniia v Rossii*, C. II/III, s. 1829.

Peter'in kısa fakat çetin geçen hapisane macerasının üstüne bir de genç kız kardeş Eugenia'nın gözaltına alınması eklendi. Gerçi Eugenia, Peter'in aksine Halkın İradesi'nin güz başından beri üyesiydi.⁷⁶ Vera Odessa'ya gitmek için ısrar edince Eugenia ablasının Kviatkovskiy'le birlikte kaldığı daireye geçmişti. Peter'in gözaltına alınmasından sadece bir hafta sonra, devrimcilerin bir dizi dikkatsizliği polisi Eugenia'nın dairesine ulaştıracaktı.⁷⁷

Eugenia'nın yakalanışı tümtüyle beklenmedik bir şey değildi. Kız kardeşleri yeraltı devrimci örgüte daha çok dâhil olurken, Nikolay N. Figner de İmparatorluk Rusyası'nda avantajlı konuma sahip soylu bir geçmişi olmasının meyvelerini toplamaya başlamıştı. Oldukça prestijli bir okul olan St. Petersburg'daki askeri deniz akademisine giden Nikolay, güverte subayı olmayı başararak 1877-1878 Rus-Türk savaşına katıldı ve teğmenliğe terfi etti. Kasım ayının ortalarında bürokrasideki arkadaşlarından polisin başkentte Eugenia'yı izlemekte olduğunu duydu. İki çocuğu zaten hapisanede olan ve kızının güvenliğinden endişe eden Ekaterina Figner, Eugenia'yla gizli bir buluşma ayarlayıp Nikolay'ın aldığı haberleri ona ileterek, ülkeyi terk etmesi için yalvardı.⁷⁸ Ne var ki tehlike altında olmasına rağmen Eugenia davayı terk etmeyi reddediyordu. Çok geçmeden polis gecenin bir yarısı kapıda belirecek, Eugenia ile Kviatkovskiy'i gözaltına alacaktı. Evde yapılan aramada ele geçirilen zulalanmış dinamitler ve yasadışı evrak, "çiftin" cezasının ağır olacağına delalet ediyordu.⁷⁹

Bu, Vera'nın devrimci yeraltı dünyasında geçirdiği duygusal açıdan zorlu pek çok dönemden birini başlatmış oluyordu. Kardeşinin akıbetini düşündükçe huzursuz oluyor, aynı zamanda bu yıkıcı gözaltılarda bizzat kendisinin oynadığı rolü düşündükçe kaygısı daha da artıyordu. Kibalçiç, Frolenko, Le-

76 V. Figner, "Evgenia Nikolayevna Figner", s. 22.

77 V. Figner, Zapechatlennyy Tr d, C. 1, s. 210.

78 V. Figner, "Evgenia Nikolayevna Figner", s. 22.

79 "On Altılar Davası"nda Eugenia ile Kviatkovskii mahkûm old , cezalar gerçekten de ağırdı. Figner bütün haklarından mahrum edilerek yirmi bir yıllığına Sibirya'ya sürüldü. Kviatkovskii ise idam cezasına çarptırıldı; ceza, 4 Kasım 1880'de infaz eildi. Bkz. V. Burt ev, Za sto let, Bölüm 2, s. 104.

bedeva ve Nikolay Kolodkeviç ocak başında Odessa'dan ayrılmış ama o kalmaya devam etmişti.⁸⁰ Tek başına, merak içinde ve sıkılmış hâlde propaganda çalışmalarına devam etmeye çalışan Vera, yapayalnız ve kararsız bir ruh hâlindeydi.

Bunun birlikte 1880 başında kısa bir dönem, Odessa'da bir aydan daha az kalan F.N. Yurkovskiy'le hoş zaman geçirme imkânı bulmuştu. İkili arasında romantik bir ilişkinin gelişip gelişmediğine dair elimizde herhangi bir kanıt yok ancak Vera, Kherson'daki dramatik eyalet hazinesi soygununu yürüten bu adamı büyüleyici bulmuştu. Mühendis Sashka olarak da bilinen Yurkovskiy yakışıklı, siyah saçlı, orta boylu ve iri yapılı birisiydi. Vera onun için "fark edilmemesi mümkün değildi" der.⁸¹ Yurkovskiy Halkın İradesi'nin hiçbir zaman resmi üyesi olmamıştı fakat çocuklara has bir cesarete sahipti. Daha ciddi, ağır devrimci arkadaşları için hep bir "yüz karası" olmuştu.⁸² Vera, Yurkovskiy'in biraz içten pazarlıklı olduğunu bile bile belki de bağımsız duruşundan, cesaretinden, kendini ortama ayak uydurmak zorunda hissetmemesinden ve güçlü iradesinden etkilendiğinden, "sürekli gözüntünün üzerinde olması gereken biri olduğunu bilme[sine] rağmen ona karşı bir tür zayıflık hissine kapıl[dığını]" itiraf etmektedir.⁸³ *Narodovol'tsy* erkeklerinin çoğunun aksine Mühendis Sashka, kadın örgüt üyelerine tümüyle yoldaşlanıymış gibi davranmıyordu. Bilakis "devrimci kadınlara kur yapıyor, onları hoş tutuyor, garip isteklerini yerine getirmeye çalışıyordu".⁸⁴ Onun bu hâlleri sonucunda, içinde bulunduğu kederli hâle rağmen Vera'da "bir kıvılcım çıkmıştı".⁸⁵

Vera'nın itiraf ettiği bu kıvılcım ona, bir erkekle cinsel ilişkiye girdiğini neredeyse itiraf ettirecektir. Vera'ya duygusal açıdan ilgi duyan pek çok erkek olmuştu fakat o kendisinin de onlar hakkında benzer hisler içinde olduğunu hiçbir zaman

⁸⁰ "Iz pokazanii V. N. Figner", s. 31.

⁸¹ V. Figner, *Zapechatlennyi trud*, C. 1, s. 216.

⁸² Ibid., C. 1, s. 215-16; Pribyleva-Korba, "Narodnaia Volia", s. 42.

⁸³ V. Figner, *Zapechatlennyi trud*, C. 1, s. 216.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Ibid.

kabul etmemişti. Duygusal yakınlaşmalar olduysa bile bağımsızlığını üstün tutmuş ve herhangi bir bağılıktan kaçınmıştı. Evliliği sona erdikten sonra, Aleksey Filippov'a bağlı iken kaçırılmış olduğu özgürlük ve serbestlik hissini keşfetmişti. Devrimci hareket ile Vera'nın hareket içinde yaptığı işler, pek az Rus kadınına nasip olacak ölçüde bağımsızlığını yaşamasına imkân sağlamıştı. Dönemin feministleri, kadınların siyasi ve ekonomik haklarının elde edilmesi meselesine yoğunlaşmıştı fakat Vera'nın ve diğer pek çok kadın radikalın yaşadığı tecrübe, sonraki neslin feministlerinin kadın özgürleşmesi için neyi temel nitelikte addettiğine örnek teşkil eder. Carla Hesse'nin tarifiyle kadın özgürleşmesi, "feminist hareketin talep ettiği siyasi veya hukuki eşitlikle değil ... mali ve bedensel bağımsızlıkla, yani evlilik rejiminin zorlamasından kurtulmakla" hayata geçirilebilirdi.⁸⁶ Kadınların ekonomik hatta fiziksel bağımsızlığa ulaşabilmelerinin pratik açıdan mümkün olmadığı bir toplumda, radikallerin teşkil ettiği topluluk, kadınlar için evliliğe dayanmayan, nispeten maddi güvenlik ve kişisel özgürlük sağlayan alternatif bir yol sunuyordu. Halkın İradesi'nin Yürütme Komitesini teşkil eden erkekler ve kadınlar arasında para kolektif bir havuzda toplanıyor, üyelerin ihtiyaçları komünal yaşam çerçevesinde gideriliyordu. Vera da dâhil bu devrimci örgütün kadınları, hukuki açıdan muadillerinin pek azının tecrübe edebildiği bir özgürlük hissine sahip olmuştu.

1880 kışının başında Vera'nın bir miktar kafasını dağıtmaya ihtiyacı vardı ve Yurkovskiy'in rolü de buydu. Vera kardeşi Eugenia'ya ne olacağını dert etmekle kalmıyor bir yandan da baskın yapılan dairede polisin elde ettiği bilgilerde neler olduğunu da düşünüyordu. Korkmak için yeterli nedeni vardı. Kviatkovskiy ile Eugenia'nın dairesinde ele geçirilen belgeler arasında Kışlık Saray'ın planları vardı. Üstelik kraliyet ailesinin özel yemek odası kırmızı kalemle kocaman işaretlenmişti. Asker ve polis hemen sarayda arama yapmış ancak herhangi bir patlayıcıya rastlayamamıştı.⁸⁷

⁸⁶ Hesse, *Other Enlightenment*, s. 152.

⁸⁷ Yarmolinsky, *Road to Revolution*, s. 250.

Halkın İradesi üyelerinden Stepan Khalturin, kendi hâlinde bir marangoz görüntüsü altında eylül ayından beri sarayda çalışmaktaydı. Saray çalışanlarının güvenini ve arkadaşlığını kazanan Khalturin, şubat başı gibi elli kilograma yakın dinamiti ailenin yemek odasının tam iki kat altındaki odasında zulamayı başarmıştı (çalışanlar genellikle sarayın alt katlarındaki küçük odalarda kalıyordu).⁸⁸ 5 Şubat 1880 akşamı altıyı birkaç dakika geçe Khalturin, sandığındaki dinamitlerin fitilini ateşleyerek binadan ayrıldı. Yürütme Komitesinin üyelerince onaylanan plana göre bu ev yapımı bomba, kraliyet ailesi akşam yemeğine oturur oturmaz patlayacaktı. Fakat II. Aleksander ölümün elinden bir kez daha kurtuldu. Patlama sonunda yemeğe geç kalmış olan kraliyet ailesinin hiçbir üyesi zarar görmedi fakat yaralanan elli altı kişinin yanında on asker ve bir sivil hayatını kaybetti.⁸⁹

Çarın ölmemiş, bunun yanında hanedan mensubu olmayan insanların kanının dökülmüş olması Halkın İradesi'nin matem havasına girmesine neden oldu. Terörizm uzmanı Bruce Hoffman'ın belirttiği gibi, kendilerini şiddet eylemlerine adanmış olmalarına rağmen "*Narodnaia Volia* uyguladığı şiddete ilişkin hayalperest bir tutum sergiliyor", "gereksiz bir damla kanın" bile akmasını istediğini söylemenin yanında bunun gerçekten mümkün olduğuna da inanıyordu.⁹⁰ Binlerce sayfa tutan otobiyografik yazılarında Vera kendi açısından, Halkın İradesi'nin gerçekleştirdiği eylemler sonucunda sivillerin kanının da dökülmüş olmasını tartışmaktan kaçınır. Siyasi şiddete pek az ilgi gösterirken, meseleyi kendisini ve yoldaşlarını zoraki suikastçılar olarak resmederek kaleme alır. Sovyetlerin yeni devrimci düzen kurma mücadelesi sırasındaki kanlı iç savaşın ve her tarafta kol gezen şiddetin hemen ardından yazan Vera, şu sözleri söylerken bir miktar pişmanlık duymuş gibidir: "[II. Aleksander hükümeti] ile parti savaşa tutuşarak ülkenin mahvolmasına katkıda bulundu."⁹¹ Fakat 1880 yılında masum in-

⁸⁸ Ibid., s. 251.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Bruce Hoffman, *Inside Terrorism* (New York: Columbia University Press, 2006), s. 5-6.

⁹¹ V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 285.

sanların ölümü, devrimcilerin cesaretini kırmayacaktı.

Tam tersine Halkın İradesi, hiç beklemedikleri ölçüde konuşuluyor olmaktan zevk almıştı. Çara en mahrem alanında, sarayın içinde saldırmış olması grubun büyüklüğünü de etkisini de olduğundan büyük göstermişti. Saldırı öyle şaşırtıcıydı ki imparatorluk başkentinin dışındakilerin pek çoğu patlamayı asılsız bir söylenti zannetmişti. *Times*'ta (Londra) çıkan haber bu algının tipik örneğini teşkil eder. *Times* muhabiri Berlin'den şunları bildirmektedir: "Bu sabah aldığımız istihbarat burada şüpheyile karışık bir şaşkınlığa neden oldu, ta ki korkunç haberler resmî makamlar tarafınca onaylanana dek."⁹²

Resmî makamlara korku hâkim olmuş, II. Aleksander hükümeti can havliyle "gözle görünemeyen ancak her yere nüfuz etmiş bu tehditle savaşmanın" yollarını aramaya koyulmuştu.⁹³ Grandük Konstantin Nikolayeviç'in patlamadan birkaç gün sonra günlüğüne düştüğü bir not, terörizmin potansiyel gücünü resmetmektedir: "Fransız Devrimi'ndeki gibi bir terör dönemini tecrübe ediyoruz. Tek fark devrimdeki Parisliler'in düşmanlarının gözünün içine bakmış olması, biz ise düşmanlarımızı görmüyoruz, bilmiyoruz ve kaç kişi olduklarına dair en ufak bir fikrimiz yok ... her yerde panik havası hâkim."⁹⁴ Hükümetin verdiği karşılık, tüm şüpheli devrimcilerin peşine düşmek ve yakalanmış olanlara acımasızca muamele etmek oldu. Bunun yanında, M.T. Loris-Melikov başkanlığındaki "Devlet Nizamının İdamesi Yüksek Heyeti", tuz vergisini kaldırarak ve basına tanınmış hakları genişleterek radikallerin sahip olduğu halk desteğini ortadan kaldırmaya çalıştı.⁹⁵

Başkentteki baş döndürücü olayların haberleriyle canlanan Vera, arkadaşları Sofia Perovskaya ile Nikolay Sablin çara şehirde yeni bir suikast düzenlemek için hazırlık yapmak üzere Odessa'ya gelince daha da mutlu oldu.⁹⁶ II. Aleksander'ın mayıs ayında Kırım'a giderken Odessa'dan geçeceğini düşünen

⁹² "Explosion in the Imperial Winter Palace", *Times* (Londra), 19 Şubat 1880, s. 5.

⁹³ Wortman, *Scenarios of Power*, s. 237.

⁹⁴ Peter A. Zaionchkovskii, *The Russian Autocracy in Crisis, 1878-1882*, Ed. ve çev.: Gary M. Hamburg (Gulf Breeze, Fla.: Academic International Press, 1979), s. 92.

⁹⁵ Ibid., s. 115-16, 119, 140-43, 158-64, 187.

⁹⁶ "İz pokazanii V.N. Figner", s. 32.

parti, eldeki bütün imkânların seferber edilmesi emrini vermişti. Önceki yaz yapılan, rayların altına dinamit döşeme planının aksine Yürütme Komitesi bu sefer Italianskaya Caddesi'nde, yer altına patlayıcı düzenek yerleştirme kararı almıştı. Cadde, tren istasyonu ile buharlı geminin yanaştığı rıhtım arasında aslî güzergâh olarak kullanılıyordu.

Vera, burada kaldığı sürede kurduğu bağlantılarıyla iletişime geçerek Italianskaya Caddesi'ndeki bir dükkânı kiralayabilmek için gereken dokuz yüz rubleyi topladı. Perovskaya ve Sablin gündüzleri dükkânda satış yapıyor, akşamları ise gidebilen herkes caddenin altına mayını yerleştirebilmek için sert killi toprağı yorulmak bilmeksizin kazıyordu. Grubun önde gelen teknik uzmanlarından Grigori Isaev bir keresinde dinamitlerle uğraşırken üç parmağını kaybettiğinde, grubun üstlendiği görevin ne kadar tehlikeli olduğu daha da belirginleşmişti.⁹⁷ Vera, Isaev'in yaralarına cesurca dayandığını bildirir⁹⁸ fakat yaptığı fedakârlık hiçbir işe yaramayacaktır. Tıpkı geçen yaz olduğu gibi, II. Aleksander yolculuğuna Odessa'ya uğramadan devam eder. Sonuç itibarıyla, 24 Mayıs akşamı dükkânın kapısı son kez kilitlenir ve Sablin, Perovskaya ve Isaev başkente döner.⁹⁹

Odessa'da neredeyse bir yıl kalmasının ardından Vera artık St. Petersburg'a dönüyordu. Mikhail Trigoni'nin onun yerine geçmek için şehre gelmesini takiben, Vera'nın St. Petersburg'daki arkadaşlarının yanına dönmesi kararlaştırılmıştı. Fakat Vera başkentteki devrimci heyecanın tam ortasında olabilmek için can atıyordu. Hem harekete hem de yoldaşlarına kavuşmak için yerinde duramayan Vera daha fazla sabredemedi. Temmuz ayında, yerine geçecek herhangi biri gelmeden, St. Petersburg'a gitmek üzere Odessa'dan ayrıldı.¹⁰⁰ Grubun emirlerini bu kadar açık şekilde göz ardı etmiş olması, grubun liderlik katını rahatsız etti. Bu kişiler arasında, mesela, yoldaşlarının "kendisini de uymaya zorladığı aynı kör itaatı"

97 Ibid., s. 33.

98 Vera Figner, Shlissel'burgskie uzniki, 1884–1905g.: Biograficheskie ocherki (Moskova: Zadruga, 1920), s. 62.

99 Iakimova-Dikovskaya vd., "Narodnaia Volia", s. 262.

100 V. Figner, Zapechatlennyi trud, C. 1, s. 226.

sergilemesini bekleyen Andrei Zhelyabov da bulunuyordu.¹⁰¹ Devrimci normları ihlal etmiş olmasına rağmen Vera, yine de bu bencilce bağımsızlık gösterisi nedeniyle herhangi bir olumsuzlukla karşılaşmadı.

İmparatorluk erkinin merkezine dönen Vera ile Yürütme Komitesi'nin diğer üyeleri eylem planları yapmanın yanında, St. Petersburg'un sosyal ortamının sunduğu imkânlardan da faydalanıyordu. Halkçı bir yazar ve *narodovol'tsy* dostu olan Nikolay Mikhailovskiy'in aktardığına göre polis takibine ve hiç bitmeyen gözaltı, sürgün ve hapis tehlikelerine rağmen "en tehlikeli teröristler [başkentte] tiyatrolara ve partilere giderken ceplerindeki sahte geçiş belgeleriyle, gizlenme ihtiyacı hissetmeksizin dolaşıyordu."¹⁰² Halkın İradesi'nin yarattığı tehdidin ne kadar ciddi olduğundan bağımsız bir mesele olarak, istihbari çalışmalar eskiden beri yüz kızartıcı bulan kolluk kuvvetleri, işin doğrusu, "hükümeti devirmeyi amaçlayanların yeni metotlarıyla baş etmek için yeterince donanımlı değil-di".¹⁰³ Polisin beceriksizliğine ilaveten, ortada bir de Yürütme Komitesi ajanı Nikolay Kletochnikov'un Ocak 1879'dan beri Üçüncü Dairede çalışıyor olduğu gerçeği vardı.¹⁰⁴ Kletochnikov'un elde ettiği bilgiler sonucunda ki buna 385 polis muhbirinin isimleri de dâhildi¹⁰⁵, devrimciler polisin daima bir adım önündeydi. Bütün bunların sonucunda, *narodovol'tsy* mensubu devrimcilerin çoğu kolluk kuvvetleriyle oynadıkları kedi-fare oyunundan ve radikal arkadaşlarına polisin elinden kıl payı kurtuldukları olaylara dair hikâyeleri kahkahalarla anlatmak-

101 Footman, *Red Prelude*, s. 145.

102 N. K. Mikhailovskii, *Vospominaniia* (Berlin: Izdanie Gugo Shtreinessha, 1906), s. 14. Benzer şekilde Ivanchin-Pisarev de 31 Aralık 1880 akşamına dair bir Yeni Yıl Partisi bilgisi verir. Parti tarihi açısından kritik bir dönem olmasına rağmen çok sayıda *narodovol'tsy* tehlikeye aldurmamaya bu şamatalı partiye katılmıştı. Bkz. Ivanchin-Pisarev, *Khozhdenie v narod*, s. 391.

103 Iain Lauchlan, "The Okhrana: Security Policing in Late Imperial Russia", *Late Imperial Russia: Problems and Prospects*, Ed.: Ian D. Thatcher (Manchester, U.K.: Manchester University Press, 2005), s. 45-46.

104 Bkz. Ashenbrenner, *Voennaia Organizatsiia Narodnoi Voli*, s. 87; Venturi, *Roots of Revolution*, s. 619-20.

105 Jonathan Daly, *Autocracy under Siege: Security Police and Opposition in Russia, 1860-1905* (DeKalb: Northern Illinois University Press, 1998), s. 30.

tan zevk alıyordu.¹⁰⁶

1880 yazı ve güzü Yürütme Komitesi için şüphesiz oldukça yüksek irtifaya çıkmak anlamına geliyordu. Kont Loris-Melikov'un hayata geçirdiği basın serbestleşmesine yönelik politikaları ve Moskova demiryolu ile Kışlık Saray'daki patlamaların yarattığı şöhreti kullanan devrimciler propaganda çalışmalarına ağırlık vererek çok sayıda üye kazandı. Hem öğrencilerle hem de ordu mensuplarıyla bağlantılar kuran ve Halkın İradesi'nin dış ilişkiler sekreteri olarak görev yapan Vera, 1880 güzündeki propaganda kampanyasında merkezî bir rol oynamıştı.¹⁰⁷

Vera, Perovskaya, Zhelyabov ve Kolodkeviç'in çabaları sayesinde Halkın İradesi, 1880 sonunda Kronstadt deniz üssünde kendisine bağlı olmak üzere Merkez Askeri Şube'yi kurdu.¹⁰⁸ Devrimcilerin denizcileri kendi taraflarına çekebilmiş olmaları, otokrasinin ne kadar zayıfladığını gösteriyordu. Şubeye katılan askerlerin çoğu için hükümetin yarattığı hayal kırıklığı, görev sürelerinin belirlenmesiyle birlikte başlamıştı. Çarlık rejiminin yakından bakıldığında ne kadar keyfi yönetildiğine şahit olan bu askerler, otokrasinin meşruiyetini sorgulamaya başlamıştı.¹⁰⁹

Hükümet ile devrimciler arasındaki fiziksel çatışma açısından bakılacak olursa 1880 sonbaharının başları nispeten olaysız geçmiştir.¹¹⁰ Yıllar sonra Vera, Loris-Melikov'un çeşitli reformlar yapılabileceğine dair verdiği müjdenin kimseyi kandıramadığını söylese de¹¹¹, Halkın İradesi sonbaharın bu ilk aylarında temkinli bir beklentiye kapılmış ve terör eylemleri gerçekleştirmekten kaçınmıştı.¹¹² Fakat "On Altılar Dava-

106 V. Figner, Shlissel'burgskie uzniki, s. 57.

107 Valk, Arkhiv "Zemli i Voli" i "Narodnoi Voli", s. 123; "Iz pokazanii V. N. Figner", s. 37.

108 Volk, "Narodnaia Voli" i "Chernyi Peredel", s. 199-200.

109 Ashenbrenner, Voennaia Organizatsiia Narodnoi Voli, s. 69-70.

110 1880'in son aylarında ne bir terör eylemi ne de bir suikast teşebbüsü vuku bulmuştu. "Narodnaia Volia"—Degaevshchina-Protsess 14-ti, s. 24.

111 V. Figner, Zapechatlennyi trud, C. 1, s. 232.

112 Times (Londra) bile, "Melikoff'un ortaya koyduğu uzlaş" sonrasında Halkın İradesi'nin "daha az saldırgan ve daha az tehditkâr bir havaya büründü" günü yazmaktadır. Bkz. Times (Londra), 13 Kasım 1880, s. 6.

sı'nda suçlu bulunanlardan ikisi -ki bunlardan biri Vera'nın eski oda arkadaşı Kviatkovskiy'dir- 4 Kasım 1880 günü idam edildiğinde, reform beklentileri de suya düşmüş oluyordu.¹¹³ Yargılanan on altı devrimciden biri de Eugenia Figner'di. Eugenia, Kviatkovskiy'in kaderini paylaşmasa da aldığı ceza çok ağırdı. Gerçi parti, dairesinde bulunan kanıtlar nedeniyle böyle bir cezayı bekliyordu. Mahkeme salonundan hayatını geri kazanmış olma talihiyle çıkan Eugenia, Sibirya'ya yirmi bir yıllığına sürgüne gönderiliyordu.¹¹⁴ Kviatkovskiy ile idam edilen diğer devrimci Aleksander Presniakov'u şehit ilan eden Yürütme Komitesi, hükümeti şöyle uyarmaktı: "Şehitlerin yerine geçecek onlarca insan var ve bu insanlar 'Tiranlara ölüm!' diye haykırarak halkı zafere ulaştıracak."¹¹⁵ Sonuç olarak terör eylemlerindeki kısa bir faslının ardından Halkın İradesi, çarı öldürme uğraşısı için iki kat çaba sarf etmeye başladı.

Yürütme Komitesi, II. Aleksander'a geçen bahar Odessa'da kullanmayı düşündüğü aynı metotla suikast düzenlemeye karar verdi. St. Petersburg'da imparatorun kullanacağı caddelerden birinde bir dükkân kiralanacak ve yola, o geçerken patlatılacak bir patlayıcı yerleştirilecekti. Arkadaşlarının kasımdaki idamını izleyen günlerde sekiz devrimci, çarın hareketlerini bir gölge gibi takip etmeye başladı.¹¹⁶ Bu istihbarat ekibi II. Aleksander'ın her pazar Kışlık Saray'daki sabah ayinine katıldıktan ve ailesiyle birlikte yemek yedikten sonra şehirden geçerek birlikleri denetlemek üzere Mikhailovskiy Süvari Okulu'na gittiğini gördü. Bu kısa mesafeyi kat edebilmek için kullanması gereken sadece iki rota bulunuyordu. Çoğunca daha kestirme sayılabilecek olanı tercih ediyor, kendisini taşıyan atlı araba Nevskiy Prospekt'ten dosdoğru gidip Malaia Sadovaia Caddesi'ne çıkıyordu. Halkın İradesi saldırıyı bu yol üzerinde gerçekleştirmeye karar verdi.

113 Iakimova-Dikovskaya vd., "Narodnaia Volia", s. 263.

114 V. Figner, "Eugenia Nikolayevna Figner", s. 23; Burtsev, Za sto let, s. 104.

115 Iakimova-Dikovskaya vd., "Narodnaia Volia", s. 96-97. Görünüşe göre üst düzey yetkililer teröristlerin sözlerini ciddiye almıştı. Kasım ayından sonra Loris-Melikov dö t koruma olmaksızın dışarı çıkmamaya başlayacaktı. Bkz. GARF, fond 1762, opis' 4, delo 625, l. 21.

116 Tyrkov, K sobytiiu 1 marta 1881 goda, s. 12.

Kıdemli devrimciler Yuri Bogdanoviç ile Anna Yakirnova, yeni yılın ilk günlerinde taşradan gelmiş evli çift Kobozevler olarak Malaia Sadovaia Caddesi'ndeki bir binanın giriş katında bir peynir dükkânı açtı.¹¹⁷ Aynı anda Vera ile Grigoriy Isaev de Vosnesenskiy Prospekt numara 25'te bir daire tuttu. Köşeye denk gelen binaya iki farklı caddeden giriş yapıyor olması yasadışı ziyaretçilerin geliş gidişlerini gizleyebilecekti. Aynı zamanda hemen yanındaki hamam sayesinde, eve ne kadar çok yabancı genç gelirse gelsin, komşular durumu garipsemeyecekti. Vera'nın yeni konutu, Halkın İradesi'nin kurduğu komplonun gereklerine tümüyle uymaktaydı.¹¹⁸ Yeni suikast için ne tür hazırlıkların yapılması gerektiği belirginleşince, Vera ve diğer Yürütme Kurulu üyeleri proje üzerinde çalışmaya başladı. Bütün diğer işleri bir kenara bırakan devrimciler, "dinamitlerden ve bombalardan" başka bir şey konuşamaz oldu.¹¹⁹

Başkentte bir suikast daha düzenlemeye çalışmak, polisin bütün beceriksizliğine rağmen cesaret isteyen bir işti. Devrimci grup, hayata geçirdikleri son planın neredeyse en başından beri sanki kendi imkânlarını olduğundan fazla görüyordu. Henüz peynir dükkânı bile kiralanmadan önce Halkın İradesi'nin en güçlü liderlerinden Aleksander Mikhailov gözaltına alınmıştı. Mikhailov'un yakalanması stratejik ve duygusal bir kayıptı fakat Kletochnikov'un 1881 Ocak'ının son günlerinde yakayı ele vermesi yıkıcı bir etkiye sahip olmuştu. Geride kalan iki yıl boyunca Kletochnikov, polis teşkilatı içindeki konumu vasıtasıyla çok sayıda devrimcinin yakalanmasını engelleyebilmişti. Şimdi başka bir suikast teşebbüsüne bu kadar yaklaşmışken, Kletochnikov'un dikkatleri başka yöne çekebilmesinden yoksun kalmakla eskisine oranla çok daha kırılğan hâlde olduklarını fark ettiler. Sonuç olarak Yürütme Komitesi, çara karşı girişecekleri ilk suikast teşebbüsünün mümkün olan ilk fırsatta uygulanması gerektiğine karar verdi.

117 Ibid., s. 11.

118 V. Figner, *Zapechatlennyyi trud*, C. 1, s. 248.

119 Polonskaya, "K istorii partii Narodnaia Volia", s. 7.

Şubat ayına gelindiğinde Halkın İradesi büyük bir güçle çalışmaya devam ediyordu. St. Petersburg kışının saatlerce süren karanlığından faydalanan bir düzine parti üyesi mayınları yerleştirebilmek için Malaia Sadovaia Caddesi'nin altındaki toprağı bitmeyecekmiş gibi görünen geceler boyu kazıp çıkanyordu. Şubat'ın 24'ünü 25'ine bağlayan gece tünel tamamlanmıştı.¹²⁰ Grubun tahminlerine göre, çarın peynir dükkânının öntünden bir sonraki geçişi 1 Mart Pazar gününe denk geliyordu. Vera ile Isaev'in dairesinde yapılan toplantıda Yürütme Komitesi, 1 Mart'tan itibaren amaçlarına ulaşana ve bu uğurda ölene dek her Pazar suikast denemesinde bulunmaya karar verdi.¹²¹

Önceki suikast teşebbüslerinden aldığı derslerle Yürütme Komitesi, işlerin yolunda gitmemesi olasılığına karşı bir B planı da hazırlamayı kararlaştırdı. Teknik bir hatanın ortaya çıkması veya imparatorun yolunu değiştirmesi durumunda taşınabilir patlayıcılarla hazır bekleyecek dört devrimci, gerektiği takdirde bunları II. Aleksander'a karşı kullanacaktı. Ayrıca eğer patlayıcıların hiçbirinden sonuç alınamazsa tarihi eski Yunan ve Roma'ya kadar giden bir yöntemle başvurulacaktı: Andrei Zhelyabov elinde bir hançerle pusuya yatacak ve çara ölümcül darbeyi indirecekti.¹²²

Suikasttan hemen önceki günler devrimciler için oldukça gergin ve zor geçti. Kobozevler'in dükkânı gittikçe daha çok dikkat çekiyordu. Pek çok komşu dükkânın soylu oldukları besbelli sahipleri ile kötü işletilmesi arasındaki tezadı fark etmişti. 28 Şubat günü, planlanan suikasttan sadece yirmi dört saat önce, tuhaf peynir dükkânına dair bir ihbar üzerine polis müfettişleri, sağlık işleri dairesinden gelmiş memurlar kılığında Kobozevler'in dükkânına geldi. "Rutin bir teftiş" için geldiklerini söylediler. Başmüfettiş General Constantine Mrovinский içerideki üç odayı dikkatle incelemesine, dükkânla ilgili şüpheli hususlar hakkında Bogdanoviç'i sorgulamasına rağmen, şaşırtıcı bir şekilde endişelenecek herhangi bir durum

120 İakimova, "Iz dalekogo proshlogo", s. 12.

121 "Iz pokazanii V. N. Figner", s. 39.

122 V. Figner, Zapechatlenniy trud, C. 1, s. 262.

olmadığına kanaat getirerek dükkândan ayrıldı.¹²³ Bu “hıfzı-sıhha teftişi”nin ardından Bogdanoviç, Yürütme Komitesi’ne sabah meydana gelen olayları haber vermek için hemen Vera ile Isaev’in dairesine koşturdu.¹²⁴ Halkın İradesi üyeleri, planlarının en azından o an için ortaya çıkmamış olması nedeniyle derin bir oh çekti ama hâlihazırda zaten hiç de iç açıcı olmayan haberlerle uğraşıyorlardı. Bir gece önce jandarma, Yürütme Komitesi’nin kuşkusuz lideri sayılması gereken Andrei Zhelyabov’u gözaltına almıştı.¹²⁵ Gözaltının önemi Zhelyabov’un sadece parti içindeki kilit konumundan kaynaklanmıyordu, zira bir sonraki gün gerçekleştirilecek suikastta de hayati bir rol oynaması bekleniyordu.

Yürütme Komitesi üyeleri öğleden sonra saat üçte Vosnesenskiy Prospekt’teki dairede bir araya geldi. Son yirmi dört saatte meydana gelen olayları tartıştıktan sonra durumun hiç de iyi görünmediğine karar verdiler. Polis peynir dükkânından şüphelenmekteydi, Zhelyabov nezarethaneye koyulmuştu, mayın henüz yerine yerleştirilmemişti ve dört el bombasının hiçbirisi henüz hazırlanmamıştı.¹²⁶ Grup yine de planları uyarınca devam etmeyi kararlaştırdı.¹²⁷ Planda yapılan tek değişiklik, Sofia Perovskaya’nın el bombası atacakları yönlendirmek ve saldırıyı yönetmek üzere sevgilisi Zhelyabov’un yerine geçmesiydi.

Bütün meselelerin karara bağlanmasıyla devrimciler harekete geçti. Isaev mayını yerleştirmek üzere peynir dükkânına gitti, birkaç kişi de Zhelyabov ile Perovskaya’nın polisin muhakkak geleceği dairesini bir an önce temizlemek üzere yola çıktı. Vera, Nikolay Kibalçiç, Mikhail Grachevskiy ve Nikolay Sukhanov ise grubun gizli işlerini yürüttüğü dairede bir gün sonra atılacak bombaları hazırlıyordu.¹²⁸ Kısa bir süre sonra bu gruba Sofia Perovskaya da katıldı. Saat akşam on bir olduğun-

123 İakimova, “Iz dalekogo proshlogo”, s. 13.

124 Ibid., s. 14.

125 Footman, *Red Prelude*, s. 176–81.

126 Yarmolinsky, *Road to Revolution*, s. 265.

127 V. Figner, *Zapechatlennyi trud*, C. 1, s. 265.

128 Ibid., C. 1, s. 266.

da daha yapılacak çok iş vardı ama Vera ve yoldaşları, Sofia'yı eylem için güzelce dinlenebilmesi için gidip yatmaya ikna ettiler. Vera gece ikiye kadar masanın başında kimyasalları karıştırmaya ve teneke parafin kutularını kesmeye devam etti. Sonra o da istirahate çekildi.¹²⁹ Sabah saat sekizde bombalar hazır durumdaydı. Perovskaya dört bombayı alarak, gerektiğinde bunları kullanmakla görevli olan Ignatiy Grinevitskiy, Timofei Mikhailov, Nikolay Rysakov ve Ivan Emelianov'a teslim etti.¹³⁰ Eylemcilere komitenin talimatlarını ilettikten sonra eylemi kendisinin yöneteceğini bildirdi. Malaia Sadovaia Caddesi'nin altında mayın patlamaz ve çar başka bir yolu kullanacak olursa Perovskaya onlara işaret verecek, onlar da bombaları çara atacaktı.

Geceki ziyaretçileri ayrıldıktan sonra Vera, evin içinde gergin bir şekilde dolaşmaya başladı. Her şey yolunda gidecek olursa suikast öğlen gibi tamamlanmış olacaktı. Saldırı sonrası Malaia Sadovaia Caddesi'nde büyük bir kargaşa çıkacak, bütün dikkatler peynirciye yönelecek, Bogdanoviç ile Yakimova büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalacaktı. Devrimciler bomba atan eylemcilerin kendilerinin de öleceğini, Perovskaya'nın ise hemen yakalanacağını düşünüyordu. Planlarını, grubun geri kalanını korumak üzere yapmışlardı. "Kobozevler"i beklemek ve onların başkentten ve gerekirse Rusya'dan güvenle ayrılmasını sağlamak üzere gizlemek Vera'nın göreviydi.¹³¹ Halkın İradesi'nin bir buçuk yıldır hazırlandığı ârun gelmesine sadece saatler kalmıştı. Dairesinde dışarıdan haber almaksızın ve yapacak hiçbir işi olmadan yalnız başına bekleyen Vera diken üstünde, Malaia Sadovaia Caddesi'nde neler olup bittiğini öğrenmek için can atıyordu. Vera yoldaşlarının en sonunda Rus İmparatorunu öldürmeyi başarıp başarmadığını öğrenmek için beklerken, dakikalar saat, saatler gün olmuştu.

129 Ibid.

130 Ibid.

131 Ibid.

Devrimci Simgesellik

Vera bomboş dairesinin sessizliğinde endişeyle oradan oraya gidip duruyordu. Bu sırada Çar II. Aleksander da bir atlı arabada, başkentinin caddelerinde yol alıyordu. Henüz öğleden sonra iki bile olmamıştı fakat imparator sabahtan beri pek çok işle meşgul olmuştu. Sabah ayininden sonra Mikhailovskiy Süvari Okulu'ndaki birlikleri denetlemiş, bir süre de çok sevdiği kuzeni Grandüşes Ekaterina Mikhailovna ile görüşmüştü.¹ Bu mart sabahında olağan programını izliyordu imparator. Alışkanlıklarına uygun yaşamaktan hoşnuttu. Birkaç ay önce Kırım'dan döndüğünden beri pazar sabahları hep aynı düzeni devam ettiriyordu. Fakat II. Aleksander haftalardır süvari okuluna gitmemişti. Hükümet ile Halkın İradesi arasındaki çatışmanın dozu yükselince çar, sarayda kalmayı tercih ederek, kendisini tehlikeye atmaktansa birlikleri denetlemekten vazgeçmişti. Ne var ki 27 Şubat'ta terörist lider Andrei Zhelyabov'un tutuklanması polisin dizginleri yeniden ele aldığını düşündürmüştü, 1 Mart itibarıyla çar da pazar rutinine dönmüştü. Bununla birlikte yeni evlendiği genç karısının kişisel güvenliğine dair endişelerine boyun eğen Aleksander, Kışlık Saray'a

1 İakimova, "İz dalekogo proshlogo", s. 16.

gidiş ve gelişlerindeki olağan güzergahı değiştirmeyi kabul etmiş, bugün için Nevskiy Prospekt ve Malaia Sadovaia Caddesi üzerinden gitmektense daha az göz önünde olan Ekaterinskiy Kanalı'nı takip eden yolu tercih etmişti. Çara yakın kişiler, bu güzergâhın muhtemel bir terör saldırısı bakımından daha korunaklı olduğunu düşünüyordu. Kendisini bombadan koruyacağı düşünülen ve III. Napoleon'un hediyesi olan arabasında yolculuk eden çar, araba şiddetli bir patlamayla sarsıldığında evinden sadece birkaç kilometre uzaklıktaydı.

Vera, Grigoriy Isaev'le paylaştığı Halkın İradesi'ne ait daireden, Ekaterinskiy Kanalı'nın kıyısında meydana gelen patlamanın sesini duymamıştı. Halkın İradesi'nin en nihayetinde çarı öldürdüğüne dair bir haber veya belirti bekliyordu. Fakat bu pazar gününün diğer pazarlardan farklı olduğuna işaret edecek herhangi bir şey ne görebilmiş ne de duyabilmişti. Gece geç saatlere kadar bomba hazırlamış olmaktan dolayı yorgundu. Halkın İradesi'nin hedefe bu kadar yaklaşmışken yine başarısızlığa uğramış gibi görünmesi nedeniyle canı sıkılmıştı. Karamsarlık ve heyecanla kendini daireden dışarı attı. Suikast teşebbüsü gerçekleşmediyse polis takibinden kaçan bir arkadaş da olmayacaktı, öyleyse aldığı talimatın gerektirdiği gibi Bogdanoviç ile Yakimova'yı beklemesine gerek yoktu. Bu düşüncelerle arkadaşı Gleb Uspensky'nin dairesinin yolunu tuttu.² Dairenin kapısını kapatırken olağandışı hiçbir şey yokmuş gibiydi. Her şey, Halkın İradesi'nin yine başarısız olduğuna işaret ediyordu.

Vera hızlı adımlarla Uspensky'nin dairesine doğru yürürken, II. Aleksander da arabadan iniyordu. III. Napoleon'un hediyesi hayatını kurtarmıştı. Sarsılmış ancak yara almamış olan Aleksander muhafızlarına baktı. İmparatoru arabanın dışında gören muhafız ekibinden Colonel Dvorzhitskiy hemen yanına koştu ve kendisine her şeyin kontrol altında olduğunu, bombayı atan kişinin yakalandığını bildirdi.³ Aldığı haberle rahatlamış olan çar derin bir nefes çekerek kanal boyundaki kaldı-

2 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 268.

3 Rossiskii gosudarstvennyi Istoricheskii Arkhiv (bundan sonra RGIA), fond 1405, opis' 80, delo 8141, listok 2.

runda yürümeye ve ortaya çıkan tahribatı incelemeye başladı. Sağlığıyla ilgili sorulan endişeli sorulara, "Tanrıya şükür, hiç yara almadım" diye cevap verirken, hayatına kasteden kişiden sadece on adım uzakta duruyordu.⁴ İmparatorun bu sözlerini duyan on dokuz yaşındaki bombacı, kendisini zapt etmiş halkın ve İmparatorluk Muhafızları'nın⁵ arasından alaycı bir şekilde "Göreceğiz bakalım hâlâ Tanrıya şükredebilecek misin!" diye bağırdı.⁶ Suikastçısını cevap vermek suretiyle onurlandırmayı istemeyen imparator gerisingeri dönüp arabasına yöneldi. Tam o anda ikinci bir patlama meydana geldi. Hava-yaya sayısız kar taneciğiyle karışmış bir duman yükseldi. Kanala kargaşa ve dehşet hâkim olmuştu. Duman ve kar tanecikleri yatıştığında kana bulanmış zemin üzerinde pek çok insanın ölü veya yaralı şekilde yattığı görüldü. Ağır yaralılarından birisi ikinci bombayı atmış olan Ignatij Grinevitskiy'di, bir diğeri ise II. Aleksander. Bilinci henüz yerinde olsa da vücudu kanlar içinde ve parçalanmış hâldeydi, solunumu yavaşlamıştı.⁷ Askerler ve etraftaki halk imparatorun güç bela duyulabilen yardım çağrısına cevap verebilmek için koşturduklarında, çarın ciddi ölçüde kan kaybetmekte olduğu görüldü.⁸ Üşüdüğünü söylüyor, saraya götürülmek istiyordu.⁹

Vera bu ikinci patlamayı da fark edemedi. Yoldaşlarının, Rus İmparatorunun ayaklarının dibine biraz önce bomba atıkları yerin birkaç blok ötesinde sıradan bir gün yaşıyordu. Vera, Uspensky'nin dairesine ulaştığında, ilave gözcülere ve hazırlanan B planına rağmen bu son suikast teşebbüsünün de başarısızlıkla sonuçlanmış olması nedeniyle umutsuzlukla dopdoluydu. Ne var ki yanılıyordu. Önceki eylemlerde yaşa-

4 Ibid., l. 2.

5 Timofei Mikhailov'un ilk bombayı atan kişi olması gerekiyordu fakat korkuya yenik düşmüş, bombayı atamadan olay yerinden kaçmıştı. Tyrkov, K sobytiu 1 marta 1881 goda, s. 16.

6 RGLA, fond 1405, opis' 80, delo 8141, l. 2.

7 Ibid., l. 2-3.

8 Sankt-Peterburgskikh Vedomostei gazetesinin bir sonraki sabah bildirdiğine göre, II. Aleksander'in aşırı kan kaybı nedeniyle daha ilk anda durumun ümitsiz olduğu anlaşılmıştı. "Pokushenie na zhizn' gosudaria imperatora", Sankt-Peterburgskikh Vedomostei, Osoboe pribavlenie, 2 (14) Marta 1881.

9 RGLA, fond 1405, opis' 80, delo 8141, l. 3.

nulan başarısızlıklardan aldığı dersle Sofia Perovskaya çarın güzergâhını değiştirmesi üzerine hemen önlem almış, el bombası taşıyan dört eylemciyi teyakkuz hâline geçirmişti. Çarın güvenliğini sağlayan muhafızların, başkentten meskûn mahallerinde nasıl davranacağını öğrenmiş bulunan Perovskaya, II. Aleksander'ın suikastçıları yok etme teşebbüslerine rağmen partisinin hedeflerine ulaşmasını sağlamıştı. II. Aleksander'ın başkentindeki, bu tablo görünümündeki kanalın kıyısında devrimcilerin, partilerinin ve Rus otokrasisinin kaderi büyük bir çatışma yaşamıştı. Bu grupların her birinin akıbeti, patlayan bombanın yarattığı tahribatta bir anlığına iç içe geçmiş ve gidişatları mutlak surette değişmişti. Fakat patlamayı izleyen dakikalarda bu değişikliklerin yönünü kimse kestiremezdi. O an için hem devrimciler hem de çarı korumakla görevli muhafızlar ellerinde kalanları kurtarmanın derdindeydi. İmparatorluk Muhafızları ağır yaralanmış imparatorlarını bir an önce Kışlık Saray'a götürmeye çalışırken, Perovskaya ise kargaşadan faydalanarak şehrin meçhul bir yerinde gözden kaybolmanın peşindeydi. Bu sırada Vera, birkaç blok ötede, Gleb Uspensky'le konuşurken partinin son başarısızlığından dert yanıyordu. Tam o sırada Aleksander Ivanchin-Pisarev, Uspensky'nin dairesine gelerek çarın öldürüldüğüne dair söylentiye aktardı yoldaşlarına.¹⁰

Aldığı haber Vera'yı bir yandan heyecanlandırmış diğer yandan da kulaklarına inanamamıştı. Hemen eve döndü. Yollar neredeyse bir saat önce gördüğünden çok farklıydı. Herkes patlamadan, kandan, yaralardan ve imparatorun ölümünden söz ediyordu.¹¹ Dairesinde bir grup yoldaşı toplanmıştı. Göz yaşları içinde II. Aleksander'ın öldüğünü söylerken çok zorlandı. Rus İmparatoruna düzenlenen suikastı birlikte yürüttüğü erkek ve kadınların yüzlerine dairesinin ortasında baktığı o ânı şöyle hatırlıyor Vera: "Tıpkı onlar gibi ben de ağlıyordum. Rus gençliğinin üzerine çökmüş on yıllık kâbus bitmişti."¹² Onlar rahatlamamanın verdiği huzurla ağlarken, askerler de Kışlık

10 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 268.

11 Ibid.

12 Ibid.

Saray'a cenaze sancağını çekiyordu.¹³

II. Aleksander'ın ölümü üzerine Yürütme Komitesi üyeleri başarılarını kutlamak ve bir sonraki adımlarını kararlaştırmak üzere Vera'nın dairesinde toplandı. Halkın İradesi'nin liderlik kadrosu zaferlerinin nasıl sonuç vereceğinden emin olmasa da bu sürecin kazanarı olduklarını düşünüyordu. Partinin gücünün ve iradesinin açıkça ortaya çıkmış olmasıyla kendinden geçmiş olan Vera, şöyle yazmaktadır: "Ne yüzbinlerce askerin süngüsü ne muhafız ve ajan ordusu ne de hazinedeki külçe altınlar devrimcilerin eline düşmüş olan seksen milyonun hâkimini kurtarabildi."¹⁴ Çarın öldürülmesinden bir gün sonra ilan edilen bir metinle teröristler suikastı resmen üstlendi. Yürütme Komitesi, II. Aleksander'ın ölümünün "iki yıllık çaba ve fedakârlığı başarıyla taçlandır[dığıru]" iddia ediyordu. "Bundan böyle bütün Rusya, süregiden mücadelenin Romanovlar'ın yüzlerce yıllık despotizmini yıkabileceğine ikna olacak"-tı.¹⁵ Halkın İradesi kamuoyuna, kan dökmüş olmaktan hoşnut olmadıklarını açıklıyordu. II. Aleksander kendilerine şiddete başvurmaktan başka bir seçenek bırakmamıştı. Otokrasiyi bütün gücüyle devam ettiren Aleksander "bir halk düşmanı ve tiran[dı]", dolayısıyla da ölümü hak etmişti.¹⁶

Rus halkının içinde çalışma çabaları sürekli engellenmiş olan teröristler, iradelerini halk adına eylemde bulunarak göstermişti. Yıllarca kişisel saiklerini ve kararlılıklarını alenen ortaya koyarak anlamlı bir değişiklik yaratmak için çalışmışlar ancak her teşebbüsleri II. Aleksander hükümeti tarafından durdurulmuştu. Halkın İradesi mensubu devrimciler de intikamlarını kahramanlık görüntüsü veren, kesinlikle dramatik bir tarzda almış, kendilerini terör yöntemleri kullanarak kuvvetlendirmişlerdi. Sürekli güçsüzlük hissiyle hareket etmeye alışmış olan devrimciler, sahip oldukları kudreti idrak etmenin

13 Volk, "Narodnaia Volia" i "Chernyi Peredel", s. 30. Çar ile suikastçıya ek olarak iki patlama sonucunda küçük bir oğlan çocuğuyla birlikte iki sivil daha ölmüştü. Yaralı sayısı ise yirmiydi. Bkz. Venturi, *Roots of Revolution*, s. 713.

14 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s.251.

15 "Proklamatsiia po povodu 1 Marta 1881 go", Iakimova-Dikovskaya vd., "Narodnaia Volia" içinde, s. 98.

16 Ibid., s. 98.

sarhoşluğu içerisindeydi.

Fakat kazanılan bu gücün bir bedeli de vardı. Rus polisinin tüm öfkesini ve dikkatini üzerinde toplayan Halkın İradesi, başarısının karşılığını çok pahalıya ödeyecekti. 1 Mart olaylarını izleyen gün ve haftalarda, yakalanan bombacı Rysakov'un örgüte, üyelerine ve planlarına dair bildiği her şeyi anlatmasının ardından partinin lider kadrosu neredeyse tümüyle ele geçirilecekti.¹⁷

Suikastla bağlantılı ilk büyük gözaltılar -polisin hemen olay anında yakaladığı Rysakov hariç olmak üzere- 3 Mart'ta Nikolay Sablin ile Gesia Gelfman'ın kaldıkları evin basılmasıyla başladı.¹⁸ Yürütme Komitesi çok değerli iki yoldaşını kaybetmekten dolayı üzgündü¹⁹ ama asıl mesele polisin bu daireyi bulabilmiş olmasıydı çünkü *narodovol'tsy* arasında burayı bilen pek az kişi vardı. Partinin lider kadrosu, gözaltındaki birilerinin örgütün tüm sırlarını ifşa etmekte olduğunu düşünmeye başladı. Çözülenler Zhelyabov ile Mikhailov olamazdı. Öyleyse konuşan Rysakov olmalıydı ki tahminleri doğrudu. Bunun anlamı devrimcilerin ve sahip oldukları çok önemli malzemelerin de tehlike altında olduğuydu; mesela patlayıcı stokları, baskı makineleri ve Malaia Sadovaia Cadde'sinin altındaki patlamamış mayın.

Döşenmiş mayın gibi bir kaynağın heba olması düşünülemezdi ama Rysakov muhtemelen polise bildiği her şeyi anlatacağına göre, bombayı kullanmak intihar etmek anlamına gelirdi. Vera, peynirciyi işletmeye devam etmeyi ve öldürülen çarın en büyük oğlu ve halefi III. Aleksander'a karşı kullanmayı teklif eden küçük azınlığa dâhil olduğunu söyler.²⁰ Fakat komitenin büyük kısmı aynı fikirde değildi. Böyle bir teşebbüsün çok riskli olacağını düşünüyorlardı. Yoldaşlarını kor-

17 Bkz. Viktor Kel'ner, 1 marta 1881 goda: kazn' imperatora Aleksandra II, dokumenty i vospominaniia (Leningrad: Lenizdat, 1991), s. 19-42, 234-77; Volk, "Narodnaia Volia" i "Chernyi Peredel", s. 40.

18 "O 58 litsakh", GARF, fond 102, opis' 1881, 3rd proizvodstvo, delo 79, ch. 1, makara 1.

19 Vera'nın İsviçre'den beri arkadaşı olan Sablin polis onu yakalamadan önce kendini vurarak hemen olay yerinde ölmüştür.

20 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 307.

kaklıkla suçlayan Vera²¹, gittikçe artan aşırı duyularını ortaya koymuş oldu. Çarlığa bağlı otoritelerle çatışmaktan uzun yıllar kaçınmış bir kadının bu olayda sergilediği pervasızlık, devrimci örgüt içerisinde nasıl da değiştiğini gösteriyordu. Yasadışı bir mevcudiyeti sürdürürken devrim ve suikast düşüncesi her yanını kaplamıştı. Kendisini devrimci olarak görüyor, dava uğruna şehit olmayı göze aldığını söylüyordu. Esasında ortada kendini devrim şehidi olmaya adanmış olmaktan daha fazlası vardı. Devrim şehidi olmanın peşine düşmüş, hatta bu yolda ölmek için can atıyordu çünkü bu, iradesini ve özerkliğini ifade etmenin yoluydu. Halkın İradesi imparatora suikast düzenlemeyi planlarken Vera, kendisinin de davası için öleceği düşüncesine öylesine kapılmıştı ki kişinin kendini korumasına dair her türlü mantıklı düşünce, ona devrimci düşünceye ihanet gibi görünüyordu, böyle davrananları da zayıflıkla itham ediyordu. Halkın yararına adanmış bir hayat yaşamak ve büyük bir dava uğruna ölmek, erişebileceği en yüksek hedefti. Bu yüzden de yakalanma tehlikesi onun için bir şey ifade etmiyordu. Aksine, neye mal olursa olsun güç, irade ve özerklik sergilemeye devam etmek gerekiyordu.

Vera cesaretini, kararlılığını ve iradesinin gücünü doğrudan ve kişisel bir yolla göstermek arzusundaydı. Bu amaçla da Halkın İradesi'nin gerçekleştirdiği eylemlerde sadece destek konumunda olmayı küçümsemiş, grubun en tehlikeli ve dramatik eylemlerinde asli bir rol kapabilmek için açıktan girişimlerde bulunmuştu. Böyle yapmakla kadınlara biçilmiş davranış modellerini -hatta devrimci kadınlara biçilmiş davranış modellerini de- reddetmiş, daha atılgan, kahramanca ve dolayısıyla da maskülen görevler almıştı. Grup kişisel saikleri görünüşte de olsa bir kenara bırakmış olabilirdi fakat bu, Vera için kesinlikle söz konusu değildi. Nihai amacı elbette daha adil ve eşit bir ülke kurmaktı fakat onun açısından eşit derecede öneme sahip bir saik, kendi gücünü ifade edebileceği ve cesaretinin ve iradesinin takdir edilebileceği bir fırsata kavuşmaktı.

Çarlıkla giriştiği savaştan canlı çıkan Vera yıllar sonra, anılarını, yaratmak için çok uğraştığı kendine ait bir imajı takdim

21 Ibid.

etmek üzere kullanacaktır. Sonuç itibarıyla çara düzenlenen suikastın öncesindeki ve sonrasındaki günleri tarif etmek üzere anlattığı olaylar kasten dramatik bir şekilde sunulmuştur. Bunlardan bilhassa biri, Vera'nın kendisini pek çok kişiden nasıl daha gözü kara bir asi olarak gördüğünü apaçık ortaya koyar. Sofia Perovskaya'nın 1 Mart olaylarında oynadığı rolü öğrenen polis, terörist lideri yakalayabilmek için başkentteki bütün yolları tutmuştu. Sofia da yakalanmamak için bir arkadaşının hemen yakınlardaki evine gitmişti. Suçlarının ağırlığı düşünüldüğünde Perovskaya'nın yanında bulunacak herhangi bir kişi, hiç şüphesiz eksiksiz bir hukuki kovuşturmayla konu olacaktı. Ne var ki Sofia'yı saklamanın yarattığı risk Vera'yı, arkadaşının yardımına koşmaktan alıkoymadı. Bilakis zevkle yardım etti Sofia'ya ve işin doğrusu devrimci dayanışmaya eşlik eden potansiyel tehlike, Vera'yı harekete geçiren şeydi. Vera, Sofia'ya çarın polislerinin kendisine yapabileceklerinden korkmadığının güvencesini verebilmek için yatağının yanında tuttuğu tabancasını göstererek, "Burada ol ya da olma, gelirlerse onlara bu silahla karşılık vereceğim" dedi.²²

Halkın İradesi'nin diğer üyeleri kendilerini korumaya Vera'dan daha meyilliydi. Vera onları ikna etmek için ne kadar uğraştıysa da Yürütme Komitesi peynir dükkânının gecikmesizin terk edilmesi gerektiğine karar verdi. 3 Mart akşamı Anna Yakimova dükkânı kapattı, tezgâha kasap için bir not ve bir miktar para bıraktı ve Malaia Sadovaia Caddesi'ndeki binadan son kez çıktı. "Bayan Kobozev" daha sonra Vera'nın dairesine gitti, üzerini değiştirdi ve Smolensk üzerinden Moskova'ya doğru yola çıktı.²³ Sözde kocası Yuri Bogdanoviç ise St. Petersburg'dan aynı gün ama biraz daha erken bir vakitte ayrılmıştı. Ertesi sabah kapalı peynir dükkânı, bir haftadan daha kısa bir süre içinde ikinci defa yetkililerin dikkatini çekiyordu.²⁴ General Mrovinskiy'in 28 Şubat'taki teftişinin aksine, polis müfettişleri 4 Mart günü peynircideki gizli tüneli ve Malaia Sadovaia Caddesi'nin altındaki mayını ortaya çıkararak son suikastı en-

22 V. N. Figner'in verd ği "Feminizm i rol' zhenshchiny v borbe za svobodu v Ros-sii" başlıklı konferans, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 187, l. 20.

23 Yakimova, "Iz dalekogo proshlogo", s. 16.

24 Ibid., s.17.

gellemeye meğer ne kadar yaklaşmış olduklarını fark ettiler.²⁵

Devrimciler imparatorun ölümünü nasıl propaganda amacıyla kullanmaya çalıştıysa, hükümet de aynısını yaptı. Halkta öfke ve infial uyandırmaya ve insanların uzun süredir yaşadığı hayal kırıklığından kaynaklanan hoşnutsuzluklarını hükümet üzerinden bu kez teröristlere doğru yöneltmeyi amaçlayan devlet güdümündeki basın, failleri şeytanlaştırarak intikam yemini etti. II. Aleksander'ın ölümünün yasını tutan ve "o pek değerli hayatına defalarca kastetmiş küstah suikastçıların ellerinde hayatını kaybeden" yöneticileri için ağıt yakan²⁶ Rus basını, çarın katillerini "Rus halkının ve bütün bir Slav dünyasının düşmanı" ilan ederken²⁷ hükümet adına konuşuyordu.

II. Aleksander suikastını takip eden dönemde kolluk teşkilatı, başkenti tam bir askeri kampa dönüştürdü. Kazaklar yollarda ve şehrin etrafında devriye geziyor, şehre giriş çıkışlarda herkesin kimlik belgelerini dikkatle inceliyor, polis de St. Petersburg sokaklarında çara yönelik suikastı gerçekleştirmiş teröristleri arıyordu.²⁸ Rastgele ev baskınlarına dair dedikodular dolaşüyor, yakalanma tehlikesi eylemcilerin üzerinde sürekli kendini hissettiriyordu.²⁹ Devrimciler her an polisin ağına takılabileceklerinin farkındaydı. Yürütme Komitesi'nin eski bir üyesi o günleri hatırlarken, geçen bu sürenin genç devrimci erkek ve kadınlara, teröristin ancak "yaralı bir kurt" gibi yaşayabileceğini gösterdiğini söyler.³⁰ Devrimcilerin çoğu ülkenin başka bir köşesine gitmek üzere başkenti terk edecek fakat Sofia Perovskaya gibileri kaçmayı başaramayarak polisin eline düşecektir.

25 Kel'ner, 1 Marta 1881 goda, s. 19; Iakimova-Dikovskaya vd., "Narodnaia Volia", s. 265. Polis mayını bulunduğu yerden 5 Mart'ta çıkaracaktır.

26 "Pokushenie na zhizn' gosudaria imperatora", Sankt-Peterburgskikh Vedomostei, Osoboe pribavlenie, s. 2 (14) Marta 1881.

27 3 (15) Marta 1881, Sankt-Peterburgskikh Vedomostei, s. 1.

28 Times (Londra), 4 Nisan 1881, s. 5. Batı takvimi Rus takviminden on iki gün önde olduğundan Londra'da tarih 4 Nisan iken St. Petersburg'da takvim 22 Mart'ı gösteriyordu; S. S. Volk, Narodnaia Volia, 1879-1882 (Moskova: Izdatel'stvo Nauka, 1966), s. 114.

29 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 278-79.

30 Aktaran: Richard Pipes, The Degaev Affair: Terror and Treason in Tsarist Russia (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2003), s. 17.

Halkın İradesi aktif olarak çalışabilecek üyelerinin bir kısmını kaybetmiş durumdaydı ancak yine de güçlü ve kararlı oldukları izlenimi vermeyi amaçlıyordu. Bu amaçla Yürütme Komitesi'nin başkentteki henüz yakalanmamış üyeleri III. Aleksander'a hitaben açık bir mektup kaleme aldı. Mektupta son imparatorun bütün çabalarına rağmen devrimci hareketin "sürekli büyüdüğünü ve genişlediğini" hatırlatarak yeni ege-
menin hükümeti de baskıcı politikalarından vazgeçmezse hareketin sayı ve güç itibarıyla büyümeye devam edeceği, "terör eylemlerinin gittikçe daha korkutucu ve ağır şekillerde tekrarlanacağı" uyarısında bulunuldu.³¹

II. Aleksander suikastının üzerinden daha iki hafta bile geçmemişti ama komite, partinin eriyip gitmiş güçlerinin mektupta yazılan tehditleri hayata geçiremeyeceğini biliyordu.³² Fakat her terörist grupta olduğu gibi, Halkın İradesi'nin kudreti de eylemlerin kendisine değil eylemlerini devam ettirme *tehdidine* dayanıyordu. "Terörizm denklemi" denen şey, şiddet eyleminin bir kez işlenmesi durumunda "belli şeyler yapılmadıkça (veya devam etmedikçe)" daha şiddetli eylemlerin gerçekleşmesinin beklenmesidir.³³ Bu bakımdan tam olarak kaç teröristin bulunduğu, *görünüşteki* güç ve kabiliyete nispetle ikincil öneme sahiptir. Martha Crenshaw'un belirttiği üzere, terörizme kayan örgütlerin oluşturduğu yelpazenin tamamında, "faillerin maddi gücü ile eylemlerinin yarattığı korku arasındaki [orantısızlık] tipik" bir özellik teşkil eder.³⁴ Şiddet eylemi yapılacağına dair açık veya örtük *tehdit* bulunduğu ve örgütün potansiyel gücüne dair *yanılsama* devam ettiği müddetçe, teröristlerin hedefindeki oyuncu ve olayları etkileme kabiliyeti azalmayacaktır. "Siyaset sahnesinde şiddet ne kadar çok görülürse" terörizm de o ölçüde siyasi saikle yapılan zorbalığın bir formu haline gelir.³⁵

31 Literatura partii "Narodnaia Volia", s. 316-17.

32 V. Figner, Zapechatlennyi trud, C. 1, s. 302-307; Volk, "Narodnaia Volia" i "Cher-nyi Peredel", s. 40.

33 Konrad Kellen, Terrorists: What Are They Like? (Santa Monica, Calif.: Rand Corporation, 1970), s. 9.

34 Crenshaw, "Thoughts on Relating Terrorism", s. 4.

35 Robert A. Paper, Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism (New York:

1881 baharının sonlarında Yönetim Komitesi'nden geriye kalanlar, otokratik hükümetten bazı tavizler koparabilmek amacıyla süregiden şiddet tehdidini kullanmıştı. "Şüphesiz ... hükümet devrimcilerin olduklarından daha güçlü ve daha etkili olduğunu düşünme eğiliminde olacaktı."³⁶ Gizli polis her gün Halkın İradesi'nin bir militanını yakalıyordu fakat yine de hâkim olan algı, III. Aleksander'ın hayatının tehlikede olduğuydu. Her yeni tutuklama çarlık rejimine yönelik devrimci faaliyetlerin büyümekte olduğu izlenimini yaratıyordu. 24 Mart'ta Aleksander, Halkın İradesi'nin kendisine yönelik suikast planlarını akamete uğratmak adına gizlice başkentten Gatchina'daki sarayına geçti.³⁷ Bu yer değişikliği belki onun kişisel güvenliğini koruma altına almıştı ama Halkın İradesi'nin elini güçlendirdiği de bir gerçektir. İmparatorun başkentten ayrılışına dair haberler gerek hükümetten gerekse halktan pek çok kişi açısından teröristlerin muazzam gücünün onaylanması anlamına geliyordu.³⁸

Rusya, Halkın İradesi'nin yeni bir siyasi şiddet eylemi gerçekleştirmesini beklerken Yürütme Komitesi'nin işler haldeki üyeleri, ağır zayıat almış partinin geride kalan üyelerini kurtarmaya çalışıyordu. Öncelik, mart ayındaki polis baskısından kurtulabilmiş devrimcileri başkentten dışına çıkarmaya verilmişti. Yürütme Komitesi'nin idari merkezi Moskova'ya taşınmıştı ve ajanların büyük bir kısmı Rus Avrupası'ndaki muhtelif şehirlere dağıtılmıştı.³⁹ Vera ise St. Petersburg'dan ayrılma tarihini erteledikçe erteliyordu. Her ne kadar kendisi St. Petersburg'daki devrimci canlılıktan ayrılmaya içinin el vermediğini söylese de⁴⁰ hakikat, devrim kahramanı olma hayalinin başkentten kaçarak gerçekleşemeyecek olmasıydı. İkna kabiliyeti-

Random House, 2006), s. 9.

36 P. Shchegolev, "Posle pervogo marta 1881 goda", Byloe 3 (1907), s. 290.

37 Ibid., s. 294; Volk, Narodnaia Volia, 1879-1882, s. 134.

38 Aleksander Polovtsov 27 Mart tarihli bir dergi notunda "halk arasında 'C'est [la] fuite de Varenne' denmekte" diye yazacaktır. Bu ifade, XVI. Louis ile ailesinin 1790 Devrimi'nin hız kazandığı günlerde Fransadan kaçışına atıf yapar. Bkz. Zaionchkovskii, The Russian Autocracy in Crisis, s. 197.

39 Polonskaya, "K istorii partii Narodnaia Volia.", s. 9.

40 V. Figner, "Iz pokazanii V. N. Figner", Byloe 7 (Temmuz 1906), s. 41.

ni sonuna kadar kullanarak Yürütme Komitesi'nin diğer üyelerinden en azından bir müddet daha şehirde kalmak için izin aldı.⁴¹ Partinin öne çıkan isimlerinin kaçmış veya hapsedilmiş olması karşısında Vera'nın başkentte kalmaya devam etmesi, Halkın İradesi'ne daha gevşek bağlarla bağlı üyeler üzerinde etki yarattı. Ortaya koyduğu azim ve adanmışlık, radikal arkadaşlarının ve kendisine yakınlık duyanların, Vera'nın devrimci bağlılığı, cesareti ve fedakârlığı kendi şahsında cisimleştirdiği izlenimlerini haklı çıkarıyor; bu da ona yine büyük kişisel tatmin sağlıyordu.

Ne var ki birkaç hafta içinde Vera'nın başkentteki varlığı kabul edilemez hâle gelmişti. Ev arkadaşı Grigoriy Isaev 1 Nisan'da yakalanmışken, Vera'nın St. Petersburg'dan ayrılmadığı takdirde tutuklanacağı kesindi. Fakat ayrılabilmesi için yoldaşlarıyla birlikte hâlâ dinamit lokumlarının, ilkel bir laboratuvarın, bir baskı makinesinin ve sahte pasaport hazırlamak için kullanılan malzemelerin bulunduğu dairesinin temizlenmesi gerekiyordu.⁴² Isaev'in ne ismini ne de adresini söyleyeceğinden emin olan devrimciler, daireyi boşaltmak için hâlâ vakitlerinin olduğunu biliyordu fakat ne kadar vakitleri olduğunu kestiremiyordu.

2 Nisan günü boyunca Vera ve dört erkek yoldaşı dairedeki o çok değerli örgütsel malzemeleri boşaltmakla uğraştı.⁴³ Devrimciler hızlı ve planlı bir şekilde çalıştı çünkü bir anda bir grup polisin kapıda belirivermesi işten bile değildi. Güneş batıp da son koli de taşındıktan sonra artık dairede kalmak için herhangi bir neden kalmamıştı. Fakat Vera yine de hemen ayrılmadı daireden. "Henüz dairenin adresini öğrenemedilerse, gece de öğrenecek değiller" diye düşünen Vera, Vosnesenskiy Prospekt'te bir gece daha geçirdi. Polisin sabahdan önce Isaev'in adresini bulamayacağına dair kurduğu mantık bir ölçüye kadar makuldü. Ama dairede kalarak kaderle oyun oynamanın da

41 Ibid.

42 V. Figner, *Zapechatlennyi trud*, C. 1, s. 270; P. Kantor, "K istorii voennoi organizatsii 'Narodnoi Voli', pokazaniia F. I. Zavalishina", *Katorga i Ssylka* 5 (1925), s. 221; Volk, "Narodnaia Volia" i "Chernyi Peredel", s. 205-206.

43 V. Figner, *Zapechatlennyi trud*, C. 1, s. 271; Volk, "Narodnaia Volia" i "Chernyi Peredel", s. 205.

gereği yoktu. Belki de yakalanmaktan korkmuyor, içten içe yakalanmak istiyordu. Partiye ait bu dairede geçirdiği son gece, esasında pek çok yoldaşının bu hayatta geçireceği son geceydi. Ulaşmak için yanıp tutuştuğu devrim şehitliği; Sofia Perovskaya, Andrei Zhelyabov, Nikolay Rysakov, Timofei Mikhailov ve Nikolay Kibalçic'in birkaç saat uzağındaydı sadece. Beşinin de asılarak idam edilmesi için kararlaştırılan tarih, 3 Nisan'dı.

Vera 3 Nisan sabahı uyandığında ne dairede kendisine karşı kullanılabilecek kanıt ne de etrafta polis vardı. Kendine çay hazırladı, giyindi ve daireden çıktı. Polis kayıtlarından, Isaev'in gerçek kimliğinin ve adresinin 3 Nisan günü daha erken bir vakitte ifadeye çağırılan bir hamal sayesinde tespit edildiği anlaşıyor.⁴⁴ Ulaşılan bilgi neticesinde bir grup polis hemen Vosnesenskiy Prospekt'teki daireye doluştu. İçeride kimse yoktu, örgütsel malzeme de bulunamadı. Sadece hâlâ ılık bir semaver dikkat çekiyordu, Vera'nın birkaç saat önce kendisine çay yaptığı semaver.⁴⁵

Vera o gün özgürlüğünü kaybetmeye ne kadar yaklaştığını büyük bir keyifle anlatır. 3 Nisan'daki ucu ucuna kurtuluşunu çevreleyen olayları yeniden canlandırırken, polislerin ılık semaveri bulduğu sahneyi cesaretinin ve polisi aptal gibi gösteren olağanüstü kabiliyetinin somut kanıtı olarak sunar. Kısa sürede polislerin çamurlu ayakkabılarıyla kirlenecek daireyi temizleyişini anarken kasten, polis baskırurun yarattığı tehlikenin kendisi için herhangi bir anlam ifade etmediği izlenimi vermeye çalışır. Bir yandan Halkın İradesi'nin bu dönemde kullandığı nihai güçten bahsederken, bir yandan da kendi kişiliğini ve irade gücünü yüceltmış olur. Akıbetlerini hiç düşünmeksizin idam cezası ve ölüm tehlikesi altına girmekten hoşnut bu korkusuz bireylerle, imparatorun ve kalabalık ordusunun terör tehdidiyle etkin şekilde başa çıkmak için başvurduğu son çare, ciddi ölçüde uyuşuyordu. Egemenliğin sadece çarın, otokrasisinin ve ordunun, imparatoru ve kendisini koruma ve savunma gücüne dayandığı bu devlette Halkın İradesi'nin ne-

44 "O gosudarstvennoi prestuplenie Vere Filippovoi", GARF, fond 102, 3rd proizvodstvo, opis' 1881, ch. 1, makara 6.

45 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 271.

den olduğu zafiyet, devletin tam da varlık nedenine meydan okumuş oluyordu.

Vera'nın boşalttığı dairede hâlâ sıcaklığını koruyan sema-verin bulunmasından hemen önce, Vera'nın beş yoldaşı Semenovsky Meydanı'nda devlet eliyle öldürülmüştü. Kral katillerinin infazı, otokratik gücün on binlerce izleyicinin göz önünde sahnelediği bir tiyatro gösterisiydi. Gerçekten verilen bir ceza vardı muhakkak ama aleni infaz, otokrasinin "egemenliğini tüm görkemiyle ifade etmek suretiyle" yeniden inşa etmeyi amaçlıyordu.⁴⁶ Michel Foucault'nun iddia ettiği gibi, idam gösterisinde "güç ve ona içkin olan üstünlük tımturaklı bir şekilde tasdik ediliyor olmalıdır" ki bu da damgalamayı, darp etmeyi ve parçalamayı gerektirir.⁴⁷ Başka deyişle "ceza-landırma töreni, demek ki bir 'terör [tedhiş]' faaliyetidir".⁴⁸ Terörün bu şekilde tatbiki, kitleleri Halkın İradesi'nin kendilerine yönelttiği ikna ve çalışma ile gerçekleştirilen propagandayı reddetmeye meylettirebilirdi fakat devrimcilerin kendileri söz konusu olduğunda, sonuç sadece bağılılıklarının kuvvetlenmesi oldu. Vera gibi, daha büyük bir ülkü uğruna ölmeye hazır hatta can atanlar için, Çarlık Hükümeti tarafındaki hâkimiyet, güç ve şiddet gösterisinin devamı devrim şehitliği düşlerini harlayacak, devletteki güç eşitsizliğini düzeltme çabasındaki devrimcilerin döktüğü kanın meşrulaştırılmasına yarayacaktı. Vera, sokaklarda çarın katillerinin infaz gösterisinin neden olduğu alışılmamış hareketlilikten faydalanarak (infazı binlerce başkent sakini izlemişti) bir atlı tramvaya bindi ve St. Petersburg'dan ayrıldı. Gece yarısına doğru Halkın İradesi Merkez Askeri Şube üyesi iki denizci subay A.P. Shtromberg ile F.I. Zavalishin'in Kronstadt'daki dairesine sorunsuz yerleşmiş bulunuyordu.⁴⁹ Son suikastla bağlantılı olarak her yerde aranıyor olmasına rağmen kapalı kapılar ardında saklanmadı. Kendisini

46 Foucault, *Discipline and Punish*, s. 48.

47 Ibid., s. 49.

48 Ibid. İnfazları daha da korkunç kılan, ki i zaman cellatların beceriksizliği idi. En kötüsü Ti ofei Mikhailov'un idamıydı. Mikhailov'un asılırken yaşadığı yavaş işkenceden en sonunda ölere kurtul ası için üç defa ida denemesinde bulunul ası gerek işti. Bkz. *Times* (Londra), 18 Nisan 1881, s. 5.

49 RGALI, fond, 1185, opis' 1, delo 114; Volk, "Narodnaia Volia" i "Chernyi Peredel", s. 207-208.

Zavalshin'in kuzeni olarak tanıtan bu tuhaf görünümlü güzel, çarın deniz kuvvetlerindeki erkeklerin oldukça dikkatini çekmiş, Vera da onların cesaretini kırarak hiçbir şey yapmamıştı. Bu denizcilere radikal fikirler aşılama çalıyordu ancak karşılaşığı her erkeğı de kazanmaya teşebbüs etmiyordu. Aksine sosyal etkileşime girmenin ve askerlerin kendisini el üstünde tutmasının keyfini çıkarıyordu. Bu askerlerle birlikteliğı öyle bir noktaya gelmişti ki bir keresinde bir grup askere yakındaki bir müzik salonunda eşlik etmiş, bütün grup burada gece boyunca piyano çalmış ve şarkı söylemişti.⁵⁰ Davet sahibine göre Vera, kendisiyle temasa geçen herkesin üzerinde olağanüstü etki bırakmıştı.⁵¹ Esper A. Serebriakov, "zekâsı, canlılığı, çarpıcı kadınsılığı ve zarafeti" ile denizcilerin ve subayların aklını çelen "bu fevkalade kadının [kaledeki] varlığı bizim için hakiki bir şölen anlamına geliyordu" diyerek hatırlar Vera'yı.⁵²

Vera, Kronstadt'ta çok kalmadı. Sadece bir hafta sonra bu denizci kasabasından Moskova'ya gitmek üzere ayrılacak, sonra da Halkın İradesi'ni güneyde yeniden inşa etme göreviyle Odessa'ya geçecekti.⁵³ Odessa, şehirdeki işçilerin eskilere uzanan radikal geleneğı ve Halkın İradesi'nde zaten aktif şekilde bulunan yerel halkla birlikte, kayda değer devrimci bir potansiyele sahip görünüyordu.⁵⁴ Ne var ki kısa süre içerisinde, bu Karadeniz kasabasındaki en büyük potansiyelin kalabalık asker nüfusta bulunduğu anlaşılabaktı. Halk siyasete ilgi duymuyordu. Çarın suikastla öldürülmüş olması gibi dramatik bir olayda bile görülen bu ilgisizliğe çare bulunamayacağı anlaşılmıştı. Halkın İradesi halka olan inancını kaybetmişti. "1 Mart olaylarından sonra halk sessizliğini koruyor, toplum tepkisiz kalmaya devam ediyordu."⁵⁵ Cehalet bataklığına boğazına kadar batmış bir halkı siyaseten olgunlaştırmanın mümkün olmadığını gören Halkın İradesi, otokrasiyle mücadele için daha

50 Volk, *Narodnaia Volia*, 1879–1882, s. 208.

51 Kantor, "K istorii voennoi organizatsii 'Narodnoi Voli'", s. 221.

52 Volk, "Narodnaia Volia" i "Chernyi Peredel", s. 208.

53 Kantor, "K istorii voennoi organizatsii 'Narodnoi Voli'", s. 221; V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 290.

54 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 291–92.

55 Ibid., C. 1, s. 345.

bilinçli müttefikler aramaya koyuldu. II. Aleksander suikastını izleyen aylarda Yürütme Komitesi, özellikle de Vera, aradıkları bu ittifakı çarın kendi ordusunda bulacaklarına gittikçe daha fazla inanmaya başlamıştı.

Bu dönemde Kiev, Odessa, Nikolaev, Rostov, Tiflis ve Khar'kov'da öğrenci ve işçi grupları kurulmuş⁵⁶ ancak *narodovol'tsy* Rus ordusu ve deniz kuvvetlerinde olduğu ölçüde hiçbir gruba temas edememişti. 1881 boyunca doğrudan Halkın İradesi'ne bağlı askeri nitelikteki örgütler Moskova, Orel, Smolensk, Riga, Vilna, Odessa, Nikolaev ve Minsk'in dâhil olduğu bir şehirler ağı teşkil etmişti.⁵⁷ 1882 ortası itibarıyla Rus Avrupası'ndaki şehirlerde, dört yüzden fazla askeri personelin mensup olduğu, otuzun üzerinde grup bulunuyordu.⁵⁸ Bu grupların en büyüğü -Rus donanmasının yaklaşık üçte birine ev sahipliği yapan liman olan- Odessa'da ve Nikolaev'de idi. Vera, yoldaşı A.V. Butseviç'le birlikte yerel askeri gruplar oluşturmada ve devrimci ülküye yeni askerler kazandırmada önemli rol oynamıştı.⁵⁹

1882 baharında askeri bölge savcısı General Vasiliy S. Strel'nikov, "Odessa'daki 59. Liubinskiy piyade alayında kurulan suç örgütü"nden doğrudan Vera'yı sorumlu tutacaktır.⁶⁰ Ordu mensuplarını kendine çekmek için kişiliğini ve görünümünü kullanan Vera, kadınlara yakıştırlmayan devrim ülküsü açısından askerlerin, denizcilerin ve subayların cinsiyetçi beklentilerinden faydalandı. Halkın İradesi'nin önde gelen Sovyet tarihçisi S.S. Volk, "Zhelyabov'un yanındaki [Vera Figner gibi] birkaç kişinin askeri şubelerin örgütlenmesinde çok emeğinin

56 A. N. Bakh, *Zapiski Narodovol'tsa* (Leningrad: Molodaia gvardiia, 1929), s. 26-42; "K istorii narodovol'cheskogo dvizheniia sredi voennykh v nachale 80-kh godov", *Byloe* 8 (1906), s. 159-86; *Narodovol'tsy posle 1-go marta 1881 goda* (Moskova: Izdatel'stvo vsesoiuznogo obshchestva politkatorzhan i ssyl'no-poselentsev, 1928), s. 29-60, 116-27.

57 "K istorii narodovol'cheskogo dvizheniia sredi voennykh v nachale 80-kh godov", 178, 182-85.

58 L. N. Godunova, "Arkhivnye istochniki o voennoi organizatsii partii Narodnaia Volia", *Sovetskie Arkhivy* 1 (1971), s. 77.

59 "Iz pokazanii V. N. Figner", 42; "K istorii narodovol'cheskogo dvizheniia sredi voennykh v nachale 80-kh godov", 163-64.

60 "K istorii narodovol'cheskogo dvizheniia sredi voennykh v nachale 80-kh godov", 159.

geçti[ğini]” söyler. Vera’nın “tutkusu ve kişisel sohbet tarzındaki konuşmaları, onu dinleyen pek çok kişiyi devrimcilerin safına geçirmişti”.⁶¹ İmparatorluk ordusunda, evlerinden çok uzakta görev yapan radikal eğilimlere sahip bu erkekler üzerinde, çara düzenlenen suikastın hemen sonrasında Vera’nın yarattığı etki öylesine büyüktü ki devrimcilerden teşkil edilen birlikler için o, “Komutan Ana”ydı artık.⁶²

Odessa’da işler iyi gidedursun, 1881 Ekimi’nde Vera, Yürütme Komitesi’nin henüz yakalanmamış üyeleriyle bir araya gelmek üzere Moskova’ya gitti. Eski arkadaşlarını görmekten dolayı mutluydu fakat toplantı o kadar da iyi geçmedi. Halkın İradesi’nin hâlihazırdaki lider kadrosu, eski hâlinin ancak gölgesi olabilirdi. En önemli konumdakiler tutuklanmış, infaz edilmiş veya göç etmişti. İnsan kaynağı da mali kaynakları da azdı. Bu şartlar altında Vera ile yoldaşlarının 1881 ve 1882 yıllarında elde ettikleri kazanımlar şaşılacak boyutlardadır. Grup kendisine ait devrimci yayınlar olan *Narodnaia Volia*, *Listok Narodnoi Voli* ve *Rabochnaia Gazeta*’yı polis baskınlarına ve bir dizi tutuklamaya rağmen çıkarmaya devam edecekti.⁶³ Mevcut tehlikeler dikkate alındığında bu çabaların herkülvâri nitelikte olduğu söylenebilir fakat devrimci yayınların yayımlanan her bir sayısı, Halkın İradesi’nin hâlâ ayakta olduğunu, devlet zulmüne rağmen partinin yaşamaya devam ettiğini kanıtlıyordu.

Parti hep peşinde olduğu Avrupa ve Amerika kamuoyu desteğini alabilmek adına dayanıklılığına ve direncine dair mesajını Rus sınırlarının ötesine taşıdı. Yürütme Komitesi yabancı basında, suikastlara başvurmaya isteksiz olduklarını göstermeye çalışıyordu. 1881 Eylülü’nde James Garfield, iki ay önceki suikast teşebbüsünde aldığı yaralar sonucunda öldüğünde, Yürütme Komitesi, Amerikan başkanına yapılan suikastı kınayan bir mektup yayımladı. Bu açık mektupta partinin liderlik katı, demokratik bir devlette siyasi cinayetlerin menfur eylemler olduğunu söylüyordu. Vatandaşlarına kişisel özgürlük ve siyasi haklar sağlayan bir ülkede suikast, “Rusya’da yıkmaya

61 Volk, *Narodnaia Volia*, 1879–1882, s. 328.

62 Bakh, *Zapiski Narodovol'tsa*, s. 41.

63 Bkz. *Literatura pa rtii “Narodnaia Volia” ve Iakimova-Dikovskaya vd.*, “*Narodnaia Volia*”, s. 266–69.

çalışılan despotizme ait aynı ruhun ifadesi[ydi]; ... şiddet ancak şiddete yöneldiğinde haklı olabilir[di]."⁶⁴ Devrimcilerin gösterdiği kararlılığa rağmen işin doğrusu, III. Aleksander'ın çok katmanlı güvenlik teşkilatı, *narodovol'tsy* ve faaliyetleri üzerinde yıkıcı etkileri olan bir iş çıkarmıştı. Gittikçe daha çok sayıda devrimci ve sempatizan hapishaneye gönderiliyordu. Hapisteki ve sürgündeki yoldaşlarını "savunmak ve manevi destekte bulunmak" için⁶⁵ Halkın İradesi'nin dışarıdaki üyeleri, Siyasi Kızıl Haç isimli bir parti kurdu. Bu devrimci grup, mahpus ve sürgündekilerle iletişime geçmeye çalışırken siyasi niteliği olmayan muadillerine öykünüyor fakat mahpusların kaçışlarını ayarlamaya çalışırken devrimci hedef ve metotlara sadık kalıyordu.⁶⁶ 1881 güzünde sayıları katlanarak artan siyasi mahpuslara acilen yardım etmek gerektiğini fark eden Yürütme Komitesi, yurt dışından ilave yardım arayışına girdi. Peter Lavrov ile Vera Zasulich'i temsilcisi olarak kullanan Siyasi Kızıl Haç, Batı Avrupa basınında çarlık rejimi ile rejimin mahpus ve sürgündekilere muamelesi aleyhine büyük bir propaganda savaşı başlattı.⁶⁷

Fakat III. Aleksander'ın asıl korktuğu şey, teröristlerle yapılan fiziksel savaşı. Halkın İradesi'nin abartılı retoriğine inanan yeni çar, babasının öldürülmesini izleyen aylar boyunca Gatchina'daki sarayında saklandı.⁶⁸ Devrimci hasımlarının kendisine saldırmak için gerekli olan kaynaklardan yoksun olduğunun farkında değildi. Vera'ya göre, kaynaklarda sorun yaşıyor olmaları Halkın İradesi'ni terör eylemlerini devam ettirmekten alıkoymamalıydı fakat yoğunlaşacakları hedefi değiştirmeleri gerekiyordu. Sonuç olarak Yürütme Komitesi imparatorun bizzat kendisine saldırmaktansa, rejimin zorbalığını temsil eden devlet ricaline saldırmaya karar verdi.

64 23 Ekim 1881 tarihli Narodnaia Volia nüshası için bkz. Literatura partii "Narodnoi Volia", s. 127.

65 "Dokumenty dlia istorii obshchestva krasnago kresta partii Narodnoi Voli", Byloe 3 (1906), s. 288.

66 Ibid., s. 290.

67 Ibid., s. 288.

68 3 Mayıs'ta Londra-Times muhabirini imparatorun "Gatchina'da istirahate çekilmesi"nden bahsedecekti. Times (Londra), 3 Mayıs 1881, s. 5.

Vera'nın ısrarıyla Halkın İradesi, Odessa'daki askeri savcı General Vasiliy Strelnikov'u ilk kurbanları olarak seçti.⁶⁹ Vera suikastı bizzat koordine edebilmek için 1881 Aralık'ının başında Odessa'ya döndü. Elena Ivanovna Kolosova kimliğiyle Strelnikov'u haftalarca bir gölge gibi takip etti. Odessa'ya gelerek generali öldürmesi için ise Stepan Khalturin'i ayarladı.⁷⁰ Mart ortasında her şey yolunda görünüyordu. Suikast günü yaklaşınca, yakalanma ihtimalini en aza indirebilmek için şehirden ayrıldı. Rusya'daki devrimci liderlerden pek azı hâlâ serbest olduğundan, tutuklanmaması hayati önem taşıyordu. Suikast işini tümüyle Khalturin'e bırakarak Moskova'ya döndü.

18 Mart'ta Vera'nın planları sonuç verecekti. O günün akşamı saat altı civarında Strelnikov, her akşam yemeğinden sonra yaptığı gibi yürüyüşe çıktı. Yürüyüşünü bitirmesine az kala akşam serinliğinin tadını çıkarmak için bir banka oturur oturmaz, iyi giyimli genç bir adam yanına yaklaştı ve yakın mesafeden silahını ateşledi.⁷¹ Strelnikov olay yerinde öldü. Fakat Vera'nın suikastçılar için hazırladığı kaçış planı işlemedi. Khalturin ve suç ortağı Nikolay A. Zhelvakov kısa sürede yakalanarak 22 Mart günü idam edildi.⁷²

Vera, Strelnikov'un ölümünü ve Khalturin ile Zhelvakov'un idamını haber aldığı anda Moskova'ya geleli henüz birkaç gün olmuştu. Kendisinin ve yoldaşlarının askeri savcı suikastını başarıyla yürütmüş olmasından mutluluk duysa da suikastçıların güvenliğini sağlayacak planının boşa çıkması nedeni ile üzgündü. Moskova'daki durum da ruh hâline olumlu etki edecek gibi değildi. O gelmeden hemen önce Halkın İradesi yeni bir gözaltı dalgasına maruz kalmıştı. Bogdanoviç, Iakov V. Stefanoviç ve Vera Lebedeva gibi deneyimli devrimcilerin kaybının yanında, partinin Moskova'daki işçi örgütlenmesi bir ajan eliyle tümüyle çökertilmişti.⁷³ Sahip olduğu güçler zaten

⁶⁹ "Iz pokazanii V. N. Figner" s. 42.

⁷⁰ Ibid., s. 43.

⁷¹ "Narodnaia Volia"—Degaevshchina—Protess 14-ti", s. 31.

⁷² Iakimova-Dikovskaya vd., "Narodnaia Volia", s. 268.

⁷³ V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 325–26; Pribyleva-Korba, "Narodnaia Volia", s. 170; Volk, Narodnaia Volia, 1879–1882, s. 141.

büyük ölçüde ifşa olmuş olan *narodovol'tsy* bu son gözaltılara katlanabilecek durumda değildi. Becerikli ve deneyimli devrimcilerin sayısı gittikçe azalıyordu. Kalanlar ise her geçen gün kendilerini daha zayıf hissediyordu. 1882 baharında Moskova'da devrimci yeraltı dünyasında yaşayan pek çok kadın ve erkek, Vera da dâhil olmak üzere, "kötü bir şeyler olacağına dair korkutucu bir his" içindeydi.⁷⁴ Moskova grubu içerisinde birinin polis muhbiri olduğuna dair dedikodular dolaşmaya başlayınca devrimciler bu eski başkenti akın akın terk etmeye başladı.⁷⁵

Bizzat kendisinin de gözaltına alınmasından endişe duyduğu kesindir ama kendi anlatımına göre Vera, yoldaşlarının korkak fareler gibi taşradaki şehirlere, St. Petersburg'a ve Batı Avrupa'ya kaçışmalarını izlerken büyük üzüntü duymuştu. Ne var ki o da ayrılacaktı Moskova'dan. Yakın bir tutuklanma tehdidi altında olmasının yanında, eski başkentte yeterince insan kaynağı yokken onun da eli kolu bağlanmış olacaktı. Moskova'da bir aydan daha az bir süre kaldıktan sonra Kharkov'a doğru yola çıktı.

Vera, Kharkov'da Maria Brovchenko Frolova adıyla sağlık görevlisi olmaya çalışan bir öğrenci gibi yaşamaya başladı.⁷⁶ Her sabah saat sekizde sanki okula gidiyormuş gibi evden çıkıyordu. Fakat derse gitmek yerine, saatler boyunca parti kaynaklarını güçlendirmeye çalışıyordu. Bir yandan Halkın İradesi'nin Kharkov'daki grubuna liderlik ediyor, diğer yandan da zamanının çoğunu partinin ciddi şekilde zayıflamış olan merkez yönetimine ehil, deneyimli üyeler kazandırmaya harcıyordu.⁷⁷ Çok sayıda canlı ve istekli devrimciyle karşılaşmış olsa da böyle karanlık bir dönemde Halkın İradesi'ni çekip çevirmeye yardımcı olacak deneyimde birini bulamadı.

1882 baharının sonlarında, devrimci partinin destekçilerinin Halkın İradesi'nin genişlemekte olduğuna inanmaları için bir gerekçe ortaya çıktı. Her ne kadar Moskova örgütlenmesi

74 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 325.

75 Ibid., C. 1, s. 326.

76 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 359.

77 V. Figner, "Avtobiografiia Very Nikolaevny Figner", *Deiateli SSSR* içinde, s. 471.

büyük oranda dağıtılmış olsa da bir grup Yönetim Komitesi üyesi St. Petersburg'da bir araya geldi ve yapılan toplantıda grubun imparatorluk başkentinde kendini yeniden kurmasının mümkün olduğu düşünüldü.⁷⁸ Acımasız polis amiri Georgiy P. Sudeikin'e bir suikast planı hazırlamaya girişen Mikhail F. Grachevskiy, Anna Pribyleva-Korba ve Aleksander V. Butseviç, Vasilevsky Adası'nda bir dinamit atölyesi kurdu.⁷⁹ Fakat devrimci bir Rönesans hayalleri kısa sürede söndü. Yürütme Komitesi'nden anılan isimler de dâhil olmak üzere projede çalışan herkes, dinamit atölyesindeki bir işçinin haziran başında polis muhbiri olmasıyla yakalandı.⁸⁰

Çarlık rejimi henüz farkına varamamış olsa da bu son tutuklamalar, Halkın İradesi Yürütme Komitesi'nin kaderini neredeyse tümüyle belirlemiş oluyordu. Moskova ve St. Petersburg'daki parti örgütlenmeleri tümüyle temizlenmişti. İmparatorluğun farklı yerlerinde gelişmekte olan *narodovol'tsy* şubeleri vardı gerçi fakat partinin merkezi büyük oranda tahrip edilmişti. 1882 baharında Maria Oshanina sağlık sorunları nedeniyle Batı Avrupa'ya geçti. Haziranda dinamit atölyesinde gerçekleşen tutuklamalardan sonra Rusya'da serbest hâlde sadece iki parti yöneticisi kalmıştı: Vera Figner ve Lev Tikhomirov. Vera, Kharkov'da umutsuzca merkezi yeniden kurmanın yollarını ararken, komite üyesi arkadaşından acı bir haber aldı: Tikhomirov ile karısı Rusya'dan ayrılmaya karar vermişlerdi. "Sert telkinler"ine rağmen Vera, Tikhomirovlar'ın kararını değiştiremedi ve çift, 1882 yazında yurt dışına çıktı.⁸¹ Vera, Halkın İradesi'nin kaderinin bütün yükü zayıf omuzlarına binmiş bir hâlde yapayalnız kalmıştı.

78 "Iz 'obzora' sostavlenno departamentom politzii za 1882 god", Byloe 11 (1906), s. 261.

79 Ibid., s. 252; Pribyleva-Korba, "Narodnaia Volia", s. 172; Volk, Narodnaia Volia, 1879-1882, s. 142.

80 "Iz 'obzora' sostavlenno departamentom politzii za 1882 god", 261; Pribyleva-Korba, "Narodnaia Volia", s. 172; Volk, Narodnaia Volia, 1879-1882, s. 142.

81 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 326.

St. Petersburg'daki yoldaşlarının yakalanması ve Tikhomirovlar'ın gidişiyle "sıkılmış ve bunalmış" bir hâlde⁸², 1882 yazını oldukça kötü geçirdi. Kardeşi Olga'ya yazdığı bir mektupta, zamanı tükenmekte olan bir kadın görüntüsü vermektedir. Nasıl yaşanacağına ve zorluklara nasıl göğüs gerileceğine dair tavsiyelerle dolu mektupta kardeşine adeta veda eder. Partinin kaderinin sorumluluğunu tek başına üstlenmiş ve devrimci arkadaşlarıyla ilişkisi tamamen kesilmiş olan Vera'nın hayatının her alanı umutsuzluk ve acı dolu gibi görünüyordu; yakalanmasa bile bu duruma daha ne kadar tahammül edebileceğini bilmiyordu. Yürütme Komitesi'nin Rusya'daki yegâne yakalanmamış üyesi olarak Vera Figner, güvenlik güçlerinin en büyük hedefi hâline gelmişti.⁸³ "Partinin içinde bulunduğu umutsuz durumu, davanın o andaki onulmaz hâlini ve Vera Nikolayevna'nın kişisel olarak karşı karşıya bulunduğu tehlikeyi bilen" Anna Pribyleva-Korba, hapishaneden yolladığı haberle, yurt dışına gitmesi ve Yürütme Komitesi'ni orada yeniden oluşturması için yalvardı.⁸⁴ Fakat Vera bu ricayı reddederek Rusya'yı terk etmemekte ısrar etti.⁸⁵ İki yıl önce Nikolay Morozov'a yazdığı mektupta, siyasi özgürlük için verilen "mücadele bugüne dek pek çok yoldaşa mal oldu", devrimci dayanışma "mücadele sürdükçe herkesin savaşımaya devam etmesi"ni gerektirir demişti.⁸⁶ Savaşa devam etmek Vera'ya göre, Rusya topraklarında kalmayı gerektiriyordu.

Vera bu dönemde "başarıdan çok başarısızlıklar" a dayanmak durumunda kaldı.⁸⁷ Yorulmuş, manevi gücünü kaybetmişti. Ancak yine de pes etmedi, gücünü ve iradesini "hayatı bir yük gibi" taşımak üzere bir araya getirdi.⁸⁸ Bu dönemde kişisel olarak büyük tehlike altında kalmış olmasına rağmen gösterdiği dirayet, efsanevi bir mahiyet kazandı. Siyaseten ve

82 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 6, s. 23.

83 "Iz 'obzora' sostavlenno go departamentom politicii za 1882 god", s. 261.

84 Pribyleva-Korba, "Narodnaia Volia", s. 172.

85 Ibid.

86 Vera Figner'in N. A. Morozov'a yazdığı 18 Nisan 1880 tarihli mektup, GARF, fond 1762, opis' 4, delo 625, l. 1.

87 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 6, s. 10.

88 Ibid.

fiziken imha edilmiş Halkın İradesi'nden geriye kalanları tek başına muhafaza etmeye çalışan Vera Nikolayevna Figner, "yaşayan bir efsane [hâline geldi], kimi onu bir kahraman olarak idolleştirdi, kimi ise kana susamış bir canavar addederek kınadı".⁸⁹ Hoş görüntümü, keskin düşünceleri ve yılmaz iradesi ile eksiksiz bir devrimci kahramandı. Davaya inanmış insanlar, "aşk, annelik, aile hayatı ve kişisel güvenlik"⁹⁰ de dâhil her şeyi bir kenara atarak kendini Rus halkının (şiddet yoluyla da olsa) özgürleşmesine adanması karşısında, ona yardım edemeseler de saygı duyuyorlardı. Partinin en çaresiz anlarında, devrimci hareketin destekçilerinin etrafında toplanabileceği bir sembol hâline gelmişti. Batı Avrupa'daki bir hayranı onlarca yıl sonra şöyle diyecektir: "Ayağını bastığı her toprak parçasından büyük bir coşkuyla 'Yaşasın Özgürlük!' diye bağırarak erkekler yetişmeye başlıyordu."⁹¹ Devrimci bir özgürlük timsalinin on dokuzuncu yüzyıldaki yaşayan örneği⁹² olan Vera, "ilahi bir kahraman" ve davanın fedaisi kabul edildi.⁹³

Ne var ki Vera'nın efsaneye dönüşmesinin çok ciddi kişisel bedeli de vardı. Devrimci geçmişinin bu ânından ölümüne kadar (ve hatta daha da sonrasında) kadın olmaktansa daha çok bir devrim sembolü olmak durumunda kaldı. Radikal hareketin timsali olarak sahip olduğu konumun ve sorumluluklarının her zaman farkında olan Vera çoğu kez hakiki duygu, arzu ve korkularını bastırmak zorundaydı. Aksi davranış, efsanevi devrimci Vera Nikolayevna Figner'den ödün vermek anlamına gelirdi. 1882'de annesine ve en küçük kız kardeşine yazdığı mektupta "ne kadar korksam, umutsuzluk ve öfke dolu olsam ve en derinlerde mutsuz olsam bile ... sırf başkalarına karşı gü-

89 Vera Broido, *Apostles into Terrorists: Women and the Revolutionary Movement in the Russia of Aleksander II* (New York: Viking Press, 1977), s. 203.

90 Boris I. Nikolaevsky Koleksiyonu, kutu 616, seri 263, dosya 14, s. 189-90.

91 Ibid., s. 190.

92 Joan Landes'in özgürlük ikonunun kadın olarak sunulmasına dair tartışması Vera Figner ile diğer kadın radikallerin Rus devrimci hareketindeki rolleri dikkate alındığında, oldukça aydınlatıcıdır. Landes, *Women and the Public Sphere*, s. 158-63.

93 Rus kadın devrimcilerinin ilahi kahramanlar olarak algılanışına dair bir tartışma için bkz. Marie-Claude Burnet-Vigniel, *Femmes Russes dans le combat révolutionnaire: L'image et son modelé à la fin du XIXe siècle* (Paris: Institut d'études slaves, 1990), s. 14.

ler yüzlü olabilmek adına bütün enerjimi, iç hâlimi gizlemeye harcıyorum" diyordu.⁹⁴ Ortaya koyduğu iyimser direncin bütün bir hareket için esin kaynağı teşkil ettiğini bilen Vera, ikili bir hayat sürdü. Kaygı ve şüphe içini kemirip durduğu halde, umutlu ve dimdik ayakta görünüyordu. Parti gittikçe daha fazla ona yaslandıkça ve ismi etrafında oluşan efsane daha da büyüdü, kendisine kendini ifade etme için tanıdığı alan da daralıyordu. Döneminin diğer kayda değer kadın devrimcilerinde olduğu gibi "mit gerçekliğin yerini aldıkça, yaratılan imaj gerçek kişiliği gölgeliyor ve bir ölçüye kadar da tahrip ediyordu".⁹⁵ Yakın arkadaşı Gleb Uspensky, Vera hakkında yazarken onun "en üst seviyede kişiliğe sahip olduğunu, ideallerinin bu kişilik özünden ayrılamayacağını, bilakis idealleri ile kişisel deneyimlerinin uyumlu bir şekilde iç içe geçtiğini" söyler.⁹⁶ Vera'nın özel hayatı ile dışarı sunduğu görüntüsü ayrılamaz ölçüde birbirine karışmış durumdadır. Çoğu yoldaşı için Vera, "sadece devrimci cesaretin timsali değil aynı zamanda insan mükemmelliğinin tecessüm etmiş hâliydi".⁹⁷ 1882 yazı itibarıyla Vera, "Halkın İradesi'nin fiilî lideri" idi.⁹⁸ Her ne kadar felce maruz kalmış bir devrimci partinin idare sorumluluğu altında ezilmekteyse de yeniden etkin bir Yürütme Komitesi oluşturmaya ve yeni bir baskı/çoğaltma düzeneği kurmaya odaklanmıştı.⁹⁹ Bunlar gerçekleştirilmesi hakikaten zor görevlerdi. Ülkeyi baştanbaşa dolaşarak radikal eğilimli insanlarla ilişki kurmaya çalıştı fakat irtibat kurduğu gençlerin kendi "eski, deneyimli yoldaşlarının yerine geçemeyeceğini" üzüntüyle kabul etmek zorunda kaldı.¹⁰⁰ Asıl Yürütme Komitesi'nin dağılmasından beri Vera'nın karşılaştığı insanlar arasında en umut veren radikaller, Halkın İradesi'nin askerî örgütlenmesindeki görevliler arasından çıkmıştı. Parti merkezini yeniden inşa etmeyi gündeminin ilk sırasına koyan Vera, partinin as-

94 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 6, s. 13.

95 Burnet-Vigniel, *Femmes Russes dans le combat révolutionnaire*, s. 21.

96 Aktaran: Ivanchin-Pisarev, *Khozhdenie v narod*, s. 307.

97 Volk, *Narodnaia Volia*, 1879-1882, s. 147.

98 Godunova, "Arkhnivnye istochniki o voennoi organizatsii", s. 80.

99 Bakh, *Zapiski Narodovol'tsa*, s. 32.

100 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 5, s. 338.

keri örgütlenmesindeki en radikal subayları buradaki görevlerinden ayrılarak Yürütme Komitesi'nin tam zamanlı üyeleri olmak için ikna etmeye karar verdi.¹⁰¹

Vera yakın zamanda örgüte katılmış Sergei P. Degaev isimli eski bir topçu subayını bu görevdeki temsilcisi olarak atadı. Hiç kuşku yok ki Degaev, ne karizma ne de radikal şiddet yolunda kendini feda etme eğilimi açısından terörist selefleriyle rekabet edebilecek durumdaydı; hatta II. Aleksander suikastından önce Yürütme Komitesi üyesi olması reddedilmişti. Fakat 1882 sonbaharında elindeki kaynakları tükenmiş olan Vera, Degaev'in zekâsının ve becerikliliğinin iyi bir yoldaş sayılması için yeterli olacağına karar verdi.¹⁰² 1882 Ekimi ile Kasım başında Degaev, St. Petersburg, Odessa ve Nikolaev'e giderek Vera'nın Yürütme Komitesi için seçtiği ordu mensuplarını komiteye dâhil etmeye çalıştı. M. İu. Ashenbrenner ve N.M. Rogachev çağrıyla olumlu cevap verenler arasındaydı.¹⁰³ Tam da yıkık dökük partisini yeniden inşa etmeye çalışırken Vera, beklenmedik bir ziyaretçi kabul etti. 15 Ekim 1882 günü, meşhur edebiyatçı Nikolay K. Mikhailovskiy, Halkın İradesi ile çarlık yönetimi arasındaki olası bir ateşkesi görüşmek üzere Vera'nın kapısında beliriverdi.¹⁰⁴ Hükümetin en üst düzeyinde bağlantılara sahip önemli konumdaki kişiler, terörist grubun enkaza dönmüş olduğundan habersiz şekilde Mikhailovskiy'e ve devrimcilere yakınlık duyan diğer bilindik yazarlara giderek, *narodovol'tsy* ile rejim arasında üç yıldır süren savaşı sonlandırma konusunda arabuluculuk yapmalarını istemişti.

Çarın güvenliğini ve vakti çoktan geçmiş taç giyme törenini güvence altına almak isteyen hükümetteki üst düzey yetkililerle bağlantılı bir grup etkili Rus, "mukaddes birlik" olarak gördükleri bir oluşum teşkil etmişler ve özenle seçilmiş arabulucular vasıtasıyla müzakere başlatmışlardı. Bu birliğin

101 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 348.

102 Pipes, *Degaev Affair*, s. 12-13.

103 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 348; "K istorii narodovol'cheskogo dvizheniia sredi voennykh v nachale 80-kh godov", s. 168-69.

104 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 5, s. 333; Mikhailovskii, *Vospominaniia*, s. 6-7; "Dokumenty i materialy k istorii peregovorov Iсполnitel'nago Komiteta s Sviashchennoi Druzhinoi", *Byloe* 9 (1907), s. 213.

temsilcileri devrimcilerden etkili isimlerin hapishaneden veya sürgünden kurtarılması, Kara madenlerindeki ağır çalışma koşullarının soruşturulması için tarafsız bir komisyon kurulması ile siyasi suçlar için af, basın özgürlüğü ve radikallerin sosyalist propaganda faaliyeti yürütmesi için serbestlik sağlama sözü vermişlerdi. Bunun karşılığında *narodovol'tsy* taç giyme törenine kadar şiddet eylemlerinden kaçınacaktı.¹⁰⁵

Bu arabuluculuk faaliyetlerinden bahseden bütün kaynaklar, hükümetin en tepesindeki isimlerin söz konusu müzakerelerin varlığından haberdar olduğu konusunda hemfikir.¹⁰⁶ Halkın İradesi'nin çara düzenlenen suikastın ardından uyguladığı örgütsel yöntemlerin kısmen de olsa başarıya ulaştığını gösteren daha büyük bir kanıt olamaz muhtemelen. Yürütme Komitesi neredeyse bütün üyelerini kaybederek ciddi ölçüde zayıflamış da olsa, devrimci parti işlemeye ve bazı yerlerde de genişlemeye devam etmişti. Vera ve bir avuç terörist arkadaşı toplumsal ve siyasi amaçlarına ulaşmak için şiddeti kullanma kabiliyetlerinin tükenmediği yanılmasını devam ettirmeyi başarmıştı. Bunu yapabildikleri sürece Halkın İradesi de ülkedeki etkili güçlerden biri olmayı sürdürecekti. Bu yanılmayı yaratan bizzat Vera'ydı fakat "mukaddes birlik" in vaat ettiği anlaşmaya inanmadı.¹⁰⁷ Partinin içinde bulunduğu berbat durumu biliyordu. II. Aleksander suikastının hemen arkasından devrimcilerle irtibat kurmayı reddetmiş ayrı rejimin, teröristlerin görece sessiz geçirdiği bir yılı aşkın süreden sonra taviz vermeye hazır olmasını anlayamıyordu. Vera bu sözde müzakerenin polisin *narodovol'tsy*'nin dışarıdaki son üyelerini de ele geçirebilmek için kurduğu bir tuzak olduğunu düşünerek, görüşmeyi daha ilk baştan reddetme eğilimindeydi.¹⁰⁸

Vera'nın eskiden beri hayranı olan Nikolay Mikhailovskiy, geçen zamanın bu güzel ve neşeli kadından alıp götürdükleri

105 K. A. Borozdin, "Sviashchennaia Druzhina i Narodnaia Volia", Byloe 10 (1907); "Dokumenty i materialy k istorii peregovorov Ispolnitel'nago Komiteta s Sviashchennoi Druzhinoi", s. 208–13; L. Tikhomirov, "Neizdannye zapiski L. Tikhomirova", Krasnyi Arkhiv 4 (1928), s. 159–62.

106 Tikhomirov, "Neizdannye zapiski L. Tikhomirova", s. 158.

107 V. Figner, Polnoe sobranie sochinenii, C. 5, s. 335.

108 Ibid., C. 5, s. 337.

karşısında dehşete düşmüştü. Partinin bütün yükünü tek başına omuzlamış olan Vera'yı, "çalkantılı hayatından usanmış" ve devrimci davanın berbat durumu nedeniyle ümitsizliğe kapılmış hâlde bulmuştu.¹⁰⁹ Vera'nın, partinin içinde bulunduğu durumun rejime karşı yeni şiddet eylemleri düzenlemeye teşebbüs bile etmeye imkân vermediğini itiraf etmesi üzerine Mikhailovskiy onu, eğer parti terör faaliyetleri gerçekleştiremeyecekse, müzakere yürütmekle kaybedeceği hiçbir şeyi olmadığına ikna etti. Vera yine de temkinli davranarak Mikhailovskiy'den, bağlantılarına, Rusya'daki Yürütme Komitesi üyelerini bulamadığını, "mukaddes birlik" eğer arabuluculuk çalışmalarına devam etmek istiyorsa araçların partinin yurt dışındaki militanlarıyla görüşmesi gerektiğini söylemesini istedi. Vera diğer yandan da son olaylardan haberdar etmek üzere Oshanina ile Tikhomirov'a mesaj gönderdi.¹¹⁰

Mikhailovskiy'in ziyaretiyle bir miktar umutlanan Vera, beş devrimciyi Odessa'da partinin basım merkezini yeniden kurmakla görevlendirdi.¹¹¹ Halkın İradesi'nin talihi, bir an için sanki açılıyormuş gibi gelmişti. Fakat Vera biraz olsun coşkuya kapıldıysa bile heyecanı çok sürmeyecekti. Kurulmasının üzerinden bir ay bile geçmemişken partinin baskı makinesinin olduğu daire polis tarafından basıldı, içeridekiler tutuklandı ve malzemelere el koyuldu.¹¹² 20 Aralık baskınında yakalanan devrimciler arasında, yayın işlerinden sorumlu ajan Sergei Degaev de vardı. Her ne kadar Degaev, Aleksander Mikhailov veya Sofia Perovskaya ayarında bir devrimci değilse de yine de Yürütme Komitesi'nin üyesiydi ve yakalanması Vera için ciddi bir kayıp anlamı taşıyordu. Fakat birkaç ay sonra, Degaev'in tutuklanmasının Halkın İradesi açısından tahmin edilemeyecek ölçüde büyük bir yıkım olduğu ortaya çıkacaktı. "Onlarca yıl hapiste kalma tehdidiyle karşı karşıya kalan Degaev'in za-

109 Mikhailovskii, *Vospomina niia*, s. 8, 13.

110 V. Figner, *Zapechatlennyi trud*, C. 1, s. 351; V. Figner, *Polnoe sobranie sochine-nii*, C. 5, s. 340-46.

111 V. Figner, *Zapechatlennyi trud*, C. 1, s. 352.

112 Ashenbrenner, *Voennaia organizatsiia Narodnoi Voli*, 101; *Narodnaia Volia—Degaevshchina—Protssess* 14-ti, s. 37-38.

yıf karakteri bir çıkış yolu arıyordu.”¹¹³ Degaev, polisin kullandığı bir hain olmayı tercih etmişti.

Degaev'in ihaneti partinin akıbetini belirleyecekti çünkü verdiği bilgiler Halkın İradesi'nin özenle yarattığı güç yarılsamasını tuzla buz etmişti. Polise devrimcilere dair sırları verdikten neredeyse hemen sonra, “mukaddes birlik” birdenbire devrimcilerle yürüttüğü müzakereyi kesti. Tikhomirov'a göre Degaev'in verdiği ifade “hükümetin gözünü açmış” ve teröristlere taviz vermekle ne büyük hata yaptıklarını göstermişti.¹¹⁴ Hükümetin, Halkın İradesi'nin tehditlerini gerçekleştirebilmesinin maddi olarak imkânsız olduğunu öğrenmesi, partinin yıkılışını kaçınılmaz kılıyordu.

Odessa'daki yayın işlerinin nasıl sona erdiğini henüz tüm ayrıntılarıyla anlayamamış olmasına rağmen Vera yine de aldığı haberlerle yeni bir bunalım dönemine girmiş oldu. Yoldaşlarının kaybı nedeniyle bir kez daha sorumluluk hissediyordu. Bizzat kendisinin örgüte kazandırdığı kişiler açıkça kırma uğramıştı, son dönemde yaptıklarından elinde kalan ise kocaman bir sıfırdı.¹¹⁵ Bu dönemi anlatırken şu ifadeleri kullanır: “Sonu belli olmayan bu yolda yürürken ... yapayalnız kalmıştım.”¹¹⁶ Annesinden ve en küçük kız kardeşinden aldığı bir mesaja ise şöyle karşılık vermişti: “Eğer benim hakkımda en iyi olan şeyi istiyorsanız, bu yeni koşullara alışana dek cesaret ve dayanma gücü dileyin benim için. Dileyin ki geçmişten alınan dersler ışığında parti hedefe doğru yürüyüşüne yeniden başlasın. Ancak ondan sonra darağacına yanağımda bir gülümseme ile gidebilirim.”¹¹⁷

Ailesine gönderdiği mektup, devrimci liderin tutuklan-

¹¹³ “Degaevshchina (materialy i dokumenty)”, Byloe 4 (1906), s. 35-36. Degaev'e daha sempatik bir yaklaşım için kız kardeşinin açıklamasına bkz. P. Makletsova (Degaeva), “Sudeikin i Degaev”, Byloe 8 (1906). Degaev yıllar sonra meseleyi kendi açısından Tikhomirov'a yazdığı bir mektupta açıklarken, bir hain olduğunu, “o kadına [Figner'e] ihanet ettiğini söyleyenlerin neler olup bittiğini bilmediğini iddia eder. Ona göre mesele çok daha karmaşıktı. Bkz. S. P. Degaev'in L.A. Tikhomirov'a yazdığı 1 Ocak 1885 tarihli mektup, tam metnini aktaran: Lavrov, Gody emigratsii, C. 2, s. 154.

¹¹⁴ Tikhomirov, “Neizdannyye zapiski L. Tikhomirova”, s. 163.

¹¹⁵ V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 354.

¹¹⁶ Ibid., C. 1, s. 354.

¹¹⁷ V. Figner, Polnoe sobranie sochinenii, C. 6, s. 14.

maktan veya ölmekten korkmadığını göstermektedir. Bu düşünce tam aksine onu ayakta tutuyordu. Tahammül edilmesi güç olan şey, başarısızlık ve yalıtılmışlıktı. Halkın İradesi'ni yönetmiş birisi olarak partinin etkileyici gidişatının en nihayetinde devrimciler açısından bir düşüşle, dolayısıyla da siyasi açıdan önemsizlikle sonuçlanacağını düşünerek korkuyordu. Gösterdiği çaba sonrasında partinin yeniden dirilmesi hâlinde bir sonraki adımda asılacak olması ancak bir kutlama gerekçesi olabilirdi. Fakat hâlihazırdaki maddi ve manevi yalnızlığı ile siyasi ve sosyal açıdan güçsüzlüğünün uzun, etkisiz bir hayatın daimi gerçekliği olma ihtimali tahammül edilebilir gibi değildi.

Belki de başarıya ulaşmaktan ümidi hiç kalmamış olduğundan, Sergei Degaev Ocak 1883'te canlı kanlı ve serbest bir halde peydahlandığında, ihanetine dair belirtileri göz ardı etmişti. Arkada kalan yıllar içerisinde yapıp ettiği her şeyin heba olmasına dayanamazdı. Bu yüzden de Degaev'in polisin elinden kaçış masalına tıpkı diğer devrimci arkadaşları gibi kandı.¹¹⁸ Polisin bu yeni gizli ajanına "bütün kapılar açılmış, bütün gizli yollar gösterilmişti".¹¹⁹

Acımasızlığıyla nam salmış polis müfettişi Yarbay Georgiy Sudeikin, Degaev'i yoldaşlarına ihanet etmesi hususunda ikna etmiş, bu yeni devşirdiği haine ilk hedef olarak Vera Figner'in yakalanmasını sağlamayı işaret etmişti.¹²⁰ Degaev de Kharkov'a döner dönmez "yoldaş"ının gündelik mutat işlerini soruşturmaya başladı. Degaev'in tecessüsünün ardındaki kötü niyeti göremeyen Vera, arkadaşının sorularına samimiyetle cevap verecekti.¹²¹ 10 Şubat 1883 sabahı Vera, Kharkov'daki dairesinden her zamanki gibi saat 08:00'de ayrıldı. Binadan biraz uzaklaşmıştı ki hemen ileride duran Vasiliy Merkulov'u fark etti. Merkulov da örgüte ihanet etmişti ve iki yıldır polis için devrimcileri teşhis ediyordu. Polisin yakınlarda bir yerlerde gizleniyor olması gerektiğini ve her an yakalanabileceğini

¹¹⁸ Valk, "Pobeg Sergeia Degaeva", s. 221. 14 Ocak'taki sahte kaçışı, Degaev'in sızdıracağı isimleri yakalamak isteyen polis kurgulamıştı.

¹¹⁹ Pribyleva-Korba, "Narodnaia Volia", s. 174.

¹²⁰ Volk, Narodnaia Volia, 1879-1882, s. 148.

¹²¹ V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 358-59.

bilen Vera, kaçıp kaçamayacağını kestirebilmek için etrafına bakındı. Peşindekileri bu sefer atlatamayacağını anladığı anda da yakalandı ve Kharkov emniyet müdürlüğüne giden bir at arabasına bindirildi.¹²²

1881 Nisan'ndan 10 Şubat 1883'teki gözaltına alınışına dek Üçüncü Daire dur durak bilmeksizin bu gizemli kadının peşinde koşmuş ancak sonuç elde edememişti.¹²³ Bir polis müfettişi, "Vera Nikolayevna ... kadın değil düpedüz şeytandır" demişti öfkeyle.¹²⁴ "Teröristlere ait Merkez Komitenin en tehlikelisi" addedilen Vera'nın yakalanması, polisin öncelikli hedefi olmuştu. Dolayısıyla gözaltına alındığına dair haber, yetkilileri sevindirmişti.¹²⁵ Efsaneleşmiş teröristin gözaltında olduğunu duyan III. Aleksander, Vera'nın yakalanmasıyla ilgili olarak günlüğüne sade bir not düşecekti: "En nihayetinde yakalandı."¹²⁶ Vera'nın yakalanması resmî çevrelerde ne kadar rahatlamaya neden olduysa devrimciler arasında da o kadar üzüntü yaratacaktı. Ele geçirilmesi mümkün değilmiş gibi görülen devrimci liderin polis nezaretinde bulunuyor olması "devrimcilerin moralini bozdu ve partiyi yok olmanın eşiğine getirdi".¹²⁷ Nikolay Mikhailovskiy ise haberi aldığı anda ciddi ölçüde sarsıldı. Bildiği ve saygı duyduğu onlarca insan birkaç yıl içinde hapse düşmüştü fakat bu meşhur edebiyatçı, tutuklanma haberini aldıktan sonra "bu olağanüstü kadını düşünmeden edemiyor"du.¹²⁸

Vera'nın yakalanması, Yürütme Komitesi'nin ve Halkın İradesi'nin sonuna gelindiğini haber veriyordu. Birkaç ay içinde, Degaev'in verdiği bilgiler ışığında polis yüzden fazla insanı gözaltına aldı.¹²⁹ Partinin askerî örgütlenmesinin neredeyse

¹²² Ibid., C. 1, s. 359–60.

¹²³ "O prestuplenie Vere Filippovoi", GARF, fond 102, opis' 1881, 3rd proizvodstvo, delo 79, ch. 1; GARF, fond 102, opis' 78, 3rd proizvodstvo, delo 602, l. 36; GARF, fond 102, opis' 181, 1884, 7th proizvodstvo, delo 747, ch. 4; fond 1764, opis' 1, delo 28.

¹²⁴ A. A. Spandoni, "Stranitsa iz vospominaniia", Byloe 5 (1906), s. 23.

¹²⁵ "Iz 'obzora' sostavlenno go departamentom politzii za 1882 god", s. 261.

¹²⁶ Volk, Narodnaia Volia, 1879–1882, s. 148.

¹²⁷ N. A. Troitskii, "Protsess 14-ti", Sovetskoe gosudarstvo i pravo 9 (1984), sayfa 120.

¹²⁸ Mikhailovskii, Vospominaniia, s. 11.

¹²⁹ Volk, Narodnaia Volia, 1879–1882, s. 148.

tümü 1883 yazı itibarıyla tasfiye edilmişti. Sadece Degaev'in bilmediği birkaç grup zarar görmeden varlığını devam ettirebilmişti.¹³⁰ Devrimciler II. Aleksander suikastından sonra ayakta kalmayı başarmıştı fakat Degaev'in 1883'teki ihaneti "partide kapatılması mümkün olmayan bir yara açmış, Halkın İradesi'nin örgütlü bir devrimci parti olarak [Rusya'daki] varlığı sona ermişti".¹³¹

Vera Figner'in, II. Aleksander suikastından tutuklanması-na kadar olan süredeki faaliyetleri, bu döneme dair geleneksel tarihî anlayışların yeniden ele alınması gerektiğini kanıtlar. Geleneksel olarak 1881 baharının sonlarından 1882'ye kadarki dönemde Halkın İradesi'nin sahip olduğu kaynakların düşüşe geçtiği, partinin varlığının en düşük düzeyde olduğu söylenir. Fakat bu yaklaşım meseleyi oldukça basite indirger. Teröristler somut siyasi ve toplumsal amaçlarını imparatorun öldürülmesiyle birlikte hayata geçirememişti fakat bu dönem boyunca parti varlığını sürdürdüğü müddetçe, Halkın İradesi'nin nâdiren de olsa somut başarılar elde ettiği gözden kaçmamalıdır. 1 Mart 1881'de devrimciler, öncelikli hedefleri olan çara yönelik suikastı başarıyla gerçekleştirmişti. Fakat bu kendi içinde ve kendisi için bir hedef olmamıştı hiçbir zaman. Çarın öldürülmesi bir amaca ulaşmanın aracı bile değildi; daha ziyade amaçlarına ulaşmak için kullanacakları araca ulaşmanın bir aracıydı sadece. Parti, imparatoru öldürmeye siyasi bir devrimi harekete geçirmek için karar vermişti veya en azından bu suretle köylüler ve işçiler arasında toplumsal bir devrimi etkileyebilecekleri propaganda faaliyeti yürütmelerine izin verecek bazı siyasi tavizler koparmayı düşünüyorlardı. Çar suikastı sonunda ne devrim başladı ne de taviz koparılabildi. Fakat Halkın İradesi 1882'de, bu amaçları gerçekleştirmeye, partinin mevcut olduğu herhangi bir andan daha fazla yaklaşmıştı. Hükümetten taviz koparmaya bundan önce sadece bir defa bu kadar yaklaşmıştı. İçişleri bakanı Mikhail Loris-Melikov'un "merkezî diktatörlüğü"nde devrimcilerin sahip olduğu taban desteğini kırabilmek amacıyla bir yandan ılımlı reformlar ya-

130 Ashenbrenner, Voennaia organizatsiia Narodnoi Voli, s. 101.

131 Narodovol'tsy posle 1-go Marta 1881 goda, 116.

pılmaya, diğer yandan da teröristlere karşı aynı derecede yoğunlaşan polis baskısı uygulanmaya çalışılmıştı.¹³² Loris-Melikov 1880 Şubatı'nda Kışlık Saray'daki patlamanın ardından, 1880 yılı boyunca Halkın İradesi'nin yeni ve ciddi bir eylem gerçekleştirememiş olmasına rağmen önerdiği reformların dozunu artırmıştı. Tam da suikasta uğradığı gün II. Aleksander, Loris-Melikov'un son reformlarını yürürlüğe koyma iradesini beyan etmiş ancak 1 Mart olayları bu planları sona erdirmişti. Bununla birlikte Loris-Melikov ile II. Aleksander'a bu reformları gündeme almayı düşündürten aynı güçler, çok daha baskıcı III. Aleksander rejimini de kral katilleriyle müzakere etmeye zorlayacaktı.

Peter Zaionchkovskiy, çarın katledilmesinin hemen öncesinde, 1880'de, "yeni suikastlar yapılmamış olmasına rağmen hükümetin geçmişte yaşananlardan ölesiye korkar hâlde, taviz verme gerekliliğine yavaş yavaş ikna olduğunu" söyler.¹³³ Bir yıldan daha fazla bir süre sonra yeni rejimin telaşlanması için çok daha fazla neden bulunuyordu. Halkın İradesi II. Aleksander'ı öldürmeyi başarmış, halefini saklanmaya zorlamış, imparatorluğun farklı yerlerinde subaylar arasında örgütlenmiş, partiye bağlı Siyasi Kızıl Haç'ı kurmuş ve Odessa'daki askeri savcıyı öldürmüştü. Strelnikov suikastını bir kenara koyarsak, esasında daha fazla terör eyleminin gerçekleşip gerçekleşmediği çok da önemli değildi. Çarın öldürülmesinden önce de çok fazla suikast meydana gelmemişti. Fakat "mukaddes birlik" in müzakereleri gösteriyor ki II. Aleksander suikastından iki yıldan daha fazla bir süre geçmiş olmasına rağmen Halkın İradesi sınırlı da olsa bazı siyasi hedeflerini elde etmenin kıyısına bir kez daha gelmişti. Bunun tek nedeni suikastın yarattığı sarsıntı değildi. Vera'nın 1 Mart sonrasında yeni şiddet eylemlerinin gelebileceğine dair hazırladığı ve yürürlüğe koyduğu örgütsel taktikler, bu sonucun asıl müsebbibi sayılmalıdır.

Hükümet ancak Aralık 1882'de, Sergei Degaev ihanet ettiğinde partinin gücü zannettikleri şeyin kendi paranoyaları ile teröristlerin abartılı görüntüsünün ürünü olduğunu anla-

132 Zaionchkovskii, *Russian Autocracy in Crisis*, s. 143.

133 Ibid., s. 184.

yabildi. Bu andan sonra *narodovol'tsy* fiilen de güçsüz hâle gelecektir. Devrimci partinin inatçı direnişinin timsali olan Vera Figner yakalanınca, iki taraf da Halkın İradesi'nin o etkileyici yürüyüşünün sona erdiğini nihayet anlayabilecekti.

Dönüşüm

On Dörtler Davası, bir önceki on yılda kamuya mal olmuş diğer siyasi davalardakinden oldukça farklı koşullar altında 24 Eylül 1884 günü, St. Petersburg'da görülmeye başladı. Yıllar boyunca Romanov otokrasisi ile Rus halkı, sanık sandalyesine oturmuş devrimcilerin ve teröristlerin yargılanmasını "büyük siyasi *cause célèbre*"¹ örnekleri olarak görmüştü.² Vera Zasulich'in beklenmedik olaylı beraati hariç, verilen mahkûmiyet kararları hep önceden kararlaştırılmış olur ve mahkûmiyet veya beraatin açıklanmasında seyirlik bir unsur bulunmazdı. Ne var ki duruşmalar yine de muazzam bir gösteriye dönüşürdü. İmparatorluk mahkemeleri, yeni bir modern siyasi tiyatro türünün icra edildiği sahne işlevi görüyordu. Meraklı halk kitlesi ile kaygılı dostlar, gerek iddia makamının gerekse savunmanın iddialarını sunarak Çarlık Devleti ile onu devirme peşindeki devrimciler arasında propaganda savaşında kalpleri kazanma, zihinleri çelme çabasına tanıklık edebilmek için sıraya giriyordu. Gerçi imparatorluk hükümeti reformlar sonrası dönem-

1 ["Ünlü/meşhur dava" anlamına gelen, kamuoyuna mâl olmuş büyük olayları, özellikle de davaları işaret etmek üzere kullanılan bir kalıp. -çn]

2 Times (Londra), 30 Mart 1881, s 7.

deki davalardan ders çıkarmış, 1870'ler daha fazla şiddetin yaşandığı 1880'leri doğurunca, mahkeme salonlarını ve davaların kamuoyu gündemine girişini daha sıkı bir denetim altına almıştı. Hasılı On Dörtler Davası aleniyet açısından hiç de eski davalara benzemiyordu. Londra merkezli *Times* için haber yapan yabancı bir muhabirin bildirdiğine göre, bu son dava için sadece dokuz nadide giriş hakkı tanınmıştı.³ III. Aleksander rejimi mahkemeye çıkacak bu son sanıkları daha az tantanayla yargılamak istiyordu. Böylece Halkın İradesi üyelerinin bütün ülkeye cesaretlerini, fedakârlıklarını ve Rusya için daha eşit ve adil bir gelecek arzularını hatırlatabilecekleri bir platform olarak sanık sandalyesini kullanmasına izin vermeyecekti. Fakat Vera Figner'in başka planları vardı.

Mahkeme salonunda az sayıda izleyici bulunmasına rağmen On Dörtler Davası'nın en tehlikeli sanığı, duruşmada konuşma fırsatını hayatının en önemli eylemi olarak gördü. On dokuz aydır Peter ve Paul Kalesi'nin zapt edilemez duvarları altında beklemekte olan Vera, mahkemedeki o günü ölmekte olan hareketi ve kendisinin onun içindeki yerini takdirle anabilmenin yegâne fırsatı olarak değerlendirdi. İşlediği suçlar nedeniyle idama mahkûm olacağından emindi. Görülmekte olan dava ve mahkemeye hitaben konuşma olanağı; kendini ifade edebilmek, yapıp ettiklerini ayrıntılarıyla ortaya koyabilmek ve hayatının "trajedisi üzerine perde bir daha kaldırılmamak üzere indiril[meden]" sahip olduğu önemi anlatmak için son fırsattı.⁴

Vera, beş gündür süren duruşmaların son gününde mahkemeye hitaben konuşma yapmak üzere ayağa kalktığı anda, 1883'te Kharkov'da sokak ortasında yakalanmış kadından farklı biriydi. Gözaltına alınışından sonra oldukça zorlu günler geçirmişti. Bir yandan yakalanmış olmasının o hep arzuladığı devrim şehitliği yolculuğunun ilk adımı olduğuna inanıyor, diğer yandan da bu dünyadan ayrılıncaya kadar nelere tahammül etmek zorunda kalacağını düşünüyordu. Duyduğu endişeye bir de bir zamanların ölümcül bir terörist grubu olan

3 *Times* (Londra), 14 Ekim 1884, s. 5; *Times* (Londra), 15 Ekim 1884, s. 9.

4 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 388.

Halkın İradesi'nin, onu tekrar diriltebilmek için verdiği o tutkulu çabaya rağmen çöküşünün yarattığı bunalım eklenmişti. Vera, Kharkov'dan St. Petersburg'a silahlı muhafızlar eşliğinde yolculuk ederken duyguları ağır basmış ve geride bıraktığı ayların ondan alıp götürdüğü şeyler görünür hâle gelmeye başlamıştı. Bir an geliyor bir güç timsali, devrimci bir kabadayı oluyor, genç muhafıza yakalandığında yanında tabanca olmadığından, bu yüzden de kendisini teşhis eden haini oracıkta öldüremediğinden yakınıyor ama hemen sonra da Rusya kırlarında giden trenin penceresinden dışarıyı sessizce izlemeye başlıyor, yanaklarına süzülen gözyaşları cesaretine ihanet ediyordu.⁵

St. Petersburg'a varınca jandarma onu Peter ve Paul Kalesi'ndeki Trubetskoi Burcu'na götürdü. Hapishane 1870'lerde hassaten siyasi mahkûmları yargılamaya kadar tutmak üzere inşa edilmişti. Kırk üç numaralı hücreye tek başına koyulan Vera, görülecek zaten çok fazla bir şeyi olmayan odaya göz gezdirdi: Ufak tefek yapılı mahpusun göz hizasının yukarısında açılmış küçük bir pencere, üzerindeki ince şiltesiyle bir yatak, tahtadan bodur bir tabure ve duvara zincirlenmiş demir bir masa. Kharkov'dan buraya günler süren yolculuk nedeniyle çok yorgundu. Esasında Rodionovskiy Enstitüsü'nden Zürih'e, oradan Rus taşrasına, devrimci yeraltına ve oradan da Fyodor Dostoyevski, Nikolay Çernişevski ve Sergei Nechaev gibi bilindik isimlere de ev sahipliği yapmış bu hapishaneye süren yolculuğu, gerçekten de çok ama çok uzun sürmüştü.

Vera Nikolayevna Figner'in yakalanması resmî çevrelerde büyük heyecan yarattı. Çarın güvenlik teşkilatı, eriştiği rahatlama ve sevinçle birlikte Halkın İradesi Yürütme Komitesi'nin uzun süredir peşinde oldukları üyesini çok merak ediyordu. St. Petersburg'a varışının hemen akabinde kendisini tek başına ziyaret etmeye gelen iç işleri bakanı ve emniyet teşkilatı şefi Kont Dmitriy Tolstoi'dan başkası değildi. Bir terörist, çarı ve imparatorluğunu kendisi gibilerinden korumakla görevli bir adamın karşısında tek başına oturuyordu. Her ne kadar düşman da olsalar görünen, aralarında bir tür kıskançlık dolu say-

5 GARF, fond 102, 3rd proizvodstvo, opis' 1883, delo 122.

gı da söz konusuydu. Oldukça uzun süren sohbetin sonunda Tolstoi bu vahşi mahkûmun yanından ayrılmak üzere ayağa kalktığı anda, onu hataları hususunda ikna etmek için yeterli zamanı olmadığı için üzgün olduğunu söyledi. Böyle bir şeyin söylenmiş olmasıyla neşelenen Vera şöyle cevap verdi: "Ben de üzgünüm. Sizi Halkın İradesi'ne katılmaya ikna edebilmiş olmayı umardım."⁶

Tolstoi, Vera'nın son birkaç yıldaki şiddet eylemlerini nasıl gerekçelendirdiğini merak ettiği için gelmişti kaleye. Vera ise konuşmaktan dolayı çok mutluydu. Darağacına çıktıktan sonra sonsuza dek sessizliğe gömüleceğini düşünüyordu. Bu yüzden de gelecek nesiller için kendisinin ve partisinin hayatının bir dökümünü bırakmaya can atıyordu. Buna karşılık polis de devleti dört yılı aşkın bir süre korkutmuş örgütün iç işleyişini ve ayrıntılarını öğrenmek istiyordu. Böylece Vera'ya kâğıt-kalem verilerek, bir oda tahsis edildi, Vera da bu fırsatı değerlendirerek yazabildiği kadar yazdı. İmtiyazlarla dolu ortamdaki bir kızın nasıl devrimci faaliyetlere dâhil olmaya yöneldiğini ve çarlık Rusyası'nda neden terörist metotlardan başka hiçbir şeyi yeterli görmediğini anlattı.⁷ Sadece birkaç ay daha hayatta kalmayı beklediğinden, verdiği ifade bir son arzuya ve vasiyetnameye dönüşecekti. Miras bırakabileceği dünyalığı yoktu. Dolayısıyla terekese, devrimci eğiliminin iç işleyişinin tasviri oldu. Kaleme aldığı itiraflar kişiselliğin baskın olduğu bir metindir fakat Vera'nın devrimci misyon ve duyarlılığının, hayatının ta derinlerine ne ölçüde nüfuz ettiğini de kanıtlar. İfadesinde ne kaderden şikâyet etti ne mahvolmuş hayallerin peşine düştü ne de hiçbir zaman bulamadığı aşk acısından bahsetti. Sadece hayatını adadığı devrimin hiçbir zaman gerçekleşmemiş olması nedeniyle üzülmüyordu. Kaybettiği dostları için kederleniyor fakat bunu sadece onların devrim şehitliğini kutlarken dile getiriyordu. Kısa süre içinde idam sehпасına çıkarılacağından, göçüp gitmiş arkadaşlarının yolunu takip edeceğinden emin olan Vera, itiraflarını halkın kendisini ve partisini hatırlaması için kaleme almıştı. Tıpkı erken dönem Hristiyan şehitlerinin

6 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 362.

7 GARF, fond 102, 7th proizvodstvo, opis' 1884, delo 747.

menkıbeleri gibi, Vera'nın anlatısı da "şehidin bizzat kendisinin ortaya koyduğu şeylere, halka çok daha fazla mâl olmuş kolektif bir anlatı bağlamında dikkat çekme" amacını taşıyordu.⁸

Yazmayı bitirdiği her günün sonunda Vera kırk üç numaralı hücreğine dönüyordu. Siyasi suçluların tutulduğu Rus hapishanelerinin, Vera'nın 1870'lerin ortalarında mahpus arkadaşlarını ziyaret ettiğinde karşılaştığı görece rahat havası, terör sonrası dünyada artık ortadan kalkmıştı. 1880'lerde çarlık hapishanelerinin yönetimleri, mahkûm devrimciler arasındaki her türlü iş birliğini bastırabilmek için var güçleriyle çalışmış, sonuç olarak kurumlar, mahkûmların "daimî kontrol ve gözetimle birleşmiş mutlak sessizliğin sağlandığı koşullar altında" tam bir yalıtılmışlığı güvence altına almak üzere tasarlanmıştı.⁹

Vera kaleye getirildiğinde gergin ve endişeliydi. Aylar boyunca kendi içindeki çalkantıları, partisinin ve yoldaşlarının akıbeti hakkındaki endişelerini açık etmemiş, dosta düşmana karşı dirayet gösterisinde bulunmuştu. Fakat tam bu oyunu sonlandırabileceği hafif bir rahatlama hissetmişti ki bu sefer de travmatik bir daimî yalıtılmışlık ve sessizlik deneyimine mahkûm olmuştu.

Uzun süre yalnızlığa mahkûm olmanın nedeni ne olursa olsun, doğurduğu etkiler hemen hemen aynıdır. İster rehine ister savaş esiri isterse suç işlemiş kişiler olsun insanlar, tecridi izleyen sadece birkaç hafta içinde bile, merkezi sinir sisteminde belirgin tahribat ve gözlemlenebilir beyin anomalileri gibi kişinin gücünü azaltan sonuçlarla karşı karşıya kalır.¹⁰ Tecridin neden olduğu fiziksel ve psikolojik tahribata verilen tipik karşılık, uykuda geçirilen normalin çok üzerindeki vakitlerdir. Yazılı ifadesini tamamladığında, Vera kelimenin tam anlamıyla günlerce uyumaya can atıyordu. Sadece bir bilinçsizlik durumunun, sevgili yoldaşlarının kaybından ve hem yaşamının hem de devrimci ülkünün üzücü durumundan kaynaklanan

8 Elizabeth Castelli, *Martyrdom and Memory: Early Christian Culture Making* (New York: Columbia University Press, 2004), s. 70.

9 Constantine Logachev (Ed.), *The Peter and Paul Fortress*, Çev.: Kathleen Carroll (Leningrad: Aurora Art, 1989), s. 128.

10 Atul Gawande, "Hellhole", *New Yorker*, 30 Mart 2009, s. 36.

acıdan kaçmasını sağlayabileceğine inanıyordu.¹¹

Uyanık olduğu vakitlerde kendini tümüyle okumaya vermeye çalışıyordu. Saatlerce, annesi vasıtasıyla edindiği veya hapishane kütüphanesinden aldığı kitaplarla meşgul oluyordu. Peter ve Paul Kalesi'ndeki ilk yılında kendi kendine İngilizce ve İtalyanca öğrendi ve kendi verdiği sayıyla farklı dillerde 116 kitap okudu.¹² Aylar geçtikçe, akıl sağlığının ve fiziksel dinçliğinin entelektüel faaliyetleri devam ettirmesine bağlı olduğuna kanaat getirdi. Böylece, o karanlık hücrede saatlerce kitap okumaktan dolayı gözleri ağrısız, görüşü bulanıklaşsa da kitaplara kaçmaya devam etti. Romanlar zihnindeki karmaşık düşüncelerden kurtulmasına yaramadığından tarih, psikoloji ve biyoloji gibi farklı alanlardaki akademik kitaplara yöneldi.¹³

Yakalanması ile duruşmaların başlaması arasındaki müddet zarfında Vera, sadece kitaplarla değil aynı zamanda annesi ile en küçük kız kardeşi Olga'nın ziyaretleriyle de oyalanma imkânı buldu. Ne var ki hiç değişmeyen rutininin bozulması anlamına gelen bu ziyaretler, her zaman teselli kaynağı olmuyordu. Sevdikleriyle arasına girmiş, fiziksel teması engelleyen metal ızgara, sanki Vera'yla isteyip de ulaşamadığı şeyleri gözünün içine sokarak alay ediyordu. Sarılıp kucaklayamadığı ailesi, tutuklanmış olmakla bedeni üzerindeki kontrolünü kaybettiğini hatırlatıyordu. Artık özerk bir birey değildi çünkü devlet bütün eylemlerini ve ilişkilerini denetimi altında tutuyordu. Hasretini çektiği teselliye bulamayan Vera sık sık ailesiyle hiç görüşmemesinin daha iyi olacağını düşünüyordu. Yaşadığı hayal kırıklığını şöyle anlatır: "Hiç balının olmaması mı yoksa bir katran fıçısı içinde bir kaşık balının olması mı daha iyidir, emin değilim."¹⁴

Fakat yaz ayları geldiğinde Vera'nın o bir kaşık balın dahi tadına muhtaç olduğu ortaya çıkacaktı. Ekaterina Figner, St.

11 Vera ailesine gönderdiği bir mektupta 1877-1884 arasında beş arkadaşının "intihar ettiğini, sekizinin aklını kaybettiğini, on birinin doğal olmayan şekillerde öldüğünü ve yüz yirmisinin özgürlüğünü kaybettiğini" söyler. Bkz. V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 6, s. 113, s. 20. Uzun süre uyuma da dâhil olmak üzere tecridin sonuçları hakkında bir inceleme için bkz. Gawande, "Hellhole", s. 36.

12 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 6, s. 41, 55, 77, 116, 134.

13 Ibid., C. 6, s. 166.

14 Ibid., C. 6, s. 135.

Petersburg'da günışığı fiilen neredeyse bütün gün görülmeye başlayıp da yazın gelişini haber verince henüz hapse girmemiş veya sürgüne gönderilmemiş tek kızıyla birlikte her yıl yaptığı gibi, kır havası almak amacıyla başkentten ayrıldı. Bunun üzerine gardiyanlardan başka hiç kimseyle görüşemez hâle gelen Vera'nın ruhsal durumu kötüleşti. İçinde bulunduğu çaresizlik, ailesine yazdığı mektupların hem azalan sıklığından hem de gittikçe daha fazla büründüğü kişisel tondan belli oluyor. 1883 ve 1884 yazlarında annesine ve kız kardeşine yazdığı bu mektuplarda, polise verdiği yazılı ifadenin aksine özel meseleler öne çıkıyordu. Vera'nın hapishanede kaleme aldığı ifade- de, devrimci davaya dair aleni atıflar ve kendine güvenen bir duruş gözlemlenirken kişisel yazışmalarında kardeşler arası rekabet, kişisel pişmanlıklar ve yetişkin bir çocuğun, kızının özlemini çektiği teselliye veremeyen annesine karşı duyduğu hayal kırıklıkları bulunur. Düşman bir çevrede yapayalnız kalmış hâliyle dışarıya karşı oluşturduğu benlik, Vera Nikolayev-na öne çıktıkça, yavaş yavaş erimektedir.

Vera, tecridinin ilk iki yazı müddetince yazdığı mektuplar- da devrimci hayallere pek yer vermemiş, hep ailevi meseleler- den bahsetmiştir. İster kardeşi Peter'i annesine yardımcı olma- sı için eve dönmeye zorlasın, ister omuzlarda taşınan opera yıldızı kardeşi Nikolay ile kansını maddiyata önem vermeleri ve bencillikleri nedeniyle kınasın, ister Lidia ile evden uzak- ta büyüdüklerinden yakınsın, isterse de çocukluğuna dair hoş anıları hatırlasın, Vera'nın mektupları kişisel ve özel hayatını yeniden canlandırmaktadır. Hatta devrimciliğinin kişisel ola- rak neye mal olduğunu bile kabullenmeye başlayacaktır. An- nesine yazdığı bir mektupta, ondan kendisinin ve kardeşinin radikallikleriyle neden oldukları dertler yüzünden özür diler fakat yine de başka türlü davranamayacaklarını, yaptıklarının kendileri açısından hâlâ doğru olduğunu söyler.¹⁵ Sonuçta, kişisel olan ile siyasi olan arasındaki ilişki, Vera'nın anladığı şekliyle tersine çevrilmiş gibidir. Resmî, otobiyografik yazıla- rında kişisel, hususî ayrıntılar sadece siyasi bir noktanın vur- gulanması için kullanılır. Kişisel yazışmalarında ise Vera'nın

15 Ibid., C. 6, s. 39.

dışarıya sunduğu benliği, bir insan olarak kim olduğunun doğal sonucu şeklinde tarif edilmektedir. Özel hayatını kamusal, siyasi bir misyona yedirilmiş şekilde tarif etmektense, kamuya sunduğu benliğini kişisel olanın altında bırakır. Sonuç itibarıyla ölmekte olan bir devrimci hareketten Trubetskoi Burcu'nun duvarlarıyla ayrılmış olan Vera'nın kamusal hayatı, kişisel, özel benliği açısından önemsiz veya en azından ikincil hâle gelmiş olmaktadır.

Belirgin bir toplumsal veya siyasi hedef yokluğunda Vera gittikçe kırılğanlaşıyordu. Fakat zafiyetinin yegâne nedeni tecridin neden olduğu psikolojik travma değildi. Konuşacak kimse olmayınca, o da hiç konuşmadı; sessizlik böylece olağanlaştı. Annesi ve kardeşi taşradan dönüp ziyaretlere yeniden başladığında insanlarla yeniden iletişime girmek, Vera'da kayda değer bir kaygıya neden oldu. Aylarca süren yalıtılmışlığın ve sessizliğin fiziksel etkileri de ortaya çıktı. Aylarca kullanmadığı o tok, hoş kalın sesi, ince ve titrek bir sese dönüşmüştü.¹⁶ Fakat dayanmaya çalıştığı sessizlik ile tecridin yanında Vera'nın Trubetskoi Burcu'nda kötü muameleye maruz kaldığı söylenemez. Henüz mahkûmiyet kararı verilmemiş bir suçlu olarak hapisanedeki bu ilk on dokuz ayında, kendi kıyafetlerini giymesine ve annesinin getirdiği bluzlar, etekler ve elbiselerle sürekli kalabalıklaşan bir gardiobunun bulunmasına izin verilmişti. Gardiyanlar ne bozuk et getirdiler ne de sulu bulamaç; tam aksine keklik, şarap ve taze meyve de dâhil olmak üzere mutfağın imkânlarından yeterince faydalanıyordu. Ait olduğu sınıftan birisi için bu durum hiç de olağandışı değildir. Peter ve Paul Kalesi'ndeki hapisane yetkilileri, soylu sınıftan gelen sakinleri için kayda değer ayrıcalıklar sağlıyordu. Davaları görülene dek bu elit devrimciler harika yemekler yiyecek, gardiyanlardan nezaketle muamele görecekti.¹⁷

Vera davasının ne zaman görülmeye başlayacağını ancak bir yıldan daha fazla bir süre sonra öğrenebildi. Akıbetinin ne olacağına ne zaman karar verileceğinden habersiz beklemiş olmak, yakalanışının kendi kaderini tayin etme hakkını elinden

16 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 366.

17 Ulam, *Prophets and Conspirators*, s. 239.

alınış olmasının boyutunu artırıyordu. Hapishane yönetiminin kitaplara, mektuplara, yiyeceğe, şaraba, güneşiğine, açık havaya ve diğer insanlara nasıl ulaşabileceğini belirliyor olmasıyla otokrasinin gücü, Vera açısından güçlü bir şekilde dile getirilmiş oluyordu. Akıl sağlığı, kendisini bu yeni yaşam tarzına intibak ettirebilme kabiliyetine bağlıydı. Aylar geçtikçe Trubetskoi Burcu'nda dayatılan rutin, Vera'nın yeni gerçekliği oldu. Ne umması gerektiğini öğrenmek biraz olsun huzur vermişti çünkü böylece gündelik rutininin kendi dışındaki bir varlık tarafından dayatıldığını unutmuş oluyordu. Fakat 1884 baharında iki olay bu monotonluğu bozacaktı. İlk gelişme olumluydu. Nisan ayında hapishane doktorunun emriyle yönetim Vera'yı yeni bir hücreye taşıdı.¹⁸ Elli beş numaralı hücre daha küçük olmasına rağmen ilk hücresinden daha aydınlıktı ve daha temiz havası vardı.¹⁹ Bütün bir ay boyunca penceresini açık tutmasına izin verildi. İçeri dolan taze havanın ve Neva Nehri kıyısındaki Yaz Bahçesi'nden taşan müzik seslerinin tadını çıkarabiliyordu artık.²⁰ Fakat Vera'nın rutini bozan ikinci gelişme hiç de iyi değildi. Bir gün kalenin idari kısmındaki bir odaya götürüldü. İki üst düzey yetkili, önüne kalınca bir defter koyarak incelemesini istedi. Vera elindeki defterin kendi davasıyla ilişkili birinin ifadesi olduğunu hemen anladı fakat el yazısını tanıyamadı. İfadenin kimin elinden çıktığını anlayabilmek için hemen metnin sonuna baktı. Sergei Degaev ismini gördüğünde kusacak gibi oldu. Büyük bir güvenle partideki liderlik katına kadar çıkmasına aracı olduğu bu adamın kendisine ve yoldaşlarına ihanet ettiğini, daha yeni fark edebiliyordu.²¹ Onlarca yıl geçtikten sonra Vera, "böyle bir ihanetle karşılaşmış olmanın eşi benzeri olmayan bir talihsizlik" olduğunu çünkü idealizmini yerle bir ederek "insanların, devrimin ve bizzat hayatın kendisinin" güzelliğine duyduğu inancı yıktığını söyleyecektir.²² Ne kadar uğraştıysa da Degaev'in ihanetini aklından çıkı-

18 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 6, s. 137.

19 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 374.

20 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C 6, s. 153.

21 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 369.

22 Ibid., C. 1, s. 370.

ramayacaktı. Eski yoldaşının ihanetinin boyutlarını bir şekilde unutmayı becerebildiyse bile 1884 Eylülü'nde On Dörtler Davası'nda, Vera ve diğer sanıkların aleyhindeki iddiaların temelini Degaev'in söylediklerinin teşkil ettiğini gördüğünde, her şeyi hatırlamak durumunda kalacaktır.

22 Eylül günü gece geç saatlerde Vera yatmaya hazırlanırken gardiyanlardan biri beklenmedik şekilde hüccresine geldi.²³ Bir kaban ve bir şapka verdiği Vera'ya, hemen o an İlk Derece Tutukevi'ne nakledileceğini söyledi.²⁴ Vera yetkililerin onu Peter ve Paul Kalesi'nden çıkarmalarının, davanın görülmeye başlanacağı beklentisine bağlı olduğunu fark etti. Gece yarısından hemen önce yeni hapishanesine vardığında sınırlarını bir türlü yatıştıramıyordu. Yeni eşyaları arasındaki ilk gecesini uykusuz geçirdi.²⁵

Yeni günün şafağı sökerken Vera tükenmiş hâldeydi ve çok tedirgindi. Pazar gününde olduklarını biliyordu, demek ki davasının başlamasına en az bir gün daha vardı. Bunu düşünerek, kaçınılmaz olanı beklerken bir yandan da sınırlarını yatıştırmaya çalıştı. Ekaterina ve Olga Figner'in ziyareti biraz olsun sakinleştirdi Vera'yı. Peter ve Paul Kalesi'nin aksine İlk Derece Tutukevi'nde ziyaretçilerle mahpusları birbirinden ayıran cam veya metal bölmeler yoktu. Fiziksel engellerden kurtulmanın verdiği sevinçle Vera, Ekaterina'nın ellerini sevgiyle öptü ve dakikalarca annesi ve kız kardeşiyle kurduğu duygulu fiziksel bağın zevkine erdi.²⁶

Ertesi sabah, yani 24 Eylül 1884 günü, Vera'nın beklediği olay en nihayetinde gerçekleşiyordu. On Dörtler Davası, St. Petersburg Adalet Sarayı'nda başlamak üzereydi.²⁷ Sabah saat 10:00'da, silahlarını kuşanmış jandarmalar Vera'ya adliye binasındaki bir odaya kadar eşlik etti. Diğer on üç sanık da yerlerini almıştı.²⁸ Bir kısmını daha önce hiç görmediği yoldaşlarına ba-

23 RGLA, fond 1288, opis' 1, delo 1138, l. 21.

24 V. Figner, Zapechatlennyi trud, C. 1, s. 376.

25 Ibid.

26 Ibid.

27 Times (Londra), 14 Ekim 1884, s. 5.

28 V. Figner, Zapechatlennyi trud, C. 1, s. 376.

kan Vera duygularının kabardığını hissetti. Devrimci arkadaşlarından bir buçuk yıldır ayrı tutulmuştu. Hiç şüphesiz kendisiyle aynı siyasi düşüncelere sahip ve Rus halkına aynı şekilde kendini adanmış bir düzineden fazla yoldaşının yanında olmak heyecan vericiydi. Onlara sanılmak istedi bir an için fakat elinde kurundan çıkarılmış kılıcıyla ikişerli sanıkların arasında ayakta bekleyen jandarma bu arzusunu gerçekleştirmesine engel oldu.²⁹ Fakat bu hüzünlü bir araya gelişin en can sıkıcı yönü, gördüğü hastalıklı, bembeyaz suratlardı. Henüz yakalanmadıkları dönemden bildiği yoldaşlarının fiziksel görüntüsü ise bilhassa üzücüydü. Eskiden hayat dolu olan çehreler aylar süren tecridin sonunda solmuş, sararmıştı.³⁰ Yoldaşlarının fiziksel durumuna fedakâr bir ruh haliyle kederlenen Vera, arkadaşlarının solgun simalarının, kendi bozulmuş görüntüsünün yansıması olduğunu fark ettiğinde de rahatlamayacaktı.

Vera, II. Aleksander ile Kont Loris-Melikov'un 1879'da getirdiği yargısal düzenlemeler çerçevesinde St. Petersburg askeri bölge mahkemesinin nezdinde yargılandı.³¹ Muhtemelen bu dava, geçmiş yıllarda görülen davalardan çok daha fazla askerî mahkeme görüntümünde olan, askerî kanadın daha çok hissedildiği bir dava idi. Mahkeme heyeti dört albay ile heyete başkanlık eden General V.M. Tsemirov'dan oluşuyordu. Fakat silahlı kuvvetlerin varlığı kürsünün diğer tarafında da hissediliyordu. On dört sanığın altısı Rus ordusu ve donanmasından, Halkın İradesi askeri örgütlenmesine mensup subaylardı. Partinin askeri örgütlenmesinden yaklaşık yüz kişi gözaltına alınmış fakat bunların sadece küçük bir kısmına dava açılmıştı. Devlet suç işlemiş askeri personelin sert bir şekilde cezalandırılmasını istiyordu elbette fakat silahlı kuvvetler içinde çok sayıda isyancı gücün bulunmasını kamuoyunun gözü önüne getirmemenin en iyisi olacağı düşünüldü.³² Böylece grup üye-

29 Ibid., C. 1, s. 377.

30 Ibid.

31 Çarlık Hükümeti, Aleksander Solovev'in Nisan 1879'daki imparatora yönelik suikast teşebbüsünün ardından harekete geçerek devlete veya devlet yetkililerine yönelik saldırılarla ilgili davaları 1879 baharında askeri mahkemelere havale etti. Hiç şüphesiz hükümet Vera Zasulich'in 1878 Martı'ndaki beraatine benzer bir pişmanlık yaşamak istemiyordu. Bkz. Zaionchkovskii, *Russian Autocracy in Crisis*, s.

32 Troitskii, "Protsess 14-ti", s. 120.

lerinin büyük bir kısmı yargılanmadı ve bunun yerine idari sürgün gibi, ceza soruşturması haricindeki önlemlere maruz kaldılar.³³ Fakat devrimci lider Vera Figner'le birlikte yargılanan altı silahlı kuvvetler personeli o kadar şanslı değildi: M. Iu. Ashenbrenner, N.D. Pokhitonov, N.M. Rogachev, A.P. Shtromberg, I.P. Iuvatshev ve A.P. Tikhanoviç hakkında mümkün olan en ağır cezalar isteniyordu.

Vera ile bu altı silahlı kuvvetler personelinin yanındaki diğer yedi sanığın isimleri şöyledir: L.A. Volkenstein ve L.V. Chemodanova (her ikisi de kadındır), A.I. Nemolovskiy, D.Ia. Surovtsev, A.A. Spandoni, V.I. Chuikov ve V.G. Ivanov.³⁴ Önceki yıllarda da bir dizi siyasi davaya tanık olunmuşsa da o dönem siyasi gündemi takip edenler, bu davanın 1881 Martı sonunda "son çara suikast düzenleyenlerin" davası olması hasebiyle Rus devrimcilerine dair en önemli dava olduğunda hemfikirdir.³⁵ On Dörtler Davası'nda yargılananlar sadece devrimci ideolojinin orduya nasıl sızdığını göstermekle kalmıyor, aynı zamanda Halkın İradesi'nin Rusya'daki son kalesini de temsil ediyordu. Bu bakımdan en önemli sanık ve davanın önemini artıran kişi, Vera Figner'di.

Londra merkezli *Times*, davaya ilişkin haberinde "güzel görünümlü ve oldukça zeki Figner'in ... 1878'den beri, neredeyse her siyasi suikast eylem veya teşebbüsünün arkasındaki isimlerden biri" olduğunu söylemişti.³⁶ Güzellik, zarafet, zekâ ve şöhretini öne çıkarmakla *Times*, Vera üzerine bina edilmiş o dramatik miti devam ettirmiş oluyordu. Vera'nın 1878'den beri devrimci hareket içindeki rolünün abartılmış olmasını görmezden gelsek bile, "Rusya'daki devrimci kadınlar arasında müstesna yere sahip olanlardan biri" addedildiği ve gerek hükümette gerekse radikal çevrelerde çok kişinin "Andrei Zhelyabov ile Sofia Perovskaya'nın ölümünden sonra [Vera'yı Halkın İradesi'nin] en tepesindeki otorite" addettiği şüphe gö-

33 Ibid. Troitskii, bunlardan bir kısmının tenzilirütbe ve polis gözetimi gibi gerçekten hafif cezalar aldığını kaydeder.

34 Bkz. Burtsev, *Za sto let*, part 2, s. 121-22.

35 *Times* (Londra), 14 Ekim 1884, s. 5.

36 Ibid.

türmez açıklıktadır.³⁷

Dava başladığında herkes, hükmün önceden verilmiş olduğunu biliyordu. Sadece mahkemenin sanıklarından hangisine ne ceza vereceği tam olarak belli değildi. İddialarını objektif şekilde kanıtlama ihtiyacı duymayan savcılık makamı, oldukça geniş hukuki serbestilerden faydalanıyordu. Mesela, mahkeme hiçbir zaman fiziken getirilmemiş olan tanıkların -ki bunlara Sergei Degaev de dâhildi- yazılı ifadelerini kullanabiliyordu.³⁸ Mahkeme sanıklarla ilgili önyargısını gizlemeye çalışmadı hiç. Onların salonda bulunanlara hitap etme çabalarına sürekli müdahale etti.³⁹ Yargılanmakta olan radikaller de suçlarını inkâr etmiyordu; tek istekleri, neler düşündüklerinin bilinmesi amacıyla mahkemede konuşabilmektir.⁴⁰

Beş gün süren duruşmalar, Vera açısından tahammülü zor anlardı. Kendi adına konuşmasını duruşmanın sonuna kadar beklemeye zorlanan Vera, savcı "Figner gibi soylu geçmişe sahip, müstesna bir eğitim almış bir kadının ... böylesine kana susamış olabilmesi"ne hayıflanmasını dinlerken çaresiz, yerinde oturmak durumundaydı.⁴¹ Bu kadar hareketi ve insanlarla etkileşime girmeyi unutmış olan Vera, hakkında çizilen kötü resmi izlemeye zorlandığı duruşmalar müddetince, kendini defalarca zayıf ve manevi açıdan tükenmiş hissedecekti.

Duruşmaların son gününde heyete başkanlık eden yargıç Vera'yı çağırdığında, salonda bulunan herkes endişeli bir merakla dikkatini Halkın İradesi'nin eski liderine yöneltti.⁴² Çara düzenlenen suikastın ardından partisini tek başına yöneten

37 Troitskii, "Protsess 14-ti", s. 122.

38 Ashenbrenner, Voennaia organizatsiia Narodnoi Voli, s. 109; Spandoni, "Stranitsa iz vospominaniia", s. 15. Kendisini hükümet için çalışmaya ikna eden Yüzbaşı Su-deikin'i Aralık 1883'te öldürmüş olan Degaev o anda Batı Avrupa'da yaşamaktadır. See Pipes, Degaev Affair, s. 63-109.

39 Troitskii, "Protsess 14-ti", s. 122.

40 V. Figner, Zapechatlennyi trud, C. 1, s. 378. 1880'lerde yargılamalarında Halkın İradesi mensupları hep bu tutumu sergilemişti. Neredeyse hepsi suçlarını hemen itiraf etmişti. On Dörtler Davası'ndaki tek istisna L.V. Chemodanova idi. Vera'nın anlatımına göre Chemodanova, Figner'in partisine mensup olduğu iddiasına öyle bir kararlıkla itiraz etmişti ki, onu sayısız göreve göndermiş olan Vera bile neredeyse ona inanacaktı.

41 Spandoni, "Stranitsa iz vospominaniia", s. 32.

42 V. Figner, Zapechatlennyi trud, C. 1, s. 381.

bu kadın hakkında söylenenler, ona ilişkin büyük bir merakı ateşlemişti. Mahkeme heyeti üyeleri diğer sanıkların sözlerini sürekli kesmiş olmalarına rağmen bu sefer hiç müdahale etmeksizin, bütün dikkatleriyle Vera'yı dinlediler.⁴³ İster güzelliğinden ister soylu duruşundan ister kendisini davasına adanmış olmasından isterse bunların hepsi nedeniyle olsun Vera'daki bir şey, mahkemenin ona karşı nazik, neredeyse saygılı bir tutum takınmasını sağladı. Öyle ki diğer sanıkların konuşmalarını sürekli kaba bir şekilde kesen heyet başkanı General Tsemirov dahi, bu kötü şöhretli devrimciden bahsedeceğinde "Sanık Figner" yerine Vera Nikolayevna demeyi tercih edecekti.⁴⁴ Mahkeme salonunun ön tarafındaki yerini alıp da konuşmaya başladığında, salondaki herkes pürdikkat Vera Nikolayevna'nın konuşmasını bekliyordu.

Mahkeme üyelerine, daha önce Çarlık Devletine karşı şiddet araçlarını benimsemiş olduğunu, bunu yaparken sadece topluma faydalı olmayı istediğini söyledi.⁴⁵ Dinleyicilere bir yıldan fazla taşrada çalıştığını, başka bir ülkede yaşasa yaptığı bu işlerin toplum açısından faydalı veya kültürel faaliyetler olarak görüleceğini anlattı.⁴⁶ Fakat yapıp ettikleri Rusya'da yasa dışı kabul ediliyordu. Defalarca hayal kırıklığına uğramıştı. Sonuç itibarıyla, yurdunda hakiki bir değişimi harekete geçirmek için şiddet araçlarının gerekli olduğuna kanaat getirmişti. Mahkemeye, Halkın İradesi'nin lideri olarak ilk önce "sadece şiddet araçlarının sonuç verebileceğini teorik olarak kabul [ettiğini], sonrasında ise örgütün yürüttüğü bütün şiddet faaliyetlerine katılmayı bir yükümlülük olarak" gördüğünü söyledi.⁴⁷ Yürütme Komitesi'nin onu şiddet içermeyen projelerde kullanmayı istemesine rağmen kendisinin bunu reddettiğini de açıkça dile getirdi. Yargının ve kamuoyunun, doğrudan şiddet eylemlerine katılmış olanlara nefretle karşılık vereceğini biliyordu. "Diğerlerini bu yola itip [kendisi] başka bir yoldan gitmek" onur-

43 Spandoni, "Stranitsa iz vospominaniia", s. 35.

44 Troitskii, "Protsess 14-ti", s. 122.

45 "Rech Very Nikolaevny Figner", s. 279-80.

46 Ibid., s. 280.

47 Ibid., s. 281.

suzluk olurdu.⁴⁸

Vera bu söyledikleriyle devrime ve sonuç alabilmek için gerekli olduğuna inandığı şiddete giden yola özgeci bir tutumla kendini zorlayarak girmiş, yüksek ahlaki ilkelere sahip bir kadın olarak sunuyordu kendisini. Vera'nın mahkemeye verdiği bu ifadesi şaşırtıcı ölçüde kişiseldir. Konuşmasında ne iktisadi teoriler ne de siyasi sistem önerileri vardır. Aksine, mahkeme öntündeki ifade, dünyada olumlu bir farklılık yaratmak isteyen fakat siyasi baskıyla engellenmiş bir kadın resmi çizer. Vera halka son kez seslenmeyi hep istediği bu son sözlerinde, kitlelerin yoksulluğundan da dem vurmada, otokrasiye yönelik sert eleştiriler de getirmedi. Bunun yerine Rusya'daki koşulların kişisel özgürlük ve özerkliği imkânsız kıldığından yakındı. Rusya'daki koşulların genel görüntümüne dair bir varsayıma kişisel deneyimiyle ulaşan Vera'nın ifadesi, kendi hayal kırıklıklarına dayanıyordu. Konuşmasının sonuna gelirken şöyle diyecekti: "En önemli ve en temel mesele, ülkemizde kişilerin kabiliyetlerinin gelişimini ve bu kabiliyetlerin toplumun yararına uygulanmasını sağlayacak koşulların mevcudiyeti meselesidir. Hâlihazırda böyle koşullara sahip olmadığımızı düşünüyorum. Mahkemeye söylemek istediğim tek şey budur."⁴⁹

Sözlerini bitiren Vera yeniden sanık sandalyesindeki yerini aldı. Bu olayları yıllar sonra hatırladığında, o anda duygularının ve yorgunluğunun ağır bastığını, fazladan tek bir kelime dahi söylemeye takatinin kalmadığını belirtecektir.⁵⁰ Yoldaşlarına ve partisine karşı görevini yerine getirmiş olmanın rahatlığıyla yıllardır ilk defa kendini özgür hissediyordu. Kısa süre içinde ölecekti. Kendi kafasında, toplumsal ve siyasi yükümlülüklerini yerine getirmiş bulunuyordu. Hayattan beklediği başka bir şey yoktu. Üstlendiği olağanüstü yükümlülüklerin kişiyi insanlıktan çıkaran etkileri geride kalmıştı. "Kısa bir süre için" der Vera, "ülkeme, topluma ve partime karşı görevlerimden azade olduğum hissine kapıldım. Artık sadece bir insan dım ... Annemin kızı, kız kardeşimin kardeşi ... Bu toplumsal

48 Ibid.

49 Ibid.

50 V. Figner, Zapechatlenniy trud, C. 1, s. 388.

enkazda bana onlardan başka hiçbir şey kalmamıştı.”⁵¹

28 Eylül günü mahkeme kararını açıkladığında, Vera tam da beklediği cezayı almıştı. Yedi arkadaşıyla birlikte asılmak suretiyle idama mahkûm olmuştu.⁵² Yıllardır peşinden koştuğu şehadet, şimdi avcunun içindeydi. Cezanın açıklanmasından iki gün sonra, 30 Eylül günü, Ekaterina ve Olga Figner ziyarete geldi.⁵³ Çarlık Devletinin ellerinde ölüme mahkûm edilen bu en büyük çocuğuyla görüşen Ekaterina, Vera’ya Bakire Mer-yem kolyesi verdi. Üzerine “Beklenmedik Saadetin En Kutsal Bakiresi” yazıyordu. Ekaterina kızının birkaç hafta içinde asılacağını düşünüyor olmasına rağmen ona bir gün beklenmedik bir saadete ulaşması için dua etmesini söyledi.⁵⁴

Devlet, Vera’nın cezasının ne zaman infaz edileceğini henüz kararlaştırmadığından, hakkında mahkûmiyet kararı verilmiş olan devrimci, bu ziyaretin yakınlarını son görüşü olduğunu hiç düşünmedi. Ekaterina’nın kızı için dile getirdiği temenniler dışında Figner kadınlarının ziyarette neler konuştuğu veya ziyaretin ne kadar sürdüğü hususlarında herhangi bir bilgimiz yok. Fakat bu son karşılaşmadan üç yıl sonra Vera bu buluşmanın, üzerinde daima kalacak olan etkisini kaleme alacaktır. 1888’e girilen yılbaşı gecesinde yazdığı başlıksız şiirde, annesinin ziyaret odasını arkasına bakmadan terk ettiğini hatırlar.⁵⁵ Buna karşın Olga “eşikte durdu ve son bir kez daha [Vera’ya] baktı. Şefkat dolu, derin bir keder ve hüznün barındıran gözleriyle, acı çekmenin sessiz timsali olarak karşı[sında] duruyordu”.⁵⁶ Kardeşinin kapıda beklediğini gören Vera’nın kalbi hızla çarpmaya başladı ve o ânın getirdiği duyguların ağırlığı altında kaldı. Devrim şehitliğini düşünerek bastırabildiği kişisel kayıplarıyla ilgili bütün duyguları, Olga’yla göz göze geldikleri anda yeniden canlanıverdi. Kederle yıkanmış bir kişinin darmadağın olmuş çehresine sahip kardeşinin o andaki

51 Ibid., 1: 389.

52 Ibid.; Ashenbrenner, Voennaia organizatsiia Narodnoi Voli, s. 111.

53 V. Figner, Zapechatlennyi trud, C. 1, s. 390.

54 Ibid., C. 2, s. 78.

55 V. Figner, Polnoe sobranie sochinenii, C. 4, s. 247.

56 Ibid.

varlığı ve şefkati Vera'ya eli kulağında sonunu ve yitirilmiş fırsatları hatırlattı. Fakat tam duyguları çağlayıp dışarı akacakken Olga gözlerini indirerek aniden arkasını döndü. Kapı bir anda gürültüyle kapandı. Sonraki yıllarda kardeşinin "sessiz sevgi dolu bakış" ını minnetle anacaktır⁵⁷ ama o an için çarpan kapının sesi Vera'yı kendine getirdi. Ağır hapishane kapısı, idama mahkûm edilmiş teröristi yaşam dünyasından geri dönülmez bir biçimde koparmıştı. Vera'nın kişisel bağlantılar ve önemli toplumsal çalışmalarla dolu geçmişteki tecrübeleri, kardeşinin ayak sesi hapishane duvarlarında her yankılandığında biraz daha uzaklaşıyordu.

Ertesi öğle sonrası Vera, İlk Derece Tutukevi'ndeki hücresinde tek başına oturuyordu. Gerçi bu, mahkûm edilmiş bir suçlu sıfatıyla geçirdiği ilk gündü fakat olağandışı bir gelişme yoktu. Hayatı daha önce olduğundan daha meşakkatli değildi. Annesinin kısa süre önce onun için satın aldığı şık, mavi elbiseyi giyiyordu. Hatta hücresinde meyvesini ve çikolatalarını yerken rahat bile sayılabilirdi.⁵⁸ Fakat birkaç saat sonra gardiyanlar onu yeniden Peter ve Paul Kalesi'ne götürdüğünde kendisini çok daha farklı koşullar içerisinde bulacaktı. Son günlerdeki hengâmeden tükenmiş hâlde yeni hücreesine yerleşti. Gardiyandan bir miktar çay ile kendisine ait çikolata kutusunu istedi. Gardiyan geri dönene kadar da biraz kestirdi.⁵⁹ Uyanıldığında hayatının bir sonraki aşamasının kâbusu başlayacaktı.

Uykusundan hapishane müdürünün sert talimatlarıyla uyanan Vera, kendini bir anda başka bir şeye dönüşmüş buldu. Dakikalar içinde zarif mavi elbisesi ile annesinden aldığı son hatıra olması hasebiyle duygu yüklü Bakire Meryem kolyesinin yerine "sert, boz renkli, kendirden yapılma kirli bir köylü gömleği ile başına örtmesi için ona uygun bir örtü" geçirmişti üstüne.⁶⁰ Kaba, boz renkli, eskimiş gömleğinin altında bacakları kötü bir çarşafıla sarılmıştı. Hapishane tuvaleti, küçük ayaklarına oldukça bol gelen bir çift köylü ayakkabısı ile

57 Ibid., C. 4, s. 248.

58 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 390.

59 Ibid., C. 1, s. 391.

60 Ibid.

sırtında Rus bir mahkûm olduğuna işaret eden sarı bir baklava diliminin bulunduğu gri pamuklu kumaştan yapılmış pelerinle tamamlanıyordu. Hayatında hep zarif eşyalara sahip olmuş bu soylu kadın şimdi pis, yağlı ve eski mahkûmların terine bulanmış bir mahkûm elbisesi giyiyordu.⁶¹

Bu dönüşüm Vera bakımından kendisine verilen cezanın tesadüfi unsuru olmaktan ibaret değildi. Onun sadece sanıktan mahkûma dönüştüğünü göstermiyordu, aynı zamanda cinsiyete ve sınıfa dair çizgiler bakımından da köklü bir dönüşüm söz konusuydu. Rus soyluları içinde doğmuştu. Şubat 1883'te yakalanana kadar bir yandan yasaları ihlal eder ve kendi iradesiyle devrimci üniformasını üzerine geçirirken, diğer yandan daha çileci ve nihilist kılığını bir kenara bırakıp, içinde saklanmış hâlde bekleyen olağan, bakımlı soylu kadını açığa çıkarabiliyordu. Annesine hapisneden şöyle yazmıştı: "Bir nihilist olsam da estetik eğilimlerden yoksun değilim - güzel yüzleri, güzel müziği, çiçekleri ve doğayı seviyorum".⁶² Vera için on dokuzuncu yüzyıl sonlarındaki Rusya'da kadın kıyafetleri kostüm işlevi görüyordu. Lynn Patyk'in aktardığı gibi, o anki "toplumsal konumuna uygun olan kıyafet, onun kimliğini yansıtan değil, araç niteliği taşıyan bir kisve" hâline geliyordu.⁶³ Hapse girmeden önce, devrimci bir görev için "allanıp pullanarak" ricada bulunan soylu bir kişi kılığına girebiliyor veya uygun bir elbise ve takılarla bir burjuva hanımefendisi kisvesine bürünebiliyor⁶⁴, daha sonra bunları kendi isteğiyle bir kenara atıp daha geleneksel devrimci görünümüne dönebiliyordu. Fakat bu kılıkların hangisini tercih edeceği, On Dörtler Davası'nda mahkûm olana dek ona ait bir meseleydi. Oysa artık doğumu itibarıyla mensup olduğu sınıfın sahip olduğu haklardan ve bu sınıfı ve kadınlığını dışarıya ifade ediş tarzını seçme hakkından mahrum bırakılmıştı. Rejim bundan böyle kimliğini, görünümünü, fiziksel durumu ve kıyafeti vasıtasıyla

61 Ibid.

62 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 6, s. 82.

63 Lynn Patyk, "Dressed to Kill and Die: Russian Revolutionary Terrorism, Gender, and Dress", *Jahrbucher für Geschichte-Osteuropas* 58, no. 2 (2010), s. 202.

64 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 1, s. 212; V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 6, s. 85.

gösterme hakkı da dâhil olmak üzere bedeni üzerinde mutlak yetkiye sahipti. Hapishane yönetiminin lütfettiği kıyafet, kadınlığının ve soyluluğunun tüm izlerini silmek üzere tasarlanmıştı. Cinsiyet ve sınıf tanımı ile bu inşa edilmiş kimliklerin maddi ifadesi bir mahkûm olarak Vera'nın artık dâhil olmadığı bir evrene aitti çünkü onun bedeni ve kimliği üzerindeki hak ve yetki devletin eline geçmişti.

Vera'nın hücrelerinde de benzer bir dönüşüm yaşandı. Gardiyanlar üst üste duran iki şilte yerine bir saman çuvalı verip, mevcut iki yastıktan birini de aldı.⁶⁵ Tam da St. Petersburg'da havaların soğumaya başladığı günlerdi. Hapishane yönetimi Vera'dan yorganını da geri alarak onun yerine, hücrenin soğğundan kendini koruması için eskimiş bir pazen kumaş parçası verdi.⁶⁶ Bir önceki gün akşam yemeğinde keklik eti ile çikolata vardı fakat Peter ve Paul Kalesi'ndeki eski hücrelerine döndüğünde, çaydan ve çayını yudumladığı zarif fincandan mahrum bırakılmıştı. Şimdi ise idama mahkûm olmuş bir suçlu olarak paslı, pütürlü teneke fincanla sadece sıcak su içebiliyordu.⁶⁷

Bir mahkûmun kimliğinin sadece haricî değil, aynı zamanda dâhilî bir bileşeni de olduğunu bilen hapishane yönetimi, Vera'nın entelektüel açıdan sahip olduğu hakları da geri aldı. Tarih ve biyoloji ile ilgili kitaplar ortadan kalktı, onların durduğu yerde geriye kalan tek kitap İncil'di. Çarlık Devleti siyasi suçluların entelektüel gelişimlerine katkıda bulunmak istemiyordu. Tek derdi cezalandırmak ve mümkün olursa da düşüncelerinden döndürmek idi. Ne siyaseten ne de dinen dönüşmeye hiç de niyeti olmayan Vera bakımından entelektüel uyarıların yokluğu idamdan daha kötü bir cezalandırma anlamına geliyordu. Sahip olduğu yetileri, beklemekte olduğu ölümün öncesindeki günlerde de muhafaza edemeyeceğinden korkan Vera akıl sağlığını İncil'i zihninden önce Fransızcaya sonra da Almancaya çevirerek korumaya çalışacaktır.⁶⁸

Vera, çok geçmeden, çıldırmamak için yürüttüğü bu müca-

⁶⁵ V. Figner Zapechatlennyi trud, C. 1, s. 392.

⁶⁶ Ibid., C. 1, s. 393.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ibid.

deleyi tahmin ettiği kadar uzun sürdürmek zorunda olmadığını görecekti. 4 Ekim günü Peter ve Paul Kalesi müdürü, III. Aleksander'ın, Vera'nın idam cezasını müebbet ağır çalışma cezasına çevirdiğini söyledi.⁶⁹ III. Aleksander rejimi, Sofia Petrovskaya'nın 1881'de idam edilmesiyle ortaya çıkan olumsuz tepkilerden sonra⁷⁰ bilhassa da Vera Figner gibi meşhur bir kadını daha idam etmek istemeyince, Vera'nın can attığı devrim şehidi olma ihtimali ortadan kalkmış, üstelik yerine en çok korktuğu şey gelmişti. Vera, mahkûm edildiği idam cezasının hafifletilmiş olmasında merhamet değil zulüm kastı görmüştü. Hapishanede "uzun, yavaş bir ölümdense darağacında basit, hızlı bir ölümü kesinlikle daha çok tercih edeceğini" söylüyordu.⁷¹

Vera'nın yanında, On Dörtler Davası'nda idama mahkûm edilmiş beş sanığın daha cezaları hafifletilerek, farklı sürelerde ağır çalışma cezasına dönüştürülmüştü.⁷² Fakat iki mahkûmun sonu, darağacı olacaktı. N.M. Rogachev ile A.P. Shtromberg'in idam cezaları 10 Ekim 1884'te infaz edildi.⁷³

Bu infazlardan iki gün sonra, 12 Ekim 1884 günü sabah erken saatlerde bir jandarma eri Vera'nın hüccresinin kapısını hızla açarak ona bir çift keçeden yapılmış çizme ile koyun derisinden yapılmış astarsız bir kaput vererek sertçe, hemen giyinmesini söyledi.⁷⁴ On gündür sabun, tarak ve diş fırçası olmaksızın yaşayan Vera bacaklarına bez bağladı; eskimiş, kirli gömleğini, hapishane pelerinini ve başını örtmesi için verilen beyaz örtüyü üzerine geçirdi.⁷⁵ Tam da bu anda fiziksel bakımdan soylu bir süs bebeğinden cinsiyetsiz bir mahkûma döndü-

69 RGIA, fond 1288, opis' 11, delo 16, l. 2 ob; fond 1328, opis' 2, delo 1.

70 Mikhail Novorusskii, Zapiski Sh ssel'burgzhsa, 1887-1905, Ed.: N. A. Morozov (Moskova: Izdatel'stvo vsesoiuznogo obshchestva politkatorzhan i ssyl'no-positentsev, 1933), s. 292. Bütün Avrupa'da hem radikaller hem de liberaller Sofia Petrovskaya'nın idamını "yüz kızartıcı ve rezilce bir iş", "Orta Çağların barbarlığına dönüş" ifadeleriyle kınamıştı. Bkz. "Nihilists in London", Times, 18 Nisan 1881, s. 10, ve imzasız mekup, Times, 27 Nisan 1881, s. 7.

71 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 1, s. 394.

72 Ashenbrenner, Voennaia organizatsiia Narodnoi Voli, s. 112.

73 Burtsev, Za sto let, s. 122.

74 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 2, s. 3.

75 Ibid., C. 2, s. 4.

şümünün tamamlanmış olduğunu fark etti. Vera artık eksiksiz “öteki” idi. Cinsiyetsiz, insanlıktan çıkarılmış hâliyle el ve ayakları zincirlerle birbirine tutturularak kendisini beklemekte olan arabaya bindirildi. Fiziksel varoluşu üzerinde herhangi bir dahli olamayacağı apaçıktı. O da iç benliği üzerindeki kontrolü yeniden kazanmaya çabalayarak gardiyanlara şöyle bağırdı: “Anneme söyleyin! ... bana her ne yaparlarsa yapsınlar, hep aynı ben olarak kalacağım!”⁷⁶

Bindiği araba başkentin hâlâ sessizliğini koruyan sokaklarında ilerlerken, her bir dakika bir saat hükmüne geçmişti. Fakat bu Vera’nın seyahatinin henüz başıydı. Neva Nehri’nin kıyısında gemilerin yanaştığı iskeleye geldiklerinde, gardiyanlar mahkûmu arabadan çıkararak bir gemiye bindirdi. Gemi meçhul bir durağa doğru yol alırken Vera da dış dünyayı görmesine engel olan perdelerin bulunduğu küçük kabinde yalnız başına oturuyordu. Bu durum saatler sürdü. Gecenin karanlığı tümüyle geçtikten sonra bile nerede olduğuna veya geminin başkentten ne kadar uzaklaştığına dair fikir edinebileceği ne bir gölge ne de bir ses vardı. Fakat beş saatin sonunda gemi bir iskeleye yanaşıp da gardiyanlar onu kabinden çıkartıp iskeleye ayak bastıklarında, Vera, III. Aleksander hükümetinin kendisini geri kalan günlerini nerede geçirmesine karar verdiğini anlayacaktı. Neva Nehri’nin Ladoga Gölü’ne döküldüğü ağızdaki bir adaya çıkmışlardı. Vera hemen önünde yüksek beyaz duvarlar ve kuleler bulunduğunu gördü. Kale olduğu besbelli bu yapının ortasındaki yüksek kulenin tepesinde altından bir anahtar, güneş ışığının altında parlıyordu.⁷⁷ Vera, Halkın İradesi’nin en önemli ve en tehlikeli addedilen üyelerine ev sahipliği yapmak üzere yeniden düzenlenmiş bir hapisane olan haşmetli Shlisselburg Kalesi’ne (Anahtar Şehri) getirilmişti.⁷⁸ Gardiyanlar kaba hareketlerle Vera’yı kale içine getirdiğinde, şehrin gölün öbür kıyısından sahip olduğu görünümle birlikte Vera’nın dış dünyayla ve hayatın bizzat kendisiyle olan somut bağlantısı da buharlaşıp gitti. 12 Ekim 1884 günü öğleden

76 Ibid., C. 2, s. 5.

77 Ibid., C. 2, s. 7.

78 RGALI, fond 1185, opis’ 1, delo 180, l. 3.

sonra, Shlisselburg hapishanesinin içerisinde ayakta durmuş bekleyen Vera, kalbi atmaya devam etse de "hayat saatinin durdu" ğunu düşünecektir.⁷⁹ Buraya ölmesi için getirilmişti. Cevaplanmayı bekleyen yegâne soru, ölümün onu kaledeki sefaletten ne zaman kurtaracağı ve o âna kadarki hayatından geriye kalanların nasıl görüneceği idi.

⁷⁹ Hayat Saati Durduunda (Kogda chasy zhizni ostanovilis), Figner'in Zapechatlen-nyi trud başlıklı hatıratının ikinci cildinin alt başlığıdır.

Yaşam ve Ölüm

Ekaterina Figner, Vera'nın idam cezasının hafifletildiğini duyduğunda çok sevinmişti. Ancak çarlık yetkilileri kızının Shlisselburg Kalesi'ne götürüldüğünü söylediğinde keyfi büyük ölçüde kaçacaktı. Devlet Vera'nın hayatını darağacında sonlandırmaktan vazgeçmişti. Fakat yargı onu yüksek kale duvarlarının ardında, Neva Nehri'nin ağzındaki tehlikeli akıntının ortasında bırakmaktan utanacak değildi. Ekaterina en büyük kızından bir haber alabilmek için yıllarca bekledi fakat on yılı aşkın süre boyunca tedirgin bekleyişinin karşısında bulduğu tek şey sessizlikti. Görünen o ki hapishane yönetimi, bir yetkilinin 1884'te Figner ailesinin annesine, Vera'dan bundan sonra alabileceği tek haberin "mezarda olduğu" haberi olacağını kasvetle dile getirirken dile getirdiği o intikam dolu yemini tutmaya kararlıydı.¹ Korku içinde aylar, yıllar geçmesine rağmen Vera'nın ölüm haberi gelmedi. Ekaterina kızının nasıl bir hayat sürdüğünden habersiz olsa da en azından ilk göz ağrısının hâlâ hayatta olduğunu bilmekten dolayı memnundu. Fakat Shlisselburg'daki hayatın, bir dönem mahkûm edildiği ölümden çok daha kötü olduğunu gören Vera için hayat ile ölüm ara-

1 V. Figner, Zapechatlennyi trud, C. 2, s. 14.

sındaki çizgi bulanıklaşmıştı. Kızının ölüm haberini getirmeyen her günün ardından Ekaterina bir miktar teselli bulurken, mezarımsı hücreesindeki bitmek bilmeyen günler Vera'nın, hep peşinde koştuğu devrim şehitliğine ne kadar yaklaşmış olduğunu keder içinde hatırlamasına neden oluyordu.

Shlisselburg Kalesi 1323'te inşa edilmiş, II. Aleksander suikastından birkaç ay sonra ise hükümet Ladoga Gölü'nün kıyısındaki tertibatı yenileyerek Halkın İradesi'nin "en etkin ve tehlikeli üyeleri"ne ev sahipliği yapmak üzere kırk hücreli yeni bir hapishane inşa etmişti.² Hapishanenin rehabilitasyon gibi bir amacı yoktu. Sadece intikam almaya yönelik sert bir ceza tatbiki hedeflenmişti. Bu amaçla hapishane düzeni mümkün olduğunca rahatsızlık yaratmak üzere tasarlanmıştı. Mahkûmlar neredeyse tümüyle hücrelerindeki dar sınırlar içinde, dış dünyadan ve birbirlerinden yalıtılmış halde yaşıyordu.

Shlisselburg çarçabuk baskıcı bir hapishane olmakla nam saldı ki bu şöhreti de hak ediyordu. Devlete ve çara şiddet eylemleriyle saldırmış genç erkek ve kadınlara intikam duygusuyla misillemede bulunan kale yönetimi, mahkûmların bedenlerine mutlak tecrit, sıkı disiplin ve gayninsanileştirici günlük yaşam vasıtasıyla hâkim olurken bir yandan da onları ruhî açıdan bastırma peşindeydi. Mahpusların kişiliklerini bastırma ve iradelerini sindirmek suretiyle müdüründen bekçisine ve gardiyanına Shlisselburg'daki yetkililer, cezayı muhataplarının bedenlerinin tamamına yaymışlardı. Hapishanedeki her şey -gardiyanların tutumları, mekânın fiziksel koşulları, yaratılan daimî kırılmalı hissi vs.- mahkûmların bedenlerine hem güç hem de kendi hakkında karar verme yetkisi yokluğunu kazımak üzere düşünülmüştü. Her köşe başında farklı bir türden eziyetle karşılaşılıyor, biraz olsun rahatlamak mümkün olmuyordu. Bu durumda yıllarca yaşamış olmanın yarattığı kümülatif etki, söz konusu işkenceden sağ salım ayakta kalarak kurtulmayı başarmış olan mahkûmlarda bile psikolojik ve duygusal tahribata yol açacaktır.

Vera'nın Shlisselburg'daki dehşet verici ilk günü, daha son-

² Vera Figner'in 1909'da Shlisselburg Kalesi hakkında yaptığı yayımlanmamış konuşma, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 180, l. 3.

raki yılların eziyetini gölgede bırakmış gibidir. Hapishaneye gelir gelmez gardiyanlar soyunmasını ve erkek hapishane doktoru ile kadın hemşirenin meraklı gözleri önünde çıplak kalmasını emretti. İkili Vera'nın vücudunu dikkatle inceledi, belirgin bütün özellikleri not etti. Hapishane yönetiminin Vera'nın bedeni üzerinde hâkimiyet kurmasında suç ortaklığı yapabilmek için bu en taze mahkûmın vücuduna mümkün olduğunca aşına olmak gerekiyordu. Kendini çok zayıf ve incinmiş hisseden Vera zihnini teşhire sunulmuş çıplak bedeninden uzaklaştırmaya çalıştı. Yıllar sonra bu ânı resmederken, yaşadığı tecrübeyi genç Hristiyan kadınların imparatorun ve seyirci kalabalığının eğlencesi için aslanların önüne atılmak üzere Roma Koleyumu'na çıplak hâlde getirilmeleriyle karşılaştırır ve hissettiği kırgınlıkla, aynı zamanda kendine, suçlarına ve fedakârlığına dair görkemli bir tasvir sunmuş olur. Vera bu tetkik sırasında ne cinsel saldırıya ne de bedensel cezaya maruz kalmıştı ancak hissettiği aşağılanmayı işkenceye ve ölüme benzetmektedir. İki düşman yabancıнын önünde çıplak bırakılmak ve bilhassa da kendi sınıfından kadınlara gösterilen anlayıştan mahrum edilmek suretiyle bedeninin ne ölçüye kadar boyun eğebileceği gerçeğiyle yüzleşmeye zorlanmıştı.

Her bir fiziksel özelliğini not eden, vücudundaki her bir lekenin ve benin yerini işaretleyen doktor sonunda Vera'ya giyinmesini söyledi. Mahkemeye çıkmadan önceki dönemde maruz kaldığı tecrit sırasında giyebildiği türden şık elbiselerin ve zarif bluzların aksine çirkin, gri bir gömlek, kırçilli bol bir ceket giymek ve gri bir başörtüsü takmak zorundaydı. Nitekim bu kıyafetler, onun tecrit sırasındaki üniforması olacaktı.³ Vücudunun kadınlığına dair hatları, onu siyasi mahkûm olarak damgalayan kıyafetin ardında kalmıştı. Gerçi durumunu yüzüne vuracak bir ayna olmadığından, görünümünü nedeniyle acı çekmeye zorlanmadı. Ne var ki etrafındaki her şey içinde bulunduğuş mahrumiyeti haykırıyordu.

Binanın ikinci katında kendisine tahsis edilmiş olan yirmi altı numaralı hücreye ulaşabilmesi için Vera'nın hapishaneyi

3 V. S. Pankratov, Zhizn' v Shlissel'burgskoi kreposti, 1884–1898 (Petrograd: Izdatel'stvo Byloe, 1922), s. 10.

boydan boya geçmesi gerekmişti. Birbirinden ayrılmış iki katta, koridorların iki yanında dizili kırk hücre kapısı bulunuyordu. Bu kapıların her biri kalenin iç karartıcı düzenliliğini ve içerde çürümekte olan mahkûmların mutlak tecridini dile getiriyordu. Fakat belki de en can sıkıcı olanı, iki kat arasındaki boşluğa gerilmiş ağ idi. Bu ağın varlığı, mahkûmların hayatlarına son verme yönündeki potansiyel eğilimlerini ve hapis-hane yönetiminin bu imtiyazı onlara sağlamama kararlılığını ifade ediyordu.

Yirmi altı numaralı hücrede düşünceleriyle baş başa bırakılan Vera, mezardaymış gibi hissetti. Hücrenin tabanı ziftlenmiş, duvarlar tepedeki geniş gri şerit haricinde siyaha boyanmıştı. Mahkûmların baş hizasının üzerine yerleştirilmiş küçük pencerenin matlaştırılmış camı, içerinin iç bunaltıcı karanlığını gidermeye yetmiyordu. Uyulacak kurallar çerçevelenerek her hücrenin içinde duvara asılmıştı. On bir adıma dokuz adım genişliğindeki bu kasvetli hücrelerin duvarlarında bulunan yegâne süsü teşkil eden, zindandaki hayatı düzenleyen kuralların resmedildiği levha, mahkûmlara Michel Foucault'nun "gücün mikrofiziği" diye tarif ettiği, savunmasız mahkûmlar üzerinde kesintisiz tatbik edilen şeyi hatırlatıyordu.⁴

Vera'nın bulunduğu yıllarda Shlisselburg'u idare eden gardiyanlar ve diğer yetkililer haklarından mahrum bırakılmış mahkûmlar üzerinde sahip oldukları güçten memnun görünmektedir, zira onlarla herhangi bir güçlerinin olmaması nedeniyle zalimce alay ediyorlardı. Hapishaneye hâkim olan mutlak sessizlik iç karartıcı ve sinir bozucuydu ama bu sessizlik sık sık bir gardiyanın nedensiz yere bir hücre kapısındaki gözetleme deliğini gürültüyle açıp kapamasıyla veya kapıyı sertçe açıp içeri dalmasıyla birdenbire ve hiç şüphesiz korkutucu şekilde kesilebiliyordu. Mikhail Novorusskii'in anlatımıyla, gardiyanların hücre kapılarındaki gözetleme deliklerini durup dururken açıp içeri bakmaları da kasten yapılan bir şeydi, "böylece [mahkûmlar] tek bir dakika için bile özgür olmadıklarını unutmaya imkânına sahip olamıyordu".⁵ Yemekler belli bir

4 Foucault, *Discipline and Punish*, s. 139.

5 Novorusskii, *Zapiski Shlissel'burgzhtsa*, s. 51.

düzene tabi idi. Hatta asgari hijyen dahi hapishane düzenince, ne zaman nerede görüleceğine dair sıkı kurallara bağlanmıştı. I.P. Iuvatshev kendi üzerinde hiçbir denetime sahip olmamanın ve potansiyel olarak daimî gözetim altında olmanın yarattığı duygusal tahribatı şu satırlarıyla dile getirir: “Günler boyunca kesintisiz ve acı verici bir yalnızlık içerisindeydim ama hiçbir zaman kendi başıma da kalamadım. Bir tanık olmaksızın yapabildiğim hiçbir şey yoktu.”⁶ Şüphesiz bunlar bütün mahkûmlar açısından rahatsız edici niteliktedir fakat Shlisselburg’daki kadınlar için ilave zahmet anlamı da taşır. Çarlık Devleti Vera ile *narodovol'tsy* arkadaşı Ludmila Volkenstein’i erkek mahkûmların bulunduğu, gardiyanların ve yöneticilerin erkek olduğu bir hapishanede kasten tecride tabi tutarken, zımnen onların kadınlığını da inkâr ediyordu. Devlet bu kadınların siyasi şiddeti benimsemiş olmasının kadınlıklarından vazgeçmeye denk olduğunu düşündüğünden Vera ile Ludmila’yı Shlisselburg’a gönderme yönünde verilen karar, cinsiyetlerinin suçlarına nispetle ikincil önemde olduğuna işaret ediyordu. Fakat maruz kaldıkları tecrit boyunca Vera ve Ludmila, kendileri haricinde tümüyle bir erkekler hapishanesi olan bu kalede kadın olarak işgal ettikleri benzersiz konumdan hiçbir zaman kaçamadılar. Bu iki kadın için bedenleri üzerinde tatbik edilen güç metafiziği, diğer erkeklere aynı ölçüde yansımayan örtülü bir cinsel şiddet ve seyir nesnesi olma ile sonuçlanıyordu. Hücre kapılarında gözetleme pencerelerini kilitlemeleri veya örtmeleri mümkün değildi. Bu durumda Shlisselburg kadınları, pencerenin öteki tarafından gelecek şehvetli erkek bakışlarına karşı tümüyle savunmasızdı. Vera hiç değinmese de böyle bir korkunun kaçınılmaz olduğu açıktır. Hepsi erkek olan gardiyanların gözetimindeki bir kadın olarak ister soyunmuş durumda isterse özel bedensel işlevlerle ilgileniyor olsun en mahrem anlarının gözetlenmeye açık olması ve dolayısıyla da hiçbir mahremiyetinin bulunmaması gerçekliğiyle yaşamak durumundaydı.

Mahkûmları kimliksizleştirmek, Shlisselburg’un cezai mis-

6 I. P. Iuvatshev, *The Russian Bastille*, Çev.: A. S. Rappoport (Londra: Chatto and Windus, 1909), s. 32.

yonunun merkezinde yer alıyordu. Kale yönetimi mahpusları tamamen suçlarının tanımladığı varlıklar olarak görüyordu. Dolayısıyla da eğitimin, sınıfın, ailevi bağların, kişiliğin ve hatta sağlığın önemi yoktu. Shlisselburg'da tutulan bu devrimcilerin birey olma haklarından suç işleyerek kendilerinin vazgeçtiğini, hem mahkûmların bizzat kendilerine hem de gardiyanlara hatırlatmak için hapishane yönetimi, suçlulara isimleri yerine kullanılmak üzere numaralar vermişti. Hapishaneye girmesiyle birlikte Vera Nikolayevna Figner'in varlığı da hapsedildiği sürece askıya alınmıştı; artık var olan, on bir numaralı mahkûmdu. Artık sadece bir terörist, yalnızca bir numaraydı -en nihayetinde Rusya'nın Bastille'i olarak anılacak hapishanede ömür boyu hapis cezasına çarptırılmış kırk mahkûmdan biri.

Vera eğer aynı kaderi paylaşan başka kadın ve erkeklerin de bulunduğunu kendine sürekli hatırlatmasaydı, hapishane-deki daha ilk günlerinde aklını yitirebilirdi. Hapishane merdivenlerinden hüccresine çıkarken gördüğü kırk demir kapının ardında kaderdaşı devrimcilerin saklandığını biliyordu. Depresyonla ve aklını yitirme tehlikesiyle başa çıkabilmek için Vera, onların yüzlerini göremese, isimlerini bilme de sürekli kendine yalnız olmadığını hatırlatıyordu. Bu teselliye besleyecek şeyler de vardı, zira düzenli olarak bu meçhul ruhların varlığına dair kanıtlar duyuyordu. Bir önceki mahpus devrimciler kuşağının kurduğu haberleşme sistemini kullanan alt katındaki mahkûm, iki hücreyi birbirine bağlayan su borularına ritmik şekilde vurarak bıkmadan mesaj göndermeye çalışmıştı. Vera bir aydan daha fazla dikkatle bu sesleri dinlemiş ancak mesajı bir türlü anlayamamıştı. Peter ve Paul Kalesi'nde hiç komşusu olmamıştı. Bu yüzden de hapishanelerin sözsüz diline aşina değildi. Fakat en sonunda, bulmaca çözmekle geçen altı haftanın ardından şifreyi çözdü. Mahkûmlar Rus alfabesini her birine beş harf gelecek şekilde altı gruba ayırmıştı. Böylece belli sayıdaki kısa ve uzun vuruşlar belirli bir harfe denk geliyordu. Aralık 1884'te bu durumu keşfetmesinin ardından Vera'nın, aşağıdaki mahkûmun "Ben Morozov, sen kimsin?" dediğini fark etmesiyle birlikte duvarlar konuşmaya başla-

caktır.⁷ Eski dostunun ve yoldaşının devrimci dayanışmayı ve dostluğu yok etmek üzere tasarlanmış bir yerde kendisini bulmuş olmasının verdiği şaşkınlıkla, çekine çekine tıklattı: "Ben Vera."⁸

Vera bu sözsüz iletişim yöntemine çabucak alıştı. Bir sonraki aşamada en yakınındaki hücrelerin de ötesine ulaşmaya başladı. Baştanbaşa bütün Shlisselburg'da, ikinci katta bir duvarı paylaşmakta olan iki mahkûmun, alt katlarındaki iki mahkûmla "sohbet" edebileceği tıklatma "meclis"leri kuruldu.⁹ Bu yolla bütün hapishaneye mesaj göndermek mümkün oluyordu. Shlisselburg'da tıklatma yasaklanmıştı. Gardiyanlar hükümlüleri bu konuda sürekli azarlıyor, tehdit ediyordu. Fakat gardiyanların bütün çabalarına rağmen tıklatma sesleri devam etti. Pek çok mahkûm, tıklatma yasasını ihlal etmeleri nedeniyle kalenin o meşum ceza hücrelerinde uzun süreler kaldı fakat "düşüncelerini ve hisleri paylaşma, etrafta kimin olduğunu, kimin sağlığını koruyabildiğini ve başka bir haber olup olmadığını öğrenme arzusu öylesine güçlü idi ki" mahkûmların büyük kısmı komşularıyla düzenli olarak tıklatma yoluyla haberleşti.¹⁰

Shlisselburg'un korkunç koşulları altında yoldaşlarla tıklatarak haberleşmek kendini korumanın bir yolunu teşkil ediyordu. Düzenli bir şekilde mahkûmların tıklatmasını duymak hapishane duvarları ardında devam eden hayata dair olumlu bir işaretti. Ne var ki kalede yankılanan sesler kimi zaman cehennemin kapılarından kopup geliyor gibiydi. Zihinsel veya fiziksel hastalıkların pençesinde kıvranan hükümlülerin acı içindeki inleyişleri, hapishanenin soğuk zemini üzerine yayılarak her yere dağılıyordu. Bu psikolojik işkence aklına kazınan Nikolay Morozov, akıl sağlığını kaybetmiş veya can çekişmekte olan mahkûm arkadaşlarının inilti, çığlık ve küfürlü haykırıışlarının, arkadaşının her türlü yardımdan uzak bir hâlde çöküşünü ve kendi muhtemel akıbetinin seslerini dinleyen

7 V. Figner, *Zapechatlennyyi trud*, C. 2, s. 140.

8 Ibid.

9 Novorusskii, *Zapiski Shlissel'burgzhtsa*, s. 97.

10 Pankratov, *Zhizn' v Shlissel'burgskoi kreposti*, s. 14.

yoldaşlar üzerinde tahammül edilemez ölçüde ağır kedere yol açtığını anlatır.¹¹

Shlisselburg'da yaşanan her gün, bir öncekinin neredeyse aynısıydı. Mahkûmların gündelik yaşamının tekdüzeliğini bozacak bir ziyaretçinin gelmesi mümkün değildi. Shlisselburg duvarlarının ötesindeki aileleri veya arkadaşlarıyla mektuplaşmaları yasaklanmıştı. Ceza tehdidine rağmen vazgeçemedikleri tıklatmalar ile gardiyanlar ve diğer yetkililerle girdikleri ağız dalaşı dışında beşerî etkileşime giremeyen mahpuslar, çıldırtıcı düşünceleriyle ve onları yutmaya hazır delilikle başa çıkabilmelerine yarayacak, kendi iradelerinin dışında sahip olabildikleri az sayıdaki kaynakla yalnız başlarına kalmış hâldeydi. Gazyağı ve insan dışkısı kokan, yeterli havalandırılmayan sağlıklı hücrelerde¹² yaşamak durumunda kalan pek çok mahkûm yetersiz sağlanan beslenme, hareket ve temiz hava imkânı nedeniyle güçten düşmüş, diğerleri ise bu sessiz yalnızlık nedeniyle zihnen çökmüştü. Mahpuslar bayat demenin bile az geleceği küflü siyah ekmek, bol sulu çorba ve tatsız yulaf lapası yiyordu. Ancak bahsini etmeye değmeyecek kadar miktarda et, sebze veya meyve yiyebiliyorlardı. Yetersiz kalori alımının sonucu olarak mahkûmların hepsinin sağlığı şu veya bu ölçüde bozulacaktı. Vera Shlisselburg'da kaldığı süre boyunca anemi, tüberküloz ve romatizma gibi hayatının sonuna dek etkilerini hissedeceği hastalıklara yakalandı.¹³ Kimi mahkûm, tüberküloz gibi hastalıklara yakalanmasına rağmen hayatta kalmayı başardı ancak yenik düşenler de oldu. 1884'ten 1891'e kadar Shlisselburg'daki kırk mahkûmun on üçü hastalık nedeniyle hayatını kaybedecektir. Aynı dönemde hapishane yönetimi hükümlülerden ikisini infaz etmiş, ikisi intihar etmiş, üçü ise aklını yitirmiştir.¹⁴ Yani Shlisselburg Kalesi'ndeki tecridin ilk yedi yılında mahkûmların yarısı ya hayatını ya da aklını yitirmişti.

Shlisselburg'da 1880'lerde meydana gelen bu zihinsel ve fi-

11 Morozov, Povesti moei zhizni, C. 3, s. 12.

12 Novorusskii, Zapiski Shlissel'burgzhtsa, s. 50.

13 V. Figner, Polnoe sobranie sochinenii, C. 6, s. 197.

14 Boris I. Nikolaevsky Koleksiyonu, kutu 192, klasör 9, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

ziksel çöküşten büyük oranda sorumlu olan kişi, Çar III. Aleksander yönetiminin teşvik ettiği gaddarlığı bile aşmış bulunan bir rejim inşa eden hapishane müdürü Matvei E. Sokolov'dur. 1885 başında St. Petersburg'daki kolluk işleri idari merkezinden Shlisselburg'daki kolluğun amirine, kalede sağlanması gereken koşullar bildirilmişti. Bu talimatnamede hapishanedeki "sıkı düzenin devam"ına ihtiyaç bulunduğu kabul edilmekle birlikte mahkûmların yaşam koşullarında bazı düzeltmeler de yapılması isteniyordu.¹⁵ Emniyet teşkilatı Shlisselburg'daki meslektaşlarından şunları istemişti: Mahkûmların sağlığının korunması ve manevi ihtiyaçlarının karşılanması; okuyabilecekleri kitap sayı ve çeşidinin artırılması; mahkûmlara kalem-kâğıt verilmesi; kadınlara nakış yapabilmek için ihtiyaç duydukları malzemenin temin edilmesi; hücrelerin, pencerelerin günde pek çok kez açılması suretiyle havalandırılması.¹⁶ Ne var ki bu talimatnamenin gönderilmesinden sonraki yıllar boyunca da kütüphane yetersizliğini koruyacak, hücre pencereleri günde sadece iki defa ve kısa süreliğine açılacak, mahkûmların 1887'ye kadar kalem-kâğıt kullanmasına izin verilmeyecekti.¹⁷ Sokolov'un zaten mahkûmları ve içinde bulundukları durumu önemsemediği, hükümlü devrimciler ile gardiyanlar arasında zorunlu bir sessizlik bulunduğu ve mahkûmların mektuplaşma hakkından yoksun olduğu düşünülecek olursa bu fiziksel ve zihinsel açıdan sağlıksız ortama karşı başvurulacak pek bir imkân da kalmıyordu.¹⁸

Shlisselburg, Emniyet Teşkilatı'na ve İç İşleri Bakanlığı'na bağlı idi. Başkentten gelen üst düzey yetkililer zaman zaman kaleyi teftiş ediyordu. Mevcut kırk hücreyi dolaşan bu kişiler mahpuslara sağlıklarının nasıl olduğunu, düzeltilmesini istedikleri herhangi bir sorun olup olmadığını soruyordu. Fakat mahkûmların bu yetkililerden hapishane idaresinden daha çok

15 GARF, fond 98, opis' 1, delo 81, 1885, I. 1.

16 Ibid.

17 Ashenbrenner, Voennaia organizatsiia Narodnoi Voli, s. 115, 122; V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 2, s. 46; Frolenko, Sobranie sochinenii v dvukh tomakh, C. 2, s. 176.

18 I. Manucharov, "Epizod' iz zhizni v Shlisselburgskoi kreposti", Byloe 8 (1906), s. 81-82.

yardım gördüğü söylenemezdi. Ziyaretçiler kendilerine iletilen şikâyetleri ya ilgisizliklerinden yahut da kasten görmezden geliyordu. Temel sivil hakların savunucuları bunu kabul edilemez bulabilir ancak devrimciler ile devlet arasındaki düşmanlık düşünülecek olursa İmparatorluk Rusyası'nda sivil hakların genel itibarıyla bulunmuyor oluşu hiç de şaşırtıcı değildir. Ne var ki bazı mahkûmlar herhangi bir güçten yoksun olduklarını ifade eden bu görmezden gelinmeye alışamayacaktır.

Shlisselburg idaresi altında yıllarca yaşadktan sonra bile Vera, hapisane memur ve gardiyanlarının kendisine en azından asgari düzeyde önem vererek muamele etmesini bekliyordu. 1887'deki bir teftiş sırasında hapishaneyi ziyaret eden bir yetkilinin sorusu üzerine Müdür Sokolov'un, nispeten küçük bir hatası nedeniyle kendisine hakaret etmiş olmasını şikâyet etmişti. Teftişe gelmiş olan yetkiliye şöyle demişti: "Müdür benimle insanların hizmetçileriyle bile konuşması uygun olmayan tarzda konuştu. Eğer bu tip davranışlarına devam ederse resmî bir şikâyetle bulunacağım."¹⁹ Vera'nın tavrına, böylesine baskıcı insanlık dışı bir ortamda tutunmaya devam ettiği temel kabullerine akıl erdirmek güçtür, okuyucu da böyle bir konuşmanın gerçekten yapıp yapılmadığı hususunda şüpheye düşebilir. Fakat bu yakınmasının eski imtiyazlarının yankısı olması ve olayı, ülkeyi soyluluğa atfedilen imtiyazlardan temizlemeye çalışan Sovyet devriminin ardından yayımladığı hatıratında anlatmış olması düşünülecek olursa böyle bir konuşmanın en azından ana hatlarıyla gerçekten yapıldığını kabul etmek gerekiyor. Üstelik bu olay, en azından eşit derecede kötü gösteren bir ışık altında Vera ile çarlık yetkilisini resmettiğine göre, imtiyaza sahip olma iddiasını Shlisselburg Kalesi'nin en dibinde bile dile getirecek ölçüde sahiplendiğini, daha önce hep yararlandığı o toplumsal ayrıcalığın kalıntılarına tutunmaya devam ettiğini düşünmek lazım.

Ziyarete gelmiş olan yetkili, Vera'ya, onun hüküm giymiş bir suçlu olduğunu ve daha ileri gidecek olursa bunun kendi "durumunu kötüleştireceğini" hatırlatır. Hapse tıklmış olan terörist ise bu sözler karşısındaki şaşkınlığını ve öfkesini belli

¹⁹ V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 2, s. 160.

edecektir.²⁰ Burada da aynı şekilde, Vera'nın bizi kandırdığını düşünmemeliyiz. Bilakis Vera'nın davranışı hem kişiliğinin doğal sonucu hem de Shlisselburg'da kullandığı kendini koruma taktiklerinin yansımasıydı. Vera'nın kişiliğindeki paradokslardan biri, bir yandan imtiyaz içinde büyümüş olmasından ve eski toplumsal konumundan arta kalan düşüncelere hâlâ eğilimi olup diğer yandan da eş zamanlı olarak bu tip imtiyazları ve toplumsal eşitsizliği yok etme arzusu duyuyor olmasıydı. İmparatorluk Rusyası'nda sahip olduğu ayrıcalıklı hayatı kendi isteğiyle terk etmiş olsa da soylu konumunun sağladığı toplumsal ve maddi hassasiyetlerin tadını tümünden kaybetmiş değildi. Aynı şekilde, soylu bir geçmişe sahip olduğunun her zaman bilincinde olmuştur. Yaşamı boyunca karşılaştığı insanların çoğundan daha üstün olduğunu düşünmüştü. Bu bakımdan, Çarlık Devletine karşı işlediği suçlara rağmen her zaman etrafındakilerden bir ölçüde farklı muamele görmeye hakkı olduğuna inandı. Hâsılı Rus Bastille'i denilen bu zindanda sefalet ve mahrumiyet içerisinde sürünüyor olsa bile kendini bir suçlu değil, bilakis pek çok Rus'un ve bilhassa da Shlisselburg idaresinin kalın kafalılıkları yüzünden anlayamayacağı bir ülkü uğruna acı çeken, zulme uğramış ve sürgüne maruz bırakılmış bir prenses addediyordu.

Bu bakış açısını Vera'nın tecrit sırasında yazdığı, duruma tam da uyan "Sürgündeki Prenseler" başlıklı hikâyede görmek mümkün. Hikâye Vera'nın, dadısının dizine yatarak dinlediği Rus halk masallarına benzer. Aynı zamanda hüküm giymiş bu teröristin, kendisinin hapsedilişini nasıl algıladığına dair bir alegori mahiyetindedir. Hikâyenin ana karakteri çarın kızıdır. Üvey annesi kızı haksız şekilde ıssız, kimseciklerin olmadığı bir adaya gönderir. Hapsedilmiş olan hanedan mensubunu yüksek kulelerinden izleyen gardiyanlarıyla bu hayali ada, Shlisselburg Kalesi'ne işaret eden bir metafordur. Üvey anne Rus İmparatorluk hükümetinin yerine geçerken, çarın kızı ise Vera'nın günahsız ve lekesiz versiyonuna gönderme yapar. Vera, gerçekleştirdiği terörist eylemleri gayriahlaki, suç teşkil eden eylemler değil toplumsal ve ahlaki sorumluluğunun gereği

kabul ettiğinden, kendisini çarlık rejiminin cesur ve mazlum kurbanı olarak görmekte hiç tereddüt etmemiştir.²¹

Onca zamandır hayatını adadığı devrimci ülkü mağlubiyete uğrayınca Vera, kendisini ilk başta yirmi altı numaralı hücrenin duvarlarıyla sınırlı bir bağlama yerleştirmişti. Yakalanmasına kadar olan süre içerisinde korkularını ve endişelerini Halkın İradesi'nin tıyeleri ile kendi kamusal itibarını düşünerek bastırmıştı fakat şimdi hapishanede, içinde bulunduğu gerçeklikle yüz yüze geldiği bu anda yılgınlık, korku ve ihanete dair kişisel duyguların istilasına uğramıştı. Kendisini Shlisselburg'da gerçekten çaresiz hissettiği bir anda şunları yazmıştı: "Derin bir hüznün içerisinde, tır tır titriyorum ... Burada yapayalnızım. Yalan söylemeye, mış gibi yapmaya gerek yok. Beni görecektense yok. Bu felakete teslim olabilirim. Atan kalpler yok etrafta. Kimsenin hayallerini çiğneyemem. Kısıklarak yakalanmış zihnim artık özgür, içimdeki ben uyanıyor -bunalmış ve sıkılmış."²²

Vera'nın bu poetik sayıklamaları bir tür özgürleşme hissi taşıyor gibidir fakat esasında mahvolmuş bir gerçekliğe işaret eder. Kendini büründürdüğü o ikonik görünümün koruması yokken Vera; ailesinden, yoldaşlarından, özgürlüğünden ve devrimci hedeflerinden yoksun bir kadından ibaretti. Böylesine yalnızlık içinde, amaçsız bir durumda çürümeye mahkûm edilmişken, yaşamaya devam edip edemeyeceği pek belli değildi. Fakat hapsedilmiş olmasını yüksek bir ideal uğruna feda ettiği hayatının son bölümü olarak tasavvur etmeye başladığında, "sürgündeki prenses" tam anlamıyla bilinçli olmasa da hayatının belki de bir amacı olabileceği şeklindeki belli belirsiz umuda tutunmaya başlayacaktır. Maruz kaldığı "zulüm", Rusya'da hâlihazırda mevcut olan daha büyük bir baskı rejimine işaret ediyordu. Öyleyse zulme uğramış milyonlarca isimsiz Rus'u temsil etmekten başka çaresi olmadığına göre, devrimci bir figür ve hakiki bir sembol olarak bütün bunlara direnmeli, sebat göstermeliydi.

Eğer Vera'nın mutlak tecrit hâli olduğu gibi devam etse idi,

21 "Sürgündeki Prenses", RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 190.

22 V. Figner, Polnoe sobranie sochinenii, C. 4, s. 259-60.

hiç şüphesiz dayanma gücünü besleyecek bir amaç bulması da mümkün olmayacaktı. Nitekim Shlisselburg'daki ikametinin başlamasından yaklaşık bir yıl sonra, yeni hapishane arkadaşlığı vesilesiyle insanlarla temas sağlama imkânı ortaya çıktı. Ocak 1886'da İç İşleri Bakanlığı yetkililerinin Shlisselburg'daki hasta mahkûmların özel olarak egzersiz yapmak için tasarlanmış odalarda çiftler hâlinde yürütmesine izin vermesiyle birlikte, hapishane yönetimi tanınan bu ayrıcalığı adadaki kaleye çakılıp kalmış iki kadına da tanıdı.²³ Ludmila Volkenstein'la zaman geçirmek Vera için katışıksız bir sevinç kaynağıydı. Bu yeni edindiği arkadaşlık sayesinde "hücre artık o kadar da kasvetli, hayat artık o denli meşakkatli gelmiyordu".²⁴

Shlisselburg'daki o korkunç ortam 1886 baharında biraz daha hafifleyecekti. Zira hapishane yönetimi kale bahçesinin bir kısmını mahkûmlara tahsis edilen sebze bahçelerine çevirmişti. Hepsini yedi metreye bir metre ölçülerinde ve pek güneş almıyor da olsa bu bahçeler Vera'ya cennet bahçeleri gibi görünmüştü.²⁵ Ludmila ile olan arkadaşlığı da hesaba katılınca, bir kara deliğe benzeyen Shlisselburg'da geçirdiği ilk yılın ardından hayat artık daha bir katlanılabilir gibiydi. Gerçi hâlâ o karanlık, kasvetli hücrelerinde mutlak bir yalnızlık içerisinde sayısız saatler geçirmek zorundaydı; hapishaneye sırf bu iş için getirilen kadın bir hemşire haftalık onur kırıcı beden muayenelerine devam ediyordu; yumuşak ve hassas iç çamaşırlarına ve kıyafetlere hâlâ özlem duyuyordu; annesini çok ama çok özleyiyor, bedeni üzerindeki kontrolünün iradesinden bağımsız olduğunu bilerek hayatına devam ediyordu fakat alışılmış türden olmasa bile bir arkadaşlık ağı kurmuş, bahçesinde üretime yönelik yaptığı işle mutlu olmaya başlamış, kitaplarda teselli bulmuştu.

Vera Shlisselburg'a ilk geldiğinde hapishane kütüphanesinin kataloğu çoğu yükseköğrenim görmüş mahkûmların entelektüel kabiliyetlerinin oldukça altındaki sıradan kitaplardan

23 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 2, s. 24.

24 Ibid., C. 2, s. 27.

25 Ibid., C. 2, s. 28.

oluşuyordu.²⁶ Hapishane yönetimi mahkûmların yanlarında kitap getirmesine izin vermişti ama o bitmek tükenmek bilinen yalnızlıkla dolu günler içerisinde devrimcilerin ellerindeki kitaplar kısa sürede sahipleri bakımından cazibelerini kaybetmişti. Vera'nın teklifi üzerine müdür mahkûmların kendilerine ait kitapların ortak kullanıma açılmasını onayladı ve herkesin kitaplarını hapishane kütüphanesine bağışlamasına izin verdi. Sonuç itibarıyla mahkûm devrimciler hakiki bir entelektüel devrim yaşadı. Kendilerini okumaya vermeleri hücrelerinde geçirdikleri sonu gelmeyen saatlerin yükünü hafifletti, o an için de olsa bulundukları berbat durumu unutturdu, tecrit altında yıllar hatta on yıllar boyu hayatta kalmalarına yardımcı oldu.²⁷

1886 yazı geldiğinde Vera, Shlisselburg'da neredeyse ikinci yılını dolduruyor ve çok hassas bir denge yakalamış bulunuyordu. Ne var ki bu denge, Vera'nın hapishane yönetimini güzellikle ikna etmesiyle kazandığı imtiyazlarla kurulmuştu, dolayısıyla da devamı onların iki dudağı arasına bakıyordu. Bu ayrıcalıklı hâl daha birkaç ay sürmüştü ki Vera kendini yine mahrumiyetlerin kucağında buldu. Ne var ki mahrumiyet bu sefer hapishane yönetiminden kaynaklanmıyordu. Elde ettikleri imtiyazları kaybetmelerinin nedeni, Ludmila Volkenstein'in ısrarıyla gerçekleştirdikleri siyasi nitelikli protestoydu.

Yoldaşıyla birlikte egzersize çıkmak ve hapishane bahçesinde çalışmak, Shlisselburg'daki bütün mahkûmların faydalandığı bir uygulama değildi. Hapishane yönetimi bu ayrıcalıkları mahkûmların iyi hâllerini teşvik etmek için pek az kişiye sağlıyordu. Vera ve Ludmila gibi pek çok mahkûm bu imtiyazların dönüştürücü etkilerinden faydalandıysa da bazı mahkûmlar için bu uygulamalara katılmak mümkün olmamıştı.²⁸ Yaratılan eşitsizlik Ludmila'yı rahatsız etmişti. Durumu düzeltmek için elindeki yegâne gücü kullanmaya karar vermişti Ludmila. Vera'ya, yönetim kendilerine sağladığı ayrıcalıkları bütün mahkûmlara yayıncaya dek bu imtiyazlardan faydalanmayı reddetmeyi önerdi. Vera ilk başta böyle bir fedakârlığı kabul-

26 Ashenbrenner, Voennaia organizatsiia Narodnoi Voli, s. 115; Frolenko, Sobranie sochinenii v dvukh tomakh, C. 2, s. 176.

27 Frolenko, Sobranie sochinenii v dvukh tomakh, C. 2, s. 180.

28 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 2, s. 33.

lenemedi fakat Ludmila'nın hiç bitmeyen ricaları ve Vera'nın devrimci dayanışmaya dair hisleri en nihayetinde ağır bastı ve 1886 sonbaharında bu imtiyazlar bütün mahkûmlara sağlanana dek çiftli yürüyüşe çıkmayı ve bahçe çalışmasına katılmayı reddetti.

Bu protestonun sonuncunda gelen uzun, yalnız ve zor günlere rağmen eylemi hayat doluydu, zira "genel itibarıyla sağlanmış sessizliğin ve itaatin tam da ortasında mahkûmlar etraflarında olup bitene sadece pasif şekilde tepki vermeyeceklerini" göstermiş oluyordu.²⁹ Eylem Vera'ya, Shlisselburg'da bedeni üzerindeki kontrolünü kaybetmiş olsa da iradesinin hâlâ kendisine ait olduğunu hatırlatacaktı. Yönetim onun iradesini kırmaya çalışıyordu fakat başarılı olabilmek için yine de onun iş birliğine ihtiyaçları vardı. Kısacası -sadece beş mahkûmun katıldığı- bu küçük protesto muazzam öneme sahipti çünkü başkaldırının ve bireyselliğin bütün kalıntılarını yok etmek üzere tasarlanmış bir mekânda protestocuların manevi özerkliklerini muhafaza etme kararlılığını gösteriyordu. Aynı zamanda Vera, Ludmila ve onlara katılmış olan üç erkek mahkûmun dirayetini ve azmini de ifade ediyordu. Bu beşli, protestolarına ancak bir yıl sonra, yeni atanan müdürün çiftli yürüyüşü ve mutfak bahçesinde çalışma olanağını bütün mahkûmlara sağlamasıyla son verdi.

Shlisselburg yönetimi söz konusu imtiyazları mahkûmların daha uysal olmasını sağlayacak araçlar olarak tasavvur etmişti. Yönetim bu pozitif yaptırımları daha zorlayıcı, sert önlemlerle destekliyordu. Bunlardan en çok kullanılanı, zor zapt edilen mahkûmların kalenin ceza hücrelerine gönderilmesi idi. Müdür Sokolov Vera'ya, hapishaneden iki avlu mesafesi kadar uzakta bulunan eski hapishaneye ait, hiç de iyi olmayan şöhrate sahip tecrit hücrelerinin, olağan mahkûmlardan, tek bir Allah'ın kulunun bile içeride neler olup bittiğini duyamayacağı denli uzak olduğunu iç karartıcı bir şekilde anlatmıştı.³⁰ Hapishane yönetimi mahkûmlara bu hücrelerde hiçbir zaman açıkça işkence etmemişti fakat ceza hücresine nakledilmenin

29 Ibid., C. 2, s. 35.

30 Ibid., C. 2, s. 38.

sonucunda ortaya çıkan fiziksel mahrumiyet hâlihazırdaki koşulların meşakkatini artırıyordu.

Vera'nın Shlisselburg'daki ceza hücreleriyle ilk tanışması Ludmila ile protestolarına başlamalarından altı ay sonra gerçekleşti. Bir gün, Mikhail Popov'la boruları tıklatarak sohbet ederken birdenbire Popov'un hücresinden boğuşma sesleri gelmeye başladı. Vera alt kattaki hücrenin kapısının sert kapanma sesi ile gardiyanların ağır botlarıyla attıkları adımların koridorda çıkardığı sesi korkuyla dinledi. Görüntüye göre Popov tıklatma cezası almıştı ve hücreye götürülüyordu. Hem korkunun hem de Popov'a verilecek cezada oynadığı rolün getirdiği suçluluk duygusunun ağırlığıyla kendinden geçen Vera, gardiyanlara bağırarak kendisinin de ceza hücresine götürülmesi gerektiğini söyledi.³¹ Sokolov ile gardiyanlar, Vera'nın dediğini yapmada bir an olsun tereddüt göstermeyecekti.

Vera birkaç dakika içerisinde kendisini eski hapishanede küçük, soğuk, nemli ve kirli bir hücrede buldu. Odada iskemlesiyle birlikte küçük tahta bir masa ve üzerinde ne şilte ne de battaniye bulunan demir bir yatak vardı. Vera bir gardiyanın yatağa serilecek, o da olmazsa biraz olsun kendisini ısıtabilecek bir şeyler getirmesini boş yere bekleyecekti. Üzerindeki keten gömleğinin altında her zamanki hapishane eteğiyle uzun, dondurucu ve uykusuz bir gece geçirdi. Bir sonraki gün de aynı koşullar altında geçti. Daha sonraki günün gecesinde artık yorgunluk galip geldi ve Vera ayakkabılarını yastık yapıp pislik içindeki yere uzandı. Gardiyanların getirdiği bayat, küflü ekmekten ibaret, sade ve hiç de yenilebilecek durumda olmayan yemek de içinde bulunduğu fiziksel zorluğu hafifletebilecek gibi değildi.³² Günler geçerken o da gittikçe tükeniyor ve manevi açıdan zayıflıyordu. Bu muameleye beş gün boyunca maruz kalmalarının ardından, gardiyanlar Vera ile Popov'un hücrelerine yatak malzemeleri ile sıcak çay götürdü. Tıklatma arkadaşları bu hücrelerde iki gün daha kaldıktan sonra kendi normal hücrelerine döndü.³³ Bir hafta süren bu tecrübe

31 Ibid., C. 2, s. 39.

32 Ibid., C. 2, s. 41.

33 Ibid., C. 2, s. 44.

Vera'nın sinirlerini ve görünümünü harap etmişti. Hücresine döndükten sonra son yedi günde on yaş yaşlanmış gibi hissetti. Bu yaşananlar onu yıkamamışsa da ortaya çıkan tahribat büyüktü. Sonuç itibarıyla ne tür protestolarda bulunacağını iyi seçmesi, ucunda bedensel ceza veya ölüm bile olsa, sadece sonuna kadar götürebileceklerine dâhil olması gerektiğine karar verdi.

Ceza hücresindeki bir haftalık çilesini doldurmasından kısa süre sonra Vera ile diğer mahkûmlar kalem-kâğıda kavuştu. Dış dünya ile iletişime geçmeleri yasaktı. Mahpuslar da bu yazı araçlarını yaratıcı enerjilerini açığa çıkarmak için kullandı. Kalede artık şiir dönemi başlamıştı. Devrimciler özel yıldönümlerini kutlayan, umutsuz yoldaşlarının ruhlarına can yeleği veren, kaderin zalimliğinden yakınan ve daha önce kabul görmemiş yaratıcılıklarını hayata geçiren şiirler kaleme aldı. Sık sık en mahrem duygularla ilgili olması hasebiyle başka türlü ifadesi mümkün olmayan hislerini dile getiren şiirli sohbetler ediyorlardı.

Böyle bir sohbet Vera ile Herman Lopatin arasında gerçekleşmişti. Lopatin, yerle bir olmuş hayatından yakınan bir şiiri aktararak başlattı sohbeti.³⁴ Özgürlüğe böylesi canlılık atfeden Lopatin'in şiirini dinleyen Vera cevap verme ihtiyacı hissetti. Cevaben tıklattığı şiirde, devrimcilerin kişisel rahatlığının ve mutluluğunun önemli olduğuna inanmadığını söyledi; önemli olan, hayatlarını adadıkları ve feda ettikleri o daha şümüllü süreçti. Hapishanede çektikleri çilenin ayrıntıları Shlisselburg duvarlarının ötesinde bilinmiyordu fakat bu hüküm giymiş radikallerin çektiği acı, yeni nesil radikaller için esin kaynağı olma ihtimali taşıyordu, bu bakımdan da anlamlıydı. Bu yüzden, Shlisselburg'daki mahrumiyet ve tecridi yaşamaya mahkûm edilmiş kadınlar ve erkekler şanslı sayılırdı. "Güçlerimizi özgürlük için mücadeleye adama talihine sahip olduk ... Şimdi, onlar bizi gömene kadar, *narod* uğruna tahammül etmeye ve acı çekmeye hazırız! ... Çektiğimiz bu sessiz acı sayesinde genç kardeşlerimiz özgürlük ve eşitlik için yürütülen

34 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 4, s. 243.

savaşa çağırılacaklar.”³⁵

Vera'nın atıf yaptığı devrimciler için esin kaynağı olma durumu, yavaş yavaş gerçekleşecek bir devrim şehitliği idi. Ne var ki bunun için de herkülvâri sabır ve tahammül gücü gerekiyordu. Shlisselburg'daki mahkûmların bazıları böyle bir sabrı ve tahammülü reddetmiş, kendini feda etmenin daha dramatik ve doğrudan yolunu tercih etmişti. Halkın İradesi'ndeki eski patlayıcı uzmanlarından Mikhail Grachevskiy bu mahkûmlardandı. Ceza hücresindeki uzun süreli tecridin ve Shlisselburg'daki gayriinsani cezaların boyutlarını kamuya duyurma teşebbüslerinin ardından Grachevskiy, 1887'nin Ekim ayında lambasındaki gazyasını üzerine dökerek kendini yakacaktı.³⁶ Bu korkunç ölüm, aynı zamanda kendini feda etme anlamına da gelmişti çünkü olay Emniyet Müdürlüğü'nü hapishane müdürü ile kale komutanını değiştirmeye zorlamıştı.³⁷ Yeni yönetim hiç şüphesiz daha insanî davranıyordu. Mahkûmlara verilen yemeklerin kalitesi artmış³⁸, kütüphane için yeni kitaplar sipariş edilmiş, bütün mahkûmlara çiftler hâlinde yürüme ve bahçede çalışma hakkı tanınmış ve içlerinden geçenleri tıklatarak birbirlerine aktarmalarına izin verilmişti.³⁹ Vera'nın ifadesiyle, “ceset yerde nefessiz yatıyordu fakat hayatta kalanlar daha rahat nefes almaya başlamıştı”.⁴⁰

Grachevskiy'in intihan Vera ile Shlisselburg'daki diğer çoğu mahkûnda, bedeli kimi zaman ölüm de olsa, hâlâ karşı çıkma imkânına ve kale duvarlarının ardında da bir şeyleri değiştirme kabiliyetine sahip oldukları düşüncesini güçlendirdi. Dışarıdakilerin önemsiz addedebileceği meseleler için yürütülen mücadeleler, mahkûmların canlılıklarını ve insanlık onurlarını korudukları hissini perçinliyordu.⁴¹ Mahkûm devrimciler maruz

35 Ibid.

36 V. Figner, Zapechatlennyi trud, C. 2, s. 88.

37 Pankratov, Zhizn' v Shlissel'burgskoi kreposti, s. 36.

38 Menüye borş (pancar çorbası), kabak çorbası, peynir, smetana ve daha sık olmak üzere de ringa balığı, dana pirzola, kıymalı börek ve süt eklenecektir. Shlisselburg Hapishanesi'nin durumu üzerine rapor, GARF, fond 98, opis' 1, delo 121

39 Pankratov, Zhizn' v Shlissel'burgskoi kreposti, s. 36.

40 V. Figner, Zapechatlennyi trud, C. 2, s. 58.

41 Novorusskii, Zapiski Shlissel'burgzhitsa, s. 288, Ashenbrenner, Voennaia organizatsiia Narodnoi Voli, s. 136.

bırakıldıkları mahrumiyet ile yasakları hapishane yönetiminin iradelerini kırma, bedenleri ve ruhları üzerinde denetim sağlama teşebbüsü olarak görüyordu. Dolayısıyla ciddi suiistimal addettikleri uygulamalara yönelttikleri protestoyla kendilerine şunu da ispatlamış oluyorlardı: Çarlık rejimi onları hapsedmiş, tecrit etmiş hatta öldürmüş olabilirdi fakat onlara boyun eğdirememişti. Bazı mahkûmlar idareyle çatışmaya girmenin tehlikeli olduğunu düşünüyordu fakat çoğunluk tümüyle aksi kanaatleydi çünkü en çok sorun çıkaran mahkûmların neredeyse hepsi Rus Bastille'indeki deneyimlerini sağ salım devam ettiriyordu.⁴² Vera bozgunculuğuyla nam salmıştı. Müdür Fedorov'un idaresi altındaki görece daha uyumlu hapishane yönetiminin çalışmaya başlamasından sonra bile memurlar başkente gönderdikleri raporlarda, Vera'nın "sakinleşmemiş ve uyumsuz davranışları"ndan bahsediyorlardı.⁴³

1880'lerin sonuna gelindiğinde kaledeki hayat, bir önceki on yılda olduğundan daha az ölümcüldü. Bu durumu yaratan, Grachevskiy'in intiharından sonra hapishane koşullarında hayata geçirilen ıslaha dönük önlemlerdi. Monotonluk ve yalıtılmışlıkla tanımlanabilecek bitmek tükenmek bilmeyen zalimane mahrumiyet günleri, uzakta kalmış acı hatıralar gibiydi. Fakat 1889 sonbaharında kolluk amiri, hapishane kütüphanesinin siyasi açıdan tahrik edici olduğu düşünülen kitaplardan temizlenmesi emrini verdiğinde, o eski günlerin hayaleti bir karabasan gibi belirivermişti. Shlisselburg'daki mahkûmlar, ellerindeki zaten pek de fazla olmayan imkânlardan kendilerini yoksun bırakan bu kararı kişisel bir hakaret olarak gördü ve ortak bir protestoda bulunmaya oybirliğiyle karar verdi.⁴⁴

Her ne kadar kitapların kütüphaneden çıkarılmasına tepki göstermek gerektiğine hepsi istisnasız inanıyorduydu da en iyi hangi yöntemle karşı çıkılacağına fikir ayrılığı yaşıyorlardı. Vera, M.R. Popov ve F.N. Yurkovskiy, sonunda çok sayıda mahkûmun hayatını kaybetme ihtimali olsa da açlık grevi baş-

42 Pankratov, Zhizn' v Shlissel'burgskoi kreposti, s. 32

43 Shlisselburg Kalesi'nin durumu ve mahkûmların davranışları hakkında rapor, GARF, fond 98, opis' 1, delo 113.

44 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 2, s. 69.

latma taraftarıydı.⁴⁵ Fakat diğerleri aynı kanaatte değildi. Açlık grevine katılmaya gönülsüz mahkûmların yaşadığı tereddüt, Vera'yı öfkelenlendirdi çünkü ona göre gösterdikleri tavır korkaklıklarının göstergesiydi. Vera dört mahkûmla birlikte, kararın doğruluğuna duydukları kesin inançla ve farklı görüşlere aldırmaksızın açlık grevine başladı. Devrimci dayanışma duygusu, doğru protesto yönteminin bu olduğuna inanmasalar da geri kalanların çoğunu greve katılmaya zorladı.

Vera hatıratında kendi isteğiyle maruz kaldığı açlıktan çok da etkilenmediğini anlatır. Ne var ki diğer mahkûmlar grevden ciddi ölçüde etkilenecektir. Mihail Popov, beslenmeyi reddettiği dokuz günün sonunda hapisane yönetiminin kütüphaneden çıkarılan kitapların iade edileceğine dair hiçbir işaret vermemesi üzerine Vera'ya, açlık grevini sonlandıracağını söyledi. Vera, Popov'un bu kararını onun zayıf iradesinin ve devrimci davaya pamuk ipliğiyle bağlı oluşunun kanıtı olarak yorumlayarak, büyük bir tiksintiyle arkadaşıyla olan iletişimini sonlandırdı. Diğer mahkûmlar Popov'u takip edince, Vera'nın "hayal kırıklığı katıksız bir öfkeye dönüştü".⁴⁶

"Açlık grevi başarısızlıkla sonuçlanınca" diye yazar Vera, "karşımda tek vücut haline gelebilmiş bir bütün değil ... sıradan insanlar gibi kaçıp gidebilecek, zayıf, dirayetsiz, darıma-
dağın olmuş şahsiyetler gördüm".⁴⁷ Vera'ya göre, kendisi ve yoldaşları devrimci ülküye kendilerini adadıklarında "sıradan insanlar" gibi davranma hakkından feragat etmişlerdi. Onlar devrimciydi, kendisi de arkadaşları da zayıflık ve zaaf gibi be-
şerî özellikleri bünyelerinden def etmeliydiler. Vera kendi haklılığına sonuna kadar inanıyor, farklı düşüncelere tahammül edemiyordu. Bütün hapisanenin nasıl davranması gerektiğine karar verme yetkisine sahip olduğunu düşünüyordu. Diğer adaletsizliklerin geçip gitmesine göz yummuştu ancak yönetimin mahkûmların kitaplarını ayıklamaya karar vermesinin tahammül edilemez bir saldırı olduğuna bir kez karar verince, artık hiçbir uyuşmazlığa geçit vermeyecekti. Kendisini dev-

45 Ibid., C. 2, s. 69-70

46 Ibid., C. 2, s. 73.

47 Ibid.

rimle alakalı her meselede manevi otorite sahibi addediyordu, karşı çıkanlar ise devrimci ihanet suçunu işlemiş sayılıyordu.

Artık kendisini gruptan azade gören ve gruba karşı herhangi bir yükümlülüğü olmadığını düşünen Vera, sadece Yurkovskiy'in katılımıyla açlık grevine devam ederek kendini bekleyen ölüm düşüncesiyle uzlaştı. Fakat devrim şehidi olma hayalleri bir kez daha suya düşecekti. Grevin on birinci gününde Popov ile N.P. Starodvorskiy, Vera'ya, o öldüğü takdirde kendilerini de öldüreceklerini söyledi.⁴⁸ Vera, arkadaşlarının başvurduğu bu duygu sömürüsüne hayli içerledi. Yoldaşlarının savurduğu tehdidin yoldaşlık duygusundan veya devrimcilikten kaynaklanan yakınlıktan değil, tümüyle eril gururdan beslendiğini düşündü.⁴⁹ Hiç şüphesiz, çarlık rejiminin kadın mahkûmların kadınlıklarını inkâr etme çabasına rağmen mahkûmların kendi aralarındaki ilişkilerde cinsiyet önemli bir farklılık kategorisi olarak varlığını devam ettiriyordu.

Fakat hükümetin siyasi hükümlüleri cezalandırmada cinsiyet eşitliğini sağlama çabası da ikiye bölünmüştü. Çarlık rejimi Vera'yı, cezası kadınlığı üzerine inşa edilmiş olsa dahi Shlisselburg'a göndererek cinsiyetini inkâr etmeye çalışmıştı. Suç ve ceza her zaman cinsiyet temelli olagelmıştır. Kùltürler ve yüzyıllar boyunca "mahkûmlara nasıl muamelede bulunulacağına bilhassa cinsiyetle yakından ilişkisi vardır - verilecek cezanın cinsi, işlenen suçun türü, verilen hükümlerin tarzı (ve neye hükmedildiği) iki cins bakımından açıkça farklılık gösterir".⁵⁰ İşlediği suçlara bakılacak olursa, Vera'nın idam edilmiş olması gerekiyordu. Bununla birlikte idam edilmedi çünkü kadındı. Bunun yerine, kendisi (ve Ludmila Volkenstein) haricinde tümüyle bir erkekler hapisanesi olan Shlisselburg'a gönderildi, zira işlediği suçun bir unsuru da kadınlık normlarının ihlalinde kaynaklanıyordu ki böylece bir kadın olarak farklı muameleye tabi tutulma yönündeki potansiyel tüm taleplerinden vazgeçtiği kabul ediliyordu. Ne var ki kalede Vera'nın cinsiyeti yine de bilinmekteydi. Shlisselburg'daki ceza bedene

⁴⁸ Ibid., C. 2, s. 74.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Elizabeth Grosz, *Volatile Bodies: Towards a Corporeal Feminism* (Bloomington: Indiana University Press, 1994), s. 157.

ve rejimin beden üzerinde denetim sahibi olmasına yönelikti, dolayısıyla cinsiyet farklılığı inkâr edilemezdi çünkü Vera ile bir arkadaşı haricindeki diğer mahkûmlar arasında temel fiziksel ve bedensel farklılığı oluşturunuyordu. Asıl itibarıyla eril bir mekânda kadın bedeniyle bulunuyor olmasının sonucu olarak Vera'nın cinsiyeti hem mahpus arkadaşları hem de hapishane görevlileri eliyle psikolojik açıdan yeniden canlandırılmıştı.

Shlisselburg'a tıkmış erkek devrimciler, Vera ile Ludmila'dan istenen gündelik tavizlerin, sırf cinsiyetleri nedeniyle gündeme getirildiğini düşünüyorlardı. Kartezyen düalizm geleneğinden, Darwin'in evrim teorilerinden ve fiziksel açıdan görece zayıf orta veya üst sınıf kadınlara dair Viktoryen mitlerden etkilenmiş çoğu eğitilmiş erkek mahkûm kadınların sözde kırılma anlarını içselleştirmiş durumdaydı. Tecride tabi tutulmuş bu devrimci erkekler kendilerini her ne kadar özgürleşmiş addetse de "kadınları bedenle erkeklerden daha çok ilişkilendiren ... özcülük, natüralizm ve biyolojizm" gibi düşüncelere gayriihtiyari teslim olmuştu.⁵¹ Kısacası Vera ve Ludmila, kendilerinden daha baskın çıkan o güçlerini ortaya koyduğunda erkek mahkûmlar bir hükme varabilmek için kadın yoldaşlarının olağandışı doğalarına bakmayı tercih edecekti.

Hıristiyan geleneğinde yüzlerce yıldır var olan anlayışa göre "bir şehidin gösterdiği sabır açıkça erillikle ilişkilendiriliyor ve aynı zamanda da erilleştirilmiş fiziksel güce ve militarizme bağlanıyordu".⁵² Darağacındaki ölümü arzulamak birkaç dakika sürecek bir sabrı gerektirirken, Shlisselburg gibi bir kalede yavaş yavaş ölmek yıllar, hatta on yıllar süren bir dirayet istiyordu. Böyle bir ortamda acı çekmeye ve tahammül göstermeye dair cinsiyete bağlanmış anlayışlar daha çok öne çıkıyordu. Darağacında ulaşılan şehadet "ruhu bedenden ayırıyor" ve böylece cinsiyetin "memnuniyetle ve pişmanlık duymaksızın geride bırakılabilecek dünyevi bir boyut" olmasına imkân sağlıyordu⁵³ fakat aynısını siyasi bir hapishanede elde edilecek şehadet için söylemek mümkün değildi. Sebat,

51 Ibid., s. 14.

52 Castelli, *Martyrdom and Memory*, s. 62.

53 Ibid.

cesaret, hatta fiziksel ve psikolojik dayanaklılık çerçevesinde kazanıp kaybetmeyi dirayetin belirleyeceği daimî mücadelede, hiç affı olmayan hapisane duvarlarının ardında uzun süre ceza ya çarptırılmış olan bir erkek veya kadın bakımından beden ile ruh iç içe geçiyordu. Bu mücadelede eğer bir kadın şehadet yolunda erkek muadillerine nispetle bir adım öne geçerse, cinsiyetinin sınırlarını aşmış olmasının sadece kendi açısından değil, görece zayıflık sergilemiş olan iğdiş edilmiş erkekler için de bazı sonuçlar ortaya çıkıyordu. Her ne kadar yakın zamanlı bir çalışma "Batı toplumunun empoze ettiği 'annelik-fedakârlığı' duygusal kodları'nın radikal alt kültür mensuplarını ... kadınların şehitlik için daha uygun olduğuna ikna ettiğini" iddia etse de Shlisselburg'daki açlık grevinde ortaya çıkan sebatkârlık konusundaki cinsiyete bağlı farklılık, erkeklerin kendilerine dair algılarını sarsan görelî güç ve zayıflık izlenimlerini canlandırır. ⁵⁴

Popov, Vera'ya ölümünün kendi ölümüne de neden olacağını bildirdiğinde Vera arkadaşının erkeklik gururunun, görece zayıflığının böylesine dramatik şekilde teşhir edilmiş olmasına dayanamayacağını fark etti. Ne var ki onun kendi iradesiyle seçmeyerek ölecek olmasının sorumluluğunu yüklenmesi mümkün değildi. Sonuç itibarıyla Vera çaresizce greve son verdi. ⁵⁵ Bu başarısız başkaldırının ertesinde Vera, ağır bir depresyon geçirecektir. Sözgelimi, komşularıyla tıklatarak iletişim kurmayı reddetti. Fakat onların kendi aralarındaki mesajlaşmalarını dinlemekten de kendini alamadı. Yaşadığı hayal kırıklığı, acı ve öfke içerisinde Vera iki yoldaşının kendi hakkında mesajlaştığını fark etti. Hiç şüphesiz, Vera'nın mesajları duyabileceğinin farkındaydı arkadaşları. Hatta belki de kendini maruz bıraktığı bu iki katli tecridi sonlandırması umuduy-la gururunu okşamak istiyorlardı. Eğer öyleyse, uyguladıkları taktik işe yaramıştı çünkü tam da duymaya can attığı şeyi tıklatıyorlardı. Herman Lopatin, Vera'nın devrimci davranışı temsil eden bir model olduğunu söyledi. Adanmışlığı, liderliği

⁵⁴ Aktaran: Sally A. Boniece, "The Spiridonova Case, 1906: Terror, Myth, and Martyrdom", *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 4 (Summer 2003), s. 584.

⁵⁵ V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 2, s. 74.

ve fedakârlığıyla hayatı Shlisselburg'un da ötesinde bir anlam taşıyordu çünkü "Vera arkadaşlarına değil Rusya'ya aitti".⁵⁶

Bu sözler Vera'nın, Shlisselburg'da yaşadıklarının ve buradaki eylemlerinin, özgürken Halkın İradesi'nin liderliği sırasındaki faaliyetleri gibi, devrimci hareketteki rolünün ayrılmaz parçasını teşkil ettiği düşüncesini tasdik ediyordu. Shlisselburg'da kaldığı sürece daha zayıf olan yoldaşlarına esin kaynağı olabilmek için adanmışlık, dirayet ve fedakârlık timsali olmaya devam etme sorumluluğu altında olduğunu düşündü. Mahkûm arkadaşları da genel itibarıyla onunla aynı fikirdeydi.

Vera, Shlisselburg'da tecrit edilmiş bütün diğer isimlerden çok daha fazla manevi otoriteye sahipti. 1902'de emniyetten bir yetkili "on bir numaralı mahpusun bütün hapishanenin genel düşüncesini yönlendirdiğini" bildirecektir. "Diğer bütün mahkûmlar neredeyse tek bir kelimeye dahi gerek kalmaksızın onun talimatlarına uymaktadır."⁵⁷ Vera'nın mahkûm arkadaşları da tek ağızdan bu değerlendirmeyi destekler. Onlara göre, Vera'nın "her sözü kanun sayılırdı".⁵⁸ Kahramanlık anlayışının erilleştirildiği hesaba katıldığında, bu doğal bir sonuçtur. Erkek mahkûmların erkekliklerinden ödün vermemesi veya erkekliklerinin sorgulanmaması için Vera'nın yüceltilmesi gerekiyordu. Vera'yı dirayet ve güç açısından onların olduğu şekliyle bir "erkek"ten daha fazlası olan bir kadın şeklinde resmetmektense onu bir tür yüce varlığa dönüştürdüler. Vera'ya beslediği ateşli hayranlık hiçbir zaman azalmamış olan M.Iu. Ashenbrenner şöyle yazar: "Bir havari ruhuyla ... zulme maruz kaldı ... fakat kendini unutarak ... başkalarının ağır yükünü sırtlanarak, onların akıbeti için acı çekti."⁵⁹ Shlisselburg'dan 1896'daki erken tahliyesi öncesinde erkek yoldaşları aynı şeyi Ludmila Volkenstein için de yapmıştı. Mikhail Frolenko, hapishanede geçirdiği on yıllar boyunca "bu tatlı, değerli kahramanların olağanüstü fedakârlıkları, zarafetleri, dirayetleri ile saf, samimi, müşfik davranışları karşısında her zaman şaşkın-

56 Ibid., C. 2, s. 18.

57 Shlisselburg Hapishanesi hakkında rapor, GARF, fond 98, opis' 1, delo 891, l. 12.

58 Ashenbrenner, Voennaia organizatsiia Narodnoi Voli, s. 146.

59 Ibid., s. 154.

lığa düştüğünü" söyler.⁶⁰

Vera ve Ludmila, hapsedilmelerinin ilk beş yılında Shlisselburg'daki erkekler için görtünmez bir teselli, cesaret ve esin kaynağı olmuştu. Kadınsı ve fedakâr ruhları, sınırlara tabi bedenlerinden kurtulmuş gibiydi. Fakat 1890'ın başlarında hapishane yönetiminin eski hapishanede mahkûmlar için atölyeler kurmasını takiben, bu iki kadın yeniden gözle görülebilir fiziksel varlıklar olarak ortaya çıktı. Yıllardır nakış ve bahçe işleri ile entelektüel meşgaleler dışında hiçbir şeyle uğraşmamış olan Vera, hapishanedeki atölyelerde fiziksel olarak da çalışmaya can atıyordu. Ahşap işleri ile kitap ciltlemede iyi iş çıkardı. Buradaki çalışma fizik ve ruh sağlığı açısından esaslı bir unsur haline geldi.⁶¹ Mahkûmların bu tip çalışmalardan elde ettiği ödül, salt avunmadan ibaret değildi. Zanaatkârlık ürünleri hapishane yönetimi tarafından satın alınıyor, böylece Vera ve diğer mahkûmlar kitap, yiyecek ve istedikleri başka şeyleri edinebiliyordu.⁶² Fakat hapishane yaşamındaki en büyük dönüşüm, erkeklerin, kendi havalandırma bölgeleri ile Vera ve Ludmila tarafından kullanılan alanı birbirinden ayıran bölmede delik açabilmiş olmalarıyla gerçekleşecekti. İlk başta hapishane yönetimi erkekleri azarlayarak bölmeyi tamir ettiyse de erkek mahkûmlar öylesine kararlı çıktı ki sonunda yönetim de bu deliklerle uğraşmayı bıraktı. Gardiyanlar bölmedeki delikleri bir daha açılmamak üzere doldurmak yerine, başkentten gelecek yetkililere karşı üzerini kapatacak örtüler ayarlayarak bir anlamda taviz verdi.⁶³ Genel kuralların bu şekilde açıkça ihlal edilmiş olmasını açıklama sadedinde Mikhail Novorusskiy, müdürün bölmedeki açıklıklara rıza göstermesinin, Vera ile Ludmila'nın yıllar boyunca çok haksız bir tecride maruz bırakılmış olmasından kaynaklandığını söyler.⁶⁴ Açılan deliklerin cinsel bakımdan herhangi bir uygunsuzluğa yol açmayacağına

60 Frolenko, *Sobranie sochinenii v dvukh tomakh*, C. 2, s. 208.

61 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 6, s. 232.

62 Shlisselburg Hapishanesi'nin durumu hakkında rapor, GARF, fond 98, opis' 1, delo 891, l. 10ob.-12ob.

63 Ashenbrenner, *Voennaia organizatsiia Narodnoi Voli*, s. 128; Frolenko, *Sobranie sochinenii v dvukh tomakh*, C. 2, s. 208.

64 Novorusskii, *Zapiski Shlissel'burgzhtsa*, s. 298.

kanaat getiren yönetim, bu iki kadının hapsedilmesinin doğruduğu en ağır sıkıntılardan birini hafifletme yoluna gitmişti.

Mahkûmların hayatı bir anda bölmedeki bu açıklıklara odaklanmıştı.⁶⁵ Yıllardır herhangi bir kadınla temas etmemiş olan neredeyse tüm erkek mahkûmların romantik düşleri, Vera ile Ludmila üzerinde yoğunlaştı.⁶⁶ Bu iki kadına mümkün olduğunca çok yaklaşmak isteyen erkek mahkûmlar, onları hoş tutmak için ne gerekiyorsa yaptılar. Shlisselburg'daki erkekler kadın mahkûmlara saygı ve hayranlık dolu şiirler yazdı, atölyede yaptıkları sayısız hediyeler verdi. Vera ile Ludmila'yı memnun etmek hakiki bir eğlence hâline geldi, hatta kadınların sevgisini kazanmak isteyenler arasında kıskançlıklar baş gösterecekti.⁶⁷

Shlisselburg erkeklerini Vera ile Ludmila'nın sevgisini kazanma yarışına sokan şey basitçe cinsel arzuyla ilişkilendirilemez. Tecritte bulundukları sürece bedenlerine ait cinsel kimlikleri sınırlanmış ve soyulup çıkarılmış olan Shlisselburg kadınları, erkeklerin, müstakbel sevgilileri olmaları için baştan çıkarmak isteyecekleri insanlar olmaktan ziyade, tapınılmayı hak eden, elde edilmesi mümkün olmayan devrimci tanrıçalar gibiydi. Hiç şüphesiz cinsel yakınlaşma ve ilişkiyi meneden bu uzun tecrit, Vera ile Ludmila'nın aktif cinsel fail olma kimliklerini ortadan kaldırmıştı. Manastırda inzivaya çekilmiş rahibeler gibi, seküler devrimcilik dini için tecrit edilmiş olan bu kadınların cinsellikleri de görünmez hâle gelmişti. Bu anlayış Vera'nın neslindeki devrimci erkekler arasında da yankı bulmuştur. Radikal örgütler içerisinde açıkça cinsiyet eşitliğini dile getiren devrimci erkekler, en çok bedenleri ve cinsellikleri üzerinde denetim sahibi olduğunu gösteren kadınları takdir ediyordu.⁶⁸ Kurguladığı karakterlerle kendi neslinin mükemmel radikal kadınına tarif eden devrimci yazar Gleb Uspens-

65 Frolenko, *Sobranie sochinenii v dvukh tomakh*, C. 2, s. 208.

66 Morozov, *Povesti moei zhizni*, C. 3, s. 17.

67 Novorusskii, *Zapiski Shlissel'burgzhitsa*, s. 299-300. Aynı zamanda bkz. Shlisselburg Hapishanesi'nin durumu hakkında rapor, GARF, fond 98, opis' 1, delo 891, l. 12.

68 Henrietta Mondry, "With Short Cropped Hair: Gleb Uspensky's Struggle against Biological Gender Determinism", *Russian Review* 63 (2004), s. 483.

ky'ye göre, ideal devrimci kadın "çileci, kendini feda eden ve muhakkak surette cinselliği gizlenmiş ve cinselliğinden arındırılmış İsavâri bir figürdür".⁶⁹ Hapsedilmelerinden önce bu devrimci modele ne ölçüde uydukları bahis konusu olmaksızın, Vera ile Ludmila'nın maruz kaldığı tecrit, cinselliklerini feda etmeleri ve kendilerini cinsellikten arındırmaları sayesinde onları kutsallaştırmıştı.

Yoldaşlarının kendileriyle ilişki kurmak için nasıl can attığını gören Vera ile Ludmila, erkek mahkûmlara müsamaha göstererek saatlerce çit önünde onlarla konuştu. Yaz aylarında bu tip buluşmalar gerçekten keyif veriyordu fakat kışın, dondurucu soğuk altında bölmedeki deliklerin yanında uzun süre ayakta durmak hiç de kolay değildi.⁷⁰ Ne var ki iki kadın da yoldaşlarını gerisingeri gönderebilecek bir kalp taşııuyordu. Böylece, hava koşulları ne olursa olsun, Shlisselburg'daki hükümlü erkekler çitlerde açtıkları deliklerden her zaman destek, cesaret ve dostluk bulabildi.⁷¹ Açıkça görünüyor ki, hapishane hayatı mahkûmların zihinlerindeki kadınlık erdemlerine dair nosyonları çok da değiştirmemişti, hatta belki de tam aksine bu anlayış yeni bir güç kazanmıştı. Erkek mahkûmlar kadın yoldaşlarının kendilerini rahatlatmasını bekliyordu. Vera ile Ludmila her ne kadar kendileri de bu mahkûn erkekler kadar teselliye muhtaç iseler de yoldaşlık ve kadınlık vecibelerinin parçası olarak, bitmek tükenmek bilmez saatler boyunca erkek dostları için gülümseyerek, hafif cilve yaparak, hatta tatlı sözlerle konuşarak üzerlerine düşeni yapacaktı.

1891'de Shlisselburg'un idare katında değişiklik yapılarak eğitilmiş ve iyi kalpli denilebilecek Yüzbaşı I.I. Gangardt kale komutanlığına atandı. Bu görev değişikliğiyle birlikte kaleye bir müsamaha ve görece rahatlık havası doldu. Çitlerdeki delikleri gören yüzbaşı bunları kapattırmak yerine mahkûmları ayıran bölmeyi, bahçedeki bitkilere daha fazla güneş gelmesini sağlama bahanesiyle bir metre boyuna indirdi. Gangardt'ın müsamahakâr tutumundan cesaret alan mahkûmlar da atölye-

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Novorusskii, Zapiski Shlissel'burgzhtsa, s. 106.

⁷¹ Frolenko, Sobranie sochinenii v dvukh tomakh, C. 2, s. 209.

lerde hazırladıkları kutuya benzer yükseltileri bölmenin yanına getirerek aynı anda birden fazla arkadaş ve yoldaşlarıyla sohbet etme imkânı buldu.

Kısa sürede mahkûmlar alçaltılmış bölme ile yükseltilerin meydana getirdiği müşterek mekânlarını tam anlamıyla toplumsal buluşmalar için kullanmaya başladı. Vera ile Ludmila bahçelerinde bir yıl içinde üç dört kez isim bayramına veya doğum günü kutlamasına ev sahipliği yaptı. Gangardt mahkûmların eski hapishaneye kurduğu fırınları kullanmasına da izin vermişti. Devrimciler de bu imkânı sonuna kadar değerlendiren küçük şenlikleri için atıştırmalıklar, tatlılar, şekerlemeler, reçeller hatta ev yapımı votka hazırladı.⁷² Vera ile Ludmila diğer tarafa yiyecek ve içki uzatıyor, erkekler de sırayla yeme, içme ve iki kadınla buluşma nöbetini devralıyordu. Bu sade eğlencelerin ve birbirlerine eşlik etmenin zevkine vardıkça, duvarları tıkladıkları için haftalarca ceza hücrelerinde kaldıkları Shlisselburg'daki o ilk yıllar her geçen gün, sevimsiz bir geçmişin daha da uzak hatıraları hâline geliyordu.

Çok geçmeden büyük kısmı eğitilmiş olan mahkûmlar, bahçelerindeki yükselti üzerinde akademik dersler düzenlemeye başladı. Mahpuslardan dört beş kişi, havalandırma alanlarının Vera ile Ludmila'nın bahçesiyle kesişen noktasında bir araya geliyor ve konu hakkında hazırlanmış olan yoldaşlarının verdiği dersi dinliyordu.⁷³ Derslere katılanlar zaman zaman değişse de Vera, Morozov, Novorusskiy ve I.D. Lukasheviç ya konuşmacı ya da dinleyici sıfatıyla derslerin değişmez müdavimleri idi. Vera, Lukasheviç'i minnetle anmaktadır. Ona göre Lukasheviç, "hapishanedeki yoldaşlarının bilgiye ulaşması için dur durak bilmeden yardımcı olan" harika bir insandı.⁷⁴ Fakat Novorusskiy de derslerin başarılı oluşunu bizzat Vera'nın kendisine bağlar: "Bu derslerin en azimli düzenleyicisi her zaman Vera Nikolayevna olmuştu. Bilginin ve sanatın mevcut bütün

72 Ashenbrenner, Voennaia organizatsiia Narodnoi Voli, s. 135, 145; Frolenko, Sobraie sochinenii v dvukh tomakh, C. 2, s. 224. Gangardt atölyeler için üç küçük kerosen ocağı almıştı. Mahkûmlar kek, çörek ve köfteleri bu ocaklarda yapıyordu. Ne var ki votka, kimyasal deney görünümü altında gizlice imal ediliyordu.

73 Novorusskii, Zapiski Shlissel'burgzhtsa, s. 110.

74 V. Figner, Shlissel'burgskie uzniki, s. 246.

dallarında ilgisini dersin sonuna kadar canlı tutuyor, akademik ve bilimsel hedeflerine ulaşmak için büyük sebat ve gayret sergiliyordu.”⁷⁵

1890’ların ortası itibarıyla Vera’nın her günü farklı faaliyetlerle dolmuş durumdaydı. Komutan Gangardt’ın görev yaptığı sürede gardiyanlar, erkek mahkûmların atölyedeki çalışma saatlerinde koridorlarda serbestçe dolaşmasına izin veriyordu. Kadınların atölyeleri kilitli kalmaya devam etmişti fakat kapının gözetleme penceresi açık tutuluyordu. Vera ile Ludmila bu pencerede atölyelerine sohbet etmeye, ortak bilimsel deneyler yapmaya ve hatta örgü dersi almaya gelen bitmek bilmeyen ziyaretçi akınını ağırliyordu. Hücresinde tek başına günde neredeyse yirmi dört saat oturduğu ilk yılların aksine Vera, “ev”de neredeyse hiç durmuyordu. Gardiyanlar hücrelerin kapılarını sabah saat 08:00’de açıyor, mahkûmlar da öğleye dek bahçelerine, havalandırma alanlarına veya atölyelerine gidebiliyor, öğlen olduğunda ise her biri öğle yemeği için kendi hücresine dönüyordu. Öğlen saat birde gardiyanlar hücreleri yeniden açıyor, hükümlüler de ister çalışmaya gidiyor isterlerse odalarında dinleniyor veya kitap okuyordu. Kışın öğleden sonra saat üçte çay içmek üzere hücrelerine dönüyor ve günün geri kalanını burada geçiriyorlardı. Fakat karanlık ve soğuk günlerin ödülü olarak ortaya çıkan St. Petersburg’un beyaz gecelerinin bulunduğu yaz aylarında, mahkûmlar dışarıda veya atölyelerinde saat dokuza kadar kalabiliyordu.⁷⁶

Hayat kalitesini artıran daha insanî bir hapisane yönetimi ile birlikte⁷⁷ Vera, Shlisselburg’daki yaşamla barışmıştı artık. Ne var ki pek çok mahkûm hâlâ özgürlük hayali kuruyordu. 1894’te İmparator III. Aleksander’ın ölüm haberini, ilk başta hapishaneden hiçbir zaman çıkmayacaklarını düşünen mahkûmlarla birlikte gardiyanlar da sanki hemen tahliye im-

75 Novorusskii, Zapiski Shlissel’burgzhtsa, s. 111.

76 Frolenko, Sobranie sochinenii v dvukh tomakh, C. 2, s. 221. Vera dışarıda geçirdikleri bu uzun günleri yaz tatili olarak anar. V. Figner, Polnoe sobranie sochinenii, C. 6, s. 227.

77 Shlisselburg’daki ilk yılların aksine 1890’lar çok daha sâkin geçmişti. 1884-1891 arasında yirmi kişi ya ölmüş ya da aklını kaybetmişti, 1892-1905 arasında ise sadece üç ölüm vakasına ilaveten bir mahkûm da aklını yitirecekti. Bkz. Boris I. Nikolaevsky Koleksiyonu, kutu 192, klasör 9, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

kânı ortaya çıkacakmış gibi karşıladı. Hatta müdür bile elindeki mevcut hükümlülerin serbest bırakılacağından çok emindi. Vera'ya "Kısa sürede yeniden bir hanımefendi olacaksın" demişti.⁷⁸ Shlisselburg'daki hapishane yönetimi mahkûmların affedildiği haberini bekleyedursun, bazı hapishane görevlileri mevcut yasakları esnetmeye başlamıştı bile. Sözgelimi gardiyanlar bir gün Vera ile Ludmila'nın çalıştığı atölyenin kapısını kilitlemedi. Kapının açık olduğunu gören erkek mahkûmlar umut dolu şekilde ve görece özgürlüğe kavuşmuşluk hissiyle kadınların yanına geldi ve hep birlikte beklemekte oldukları tahliyeyi şarkılarla, valslerle kutladılar.⁷⁹ Fakat aylar ayları takip edecek, beklenen af çıkmayacak, tanınan bu ilave serbestiler de kesilecekti.

Bununla birlikte iki yıl içinde özgürlük pek çok mahkûmun kapısını çaldı. II. Nicholas tahta çıktıktan sonra genel bir af ilan etmek yerine, babasının hükümlürlüğünün ilk yıllarında mahkûm olan devrimcilerden bir kısmının cezasında indirim gitti. Sonuç itibarıyla 23 Kasım 1896'da beş hükümlü kaleden ayrıldı. Ludmila Volkenstein bu beş kişiden biriydi.⁸⁰

Kalan mahkûmlar arkadaşları için sevinçler de burada edindikleri ailelerinin bazı üyeleri olmaksızın hayatlarına devam edecek olmaları üzücüydü. Bilhassa Vera, Ludmila'yı kaybetmiş olma düşüncesiyle ciddi şekilde sarsılmıştı. Fakat kalanlar yine de arkadaşlarının tahliyesini bir veda partisi ve konseriyle kutladı. Ayrılmakta olan mahkûmlara el yapımı hediyeler verdiler, hapishane standartlarında abartılı sayılacak yemekler pişirdiler. Yemekler yendikten sonra Vera, Shlisselburg'da mahkûm sıfatıyla son sabah havalandırmasına çıkmış dostları için bir şarkı söyledi. Tek tek kişisel vedalaşmalar da bitince artık sıra Volkenstein, Surovtsev, Ianoviç, Martynov ile Shebalin'in kaleden ayrılmasına geldi. Cezaları II. Nicholas'ın kararnamesinden etkilenmemiş mahkûmlar hücrelerinde sandalyelerinin üzerine çıkmış, gidenlere pencerelerinden hayıflanarak bakıyordu. Geride kalanlar, arkadaşlarının görüş

78 V. Figner, Zapechatlennyi trud, C. 2, s. 110.

79 Ibid.; Frolenko, Sobranie sochinenii v dvukh tomakh, C. 2, s. 224.

80 Boris I. Nikolaevsky Koleksiyonu, kutu 192, klasör 9, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

alanlarından çıkmasıyla dünyanın bu yalıtılmış köşesine çöken “yeni, karanlık bir boşluk”la baş başa kaldı.⁸¹

Böyle küçük bir “aile”de beş üyenin birden eksilmesi hissedilmeyecek gibi değildi. “Hanımefendi”lerinin yeniden yapayalnız kaldığını fark eden diğer mahkûmlar Vera’yı mutlu edebilmek için didiniyordu. Erkek mahkûmlar ürettikleri eşyalardan kazandıkları parayla Vera’ya çorap, uzun iç giyim eşyası ve şık etekler aldı.⁸² Havanın iyi olduğu bahar ve yaz aylarında bir tarafta Vera örgü örerken, diğer tarafta çitin kenarında oturarak yüksek sesle kitap okudular ve Vera’nın yalnızlığını dindirmeye çalıştılar.⁸³ Bütün bu çabalar kuşkusuz Vera için ciddi bir teselli bir kaynağı idi fakat 1897 başında kardeşi Olga’dan aldığı mektup yeni bir duygusal çalkantıya neden olacaktı.⁸⁴

Hapsedilmelerinden 1897’e dek, Shlisselburg’daki mahkûmların yakınlarıyla mektuplaşması yasaktı. Bu hüküm giymiş devrimcilerin ortalıktan kaybolmasını isteyen çarlık rejimi, mahpusları adadaki kalede sessizliğe gömmüş, akrabalarından haber almaksızın yaşamaya mecbur bırakmıştı. İlk yıllarda mahkûmlar yakınlarının yaşayıp yaşamadığından dahi haberdar olamamıştı. Rejim 1887’de, bu kadar habersiz kalmanın devrimci teröristler için bile çok sert bir uygulama olduğuna karar verdi. Bunun üzerine St. Petersburg’daki yetkililer Shlisselburg’a gönderilmelerinden sonra akrabalarından kimlerin öldüğünü mahkûmlara bildirmeye başladı.⁸⁵ Annesinin akıbetinden endişe duyan Vera, Ekaterina’nın yaşadığını ve sağlıklı olduğunu öğrendiğinde oldukça rahatlamıştı.⁸⁶ Ne var ki yoldaşlarından bazıları, geçmiş yılların birikmiş acı haberlerini bir defada almanın yıkıcı darbesiyle karşı karşıya kalacaktı.

Hapishanedeki görevliler Olga’nın mektubunu Vera’ya iletirken, bundan sonra yılda iki defa ailesine mektup yazabile-

81 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 2, s. 112.

82 GARF, fond 98, opis’ 1, delo 891, l. 12–13.

83 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 6, s. 227.

84 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 2, s. 134–35.

85 Frolenko, *Sobranie sochinenii v dvukh tomakh*, C. 2, s. 176

86 V. Figner, *Shlissel’burgskie uzniki*, s. 18.

ceğini de söyledi. Verilen bu bilginin yarattığı etki, sevinçten ziyade şaşkınlık olmuştu. Shlisselburg'da hayatta kalmaya çalışan Vera ailesiyle ilgili düşüncelerini zihninin en uzak kısımlarına atmaya zorlamıştı kendini. Bunu yapmak hiç de kolay olmamıştı. İlk başta çok sevdiği annesinden ve kardeşlerinden başka bir şey düşünemiyor, onlardan ayrı kalmış olmanın verdiği keder kendisini boğuyordu. Fakat ailesini bir daha hiç görmeyeceğini kabullenmek durumunda kalınca, "yavaş yavaş unutmaya sisinin içine doğru çekildi"⁸⁷, zira onların yasını tutmak çok acı veriyordu.

On yılı aşkın süre boyunca ailesine karşı beslediği sevgi hislerini bastırması olan Vera 1897'de onlarla yeniden temas kurmaya itiliyordu. On üç yıllık aradan sonra mektup yazmayı unutmamış gibiydi. Hapishanedeki arkadaşlarıyla veya bulunduğu yerle ilgili somut herhangi bir bilgiyi ifşa etmesine izin verilmiyordu. Vera "taşlaşmış ruhu"nu yeniden canlandırmanın zorluğuyla baş etmeye çalışarak, iki ay boyunca önündeki boş sayfaya baktı durdu.⁸⁸ Hüccresinde kaldığı anlarda giderilmesi mümkün olmayan bu ayrılığa dair hislerinin üstesinden gelmeye çalışıyor fakat kelimeler dışarı çıkmayı reddediyordu.

Shlisselburg'daki diğer mahkûmlar aynı acılara maruz kalmanın verdiği kaderdaşlık duygusuyla Vera'nın ailesi olmuştu. Onlarla birlikteyken korktukları şey hakkında konuşmasalar da birbirlerini anlayabiliyorlardı. Elde ettikleri küçük maddi imkânlar Shlisselburg'u bilmeyenler tarafından önemsiz addedilebilirdi fakat bu ailenin bütün üyeleri o küçük şeylerden mutlu olabilir ve ortaklaşa bir kutlama bile yapabiliirdi. On yılı aşkın süredir devam eden tecritte, tahliye ve ölümlerle sayıları azalmış olsa da geride kalan herkes bir diğerinin hayatta kalmasına yardım ediyordu. Son on üç yılda ailesiyle arasında açılmış olan uçurumun iki yakasını birleştirmek imkânsız gibiydi. Vera en nihayetinde Olga ile Ekaterina'ya o mektubu yazmayı başaracaktı fakat mektubu yazma süreci oldukça meşakkatli ve acı verici olmuştu.

Yirminci yüzyıla girilirken, adadaki kalede kala kala on üç

⁸⁷ İuvatshev, Russian Bastille, s. 38-39.

⁸⁸ V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 2, s. 137.

erkek bir de kadın mahkûm bulunuyordu. Tahliye edilmiş ve ölmüş olanların boş kalan hücreleri sayesinde her bir mahkûm artık kişisel kullanımı için iki hücreye sahipti. İkinci kattaki hücrelerde yaşıyorlar, kitap okuma veya el işçiliği için birinci kattaki diğer hücrelerini kullanıyorlardı.⁸⁹ Hapishanedeki ilk yıllarda yaşadıkları mahrumiyet artık sevimsiz eski hatıralarda yer alıyordu sadece. Bahçeler ve havalandırma alanları kilitlenmiyordu. Zengin bir entelektüel hayata kavuşmuşlardı. Aileleriyle mektuplaşıyorlar, kendi aralarında ziyaretler gerçekleştirebiliyorlardı.⁹⁰ Gerçi ne Vera'nın erkek mahkûmların hücrelerine ne de erkek mahkûmların Vera'nın hücrelerine gitmesine izin vardı. Fakat erkek mahkûmlar kendi hücrelerinin dışında, koridorda bulunan banka oturabiliyor, Vera'nın kapısındaki gözetleme penceresi sayesinde çay eşliğinde sohbet edebiliyorlardı.⁹¹

Vera bu serbestilerden memnun olmakla birlikte, onları kaybetme korkusunu da hep yaşayacaktı. 1893 tarihli "Sürgündeki Prenses" başlıklı hikâyesinde kendisini temsil eden karakter, dış dünyadan yalıtılmış adada mutluluğu, doğaya olan merakı ile doğada bulduğu hazlardan zevk almakta bulmuştu. Fakat uğursuz tüvey annesi kaprisi nedeniyle öfkeden deliye dönmüş şekilde döndüğünde, prensesin elinde kalan tek şey çirkinlik ve umutsuzluk olmuştu: "Gözüne sanki bir perde inmişti, zira artık hiçbir güzelliği göremiyordu."⁹²

1902'de eski polis şefi Viacheslav K. Plehve içişleri bakanlığına atanıp da hapishaneye baskı rejimini yeniden getirince Shlisselburg'da Vera ile diğer mahkûmların keşfettikleri küçük zevk ve neşe kırıntıları ciddi anlamda tehlike altına girecekti. Başkentten gelen emirleri uygulamaya sokan hapishane müdürü bundan böyle resmî kuralların ihlal edilmesine hiçbir surette müsamaha gösterilmeyeceğini duyurdu.⁹³ Geride kalan

89 GARF, fond 98, opis' 1, delo 891, l. 80b.

90 Ibid., l. 100b.; Novorusskii, Zapiski Shlissel'burgzhtsa, s. 287; Frolenko, Sobranie sochinenii v dvukh tomakh, C. 2, s. 232.

91 Frolenko, Sobranie sochinenii v dvukh tomakh, C. 2, s. 232; GARF, fond 98, opis' 1, delo 891, l. 8.

92 RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 190, l. 17.

93 GARF, fond 98, opis' 1, delo 891, l. 17.

yirmi yıl içinde gençlik, güç, sağlık ve dirayetlerini yitirmiş bulunan on dört mahkûm bakımından eski işkencelere dönme ihtimali, tasavvur dahi edilemez nitelikteydi.

Gelişmeler kaledeki tansiyonu bir anda yükseltmişti. Mahkûmlar bu politika değişikliğini protesto etti. Müdür ise umutsuz bir çabayla düzeni sağlayabilmek adına onları çok daha acımasız önlemler almakla tehdit etti. Bu önlemlere ceza hüccresine kapatılmak da dâhildi. Özellikle Sergei Ivanov ile gardiyanlar arasında meydana gelen bazı rahatsız edici olaylardan sonra Vera annesine bir mektup yazarak, ondan Shlisselburg'daki durumun soruşturulması talebiyle İç İşleri Bakanlığı'na veya Emniyet Müdürlüğü'ne başvurmasını istedi.⁹⁴ Vera mektubun annesinin eline geçebileceğini aklına bile getirmemişti. Zarf St. Petersburg'daki bir memurun masasından öteye gidemezdi. Fakat emniyet teşkilatındaki yetkililerin Shlisselburg'dan gelen veya oraya giden bütün mektupları denetlediklerini biliyordu. Dolayısıyla asıl beklentisi mektubun St. Petersburg'da kalenin teftişinden sorumlu bürokratların bir soruşturma başlatmasını tetiklemesiydi. Kısa sürede anlaşıldı ki, mektup kaleden dışarı bile çıkamamıştı.

Müdür 5 Mart günü Vera'nın mektubunu iade etti ve yeniden yazması gerektiğini söyledi. Planının işlememesine öfkelenen Vera müdüre bağırarak, haklarını çiğnediğini söyledi ve mektubun başkente iletilmesini istedi. Müdür yeniden ret ile karşılık verdiğinde Vera artık kendini tutamayarak müdürün üstüne atılmakla kalmadı, bir de müdürün üniformasındaki apoletleri sökerek gösterişli bir şekilde yere fırlattı.⁹⁵ Bu ufak tefek mahkûmun kendi şahsına ve konumuna bu şekilde saldırmasıyla olduğu yerde donakalan müdür, apoletlerini yerden alarak Vera'nın hüccresinden ayrıldı.

Haber bütün hapishaneye kısa sürede yayıldı. Vera'nın yoldaşları paniğe kapılmıştı. Fiziksel ve kişiliğe yönelik bu boyutlarda gerçekleştirilmiş bir saldırının Vera'yı askerî mahkemeye ve nihayetinde de idama götürmesi pekâlâ mümkündü. Kendisini neyin beklediğinin farkında olan Vera yine de arkadaşla-

94 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 2, s. 190.

95 GARF, fond 98, opis' 1, delo 891, l. 170b.

rından, kendisine duydukları "hürmet ve sevgi"den bağımsız davranmalarını rica etti.⁹⁶

Vera bir kez daha kaçınılmaz idamını gözlemeye durmuştu. Ölümle burun buruna gelmiş olmaktan gurur duyan elli yaşındaki bu eski devrimci, yıllar sonra bile hâlâ baş kaldırılabiliyor olduğu için mutluydu.⁹⁷ Radikal ruhunun diri kalmasıyla teselli buluyordu fakat arkadaşlarının korku ve heyecanı yatışacak gibi değildi. Ashenbrenner o günlerde mahkûmların hissettiklerini "manevi açıdan tükenmiş mahkûmlar için hep kurtuluş umudu anlamına gelmiş olan en iyi, en sevilen ve en bağımsız yoldaşımız şimdi şeytani düşmanımızın pençelerindeydi" sözleriyle hatırlarken, bütün bir hapishanenin sürüklendiği korku atmosferini de aktarmaktadır.⁹⁸ "Onun hayatı, benim için kendi hayatımdan daha değerliydi, eğer onu kurtarabilmek için elimdeki tüm imkânları kullanmazsam, çok yakın gibi görünen idamı benim de yüreğimin ve ruhumun darağacına çıkması anlamına gelecekti" diyen Morozov da aynı durumdadır.⁹⁹ Bu durum üzerine Morozov arkadaşının hayatını kurtarabilmek adına, öfkesini üzerine çekmeyi göze aldı. St. Petersburg'daki emniyet müdürlüğüne bir mektup yazarak, Vera'nın duygusal açıdan büyük bir çöküntü hâlinde olduğunu bildirdi. Duygusal taşkınlık yaşamaya meyilliydi, bir kadındı, son yirmi yıldır içinde yaşamakta olduğu koşullar belliydi, erkeklerle dolu bir hapishanede bir kadın olarak katmerli bir tecride maruz kalmıştı. Vera, diye yazdı Morozov, müdüre saldırdığında bir sinir krizi geçirmekte ve duygusal çöküntü yaşamaktaydı.¹⁰⁰

Morozov'un taktiği işe yaradı. Bir hafta sonra kaleye bir polis müfettişi gönderildi. Müfettiş Vera'yı, Morozov'u ve hapishane doktorunu dinledi. Uzun hapis süresi nedeniyle ortaya çıkan aşırı duygusal çöküntü hâline dayanarak Vera'nın hayatının bağışlanması gerektiğine karar verdi. Emniyet Müdürlüğü, Shlisselburg'un yegâne kadın mahkûmunu idam etmek

96 Ashenbrenner, Voennaia organizatsiia Narodnoi Voli, s. 151.

97 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 2, s. 200.

98 Ashenbrenner, Voennaia organizatsiia Narodnoi Voli, s. 151-52.

99 Morozov, Povesti moi zhizni, C. 3, s. 35.

100 Ibid., C. 3, s. 33-37.

yerine, ailesiyle mektuplaşmasını yasakladı. Bunun yanında kale doktoru Vera'nın zihinsel durumu hakkında aylık rapor hazırlayacaktı. Nihayet, hapishane yönetimi bir kez daha değiştirildi.¹⁰¹

Devrimcilik serüvenini dramatik bir kendini feda edişle mühürleme umudu kısa sürmüştü. Vera, şehitlik fırsatının bir kez daha elinden alınmış olması nedeniyle büyük hayal kırıklığı yaşıyordu.¹⁰² İster bu son protestosunun büyüklüğü nedeniyle taze bir canlılık hissediyor olsun isterse cellada giden yolun taşlarını döşeme arzusunda olsun, her geçen gün daha da saldırganlaştığı bir gerçektir. Başkentteki yetkililere sunulmak üzere 1903 başlarında hazırlanan raporlarda Shlisselburg'un yeni müdürü, kalede ikamet etmeye devam eden on üç mahkûmdan sadece Vera'nın davranışlarının "umulduğu gibi olmadığı" nı söylüyordu.¹⁰³

Hapishane yönetimi arasında gittikçe artan gerilimi düşünecek olursak, 13 Ocak 1903 günü kale komutanı sert bir şekilde hüccresine girdiğinde, Vera'nın hakikaten tedirginlik duymuş olmasını anlayışla karşılamak gerekir. Odaya girmiş olmasına Vera'nın herhangi bir tepki vermesine fırsat tanımayan komutan, elinde tuttuğu belgeyi yüksek sesle okumaya başlar. Şöyle yazmaktadır belgede: "İmparator Hazretleri, annenizin ricası üzerine ... müebbet hapis cezanızı yirmi yıla indirme lütfunda bulunmuşlardır ... Cezanız 28 Eylül 1904'te sona erecektir. Ailenizle mektuplaşma yasağınız kaldırılmıştır."¹⁰⁴

Shlisselburg'a geldiğinden beri aldığı hiçbir haber Vera'yı bu kadar şaşırtmamıştı. Devrimciliğini şehitlikle bitirmek için can atan bu kadın açısından, akıbetini, yıllarca devirmek için uğraştığı hükümetin merhametinin belirleyecek olması tahammül edilebilir bir şey değildi. Meseleyi daha da vahim hâle getiren ise annesinin, kızının tahliye edilmesi için yalvarmış olmasıydı. En nihayetinde yoldaşlarının kaderini paylaşmak

101 Ibid., C. 3, s. 38-39.

102 V. Figner, Zapechatlennyy trud, C. 2, s. 201.

103 GARF, fond 98, opis' 1, delo 891, l. 170b.

104 II. Nicholas, Vera'nın cezasındaki değişikliği 2 Ocak 1903'te onaylamıştı. Bkz. RGIA, fond 1328, opis' 2, delo 1, l. 510b. ve GARF, fond 98, opis' 1, delo 891.

isteyen Vera'nın hissettiği duygu, aşağılanmışlıktı.¹⁰⁵ Bunun yanında kafası da iyiden iyiye karışmıştı. Yirmi yıldır en büyük zorluklara katlanmış olan annesi bu kadar uzun sürenin ardından niye vazgeçmiş ve kızı adına ricacı durumuna düşmüştü ki? Vera aradığı cevabı birkaç gün içinde alacaktı. Ekaterina Figner 18 Ocak 1903 tarihinde kızına yazdığı mektupta, kansere yakalandığını ve ölmek üzere olduğunu bildiriyordu.¹⁰⁶

Aldığı haber Vera'yı büyük kedere boğdu. Yazdığı mektupta annesine bu ölümcül hastalıkla savaşması için yalvardı. "Gerçekten her şeyden vazgeçmek, bizi sonsuza dek terk mi etmek istiyorsun? ... Seni çok seviyor, sana derin bir saygı besliyoruz ... ölecek olursan, ailemizin ruhu da seninle birlikte ölecektir."¹⁰⁷ Vera'nın hayatı birkaç gün içinde paramparça olmuştu. Bir yandan devrimci bir efsane oluşu bu son af talebiyle zedelenmişti, diğer yandan ise dış dünya ile sahip olduğu yegâne bağlantı kelimenin gerçek anlamıyla ölmekteydi. Shlis-selburg'un dışında ama annesinden yoksun bir gelecek bekliyordu onu. Annesine şöyle yazdı: "Öylesine yalnız, bilmediğim insanlara öylesine yabancıyım ki hayata nasıl döneceğim, senin dışındaki biriyle anneciğim, dostum, huzur kaynağım ve iyi ve ölümsüz olan her şeyi bana öğretmiş olan akıl hocam, senden başka biriyle nasıl bir araya geleceğim, bilmiyorum."¹⁰⁸

Vera'nın hâlâ yılda iki mektup yazma hakkı vardı. 25 Ocak'taki mektubunu kaleme aldığı anda, bu sözlerinin çok sevgili *mamochkası* ile paylaştığı son kelimeler olup olmadığından emin değildi. Vera, Ekaterina'nın af talebinde bulunmuş olması nedeniyle tartışmak için iyi bir vakit olmadığını düşündü. O iyi vakit, hiçbir zaman gelmeyecekti. Annesine, kızgınlığına dair hiçbir şey söylemedi. Bilakis, yirmi yıldır görmediği annesinden kendisini affetmesini istedi. "Seni seviyorum, sana minnettarım ve benden hiç esirgemediğin yardımın ve desteğin için sana binlerce kez teşekkür ederim. Sana karşı işlediğim bütün kusur ve günahlarım için senden beni affetmeni rica

105 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 2, s. 206.

106 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 6, s. 231.

107 Ibid.

108 Ibid.

ediyorum.”¹⁰⁹ Mektubu yazalı daha on üç gün olmuştu ki, Vera mektuba yazılmış cevabı aldı. Tecritte bulunduğu dönemde ilk kez annesi ile kalplerinin birlikte attığını hissediyordu.¹¹⁰ Ekaterina’nın mektubunu okuyan Vera, annesinin verdiği teselliyle o sanki yanı başındaymış gibi hissetti. Geçmişin acılarını unutmak isteyen Ekaterina en büyük kızına, “bir annenin kalbi” dedi, “kederi hatırlamaz”.¹¹¹ Mektuplaşma imkânı hâlâ kısıtlı olan Vera, bu son mektubun ardından aylarca annesinden herhangi bir haber alamamış, bu nedenle de adeta tükenmişti. Bir yandan Ekaterina’nın yaşayıp yaşamadığını merak ederken diğer yandan yepyeni bir hayata hazırlanmak acı vericiydi. Haziranda annesinin hayatta olduğunu ancak durumun hızla kötüye gittiğini haber aldı. Haftalar boyunca kaçınılmaz sonu, annesinin hayatını kaybettiği haberini almayı bekledi. En sonunda yazın sonlarına doğru Ekaterina’dan bir mektup aldı. Annesi her ne kadar çok iyi olmasa da, kızını tekrar görene dek hayatta kalmayı umduğunu söylüyordu.

Vera’nın Ekaterina’ya 30 Eylül 1903’te yazdığı o uzun mektubu okuyunca, satırlara bir türlü son vermemek için nasıl uğraştığını görmek mümkündür. Bu iki kadın en son yirmi yıl önce görüşmüştü. Birbirlerine yazabildikleri mektup sayısı iki elin parmaklarını ancak geçiyordu. Ana-kız arasında hapishane duvarları, silahlı gardiyanlar, hastalık, zaman ve Vera’nın tercihleri vardı. Şimdi ise aralarındaki bağı kuvvetlendirmiş ölümden hemen önce konuşabilecekleri, birkaç kâğıt parçasından başka bir şey yoktu ellerinde. Annesini bir daha görebileceğinden hatta ona bir daha mektup yazabileceğinden bile emin olmayan Vera, söylenmesi gerekenler ile sonsuza dek saklanması gerekenler arasında bir denge kurmaya çalışıyordu. Bir duygu selinin altındaydı ve hissettiklerini, belki de bir daha hiç göremeyeceği annesine aktarmak istiyordu. Hiçbir kelimenin tam anlamıyla yeterli olamayacağını anlayınca, şöyle yazdı: “Birbirimizden ayrı olsak da bil ki ben hep senin yanındayım. Umarım hastalık çok acı vermiyordur. Sevgili an-

109 Ibid., C. 6, s. 234.

110 Ibid., C. 6, s. 236.

111 Ibid., C. 6, s. 237.

neciğim, ellerinden öptüyorum. Vera.”¹¹²

Bunlar Ekaterina Figner’in, kızının elinden okuduğu son kelimeler olacaktı. Figner ailesinin annesi, Vera’nın yılda iki defa yazmaya hakkı olan mektuplardan biri için belirlenmiş tarihten birkaç ay önce, 15 Kasım’da öldü.¹¹³ Hapishane müdürü Kasım’da gerçekleşen olayı, 6 Şubat 1940’te bildirdiğinde¹¹⁴ Vera büyük bir yıkım yaşadı. Mahkûm arkadaşlarıyla görüşmeyi keserek hücrelerinde acı içinde haftalar geçirdi.¹¹⁵ Bir ay sonra annesinin ölümünden bahsetmekte hâlâ zorlanıyordu, hatta aynı acıyı paylaşan kardeşleriyle bile. Onlara yazdığı 9 Mart 1904 tarihli mektupta şöyle der: “Yirmi bir yıldır bütün hislerimin merkezinde o vardı. Geçen yıl boyunca onun açık mezarının başında sürekli tetikte, irkilerek ve korkuyla durmaktan tükenmiş durumdayım.”¹¹⁶

Annesinin ölümü kadar, ölümü sırasında ve sonrasında onun yanında olamamak da üzmüştü Vera’yı. Kardeşlerinin Ekaterina’yı toprağa vermek üzere Nikiforovo’ya gittiğini öğrendiğinde, fizikötesi bir tecrübeyle belki de ailesinin diğer kadınlarıyla birlikte, orada bulunmuş olabileceğini söylemişti. Kardeşlerine yazdığına göre, annelerinin ölümünden hemen sonra ama Ekaterina’nın öldüğünü henüz haber almadan, bir rüya görmüştü. Rüyasında dört kız kardeş, Rusya’nın kırlarında karla kaplı tarlaların arasında yolculuk yapıyordu.¹¹⁷ Lidia, Eugenia ve Olga’nın aile topraklarına yaptığı üzücü yolculuktan haberdar olmasının ardından Vera, öyle umut ediyorum ki “*mamochka*’yı eve götürdüğünüz gece, ruhum sizinle birlikteydi” diye yazar.¹¹⁸

Annesi ölmesine ölmüştü ama Vera’nın cezasının hafifletilmiş olması geçerliliğini koruyordu. Hayatta kalma mücadelesi verdiği hapishaneden ayrılacağı gün olarak 28 Eylül kararlaştırılmıştı. Artık elli iki yaşında olan Vera, hayatının dramatik

112 Ibid., C. 6, s. 240.

113 V. Figner, Zapechatlennyi trud, C. 2, s. 214.

114 V. Figner, Polnoe sobranie sochinenii, C. 6, s. 243.

115 V. Figner, Zapechatlennyi trud, C. 2, s. 215.

116 V. Figner, Polnoe sobranie sochinenii, C. 6, s. 241.

117 Ibid., C. 6, s. 242.

118 Ibid., C. 6, s. 243.

şekilde değişmekte olduğunun farkındaydı ve bu, zorla yapılyordu. Çok sevdiği annesi göçüp gitmişken, Shlisselburg'dan ayrılmak için çok daha az nedeni vardı. Son iki yıldır kalenin ardındaki hayatına çok daha fazla alışmıştı. Hapishane onun gerçekliği hâline gelmiş, özgürlük ise korkutucu, bilinmez bir gelecek olmuştu. Yanlarındayken rahat hissettiği yegâne insanlar, kalede kendisiyle birlikte hapsedilmiş erkeklerdi. Tahliye için artık çok geçti, zira "artık ne dünyayı ne de dünyadaki güzellikleri arzuluyordu".¹¹⁹

Tahliyenin yaklaştığı günlerden birinde Vera hücrelerine çekildi ve yoldaşlarının yirmi yıl boyunca kendisine bıraktığı hatıralara göz attı. Hem geçmişte yaşananları hem de kendisinin kasvetli geleceğini düşünerek hıçkırıklara boğuldu.¹²⁰ Fakat arkadaşlarıyla vedalaşma anı geldiğinde gözyaşlarını kendine sakladı. Dostlarına bu canlı mezardan ayrılırken ağlamak için hiçbir neden olmadığını söylediye de işin doğrusu, tanıdık bir kabirden, gizemli, ölümden beter bir geleceğe gidiyormuş gibi hissediyordu. Annesini kaybettikten sonra, şimdi de ailesi ve kendi evreninin merkezi olmuş insanları kaybediyordu.¹²¹

Yirmi yıldan uzun süredir bütün dünyasını teşkil eden hapishaneden ayrılması gündeme geldiğinde Vera, kaderi üzerindeki kontrolü bir kez daha kaybettiğini fark etmişti. Shlisselburg'dan ayrılmak istemiyordu fakat Çarlık Devleti kendisini ihtimal dâhilindeki en dramatik değişikliklerden birine zorluyordu. Bununla birlikte uğrayacağı zarara bir de aşağılamanın eklenmesinin nedeni, esasında Shlisselburg'dan kurtulmanın özgürlükle sonuçlanmayacak olmasıydı. Evet, ada zindanından ayrılması istenmişti fakat Çarlık Devletinin mahpusu olarak kalmaya devam edecekti. Rus İmparatorluğu'nun uzak bir köşesinde, sıradan suçlularla birlikte ağır çalışmaya tabi tutulacağı yıllar bekliyordu kendisini.¹²² Uzun hapislik nedeniyle

119 V. Figner, Zapechatlennyi trud, C. 2, s. 217.

120 Ibid., C. 2, s. 221-23. Polis, yanında götürceği her şeyi inceleyeceğinden, Vera bu hazineyi onlara son bir kez daha baktıktan sonra yakmıştı.

121 Ibid., C. 2, s. 226.

122 Ibid., C. 2, s. 213. Vera'nın toplumsal önyargıları bir kez daha açık eder kendini. Hüküm giymiş bir terörist olmasına rağmen sırf kendi menfaat veya zevkleri için devlete zarar vermiş "sıradan suçlular"la birlikte yaşama düşüncesi onu dehşete düşürmüştü.

sinir sistemi harap olmuş olan Vera, korkuyordu.

Kaderinin kendine ait olmadığını hatırlatan bir başka gelişme, Rus Hükümetinin Vera'nın tahliyesini açıklanmayan nedenlerle birdenbire bir gün daha ertelemesi oldu. Normalde 28 Eylül'de tahliye edilmesi kararlaştırıldığı hâlde Vera, kaleyi 29 Eylül günü öğleden sonra saat dörde kadar terk edemedi. Saat dörtte erlerden biri, Vera'nın hücresinin kapısını son kez açıyordu.¹²³ Vera yirmi yıldır dünyasını teşkil etmiş karanlık koridorlarda yürürken duygulu ve heyecanlıydı. Hâlâ hapishane duvarları arasında olduğundan duygularını kontrol etmeyi başaramıştı fakat jandarmalar on bir numaralı mahkûmu hapishaneden çıkararak avlunun diğer tarafına geçirdiğinde Vera, hislerinin taşmasına daha fazla engel olamadı. Gözlerinden yaşlar akıtarak arkasına döndü ve hapishaneye baktı. İkinci katın pencerelerinde kendisine mendil sallayarak güle güle diyen arkadaşlarını gördü.¹²⁴ Yoldaşlarının yüzleri görünmez hâle geldiğinde artık yeni hayatıyla tam anlamıyla karşı karşıyaydı. Kendisini Ladoga Gölü'ndeki adadan uzaklaştıracak buharlı tekneye bindiğinde saatin yeniden işlemeye başladığını fark etti. Ne var ki anlayamadığı şey, bu zamanla ne yapacağı ve yeniden Shlisselburg dışında yaşamayı nasıl öğreneceği idi.

123 RGIA, fond 1328, opis' 2, delo 1, l. 510b.

124 V. Figner, Zapechatlennyi trud, C. 2, s. 227.

Sürgündeki Diriliş

Vera Shlisselburg'dan ayrılmadan önce sevgili arkadaşı Nikolay Morozov onun tahliyesi için bir şiir kaleme almış, kaderin değerli yoldaşına güzellikler göstermesini ve Vera'nın hapis-hanenin dehşetini arkasında bırakmasını dilemişti.¹ Fakat Vera hapis-hanede Morozov'un iyi dileklerinin gerçekleşmesine inanamayacağı kadar uzun süre kalmıştı. Mahkûmların zindandan özgürlüğe o kadar kolay geçiş yapamadığını biliyordu. Bilakis, Ladoga Gölü'nden Neva Nehri'ne doğru giden buharlı tekne, Shlisselburg'un eski mahkûmlarını yeni, mahkeme kararına bağlanmamış bir mahpusluğa taşıyan uzun yolculuğun ilk ayağı gibi duruyordu. Çoğu mahkûm için bu yeni mahpusluk fiziksel boyuta sahipti, zira Shlisselburg'dan tahliye edilen mahkûmların çoğu uzun süre kalmak üzere çarın diğer hapis-hanelerine veya uzak yerleşim bölgelerine sürgüne gönderiliyordu. Hapisten özgürlüğe doğrudan geçebilmiş birkaç şanslı ise çok geçmeden, gençliklerini yutmuş olan kalede tutulmaya devam ettiklerini anlayıveriyordu. Gerçi eski mahkûmlar kale-nin beyaz duvarlarını bir daha görmeyeceklerdi ama ne onlar Shlisselburg'u ne de Shlisselburg onları tümüyle bırakıyordu. Vera tahliyesinden neredeyse on yıl sonra şunları yazar: "Ge-

1 Morozov, Povesti moei zhizni, C. 3, s. 40.

riye kalan hayatımı bir bütün olarak ele aldığımda yaşadığım deneyimlerden daha fazlasını, o yirmi yılda yaşadım. Shlisselburg üzerime yapışıp kalmış gibi. Silkinip atamıyorum üzerimden, diğer yandan atmak da istemiyorum zaten.”²

Vera tahliyesinin kendisine bir kurtuluş sağlamasını beklemiyordu. Kendini çok örselenmiş, tümünden değişmiş buluyordu. Tecrit yılları sinirlerini harap etmiş, hayatının ve bedeninin en temel unsurlarının dahi kontrol gücünü kaybetmiş hâlde geçirdiği yıllar manevi açıdan onu sarsmıştı. Şimdi tek istediği, alışmış olduğu koşullarda ve alıştığı insanlarla birlikte eski mezarında kalmaya devam etmektir. Eğer kaderi hakkında söz söyleme gücü olsaydı, annesini henüz kaybetmişken Çarlık Hükümetinin üzerine yüklediği bu “hayata dönüş”ü muhakkak surette reddederdi.

Yirmi yıl boyunca tutulduğu hapishaneden ayrılalı dört hafta olmuştu ve Vera hâlâ parmaklıklar ardındaydı.³ Son ziyaretinden beri geçen zamanı fark edebileceği, elektrikli yeni lambalar takılmış olan Peter ve Paul Kalesi’nde iki hafta kaldıktan sonra kuzeyde bulunan Archangel kasabasındaki hapishaneye nakledildi.⁴ Esasında ülkenin doğu kısmındaki Irkutsk veya Sakhalin Adası gibi uzak bir sürgün mahalline gitmeyi bekliyordu⁵ fakat Rusya’nın Japonya’yla kısa süre önce savaşa girmiş olması kuzeye gönderilmesini gerektirmişti. Ailesi ile İç İşleri Bakanlığı yetkilileri nihai olarak sürgüne nereye gönderileceği hususunda görüşme yaparlarken, Archangel Hapishanesi’nde bekleyecekti. Hükümet Vera’yı eyaletin kuzeyindeki uzak bir noktaya göndermek istiyordu ancak ailesi daha meşakkatsiz bir yöre konusunda ısrarcı oldu. Nihayetinde taraflar, eyalet başkentinden kuzeydoğu yönünde sadece 205 km uzaklıkta küçük bir kasaba olan Nenoksa’da anlaştı.⁶ Vera’nın

2 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 7, s. 197.

3 Vera’nın müebbet hapis cezasını yirmi yıla indiren kararname, sonrasındaki sürgünün süresine dair hüküm içermemektedir. “İç İşleri Bakanlığı’nın 1904’e dair bildirimleri”, RGIA, fond 1328, opis’ 2, delo 1, l. 510b.

4 “Okhrana Koleksiyonu”, kutu 200, makara 366, seri XVIIIn, klasör 1B, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

5 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, C. 2, s. 213.

6 Vera Figner’den Eugenia Sazhina’ya gönderilen 28 Ekim 1904 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis’ 1, delo 242, l. 3.

elli iki yıllık hayatında yeterince istisnai durumla karşılaşmış olduğuna inanan kardeşleri, Kuzey Denizi kıyısındaki ağır iklim koşullarına rağmen, Nenoksa'nın sahip olduğu rahat koşulları, tıbbi desteğe erişme imkânını ve Vera'nun rahatça dolaşabileceği güzelim çam ormanlarını düşünerek kardeşleri adına heyecanlanmıştı.⁷

Figner ailesinin kadın üyeleri sürgündeki bu imkânların ne kadar önemli olduğunun farkındaydı. Lidia ile Eugenia devrimci faaliyetleri nedeniyle onar yıldan fazla süreyi Sibiry'a da sürgünde geçirmiş, en genç kardeşleri Olga ise her ne kadar hiçbir zaman kendi işlediği bir suçtan hüküm giymemiş olsa da sürgündeki kocasının peşinden gitmek durumunda kalmıştı. Buna karşılık erkek kardeşler, Çarlık Devletine karşı koyan bir hayatın pratikte ne gibi sorunlar çıkaracağından bihaberdi. Peter ile Nikolay, İmparatorluk Rusyası'nda soyluluklarından kaynaklanan konumlarıyla elde ettikleri meşruiyet ile maddi kazanca sıkı sıkıya sarılmış, kendi mali güvenlikleri ve aristokratik imtiyazları uğruna radikal siyasetten uzak durmuşlardı. Bu iki grubun da deneyimleri ve hayat tercihleri Shlisselburg'dan sonraki on yıl boyunca Vera'ya kurtuluş ve rahatlama imkânı sunacaktır.

Yirmi iki yıllık ayrılığın ardından kardeşlerine ilk baktığında gördükleri karşısında dehşete düşmüştü.⁸ Hafızasının uzak köşelerinde yaşamakta olan taze çehreler yitip gitmişti. Geçen zaman bu kızları ve oğlanları saçları ağarmış orta yaşlı kadın ve erkeklere dönüştürmüştü. Kardeşlerinin genişlemiş bel çevreleri, Vera'yı hayattan koparıp götürmüş yıllara tanıklık ediyordu. Yirmi yıl önce henüz onlu yaşlarındayken tam da bu kalede ayrılırlarken dönüp ona son kez ağlamaklı gözlerle bakan Olga bile şimdi kırklı yaşlarda, evlenmiş, çocuk sahibi olmuş, kendine ait bir hayatı olan yetişkin bir kadındı. 1884'te Olga'nın bakışları ileri yönelik bir hüznün ve korku taşımaktaydı, şimdi ise gözleri umut doluydu. Çehresi ilk bakışta geçmiş günlerin tahribatını hatırlatmışsa da şu an, Vera'nın davalarının artık geride kaldığına dair inancını ifade ediyordu. Fakat

⁷ Ibid., I. 3.

⁸ V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, 2: 235.

Vera ne kardeşinin iyimserliğini paylaşacak durumdaydı ne de hâlihazırdaki duruma gölge eden bulutlar arasındaki umut ışığını arayıp bulacak güce sahipti.

Vera'nın derin umutsuzluk içinde olduğunu fark eden Figner kardeşler, maddi ve manevi ihtiyaçları için ona destek olma arzularını iletiler. Peter ve Nikolay ablalarının mali sorumluluğunu üstlenerek kayda değer miktardaki birikimlerini, Vera'yı o güne kadar hiç tatmadığı maddi koşullarda yaşatmak üzere tahsis ettiler. Ailenin daha radikal olan kadınlar kısmı ise kız kardeşlerinin dünyaya yeniden gelişini kolaylaştırmak ve hırpalanmış ruhunu yatıştırmak üzere büyük çaba gösterdi. Ona sunabilecekleri mali imkânları yoktu fakat ona zaman ayırmalarının, onun yanında olmalarının, kardeşlerini hayatı yeniden kucaklamaya zorlayacağını umuyorlardı.

Kardeşlerinin Vera'ya sunduğu destek, siyasi sürgünler ile aileleri arasında ortaya çıkmış bir eğilimle örtüşmektedir. Devrimcilerin ailelerinden imkânı olanlar farklı sürgün mahallerindeki akrabalarına para aktarırken yoksul olanlar da ya hüküm giymiş aile efradının savunucuları hâline geliyor ya hut sürgündeki hüznü ve yalnızlığı azaltabilmek adına onların yanına gidiyordu.⁹ Vera'nın Shlisselburg'dan tahliyesini takip eden on yılı aşkın süre boyunca hem erkek hem de kız kardeşleri, maddi ve manevi sıkıntılarını azaltacak düzenlemelerin yapılması için Çarlık Devletine düzenli başvuruda bulundu. Bu başvuruların konusu kimi zaman onu izleyen jandarmalardan kalan serbest alanın azlığı, kimi zaman da yeni bir şehre veya köye seyahat izni verilmesi oluyordu. Kardeşleri her hâlükârda, Rus Bastille'inde yirmi yıl kaldıktan sonra bir miktar teselli ve huzur bulabilmesi için Vera'nın haklarını kararlı şekilde savundu.

Kasım 1904 itibarıyla Vera artık hapisneden çıkmış, Nenoksa'da küçük bir evde yaşamaktaydı. Hapishane duvarlarının dışındaki dünyaya uyum göstermek neredeyse imkânsızdı. Vera'nın zihni ona sürekli küçük oyunlar oynuyor, kimi zaman Shlisselburg'daki mahkûm arkadaşlarından birini görür gibi

⁹ Katy Turton, "Keeping It in the Family: Surviving Political Exile, 1870–1917", *Canadian Slavonic Papers* 52 (Eylül-Aralık 2010), s. 396–407.

oluyordu. Yoldaşlarıyla yeniden bir araya gelme umudunun verdiği neşeyle kalbi hızla çarpmaya başlasa da uzun süredir birlikte olduğu insanlardan çok uzaklarda ve yanundayken kendisini yuvasında hissettiği tek insandan geri dönülemez şekilde ayrılmış olduğunu fark ettiğinde, yeni bir umutsuzluk denizine yelken açıyordu.

Kardeşlerinin duygusal açıdan hassas durumda olduğunu fark eden Olga, Lidia ve Eugenia sırayla Vera'nın yanında kalmaya başladı.¹⁰ Fakat kutsal günler yaklaşıncı ailelerinin yanına döndüler ve Shlisselburg'dan yeni çıkmış mahkûmu yalnız başına bıraktılar. Katy Turton'un gösterdiği üzere, yeni sürgün edilmiş kişilerin hayatlarında aileler hayati rol oynamaktadır. Bir sürgünün yalnızlığını telafi etmede en önemli işi yerine getiren aile üyeleri ise eşlerdir.¹¹ Boşandıktan sonraki hayatını devrim ülküsüne adanmış olan, sonrasında ise yirmi yılını hapiste çürüyerek geçiren Vera'nın sırtını dayayabileceği bir eşi yoktu. Kardeşleri zor durumdaki ablalarına ayırdıkları zamanla harikulade bir iş çıkarmışlardı elbette fakat onların da ilgilenmeleri gereken kendi aileleri vardı. Sonuçta yirmi iki yılın ardından özgür geçireceği ilk Noel yaklaşırken, sokağın hemen karşısındaki evde yaşayan istihbarat görevlilerinin hiç de hoş olmayan varlıkları hariç tutulacak olursa Vera, Nenoksa'daki küçük, rüzgâr alan evinde tek başınaydı.

Soğuklar azalıp da günler kısaltmaya başlayınca kendini duygusal bir uçurumun kenarında buldu. Hayatı selamlamak üzere dışarıya, dünyaya çıkma tazyikini içinde hissediyor fakat bederinin ve ruhunun bu görev için henüz hazır olmadığından kaygılanıyordu. Özgürlüğün, hapishaneden tahliye edildikten sonra intihar eden pek çok eski mahkûmu doğrudan ölüme götürdüğünü hatırladı.¹² Kendisinin de yoldaşlarının ardından, intiharla sonuçlanacak bir çıldırtıcı umutsuzluk yoluna gireceğinden korkuyordu.

Kardeşleri gitmişti. Shlisselburg'daki yoldaşları ise kendisinden yüzlerce kilometre uzaktaydı. Vera da hayatına anlam

10 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 3, s. 29; C. 6, s. 274, 281.

11 Turton, "Keeping It in the Family", s. 407.

12 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 3, s. 37; C. 6, s. 311. Tahliye sonrasında intihar edenler; L. Ianoviç, B. Martynov ve P. Polivanov'dur.

katacak yeni ilişkiler kurmaya teşebbüs etti. İlk başlarda tuttuğu ve sonradan ders de verdiği Grusha isimli hizmetçi kızla birlikte olmak hoşuna gitmişti¹³ fakat asıl teselliği Vania isimli beş yaşındaki oğlan çocuğunda bulacaktı. Bir sabah Vania, Vera'nın kapısını tıklatmış ve ondan kendisi ve annesi için ekmek ve çay istemişti.¹⁴ Vera istenilenleri hemen vermiş böylece sefalet içinde yaşayan bu küçük aileye elinden geleni yapmaya çalıştığı günlük bir rutin ortaya çıkmıştı.

Vera çok geçmeden Vania'yı kısa ziyaretlerde bulunması için ikna etti. Vania içeri girip masaya oturuyor, Vera'nın kendisine verdiği kâğıt ve kalemlerle resim çiziyordu. Vera'nın sıkıntıları geçici bir süreliğine sona ermişti.¹⁵ 1904 ve 1905'te, sürgünde yaşayan orta yaşlı bir kadındı ve hayatta yaptığı tercihlerin sonuçlarını, üzerine karabasan gibi çökmüş derin bir yalnızlık suretinde hissediyordu. Başka bir insanla kuraçağı derin ve uzun süreli bir sevgi bağına öylesine muhtaçtı ki annesini bırakıp kendisiyle birlikte yaşaması için bu küçük oğlanın aklını çelmeye teşebbüs etmişti. Çocuğun teklifi sertçe reddetmesi ve annesine bağlılığı, Vera'ya "herhangi bir sevgi veya şefkat bağı olmaksızın, hatta tam aksine boğucu ve acı kaderiyle yalnız başına" kalmış olduğu gerçeğini daha da iyi hatırlatmıştı.¹⁶

Vera'nın, Vania'nın aklını çelme teşebbüsüne dair anlattığı hikâyede kuşkusuz bir gerçeklik payı olmalıdır fakat bu hikâyeyi hatıratının üçüncü cildinde sunuyor olması bir ölçüde kendini ön plana çıkarma amacına hizmet etmektedir. Hayaatının yıllarca önceki kişisel unsurlarını siyasi şöhretine dâhil etmek suretiyle devrim için yaptığı fedakârlığın ölçüsünü sürekli dile getirmeye çalışır. Sofia Perovskaya'nın darağacında eriştiği şehitliği elde etmesi engellenmiştir. O da yeni bir devrimci kahramanlık kategorisi yaratma peşindedir. Kendisini, yoksul küçük bir oğlan çocuğunu annesinden ayrılması için kandırmaya çalışan eski bir siyasi mahpus olarak resmeder-

¹³ Ibid., C. 3, s. 31.

¹⁴ Ibid., C. 3, s. 36.

¹⁵ Ibid., C. 6, s. 284.

¹⁶ Ibid., C. 3, s. 36.

ken, okuyucularına alttan alta Rus halkı için kendini nasıl feda ettiğini hatırlatmaktadır.

Kendini devrimci ülküye adama kararı Vera'yı, radikal yoldaşları için sergilediği anaç tutum hariç, anneliğe yer olmayan bir yola sevk etmişti. Bu, devrimci harekette bir kadın olarak var olmanın doğal sonucuydu. Vera'nın erkek yoldaşları kişisel yaşamlarını siyasi bağlılıklarıyla birleştirmekte herhangi bir sıkıntı yaşamamıştı fakat kadın devrimciler bunlardan birini tercih etmek durumundaydı. Çoğu radikal kadın için kişisel yaşamları, siyasi bağlılıkları ve kamusal kişilikleri ile karşılaşılırdığında önemsiz addedilmek durumundaydı. Bu kadınlar geleneksel olarak erkeklerin doldurduğu siyasi aktivizm dünyasında fırsatlar elde etmiş, bu dünyaya katılma imkânı bulmuşlardı fakat bunun kişisel bir bedeli vardı. Erkeklerle ait bir alanda bir kadın kimliği yaratmak, yeni bir idealin inşasını gerektiriyordu. Ortaya çıkan sonuç, kadın devrimcilerin sergilediği köklü bağlılık, hata yapmaktan korkmama, olağanüstü fedakârlık ve yalnızlıktı. Kadınlar kendilerini kanıtlayabilmek için aşkla ve kişisel çıkarlarla vakit kaybetmemeliydi. Kendilerini feda ederek saf hâle gelen bu kadınlar, örtü altında kalmış cinsellikleriyle, adanmışlığın ve erdemin neredeyse bakirelikle tanımlanmış numuneleri olarak nesneleştirilmişlerdi.

Vera'nın Vania'yla ilişkisini tarif edişi otobiyografik yazılarındaki önemli bir eğilime de işaret etmektedir. Hapse girmeden önceki yıllar hakkında yazarken kendine acıdığına dair hiçbir emare yoktur. Bu metinlerde okur bunun aksine kararlılık, dirayet, cesaret ve çoğunca da övülme isteği bulur. Fakat 1883'te hapse girdikten sonraki hayatını anlatırken Vera'nın otobiyografik yazılarının teması, kendini feda etme hâlini alır. Dolayısıyla yalnızlık, duygusal gelgitler, fiziksel rahatsızlıklar ve aklını yitirme korkusu yazıların odak noktasıdır. Zira kendi kuşağındaki devrimcilerin zamanı artık geçmiştir. Modern, sanayileşmiş dünyanın radikal ülkülerinde öncü bir rol alması ise mümkün değildir. Vera da bukoşullar altında hayatının anlamını, devrimci ülküye kendini feda etmiş olmasında bulmuştu.

Shlisselburg'dan tahliye edilmesinden sonraki yıllar, devrim ile fedakârlık arasındaki bağı öne çıkarmış, işin doğrusu,

böylece Vera'yı da doğrulamıştı. 9 Ocak 1905'te, yani Ruslar Noel'i kutladıktan sadece birkaç hafta sonra çara bağlı bir birlik, barışçıl gösteri yapan bir topluluğa gerçek mermilerle ateş açmıştı.¹⁷ Yüzden fazla göstericinin ölmesi Rusya'da toplumsal bir patlamaya neden olmuş, Rusya'nın ilk devrimine karşılık gelen bir ayaklanmalar, grevler ve siyasi gösteriler dalgası yayılmıştı. "Kanlı Pazar"dan birkaç gün sonra Vera, Ludmila Volkenstein'a "hapishanenin bıraktığı hasardan azade, otuz veya kırk yaşlarında" olmayı ne kadar istediğini yazmıştı, böylece Rusya'daki kabaran o devrimci mayanın tam ortasına kendisini atabilecekti.¹⁸ Ne var ki hem geçmişten gelen duygusal yaraları hem de küçük Nenoksa'ya tıklıp kalmış olması, 1905 Devrimi'nin Vera'sız devam edeceğini kesinleştiriyordu. Vera bu devrimin gidişatına etki edememişti fakat devrimin Vera açısından bazı sonuçları olmuştu. Zira 1905 olayları en nihayetinde onun siyasi önemine vurgu yapacaktı. Barışçıl göstericilerin Saray Meydanı'ndaki katliamda öldürüldüğü Kanlı Pazar'la simgeleşen 1905 Devrimi, kişisel fedakârlığın devrime giden sürecin ayrılmaz parçası olduğuna dair yaygın anlayışı yeniden canlandırmıştı. Gittikçe daha fazla insan, inatçı II. Nicholas hükümetini siyasi açıdan değişmeye zorlamada kararlılık gösteriyordu. Gerek Sosyalist Devrimci Parti (SDP) gerekse partiye bağlı Maksimalistlerin yürüttüğü yeniden canlılık kazanmış terörist kampanya, devlet ile devrimciler arasındaki şiddetin dozunu artırmıştı.¹⁹ Devletin radikallere uyguladığı zulüm, çok sayıda Rus'un hapis, sürgün ve idam ile tanışmasıyla doruk noktasına ulaşacaktı.²⁰ Bu yeni siyasi baskı dalgası

17 Kanlı Pazar ve 1905 Devrimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Abraham Ascher, *The Revolution of 1905: Russia in Disarray* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1988).

18 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 6, s. 300.

19 Susan K. Morrissey olaylardaki şiddet boyutunun ne derecede büyük olduğunu göstermek için arşivlere başvurur: "1 Ocak-20 Ağustos arasında (1906), sözcüğümleri, 1,782 terör eylemi" gerçekleşmişti. Devlet şiddetinin de altta kalır yanı yoktu. Morrissey'in aktardığına göre 1905'teki Ekim Manifestosu'nu izleyen beş yıl içinde "askeri mahkemeler 6,992 kişiyi idama mahkûm etmişti. Bu cezaların 3,741'i infaz edilecekti." Bk. Susan K. Morrissey, "The Apparel of Innocence": Toward a Moral Economy of Terrorism in Late Imperial Russia", *Journal of Modern History* 84 (Eylül 2012), s. 614-17.

20 Jonathan Daly'in belirttiği üzere, II. Nicholas'ın tahta geçmesini takiben siyasi

Vera'nun yirmi yıllık mahpusluğuna dair algıyı ortadan kaldırmak bir yana, ona, süregiden bir kültürel değer niteliği kazandırarak devrimciler arasındaki itibarını pekiştirdi.

Yirminci yüzyılın başında Shlisselburg, Bastille'in Fransız Devrimi'nin sembolü oluşuna denk konumdaydı. Rus İmparatorluğu'ndaki en kötü şöhrete sahip hapishane olma niteliğiyle Shlisselburg, devrimciliğe meyletmişler için "zaferin ve çilenin" kutsal mekânı hâline gelmişti.²¹ Rus radikalleri, hatta Rus toplumunun hukuka hürmet etmeye devam eden pek çok üyesi, Shlisselburg'u hükümetin uyguladığı baskının timsali olarak görüyordu. Shlisselburg, devrimci hareketin "ihtişamlı manevi güzelliği"nin sembolü, ev sahipliği yaptığı mahkûmların "kahramanca şehit oluş"unun en dramatik simgesi idi.²² 1905'te yeni devrimcilerle dolup taşmış Rus hapishaneleri, Ekim Manifestosu'nun getirdiği afla birlikte bir süreliğine boşalmıştı. İşte tam da bu sırada Shlisselburg'dan sağ çıkan iki kadından biri olan Vera'nun çektiği acılar yüceltmeye başlandı ve Vera fedakârlığı ve devrimci kahramanlığı temsil eden mihrabın başrahibesi addedildi.

Vera'nun yeni nesil devrimciler nezdindeki itibarının canlanışına dair ilk işaretler, esasında Nenoksa'daki evine meraklı ziyaretçilerin gelmeye başlamasıyla ortaya çıkmıştı. Eyaletin en kuzeyindeki bölgelere giden yol üzerinde bulunan Nenoksa, sürgüne gidenlerin sıkça uğradığı bir duraktı. Bu kötü şöhretli devrimcinin, eski Shlisselburg mahpusunun Nenoksa'da yaşadığının duyulmasıyla, sürgüne gönderilen genç erkek ve kadınlardan müteşekkil sürekli bir ziyaretçi akını, hızla yaşayan bir efsaneye dönüşen Vera'ya saygılarını sunmak üzere kasabaya geliyordu.²³ Vera bakımından bu şekilde dikkat çekmiş olmanın anlamı çok büyüktü. Onlarla görece çok az vakit geçirmiş olsa bile, cemaatim dediği bu gençlerin gösterdiği ilgi, Vera'nun devrimci hareket içindeki önemini ve duruşunu tas-

faaliyetlere verilen cezalarda ciddi bir artış söz konusu olmuş, 1905-1907 arasında ise cezalar daha büyük bir ivme kazanmıştı. Bkz. Jonathan Daly, "Political Crime in Later Imperial Russia", *Journal of Modern History* 74 (Mart 2002), s. 82-84.

21 Ibid., s. 90.

22 "Ot Shlissel'burgskago Komiteta", *Byloe* 1 (Ocak 1906), s. 315.

23 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 3, s. 26, 35.

dik ediyordu.²⁴

Vera'yı Nenoksa'da bulunduğu süre zarfında teyzesi Elizabeth Kuprianova ve kuzeni Natasha Kuprianova'nın yanında, çok sevdiği arkadaşları da ziyaret etmişti. Hatta teyzesi ile kuzeni, yaralı kalbine merhem olur ümidiyle yavru bir köpek hediye getirmişti. Vera, dışarıya karşı sunduğu devrimci pozisyonunun altında kalan hislerini hep bastırırdı fakat bu köpeciği, Luchek'i çok sevdiğini mutlulukla itiraf edecektir.²⁵

Luchek'le avunuyor olmasına rağmen Vera hâlâ hassas bir hâldeydi. Aylar geçmiş, Vera'nın duygusal durumunda pek az değişiklik olmuştu. Akrabaları, Vera'nın memleketi Kazan'a yerleşmesine izin verilmesi yönünde hükümet nezdinde kulis faaliyetinde bulundu. Anjin, romatizma, uyku bozukluğu ve diş eti hastalıklarını öne süren akrabaları -ki bunlara eski kocası Aleksey Filippov da dâhildi- Vera'nın, Kuprianovlar'ın konağı Khristoforovka'ya taşınması için izin almayı başardı.²⁶ Vera, Nenoksa'yı 19 Haziran'da terk ederken yanında 1870'lerden beri arkadaşı olan devrimci Aleksandra Kornilova-Moroza, kardeşi Lidia Figner Stakheviç, Kornilova-Moroza'nın iki oğlu, köpeciği Luchek ve her daim etrafta hazır bulunan istihbarat ekibi vardı. Grup, yolculuğun bir sonraki ayağı için bir gemiye binmek üzere komşu kasabaya ulaştığında, Vera'yı kuzeydeki sürgününden yolcu etmeye gelmiş, Sosyalist Devrimciler'in önde gelenlerinin de dâhil olduğu Archangel'den gelen kalabalık bir sürgünler grubuyla karşılaştı.²⁷ Yeni nesil arasında da varlığını devam ettirdiği açıktı. Devrimcilerin oluşturduğu toplulukta, Shlisselburg'un efsanevi mahkûmuyla fotoğraf çektirebilmek için itiş kakış yaşanıyordu. Sonrasında ise koro hâlinde devrimci şarkılar söylendi.²⁸ Bu sıcak vedalaşma ile Volga üzerinde hareket eden gemiye oturduğu andaki hisleriyle Vera, hapishaneden çıktığından beri ilk defa bir miktar huzura kavuşabilmişti.

²⁴ Ibid., C. 6, s. 335.

²⁵ Ibid., C. 6, s. 317, 320, 341.

²⁶ Ibid., C. 6, s. 327.

²⁷ "O Vera Figner", GARF, fond 102, opis' 1905, Osobyi Otdel, delo 1280.

²⁸ Ibid.; V. Figner, Polnoe sobranie sochinenii, C. 3, s. 58.

Ne var ki Vera'nın yuvasına dönuştü, kendisinin veya ailesinin umut ettiğı ölçüde sağıaltıcı olmamıştı. Khristoforovka'daki ikametinin üzerinden bir ay geçtikten sonra hissettiğı yurtsuzluğu A.A. Spandoni'ye şu ifadelerle aktaracaktı: "Shlisselburg'da yoldaşlık ve iş birliğı ile yaşamaya alışmışım. Nenoksa'da bile sürgün yolcusu [benim şu devrimci] cemaatimin ziyaretleri sayesinde canlı bağlar kurabilmişim. Fakat burada hiçbir şey yok."²⁹

Vera bilhassa Ekim ayında, devrimciler gittikçe güçlenir, kendisi bütün bu olup bitenlere katılamadığı için tümüyle çaresiz hissediyordu. Rusya'da aylarca süren siyasi çalkantılar II. Nicholas nihayet 17 Ekim'de, Ekim Manifestosu'nu ilan ettiğinde meyvesini vermiş olacaktı. Manifesto ifade ve örgütlenme özgürlüklerini (geçici bir süre için) güvence altına almanın ve Devlet Duması şeklinde bir yasama organı yaratmasının yanında, siyasi hükümlülerin büyük kısmı için af getiriyordu. Vera manifestodan doğrudan etkileniyordu çünkü yeni koşullar çarptırıldığı sürgün cezasını dört yıla sınırlamıştı. Vera bu sürenin bitiminde nerede yaşayacağına bizzat kendisi karar verebilecekti.³⁰ Bunun yanında tahliyesinden beri kendisini gölge gibi takip eden polislerin işi de bitmişti.³¹ Ne var ki Vera sürgünün yine de devam edecek olması yüzünden hiç de mutlu değildi. Kardeşi Peter'e yazdığı mektupta sürgünde henüz bir yıl geçirdiğı için üç yıl daha prangalarıyla yaşamak zorunda olduğunu, bu sürenin ise "bir insanın defalarca ölmesi" için gayet yeterli olduğunu söylüyordu.³²

Vera her ne kadar kendi sürgün cezasının devam ediyor olmasından yakınsa da Shlisselburg Kalesi'nden Ekim Manifestosu'yla kurtulan devrimci kardeşleri için mutluydu. Vera 1906'da devletten alınan izinle Nizhny Novgorod'a taşındı ve Eugenia ile kocası Mikhail Sazhin'in yanına yerleşti. Taşınmasını takip eden üç ay içinde Shlisselburg'daki hükümlü arkadaş-

29 V. Figner, Polnoe sobranie sochinenii, C. 6, s. 335.

30 "İç İşleri Bakanlığı Bilgi Notu", RGIA, fond 1288, opis' 11, delo 16, l. 4.

31 V. Figner, Polnoe sobranie sochinenii, C. 3, s. 91. Çok sayıda polis raporu Okhrana'nın Vera'nın faaliyetlerini 1917 devrimine dek yakından izlemeye devam ettiğini göstermektedir.

32 V. Figner, Polnoe sobranie sochinenii, C. 6, s. 347.

larıyla yeniden bağlantı kurdu. Bu kötü şöhretli kaleden son mahkûmların da ayrılmasından³³ hemen sonra Nizhny Novgorod'a varan Vera, 1906 kışının sonları ile baharın ilk aylarında Nikolay Morozov, Herman Lopatin, Mikhail Novorusskiy ve Sergei Ivanov'la buluştu.³⁴ Ne var ki Ludmila Volkenstein'in ölüm haberi, bu yeniden bir araya gelmenin yarattığı coşku-ya gölge düşürecekti. 10 Ocak 1906'da doğunun uzak yerleşim birimlerinden Vladivostok'ta, Vera'nın sevgili arkadaşı, çarlık birliklerinin silahsız bir gösterici topluluğuna açtığı ateşte vurularak ölmüştü.³⁵ Bu trajediyle allak bullak olan Vera yeni bir tarih dergisi olan *Byloe*'ya (*Mâzi*) Volkenstein'in kısa bir biyografisini yazmayı hiç düşünmeden kabul etti.³⁶ Ludmila'nın hayatını sena, ölümünü yâd eden Vera, bizzat kendisinin öncülüğünü ve edebi esin kaynaklığını yapacağı yeni bir devrimci yazı türünün temellerini atmış oluyordu: Devrimci şehit menkıbeleri. Fakat 1906'da niyeti henüz, Shlisselburg'da on üç yıl boyunca hayatta kalmayı sırf devrimciliğin zirvede olduğu bir yılda çarlık kurşunlarıyla vurulabilmek için başarmış dostunu anmaktan başka bir şey değildi. Vera Nizhny Novgorod'da neredeyse hayatının her bir aşamasından kalan arkadaşlarıyla bir araya geldi. Toprak ve Özgürlük'ün eski lideri Mark Natanson ve Vera'nın tıp okulundan beri arkadaşı olan karısı Vania ile Halkın İradesi Yürütme Komitesi'nden yakın arkadaşı Anna Pribyleva-Korba, zaman kaybetmeden eski yoldaşlarını ziyarette gelmişti.³⁷ Siyasi bilinç sahibi onca insanın arasında kalan Vera, toplumsal çalışma yapma olanakları araştırmaya başladı. 1905 devrimini takiben ortaya çıkan daha özgürlükçü havadan yararlanarak bir kütüphane kurmak, aç köylülere gıda temin etmek ve Tetiushi'deki Yahudi ve Tatar mültecilere yardımda bulunmak üzere para toplamaya başladı.³⁸

33 Shlisselburg'un son mahkûmları hapisneden 8 Ocak 1906 tarihinde ayrılmıştır. Bkz. "Ot Shlissel'burgskago Komiteta", s. 321.

34 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 3, s. 103.

35 V. Figner, *Shlissel'burgskie uzniki*, s. 49.

36 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 6, s. 362.

37 Ibid., C. 3, s. 103.

38 "10 Kasım 1905 tarihli Okhrana raporu" GARF, fond 102, opis' 1905, Osobyi Otdel, delo 1281, makara 2.

Vera bu arada, Rusya'nın geleceğini belirleme yarışındaki genç devrimci gruplarla da tanıştı. Beklenebileceği üzere Sosyalist Devrimci Parti'ye (SDP) karşı yakınlık hissetti. 1901'de farklı "yeni-Halkçı gruplar"ın bir araya gelmesiyle kurulmuş olan SDP³⁹ Marksizmden etkilenmiş fakat "onun tarihsel determinizmi ile köylülerin devrimci potansiyelini inkâr etmesini" kabullenmemişti.⁴⁰ Sosyalist Devrimciler, Rusya'da bir devrim yapabilmek için "hem hükümet üzerinde yıkıcı bir etkisi olacağını hem de toplumda bir canlanma yaratacağını iddia ederek, terörizmin siyasi mücadele yöntemi olmasına dair tutarlı bir savunuyu geliştirdiler".⁴¹ Bu yirminci yüzyıl devrimcileri Vera ile Halkın İradesi'nin diğer üyelerini "doğal selefleri ve manevi önderleri" görüyordu.⁴² Vera SDP'ye ideolojik olarak ciddi yakınlık duymasına rağmen gruba fiilen katılabilmek için duygusal bakımdan zayıf olduğunu düşündü. Herhangi bir partiye katılma fikrini en azından bir süreliğine aklından çıkararak kültürel ve edebi çalışmalara yoğunlaşacaktı.

Çar II. Nicholas'ın Ekim Manifestosu'na rağmen 1905-1906 kışı, Rus radikallerinin "otokrasinin hiç gerilememesine" karşı yürüttüğü mücadeleye tanıklık etti.⁴³ 1906 baharı itibarıyla rejim "yeni yasalar çıkarmak ve daha önce çıkan yasalar bakımından kısıtlayıcı yorumlar getirmek suretiyle Ekim Reformları'nı sulandırma" çabasıındaydı.⁴⁴ Vera'nın bütün dikkati kültürel meselelere yoğunlaşmıştı fakat devrimci genç nesil Çarlık Hükümetine karşı girişilecek kaçınılmaz bir savaşa hazırlanıyordu. Yaptıklarının bir etkisinin olmadığını anlayan Vera, Nisan 1906'da Nizhny Novgorod'dan ayrılarak kardeşi Peter'in Kazan'daki evine geçti.

Vera kıra döndüğünde, köylülerin soylu toprak sahiplerine karşı başlattığı tarım savaşı nedeniyle gerilimin gittikçe arttı-

39 Anna Geifman, *Thou Shalt Kill: Revolutionary Terrorism in Russia, 1894-1917* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1993), s. 45.

40 Morrissey, "Apparel of Innocence", s. 620.

41 Ibid.

42 Teodor Shanin, *Russia, 1905-1907: Revolution as a Moment of Truth* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1986), s. 46.

43 Ibid., s. 45.

44 Ibid., s. 49.

ğını gördü. Fırtınanın yaklaştığını gören Elizabeth Kupriano-
va, Khristoforovlar'ın sahip olduğu toprakların yarısını komşu
köylülere satmıştı. Vera da erkek kardeşlerini kendi mülkleri-
nin bir kısmını satmaları için ikna etti.⁴⁵ Vera hüküm giymiş bir
kral katiliydi ve kardeşleri güçlü monarşik eğilimleri olan bir
bölgede güvenliğinin tehdit altında olduğunu düşünüyordu.
Fakat Vera, halkın kendisini Kurtarıcı Çar'ın soğukkanlı katili
olmaktan ziyade bir "aziz" kabul ettiğinden emin olduğu için
kendisi için herhangi bir tehlike görmüyordu.⁴⁶ Fakat hemşe-
rilerinin Vera'yı halkçı bir aziz olarak kabulü, gerçekten böyle
bir durum varsa bile, çok geçmeden değişecekti.

1906 baharında, Vera'nın memleketi olan bölgedeki koşul-
lar kıtlığa çok yaklaştı. Köylülere yardım götürmek isteyen
Russkoe Bogatstvo (Rusya'nın Zenginliği) dergisinin editörleri
-ki Lidia Stakheviç bu dergi için çalışmaktadır- Vera'ya, Tetius-
hi'deki koşulların iyileştirilmesi için sekiz yüz ruble gönderdi.
Vera'nın kuzeni Natasha bu paraya üç yüz ruble daha ekledi.⁴⁷
Vera elindeki bin yüz rubleyi ihtiyacı olanlara tek tek dağıt-
maya başladı. Bu dağıtım işini kardeşinin Nikiforovo'ya kom-
şu büyük konağında gerçekleştirirken Vera, kimin sırtındaki
yükün hafifletileceğine ve kimin ihtiyaçlarının göz ardı edi-
leceğine keyfince karar veren mükemmel bir soylu gibi görü-
nüyordu. Elindeki para azdı fakat sonu gelmez bir muhtaçlar
ordusu söz konusuydu. Bu kısa hayırseverlik macerası kızgın
köylüler arasında ağırlıklı olarak hoşnutsuzluğa neden oldu.
Tetiushili köylülerin her şeye ihtiyacı vardı ama en çok iste-
dikleri şey topraktı. Vera elindeki o kadarcık parayla onların
bütün arzularını tatmin edecek durumda değildi. Bu düşün-
cesiz ve aksi soylu kadın tarafından hayalleri yerle bir edilen
köylüler kızgınlıklarını doğrudan Vera'nın yüzüne karşı dile
getirdi. Onlara karşı hissettiği samimi duygularını kaybetmek
istemeyen Vera, elindeki para daha bitmeden bu hayırseverlik
sevdasından vazgeçti.⁴⁸

45 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 6, s. 352, 357.

46 Ibid., C. 3, s. 149.

47 Ibid., C. 3, s. 112; C. 6, s. 380.

48 Ibid., C. 6, s. 381.

Vera'nın köylülerin ihtiyaç ve taleplerini karşılayamaması hiç de iyi bir zamana denk gelmemiştir.⁴⁹ Hükümetin toprak meselesinde köylüleri muhatap almayı reddetmesiyle kırsaldaki gerilim daha da yükselmiş, toprak sahiplerine yönelik "büyük çaplı bir köylü saldırısı"na ramak kalmıştır.⁵⁰ 9 Mayıs 1906'da kardeşinin malikânesindeki yatak odasında oturmakta olan Vera, köylülerin öfkesinin hangi aşamaya geldiğini ilk elden tecrübe edecekti. Gece yarısından hemen önce, gece okuması çan sesleriyle kesildi. Penceresinden baktığında uzaklarda yanan bir ateş gördü. Çok geçmeden alevlerin Nikiforovo'yu yuttuğunu fark etti. Ortalık sakinleştğinde at almak için Vera'dan para isteyen birinin, istediğini elde edemeyince Vera'nın çocukluğunun geçtiği evi kundakladığı ortaya çıktı.⁵¹

Fignerler'in konağının kundaklanması, o günlerdeki gerilimin göstergesiydi. "Köylü *jacquerie*'ler 1905'ten 1907'ye kadar 2.000 civarında malikâneyi yerle bir ederek, orta Rusya'yı yakıp yıkmıştır".⁵² Bir o köyde bir bu köyde yangın ve duman görüntüsü sıradanlaşmıştı. Bir tanığın tarifiyle, ortada "korkunç bir manzara vardı: Köylerde ziller çalıyor, her yerden dumanlar yükseliyor ve geceleyin ufuk ıslıl ıslıl parlıyordu".⁵³

Nikiforovo'nun kundaklanmasından sonra Vera bir müddet çocukluğunun geçtiği evin ve içindeki hatıraların yitip gitmesinin yasını tutacaktır. Kardeşi Peter'e büyükbabası ile büyükannesinin portrelerinin yangından kurtulduğunu fakat ailenin piyanosu ile hapishaneden ayrıldığından sonra edindiği iki yüzden fazla kitap da dâhil olmak üzere diğer pek çok kıymetli eşyanın yandığını yazmıştı.⁵⁴ Vera'yı kaybettiği eşyalardan ziyade üzen şey, hayatını adadığı kitleye mensup kişiler tarafından ihanete uğramış olmaktı.

Kazan'daki köyde birkaç ay daha kaldı fakat buradan git-

49 Abraham Ascher, *The Revolution of 1905: A Short History* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2004).

50 Shanin, *Russia, 1905–1907*, s. 96.

51 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 3, s. 133.

52 Lauchlan, "Okhrana: Security Policing", s. 59. *Jacquerie* tabiri Fransız Devrimi'nden gelir. *Jacquerie*ler isyancı veya ayaklanmış köylülerdir.

53 Aktaran: Shanin, *Russia, 1905–1907*, s. 96.

54 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 6, s. 383.

meye can atıyordu artık. Ne arkadaşlık edecek birisi ne de onu oyalayacak anlamlı bir sosyal faaliyet vardı. Üzüntüsü gittikçe artıyordu. Şüphesiz Rusya'daki siyasi gelişmeler de canını sıkıyordu. Soylu toprak sahipleri ile yerel yöneticilere öfke- li köylülerin yanında, SDP de II. Nicholas hükümetine karşı terörist faaliyetlere huz vermişti. Ne var ki hassas fiziksel ve duygusal durumu nedeniyle devrimciler ile devirmek için uğraştıkları devlet arasındaki bu yeni kavganın dışında kalmak durumundaydı.

SDP, Ekim Manifestosu'ndan sonra terör faaliyetlerine bir süreliğine ara vermişti fakat 1906'da ses getiren eylemler yapmaya başladı. Hükümet ile teröristler arasındaki şiddet dolu savaşın en etkileyici boyutlarından biri, Şubat 1906'da Tambov'da bir eyalet meclisi üyesinin cinayet zanlısı olarak gözaltında bulunan yirmi bir yaşındaki bir kadının mektubunun, liberal bir gazetede yayımlanmasıyla ortaya çıkacaktı. Maria Spiridonova, Meclis Üyesi Gavril N. Luzhenovskiy suikastını üstleniyordu ancak işin asıl ses getiren kısmı bu değildi. Spiridonova'nın polisin ve Kazakların elinde gördüğü darp ve işkenceyi anlatışı, özellikle de gözaltına alınmasının akabinde polisin cinsel saldırısına maruz kaldığını söylemesi radikaller arasında ama aynı zamanda toplumda da yaygın bir öfkeye neden oldu.⁵⁵ Büyük bir hızla Spiridonova'nın "kahramanlığı genel bir kabul gördü" ve böylece yeni neslin de devrimci bir kahramanı oldu.⁵⁶ Spiridonova'nın devrimci idealler uğruna kendini feda edişini anlatan makaleler ve hikâyeler on dokuzuncu yüzyıldaki Vera Zasulich, Sofia Perovskaya ve Vera Figner gibi öncülere dair hatıraları canlandırdı. Vera, Spiridonova hakkında kamuya açık hiçbir yorumda bulunmadıysa da Rus basınında bu son devrimci kahramanın efsaneleşmesinin sonuçlarından kaçınılmaz şekilde faydalananacaktı. Bu son devrimci terör dalgasını, hastalıkları nedeniyle sadece izlemekle yetinmek durumunda kalan Vera, toplumsal amacını yeniden sorgulamaya başladı. SDP'ye katılmak ve şiddet eylemlerine enerjisini aktarabilmek için yeterince iyi durumda olsa bile du-

55 Boniece, "Spiridonova Case, 1906", s. 574.

56 Ibid., s. 575.

rum 1881’de olduğundan çok daha karmaşıktı. Bu yeni nesil devrimci teröristler kendilerini Halkın İradesi’nin mirasçısı görüyor ama radikal seleflerinden, ana hedef yanında verilen zararları önemsememeleriyle ayrılıyorlardı. Bu özellikle, nihayetinde SDP’nin sol kanadından tam da bu yüzden ayrılacak olan kollardan biri için geçerliydi. Maksimalistler, Rus toplumunda çok az sayıda insanın gerçekten masum olduğunu düşünerek eylem yapıyordu. Sonuç itibarıyla da yüksek konumdaki hükümet yetkililerinin haricindeki tesadüfi ölümleri en aza indirmeye çalışan Halkın İradesi’nin yönetici kadrosunun aksine, Maksimalistlerin yürüttüğü faaliyetlerde ayırım gözetilmiyor ve siyasi hedeflere yapılan saldırılarda orada bulunan çok sayıda insanın ölmesi herhangi bir sorun oluşturmuyordu.⁵⁷

Sosyalist Devrimciler-Maksimalistler Birliği’nin, Ağustos 1906’da Başbakan Peter Stolypin’e villasında düzenlediği dramatik saldırı, bu eğilime işaret eder. Maksimalistler başbakana yönelik saldırıyı, başbakanın evinde verilecek halka açık resepsiyona denk getirmişti. Stolypin saldırıdan yara almadan kurtulmuştu fakat ziyaretçiler onun kadar şanslı değildi. Başbakanın küçük oğlu ve kızı da dâhil olmak üzere çok sayıda kişi ağır yaralanmıştı. Sosyalist Devrimciler Merkez Komitesi büyük bir hızla saldırıyı üstlenmediğini açıkladı. Masum insanların ölmesinin umursanmamış olması, “partinin benimsediği ve ahlaken ve siyaseten bağlayıcı addettiği ilkelerle” çatışıyor-du.⁵⁸ Maksimalistler ise kendi bildirilerinde, kurbanların çoğunun hakikaten masum olduğu ifadesine karşı çıkacak, bildiri yazarlarının dudak bükerek belirttiği üzere, “onun çocukları” olsalar bile, sadece yaralanmış çocuklar için üzüldüklerini dile getirecekti.⁵⁹

Vera gerek bu ihtilaf gerekse rejim ile devrimciler arasındaki savaşta gittikçe artan ölümler hakkında yorum yapmaktan kaçındı fakat bu ikinci meselenin kapsamı ve boyutundan kesinlikle rahatsız olmuştu. 1877-1881 arasında Rusya’da sadece

57 Yirminci yüzyılın başlarındaki Rus teröristlerin suçluluk, masumiyet, kahramanlık, şehitlik anlayışları ile terörizmin ahlaki ekonomisi hakkındaki etkileyici bir tartışma için bkz. Morrissey, “Apparel of Innocence”, s. 607-42.

58 Ibid., s. 637.

59 Ibid., s. 631.

otuz beş suikast düzenlenmişti. Oysa arşiv kayıtları, 1906'nın Ocak ve Ağustos ayları arasında bin yedi yüzden fazla terör eyleminin gerçekleştiğini gösteriyor.⁶⁰ Vera, Halkın İradesi Yürütme Komitesi'nin partinin şiddet eylemlerinde sadece kötü şöhretli hükümet veya polis yetkililerinin zarar görmesini garanti altına almaya çalışmış olmasına rağmen, kendisinin ve yoldaşlarının devrimci mücadelede siyasi şiddetin kullanılmasının önünü açtığını fark ederek, terörün bu son tezahüründen bir miktar suçluluk hissetmeye başladı. Duygusal hassasiyeti ve fiziksel hastalıkları da eklenince, ülkeyi ve devrimci hareketi çepeçevre sarmış bu kargaşadan kendisini uzakta tutmak istedi. Endişeli ve morali bozulmuş hâlde, Rusya'dan ayrılma izni alabilmek için başvuruda bulunma kararı aldı. Peter ve Nikolay Figner'in başvurusu üzerine Rus yetkililer 4 Kasım 1906 günü Vera'ya pasaport çıkartarak yurt dışına çıkmasına izin verdi.⁶¹ Vera otuz yıl sonra ilk defa Batı Avrupa'ya yeniden gitmek üzere hazırlıklarını büyük bir hızla tamamlayacaktı.

Aleksandra Kornilova-Moroza Batı Avrupa yolculuğunda arkadaşına eşlik etmeyi kabul etti.⁶² İki kadın Rusya'dan ayrılmadan önce Moskova'da üç harika gün geçirecekti. Tam da elit tabakadakilere uygun tarzda konakladıkları otelin masraflarını Nikolay Figner karşıladı. Fakat Vera'nın Moskova günlerini güzel kılan sadece kaldıkları yer değildi. Efsanevi devrimci burada sanatçılarla, edebiyat dünyasının önemli isimleriyle, yayıncılarla ve eski dostlarla da buluştu. Kendisine saygılarını belirtmek üzere çiçek veren genç kızlar oldu. Kadınlar İçin Eşit Haklar Derneği ile Kadınlar İçin Yükseköğrenim derneklerinden temsilciler eski devrimci liderlerine hayranlıklarını bildirmek üzere otele ziyarete geldiler.⁶³

Vera ile Aleksandra Kornilova-Moroza 20 Kasım'da, Batı Avrupa'ya giden trene bindi.⁶⁴ Sorrento, Capri, Pompei ve Napoli duraklarından müteşekkil bir İtalya turunun sonunda bir

⁶⁰ Ibid., s. 614.

⁶¹ Okhrana Koleksiyonu, kutu 200, makara 246, seri XVIIIn, klasör 1B, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

⁶² V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 3, 151.

⁶³ Ibid., C. 7, 13.

⁶⁴ "O Vere Figner", GARF, fond 102, opis' 1905, Osobyi Otdel, delo 1280.

süreligine kalmak üzere İtalyan Rivierası'na geçtiler. İronik bir şekilde Vera, SDP'nin iki lideriyle, Avrupa'nın en zengin vatandaşlarının bulunduğu bu yörede buluşacaktı.

İtalyan Rivierası'ndaki şehirlerinden biri olan Alassio'da Vera, Sosyalist Devrimciler Mücadele Örgütü'nün üç liderinden birisi olan ve daha sonradan Rus siyasi polisi *Okhrana* için muhbirlik yapmasıyla bir hain olarak hatırlanacak Evno F. Azef'le görüştü.⁶⁵ Henüz gerçek kimliği ortaya çıkmamış bu iki taraflı ajan Vera ile buluşur buluşmaz, ondan SDP'ye katılmasını rica etti. Vera ise sınırlarının hâlâ siyasi çalışmaları kaldıramayacak ölçüde harap hâlde olduğunu söyleyerek teklifi reddetti.⁶⁶ Ne var ki Riviera'da SDP'lilerden uzak durmak pek mümkün görünmüyordu. Azef'le görüşmesinden kısa süre sonra Vera, Sosyalist Devrimcilerin terörist grubunun üç liderinden bir başkasıyla bir araya geldi. Boris V. Savinkov daha ilk baştan etkileyecekti Vera'yı. Vera yeni nesil devrimcilerin mükemmel bir örneğini teşkil eden Savinkov'un, tam da bu nedenle "ziyadesiyle ilgisini çektiğini" söyleyecektir.⁶⁷ Neredeyse otuz yıl önce F.N. Yurkovskiy'in cazibesine nasıl kapıldıysa, şimdi de cesareti ve devrimciliğe bağlılığı şahsında tecessüm ettirmiş, çapkınlığıyla meşhur bu yakışıklı adam için çok kolay bir hedefti.⁶⁸ Vera'dan çok daha genç bir kadınla evli Savinkov ile Vera arasında cinsel bir ilişki yaşanıp yaşanmadığına dair açık bir kanıt olmasa da bir yılı aşkın süreyle ikisinin de birbirinden ciddi şekilde hoşlandığı tartışmasızdır ve bu çerçevede fiziksel bir ilişki ihtimal dışı addedilemez.⁶⁹ Ne var ki hissettiği bu yakınlığa rağmen Vera SDP'ye katılmayı yine de reddetmiştir.

Vera Nisan 1907'nin ortasında Paris'e geçerek başkent'in sunabileceği her şeyin zevkini çıkardı. Hayvanat bahçesine gitti, Louvre'u gezdi, Notre Dame'ın görkemli mimarisi karşısında ezildiğini hissetti, Sarah Bernhardt'ın oyununu izledi, Nikolay

⁶⁵ Azef'in çarlık polisiyle ilişkisi için bkz. Jonathan W. Daly, *Autocracy under Siege*, s. 90-91.

⁶⁶ V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 3, s. 160.

⁶⁷ Ibid., C. 3, s. 174.

⁶⁸ Geifman, *Thou Shalt Kill*, s. 53-54.

⁶⁹ V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 3, s. 165-74, 181.

Rimskiy-Korsakov'un ki de dâhil sayısız konsere katıldı.⁷⁰ Paris'te Grigoriy Gershuni ile de buluştuğunda Sosyalist Devrimci Mücadele Örgütü'nün üçlü lider kadrosunun son üyesiyle de tanışmış oldu. Altı aylık yurt dışı macerası sonunda, sanki yıllardır güç topluyormuş gibi hissediyordu. Bunun üzerine Gershuni'nin SDP'ye katılma teklifini en nihayetinde kabul etti.⁷¹

Yeni partisi için bir şeyler yapmaya can atan Vera, 1907 sonbaharında bu sefer Finlandiya'nın Vyborg şehrine taşındı. Vyborg'da çok sayıda Rus mülteci ve sürgün bulunuyordu.⁷² Hatırı sayılır miktarda Sosyalist Devrimci ile Sosyal Demokrat, Çar II. Nicholas'ın Temmuz 1906'da Devlet Duması'nı dağıtmasını takiben Vyborg'a kaçmıştı. Zaman içinde pek çok Rus siyasi sürgün de kervana katılmış, Vyborg ise bu arada artık Sosyalist Devrimciler Merkez Komitesi'nin merkezi hâline gelmişti.⁷³ SDP içerisinde yüklendiği sorumluluklar henüz tam olarak tanımlanmamış olsa da Vera, Vyborg'daki zamanının büyük kısmını parti üyeleriyle birlikte geçiriyordu. Hatta bir süreliğine Sosyalist Devrimciler lideri Viktor Chernov'un ailesiyle birlikte yaşadı ve sonuç itibarıyla da Halkın İradesi'nin ideolojik mirasçısı addedilen grupla bağları daha da güçlenmiş oldu.

Vera Sosyalist Devrimciler arasında bir tür eski devlet adamı muamelesi görüyordu. Önemli bir devrimci olarak zamanında oynadığı rol ile Shlisselburg'da yirmi yıl kalmış olması nedeniyle sahip olduğu konumun hakkını veren yeni nesil Rus devrimciler, kendisine büyük hürmet gösteriyordu. Bu daha genç kuşak devrimcilerinin bir kısmı Vera'nın saflarına katılmasından mutlu olurken, bir kısmının ise eski Shlisselburglu'dan gözü korkmuştu. Viktor Chernov'un üvey kızı Olga, anne-babası ile onların arkadaşlarının Vera'yla ilgilenirken ne kadar kaygılı olduklarını hatırlar. Olga'nın anlattığına göre anne-babaları çocuklara, uykusuzluktan muzdarip ve çocukların

70 Ibid., C. 3, s. 188; C. 7, s. 22-23.

71 Ibid., C. 3, s. 187.

72 Shanin, Russia, 1905-1907, s. 53.

73 V. Figner, Polnoe sobranie sochinenii, C. 3, s. 194.

çıkardığı doğal sesleri çıldırtıcı bulan bu kötü şöhretli misafirin başını ağrıtmamalarını ve rahatsız etmemelerini tembihleyince, büyükler Vera'nın ihtiyaçlarını büyük bir heyecanla yerine getirirken, o da kardeşleriyle birlikte Vera'dan uzak durmaya çalışmıştı.⁷⁴

Böylesine el üstünde tutuluyor olmasına rağmen Vera, yine de umutsuz bir yalnızlık içindeydi. Vyborg'da onca arkadaş ve sayısız hayran arasında bulunduğu hâlde, kuzeni Natasha Kuprianova'ya yazdığı bir mektupta yalnızlığını dile getirecekti. Mektupta Finlandiya'daki yaşam koşullarından övgüyle bahsediyor, fiziksel açıdan daha iyi bir koşul isteyemeyeceğini itiraf ediyordu. Fakat sorunu, "sevecek birinden yoksun olma"sıydı.⁷⁵ Eski Shlisselburglu dostlarının ardı ardına âşık olup evlendiklerini seyretmekle yetiniyor, esasında o da yanında birisi olsun istiyordu. Gerçi Natasha'ya yazdığı mektupta, ilgi duyduğu birisinden de bahsetmişti ama bu durum tek başına duygusal ihtiyaçlarını karşılamıyordu. Şöyle yazmıştı Vera: "Her açıdan çok beğendiğim birisi var fakat onu pek az görebiliyorum."⁷⁶ Vera mektupta o gizemli adamın ismini yazmaz fakat muhtemelen Sosyalist Devrimciler liderlerinden çapkın Boris Savinkov'u kastetmektedir, zira yayımlanmış hatıratında Savinkov'u tarif edişiyle kuzenine yazdığı mektuptaki meçhul adama dair ifadeler kayda değer ölçüde benzetmektedir.⁷⁷

Okhrana'nın Finlandiya'daki faaliyetlerinin artması üzerine, Sosyalist Devrimciler Merkez Komitesi 1908 başlarında Vyborg'dan Paris'e taşındı. Fransız başkenti, Batı Avrupa'da emsali olmayan büyüklükteki ve gittikçe de genişleyen Rus mülteci nüfusuyla, bu radikal partinin idari merkezine ev sahipliği yapacak mantıklı bir tercihti.⁷⁸ Şubat ortasında Vera, Vyborg'dan ayrıldı. Esasında Paris'e gitmeden önce birkaç ayını Almanya veya İsviçre'de geçirmek istiyordu fakat Grigoriy

74 Olga Chernov Andreyev, *Cold Spring in Russia*, Çev.: Michael Carlisle (Ann Arbor, Mich.: Ardis Press, 1978), s. 30–34.

75 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 7, s. 51–52.

76 Ibid., C. 7, s. 52.

77 Ibid., C. 3, s. 181 ve C. 7, s. 52.

78 Frederic S. Zuckerman, *The Tsarist Secret Police Abroad: Policing Europe in a Modernizing World* (New York: Palgrave Macmillan, 2003), s. 42–43.

Gershuni'nin zamansız ölümü, Işıklar Şehri'ne gitmesini hızlandırdı. Vera burada, 1908 Martı'nda Sosyalist Devrimci liderin cenaze törenine katılmak üzere gelen radikallerin önemli isimleriyle de bir araya gelecekti.⁷⁹

Böylece Vera'nın Avrupa içerisinde oradan oraya mekik dokuduğu bir dönem başlamış oldu. Gershuni'nin cenazesinden sonra bir süreliğine İngiltere'ye gitti. Burada yetmiş yaşındaki Peter Kro-

potkin ile yakın bir arkadaşlık kurdu.⁸⁰ 1908 yazında İsviçre'ye geçti. Bir zamanlar tıp tahsili gördüğü bu Alpler ülkesinde Vera, Eugenia ve Mikhail Sazhin ile kuzeni Vera Stakheviç'i yanına aldı. Kuzen Vera, 1907'de gözaltına alınmasını takiben tıp okuluna kaydolmak üzere Batı Avrupa'ya göçmüştü.⁸¹ Vera Nikolayevna, İsviçre'de bir yandan aile üyeleriyle olan ilişkilerini sürdürürken diğer yandan da hem Batı Avrupa'daki hem de Rusya'daki devrimci toplulukla bağlarını kuvvetlendirdi.

Kurduğu bağlantılar çerçevesinde, bilhassa kendi yurtdındaki siyasi mahkûmların içinde bulunduğu koşullarla ilgilenmeye başladı. Bazı devrimci mahpusları kaçırma planları başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra⁸² mahpuslar ve sürgünler için hukuki araçları kullanarak çalışma yapmanın yollarını aramayı denedi. 1908 Eylülü'nde yeniden Paris'teydi. Tek amacı siyasi mahkûmlara ve sürgünlere yardım etmek olan, herhangi bir partiyle bağlantısı bulunmayan bir komitenin kuruluşuna ilişkin planlar hazırladı. Sofia Kropotkina ile Londra'daki arkadaşı Bayan Howe'un hazırladığı İdari Sürgünlere Yardım

79 "O Vere Figner", GARF, fond 102, opis' 1905, Osobyi Otdel, delo 1280; Okhrana Koleksiyonu, kutu 140, makara 236, seri XIII C (1), klasör 1C, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

80 V. Figner, Polnoe sobranie sochinenii, C. 3, s. 259.

81 Ibid., C. 7, s. 69-72. Vera'nın kuzeni (ve adaşı) Sosyalist Devrimcilerle ilişkili olduğu iddiasıyla gözaltına alınmıştı. Vera Stakheviç'in Sosyal Devrimciler ve teyzesi ile olan ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Lidia Dan, Iz vstrech c V. N. Figner (New York: Inter-University Project on the Menshevik Movement, 1961), s. 2-9.

82 Maria Spiridonova ile dostu Lidia Brupbacher'in kaçmasını ayarlamaya çalışmıştı. Bkz. V. Figner, Polnoe sobranie sochinenii, C. 3, s. 228, C. 7, s. 86, 174, ve Dosya 49, Felix Brupbacher Arşivi, Uluslararası Toplumsal Tarih Enstitüsü, Amsterdam, Hollanda.

Komitesi'nden⁸³ esinlenmiş olan Vera, *Russkoe Bogatsvo* editörlerinden, idari sürgünlerle ilgili yapılacak bir anket çalışmasını üstlenmelerini rica etti. Görevi hızla yerine getiren dergi, Vera'ya yirmi beş cevap gönderdi. Anket sorularına verilen cevaplardaki meşakkatli hayatlara dair hikâyeler Vera'yı duy-gulandırmıştı. İstatistiksel verilerle destekleyerek, sürgündekilerin cevaplarını da aktardığı çileli hayatları kamuya açmaya karar verdi.

Fakat tam da bu veriler hakkındaki kendi gözlemlerini hazırlarken, Sosyalist Devrimciler kendisine yeni bir görev verdi. Bu görevi kabul ederken pek istekli değildi zira istenen şey hayatının en karanlık günlerini hatırlatıyordu ona. *Byloe'nun* editörü Vladimir Burtsev, 1908 Mayıs'ında Evno Azef'i Rus polisi için çalışan bir casus olmakla açıkça itham etti.⁸⁴ İyi bir devrimci olmasına rağmen Sosyalist Devrimcilerin üyesi olmayan Burtsev'in iddialarına partinin lider kadrosu ilk başta önem vermedi. Fakat Burtsev, Azef aleyhine kanıt toplamaya devam etti. Emniyet Müdürlüğü'nün emekli amirlerinden birinin de ifadesi kanıtlara eklenince, Sosyalist Devrimciler soruşturma başlatmaya ikna oldu.⁸⁵ Soruşturmanın ilk ayağı Eylül 1908'de, Merkez Komite'nin üç efsanevi ve saygı duyulan radikalden, Burtsev'in Azef aleyhindeki iddialarını incelemelerini istemesiyle başladı. Bu ağır görevin altına giren üç devrimci Vera Figner, Peter Kropotkin ve Herman Lopatin'di.

Toplanan delilleri Boris Savinkov'un dairesinde inceleyen Vera ile Lopatin, Azef'in yakın çalışma arkadaşlarının kanatine dayanma eğilimindeydi. Azef'in arkadaşları onun masumiyetine inanıyordu.⁸⁶ Fakat mesele bir türlü karara bağlanamadı. Burtsev, Azef aleyhine delil toplamaya devam etti ve Aralık 1908'de artık pek az kişi SDP'nin tepesindeki isimlerden birinin çarlık polisi adına çalışan bir çifte ajan olduğunu inkâr edebilirdi.⁸⁷

83 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 3, s. 318.

84 Geifman, *Thou Shalt Kill*, s. 234.

85 Ibid.

86 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 3, s. 284-85.

87 Phillip Pomper, "Russian Revolutionary Terrorism", in *Terrorism in Context*, Ed.: Martha Crenshaw (University Park: Pennsylvania State University Press, 1995)

Vera'nın zaten bıçak sırtındaki duygusal dengesi durumun ortaya çıkmasıyla sarsılacaktı. Sergei Degaev'in yirmi yıl önceki ihaneti gözlerinin önüne geldi. Kendi saflığının ağırlığı altında ezilen Vera'nın fiziksel sağlığı da yeniden çöküşe geçti. Artık Paris'ten de, SDP'ye karşı sorumluluklarından da kaçıp kurtulmak için can atıyordu.⁸⁸

Vera ve pek çok diğer devrimci için partinin tam da kalbinde böyle bir ihanetin varlığının ortaya çıkması, SDP'nin ve siyasi mücadele olarak terörün kullanılması düşüncesinin zayıflaması anlamına geliyordu. Philip Pomper'ın belirttiği gibi, "erdemli teröristlerin halk adına öldüğü ve öldürdüğü devrim öncesi çağ, Azef skandalıyla artık kapanmış bulunuyordu".⁸⁹ Vera, terörist yöntemlerin eski savunucuları gibi Azef skandalı sonrasında kendine, diğer insanlara ve davaya olan inancını yitirmişti. Öfke ve intikam hissiyle doluydu. Mücadele Örgütü'nün Azef'i infaz etmemesine hayıflanıyordu⁹⁰ fakat mesele-ye daha fazla müdâhil olmak da istemiyordu.⁹¹ 1909 başında SDP'den ayrıldı. Hayatının geri kalan kısmında da herhangi bir siyasi partiye resmen üye olmayı hiç kabul etmeyecektir. Bununla birlikte, SDP ile resmi bağlarını koparmış olmasına rağmen Boris Savinkov gibi parti mensuplarıyla ilişkisini kesmeyecektir.⁹² Bu ilişkileri, Avrupa'daki Okhrana ajanlarının, Vera'nın Sosyalist Devrimcilerin liderlik kadrosunda bulunmaya devam ettiğine inanmasına neden olacaktır.⁹³

Vera'nın partiler dışı konumu ironik bir şekilde hayatının anlamına dair iz bulmasına izin verecek, devrimciler arasındaki itibarna da olumlu katkı yapacaktır. Bir yoldaşının kendisine "hiçbir partiye katılmaması gerektiğini çünkü onun bütün partilere ait olduğunu" söylediğini belirten Vera⁹⁴, devrimci erdemin en mükemmel örneğinin, siyasi ihanetlerin ve ayak

88 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 3, s. 308; C. 7, s. 82, 87.

89 Pomper, "Russian Revolutionary Terrorism", s. 97.

90 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 3, s. 299.

91 V. N. Figner'den Felix Brupbacher'e yazılan mektup, dosya 49, Brupbacher Arşivi, Uluslararası Toplumsal Tarih Enstitüsü, Amsterdam, Hollanda.

92 "Spravka o Vere Figner", GARF, fond 102, opis' 1905, Osobyi Otdel, delo 1280.

93 GARF, fond 102, Osobyi Otdel, delo 1281, 1 ve 2 makaralar.

94 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 3, s. 309.

oyunlarının dışında durmak olduğuna kanaat getirdi. Devrim kahramanı olmasını sağlayan Shlisselburg'daki mahrumiyet ve tecrit dolu yıllar, geçmişteki günahlarını ve hatalarını temizlemişti. Artık eski benliğinin arınmış hâline dönmüştü.

Hâlihazırda devrimci bir sorumluluk sahibi olmayan Vera geçmişine döndü. İzleyen on yıl boyunca hayatını tanımlayan, konumunu belirleyen şey Shlisselburg'un yaşayan tek kadın mahpusu sıfatı olacaktır. Kalenin erkek mahkûmlarının kendisine gösterdiği hürmete alışmış olan Vera uzun süredir, hayatta "Shlisselburg'da kadın bir mahpus olmak kadar olağanüstü" pek az şeyin bulunduğu farkındaydı.⁹⁵ Yeni kuşaktan siyasi mahkûmlar ve sürgünler için ilk başta gösterdiği çaba, Rus Bastille'inden canlı çıkmış bir kadın olarak istisnai varlığını tasdik etmişti. O da iki menfaati bir potada eritti: Kendi sergüzeşt-i hayatını edebî şekilde yâd ederken, Shlisselburg'daki etkileyici ve uzun süreli kahramanlığını, hâlihazırda hapsedilmiş radikaller konusunda bir duyarlılık yaratmak ve onlar için para toplamakta kullandı.

On dokuzuncu yüzyıl yazarlarından Constance Pipelet'nin söylediği gibi, kadınlar için, "erkekler için de olduğu gibi en berbat akıbeti unutulmaktır, düşüncelerimizi daha yüksek evrenlere taşıyan işte bu akıbetten kaçma umududur".⁹⁶ Özel hayatı bir devrimci olarak büründüğü kamusal rolün içinde eriyip giden fakat kendi iç benliğini, yirminci yüzyıldaki devrimci aktivizmin taleplerine uyarlayamayan bir kadın olarak Vera, kamusal önemini ve kültürel açıdan kendini sunmayı devam edeceği yeni güzergâhı, otobiyografik yazılarında bulmuştu. Çileli hayatları günlükler hâlinde kaleme alan Hristiyan geleneğine sahip çıkarak, hatıratı vasıtasıyla hatırlanmasını, kahramanlaştırılmış "benliğinin çok daha kamusal kolektif bir anlatı bağlamındaki" metinsel üretimi yoluyla sağlamaya çalıştı.⁹⁷ Devrimciliğin yüklediği ödevleri yerine getirirken hayatını kaybetmiş yoldaşları hakkında zaten bir şeyler kaleme almıştı. Şimdi ise hayatına yeni, gelişmekte olan bir bölüm ek-

95 Ibid., C. 3, s. 220.

96 Aktaran: Hesse, *Other Enlightenment*, s. 136.

97 Castelli, *Martyrdom and Memory*, s. 70.

leyecekti. Hapsedilişini, kendini feda edişini ve karşılaşmaya devam ettiği zorlukları kendi devrimci neslinin kolektif kahramanlığının ayrılmaz esaslı parçası addederek siyasi, seküler azizliği yeniden tanımladı. Üstlendiği görev, Spiridonova'nın çarlık polisi elinde suiistimale uğramış olmasına dair haberlerin basında geniş şekilde yer almasıyla kolaylaşmış görünüyordu. Vera da Shlisselburg'daki uzun süreli mahpusluğunu anlatarak devrimci harekette azizleri, kahramanları veya şehitleri ortaya çıkaran tek şeyin ölüm olmadığına dair kanıtlar sunuyordu. Hayatına dair yazdıkları, çoğunca en meşakkatli ve çileli kahramanlığın, kişinin yavaş, belirsizlik dolu, kendi rızası hilafına yaşaması ve varlığını devam ettirmesiyle maruz kaldığı muameleyle ortaya çıktığına tarıklık etmektedir.

1909 başlarında Azef'in ihanetinin alenileşmesini takiben Vera yazma çalışmalarına döndü ve Zürih'e gitti. Burada zamanının büyük kısmını hatıralarını yazmakla geçiriyordu.⁹⁸ Hayatı kendi içinde bir drama olmasına rağmen, onu bir anlatı kubbesi olmakla sınırlamayı tercih etti. Hayatının anlatıdaki rolü, hatıratının mümkün olduğunca ilginç ve esinleyici olmasıydı. Bu yazım faaliyetindeki başarısının büyük kısmı ise hatıraları hakkında sürekli aldığı yorumlardan kaynaklanır. Vaktinin çoğunu her ne kadar hayat hikâyesini yazabilmek için dairesinde yalnız başına geçirmiş olsa da siyasi mahkûmlar ve sürgünler için para toplama amacıyla Shlisselburg'da yaşadıklarına dair sayısız konferans vermişti. Bu çerçevede Batı Avrupa'daki farklı şehirlere konuşma yapmak üzere davet edilmiş, bu yüzden de sık sık, kısa süreliğine İsviçre'den ayrılmak durumunda kalmıştı. Böylece, yazdıklarını, yayımlanmalarından önce farklı milletlerden müteşekkil dinleyici kitlelerine aktarma imkânı bulmuştu. Shlisselburg Kalesi'nde maruz kaldığı zorluklara dair hikâyeleri merak eden, çoğu zaman yüzlerce insanı bulan dinleyici kitleleri karşısında, hınca hınç dolu toplantı salonlarında konferans veriyordu. Çarlığın hâlihazırda hapse tıktığı insanların üzücü tecrübeleriyle kendi yaşadıklarını harmanlayan Vera'nın anlattıkları, dinleyicileri

⁹⁸ V. N. Figner'in Felix Brupbacher'e mektupları, dosya 49, Brupbacher Arşivi, Uluslararası Toplumsal Tarih Enstitüsü.

devrim ülküsü için kayda değer miktarda para vermeye teşvik ediyordu.

Avrupa'nın farklı yerlerinde yaptığı konuşmalarını hatırlarken Vera, Shlisselburg'da çektiği çilenin, karşısındakileri, o günkü mahpusların ve sürgünlerin yaşadığı sıkıntılara dair anlattıklarından daha çok duygulandırdığını söyler. Gerçi kendisi cinsiyetinin ve dönemin kadınlık algılarının oynadığı rolden hiç bahsetmez ama cinsiyetinin dinleyicilerin öfkesini kabartmış olduğu inkâr edilemez. Nitekim yetersiz beslenme ve hava koşullarına korumasız şekilde maruz kalmasına dair anılar dinleyicilerin acıma duygularını harekete geçirirken, hapishane yönetiminin tarak bulundurmasına izin vermemesi yüzünden güzelim saçlarını kesmek zorunda kalması kalabalığı öfkeliendiriyordu.⁹⁹ Soylu bir kadın olduğu, alt sınıflara mensup olmadığı için devrimci hassasiyetleri sadece kendi çıkarıyla ilişkilendirilemezdi. Tam aksine radikalliği kendini düşünmek anlamına geliyordu, zira bu tercihiyle imtiyazsız kitleler adına kendi imtiyazlarından ve rahatından vazgeçmiş oluyordu. Kısacası dönemin cinsiyete ve sınıflara dair algısı birbirini destekledi. İkisi bir araya gelerek Vera'nın Shlisselburg duvarları ardında yaşadığı acılara ilave anlam kattı. Bütün bunlar Vera'yı serbest kalmış herhangi bir siyasi mahkûmdan, uzun süre acı çekmiş devrimci bir kahramana ve devrimci davanın simgesine dönüştürdü.

Vera ne kadar çok göz önünde olduysa, ismi etrafında yaratılan efsane de o kadar büyüdü. Kusursuz beyazlıktaki yaka ve manşetleri, zarif şapkaları ve düzgün toplanmış saçıyla Edward Döneminin bakımlı kadınlara benzeyen Vera'nın görünümü, dönemin devrimci kadın algısının antitezini teşkil ediyordu. Doğal bir çekiciliğe sahip olmasına karşın, siyasi radikalizminin yanında ne cinselliğe dair bir iz ne de gayriahlaki tutuma dair bir işaret görülebilirdi. Görünümü, hem kamusal benliğinin oluşumunda hem de devrimci arkadaşları ile hukuka karşı gelmeyen sempatizanlarının kendisini kabullenmesinde etkiliydi. Bu durumun pekâlâ farkında olan Vera, yıllar geçtikçe yaşlılığın ve hastalıkların kendisini elden ayaktan

⁹⁹ Vera Figner, *Posle Shlissel'burga* (Leningrad: Kolos, 1925), s. 337.

düşürmesinden ziyade, günün birinde “artık güzel olmayacağı” ihtimalinden korkuyordu.¹⁰⁰

Vera’nın görünümü ve soylu geçmişi ile karıştığı şiddet eylemleri ve bunların acı sonuçları, Victoria sonrası dönemdeki Avrupa’da olağanüstü merak uyandırdı. Yeni gelişmekte olan psikoloji ve evrim anlayışları, onlarca yıldır, tahsilli Avrupalıların avucunun içine almış durumdaydı. Batı Avrupa, gotik romanlardan Robert Louis Stevenson’ın *Dr. Jekyll ile Mr. Hyde*’ın *Tuhaf Hikâyesi*’ndeki meşhur kötü karakterlerine kadar, “normal ile anormal arasındaki sınır çizgisini” keşfetmekten pek hoşlanıyordu.¹⁰¹ Bir başka deyişle edebiyat, normalde hukuka uyan, çekingen bireylerin şiddet içeren hatta vahşi eylemlerde bulunma eğilimine, belki de içgüdüüne dair dönemin kültürel takıntısını yansıtıyordu. Söz konusu merakın asli unsuru zihin-beden ikiliğinde ve bedeninin ve görünümünün ne ölçüye kadar kişinin “zihinsel kimyasını” doğru bir şekilde okuma veya kestirmede kullanılabileceğinde yatıyordu.¹⁰² Sonuç itibarıyla Vera’ya imtiyaz kazandıran ağırbaşlı görünümü ile terörizmi savunduğu gerçeği ve bunun sonucunda maruz kaldığı ciddi mahrumiyet cezasının oluşturduğu karşıtlık, hayatını kendi ağzından, onu görerek dinleyenlerin hayal güçlerini ateşleyen bir etkiye sahip olmuştu.

Saygıdeğer vatandaşların Vera’yı özgürlük davası için cecur, erdemli bir kahraman olarak göklere çıkarmasını mümkün kılan şey tam da buydu. Vera’nın 1910’da Cenevre Üniversitesinde vereceği konferansın açılışında Profesör Edward Claparede’in söylediklerinde bu tutumu gözlemleyebiliyoruz. Claparede, Vera’yı dinlemeye gelmiş İsviçreli dinleyicilere, bu artık mazide kalmış çar suikastına dair eylemleri yargılama konumunda olmadıklarını hatırlatmıştı.¹⁰³ Cenevreli profesör dinleyicilere, Rus Hükümetini kınamaları, “Hristiyan Kilise-

100 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 7, s. 224–25.

101 Ed Block Jr., “James Sully, Evolutionist Psychology and Late Victorian Gothic Fiction”, *Victorian Studies* 25 (Summer 1982), s. 444.

102 Michael Davis, “Incongruous Compounds: Re-reading Jekyll and Hyde and Late-Victorian Psychology”, *Journal of Victorian Culture* 11 (Autumn 2006), s. 208, 210.

103 “Madame Vera Figner’in 28 Kasım 1910 tarihinde Cenevre Üniversitesinde verdiği konferans”, Boris I. Nikolaevsky Koleksiyonu, kutu 94, dosya 4, l. 3.

si'nin ilk kurucularının" gösterdiğine benzeyen "olağanüstü bir cesaret" sergilemiş olan Vera'ya ise takdirlerini yöneltmeleri tavsiyesinde bulundu.¹⁰⁴ Claparedé'e göre Halkın İradesi mensupları "kendi yaşamlarını bir ideal uğruna feda eden yiğit savaşçılardı" ve "Bayan Vera Figner bunların en soylu temsiliydi".¹⁰⁵

Avrupa'da gördüğü ilgiden ve kendisini dinlemeye gelenlerin siyasi mahpuslar için yapılan çalışmaya para desteği sunma isteğinden etkilenen Vera, 1910'da Paris'te, Ağır Çalışmaya Mahkûm Edilmiş Siyasi Mahpus ve Sürgünlere Yardım Komitesi'ni kurdu. Örgütün masrafları bir yandan Rus mültecilerden alacağı aylık bağışlarla, diğer yandan da yaptığı konuşmalardan topladığı paralarla karşılanacaktı.¹⁰⁶ Partiler arası mücadeleden uzak durabilmek için örgütün başkanı ve sekreteri olarak çalıştı ve Sosyalist Devrimci veya Sosyal Demokrat temsilcilerin komiteye girmesine izin vermedi.¹⁰⁷ Komite adına yaptığı yazılı çağrıda şöyle dedi: "Bazı mahpusların maruz kaldığı fiziksel acıları hafifletmek bizim elimizde. İnsanlığın dayanışma duygusuna inanıyor, duyarlı insanların ve mensubu oldukları milletlerin başkalarının acısını anlayabilme yetisine güveniyoruz."¹⁰⁸ Önceki hayırseverlik girişimlerinin aksine, bu seferki çabaları hızla başarıya ulaşacaktı. Kurulmasının üzerinden daha birkaç ay geçmemişti ki komite 20.738 frank toplayarak bu meblağı Rusya'da beş farklı hapisanedeki mahpuslara dağıttı.¹⁰⁹

Paris'te kurduğu örgütün başarısından ziyadesiyle memnun olan Vera, Brüksel, Antwerp, Liege, Grenoble, Cenevre, Dresden, Lozan ve Münih'te de benzer örgütler kurdu.¹¹⁰ Hatta

104 Ibid., I. 5.

105 Ibid., I. 7-8

106 Paris Ağır Çalışmaya Mahkûm Edilmiş Siyasi Mahpus ve Sürgünlere Yardım Komitesi dökümanları, Boris I. Nikolaevsky Koleksiyonu, kutu 94, klasör 4, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

107 V. Figner, Polnoe sobranie sochinenii, 3: 358-60.

108 Ocak 1910 tarihli Kuruluş Belgesi, Boris I. Nikolaevsky Koleksiyonu, kutu 94, klasör 4, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

109 Okhrana Koleksiyonu, kutu 215, seri XXVb (2j), makara 401, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

110 Felix Brupbacher Arşivi, dosya 49, Uluslararası Toplumsal Tarih Enstitüsü; Boris

Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Sosyalist Devrimciler de Kasım 1911 ile Kasım 1913 arasında Vera'nın Avrupa'daki komitelerine on iki bin dolar göndermek suretiyle kampanyaya dâhil oldu.¹¹¹ Amerika'daki Sosyalist Devrimciler'in gönderdiği paraya ilaveten, ağır çalışmaya mahkûm edilmiş siyasi mahpus ve sürgünler için 1910-1914 arasında bu bağışçı gruplar eliyle Avrupa'da 136.970 frank, Rusya'da ise 10.185 ruble toplandı.¹¹² Vera komitenin başarısından aldığı güçle Mayıs 1912'de ağır çalışmaya mahkûm edilmemiş ama Sibiryaya'da imi sürgüne gönderilmiş olanlarla ilgilenecek, komite içi özerk bir birim kurdu. Bu birim ilk altı ayında Sibiryaya 8.000 frank gönderdi.¹¹³

Bu yardım kuruluşlarının başarısının büyük kısmı, kişisel olarak Vera'ya atfedilmek durumundadır. 1910'da ve 1911'in büyük kısmında Vera, çok meşakkatli bir program çerçevesinde kamuya açık toplantılara katıldı, konferanslar verdi. Sürekli tekrarlayan sağlık sorunlarına rağmen Fransa'dan Belçika'ya, Hollanda'dan İsviçre'ye uzun seyahatler gerçekleştirerek Rus Bastille'indeki tecrübeleri ve Rusya'da siyasi mahpusların hâlihazırda karşılaştığı sorunlar hakkında konuştu.¹¹⁴ Bu konularda konuşmak sınırları açısından hayli yıpratıcıydı. Gücünü yitirmiş gibi görünmemişti hiçbir zaman ama bir arkadaşına aktardığı üzere konferanslarda konuşurken "yerin dibine girmek istiyor", "hatta [elindeki notlarından okuyarak] konferans verirken bile kendini titremekten alıkoyabilmek için büyük

I. Nikolaevsky Koleksiyonu, kutu 94, klasör 4, Hoover Enstitüsü Arşivleri; Vera Nikolayevna Figner, Parizhskii komitet pomoshchi politicheskim katorzhanam otchet za 1911-i god (Paris, 1912).

111 12 Ocak 1914 tarihli yazışma, GARF, fond 102, opis' 1905, Osobyi Otdel, delo 1281, makara 2; Okhrana Koleksiyonu, kutu 215, seri XXVa, klasör 1C, makara 400, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

112 Okhrana Koleksiyonu, kutu 215, seri XXVb, klasör 2r, Hoover Enstitüsü Arşivleri; Boris I. Nikolaevsky Koleksiyonu, kutu 94, klasör 4.

113 Boris I. Nikolaevsky Koleksiyonu, kutu 94, klasör 3, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

114 Okhrana Koleksiyonu, kutu 141, seri XIII C (1), klasör 1D, Makara 245, Hoover Enstitüsü Arşivleri; Okhrana Koleksiyonu, kutu 215, seri XXVA, klasör 1C, makara 400, Hoover Enstitüsü Arşivleri; Okhrana Koleksiyonu, kutu 215, seri XXVB (1), makara 400, Hoover Enstitüsü Arşivleri; Felix Brupbacher Arşivi, dosya 49, Uluslararası Toplumsal Tarih Enstitüsü.

güç harcaması gerekiyor"du.¹¹⁵ Hâsılı gerek kendi zihninde gerekse kişisel temasta bulunduğu kişilerin gözünde Vera'nın fedakârlık dolu eylemleri devam ediyordu.

Hatıralarını yazmak üzere İsviçre'ye yerleşen Vera çok geçmeden kendi anlatısını kaleme almanın diğer devrimcilerin hayatlarını yazmaktan daha zor olduğunu gördü. Ludmila Volkenstein'in terör eylemlerini, onun insanî yüceliğinin timsali olarak göstermekte sorun yoktu fakat kendisinin karıştığı siyasi şiddet eylemlerini yazmaktan kaçınıyordu. Kendi kahramanlığını dile getirirken, eylemlerinin arkasındaki nedenleri söylemekten daha rahat davranıyordu. Böyle olunca da ilk önce Shlisselburg Kalesi'nde geçirdiği yılları yazmakla işe başladı çünkü bu döneme dair yazdıkları, yaptığı fedakârlığı öne çıkarıyordu.

O yılların ayrıntılarını hatırlamak Vera için meşakkatli bir işti. Hapishanede geçirdiği o yirmi yıla yeniden dönmenin doğurduğu hislerin altında kaldığını gören Vera daha az çileli günlere odaklanmaya karar verdi.¹¹⁶ Fakat Shlisselburg ile sembolize ettiği fedakârlık hiçbir zaman tümüyle geride kalmadı. Vera ilk gençliği ile yetişkinliğinin ilk zamanlarını kaleme alırken, yirmi yıllık mahpusluğu daima ufukta kendini belli ediyordu. Shlisselburg'daki kaçınılmaz kahramanlığına doğru gider şekilde inşa ettiği çocukluk ve gençlikteki deneyim, eğitim ve kararları, devrimciliğe bağlılığını ve sonrasındaki fedakârlığını belirleyen bir anlam kazanıyordu.

Siyasi ideolojisinden ziyade kendini feda edişine yoğunlaşan hatıraları böylece, partiyle ilgili hattın ötesine geçmişti. Yaptığı fedakârlık Halkın İradesi için değil, Rusya içindi. Siyasi arzular arka planda kalmış, kendisini Rus halkı ve Rusya'nın istikbali uğruna feda etme isteği hayatının seyrini belirleyen mesele hâline gelmişti. Dolayısıyla da tercih ettiği yöntemler ikincil öneme sahipti. Onu devrimci geleneğe bağlayan şey ne özel siyasi hedefler ne de uyguladığı yöntemlerdi. Söz konusu olan, daha ziyade yaptığı fedakârlığın ve kahramanlığın, "her bir devrimci nesille kendisini bağlayan manevi ilişki"nin teme-

115 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 7, s. 141.

116 Ibid., C. 7, s. 211.

li hâline gelmesiydi.¹¹⁷

Vera otobiyografisinde kendine ait imgeyi böyle şekillendirdikçe, bu imge de kişisel anlatısında ağır basan bir tema hâline gelerek devrimci gelenekteki yerini sağlamlaştırdı. Fakat kendi kuşağındaki devrimcilerin en üretkeni olmakla, devrimci hareket içerisinde kendi bireysel kimliğini yeşertmekten çok daha fazlasını yapmıştır. Çekilen acıların ve yapılan fedakârlıkların edebi bir örneğini sunan Vera radikallerin bütün bir neslinin kendilerini ona göre tanımladığı bir çerçeve inşa etmişti. Sonuç itibarıyla da kendini, fedakârâne adanmışlığı kendi sembolik kahramanlığında zirveye ulaşan gönülsüz bir terörist olarak sunması, Halkın İradesi'nin kolektif tarihsel kimliğinin oluşmasına yardımcı olmuştur.

Batı Avrupa'daki seyahatlerine dönem dönem devam etse de Ekim 1912'de İsviçre'de, Clarens yakınlarında Cenevre Gölü kıyısındaki Baugy isimli küçük bir köye yerleşti.¹¹⁸ Burada kaldığı süre içerisinde hatıratı üzerindeki çalışmalarıyla siyasi mahpuslara yardım eden komitelerle ilgili sorumluluklarını dengelemeye çalışıyordu. Ne var ki Rus Hükümeti Vera'nın İsviçre'de kavuştuğu entelektüel ve toplumsal tatmine bir kez daha müdahale edecekti. Vera'nın hâlâ Sosyalist Devrimcilerle bağlantılı olduğundan şüphelenen Okhrana¹¹⁹, toplanan paraların Rus mahpuslara gönderilmesini gittikçe zorlaştırıyordu. İlk başta olağanüstü başarıya ulaşmış çalışmalarının sekteye uğraması üzerine¹²⁰ Ağır Çalışmaya Mahkûm Edilmiş Siyasi Mahpus ve Sürgünlere Yardım Komitesi'ndeki başkanlık ve sekreterlik görevinden ayrılarak kendini tümüyle hatıralarını yazmaya verdi.¹²¹ Bir yandan da Rusya'ya dönme fırsatı kol-

117 V. Figner, *Posle Shlissel'burga*, 309.

118 Clarens, İsviçre'deki en büyük Rus Kütüphanesini barındırması hasebiyle Rus mülteci ve göçmenler bakımından odak noktası teşkil ediyordu. Kütüphanenin Vera haricindeki hâimleri arasında V. I. Lenin, Anatole Lunacharsky, ve G. V. Plekhanov da bulunmaktadır. Bkz. Alfred Erich Senn, *The Russian Revolution in Switzerland, 1914-1917* (Madison: University of Wisconsin Press, 1971), s. 9.

119 "Spravka o Vere Figner", GARF, fond 102, opis' 1905, Osobyi Otdel, delo 1280; Okhrana Koleksiyonu, kutu 147, seri XIIIIC (1), klasör 1G, makara 265, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

120 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 7, s. 218.

121 Ibid., C. 3, s. 393.

luyordu.

Vera'nın isteği üzerine ailesi 1913'te, Vera'nın Rusya'ya dönebilmesi için izin talebiyle Rusya İçişleri Bakanlığı'na başvurdu.¹²² Son ikametgâhı Nizhegorod eyaleti olduğu için İçişleri Bakanlığı meseleyi eyalet valisine havale etti. Vali ise talebi reddetti.¹²³ Gerçi Batı Avrupa'daki Okhrana ajanları Rusya'daki üstlerine Vera'nın artık ne terör faaliyetlerine öncülük ettiğini ne de SDP üyesi olduğunu bildirmişlerdi¹²⁴ fakat resmî çevrelerde bu devrimci efsane hakkındaki ciddi kaygılar varlığını devam ettiriyordu. Çar II. Aleksander suikastındaki yardımcı rolünün üzerinden otuz üç yıl geçmiş olmasına rağmen Rus makamları arasında, güçlü ve şiddet yanlısı bir radikal figür olan Vera'dan neredeyse bir mitoloji kahramanı olarak bahsediliyordu. Gizli polis Vera'nın neden artık SDP'de olmadığını izah etmeye çalışırken, psikolojik ve fiziksel rahatsızlıklarını hiç düşünmedi bile. Okhrana bunun yerine, partiden ayrılmasını, partinin pek etkin olmamasına ve başarısızlığına bağladı.¹²⁵ Sonuç olarak hükümet Vera'yı hâlâ tehdit olarak görüyordu. 27 Mayıs 1912 günü Rus sınırındaki muhafızlara daimî nitelikli bir emir gönderildi. Emirde Vera'nın ülkeye girmeye çalışması durumunda en ciddi, amansız bir takibin uygulanması gerektiği yazıyordu.¹²⁶

Vera anayurda dönme talebinin kabul edilip edilmeyeceğini bekleyedursun, Avrupa'daki barış hâli Birinci Dünya Savaşı ile çöktüverdi. Savaş Avrupa'yı bölmenin yanında sosyalist hareket içerisinde de çatlaklara yol açtı. Çatışmaların başlamasından birkaç hafta sonra Vera, Vladimir I. Lenin'in İsviçre'de verdiği bir konferansa katıldı. Küçük bir Rus mülteci topluluğu önünde Lenin, ihtiyaç duyulan şeyin, imparatorluk savaşının sosyalist devrimleri bütün Avrupa'ya yayacak bir iç savaşa

122 16 Ocak 1914 tarihli yazışma, RGIA, fond 1288, opis' 11, delo 16, l. 4.

123 Ibid., l. 40b.

124 1913'te alınan yazışma, Okhrana Koleksiyonu, kutu 189, seri XVIb (3), klasör 4, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

125 1 Ocak 1912 tarihli yazışma, GARF, fond 102, opis' 1905, Osobyi Otdel, delo 1281, makara 1.

126 27 Mayıs 1912 tarihli yazışma, GARF, fond 102, opis' 1905, Osobyi Otdel, delo 1280.

dönüşmesi olduğunu söyledi. Bolşevik liderin konuşmanın sonunda soru kabul etmeden hemen ayrılmasına kuzan Vera, Lenin'den etkilenmediği gibi iddiasını da ikna edici bulmamıştı. Savaşın daha ilk birkaç haftasında yaşanan katliamlar Vera'yı ümitsizliğe sevk etmişti. Bu acıların ve akan kanın daha yıllarca devam edebilecek olma ihtimalini sindiremiyordu.¹²⁷ Sosyalizme ve devrime ne kadar inanmış olursa olsun, hayatının bu ârı itibarıyla söz konusu hedeflere ulaşabilmek için milyonların ölmesine ve sakat kalmasına onay veremiyordu.¹²⁸ Lenin Rusya'nın savaşta yenilgiye uğramasının, devrimin başarıya ulaşma şansını artırmayacağını savunuyordu. Vera ise buna katılmıyor, Rus İmparatorluğu'nda ancak Almanya'nın zaferiyle daha fazla sonuç elde edilebileceğini düşünüyordu.

Savaş Vera'nın Rusya'ya dönme arzusunu artırmıştı. Yurdundan ve aslî gelir kaynağından kopmuş hâlde iken korkunç bir uçurumun kıyısındaymış gibi hissediyordu.¹²⁹ Hükümet henüz yurda dönüş iznini vermemişti ancak o hiç zaman kaybetmek istemiyordu. Böylece yurt dışında geçirdiği neredeyse on yılın ardından bir an önce Batı Avrupa'dan ayrılmak üzere hazırlıklara başladı. Kafasındaki en büyük endişe henüz tamamlamadığı hatıratının akıbeti idi. Rus sınır muhafızlarının kendisini taciz etmesinden ve eşyalarına el koymasından korkarak hatıratına dair o güne kadar yazdığı müsveddeleri Batı Avrupa'da bıraktı.¹³⁰ Bu arada Nikolay'ın kız kardeşi için gösterdiği çaba, nihayetinde meyvesini vermişti. Kardeşinin, II. Nicholas'ın yurda dönüş iznini haber veren mektubunu okuduğunda çok sevinecekti. Nikolay'a minnettarlığını bildirmek üzere yazdığı mektupta "Kalbim pır pır atıyor. Çok geçmeden hepimiz Rusya'da birlikte mi olacağız gerçekten?" diyordu.¹³¹ Birkaç haftada bütün işler yoluna koyulmuştu. Vera 1915 Şubatı ortasında Batı Avrupa'dan, yurduna dönmek üzere yola çıkmıştı.

127 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 3, s. 397.

128 Ibid.

129 Ibid., C. 7, s. 239.

130 Vera Figner'in Felix Brupbacher'e gönderdiği 11 Şubat 1915 tarihli mektup, dosya 50, Brupbacher Arşivi, Uluslararası Toplumsal Tarih Enstitüsü.

131 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 7, s. 249.

Savaş ortasında seyahat kolay olmasa da mümkündü. Vera Avrupa'yı güneyden dolaşarak Rusya'ya çıkan bir rota üzerinde karar kıldı. Deniz yoluyla Yunanistan'a vardı, ardından kuzeye dönerek Sırbistan, Bulgaristan ve Romanya üzerinden devam etti.¹³² Çarlık İmparatorluğu'na doğru giden yolculuğu esnasında, Rus sınırına gelene dek ne bir tehlikeyle ne de bir sorunla karşılaştı. Fakat yorgunluktan öldüren on günlük yolculuğun sonunda tam yurduna giriş yapmaya hazırlanıyordu ki kendini bir anda polis nezarethanesinde buldu.¹³³ Yetkililer Nikolay Figner'e, Rus polisinin kız kardeşini Moskova veya Petrograd'dan uzak kaldığı sürece kesinlikle rahatsız etmeyeceğine söz vermişti¹³⁴ ama geçen eylül'den kalan talimat geçerliliğini koruyordu ve buna göre de Vera'nın gözaltına alınması gerekiyordu. Emir, "meşhur Sosyalist Devrimci" Vera Figner'in Rusya'ya gelme niyetinde olduğunu, buna teşebbüs ettiği takdirde Rusya'ya varır varmaz hemen gözaltına alınması, aranması ve St. Petersburg Emniyet Müdürlüğü'ne gönderilmesi gerektiğini söylüyordu.¹³⁵

Eski devrimciyi gözaltına alan sınır muhafızları hem Vera'nın üzerini hem de çantalarını ayrıntılı bir şekilde aradı fakat suç teşkil eden herhangi bir şey bulamadı.¹³⁶ Partiyle ilişkisine dair sorulara Vera, artık SDP üyesi olmadığını ve son birkaç yılını siyasi mahpusların ve sürgünlerin maddi koşullarının iyileştirilmesi için çalışarak geçirdiğini söyledi. Rusya'ya dönme nedeni sorulduğunda ise ailesiyle birlikte olmak istediğini, Rusya'nın dâhil olduğu savaşta ülkesine muhtemelen yaralı askerlerle ilgilenerek hizmet edeceğini belirtti.¹³⁷ Gözaltına alınmasına sürekli itiraz etmesi ve Nikolay'ın polisi, altmış iki yaşındaki kardeşinin sağlığının çok kötü olması nedeniyle rejime karşı bir tehdit oluşturmadığına ikna etmesi sonucunda

132 Ibid., C. 3, s. 396-402.

133 Ibid., C. 7, s. 250.

134 RGALI, fond 553, opis' 1, delo 1320, l. 80.

135 22 Eylül 1914 tarihli yazışma, GARF, fond 102, opis' 1905, Osobyi Otdel, delo 1281, makara 1.

136 Mart 1915'teki yazışma, GARF, fond 102, opis' 1905, Osobyi Otdel, delo 1281, makara 2.

137 Ibid.

salıverildi.¹³⁸

Moskova, Petrograd ve askerî açıdan hassas kabul edilen bütün şehirler Vera için yasaklı bölgeydi. O da Nizhny Novgorod'a gitti.¹³⁹ Ne var ki dönmek için bu kadar acele ettiği Rusya'da, 1906'da bıraktığı sorun ve hayal kırıklıklarının ayrılarıyla karşılaşacaktı. Nizhny Novgorod'da sıkılan Vera 1915 Mayıs'ının başında Nikiforovo'ya giderek 23 Eylül'e dek memleketinde kaldı.¹⁴⁰ Bu dört ay boyunca kardeşleri, teyzeleri, kuzenleri ve eski arkadaşlarıyla vakit geçirdi. Batı Avrupa'ya gitmeden önceki yazın aksine, Nikiforovo'daki ikameti bu sefer huzurluydu. Peter, Vera'nın ricası üzerine konağın bahçelerinden birinde onun için küçük bir kulübe inşa etti.¹⁴¹ Cephe-den ve kalabalık yerleşim merkezlerinden uzaktaydı. 1915 yazı boyunca günlerini, bu yalıtılmış ortamda, Avrupa'yı bölen bir savaş yokmuşçasına geçirdi.¹⁴²

Sonbaharda kardeşi Lidia'yla birlikte Nizhny Novgorod'a döndü. Savaş felaketinden nispeten uzak kalabilmiş Nikiforovo'nun aksine, çatışmaların etkisi Nizhegorod'da kendisini hissettirir hâldeydi. Savaşın maddi açıdan tezahür eden yönlerine rağmen Vera ilgisini kültürel meselelerde tutmayı başardı. Toplumu diriltmeye kararlıydı. Nizhny Novgorod'da eğitimin yayılabilmesi amacıyla dersler ve sergiler organize etti. Kardeşi Lidia'yla birlikte insanlara dağıtılmak üzere iki yüz kadar kitap topladı.¹⁴³ Aynı zamanda savaşta yaralanmış erkekler üzerindeki yükleri de azaltmak istiyordu. Tıbbi yardımda bulunamıyordu, o da bunun yerine onların kültürel ve siyasi bilinçlerine katkıda bulunmaya karar verdi. Ciddi ve ağır yaraları karşısında sarsıldığı askerlere, bu amaçla yerel hastanede iki konferans verdi.¹⁴⁴

Moskova'ya gerçekleştirdiği kısa bir ziyaretle, Nizhny Novgorod'daki günleri arasında hoş bir nefes alma imkânı bul-

138 RGALI, fond 553, opis' 1, delo 1320, l. 80.

139 GARF, fond 102, opis' 1905, Osobyi Otdel, delo 1281, makara 2.

140 Ibid.

141 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 7, s. 257.

142 Ibid., C. 7, s. 261.

143 Ibid., C. 3, s. 411.

144 Ibid., C. 3, s. 410.

du. Moskova'da eski arkadaşlarını ziyaret etti, yeni insanlarla tanıştı ve şehrin kültürel ve sosyal imkânlarından faydalandı. 11 Ocak'ta Nizhny'ye dönen Vera, kuzeni Natasha'ya, Moskova'da kendini "seven insanlar arasında olma"nın ona ne kadar iyi geldiğini yazacaktır.¹⁴⁵ Devrim ülküsüne ve yaşadığı tecrübelere yakınlık hisseden insanlar tarafından takdir edilmiş olmaktan keyif alan Vera, "Nizhny'de hep soğukluk ve yalnızlık duygusuyla yaşıyorum fakat Moskova'dakiler hissettiğim soğukluğu giderdi" diye ekler.¹⁴⁶ Altmış iki yaşındaki Vera, sahip olduğu ünlü devrimci rolünden memnundur. Nizhny Novgorod'da halk nezdindeki önemsizliğinden yakınmakta, savaşın tam ortasında bu sanayi şehrine dönmüş olmanın kendisini yeniden "prensesten bir pasaklıya" dönüştürdüğünü söylemektedir.¹⁴⁷

1916 Nisanı'nda kardeşi Peter'in ölüm haberini alan Vera'nın artık yeni dertleri vardı.¹⁴⁸ Kardeşini kaybettiği için üzgündü ama Peter'in ölümünün kendi mali durumunu nasıl etkileyeceği de bir endişe kaynağıydı. Hapishaneden tahliye edildiğinden beri Peter Figner ablasının mali sorumluluğunu büyük ölçüde üstlenmiş, her ay, Vera nerede olursa olsun ona düzenli para göndermişti. Vera on yıl kadar önce kardeşinin mirasçısı olmayı reddetmişti¹⁴⁹ fakat işin doğrusu, kalan mirastan, alıştığı maddi koşulları sürdürmesine yetecek miktarda bir tür cep harçlığı gelmesini de beklemiyor değildi. Ne var ki 10.000 rublelik nakit meblağa ilaveten yıllık sadece 550 ruble alabileceğini öğrendiğinde hayal kırıklığı yaşayacak, bu mali darboğazın hayat standardını ve hayırseverlik faaliyetlerini nasıl etkileyeceğini düşünmeye başlayacaktı.¹⁵⁰

Kardeşinin ölümünün yarattığı sıkıntı, Vera'nın kendi sıkıntıları ve sağlık sorunlarıyla birleşti. Fakat ufukta bir kurtuluş

¹⁴⁵ Ibid., C. 7, s. 274.

¹⁴⁶ Ibid., C. 7, s. 273.

¹⁴⁷ Ibid., C. 7, s. 273-74.

¹⁴⁸ Ibid., C. 3, s. 413.

¹⁴⁹ Ibid., C. 3, s. 149.

¹⁵⁰ Ibid., C. 7, s. 283.

ümidi de belirmişti. 1916 Mayıs'ında hükümet Vera'ya Moskova'da ikamet etme izni verdi fakat Petrograd hâlâ yasaklıydı.¹⁵¹ Vera izni alır almaz bir daha dönmek üzere Nizhny Novgorod'dan ayrıldı. Batı Avrupa'da savaştan önce arkadaş olduğu kız kardeşlerin Orel'deki kır evinde iki ay kaldıktan sonra¹⁵² sonbaharın yaklaşmasıyla Moskova'ya taşındı. Burada arkadaşları ve eski yoldaşı Vera Lebedeva ile birlikte şehrin merkezindeki gösterişli bir evde kaldı. Kendisini evinde hissediyordu, yaz sonunda kırdan dinlenerek güç toplamıştı. Kendilerine hatıratından bölümler okuduğu edebiyat çevresinden farklı isimler onu övgü yağmuruna tuttu.¹⁵³ Moskova'da geçirdiği günler oldukça keyifliydi. Edebiyat toplantılarına katılıyor, bale gösterilerine ve konserlere gidiyordu. Şehir sakinlerinden ise büyük ilgi görüyordu.¹⁵⁴ Moskova'da el üstünde tutulmasına ve kültürel faaliyetlerden büyük zevk almasına rağmen kasım ayında Kharkov'a geçti. Burada eski dostu Nikolay Morozov'la vakit geçirecek, başkente gidebilmek için o çok beklediği izin haberini alacaktı.

1916'da, Aralık ayının henüz başında, Vera tekrar Petrograd'daydı. Erkek kardeşinin büyük evinde kısa süre kaldıktan sonra Sazhin ailesinin Posadskaya Caddesi'ndeki mütevazı dairesine taşındı.¹⁵⁵ Bu kötü şöhretli devrimci ve eski Shlisselburg sakini, iki ay sonra bu dairenin penceresinden, başkentin sıradan vatandaşlarının gerçekleştirdiği devrimi seyredecekti. Hükümet, zamanında Vera'nın gayrimemnun kitleleri devrim için tahrik edeceğinden korkmuştu fakat 1917'de eski siyasi düzen çöker, hayalini kurduğu devrim en nihayetinde gerçekleşirken o sadece izleyici konumundaydı. İzleyen aylarda Vera etrafında olup biten dramatik olayların içerisinde fiilen yer almanın yollarını aradı. Fakat zaman ilerledikçe devrimin kapsamı gittikçe karmaşılaşıyor, bir devrim diğerini takip ediyordu. Vera Figner ise yeni bir devrimde eski bir devrimci

151 RGALI, fond 898, opis' 1, delo 12.

152 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 3, s. 414.

153 Ibid., C. 3, s. 414.

154 Ibid., C. 7, s. 295.

155 Ibid., C. 3, s. 419.

olarak yönünü bulma durumunda kalmıştı.

Yeni Devrimin Eski Devrimcisi

1917 kışının sonunda hızla artan bir gösteriler ve grevler dizisi üç yüz yıllık Romanovlar otokrasisini yerle bir etti. Dümenin başında profesyonel devrimciler bulunmuyordu. Ne bomba atılmış ne de suikast düzenlenmişti. Ülkenin gücünü tüketen savaşta gittikçe artan can kayıpları, ekonomik ve sınai yetersizlik, gıda ve yakıt kıtlığı, büyük sosyoekonomik eşitsizlik ve otokrasinin bizzat kendisinin uzun vadeli yıkıcı etkisi başkentteki halkın sabrını tüketmiş, Romanov hanedanının son çarını tahttan çekilmeye zorlamıştı.

Daha yeni döndüğü bu şehirde dramatik olaylar peşi sıra sükün ederken, Vera farklı duyguların sağanağı altında kalmıştı. Gittikçe artan protestoları seyrederken ve Geçici Hükümet'in kurulduğu haberini dinlerken "bir yandan neşe, diğer yandan geçmişe dair hüznün ve başka bir yandan da" gelecekte ne olacağına dair "kaygı" içerisindeydi.¹ Radikal siyasi değişikliklerin gerektirdiği fedakârlıkları çok iyi bilen bir kadın olarak, 1917'deki ilk devrimi çok yumuşak bulmuş, gücün çok kolay el değiştirdiğini düşünmüştü. Kuzeni Natasha'ya yazdı-

1 Vera Figner, "Avtobiografii Very Nikolaevny Figner", Deiateli SSSR: Revoliutsionnogo dvizheniia Rossii: Entsiklopedicheski Slovar' Granat içinde (Moskova: Sovetskaya Entsiklopediia, 1989), s. 478.

ğı mektupta devrimin "ilk günleri benim için üzücüydü. Son otuz yedi yılda yitip giden insanları düşünmeden edemedim. Umarım iyi bir sonuç ortaya çıkar ve özgürlük kuvvet bulur fakat tahminim odur ki bu uzun yolda bazı zorluklar da çıkacaktır".²

Devrimin, en nihayetinde en şüpheli tahminleri bile aşan zorluklar doğurması, eski radikallerin yeni siyasi mücadele-ye girmesi için beklenmedik olanaklar yarattı. Geçici Hükümet'in, çarlık rejiminin mahkûm ettiği siyasi mahpuslar için af ilan etmesinin ardından Vera, kendi vatanında ilk defa siyasi ve kişisel özgürlük havası soluyacaktı. Eski devrimci, kavuştuğu bu özgürlüğü kucaklayarak toplumsal açıdan aktif hâle geldi. Ülke, geleceğini belirlemek istiyordu. O da siyasi diyaloga dâhil olmaya karar verdi. Kendi tahminine göre, Şubat ve Ekim Devrimleri arasında yaptığı konuşma sayısı altmışın üzerindeydi.³

Bu yoğun geçen aylar boyunca katıldığı her etkinlikte, kendisini dinlemeye gelenlerin gösterdiği ilgi ve onlardan aldığı övgü baş döndürücüydü. İmparatorluk rejimi gözden düşmüştü. Yeni devrim çağı parlak bir istikbali muştuluyordu. O ve kuşağının diğer radikalleri, gücü eline geçirmiş yeni yetkili makamların "her fırsatta onurlandırdığı" bir tür "devrimci soylu sınıf"a dönüşmüştü.⁴ Şubat Devrimi'ni takip eden siyasi gösteriler ve toplantılar çağlayanında farklı gruplar Vera Figner'in kendi etkinliklerine teşrif etmesi için birbirleriyle kıyasıya yarışıyordu. Vera ise Rusya'nın kayıtsızca pinekleyişinden uyandığı düşüncesinden güç alıyor, bu tip davetleri reddetmekte zorlanıyordu. Sonuç itibarıyla dondurucu kış vaat dolu bahara yol verirken, katıldığı diğer sendika toplantılarının yanında Petrograd Halk Konservatuarı'nın düzenlediği bir konserde konuşma yapmış, kadınların oy hakkını savunan bir gösteride ise davetli katılımcı olarak yer almıştı.⁵

2 Vera Figner'den Na asha Petrovna Kuprianova'ya gönderilmiş 14 Mart 1917 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 231, listok 89.

3 V. Figner, "Av obiographii Very Nikolaevny Figner", s. 478, Deia eli SSSR içinde.

4 Rene Fulop-Miller, *The Mind and Face of Bolshevism: An Examination of Cultural Life in Soviet Russia* (New York: Knopf, 1928), s. 381.

5 Petrograd Halk Konservatuarı 1 Mayıs 1917 tarihli Konser-Toplantı Programı,

Vera yetişkinliği boyunca kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olması gerektiğine inanmış fakat hem erkeklerin hem de kadınların siyasi ve medeni haklarını ellerinden alan Çarlık Rusyası gibi bir devlette, kadın hareketinin anlamsız olduğunu düşünmüştü.⁶ 1917'deki özgürlükçü Şubat Devrimi bu durumu değiştirmişti. Yeni bir siyasi düzenin şafağında Rus halkının hanedanı devirerek Rusya'nın siyasi geleceğinde daha aktif bir rol talep ettiği bir anda, kadınların ülkenin yeniden şekillendirilmesinde rol alması zorunluydu. O da kadınların devrimin meyvelerinden eşit derecede faydalanabilmesini sağlamak adına söztünü, varlığını ve şöhretini Kadınlar İçin Eşit Haklar Rus Birliği'ne adadı.

Rusya'nın ilk devriminden sadece birkaç hafta sonra, mart ayının bir pazar sabahında Kadınlar İçin Eşit Haklar Birliği yaklaşmakta olan Kurucu Meclis seçimlerinde kadınlara oy hakkı tanınmasını talep eden bir gösteri düzenledi. Gün, bu ülkeye bağlı birkaç meşhur kadının yaptığı konuşmalarla başladı. Vera Figner de bunlardan biriydi. Öğlen olduğunda konuşmacılar ve göstericiler kadınların oy hakkı yönündeki taleplerini Geçici Hükümet'e sunmak üzere yapılacak yürüyüşün bir parçası olarak sokakları doldurmuştu.⁷ At sırtındaki bir grup kadın, her kesimden kırk bin kadından oluşan kitleye öncülük ediyordu. Kortejin tam ortasında, etrafını okul çağındaki kızların sardığı bir arabada Vera ile oy hakkı örgütünün başkanı bulunuyordu. Sahneyi canlandıran feminist bir İngiliz gazeteci, Vera'yı "Rus özgürlüğünün en büyük önderlerinden biri" olarak övüyor ve Vera'nın korteji seyredenlerden gördüğü ilgiyi, aldığı çiçekleri haberleştiriyordu.⁸

Kalabalıkta bulunanların bir kısmı Vera'nın siyasi şiddet taraftarı oluşunu menfur bir tutum addediyor olsa da büyük

RGALI, fond 993, opis' 1, delo 112; Rabochaia Gazeta, 19 Mart 1917, s. 3 ve 21 Mart 1917, s. 3.

6 See V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 5, s. 382–427; RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 149.

7 Rabochaia Gazeta, 21 Mart 1917, s. 3; Aleksandra Kollontai, *Rabotnitsa za god revoliutsii* (Moskova: Knigoizdatel'stvo Kommunist, 1918), s. 8.

8 "How the All-Russian League of Women's Enfranchisement Strove to Obtain Electoral Rights for Russian Women during the Revolution", *International Women's News* 2/12 (1 Kasım 1917), s. 25–26.

çoğunluk onu devrimci bir efsane olarak görüyordu. Vera, İmparatorluk Rusyası'nın kan bağına dayalı soylularından biri olarak Derece Tablosunun radikaller ayağındaki muadilinde basamakları tırmanarak devrimci bir soylu olmuştu.⁹ Cesaretiyle, kendini feda edışıyle ve hapishanedeki yürek burkan tecrübesiyle, Rus kitleleri için yaptığı her şey onu varlığından daha büyük bir şey hâline getirmişti. Kadınlar İçin Eşit Haklar Birliği'nin başkanı, Vera'nın Rus halkının özgürlük davasına katkısından bahsedecek ve gösteriye katılanlara henüz yeni kavuşmuş oldukları özgürlüğün "sadece erkek eliyle hazırlanmış olmadığını" hatırlatacaktı.¹⁰

*Size şunu hatırlatmak için geldik buraya: Rus halkının özgürlüğü için verilen o muazzam mücadelede kadınlar sizin güvenilir yoldaşlarınızdı, hapishaneler kadınlarla doldu taşı, kürek gemilerine cesaretle yürüdüler, en iyilerimiz korkusuzca ölümün gözlerinin ta içine içine baktı. Bütün bir hayatını şu anda kazandığımız şey uğruna mücadeleyle geçiren V.N. Figner, işte şimdi tam yanımda duruyor.*¹¹

Bombalara veya bombalar yüzünden tesadüfen kana bulanmış olanlara hiç değinmeyen konuşmacının Vera için çizdiği resim, Rusya'nın özgürlüğü ülküsü peşinde en uç fedakârlıklardan kaçınmamış, kendini bir an olsun bile düşünmemiş bir özgürlük savaşçısı resmiydi. Halkın İradesi'nin kullandığı araçları da ulaşmak istediği hedefleri de görmezden gelen bu kadın hakları savunucusu, Vera'nın yeni devrim çağında yaptığı fedakârlıklar ve çektiği acılarla tarihsel açıdan nasıl önemli hâle geldiğini kanıtlamış oluyordu.

Oy hakkı için yapılan gösteriden birkaç hafta sonra Vera, kadınların yürüyüşünü gölgede bırakacak başka bir olayda sahne alacaktır. Şubat Devrimi'nde hayatını kaybedenlerin anısına düzenlenen, İngiliz elçi George Buchanan'ın "çok yoğun", "Avrupa'da asla görülmemiş" türden şeklinde tanım-

9 Derece Tablosu'nu icat eden Çar Büyük Petro'dur. Bu suretle devlet hizmetinde bulunanlara derece verilerek, kabiliyet ve deneyimleri ödüllendiriliyordu. Derece Tablosu hem sivil memurlara hem de belli bir düzeye kadar ödüllendirilen soylu sınıf mensuplarına açıktı.

10 "All-Russian League", s. 26.

11 Ibid.

ladığı¹² bir kalabalığın bulunduğu toplantıya farklı siyasi görüşlerden önemli isimlerle birlikte katıldı. Kürk ve uygun bir şapka ile tamamlanmış şık siyah bir manto giymiş olan eski terörist lider, yavaş hareketlerle kürsüde şeref konuğu için ayrılmış yere geçti. Etkinlikte kendisinden önce sahneye çıkmış olan Vera Zasulich'in gülücükler saçan yüzünün aksine, Vera Nikolayevna'nın simasında ağırbaşlı bir gülümsemenin belki küçük bir izinden başka bir şey yoktu. Gerek yüzündeki ifade gerekse vücudunun aldığı biçim kesinlikle asalet taşıyordu. Neredeyse kırıksıklıktan eser bulunmayan çehresi, zamanın akışına meydan okumaktaydı. Pek çok sunucunun şiirsel ifadelerle dile getirdiği güzelliği açıkça ortadaydı fakat çekilen çilelerin izleri de pekâlâ görülebiliyordu. Kronik romatizmadan muzdarip Vera, altmış dört yaşını ve fiziksel mahrumiyetler içinde geçmiş onlarca yılı ele veren bozuk bir yürüyüş şekli geliştirmişti. Sunucunun "dünyanın en meşhur devrimci suikastçısı" diyerek takdim ettiği kadın, elinde bastonuyla, belirgin şekilde sağa doğru aksayarak yürürken, kendisine büyük ihtimam göstererek yardımcı olan iki kişinin desteğini alıyordu. Diğer yandan ise Vera ile yanındakilere yardımcı olmak isteyen bir grup insan, ona daha yakın olabilmek için birbirleriyle yarış hâlindeydi.¹³

Rus devrimci hareketinin övgülere boğulmuş figürü olarak Vera devrime dair umutlarından ve korkularından bahsederken karşısındaki kalabalık sözlerinin etkisi altına girmişti. Rusya'daki sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi koşullarda radikal bir iyileştirme yapılması umuduyla hayatının onlarca yılını feda etmiş bu kadın, karşısında toplanmış olan insanlara Rusya'nın bu yeni hayatı kutlaması esnasında hayatta olduğu için ne kadar mutlu olduğunu söylüyordu.¹⁴ Dinleyicilere şöyle seslenmişti: "Özgürlüğe giden yol meşakkatliydi ama henüz kavuştuğumuz bu özgürlüğü korumak ve kuvvetlendirmek çok daha zor olabilir ... Eğer elbirliğiyle demokratik bir cumhuriyet kurabilir, siyasi ve medeni haklarımızı kuvvetlendire-

12 "Şubat Devrimi Şehitleri Cenaze Töreni" film kaydı, makara 17 (4/296), Axelbank Koleksiyonu, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

13 Ibid.

14 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 5, s. 437.

bilirsek, bu sadece Rusya'nın yararına olmayacaktır. Bu suretle Avrupa'daki tüm milletlerin demokrasilerini de kuvvetlendirmiş olacağız."¹⁵

Vera bu sözleri söylerken kısa süre önce serbest kalmış, devrim çarkının dişlileri sayılması gereken yoldaşlarının hemen önünde durmaktaydı. Petrogradlılar otokrasiyi devirirken Vera ne askerle göğüs göğüse gelmişti ne de değişim talebiyle sokağa çıkmıştı. Bununla birlikte hem 1870 ve 1880'lerdeki siyasi canlılığı hem de Shlisselburg Kalesi'ndeki acı ve mahrumiyet dolu yılları, hâlihazırdaki Rus Devrimi'nin hayati öneme sahip parçaları olarak görüyordu. Vera, Şubat Devrimi'nin hayatını kaybetmiş kahramanları anısına toplanmış kadın ve erkeklere, yitip giden canlardan sadece bir kısmına işaret etmenin, hatalı bir bakış açısıyla konuşmak anlamına geleceğini söyledi. Leonid Andreev'in "Duvar" başlıklı hikâyesini hatırlatarak 1917 ile geçmiş yıllar arasında bir bağlantı kurdu. Andreev'in hikâyesini anlattı dinleyicilere. İnsanlığın eriştiği bütün güzellikleri arkasında saklayan bir duvar vardı. Bir grup insan duruyordu duvarın önünde. Buraya gelen ilk insanlardı. Duvara tırmanmaya çalışmışlar ama bu uğurda hayatlarını kaybetmişlerdi. Bir süre sonra bir grup daha geldi. İşleri biraz daha kolaydı çünkü kendilerinden önce gelenlerin bedenlerinin üzerine çıkma imkânları vardı. Ne var ki ne kadar uğraşsalar, onlar da duvarı aşamayıp orada can verdi. "Böylece" dedi Vera, "ölümcül duvarın dibine birbiri ardına geldi insanlar ve hepsi de hayatını kaybetti. Ceset yığınları üst üste bindi. Ceset yığınları sayesinde yeni gelenler hep bir öncekilerden biraz daha yukarı tırmanabiliyordu. En nihayetinde son gelen grup kendilerinden önce bu uğurda can verenlerin oluşturduğu tepeyi tırmanarak duvarı aşmayı başardı."¹⁶ İşte Şubat Devrimi'nin arkasında da sadece Petrograd sokaklarında 1917'de ölmüş nispeten az sayıdaki devrimci değil, aynı zamanda darağaçlarında ve meşum kale duvarları ardında kaybolan sayısız ruh da vardı.¹⁷

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid., C. 5, s. 438.

¹⁷ Ibid., 5: 438-39.

Vera, yoldaşlarının, kendilerinden öncekilerin yaptığı fedakârlıkları zamanla unutacağından korkuyordu. Başbakanlar düşüyor, yeni bakanlar atanıyor ve istikrarsızlık henüz yeni elde edilmiş kırlgan kazanımları tehdit ediyorken Vera, yine de Rus devrimci mirasının hatırlanması için bir şeyler yapma çabasındaydı. Bu amaçla, bir Devrim Müzesi kurulması için başlatılan kampanyaya önyak oldu. Hükümetten, 2 Haziran 1917 gibi çok erken bir tarihte, mümkün olan ilk fırsatta böyle bir müze yapılmasını istediği kamuya açık bir konuşma yaptı. Müze, Rusya'daki "büyük özgürlük mücadelesi"ni kayıt altına alacak, bu yolda "acı çekmiş ve hayatını kaybetmiş olanların hakkını verecek"ti.¹⁸ Uğraşları çok geçmeden meyvesini verdi. Büyük ölçüde Vera'nın kişisel girişimleriyle Devrim Müzesi 1917'de kuruldu ve Neva Nehri kıyısındaki eski Kışlık Saray müzeye tahsis edildi. Müze tam da Vera'nın istediği gibi Rusya'nın bütün bir devrimci geçmişini yansıtacak şekilde tasarlanmış, parti sınırları içinde kalmamıştı.¹⁹

Vera'nın, Devrim Müzesi için gösterdiği çaba, başka amaçlar için yürüttüğü çalışmalarla katmerlendi. Geçici Hükümetin çıkardığı afla kendilerini bir anda hapis hanenin dışında bulan eski mahpusların hâinden en iyi anlayacak olan Vera'ydı. O da Salıverilmiş Siyasi Mahpus ve Sürgünlere Yardım Komitesi'ni kurdu.²⁰ Avrupa'da sürgünde iken Ağır Çalışmaya Mahkûm Edilmiş Siyasi Mahpus ve Sürgünlere Yardım Komitesi'ni kurduğunda edindiği para toplama tecrübesiyle harekete geçen Vera, 1917 baharında sadece iki ay içinde iki milyon ruble toplamıştı.²¹ Geçici Hükümet'in yeni Adalet Bakanı Aleksan-

18 Ibid., 5: 446.

19 1920'ler boyunca Devrim Müzesi, Rus devrimci hareketinin zengin tarihinin canlı kaldığı bir mekân oldu. Vera müzenin sadece kuruluşuna önyak olmakla kalmamış, projenin devamında da müzeye büyük ilgi göstermiş, binayı sık sık gezmiş ve müzenin idaresiyle ilgili çok değerli tavsiyelerde bulunmuştu. "Nezabyvaetaia Vstrecha", RGALI, fond 2223, opis' 2, delo 295; Emma Goldman, My Disillusionment in Russia (New York: Thomas Y. Crowell, 1970), s. 57; Emma Goldman Living My Life (New York: Dover Publications, 1970), C. 2, s. 861 [Hayatımı Yaarken, çev: Meril Eyüboğlu, Metis Yayıncılık, 2012].

20 "Vera N. Figner'in Devlet Sanatlar ve Bilimler Akademisi'ne başvurusu", RGALI, fond 940, opis' 10, delo 649, l. 3; V. Figner, "Avtobiografii Very Nikolaevny Figner", Deiateli SSSR içinde, s. 478.

21 V. Figner, "Avtobiografii Very Nikolaevny Figner", Deiateli SSSR içinde, s. 478.

der Kerensky de Vera'ya bu konuda tüm desteğini sunmuştu. Yakında Geçici Hükümet'in son başbakanı olacak Sosyalist Devrimciler mensubu Kerensky, sahip olduğu konumun avantajıyla çalışma arkadaşlarına, özgürlüklerine yeni kavuşmuş bu siyasi mahkûmlara yardım etmenin, önceliklerinin başında geldiğini söylüyordu.²² Özgürlüğün sunduğu imkânlardan ve yurtlarına özgürlük getirmek için gözü kapalı fedakârlıklarda bulunulmuş olmasından etkilenen Ruslar, yaşadıkları maddi zorlukları bir kenara bırakıp serbest kalmış bu siyasi mahpusların koşullarını iyileştirmek adına yardımda bulunmaktan kaçınmayacaktı.

Vera'ya göre devrimin gerçekleştirebileceği belki de en önemli şey, Rus halkının kültürel olgunluk düzeyinin yükseltilmesiydi. Kendi kuşağı on dokuzuncu yüzyılın sonlarında kitleleri eğitmek için yola koyulduğunda karşısında halkın kuşkusunu, devletin ise tacizini bulmuştu. Fakat 1917'de Geçici Hükümet, hakiki ilerlemenin aydınlanmış bir nüfusla mümkün olabileceği ve "yeni demokratik kitlelere yüksek kültür aktarmak için çalışmak gerektiği" şeklindeki eski halkçı görüşü devam ettiriyordu.²³ Resmî politikanın kendi öncelikleriyle örtüştüğünü gören Vera, Rus halkının kültürel gelişimini hızlandırmak üzere pek çok proje hazırladı. Bu amaçla 1917'deki ilk Rus Devrimi'nden birkaç ay sonra büyük bir kitap toplama kampanyası başlatarak, kendi memleketi olan Kazan'da bir kütüphane ve bir *Narodniy Dom*, yani Halkevi kurmaya koyuldu.²⁴

Vera 1917 baharında farklı kesimlerden siyasi aktivistlerle bir araya gelmiş ancak herhangi bir partiye katılma konusunda ayak diremişti. Evno Azef ile Sergei Degaev'den gördüğü

22 İmzasız haber özetleri için bkz. *International Women Suffrage News* (8/11), 1 Mayıs 1917, s. 119.

23 Daniel T. Orlovsky, "The Provisional Government and its Cultural Work", *Bolshevik Culture: Experiment and Order in the Russian Revolution*, Ed.: Abbott Gleason, Peter Kenez; Richard Stites, *Bolshevik Culture* (Bloomington: Indiana University Press, 1985), s. 51.

24 *Narodniy Dom*, işçi sınıfının yararına olmak üzere kurulmuş kültür ve eğitim merkezleriydi. Vera Figner'den Natasha Petrovna Kuprianova'ya gönderilmiş 3 Eylül 1917 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 231, l. 112; V. Figner, "Avtobiografi Very Nikolaevny Figner", *Deiateli SSSR içinde*, s. 478.

ihamet ve aldatmanın resmi bir parti mensubiyetinin olumsuz sonuçlarını temsil ettiğine inanıyordu. Bunun yanında radikal yeraltında ve çarlık hapishanelerinde mayalanan yoldaşlık duyguları devrimci doktrin ve hiziplerdeki farklılıklara ağır basıyor, kişisel olarak parti üyeliğini onun açısından önemsiz hâle getiriyordu. Ne var ki Vera'nın yeşertmeye çalıştığı devrimci yoldaşlık anlayışının, 1917 yazı itibarıyla gerçekleşmesi çok zor görünüyordu. Şubat Devrimi ertesinde Petrograd'da yaşanan coşkuya rağmen eski düzenin yıkılması, hükümetin süregiden krizlere hangi önlemlerle karşılık vermesi gerektiği hususunda uzlaşıdan ziyade ihtilaf yaratmıştı. Geçici Hükümet, Romanovlar'dan hemen sonraki bu dönemde resmi olarak idareyi elinde tutan organ gibi duruyordu fakat sahadaki etkisini daha çok İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyetleri'ne, bilhassa da Petrograd Sovyeti'ne borçluydu. Şubat Devrimi'nin ilk günlerinde kurulan Petrograd Sovyeti, asker ve işçilerin yanı sıra sosyalist entelektüel ve aktivistlerden müteşekkildi. Ülkenin her tarafında, şehirlerde ve garnizonlarda hızla benzer örgütler kuruldu. Emekçi sınıfa sadakati ön plana çıkaran Sovyetler kısa zamanda Geçici Hükümet'e denk bir ağırlığa erişti.

Geçici Hükümet ile Petrograd Sovyeti her gün Tauride Sarayı'nda bir araya gelse de, işin doğrusu ikisi de iş birliğine yanaşmıyordu. İki grupta da görev yapan Aleksander Kerensky gibi daha ılımlı birkaç sosyalist haricinde, Petrograd Sovyeti Yürütme Komitesi üyeleri Geçici Hükümet'e kuşkuyla yaklaşıyor, onu burjuvazinin maşası olarak görüyordu. Sonuç itibarıyla bu ikili iktidar durumu, her iki grubun da ülkenin etkili bir şekilde yönetilmesi için tutarlı ve uyumlu adımlar atmasına engel oluyordu.

Petrograd'daki siyasi manzara Mayıs 1917'de yeni bir temsilci örgüt varlık kazandığında daha da karmaşık hâle geldi. *Den'* (Gün) Gazetesi, Köylü Temsilcileri Sovyetleri'nde köylü menfaatlerini savunmak üzere yapılan temsilci seçimleriyle ilgili olarak şöyle diyordu: "Gözlerimizin önünde yeni ve güçlü bir devrimci kuvvetler örgütü doğuyor."²⁵ Ne var ki Köylü

25 Robert Paul Browder ve Aleksander F. Kerensky (Ed.), *The Russian Provisional Government, 1917: Documents* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1961), s. 1286.

Temsilcileri Sovyetleri ne mevcut güç kanallarına müdahale etmek için bir çaba ortaya koymuş ne de yeni bir devrimci gündem belirlemişti. Bunun yerine Köylü Temsilcileri Sovyetleri Kongresi'nin ilk genel kurul toplantısında delegeler öncelikli olarak ülkedeki bireylerin ve halkların özgürlüğünü ve kendi kaderlerini tayin imkânını desteklemeyi ve köylüleri, federal Kurucu Meclis'in toplanır toplanmaz demokratik bir cumhuriyet inşa etmesinde ısrarcı olmaya zorlamayı kararlaştırdı.²⁶ Menşevikler, Bolşevikler ve Sosyalist Devrimciler İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyetleri'nin siyasi tanımlı kadrolarını doldururken, Köylü Temsilcileri Sovyetleri'nde Sosyalist Devrimciler ağırlıktaydı. Seçilen Sosyalist Devrimci isimler arasında Aleksander Kerenksy ile devrimin büyükannesi olarak anılan Ekaterina Breshko-Breshkovskaya da bulunuyordu. Vera artık Sosyalist Devrimciler mensubu olmamasına rağmen köylüler onu kendi gruplarıyla ilişkilendirmeye devam etti. Sonuç itibarıyla Vera bu örgütteki en yüksek yedinci oyu aldı.

Radikal yazar Maksim Gorki, anarşist prens Peter Kropotkin ve Bolşevik Vladimir Lenin'i geride bırakmıştı.²⁷ Vera burada Sosyalist Devrimcilerden önemli isimlerle birlikte görev yapmasına rağmen partili olmama konumunu muhafaza etti. Kendisini sınırlayacak siyasi kimliklerden uzak duruyor, temsil ettiği mirasla birlikte bir bütün olarak devrimci harekete ait olduğu düşüncesine sahip çıkıyordu.²⁸ "Rus Devriminin Eski Muhafızları"nın hayatta kalanlarından biri olarak²⁹ Vera kayda değer bir güç ve şöhrete sahipti. Hayatlarını radikal ülkü uğruna tehlikeye atmış efsanevi devrimci Rus kadınlar grubunun istisnai mensubuydu. Nitekim Batılı feminist basın Vera'nın Köylü Temsilcileri Sovyetleri Kongresi'ne seçilmesine atıf yaparken, onun Rusya'da eşsiz bir itibara sahip olduğunu yazmıştı. Bir yazara göre;

²⁶ Ibid., s. 1288.

²⁷ "M. Kerensky at Odessa", Times (Londra), 4 Haziran 1917, s. 8.

²⁸ Ia. V. Leont'ev ve K. S. Iur'ev, "Nezapechatlennyy trud: Iz arkhiva V. N. Figner", Zven'ia 2 (1992), s. 425.

²⁹ Ekaterina Breshko-Breshkovskaya, *The Little Grandmother of the Russian Revolution: Reminiscences and Letters of Catherine Breshkovsky*, Ed.: Alice Stone Blackwell (Westport, Conn.: Hyperion Press, 1973), s. 317.

büyük toplumsal ve siyasi hareketleri bir bütün olarak hatırlayabilmek için anmamız gereken isimler Sophia Perovskaya, Vera Zasulich, Vera Figner, Maria Spiridonova ve Katherine Breshovskaya'dır. Bu kadınlar kendi hayatlarını tümüyle bir kenara bırakarak Çarlık rejiminin öfkeli kurbanlarının bir kısmının intikamını alabilmiş, diğerlerinin intikamını almak için de büyük uğraş göstermiştir.³⁰

Söztün kısası başkentteki devrimci siyasetin kafa karıştırıcı ağını çözebilecek kabiliyete pek de sahip olmayan köylüler, Vera'nın yıllarca kendileri için yaptığı hizmeti ve fedakârlığı, menfaatlerini temsil edeceğinin teminatı olarak görerek tercihlerini Vera'dan yana kullanmışlardı

Köylülerin Vera'yı kendilerini temsil etmesi için seçtiği günlerde, devrimin kazanımları hiç de güvence altına alınmış gibi durmuyordu. Şubat ayındaki protestoları tetikleyen ve otokrasinin yıkılmasına yol açan ekonomik ve askeri krizler çözüme kavuşturulmamıştı. Rusya'nın hangi yolda gideceği belirsizdi. Geçici Hükümet, Rusya'nın I. Dünya Savaşı'ndaki aktif rolünün devamından yana olan askeri kanadın baskısıyla en azından sonbahara kadar Kurucu Meclis'i toplamamaya kararlıydı.³¹ Rus halkı medeni ve siyasi haklarını kullanabiliyor olmaktan memnundu fakat gündelik hayatın ve geçim derdinin gerçeklikleri değişmemişti.

Bu süregiden sorunların büyüklüğü ile Vera'nın son aylarda tutturduğu o yoğun tempo çok geçmeden ağır bir yük teşkil etmeye başladı. Yorulmuş ve bunalmış hâldeydi. Temmuz ayında, yani altmış beşinci doğum gününden hemen sonra başkentten siyasi gerginliklerinden kaçarak iki buçuk aylığına Finlandiya'ya gitti.³² Finlandiya'ya gitmesinden kısa süre sonra, Temmuz Günleri adıyla anılan olaylar Rusya'daki çalkantıların devrimden sonra da devam edeceğini gösterdi ona. Devam eden ekonomik dalgalanmalar ile bitmeyen askeri ça-

30 J. B. Ohsol, "Concerning Women Suffrage in Russia", *Women's Journal* 1, S. 1 (1917), s. 17.

31 Vera, Rusya'nın savaşın sonuna dek içinde kalması gerektiğini düşünüyordu.

32 Vera Figner'in Natasha Petrovna Kuprianova'ya gönderdiği 3 Eylül 1917 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 231, l. 112.

tışmalardan, çarın eski tebaasından gittikçe daha fazla insan hoşnutsuzluk sergiliyordu. Bir grup radikal işçi ve denizci ile Bolşevik Parti mensubu, artık gücü devralma vaktinin geldiğine inanıyordu. Vladimir Lenin'in algıladığı ve ifade ettiği şekliyle Bolşevik ideoloji, siyasi kontrolün güç vasıtasıyla ele geçirilebilmesi için proletaryanın öncülüğüne yani Bolşevik Parti'ye ihtiyaç duyulduğu önermesi üzerine kurulmuş olmasına rağmen Lenin, bu zamanda yapılacak ayaklanmayı desteklemiyordu zira şartların henüz olgunlaşmadığını düşünüyordu. Nitekim sezgilerinde haklı çıkacaktı. Üç gün süren mücadelenin sonunda Geçici Hükümet ayaklanmayı bastırmuş ve sindirmişti. Lenin Finlandiya'ya kaçarak yakalanmaktan kurtulsa da pek çok parti üyesi darbe teşebbüsündeki rolleri veya teşebbüse katılma şüphesiyle hapse atılacaktı.

Devrimdeki çatlakların her geçen gün derinleşmesi Vera'nın devrimi çok hızlı ve kolay bulmasını hakiki bir öngörü seviyesine çıkarıyordu. Temmuz ayındaki ayaklanmayı duyan Vera, ülkesindeki aşikâr devrimci dayanışma eksikliği nedeniyle hüzne kapılarak bu durumun gelecek açısından ne ifade ettiği hususunda endişe duymaya başladı. Nikolay Figner'in gönderdiği bir mektup, onun huzursuzluğunu göstermektedir. Şöyle yazmıştır Nikolay: "Bütün bu kargaşa yüzünden nasıl acı çektiğini tahmin edebiliyorum!!?! ... Sağlığına dikkat et carum. Tanrı'dan dileğim, sana bu zor zamanlarda güç ve sabır vermesi."³³ Vera Finlandiya'dan ağustos sonunda döndüğünde durum daha da kötüleşmiş görünüyordu. Geçici Hükümet defalarca yeniden biçimlendirilmiş olmasına rağmen gittikçe anarşiye yaklaşan bir durum Rusya'ya hâkim oluyordu. İşçiler çalışmıyor, çiftçiler tarımla uğraşmıyor, trenler işlemiyor, askerler savaşmıyordu. Dönemin başbakanı Aleksander Kerensky'nin daha sonra söyleyeceği gibi, II. Nicholas eski tebaasına "korkunç bir savaş, gıda kıtlığı, felç olmuş bir ulaştırma sistemi, boş bir hazine ve memnuniyetsizliği öfkeye dönüşmüş ve anarşik dağılmaya doğru giden bir nüfus" miras bırakmıştı.³⁴

33 N. N. Figner, *Vospominaniia, Pis'ma, Materialy*, s. 148.

34 W. Bruce Lincoln, *Red Victory: A History of the Russian Civil War, 1918-1921* (New York: Da Capo Press, 1989), s. 38.

Petrograd kaynıyordu. Askerler cephedeki mevzileri kitleler halinde terk ediyordu. Ukraynalılar ve diğer milliyetçi liderler özerklik çıkışı yapıyor, köylüler ise ayırım gözetmeden topraklara el koyuyordu. Fakat Geçici Hükümet, kendisine yönelik karşı devrim planları yaptığından şüphelendiği General Lavr G. Kornilov'u, belki de en büyük tehdit olarak algılıyordu. Kornilov'un amacının tam olarak ne olduğu hâlâ tartışmalıdır fakat Kerensky bu tehlikeye temmuzda hapsedilen Bolşevik-leri serbest bırakarak ve Kornilov'u ve ona bağlı kuvvetleri püskürtebilmek için sol kesimden farklı radikal güçlerle ittifak yaparak karşılık verdi. Kornilov'un isyanı başarısızlığı uğramışsa da Kerensky beklenmedik bir sonuçla başa çıkmak durumundaydı. Zira Kornilov tehlikesinin bertaraf edilmesindeki katkıları sayesinde Bolşevikler ciddi popülerite kazanmış, hem Petrograd hem de Moskova Sovyetleri'nde çoğunluğu ele geçirmişti.

Kornilov hadisesinin hemen akabinde Menşevikler ile Sosyalist Devrimcilerin isteği üzerine Kerensky ile Petrograd Sovyeti, hükümetin kontrolü ve otoriteyi yeniden tesis etmesi yönündeki umutsuz bir teşebbüsle Demokratik Devlet Konferansı'nı toplama konusunda anlaştı. Yaklaşık beş yüz kadın ve erkekten müteşekkil bu heyet, Kurucu Meclis seçilene dek Geçici Hükümet için bir danışma kurulu olarak çalışmakla görevlendirilmişti.³⁵ İsmi kısa süre sonra Cumhuriyet Konseyi olarak değiştirilen ve resmi olmamakla birlikte Duma olarak da anılan bu organın üyeleri arasında Köylü Temsilcileri Sovyetleri Kongresi mensupları da bulunuyordu. Nitekim Vera Figner de bunlardan biriydi.

Menşevik gazete *Den'* bu yeni organın karşılaştığı zorlukları "Rus Cumhuriyeti'nin Geçici Hükümeti, Rus Devriminin en zor anında işe başlıyor" diyerek tarif ederken hiç de haksız değildi.³⁶ Uğraşması gereken ekonomik ve askeri meselelerin yanında, Bolşeviklerin, Önparlamento'nun doğrudan varlığına yönelik saldırıları heyetin birleştirici bir organ olma ko-

35 Aleksander Rabinowitch, *The Bolsheviks Come to Power: The Revolution of 1917 in Petrograd* (New York: W. W. Norton, 1976), s. 164.

36 Browder ve Kerensky, *Russian Provisional Government*, s. 1721.

numunu karmaşıklılaştırıyordu. Cumhuriyet Konseyi'nin ilk delegeleri arasında elli üç Bolşevik vardı ama görev süreleri çok uzun sürmeyecekti. 7 Ekim günü Önarlamento'nun açılış töreni yapılmakta iken Bolşevik delegeler, "Mariynsky Sarayı'nın beyaz ve kırmızı renklerle bezeli görkemli salonu"nda yerlerini almıştı.³⁷ Önde gelen isimlerin "vatanseverlik dolu ve hukuk ve düzen arzusunu dile getiren" konuşmalarının ardından, Bolşevik hatip Leon Troçki söz istedi.³⁸ "Troçki kürsüye çıkarken Geçici Hükümet'i ve Önarlamento'yu karşı devrimci burjuvazinin maşası olmakla suçlamaya başladı."³⁹ Hemen ardından da Bolşevik delegeler salondan ayrıldı. Bolşevik bir yayın olan *Rabochii Put* (Emekçilerin Yolu) 7 Ekim tarihli nüshasında, Cumhuriyet Konseyi'nin "yönetimdeki Bonapartçı kliğin içtenlikle 'davet ettiği' kişilerden" oluştuğunu söylerken, Troçki'nin ithamlarını yankılamış oluyordu.⁴⁰

Bolşeviklerin yönelttiği suçlamalara rağmen Önarlamento toplanmaya ve Rus devlet politikaları hakkında görüş belirtmeye devam edecektir. Vera, Önarlamento'daki günlük sorumluluklarına ilaveten diğer kültürel ve sosyal projelere verdiği sözleri de tutmaya devam ediyordu. Serbest bırakılmış siyasi mahpuslar ile Devrim Müzesi için çalışmayı kesmemiş, memleketi Kazan'daki halk için gıda, para ve kitap toplamayı sürdürmüştü. Kız kardeşleri Lidia, Olga ve kuzeni Natasha ile birlikte çalışan Vera öyle çok yardım toplamıştı ki, Kazan'da çok kısa zamanda kütüphaneler ve kültür merkezleri kurabileceklerinden çok emindi.⁴¹ Ne var ki bu kültürel planlarını rayından çıkaracak ikinci bir devrimin yolda olduğunu bilmesi mümkün değildi.

25 Ekim 1917 günü Vera ile Cumhuriyet Konseyi'nin diğer üyeleri, her zaman olduğu gibi Mariynsky Sarayı'nda toplanmıştı. Siyasi haberler hakkında konuşarak yeni oturumun başlamasını bekliyorlardı ki bina radikal askerler ve denizciler

37 Rabinowitch, *Bolsheviks Come to Power*, s. 201.

38 Ibid.

39 Ibid.

40 Browder ve Kerensky, *Russian Provisional Government*, s. 1723.

41 Vera Figner'in Natasha Petrovna Kuprianova'ya gönderdiği 3 Eylül 1917 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 231, l. 112.

tarafından basıldı.⁴² Askeri devrim komutanı binarın "bir an önce" boşaltılmasını emretti.⁴³ Bolşeviklerin meşru amaçlara sahip barışçıl bir toplantıyı güç kullanarak dağıtmak istemesiyle dehşete düşen Vera, grubun "azınlıktaki, binadan çıkma-yönlünde oy kullanan ve güç kullanılarak dışarı çıkarılan üyeleri" arasındaydı.⁴⁴ Vera ile Önparlamento'nun diğer üyelerinin protestolarına aldırış etmeyen Bolşevik muhafızlar, ona ve diğer delegelere eşlik ederek hepsini binadan çıkardı. Vera bir anda kendisini, Romanovlar sonrası Rusyası'nda hiç de beklemediği bir durumda bulmuştu. İlk kez başka bir devrimci grubun kendisine hürmetle değil sahip olduğu itibarı elinden almak üzere geldiğini görüyordu. Sarsılmış, kahrolmuştu. Bolşeviklerin kendisini ve Önparlamento üyesi arkadaşlarını zorla bina dışına çıkarmasını "onur kırıcı" addediyordu.⁴⁵

Bolşevikler Geçici Hükümet'i hızla devirerek yeni bir Sovyet Hükümetini ilan etmiş, Mariynsky Sarayı'ndaki sahne Petrograd'ın pek çok resmi binasında tekrarlanmıştı. Şubat ayında Rus halkının otokrasiyi alaşağı etmesi sadece bir hafta sürmüştü, ekimde Lenin'in bir firariden lidere dönüşmesi ise saatlerle ölçülecekti.

Vera Ekim Devrimi'nin ve Önparlamento'nun dağıtılması akabinde yaşadığı şokla hiçbir şey yapamaz hâle gelmişti. Aralık başında kardeşi Lidia'ya, 1917'deki bu ikinci devrim sonrasında neler hissettiğini yazacaktır: "25 Ekim'den sonra çok sıkıntılıydım ... bir umutsuzluk hâli içinde yataktan dışarı çıkmadım. Hiçbir yere gidesim de yoktu ... bu akıl almaz kargaşaya sınırlarımın tahammül etmesi mümkün olmadığından evde kalmanın daha iyi olacağını düşündüm."⁴⁶ Ne var ki zaman geçtikçe kendini mahkûm ettiği bu yalıtılmışlık hâlinde çık-

42 Rabinowitch, *Bolsheviks Come to Power*, s. 276.

43 Ibid.

44 V. Figner, "Avtobiografii Very Nikolaevny Figner", *Deiateli SSSR içinde*, s. 479. Aleksander Rabinowitch "Önparlamento'nun yönlendirici konumdaki üyeleri[nin] ... Askeri Devrim Komitesi'nin saldırısını hızla protesto etme kararı aldı[ğini] fakat saldırıya direnmek için hiçbir şey yapmadı[ğini]" aktarır. Bkz. See Rabinowitch, *Bolsheviks Come to Power*, s. 276.

45 V. Figner, "Avtobiografii Very Nikolaevny Figner", *Deiateli SSSR içinde*, s. 479.

46 Vera Figner'in Lidia Nikolayevna Stakheviç'e gönderdiği 8 Aralık 1917 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 246, l. 17.

cak ve Bolşevik İhtilali'nin büyüklüğünü ve tarihî önemini anlamaya başlayacaktır. Yine aralık başlarında Lidia'ya "şubatta, martta ve takip eden sekiz ayda devrim filan yoktu ortada. Asıl devrim şimdi başlıyor" diye yazacaktır.⁴⁷

Hercümerçle geçen o bir yıldaki olayları daha dikkatle değerlendiren Vera izlediği yöntemleri çok sindiremese de Lenin'in siyasi kontrole dair temel kabulünün daha güvenli olduğu sonucuna vardı.⁴⁸ Kız kardeşine yazdığı bir mektupta görüş değişikliğini şu şekilde gerekçelendirmeye çalıştı: Devrimin amacı kitleler için daha iyi bir geleceği güvence altına almaktır, oysa Geçici Hükümet bu konuda hiç de başarılı olamamıştı.⁴⁹ Şubat Devrimi için çok büyük bir bedel ödenmiş değildi, maddi kazanımlar da aynı ölçüde düşüktü. Köylü Temsilcileri Sovyetleri Kongresi üyesi olarak Vera Rus halkının istediği ve ihtiyaç duyduğu yegâne şeyin toprak olduğunu görmüştü. Kongreye sunulan bir öneride köylüler toprağın, "onu kendi emeğiyle işlemek isteyen (cinsiyet ayrımı olmaksızın) bütün Rus vatandaşları tarafından kullanılabilmesi" çağrısında bulunmuştu.⁵⁰ Yönetimi ele geçirdiği günün ertesinde Lenin ve Bolşevikler toprağın köylülere devredilmesini karara bağlayarak köylülerin bu talebini hayata geçirmiş oluyordu. Kısacası her ne kadar yöntemlerde anlaşılamamış olsalar da Vera Lenin'in partisnin ülkeyi ileriye götüreceğini kabulleniyordu.

Bir yasama sağanağıyla Lenin ve Bolşevikler siyasi, sosyal ve ekonomik düzeni hızla değiştirmeye başlamıştı. Yeni devlet toprağı köylüye devretmiş, devlet teşebbüsleri ile bankaları millileştirmiş, fabrikaları işçilerin denetimine vermiş, hem erkek ve kadınların hem de farklı etnik grup ve milliyetlerin eşitliğini ilan etmiş, nihayet Rusya'nın I. Dünya Savaşı'ndaki düşmanlarıyla barış görüşmelerine başlama niyetini dile getirmişti.⁵¹ Geçici Hükümet aylar boyunca pratik açıdan hiçbir

47 Ibid.

48 Ibid.

49 Ibid.

50 William Chamberlin, *Russian Revolution: 1917-1921* (New York: Grosset and Dunlap, 1965), C. 1, s. 248.

51 Ronald Grigor Suny, *The Soviet Experiment: Russia, the USSR, and the Successor States* (New York: Oxford University Press, 1998), s. 52-72.

adım atamamış olmasına karşın Sovyetler'in hızlı ve ciddi faaliyetlerde bulunmuş olması, hayatlarını Rusya'da radikal bir değişim yaratmaya adanmış Vera gibi pek çok insanda iyimserlik yaratmıştı. Bolşeviklerin, ellerinde bulundurdıkları gücün yerine geçmek üzere Kurucu Meclis'in kısa sürede toplanacağını ilan etmesi ise söz konusu umutları pekiştirecektir. Oylar sayılıp da Sosyalist Devrimcilerin Bolşeviklerden ciddi oranda fazla oy aldığı görülmüşünden sonra bile umutlu hava devam etti. Vera, Sosyalist Devrimcilerin önerdiği aday listesinden Kurucu Meclis'e vekil seçilmişti.⁵² Fakat yakında Sovyetler Birliği olarak anılacak devletin vatandaşları, Rusya'da umutların sık sık ve kolayca boşa çıkabileceğini görecekti.

Kurucu Meclis 1918'de Ocak başında toplanmış olsa da Sovyet otoritesini kabul etmeyi reddetmesi akıbetini belirleyen karar olmuştur. Kurucu Meclis'in dört yüz üyesinin Rusya'nın geleceği üzerinde düşünmesi ve tartışması bir gün sürmüştü. Bolşevikler ile diğer rakip siyasi partiler arasındaki gerginliğin had safhaya çıktığı ilk oturumun ardından, hem Bolşevikler hem de -Geçici Hükümet'in otoritesini reddeden, 1917'de Bolşeviklerle hareket eden, 1918 başından itibaren de Lenin'in hükümetinde yer alan Sosyalist Devrimci Parti içinden bir hizip olan- Sol Sosyalist Devrimciler meclisten çekildi.⁵³ Meclisi terk etme kararlarını savunmak üzere Feodor Raskolnikov 6 Ocak sabahının erken saatlerinde Lenin adına bir açıklama yaptı. Bolşevik sözcü, merak ve endişenin hâkim olduğu salona karşı, Kurucu Meclis'i burjuvazinin hedefleriyle ve Rus emekçilerinin sömürülmesiyle ilişkilendirdi. Şöyle devam etti Raskolnikov: "Halk düşmanlarının işlediği suçları bir an olsun bile saklamak istemeyiz. Biz [Bolşevikler] ilk ve son kez Kurucu Meclis'in karşı devrimci parçasına karşı Sovyet iktidarının nasıl bir politika izleyeceğine karar vermesi için bu Kurucu Meclis'ten çekildiğimizi ilan ediyoruz."⁵⁴ Sol Sosyalist

52 Kurucu Meclis'e seçilen on kadınla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Rochelle Goldberg Ruthchild, *Equality and Revolution: Women's Rights in the Russian Empire, 1905-1917* (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2010), s. 235.

53 Lincoln, *Red Victory*, s. 121-22.

54 Aktaran: Aleksander Rabinowitch, *The Bolsheviks in Power: The First Year of Soviet Rule in Petrograd* (Bloomington: Indiana University Press, 2007), s. 122.

Devrimcilerin Bolşevikleri takip etmesiyle Kurucu Meclis'in de sonu gelmiş oluyordu. Geride kalan delegeler birkaç saat daha toplantıya devam etse de ertesi gün görüşmelere katılmak üzere binaya geldiklerinde, karşılarında içeri girmelerine izin vermeyen Bolşevik muhafızları bulacaklardı. Bolşevik yönetimi, Bolşeviklerin ve Sol Sosyalist Devrimcilerin yokluğunda, Kurucu Meclis'in "Sovyet iktidarını bir karşı devrimle alaşağı edebilmek için kullanılan sis perdesinden başka bir şey olmayacağını" söyleyerek, demokratik usullerle seçilmiş bu organın dağıtıldığını ilan etmişti.⁵⁵

Bu organı daha önce alenen desteklemiş olan Bolşeviklerin, akabinde Kurucu Meclis'i dağıtmış olması, lider adına açık bir samimiyetsizlik ifadesi olarak okundu ve partinin dışında kalmakla birlikte hâlâ ülkeyi dönüştürme umudu taşıyan Ruslar arasında moral bozukluğuna yol açtı. Vera olayların gidişatından huzursuzluk duyanlar arasındaydı.⁵⁶ Seçilmiş bir üye olarak Kurucu Meclis'in dağıtılmasını yeni bir şahsi hakaret olarak görmenin yanında, bu durumun teorik düzeyde de devrimci ihanetle eş anlamlı olduğunu düşünüyor, Degaev ile Azef'in ihanetlerinin acı verici hatıraları canlanıyordu.⁵⁷ Vera bu şartlar altında gittikçe artan hayal kırıklığına ve ülkesinin geleceği için duyduğu kaygıya rağmen karşılıklı bir itham sürecine girmekten kaçındı. Altmış beş yaşındaydı, ciddi sağlık sorunları vardı, farklı siyasi partilerin dinamiklerinden pek haberdar değildi ve silahlı Bolşeviklere karşı -sadece sözlü veya göstermelik bile olsa- açık bir saldırıya öncülük edecek güçten yoksundu. Yıllardır ilk defa kendini koruma arzusuyla sessiz kalıyordu. Korktuğu şey hapse tıkmak değil, eli kolu bağlı şekilde sessizliğe mahkûm edilmektir. Lenin'in, Kurucu Meclis'i bu kadar kolay dağıtmasına ve Rus halkının bu gelişmeye "ciddi bir kayıtsızlıkla" karşılık vermesine tanık olmuştu.⁵⁸ Bu-

55 Ibid., s. 125.

56 V. Figner, "Avtobiografii Very Nikolaevny Figner", Deiateli SSSR içinde, s. 479.

57 Ibid.

58 Rabinowitch, *Bolsheviks in Power*, s. 127. Oliver Radkey'in belirttiği üzere, "Demokratik partiler bu despotik tutumundan dolayı [Lenin'i] kınamıştı kınamasına ama sonrasında, Rus halkının o çok arzu edilen hedeflerini gerçekleştirmesi için artık gerekli görmediği bir kurumu savunmaya pek de meyilememişlerdi." Bkz. Oliver H. Radkey, *Russia Goes to the Polls: The Election to the All-Russian Constitu-*

nun anlamı şuydu: Eğer bir tür toplumsal varoluş arzusunda ise yönünü Bolşeviklerin ve Sovyet Devletinin çizdiği sınırlar içerisinde tayin etmek durumundaydı.

1918 başlarında bu sınırlar pek belirli değildi; hatta Sovyet yönetiminin ilk on yılında bile sınırların belirgin hâle gelemediğini söylemek mümkündür. Lenin'in, Bolşevik kitlenin dışında kalanlara hızla karşı devrimci etiketini yapıştırmasıyla, parti üyesi olmayı reddeden veya üyeliğe kabul edilmeyenlerin önünde riskli ve belirsiz bir patika belirmişti. Partili olmayan isimlerden oluşan bu küçük grup, çok geçmeden apolitik toplumsal aktivizmden çok farklı olmayan bu durumu sürdürmek istiyorlarsa esnek, siyasi zekâyâ sahip ve hatta bazen kurnaz olmaları gerektiğini fark etti.

Komünist olmayanların toplumdaki kamusal rollerini muhafaza edebilmeleri için hayati öneme sahip olan şey, siyasi rollerden vazgeçerek sadece toplumsal ve kültürel çalışmalara yoğunlaşma gerekliliği idi. Vera, siyasi çekişmelerden uzak durduğu ve kendi insani ve kültürel hedeflerine yoğunlaştığı için nispeten resmî tacizlerden azade kalabilmişti. Her türden siyasi mensubiyeti reddettiğinden, hükümet dışı ve partisiz şekilde çalışarak tatmin olmanın peşine düştü. Batı Avrupa sürgününde başladığı işleri devam ettirirken, ilk başta, Bolşevik Partisi mensubu olmayanların yürüttüğü çalışmaların yasaklanabileceğine inanması için hiçbir neden bulunmuyordu. O da kültürel ve edebî faaliyetlerini sürdürdü ve Devrim Müzesi ile Serbest Kalmış Siyasi Mahpus ve Sürgünlere Yardım Komitesi'ndeki faaliyetleri yeniden üstlendi.⁵⁹ Komite, yeni kurulmakta olan Sovyet Devletinin tanıdığı bir kurum hâline gelmişti.⁶⁰

30 Ocak 1918'de, siyasi gerginliğin arttığı bir dönemde Vera, adalet komiserine, Moskova Siyasi Kızıl Haçı'nın kurulmasına izin vermesini talep eden yazılı bir istekte bulundu (metni yazan ve imzalayan kendisiydi).⁶¹ On sekiz sayfalık dilekçede

ent Assembly, 1917 (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1990), s. 4.

59 Vera Figner'in kuzeni L. P. Kuprianova'ya gönderdiği 6 Aralık 1917 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 195.

60 A. D. Protopopov, "Predsmertnaia zapiska s predisloviem P. R. Russia", Golos Minuvshago Na Chuznoi Storone 2, S. 15 (1926), s. 167.

61 Komünist Parti ve Sovyet Devleti Arşivleri, Mikrofilm Koleksiyonu, Hoover Ens-

ana hatlarıyla, köklerini çarlık döneminin baskıcı rejiminden alan fakat ilk dönem Sovyet siyasi baskısının verimli topraklarında yeşeren bu yeni örgütün amaç, yöntem ve araçlarını anlattı. Vera'nın tarif ettiği şekliyle örgüt, parti mensubiyetine bakmaksızın mahpuslara maddi ve manevi destekte bulunacaktı. Yardım sunulacak olanlar, siyasi suçlar nedeniyle hapsedilmiş Rus vatandaşları ile yabancılardı. Örgütün yardım hedeflerini belirleyen, Vera'nın bizzat kendi uzun süreli mahpusluğu olmuştu. Dolayısıyla Moskova Siyasi Kızıl Haçı, mahpusların ihtiyaçlarını yardım paketleriyle karşılamaya ilaveten, siyasi mahkûmları entelektüel açıdan meşgul edecek ve kültürel açıdan zenginleştirecek faaliyetler de gerçekleştirme arzusundaydı. Vera grubun mahpus erkek ve kadınlara kitap, dergi ve gazete sağlayacağını, konserler, konferanslar ve edebiyat geceleri düzenleyeceğini de belirtti. Herhangi bir partiyle ilişkisi olmayan bu insancıl örgütün bir başka hedefi de siyasi mahpusların ailelerine yardım etmek ve mahpuslar ile aileler arasında buluşmalar ayarlamaktı.

Vera'yı kendine çeken bir iş daha bulunuyordu. Avrupa'da yaşarken hatıratını kaleme almada oldukça önemli mesafe kat etmişti. Çocukluğu, eğitimi ve Shlisselburg Kalesi'nde geçirdiği yıllar hakkında bol miktarda yazmıştı. Ne var ki Halkın İradesi'nin terör eylemlerine dâhil oluşunu anlatmaktan uzak durmuştu. Her şeyden önce 1879'da siyasi şiddetin kullanılmasına kendisini adanmasına neden olan kanaati yeniden dile getiremiyordu. Yoldaşlığın, tehlikenin ve fedakârlığın o baş döndürücü telaşından, liberal toplumun zımni onayı ile şimdiki Vera arasında çok uzun yıllar vardı. Artık daha yaşlı ve daha aklı başındaydı. Halkın İradesi'nin eylemlerinin trajik sonuçlarını biliyordu. Ne Vera ne de edebi hüneri hayatının o şiddet dolu aşamasındaki saik, karar ve eylemleri hakkıyla gerekçelendirebilirdi.

Yeni başlayan dünya savaşının tam da ortasında, hatıratına dair müsveddeleri korumak için uğraşmış fakat Rusya'ya dönüşünün ardından onları geri almada zorlanmıştı. İronik şekilde, o yıllar önce yazdığı bölümleri elde etmeye çalışırken,

hatıratından tam da onu daha önce engellemiş olan kısımlar ete kemiğe bürünüyordu. Devrimin ertesinde yeni hükümet, 1883'te tutuklanmasını takiben kaleme aldığı ifade tutanağına ulaşmasına izin vermişti.⁶² Devlete ve temsilcilerine karşı şiddet araçlarını kullanmayı benimseme kararını henüz muhafaza ettiği bir dönemde yazılmış ifade, araya giren yıllarda yeniden yaratamadığı idealizm ile samimiyeti dile getiriyordu. Vera da 1883 itirafnamesini, siyasi şiddete dâhil oluşuyla ilgili bölümlerin temeline koydu. Böylece, artık ihtiyarlanmış teröristin hayatının ahlaki açıdan karmaşık niteliğe sahip olduğu bu döneminin, daha fazla soruşturulmasına gerek olmayacaktı.

Vera, Bolşeviklerin hayata geçirdiği siyasi ve ekonomik devrimlerle birlikte Rus halkında bunlara mukabil kültürel bir dönüşüm de gerçekleşeceğini umut etmişti. Esasında, kitlelerin eğitilmesinin ve aydınlatılmasının, hakiki bir sosyalist devrimin çiçeklenerek gelişmesi için merkezi öneme sahip olduğuna inanıyordu. Vera bu düşünceleriyle halkçı köklerine sadakatini muhafaza ediyordu. Fakat Lenin'in partisinin gücü ele geçirmesinin üzerinden aylar geçmesine rağmen, Rus halkının büyük kısmı hâlâ cehalet ve gericilik batağında idi, zira Bolşevikler halkın dikkatini ülkenin ekonomik istikrarına, dünya savaşına dâhil olmaya ve siyasi hasımlarıyla olan çatışmalarına yöneltmişti. Bu şartlar altında ülkenin siyasi ve edebi açıdan önemli isimleri, birikimlerini Rusya'nın sosyalist dönüşümüne sunma kararlılığıyla Rusya'daki kültürel çürümeyi ıslah etmeye soyunacaktır. 1918 baharında Vera, Maksim Gorki, Herman Lopatin, Vera Zasulich, Georgiy Plekhanov, artık yaşlanmış sayılabilecek başka siyasi isimlerle birlikte "27 Şubat 1917, Kültür ve Özgürlük İçin Eğitim Derneği"ni kurdular. Derneğin ismi daha sonra "Kültür ve Özgürlük" olarak

62 Frederick Corney'in belirttiği üzere Bolşevikler yönetime geldikleri ilk yıllarda, kendilerine dair meşruiyet iddialarını pekiştirecek bir devrimci anlatı inşa etmek üzere yoğun bir çalışma yürütecekti. Bu çerçevede Ekim Devrimi tarihinin yazılması için pek çok Bolşevik arşiv malzemeleri teslim edilmiştir. Fakat Corney'in işaret ettiği gibi bu sınırlı miktarda mevcut arşiv malzemelerine "meşhur partili olmayan kişilerle partiye eksiksiz sadakat gösterenler de erişebilmişti". Görüldüğü kadarıyla Vera bu seçkin grup arasında addedilmişti. Bkz. Frederick C. Corney, *Telling October: Memory and the Making of the Bolshevik Revolution* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2004), s. 106.

kısaltıldıysa da⁶³ örgütün ilk Rus devrimini hatırlatan orijinal ismi, grubun, özgürlüğün hâkim olabilmesi için gerekli olan kültürel temellere hitap etmede Bolşevikleri başarısız bulduğunu göstermektedir. Derneğin başkan yardımcısı olan Vera, ilk toplantılarındaki kalabalığa hitap ederken, eski bir Jakoben sloganın aydınlanmacı ve barışçı versiyonunu kullanacaktır: "Ne kültür özgürlük olmadan ne de özgürlük kültür olmadan zenginleşebilir."⁶⁴ Vera, radikal sosyal, ekonomik ve siyasi dönüşümlerin yaşandığı böyle bir dönemde, devrimci Rusya'nın hedefine doğru yürürken sendelememesinin en iyi güvencesinin hem eğitilmiş hem de özgür bir halkın varlığı olduğunu düşünüyordu. Eğer bu gerçekleşirse Rus halkı, Rus entelijan-siyasının on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda sahip olduğu işleve benzer bir etki yaratacak, yani halk toplumsal ve siyasi düzenin ahlaki bekçisi olacaktı.

Bolşeviklerin üstesinden gelmesi gereken sorunların büyüklüğü düşünülüğünde Vera'nın kültürel aydınlanmanın yeni hükümetin politikalarının merkezinde yer alması yönündeki beklentisi hiç de gerçekçi değilmiş gibi görünür. Fakat Vera kültürün ve eğitimin yaygınlaşmasının devrimci gündemin en üst sırasında olması gerektiğine dair inancında çok samimiydi. Altına girdiği radikal yükümlülöklere rağmen kültürel anlayışı bakımından her zaman bir on dokuzuncu yüzyıl soylusu kalmaya devam etmiş olan Vera Kültür ve Özgürlük'ün devrime görgüsüz komünistlerin sahip olmadığı bazı hassasiyetleri katabileceğini düşünüyordu. Her ne kadar Rusya'nın eğitim ve kültür seviyesinin hızla gelişmesini istemesi hiç de gerçekçi değilse de bu isteği, Rusya'nın devrimci geleceğine dair uzun süredir sahip olduğu romantik görüşü yansıtmaktadır. Ne o ne de Halkın İradesi'ndeki arkadaşları, ortaya çıkmasını bekledikleri devrime dair gerçekçi bir anlayışa sahipti. Rusya'nın devrim sonrasındaki durumuna romantik bir gözle bakıyor, geleceğin dünyasında, herhangi bir baskının veya sömürünün olmadığı imtiyazlı çocukluklarının en iyi yönlerini görüyorlar-

63 Letopis zhizni i tvorchestva A.M. Gorkogo, vyp. 3 (Moskova: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1959), s. 68.

64 Wada Haruki, "Vera Figner in the Early Post-Revolutionary Period", Annals of the Institute of Social Science 25 (1983-1984): 45; Novaia Zhizn' (9 Nisah 1918), s. 4.

dı.

Vera'nın kültürel meselelere bu kadar fazla bağlanmış olmasının ardında hem halkçı geçmişi hem de imtiyazlı çocukluğu vardır. Gerçi devrim yılı olan 1917'den çok ama çok önce soyluluğun avantajlarını reddetmişti fakat Shlisselburg'dan tahliye edilişinin birkaç hafta sonrasında itibaren, ailesinin zenginliğinin ve bağlantılarının semerelerinden faydalanmaktaydı. Bir yandan Peter'in teklif ettiği kişisel mirası "sosyalist" ilkeleri nedeniyle reddetmiş⁶⁵, diğer yandan ise diğer zengin erkek kardeşlerin düzenli maddi yardımını kabul etmiş olmaktan dolayı hiç vicdan azabı çekmemişti. Kendisine en fazla yardımı dokunan kişi Nikolay'dı. Nikolay servetini, asıl itibarıyla meşhur bir opera sanatçı olması vesilesiyle elde etmişti. Bu arada, sosyalist devrimle birlikte Fignerler'in ekonomik durumu da değişmişti. Aileye ait mülk olan Nikiforovo, devrimden sonraki ilk yılda millileştirilmiş, büyük kısmı, mali sıkıntı çektiği zamanlarda Vera'ya destek olarak giden gelir kesilmişti. Gelişen olaylar neticesinde Nikolay Figner'in eski cömertlik eğilimleri de bozulmuştu. Mevcut güç ve imtiyaz hiyerarşilerini ortadan kaldırmak isteyen devrimci düzenle uyuşamayaçağını hissediyordu. Vera'ya göre Bolşevik Devrimi, "anlaşılabilir bir şekilde diğer kardeşlerden ziyade en çok Nikolay'a zor gelmişti çünkü yaşam tarzı ve kanaatleri geçmişe aitti".⁶⁶ Bolşeviklerin kişisel servetine verdiği zararlar dehşete düşen Nikolay Vera'ya yazdığı bir mektupta "ne mutlu devrimden önce ölenlere" diyecektir.⁶⁷

1918 baharı itibarıyla Petrograd tehlikeli ve soğuk bir şehirdi. Şehrin gıda kıtlığı, salgın hastalık ve ayrıca Alman ve Fin güçlerinin tehdidi altında olması nedeniyle Sovyet Hükümeti başkenti Moskova'ya taşıdı.⁶⁸ Petrograd'da gıda bulmak zordu fakat bol miktarda umutsuzluk ve suç vardı. Bruce Lincoln'un belirttiği üzere, "Ruslar devletlerinden, kiliselerinden ve bir-

65 V. Figner, *Posle Shlissel'burga*, s. 146.

66 Vera Figner'in Lidia Nikolayevna Stakheviç'e gönderdiği 8 Aralık 1917 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 246, l. 16.

67 Ibid., l. 16 ob.

68 O bahar Petrograd'ın içinde bulunduğu durumun en ayrıntılı aktarımı için bkz. Aleksander Rabinowitch, *Bolsheviks in Power*.

birlerinden aynı coşkuyla çalışıyorlardı".⁶⁹ İçinde bulunulan çaresizlik, suçu körüklüyordu. Gıdada yaşanan krize neden olan şey, çözülemeyen altyapı sorunları nedeniyle kırsal bölgelerden şehirlere gıda naklinde yaşanan sıkıntılardı. Fakat Bolşeviklerin barış anlaşması imzalamak için uğraştığı Alman birliklerinin, Rus İmparatorluğu'nun tarımsal açıdan en verimli topraklarının bir kısmını işgal etmesiyle durum daha da kötüleşmişti.⁷⁰ Hükümetin terk ettiği, fırıncı raflarının boşaldığı ve hammadde bulamayan fabrikaların kapanmasıyla işsizliğin had safhaya çıktığı Petrograd'ın sakinleri şehirden kaçmaya başlamıştı. Vera da bu katile içerisindeydi.

Vera ile Olga günlük elli-altmış gram ekmek ve yulafla idare ediyor⁷¹, koleranın şehre hâkim oluşunu endişeyle izliyordu. Vera bu şartlar altında, Moskova'ya gitmek üzere kardeşiyle birlikte 1918 Mayıs'ında Petrograd'dan ayrıldı. Ne var ki yeni başkentte de yeterli gıda tedarik etmek çok kolay değildi. Gittikçe daha da hassaslaşan sağlığını koruyabilmek için düzgün beslenmesi gereken Vera Moskova'ya yerleşmelerinin üzerinden henüz birkaç hafta geçmişti ki yine Olga'yla birlikte, bu sefer de Pskov eyaletindeki Velikie Luki şehrine gitti. Bu şehri özellikle seçmişti çünkü düzenli bir gıda sevkiyatının yapıldığı demiryolu üzerindeki önemli bir aktarma merkezi tam da buradaydı. Bunun yanında şehir daha önceki başkentlerden daha tenha olduğundan, temel ihtiyaçlara duyulan talebin Petrograd veya Moskova'dan daha az olduğu düşünülebilirdi. Nihayet bir de şu husus vardı: Vera'nın bu şehirde yaşayan ve kendisine mevcut bir destek ağundan faydalanabileceğini söyleyen tanıdıkları vardı. Bununla birlikte Velikie Luki, Vera'nın dertlerine umduğu kadar derman olmadı. Bir arkadaşına şöyle yazmıştı: "Burada durum kötü. Küçük bir ekmeği bile ancak fahiş bir fiyatla alabiliyorsun, yağ bulmak ise mümkün değil."⁷² Arkadaşları kendisine "hâlimden anlayarak" yardım-

⁶⁹ Lincoln, *Red Victory*, s. 55.

⁷⁰ *Ibid.*, s. 59-61.

⁷¹ V. Figner, "Avtobiografii Very Nikolaevny Figner", *Deitaeli SSSR içinde*, s. 479.

⁷² Vera Figner'in Iulii Saveleviça Gessen'e gönderdiği 16 Temmuz 1918 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 220, l. 10.

cı olmasına rağmen⁷³, Velikie Luki'nin, beklediği ölçüde güç verecek imkânlarla sahip olmadığı açıkça ortaya çıkınca tekrar Moskova'ya döndü.

Sovyetler Rusyası'nda güçlük çekiyor olmak, 1918 yazı itibarıyla hiç de istisnai bir durum değildi. Lenin sözünde durdu ve Rusya, yeni ismiyle Sovyetler Birliği, Müttefik Kuvvetler'le 1918 Martı'nda barış anlaşması imzalamayı başardı. Eli zayıf bir şekilde müzakere masasına oturmak durumunda kaldığı için Sovyetler'e, ülkenin batı kısmındaki sanayi altyapısının neredeyse yarısını ve en verimli tarım arazilerini barındıran topraklara mal olan Brest-Litovsk Andlaşması'nın koşullarını kabul etti. Kendi partisi içinde bile bu yıkıcı anlaşmanın koşullarına itiraz edenler vardı fakat Lenin barışı vazgeçilmez buluyordu. Almanya'da çok yakında gerçekleşeceğini umduğu devrimin antlaşma koşullarını hükümsüz kılacağı düşüncesiyle kumar oynamıştı. Kasım 1918'de Üçlü İtilaf'ın I. Dünya Savaşı'nı kazanmasıyla anlaşma gerçekten de hükümsüz kalacaksa da baharda varılan bu sert anlaşma Sovyet Hükümeti içindeki hassas ittifakları sarsmıştı. Sol Sosyalist Devrimciler, Brest-Litovsk Andlaşması'nı protesto ederek Lenin'in hükümetinden çekildiğinde, ülkenin iç savaşa sürüklenişini engelleyecek pek az şey vardı.

Tek parti yönetimine, acımasız gıda politikalarına ve onur kırıcı barış anlaşmasına öfke duyan bir grup Rus, Bolşevikleri iktidardan indirmeye karar verdi. 1918 yazında hepsine topluca Beyazlar adı verilen eski çarlık dönemi subayları, zulme uğramış siyasi parti mensupları, gelişmelerden ürkmüş ve telaşa kapılmış soylular ve sürülmüş Çek Lejyonu'na ait birlikler, yeni aldığı isimle Komünist Partisi ve taraftarlarına karşı kanlı bir iç savaş başlattı. Beyazların saldırıları imparatorluğun bilhassa sınır bölgeleriyle sınırlı iken, muhalefet partileri ile Bolşevikleri iktidardan indirmeyi kafasına koymuş olanlar, savaşı Lenin'in hâkim olduğu bölgelere taşımıştı. Bolşeviklerin sesi en çok çıkan düşmanı, eski ortakları Sol Sosyalist Devrimcilerdi. Sol Sosyalistler, devrimden önceki mücadele örgütlerinin

73 Vera N. Figner'in Mikhail Vasileviç Novorusskii'ye gönderdiği 12 Haziran 1918 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 627, l. 211-13.

kullandığı terör tekniklerini Sovyet Devletine yöneltmişti. Karşı devrimci şiddetten bizzat Lenin de nasibini alacaktı. Ağustos 1918'de Fanny Kaplan isimli, örgütsel bağlantısı olmayan bir radikal, Lenin'i vurmuş ve ciddi biçimde yaralanmasına neden olmuştu. Kaplan eylemi tek başına gerçekleştirdiyse de komünistler bu suikast girişimini muhaliflerini, özellikle de Sosyalist Devrimcileri imha etmenin bahanesi olarak kullandı ve ülkeye genel bir tedhiş dalgası yayıldı.

Her çatışmanın ve yapılan her zulmün ardından korku, umutsuzluk ve baskı daha da yaygınlaşıyordu. Komünistlerin karşısında duran tekil bireyleri ve grupları suçlamada öncülük eden, Feliks Dzerzhinskiy başkanlığındaki Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu (*Cheka*) idi. Hukuk dışı yöntemler kullanan Cheka'nın hapse, sürgüne veya idam mangasının önüne gönderdiği muhalefet mensuplarının sayısı belirsizdir. Bu karşı devrimle mücadelede infaz edilenler arasında, imparatorluk ailesinin üyeleri de bulunuyordu. Ailenin, Beyaz kuvvetleri oluşturan farklı unsurları harekete geçirmek ve birleştirmek için kullanılabileceğini düşünen komünistler, Romanovlar'ın, kısa süre önce Petrograd varoşlarından sürüldükleri Urallar'daki Yekaterinburg'da, düşman eline geçmeden katledilmesine karar vermişti. Sonuç itibarıyla da 16 Temmuz'u 17'sine bağlayan gece, şehirdeki Bolşevikler II. Nicholas, karısı Aleksandra, beş çocukları ile yakın çevrelerinde güvendikleri çok sayıda insanı, uğursuz bir şekilde Özel Amaçlı Bina olarak adlandıran evin bodrumunda katletti.

Romanov ailesinin soğukkanlılıkla infaz edilmesi, Rus İç Savaşı'nı karakterize eden şiddet ve terörü temsil eder. Vera'nın 1918 yazında yazdığı onca mektupta ise savaşın neredeyse hiç bahsi geçmez. Yazışmalarında ne bu ölümcül savaşın siyasi sonuçlarına ne de nasıl üstesinden gelineceğine dair düşüncelerine rastlayabiliriz. Bunun yerine sürekli, gündelik hayata hâkim olmuş gıda kıtlığından bahseder Vera. Devrimci geçmişi düşünüldüğünde bu durum oldukça önemlidir ve tecrübelerinden öğrenilecek şeyler vardır. Hayatını devrime adanmış bir kadın, temel hayati ihtiyaçları bulmak için yürüttüğü mücadelesinin siyasi savaşa ilgisini kaybedecek kadar etkisi altında kalabilmişse, siyasi aklı ondan daha az olan Sovyet vatandaş-

ların ideolojiden kaynaklanan bir tercih sergileyebileceğini düşünmek mümkün değildir. Nitekim 1918-1920 arasındaki iç savaşta taraflara gösterilen destek de muhalefet de gıda, açlık ve fiziksel sıkıntıların rüzgârıyla yönleniyordu.

Velikie Luki'de geçirilen yazın ardından Moskova'ya dönen Vera, zamanını Shlisselburg mahpusu arkadaşlarının biyografik hikâyelerinden oluşan *Shlissel'burgskie Uzniki* (Shlisselburg Mahpusları) ile *Byloe* gibi siyasi dergilere makale yazma arasında paylaştırmıştı. Elbette bunların yanında hiç bitmeyen bir gıda temini meselesi de vardı. Yeni kurulan başkentte erzak yok değildi fakat fiyatları çoğu Rus'un ödeyebileceğinden çok daha yüksekti. Vera yazdığı yazılarla düzenli gelir elde etmesine rağmen hayat öylesine pahalıydı ki kazandığı para neredeyse eline geçmeden buharlaşıyordu. 1919 başında hayatta olmasına hayattaydı fakat teyzesine, gıda temin etmede kendisine yardımcı olan dostları sayesinde ayakta kalabildiğini söylemişti.⁷⁴ Tıpkı bir önceki yaz keşfettiği gibi, kişisel bağlantılar iç savaşta hayatta kalmanın olmazsa olmaz unsuruydu.

Gündelik hayatın zorlukları Vera'nın sağlık sorunlarını artırmıştı. 1918-1919 kışı itibarıyla sık sık yakalandığı soğuk algınlığı, kronik romatoid artrit, skleroziz ve görme yetisi kaybindan muzdaripti.⁷⁵ Ruhsal sağlığı da gittikçe hassas hâle geliyordu zira sürekli birilerini kaybetmenin acısıyla başa çıkmaya çalışıyordu.

Vera, Nikolay Figner'in 13 Aralık 1918'de Kiev'de öldüğü haberini aldığı anda, Peter'i kaybetmiş olmasının etkisini henüz üzerinden atamamıştı.⁷⁶ Dünyaca ünlü opera sanatçısı olarak sahip olduğu şöhret nedeniyle Vera, onun her zaman Sovyetler Birliği'ndeki hayatın tehlikelerinden azade olduğunu düşünmüştü. Kardeşinin ölüm haberini almadan kısa süre önce teyzesine "Nikolay korunacaktır çünkü öyle önemli bir sanat-

74 Vera Figner'in Elizaveta Viktorovna Kuprianova'ya gönderdiği 25 Ocak 1919 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 229, l. 23 ob.

75 Vera Figner'in Lidia Nikolayevna Stakheviç ile Vera Sergeevna Stakheviç'e gönderdiği 30 Aralık 1918 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 246.

76 Vera Figner'in Elizaveta Viktorovna Kuprianova'ya gönderdiği 25 Ocak 1919 tarihli mektup; A. M. Prokhonov, *Bolshaia Sovetskaya Entsiklopediia* (Moskova: Izdatel'stvo Sovetskaya Entsiklopediia, 1977), C. 27, s. 337.

çı ki..." diye yazmıştı.⁷⁷ Esasında Nikolay ölümünden önceki birkaç ay, komünist idareden biraz olsun nefes alma imkânı bulmuştu. Kiev Konservatuvarı'nda çalışıyordu ve kendisini eski çarlık generali Pavlo Skoropadsky'nin yönettiği bir bölgede bulmuştu. Alman güçlerinin koruması altındaki general "Devrimin silip süpürdüğü imparatorluğa ait o eski imtiyazlı dünyayı" yeniden kurmuştu.⁷⁸ Fakat Alman İmparatorluğu çökünce, eski Rusya'nın bu son kalesi de yıkıldı. Bölge yeni bir mücadele ağına yakalanırken, Nikolay Figner de çok sevdiği St. Petersburg'dan uzakta, diyabet kaynaklı sağlık sorunları nedeniyle yalnız başına ölecekti.

Nikolay'ın ölüm haberi geldiğinde Vera'nın başka bir üzüntüsü daha vardı. Birkaç hafta önce dostu Herman Lopatin'in hayatını kaybetmesinin yanında, dokuz aydır mektup alamadığı kız kardeşi Eugenia Sazhin'in de ölmüş olmasından korkuyordu.⁷⁹ Sazhinler Ekim Devrimi'nden hemen önce Grozny'ye taşınmıştı. Birkaç ay sonra Çeçen gruplar, Kazaklar ve Beyaz Ordu bölgede kontrolü ele geçirmek için çatışmaya başlamış, petrol sahaları ateşe verilen, demiryolu hatları tahrip edilen Grozny'nin dış dünya ile ilişkisi tümünden kesilmişti.⁸⁰ Vera'nın yaşadığı ruhsal sıkıntıların bir nedeni de Moskova'daki mahrumiyet durumuydu. Bu şartlar altında Lidia Stakheviç en küçük kızı Vera'yla Orel'e taşınınca, Vera Nikolayevna da onlara katılma planları yapmaya başladı.⁸¹

Vera Stakheviç hamileydi ve evli değildi. Moskova'dan yüzlerce kilometre güneydeki Lugan'da bir şeker fabrikasında sağlık görevlisi olarak çalışmak için ayrılmış, annesi de doğacak bebeğe bakmak için onunla birlikte yola koyulmuştu. Stakheviç kadınlarının ayrılmasıyla Vera Nikolayevna yalnızlık

77 Vera Figner'in Elizaveta Viktorovna Kuprianova'ya gönderdiği 25 Ocak 1919 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 229, l. 23 i ob.

78 Lincoln, *Red Victory*, s. 308.

79 Vera Figner'in Elizaveta Viktorovna Kuprianova'ya gönderdiği 25 Ocak 1919 tarihli mektup.

80 Alex Marshall, *The Caucasus under Soviet Rule* (New York: Routledge, 2010), s. 70.

81 Vera Figner'in Lidia Nikolayevna Stakheviç ile Vera Sergeevna Stakheviç'e gönderdiği 30 Aralık 1918 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 246, l. 18; Dan, *Iz Vstrech c V. N. Figner*, 8.

acıyı çekmeye başladı. Öyle ki bu durum anemisini azdırarak günlerce hiçbir iyileşme belirtisi göstermeksizin yatağa çakılıp kalmasına neden oldu. Bir yandan böbrek rahatsızlığı nedeniyle hastaneye yatırılmış olan en küçük kardeşi Olga için endişe duymasına, diğer yandan başkentteki suç ve asayiş sorunları söz konusu iken dairesinin ve eşyalarının güvenliğinden emin olamamasına rağmen, sağlığı mekân değişikliğini zorunlu kılıyordu.

İç savaşın alt üst ettiği ülkede trenle seyahat edebilmek zor bir ihtimaldi. 1919'da Sovyetler Birliği'nde "kişinin bir tren bileti alıp oturacak yer bulabilmesi için Sovyet Hükümeti kurumlarından alacağı resmi seyahat izin belgesine" sahip olması gerekiyordu ki bu da ancak kişisel bağlantılar ile elde edilebilirdi.⁸² Devrimci geçmiş, Vera'nın pek çok önemli kamusal isimle bağlantı kurmasına imkân sağlıyordu. 1919 baharında tam da bu durumun avantajından faydalanacaktı. 1919 Mayıs'ında tren yollarına yeni atanan Komiser Leoind Krasin, Moskova'dan Lugan'a giden bir trende üçüncü sınıf ancak hususi kompartımanda yer ayarlamıştı. Bir arkadaşına yazdığı mektupta Vera, Krasin'in bizzat verdiği emir sayesinde hiç kimse- nin, hatta demiryolu çalışanlarının bile Lugan'da trenden inene dek kendisini rahatsız etmediğini söyler.⁸³

Hususi kompartımana rağmen yolculuk, neredeyse altmış yedi yaşına gelmiş Vera'yı fiziken tüketmişti. Üstelik Lugan'a vardığından beri sürekli burnu kanıyordu. Bu durumdan kronik anemisi etkilendiyse de Lugan'daki gıda durumu Moskova'daki kadar kötü olmadığından, Vera'nın sağlığı birkaç hafta sonra stabil hâle geldi. Ne var ki dönemin zorlukları ve belirsizliği durumu kötüleştiriyordu. Teyzesi Liza'ya yazdığı bir mektupta, "ekonomik şartlar öyle ki bizim gibi kültürlü sınıftan insanları tükenmişlikle, hastalıkla ve intiharla öldürüyor" diyerek yakınmıştı.⁸⁴

Vera'nın teyzesine yakınırken kullandığı üslup, bu devrim-

82 Andreyev, *Cold Spring in Russia*, s. 121.

83 Vera Figner'in Iulii Saveleviç Gessen'e gönderdiği 23 Mayıs 1919 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis'1, delo 220, l. 12

84 Vera Figner'in Elizaveta Viktorovna Kuprianova'ya gönderdiği 4 Ağustos 1919 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 229, l. 27ob.

cinin kişiliği ile tutumu arasındaki paradokslardan birine işaret eder. Shlisselburg'da tahammül ettiği mahrumiyete, alacağı mirastan gönüllü vazgeçişine rağmen Vera kendini hâlâ imtiyazlı sınıfın mensubu olarak görüyordu. Tahliye olduğundan beri zaman zaman ama 1906'da Rusya'dan ayrıldığından beri kesinlikle, zenginliğin avantajlarından faydalanmaktaydı. Kardeşlerinin desteğiyle Batı Avrupa'nın çeşitli yerlerinde oldukça rahat ve lüks bir hayat sürmüş, bir yandan da sosyoekonomik imtiyazların yarattığı eşitsizliklerden alenen yakınmıştı. Durumunun yarattığı paradoksların hiçbir zaman farkında olmadı Vera. Kendisini, Rus halkı uğruna imtiyazlarından fedakârlık etmiş soylu bir kadın olarak tasavvur ediyordu. Rus Devletinin ceza sistemince iradesine aykırı şekilde misafir edildiği yıllar dışında maruz kaldığı mahrumiyet, iradi ve kısmi idi. Dolayısıyla da istediği zaman fedakârlık yapabilir, istediği zaman da yapmazdı. Fakat Sovyet Devrimi imtiyaz sistemini tepetaklak ettiğinde, son on yıldır kontrolü ilk defa kaybetmiş, gayriiradi mahrumiyeti tecrübe etmek durumunda kalmıştı. Şimdi gerçekten halktan biri konumuna indirilmişti; bu duruma içlerim ve huzursuzdu.

Vera'nın karşı karşıya olduğu zorluklar, Olga Florovskaya o yaz Orel'deki kardeşlerinin yanına geldiğinde daha da belirgin hale geldi. Moskova'daki hastaneden daha yeni taburcu edilmiş olmasına rağmen Lugan'a oldukça meşakkatli bir yolculuk yapmıştı. Lugan'a gelmesiyle birlikte güçlenen Vera'nın aksine Olga'nın durumu hiç de iyiye gitmiyordu. Yaz sonu itibarıyla Vera zamanının çoğunu küçük bir çocuğa bakar gibi Olga'yı beslemek ve kardeşinin genel ihtiyaçlarını görmekle geçiriyordu.⁸⁵ Gündelik hayatın zorluğu çok yoruyordu Vera'yı. Üstelik kardeşi gözünün önünde eriyip gidiyordu. Artık hem fiziksel olarak tükenmiş hem de manen çökmüş hissediyordu. Vera'nın çilesi devam edecekti etmesine de en küçük kardeşi 25 Eylül 1919'da, bu dünyanın mihnetinden sıyrılmıştı.⁸⁶

Olga'nın ölümünden sonra da Figner-Stakheviç hanesine

85 Vera Figner'in Elizaveta Viktorovna Kuprianova'ya gönderdiği 26 Eylül 1919 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 229, l. 32.

86 Ibid.

huzur gelmeyecektir. Yeğenin bir erkek çocuk dünyaya getirmesiyle birlikte evi çekip çevirmenin gerektirdiği fiziksel güç, ufaklığın sürekli ağlaması ve Olga'nın acısı derken Vera'nın sinirleri harap olmuştu. Fakat en büyük tehlike yanı başlarına kadar gelmiş olan iç savaştı. Vera kardeşine son günlerinde hastabakıcılık ederken Beyaz Ordu Kursk ile Voronezh'i ele geçirmiş, General Anton Denikin'e bağlı kuvvetler de Orel'e komşu olan şehre girmişti.⁸⁷ Kardeşinin hayatının son günlerinde Vera ile hanedeki diğer fertler, Beyaz Ordu generalinin her an şehri işgal edebileceği korkusuyla yaşamıştı.⁸⁸ Savaş Luga'nın birkaç kilometre ötesinde şiddetlenirken, bomba sesleri bir felaketin yaklaşmakta olduğunu haber verir gibiydi. Fakat Beyaz Ordu avantajlı konumunu tam da ilerlediği hızla kaybediverdi. Bir karşı devrimden, Sovyet idaresinden korktuğundan daha çok korkan Rus köylüleri Kızılara destek verdi ve Beyazlar savaşa onlarsız devam etmek zorunda kaldı.⁸⁹

Hemen yanı başlarındaki silahlı çatışmanın uzaklaşmasıyla Olga'nın ölümünden sonra ilk defa nispeten sakin bir döneme girilmiş oldu. Vera yurt dışında neredeyse yarısını tamamlamış olduğu hatıratına bir daha ulaşamayacağına kanaat getirince⁹⁰ mevcut dertleriyle başa çıkarken, bir yandan da hayat tecrübelerini yeniden kayıt altına almaya başladı. Hayatındaki bütün aksaklıklara rağmen şaşırtıcı şekilde nispeten kısa bir zamanda kayda değer miktarda yazı yazdı. Aynı dönemde, şehirde okula giden iki kız çocuğuna da akademik anlamda yardımcı olmaya başlamıştı. Olga'nın ölümünden birkaç ay sonrası itibarıyla aşçısının yeğenine coğrafya, bir rahibin kızına ise Fransızca dersleri veriyordu.⁹¹ Fakat ufukta yeni bir kriz daha görünüyordu.

Vera, Aralık 1919'da bir arkadaşına yazdığı mektupta, Vera

⁸⁷ Lincoln, Red Victory, s. 223–24.

⁸⁸ Vera Figner'in Iulii Saveleviç Gessen'e gönderdiği 22 Aralık 1919 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 195.

⁸⁹ Lincoln, Red Victory, 224–25.

⁹⁰ Vera ilk müsveddeleri getirmek için uğraşmaktan yine de vazgeçmeyecektir. Vera Figner'in Felix Brupbacher'e gönderdiği 22 Ekim 1920 tarihli mektup, dosya 51, Brupbacher Arşivi Correspondence, Uluslararası Toplumsal Tarih Enstitüsü.

⁹¹ Vera Figner'in Iulii Saveleviç Gessen'e gönderdiği 22 Aralık 1919 tarihli mektup.

Stakheviç'in tifoya yakalanmış olmasından, ailenin "başına gelmiş bir felaket" olarak bahseder.⁹² Yeğenin sağlığı hızla kötüleşirken Vera Nikolayevna'nın umutsuzluğu da artacaktı. Genç Vera'nın hastalığı kapmasından dört gün önce teyze Vera bir arkadaşına "hiç kuşum yok ki çok yakın bir zamanda hepimiz bu korkunç hastalığın pençesine düşeceğiz" diye yazmıştı.⁹³ Evde hastalık kapan başka kimse olmadı fakat bu felaketin Figner-Stakheviç hanesi açısından etkisi tam bir yıkımdı. Vera Stakheviç hastalandıktan üç hafta sonra hayatını kaybetti. Oğlu Sergei öksüz kalmıştı. Kızının toprağa verilmesi sırasında metanetini korumayı başarabilen Lidia ise felç geçirerek konuşma yetisini kaybedecek ve vücudunun sağ tarafını bir daha hareket ettiremeyecektir.⁹⁴

Altmış yedi yaşındaki Vera bir anda kız kardeşine ve yeğenine bakmak durumunda kalmıştı. Artık ne yazmaya ne de ders vermeye vakti vardı. Bunun yerine bulaşık ve çamaşır yıkamakla, Lidia ve küçük Sergei'in ihtiyaçlarını görmekle meşgul oluyordu. Yükünü hafifletmesi beklenen bir aşçısı veya köylü bir bakıcısı vardı ama Vera, bu iki kadının ailenin zaten kısıtlı olan kaynaklarını tüketmekten başka işe yaramadıklarından yakınıyordu.⁹⁵ Hatta bu iki çalışanın hanede hırsızlık yaptığından bile şüphelenmişti.⁹⁶ Yeğenin şeker fabrikasından aldığı para da kesilince, ailenin içine düştüğü mali darboğaz kısa sürede içinden çıkılmaz bir hâl aldı. Çaresiz kalan Vera, hayatını kaybetmiş olan yeğenin eşyalarını satmayı düşünmeye bile başlamıştı, zira ancak böylelikle yiyecek bir şeyler alabilirdi. Ocak 1920'de bir arkadaşına yazdığı mektupta "eğer çılgık atabilecek gücüm olsaydı, yeri göğü inletmeyi ne çok isterdim" diye yazacaktır, çaresizlik içinde.⁹⁷ Vera'nın

92 Vera Figner'in Valentina İakovlevna Borodino'ya gönderdiği 12 Ocak 1920 tarihli mektup, 1920, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 217. l. 1.

93 Ibid., l. 1 ob.

94 Ibid.

95 Ibid l. 2.

96 Vera Figner'in Moskova'daki Siyasi Kızıl Haç'a gönderdiği 24 Şubat 1920 tarihli mektup, Sovyet Komünist Partisi ve Sovyet Devleti Arşivleri, Mikrofilm Koleksiyonu, Hoover Enstitüsü Arşivleri, fond R-8419, opis'1, delo 10, l. 3.

97 Vera Figner'in İulii Saveleviç Gessen'e gönderdiği 8 Ocak 1920 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 195.

hayatının bu korkunç dönemindeki en pırlıtlı şey, hiç şüphesiz köpeği "Come-here" idi. Yeğenin terk edilmiş bir kulübe-
de bulunduğu "Come-here", Figner-Stakheviç ailesi tarafından
sevgiyle sahiplenilmişti.⁹⁸ Onca hastalık ve ölümün ardından,
Vera hasret kaldığı teselli ve sevgiyi bu dostunda buldu. Fakat
1920'nin ilk aylarında bu sadık dostundan da ayrılma zamanı
yaklaşmış gibiydi. "Come-here", kuduz olduğu şüphelenilen
bir köpek tarafından ısırılmıştı. Veteriner, Vera'ya, kuduz be-
lirtileri gördüğü takdirde kullanması için kloroform verdi. Ne
var ki Vera kloroformu "dost"unu öldürmek için kullanama-
yacağını pekâlâ biliyordu. Kendi kişisel trajedisıyla bunalmış
bir hâlde, ilacı kendi üzerinde kullanmayı ve çektiği çileye bir
son vermeyi düşünmeye başlamıştı.⁹⁹

Hayatı boyunca onca derde, sıkıntıya tahammül etmiş, hiç-
birinde 1920 kışında olduğu kadar umutsuzluğa kapılmamıştı.
Her yönden sıkıştığı bu günlerde bir arkadaşına şöyle yaza-
caktı:

*Nelere katlanmak zorunda olduğumu, bir günün sonuna gelmenin
bana neye mâl olduğunu, gecelerimi nasıl geçirdiğimi bir bilsen... Sa-
dece bilsen bile yeter de artar! Ne yazık ki böyle bir hayat benim için
hiç uygun değil. Shlisselburg'da olup bitenlere tahammül edebilmiş-
tim evet fakat bütün bunlara katlanıp katlanamayacağımı bilemiyo-
rum... Birkaç ay içinde düzlüğe çıkamazsam damarlarımı kesip açarak
ölen Romalılar gibi yapmak zorunda kalacağım.¹⁰⁰*

Vera'nın çaresizliği iç savaşın ortasında kalmış pek çok
Rus'un o günkü durumunu temsil eder. Açlık ve hastalıklar
o dönem için Sovyet vatandaşlarının daimî konuğuydu. Genç
kadınlar yiyecek karşılığı ilişkiye giriyor, kimi de hayatta kal-
ma mücadelesine devam edecekleri yeni bir güne başlayabil-
mek adına aile yadigârlarını ve zaten pek bir yekûn tutmayan
eşyalarını elden çıkarıyordu. Ölüm kol geziyordu. Korku ve
hastalıkların verdiği ızdırap bazıları için öylesine fazlasıydı ki

98 V. Figner, "Avtobiografii Very Nikolaevny Figner", Deiateli SSSR içinde, s. 480.

99 Ibid.

100 Vera Figner'in Valentina İakovlevna Borodino'ya gönderdiği 12 Ocak 1920
tarihli mektup, l. 2.

ölüm, arzulanan bir çıkış yolu olarak görüntüyordu.

Vera'nın arkadaşlarına gönderdiği bu umutsuz, hatta neredeyse intiharı haber veren mektuplarına cevaben Aleksandra Bakh, onun yanına koştu. Bakh bir doktordu ve Vera'nın eski bir arkadaşıydı. Vera'nın, savaşın alt üst ettiği ülkeyi boydan boya geçerek Moskova'ya dönmesi için gerekli işleri bir şekilde halletmeyi başardı.¹⁰¹ Vera Orel'den ayrılmak üzere hazırlanırken kardeşi ile Sergei'i, Lidia'nın diğer kızı Tatiana Stakheviç'in Poltava'daki evine taşımak için Tatiana ile anlaştı. Fakat Lidia, Lugan'dan ayrılamayacaktı. Kendisini devrimci aktivizmle tanıştıran kardeşi 9 Mart 1920'de hayata gözlerini yumdu.¹⁰² Vera kardeşinin ölümü için yas tutmadı zira tanıdığı kardeşi iki ay önce, felç olduğunda zaten ölmüştü.¹⁰³ Artık kardeşi yoktu ve yeğeni Tatiana, Vera Stakheviç'in oğluna bakmayı kabul etmişti. Tatiana'nın Poltava'dan gelmesini beklemeden, Sergei'i, Lugan'daki arkadaşlarına emanet edip bunca acı yaşadığı şehirden ayrılarak Moskova'ya taşındı.¹⁰⁴

Vera'nın genel durumu başkente yerleşmesiyle gelişme kaydediyordu fakat bir önceki yılın yarattığı travmanın etkileri de sürmekteydi. İç savaş, üç kardeşi ile adaşı yeğenini elinden almıştı. İki yıldır kardeşi Eugenia'dan veya Sazhinler'in herhangi bir ferdinden haber alamamıştı. Ne olduğuna dair umutsuz bir merakla Eugenia'ya Moskova'dan şöyle yazmıştı: "Senden haber almayalı iki yıl oldu. Yaşayıp yaşamadığını bile bilmiyorum. Seninle son yazıştığımızdan beri hem Rusya hem de ailemiz büyük çileler çekti ... Ailemiz artık ölüyor."¹⁰⁵ Moskova'ya gelmesi için Eugenia'ya yalvarıyordu: "Eğer kaçışını ayarlamak için para lazımsa bir miktar kendimden, bir miktar

101 V. Figner, "Avtobiografii Very Nikolaevny Figner", Deiateli SSSR içinde, s. 480.

102 Kon ve Vilenskii, Deiateli revoliutsionnogo dvizheniia v Rossii III/III, s. 1828.

103 Dan, Iz Vstrech v V. N. Figner, s. 10.

104 Vera Figner'in Tatiana Sergeevna Stakheviç'e gönderdiği 26 Nisan 1920 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 4, delo 18, l. 1-2. Vera yeğenini terk edip gitmişse de, onun için hep kaygılanacaktır. Tatiana'nın, kendisinden birkaç gün sonra şehre ulaşacağını düşünmüştü. Fakat Nisan olduğunda Tatiana hâlâ Lugan'a gitmemişti ve Vera durumdan ciddi endişe duymaya başlamıştı. Tatiana'nın Lugan'a ne zaman gittiğini bilemiyoruz fakat Temmuz 1920'da Sergei'nin teyzesiyle birlikte Poltava'da olduğu kesindir.

105 Vera Figner'in Eugenia Nikolayevna Sazhin'e gönderdiği 30 Mart 1920 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis 1, delo 241, l. 108.

da Siyasi Kızıl Haç vasıtasıyla gönderebilirim.”¹⁰⁶ Vera’nın yakarışları karşılık buldu. Sazhırler, Kafkaslar’daki iç savaş karmaşasından sağ çıkarak haziranda Moskova’ya döndü. Ne var ki Vera bu sefer de kendisini bir deri bir kemik bırakmış ve yatağa çivilemiş olan dizanteriyle başa çıkmaya çalışıyordu.¹⁰⁷ Tümünüyle iyileşemeyince, yaklaşık altı hafta kalacağı sanatoriyuma yatırıldı.¹⁰⁸

Sonbaharda taburcu olduktan hemen sonra Emma Goldman’la buluştu; ikili ilk kez bir araya geliyordu. Meşhur devrimciyi sadece fotoğraflardan bilen Goldman, Vera’yı fiziksel açıdan böylesine zayıf görmekten dolayı sarsılmıştı. “Pek kıbar, zarif [ve] engin bir insancılık dolu” bulunduğu ama ne yazık ki yetersiz beslenmekten muzdarip Vera’yla bu durumda karşılaşmak Amerikalı sürgünü dehşete düşürmüştü.¹⁰⁹ Goldman ülkedeki ekonomik tahribatın farkındaydı ancak Sovyet Devletin, siyasi açıdan güvenilir entelektüeller olduğuna kanaat getirilenlere verilen akademik istihkaklar da dâhil olmak üzere, seçkin vatandaşlar için özel bir istihkak öngördüğünden de haberdardı. Vera’nın devletten akademik istihkak alanlar arasında olmadığını anlar anlamaz eğitim ve aydınlanmadan sorumlu Komiser Anatoly Lunacharsky’e durumu bildirdi. Lunacharsky ise bu “gözden kaçırma” durumunu hemen düzeltecekti.¹¹⁰

Ekim ortası itibarıyla Vera’nın yaşadığı mahrumiyet geride kalmış gibi görünüyordu. Kardeşi Eugenia ve ailesiyle birlikte ev tutması, büyüyen aileye, genişleyen kaynakları tek havuzda birleştirme imkânı sağlamıştı. Yeğeni Tatiana’ya yazdığı bir mektupta Vera, artık hiçbir eksiği kalmadığını ve yardım paketine ihtiyaç duymadığını söylüyordu. Vera’ya bakılırsa, yazdığı yazılardan elde ettiği gelir ile Sovyet Hükümetinin kendisine ve kayınbiraderi (ve aynı zamanda eski bir devrimci

106 Ibid.

107 Vera Figner’in Iulii Savel’evič Gessen’e gönderdiği 13 Haziran 1920 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis’ 1, delo 195.

108 Vera Figner’in Iulii Savel’evič Gessen’e gönderdiği 17 Ağustos 1920 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis’ 1, delo 195.

109 Goldman, *Living My Life*, C. 2, s. 894.

110 Ibid.

olan) Mikhail Sazhin'e tahsis ettiği akademik istihkak sayesinde, Sazhinler "burjuva gibi yaşamaktaydı".¹¹¹

1920 sonbaharında Vera devletin ayrıcalık tanıdığı az sayıdaki Sovyet vatandaşından biriydi. Çarlık baskısından sağ çıkmış ve devrimci hareketin tarihsel dökümünü çıkaran birisi olarak gittikçe daha fazla tanınan bu simgeleşmiş ihtiyarı, Lenin hükümeti radikal atalarından addederek bir miktar yardımda bulunmayı uygun bulmuştu. Devrimci aktivizmini çarlık otokrasisine karşı mücadelesi ve Shlisselburg'la sonlanan fedakârlığı ile sınırlayan Vera, komünistlerin sahip çıkabileceği ölçüde güçlü ama tehlikesiz bir isimdi. Onu siyaset dünyasına doğrudan girmekten men eden ilerlemiş yaşı ve çoğunca hastalıklı bedeni düşünüldüğünde, Sovyetler'in altmış sekiz yaşındaki bu eski devrimciyi huzursuz etmekten ne kazanacakları ve işin doğrusu ne de çok fazla kaybedecekleri bir şey vardı. Kısacası onlar da Vera'yı radikal ataları olarak seçmeyi tercih ederek kendisine bazı maddi avantajlar ve kültürel payeler sundu. Bu suretle onu, siyasi muhaliflerin etrafında toplanabileceği bir isim olmasını imkânsız kılacak ölçüde tarafsızlaştırmış oldular.

Bir kadın olduğu, bilhassa da çekici bir kadın olduğu için Vera'nın sembolik gücü erkek muadillerine nispetle daha çok öne çıkıyordu. Nasıl ki Fransız devrimcileri, gerçek Fransız kadınlarının arındırılarak tehdit unsuru olmaktan çıkarılmış versiyonlarını vatandaşların desteğini ve sadakatini sağlamak üzere kullandıysa, Vera'nın yaşını almış, kutsallaştırılmış ve hâlâ güzel olan devrimci kadın imajı, yeni Sovyet ideallerinin etkili bir temsili hâline gelmesiyle sonuçlanmıştır. Yaşayan bir kahraman ve devrimci bir aziz olarak varlığı ve kendisine yapılan atıflar, hürmet ve ihtiram temeline dayanan çok katmanlı duygusal bir karşılık bulmuştu. Radikallerden Peter Kropotkin'in Vera'yı ziyaretinden sonra söyledikleri, Vera'nın parti çizgilerini aşan algılanışının ve cazibesinin timsali niteliğindedir. Kropotkin, Vera ve ailesiyle iki gün geçirdikten sonra

¹¹¹ Vera, kooperatif yayınevi Zadruga'dan bir ayda on bin ruble aldığını, Golos Mi-nuvshogo'nun ise bir makale için kendisine kırk bin ruble ödediğini belirtir. Vera Figner'in Tatiana Stakheviçe gönderdiği 12 Ekim 1920 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 4, delo 18, l. 10; ibid., 18, l. 12.

günlüğüne şunları not düşmüştü: "Vera Figner'in yanından az önce ayrıldım. Çok güzel bir kadın ve kesinlikle hayranlık duyulmayı hak ediyor."¹¹²

Geçmişin saflaştırılmış devrimci ideallerinin sembolü işlevini görmek Vera'ya yeni Sovyet Devletinde kendisine ait kamusal bir rol yaratmak için ihtiyaç duyduğu serbestliği de vermişti. Bunun yanında artık kendisinin ve kuşağının devrimci ülküye katkısını ve bu uğurdaki fedakârlıkları yâd etme imkânına da sahipti. Bu anma eyleminin asli unsuru, Bolşevik Devrimi'nden önceki dönemde faaliyet gösteren radikallerin biyografilerini ve otobiyografilerini yazmak ve yayımlamaktı. Kendi hatıratını yayımlayarak ve diğer eski devrimcileri aynı şeyi yapmaya teşvik ederek Vera, "hayatlarının, arzularının, zaferlerinin ve yenilgilerinin izini muhafaza etme"yi umuyordu.¹¹³ Ekim 1917 öncesindeki devrimci hareketin hikâyesinin unutulmamasını sağlamak için yorulmak bilmeksizin çalıştı. Yedi ciltlik kendi hatıratını yayımlamaya ilaveten çok sayıda makale kaleme aldı, *Katorga i Ssylka* (Ağır Çalışma ve Sürgün) dergisinin editörler kurulunda yer aldı, hatta *Granat Ansiklopedik Sözlük*'te Sovyetler Birliği'nin ve Ekim Devrimi'nin öne çıkan isimlerine ayrılan kısımda, 1870'ler ile 1880'ler arasındaki isimlere dair notlar hazırladı.¹¹⁴

Batı Avrupa'da hatıratını yazarken yakaladığı hava, Sovyetler döneminde de işine yarayacaktı. Rus halkına yönelmiş dava uğruna kendini feda etmiş olma motifi, parti çizgisinin ötesine geçiyordu. Ulvi bir siyasi dava uğruna acı çekmenin ve fedakârlık yapmanın edebî temsiliyi sunmak suretiyle kendi kuşağının radikallerinin kendilerini tanımlayabilecekleri bir çerçeve de inşa etmişti. Vera ile hatıralarını kaleme alan diğer on dokuzuncu yüzyıl radikalleri, devrimci tecrübelerini kolektif fedakârlıkla ifade ederek Rus devrimci geleneği içindeki yerlerini kahramanlıklarıyla tanımlamış oldular. Bunun

112 Aktaran: N. M. Pirumova, Peter Alekseeviç Kropotkin (Moskova: Izdatel'stvo Nauka, 1972), s. 206.

113 V. Figner, *Zapechatlennyy trud*, 1: 43.

114 "Vera N. Figner'in Devlet Sanatlar ve Bilimler Akademisi'ne başvurusu", RGALI, opis' 10, fond 941, delo 649, l. 2. Atıf yapılan biyografik sözlük Deiateli SSSR'dir.

ardından ise davalarını kutsallaştırarak gösterdikleri çabayı saf hâle getirdiler. Onların nesli, imtiyazı ve kişisel arzuları Rus halkları uğruna mücadele edebilmek için bir kenara bırakan bir nesildi. Onların partisi Çarlık Devletinin karşısında olan bir partiydi. Onlar gizli polisin kurbanlarıydı. Onlar Rus halklarını özgürleştirmeye çalıştıkları için siyasi hapisanelere tıkmış ruhlardı. Onlar çarın darağaçlarında, yoldaşlarının can vermesine tanık olmaya zorlanmış insanlardı. Karıştıkları şiddet eylemleriyle tarif etmediler kendilerini, daha ziyade maruz kaldıkları şiddeti anlattılar. Halkın İradesi'nin hayatta kalabilmiş mensupları kendilerini, yoldaşlarını ve Rus devrimci geleneği içindeki müşterek konularını kendi terör eylemleriyle değil bu eylemler sonucunda maruz kaldıkları cezalar ile tanımladığından, onların eylemleriyle mağdur olmuş olanlar artık önemsizdi.

Komünistlerin Beyaz Ordu'ya üstünlük sağlaması ve iç savaşın sona ermesiyle 1920 sonu itibarıyla Rus vatandaşlarının çoğunda, nispeten normalleşme umudu belirmişti. Vera için bunun anlamı tüm zamanını yazıya ayırmaktı. Fakat ihtiyar devrimci, devletin yayınevi olan *Gosizdat*'ın her geçen gün komünist olmayan yazarlar üzerindeki denetimini artırdığına ve onların yayınlarına müdahale ettiğine şahit olacaktır. Vera devletin yayın işlerine önceden öngörülmesi mümkün olmayacak şekilde müdahale etmesini protesto etmeye karar vererek, 23 Aralık 1920'de komünist olmayan yazarlara çağrıda bulundu. O an için toplantı hâlinde olan Sekizinci Tüm Rusya Sovyetler Kongresi'nden "devlet eliyle yapılan yayıncılığın keyfi idaresine tabi kılınan yazarlar için özgürlük" sağlanmasının talep edilmesini istedi.¹¹⁵

Vera'nın endişeleri kişisel tecrübelerinden kaynaklanıyordu. 1920'nin sonlarında kısa süre önce anlaşma yaptığı bağımsız bir yayınevi olan Zadruga'yla birlikte, hatıratının ilk cildini yayımlama izni alabilmek için yayın işlerine bakan yetkililerle haftalarca süren görüşmeler yapmak zorunda kalmıştı. Bürokrasinin sessizliği sonuç vermeyince doğrudan Anatoly Lu-

¹¹⁵ Vera Figner'in Peter A. Kropotkin'e gönderdiği 23 Aralık 1920 tarihli mektup, 1920, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 227, l. 5-6.

nacharsky'e başvuracaktı.¹¹⁶ Kendi işinin peşinde koşması işe yaramıştı. Rahatlamasını ve heyecanını yeğenine yazdığı mektupta aktarırken şöyle der: "Bugün büyük bir sürprizle havalara uçtum. Görünen o ki yaptığım itirazlar ve Lunacharsky'le görüşmüş olmam neticesinde devlet, yayınevi Zadruga'ya kitaplarımı basması için izin vermiş."¹¹⁷ Kazandığı kişisel zafer nedeniyle heyecanlıydı ama her yazarın bu keyfi süreçte hedefi bulmada kendisi kadar başarılı olamayacağını da farkındaydı. İşin doğrusu, aynı şansı kendisinin de ikinci defa bulabileceği kuşkuluydu. O da Sekizinci Tüm Rusya Sovyetler Kongresi'nin meseleyi ele alarak, ülkedeki yayıncılık faaliyetlerinin serbest bırakılması yönünde resmi bir tavsiye kararı vermesini umut ediyordu.

Vera kitabının yayımlanacağını haber aldıktan kısa bir süre sonra yayıncılık faaliyetlerindeki en önemli müttefikini, yakın arkadaşı Peter Kropotkin'in Şubat 1921'de hayata veda etmesiyle kaybettiğini öğrendi. Bir arkadaşını daha kaybetmekten dolayı derin üzüntü duyan Vera acısını anarşist hafızayı ölüm-süzleştirmeyi amaçlayan kamusal çalışmalara kanallize etti. Kropotkin'i Anma Komitesinin başkanı olarak, doğduğu evde bir müze kurmak ve onun adına aylık bir bülten çıkarabilmek için yoğun çalışma yürüttü.¹¹⁸

Kropotkin'in ölümünü izleyen yıl Sovyetler Birliği'nde siyasi açıdan belirleyici nitelikteydi. İç savaş komünistlerin zafarıyla sonuçlanmış olsa da Lenin ve partisi Sovyetler'deki siyasi muhalefetin tamamını ortadan kaldırmaya kararlıydı. 1921 baharının başlamasıyla rejim, rakip siyasi partiler ile üyelerine karşı yeni bir baskı dalgasını serbest bıraktı. Vera gidişatı git-tikçe artan bir endişeyle takip ediyordu. 1922'de, Kropotkin ile kısa süre önce ölen V.G. Korolenko için Kropotkin'in birinci ölüm yıldönümünde yapılan bir anma toplantısındaki konuşmasında bu iki adamın idealleri ile Sovyetler Birliği'ndeki siyasi gerçeklik arasındaki farklılığa dikkat çekti. Kropotkin ile

116 Vera Figner'in Tatiana Stakheviçe gönderdiği 19 Aralık 1920 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 4, delo 18, l. 15 ob.

117 Ibid.

118 Materialy vsesoiuzskogo obshchestvennogo komitet po uvekovecheniem pamiat Kropotkina P. A., RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 97, l. 7.

Korolenko “insancılık ve adalet fikirlerinin yıldızları” idi.¹¹⁹ Tarihin her anında, dedi, bu iki insanın ölümü keder sebebidir fakat iç savaş ile sonrasındaki baskının yarattığı “kanlı ayaklanmaların, infazların ve mümkün olabilecek her türlü baskı”nın ağır bastığı bu atmosferde, “insanlığın öncüleri”nin kaybı tam bir trajedidir.¹²⁰ Vera’ya göre, Rusya’nın hâlihazırdaki “iç çekişmeleri ile ekonomik ve ahlaki çöküşü” çerçevesinde Kropotkin ile Korolenko’yu “onurlandırmanın en iyi yolu onların hakikat, adalet ve toplumun harekete geçirilmesine dair insancıl fikirlerinin propagandasının yapılması” olacaktı.¹²¹ Vera bu törende dile getirdiği düşünceleri, sadece bu iki adamın ideallerini tanıtmak için değil rejimin mevcut politika ve kararlarına dair eleştirilerini zımnen de olsa ifade etmenin aracı olarak da kullanmıştı. Memnuniyetsizliğini, komünistleri doğrudan suçlamadan ortaya koymuştu. Arzu edilen o yüce ahlaki düzenin yeni kurulmuş olan Sovyet Devletinde hayata geçirildiği şeklinde parti tarafından yönlendirilen kolektif yalanın parçası olmayı reddederek ülkenin “ahlaki ve ekonomik bir çöküş” içinde olduğunu söylemeye cüret etmek, doğrusu oldukça tehlikeliydi. Vera’nın, komünistlerin sabrının sınırını sınaama eğilimi, 1921’deki Egor Sozonov’u anma toplantısında yaptığı konuşmada çok daha açık bir şekilde ortaya çıkacaktır. 1904’te gerici İç İşleri Bakanı Viacheslav Plehve’ye suikast düzenleyen bu Sosyalist Devrimciyi tarif ederken, Halkın İradesi ile SDP arasındaki sürekliliğe işaret etmişti.¹²² Lenin’in, “rakip sosyalistlerin yerinin parmaklıkların ardı ve sürgün” olduğunu ilan etmesinin¹²³ üzerinden henüz bir yıl bile geçmemişken, Vera’nın Sosyalist Devrimcileri, Halkın İradesi’nin hakiki mirasçıları olarak anması gerçekten ağır kaçmıştı. Ne var ki yaptığı şey çok açıktı. Ülkenin zengin devrimci geleneği içinde değer verilen her şeyi kendinde tecessüm ettirdiğini iddia eden bir partinin yönetiminde olduğu bir konumda, bu tarihe ait efsanevi

119 V. Figner, *Polnoe sobranie sochinenii*, C. 5, s. 459.

120 Ibid., C. 5, s. 460.

121 Ibid., C. 5, s. 460–61.

122 Ibid., C. 5, s. 447–52.

123 Aktaran: Paul Avrich, *Kronstadt 1921* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1970), s. 221 [Kronstadt 1921, çev: Gün Zileli, Versus Kitap Yayınları, 2006].

bir isim, alternatif bir halefe işaret ederek, Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkmakta olan siyasi otokrasiyle alay ediyordu.¹²⁴

Yeni Ekonomi Politikası'nın (NEP) ve getirdiği devlet kapitalizmi ile belli bir ölçüde izin verdiği özel ticaretin 1921 baharındaki ihdasıyla Lenin ve hükümeti, otoritelerine yönelik her türlü, özellikle de soldan kaynaklanan siyasi karşıtlığı susturmayı artık çok daha önemli buluyordu. Sonuç, hem hapishanelerin hem de mahpusların sayısındaki artış ve sosyalist mahpuslara gittikçe daha kötü muamele edilmesi oldu.¹²⁵ Vera, Siyasi Kızıl Haç'taki konumu nedeniyle bu meseleyle yakından ilgiliydi. Siyasi Kızıl Haç ve temsilcileri Cheka'nın da idari birimlerinin olduğu Kuznetsky Most'da yer alan ofislerinde, siyasi hapishanelerdeki yiyeceklerin kalitesinin artırılması, mahpusların kendi aralarında ve aileleriyle olan mektuplaşmaların kolaylaştırılması için çalışıyor, hapishane yönetimlerine yönelik kötü muamele iddialarını etkin bir şekilde soruşturuyordu.¹²⁶

Siyasi Kızıl Haç hukuki bir örgüt olmasına rağmen faaliyet alanının hassas mahiyeti nedeniyle Cheka zaman zaman grubu rahatsız ediyordu. Hükümetin, siyasi muhalefetin genişlediği yönündeki kuşkuları arttıkça, muhalefetle temas halinde olanlardan duyulan hoşnutsuzluk da artıyordu. 20 Mayıs 1921'de Cheka ajanları Siyasi Kızıl Haç'a ait ofisleri basarak hem çalışanları hem de kuruma dilekçe vermeye gelenleri gözaltına aldı ve örgütün kullandığı bütün odalarda ayrıntılı bir arama yapıldı.¹²⁷ Vera o günlerde nükseden rahatsızlıkları nedeniyle geçici süreliğine hastaneye yatmış olduğundan bu tacizi doğrudan tecrübe etmemiş olmasına karşın¹²⁸ bu küçük düşürücü

124 Bu sözleri nedeniyle Vera'nın başına bir şey gelmedi ama konuşmanın basılı versiyonunda editörler şöyle bir not düştü: "Editörler, V.N. Figner'in bu görüşünün yanlış olduğu kanaatinde dir." V. Figner, Polnoe sobranie sochinenii, C. 5, s. 449.

125 Siyasi Kızıl Haç Komitesi'nin Haziran 1922'deki toplantısında ele alınan 1921 yılı faaliyet raporu, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 176, l. 2-3.

126 Komünist Parti ve Sovyet Devleti Arşivleri, Mikrofilm Koleksiyonu, fond R-8419, makara 3.6820, dosya 1, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

127 Siyasi Kızıl Haç Komitesi'nin Haziran 1922'deki toplantısında ele alınan 1921 yılı faaliyet raporu, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 176, l. 3.

128 Vera Figner'in Tatiana Stakheviçe gönderdiği 11 Temmuz 1921 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 4, delo 18, l. 26.

muamele karşısında oldukça öfkelenildi. Ne var ki gizli polisin Siyasi Kızıl Haç mensuplarına yönelik tacizlerine rağmen örgütün hem üyeleri hem de topladığı yardımlar artmaya devam etti. Vera'nın gördüğü kadarıyla örgütün siyasi mahpuslara ve sürgünlere yardımı da daha etkili olmaya başlayacaktır.¹²⁹

Vera'nın 1921'de mesaisini harcadığı bir başka insani yardım alanı, Volga bölgesini kasıp kavuran kıtlıktan mağdur olanların durumlarının iyileştirilmesiydi. "Volga'daki kıtlığa dair haberler 1921 baharında başkente ulaşmaya başladığında pek çok entelektüel geleneksel konumlarının kendilerini Rus halkına, bilhassa da böylesine ciddi bir ihtiyacın ortaya çıktığı dönemde yardımcı olmaya zorladığını hissetmişti."¹³⁰ Krizin büyüklüğü Lenin ve arkadaşlarını bu entelektüellerin Açlığa Karşı Yardım Tüm Rusya Komitesi'ni kurmasına izin vermek zorunda bıraktı. Bununla birlikte Sovyet Hükümeti grubun kurucularına Sovyet yetkililerinin de komiteye girmesini şart koştu. Ayrıca hükümet, krizle başa çıkabilmek için Açlığa Karşı Yardım Merkez Komitesi, yani *Pomgol* adıyla kendi örgütünü de kurdu.¹³¹ Her iki örgüt de kıtlıktan mağdur olmuş insanlara yardımcı olmayı amaçlasa da faaliyet alanları farklıydı. Hükümete bağlı olmayan örgütün avantajlı olduğu alanlardan biri, yurt dışından yardım toplama idi. Fakat örgütün yurt dışındaki farklı güçlere müracaat edebilme olasılığı, Sovyet Hükümetinin endişelenmesine neden oldu. Nihayetinde de hükümetin Açlığa Karşı Yardım Tüm Rusya Komitesi'ni dağıtması kaçınılmaz hâle geldi.

1921 Temmuzunda kurulan Açlığa Karşı Yardım Tüm Rusya Komitesi, iç savaş sonrası dönemin sıra dışı bir örgüttür. Hükümetin şart koştuğu hükümler uyarınca üst düzey komünistlerden müteşekkil etkileyici bir üye listesi bulunmasına rağmen örgütün merkezinde komünist olmayan meşhur isimlerin insancıl saikleri vardı. Lev Kamenev ve Aleksey Rykov gibi komünistler hükümetin görüşlerini temsil ederken;

129 Siyasi Kızıl Haç Komitesi'nin Haziran 1922'deki toplantısında ele alınan 1921 yılı faaliyet raporu, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 176, l. 1-13.

130 Stuart Finkel, *On the Ideological Front: The Russian Intelligentsia and the Making of the Soviet Public Sphere* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2007), s. 20.

131 Ibid., 21.

Maksim Gorki, Lev Tolstoy'un kızı Aleksandra, Vera gibi koca cınarlar ile yazar, entelektüel, sanatçı ve eski siyasi figürlerden oluşan grup da açlıkla pençelesen Ruslar'a yardım etmeye çalışıyordu. Milyonlarca insanın hayatını tehdit eden kıtlık karşısında komite vakit kaybetmeksizin işe koyuldu ve çocukların ve hastaların kritik durumuna daha çok yoğunlaşarak ağustos ayı itibarıyla Volga bölgesinde açlığın pençesindeki altı buçuk milyon çocuğu beslemeye yetecek erzak dolu iki tren katarı gönderdi.¹³² Ülkeyi kısıkvırak yakalayan olağanüstü hâl sayesinde komünistler ile komünist olmayanlar aynı hedef çerçevesinde birleşmiş görünüyordu.¹³³

Fakat iki grup arasındaki uyum sadece bir yanılsamadan ibaretti. Lenin, Açlığa Karşı Yardım Tüm Rusya Komitesi temsilcilerinin yardım toplamak üzere yurt dışına gitmesi için ilk başta izin vermişti¹³⁴, fakat planlanan seyahat günü yaklaştıkça devlet katındaki endişeler de artıyordu. Lenin hükümetinin -Herbert Hoover başkanlığındaki hükümet dışı bir örgüt olan- Amerikan Yardım İdaresi (American Relief Administration) ile 20 Ağustos'ta bir anlaşmaya varmasıyla hem Açlığa Karşı Tüm Rusya Komitesi hem de para bulma amaçlı yapacakları yurt dışı seyahat gereksiz hâle gelmiş olacaktı.

27 Ağustos 1921'de, örgütün kurulmasından tam bir ay sonra, üstelik kıtlık hâlâ kol geziyorken, Sovyet Hükümeti, Açlığa Karşı Tüm Rusya Komitesi'nin feshine karar verdi.¹³⁵ Cheka ajanları üyelerin "siyasi düşüncelerin kölesi" olduğu iddiasıyla¹³⁶ komite toplantı hâlinde iken toplantı salonunu basarak üyeleri gözaltına aldı. Bununla birlikte toplantıya katılan üyelerin tamamı Sovyet hapishanelerine gönderilmedi. Komünist olmayan üyelerin üçte ikisi kendisini parmaklıklar ardında bulurken, Vera Figner ile az sayıdaki diğer ünlü isme evlerine

132 "Russian Relief Body May Upset Soviet", New York Times, 6 Ağustos 1921, s. 5, Frank A. Golder Koleksiyonu, kutu 23, klasör 15 A, American Relief Administration dosyası, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

133 "Soviets' Famine Decree", New York Times, 27 Temmuz 1921, s. 2.

134 Sovyetler Birliği'ni ve hükümeti tanıyan henüz çok az devlet bulunduğundan Sovyet Hükümetinin yurt dışından yardım toplama imkânı azdı.

135 Vera Figner'in Tatiana Sergeevna Stakheviç'e gönderdiği 10 Eylül 1921 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 4, delo 18, l. 31-32.

136 "Reds Arrest Relief Workers", Times 1 Eylül 1921, s. 1.

kadar eşlik edildi.¹³⁷

Örgüt dağıtılmasına, üye olmanın suç sayılmasına rağmen Vera kıtlık mağdurlarına yardım faaliyetlerine kararlılıkla devam etti. Bu sefer kullandığı araç, Açlığa Karşı Yardım Tüm Rusya Komitesi daha dağıtılmadan önce başka önemli isimlerle birlikte kurduğu Kıtlığa Maruz Kalanlara Yardım İçin L.K. Tolstoy Moskova Komitesi idi. Ulusal düzeydeki muadilinin aksine bu grup bölgesel faaliyet gösteriyor ve uluslararası yardımları kabul etmekten kaçınıyordu. Sovyetler örgütün varlığını devam ettirmesine izin verdi. Bu çerçevede yapılan faaliyetler ise oldukça etkili oldu. Otuz milyon rubleyi aşkın, yani yaklaşık yirmi beş bin dolar, para toplandı.¹³⁸ Moskova'da aşevleri kurularak Samara'ya erzak dolu onlarca vagon gönderildi. Kıtlığın baş gösterdiği bölgedeki halk tahliye edildi ve başkent ve çevresindeki çocuklara yardım götürüldü.¹³⁹

1921 sonbaharı itibarıyla Vera yeni Sovyet düzeninde artık kendisine kesin surette bir yer edinmiş bulunuyordu. Her ne kadar edebî ve kültürel faaliyetleri hayata geçirirken devlet kaynaklı bazı sorunlarla karşılaşmışsa da komünistlerin sunduğu pek çok fırsattan yararlanabilmişti. Komünist değildi fakat devrimci geçmişî Sovyetler'in radikal soy kütüğünde şerefli bir konum edinmesini sağlıyordu. Yeni sosyalist rejim on dokuzuncu yüzyıldaki yoldaşlarının hatırası için anıtlar diyor, Vera Figner'in şahsı söz konusu olduğunda ise mazide kalmış radikal çağdan kalan canlı-kanlı, nefes alıp veren kutsal bir emanetle karşılaşmış oluyordu.

Sovyetlerin iktidara gelişinden sonraki ilk yıllarda Vera pek çok özelliğe sahip olduğunu göstermişti. Hayırsever, insancıl, aktivist, yazar ve Rus tarihinin en dramatik olaylarının iç yüzüne vakıf olmuş biri... 1920 başlarında çoğu Rus için Vera hiç şüphesiz elit, devrimci bir soylu, tarihteki radikal fedakârlık-

137 Vera Figner'in Tatiana Sergeevna Stakheviç'e gönderdiği 10 Eylül 1921 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 4, delo 18, l. 31; Finkel, *On the Ideological Front*, s. 35.

138 "Report of the L. K. Tolstoy Kıtlığa Maruz Kalanlara Yardım Komitesi'nin Ağustos 1921-Nisan 1922 dönemi faaliyet raporu", RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 23, l. 3.

139 Ibid., l. 1-4.

ların alegorik sembolüydü. Fakat izleyen yirmi yıl, Vera'nın bundan çok daha fazlası olduğunu gösterecektir. Lenin hükümetinin Joseph Stalin tarafından sert bir şekilde yönetilen yeni bir düzene yol açmasıyla ve Sovyetler Birliği'nin Hitler'in Nazi Almanyası'nda o zamana kadarki en tehlikeli düşmanını bulmasıyla, Vera Figner ilerlemiş yaşına, fiziksel sorunlarına ve bizzat kendi isteğiyle Komünist Parti safları dışında durmasına rağmen, sadece Rus devrimci soylularının üyesi olmadığını, aynı zamanda yaşayan gerçek bir devrimci olduğunu ispatlamıştı.

Yaşayan Devrimci

Vera 1921 sonbaharında Sovyet Devrimi'nin gidişatının kendisini yakından ilgilendirdiğini fark etti. Kendi devrimci neslinin verdiği mücadelenin, komünist haleflerine giden yolu hazırladığına inanıyordu. Dolayısıyla onların eylemlerinden belli bir sorumluluk duyuyordu. Fakat Sovyet sistemini kabullenışı daha ziyade pratik kaygılara dayanıyordu. İç savaş nedeniyle bir süre yerinden edilmiş şekilde yaşamış, Lenin'in başında olduğu rejimin ve partinin en nihayetinde ayakta kalabildiğine şahit olmuştu. Sonuç itibarıyla kaçınılmaz olarak Bolşeviklerin zaferini kabullendi ve zımnen de olsa komünistlerin gösterdiği direnci takdir etti. Bunun yanında yeni rejimin kendisine verdiği değerden de memnundu. Eserlerini yayımlayabilmek için aşmak zorunda kaldığı sansürcü ve bürokratik engeller elbette hoşuna gitmemiş, Sovyetler'in dâhil olduğu diğer siyasi partilere yapılan zulmü esefle karşılamıştı fakat devletin kendisine sunduğu maddi imtiyazlar için minnettar, rahat hareket edebilmesine imkân sağlayan kültürel ve sosyal alan için müteşekkirdi. Ne var ki sahip olduğu imtiyazların her an elinden uçup gidebileceğinin farkındaydı. Edebî ve kültürel projelerini devam ettirebilmesinin Sovyet Devleti ile iş birliğini kes-

memesine dayandığını biliyordu. Toplumsal ve siyasi önemi haiz olmamayı ölmeye eş tutuyordu. Bu düşünceler altında hem geçimini sağlayabilmek hem de toplumsal açıdan tatmin olabilmek için Sovyet siyasetini belirleyen karmaşık çıkmazlar arasında yönünü bulmaya çabalayacaktı. Bu uyum düzeyini toplumsal adalet meselelerine süregiden ilgisiyle birleştirerek, çağdaş devrimci siyasetin çoğunca istikrarsız hatları üzerinde ne kadar ustalıklı hareket edebildiğini de göstermiş oldu.

Cheka'nın, Açlığa Karşı Tüm Rusya Komitesi'nden neredeyse üç düzine insanı gözaltına alması, Vera'ya, siyasi baskıyı böyle bir baskının kurbanı haline gelmeden, ne ölçüye kadar protesto edebileceğini sınaıma imkânı vermişti. Komitenin dağıtılmasının üzerinden haftalar geçmesine ve tıpkı kendisi gibi insani yardımda bulunmak için her fırsatı değerlendirmeye çalışmaktan başka bir şey yapmamış olmalarına rağmen bu insanların hâlâ hapisanede tutuluyor olmaları karşısında dehşete düşmüştü. Fakat yine de kanuni yolları kullanarak tahliye edilmelerini sağlamak için elinden geleni yapacaktı. Meseleyi ayrı, bağımsız bir kampanyayla cümle âleme duyurmayı veya ideolojik zeminde rejimi işin içine sokmayı tercih etmeyerek, arkadaşlarına sadece Siyasi Kızıl Haç eliyle yardım etmenin peşine düştü.¹

Yardım kuruluşu çalışanlarının hapsedilmesi, Siyasi Kızıl Haç'ın 1921-1922 yıllarında uğraştığı pek çok meseleden sadece biriydi. Sağ cenahtaki rakip siyasi partiler, baskı ve kiminin kendi iradesiyle kiminin de zorlanarak iltica etmesi suretiyle zaten susturulmuştu. Bolşevik olmayan sosyalist partiler ise iç savaş sonrasında tacizlere ve zulme maruz kaldı. Lewis Siegelbaum'un belirttiği üzere, "1921 başlarındaki Sovyetler Rusyası'nda bu partiler artık bitme noktasına geldiyse, bunun nedeni bizzat kendilerinin yaptığı şeyler değil daha ziyade, kendilerine fırsat verildiği takdirde yapabilecekleri şeylerden Bolşevik-

1 Komünist Parti ve Sovyet Devleti Arşivleri, Mikrofilm Koleksiyonu, Hoover Enstitüsü Arşivleri, fond R-8419, makara 3.6820, dosya 1. Hapse gönderilen örgüt çalışanlarının büyük kısmı güz ortasında salıverilecektir. Bununla birlikte bir kısmı önce Sovyetler Birliği'nin uzak yerlerine sürgüne gönderilmiş, sonrasında da sınır dışı edilmiştir.

lerin korkmuş olmasıdır".² Köylü ayaklanmaları artıyor, işçiler yeniden grevlere başlıyor, Komünist Parti içindeki Emekçi Muhalefet, parti politikalarını eleştiriyor ve devrimin gururu, Kronstadt Donanma Üssü'ndeki denizciler Bolşevik yönetime isyan ediyordu. Lenin hükümeti ise tüm siyasi muhalefeti kökünden kazıma peşindeydi.

İstikrarlı bir siyasi mahpus akını farklı hapisane ve sürgün mahallerine yığılıyordu. Hâliyle Siyasi Kızıl Haç'ın üyeleri için ilgilenecek haddinden fazla vaka bulunuyordu. 1921 baharında grup, bir hapishanede gerçekleşen kargaşanın ardından hükümetin başkentin dışına naklettiği çok sayıda mahpusu yeniden Moskova'ya alabilmek için büyük uğraş vermişti. Vera'nın işaret ettiği gibi nakil, mahpusların maddi koşullarında ciddi bir düşüş anlamına gelmişti çünkü artık yakınlarının ziyaretine ve gönderecekleri yardım paketlerine izin verilmeyecekti.³ Siyasi Kızıl Haç'ın yürüttüğü yoğun çalışmanın ardından 1922 Nisanı itibarıyla mahpusların on dokuzu hariç hepsi başkente dönmüş bulunuyordu.⁴ Grup ülke çapındaki hapishanelerin ve sürgün mahallerinin çoğundaki mahpus sosyalist ve anarşistlere verilen istihkakların artırılmasında da benzer bir başarıya ulaşmıştı. Vera'nın raporunda yer aldığı şekliyle, "Komitenin uğraşları ve hükümete sürekli gönderdiği dilekçeler sayesinde Moskova, Petrograd, Yaroslavl, Vladimir, Orel ve Riazan'da sosyalistlerin ve anarşistlerin istihkakları iki katına çıkarılmıştır".⁵

Vera, Siyasi Kızıl Haç'taki işlerini aylarca titizlikle devam ettirdi. 1921 sonbahar ve kışı ile 1922 boyunca örgütün haftalık toplantılarının çoğuna katıldı, raporlar hazırladı, öneriler sundu ve hükümetin siyasi mahpuslar için yarattığı koşulları incelemek üzere hapishane ziyaretlerine katıldı.⁶ Sovyetler Bir-

2 Lewis Siegelbaum, *Soviet State and Society between Revolutions, 1918-1929* (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1992), s. 54.

3 "Kızıl Haç Komitesi'nin 1921 faaliyetlerini ayrıntılandıran VNF raporu", RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 176, l. 1ob.

4 Ibid., l. 2.

5 Ibid., l. 3.

6 Komünist Parti ve Sovyet Devleti Arşivleri, Mikrofilm Koleksiyonu, Hoover Enstitüsü Arşivleri, fond R-8419, makara 3.6820, dosya 1.

liği'nde gittikçe kısıtlayıcı hâle gelen siyasi iklim çerçevesinde Siyasi Kızıl Haç'ın, varlığını ve bağımsız faaliyetlerini sürdürbileceğinin garantisi yoktu. Vera, 1922 Haziranı'nda Siyasi Kızıl Haç'taki arkadaşlarına, devletin artan baskısı karşısında çok yakında sinip kenara çekilmek ile "ölümcül bir kavganın kurbanlarına yardım amacı taşıyan partisiz sosyal bir örgüt olarak daha fazla çalışıp durum[larını] kuvvetlendirmek" arasında seçim yapmak zorunda kalabileceklerini söyleyecekti.⁷

Siyasi Kızıl Haç'ın pek çok üyesi Vera'nın sunduğu alternatiflerden mevcut konumu güçlendirmeyi tercih etti fakat Vera örgütle olan ilişkisini kademeli olarak azalttı. Yazı işlerine ağırlık vererek, Siyasi Kızıl Haç'taki çalışmasını asgariye indirdi. Dernek üyeliğinden ayrılmamakla birlikte liderlik rolünü sona erdirdi.⁸ Maksim Gorki'nin, örgütte Vera'yla birlikte çalışmış olan eski eşi Ekaterina Peshkova yönetimi devraldıktan sonra, grubun ismi E.P. Peshkova Siyasi Mahpuslara Yardım Derneği olarak değiştirildi.⁹

İsim değişikliğinin gerçekleşmesinden bir ay sonra Vera Figner yetmiş yaşına basmıştı. 7 Temmuz'daki doğum günü farklı kesimlerden Sovyet vatandaşlarının efsanevi devrimci ismi onurlandırması için bir vesile teşkil etmişti. Doğum gününden aylarca önce Siyasi Kızıl Haç'taki arkadaşları, saygıdeğer çalışma arkadaşlarına yaraşır bir doğum günü kutlaması organize etmekle görevli bir heyet oluşturmuştu.¹⁰ Benzer şekilde Devrim Müzesi de Vera'nın hayatından kesitler sunan

7 "Kızıl Haç Komitesi'nin 1921 faaliyetlerini ayrıntılandıran VNF raporu", RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 176, l. 1.

8 D. Minim, "Eshche o Politicheskoy Krasnom Krete", Pamiat, vyp. 3 (Moskova, 1978/Paris, 1980), s. 523-24; O. Markov, "Ekaterina Pavlovna Peshkova i ee pomoshch politzakliuchennym" Pamiat, vyp. 1 (1978), s. 317.

9 Komünist Parti ve Sovyet Devleti Arşivleri, Mikrofilm Koleksiyonu, Hoover Enstitüsü Arşivleri, fond R-8419, makara 3.6820, dosya 1. Peshkova'nın idaresindeki örgüt Cheka'nın ilk başkanı ve Cheka'nın devamı olan GPU'nun kurucusu Feliks Dzerzhinskii ile uyumlu çalışması sayesinde bir süre çok iyi işler yapacaktır. Grup, Dzerzhinskii'nin 1926'da ölmesinin ardından varlığını devam ettirmek için büyük uğraş veriyse de hükümetin yurt dışı fonlara erişimine koyulan kısıtlamalar sonucu 1930'larda para toplayamaz hâle gelecektir. Gittikçe artan siyasi mahpus nüfusuna yardımcı olacak miktarda para toplanamayınca, örgütün 1937'deki resmi feshi, sadece bir formalite hükmündeydi.

10 Komünist Parti ve Sovyet Devleti Arşivleri, Mikrofilm Koleksiyonu, Hoover Enstitüsü Arşivleri, fond R-8419, makara 3.6820, dosya 1.

bir anı kitabı yayımlamak için aylardır çalışmaktaydı. Bunun yanında müzede Vera'nın onuruna bir kutlama düzenlenecek, toplantıda meşhur radikal isimler konuşma yapacak ve Vera'ya hasredilmiş bir serginin açılışı yapılacaktı.¹¹ Bu toplantıları düzenleyenler, Vera Figner'in olağanüstü önemi haiz olduğunu söylüyorlardı. Anısına hazırlanan kitapçıkta yer alan kısa değerlendirmelerde editörler, "onun hayatının tarihi, Halkın İradesi'nin tarihidir" diyerek devrimci hareket içindeki önemini dile getiriyorlardı.¹² *Golos Minuvshego* (Geçmişin Sesi) dergisinin editörleri Vera'nın doğum gününü "Rus halkının özgürlüğü uğrındaki bu büyük savaşçı kadını selamlayarak" kutluyordu.¹³

Fakat Vera'nın yetmişinci doğum gününü tek gözleyen çalışma arkadaşları ve dostları değildi. Sekizinci on yılına ayak bastığında, devrime yaptığı katkıyı takdir eden yeni nesilden de tebrik ve iyi dilek mesajları alacaktı. Üniversite öğrencileri ile Kızıl Donanma'daki genç devrimciler de dâhil olmak üzere farklı kesimlerden insanlar doğum gününü kutlayarak, dava uğruna yaptıkları için minnettarlıklarını sundular.¹⁴ Bu genç sosyalistler, Vera'nın neslinin "farklı dünya görüşlerine" sahip olduğunu teslim ediyor fakat kendi adlarına onun "kahramanca mücadelesini" ve "büyük fedakârlığını" kutluyorlardı.¹⁵ Kısacası bu genç radikaller Vera'nın ideolojik açıdan hatalı ve modası geçmiş bir siyasi görüş addettikleri düşüncelerinin farkında olmalarına rağmen, onun kendisini davaya adanmasını, çektiği çilelere tahammülünü ve toplumsal bilincini takdir ediyordu.

Sovyet hükümetinin bütün anma ve kutlama merakına rağmen, Vera'nın yetmişinci doğum gününü kutlamak için resmi bir organizasyon yapılmamıştı. Zira yaşayan devrimci bir figür olarak Komünist Parti üyeliğinden uzak durması nedeniyle doğum gününün resmi törenle kutlanması, partisiz konumu

11 RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 114.

12 Ibid., l. 1.

13 *Golos Minuvshego* 2, Ekim 1922, s. 147.

14 RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 113.

15 Ibid., l. 3, 4.

üzerine bazı sorular ortaya çıkmasına neden olacaktı. Parti mensubiyetinin böyle muğlak bırakılması hem Vera'nın hem de hükümetin işine gelmişti. Bu şekilde Vera'nın apolitik konumunun ardında yatan nedenler hakkında spekülasyon yapılmasının önü alınmış oluyordu. Fakat kimi genç radikaller, devletin Vera'nın doğum günü hakkındaki bu sessizliğinin altında kötü niyet sezmişti. Taganka Hapishanesi'nden Vera'ya gönderdikleri mektupta siyasi mahpuslar, doğum günü kutlamalarının asgariye indirilmiş olmasını haksızlık olarak gördüklerini bildirecekti. Taganka sakınleri şöyle demişti: "Yetmişinci doğum gününüzde kamu binaları ve kamu makamları sizin isminizi hatırlamayacak ama biz üzölmeyeceğiz."¹⁶ Mahpuslar, Sovyet rejiminin Vera'nın doğum gününü alenen kutlayamayacağını çünkü onun "ahlaken saf imajı"nın, komünistlerin döneikliğini apaçık ortaya çıkardığını iddia ediyordu.¹⁷ Taganka'daki mahpuslar, kendilerinin hâlihazırdaki durumunu Vera'nın onlarca yıl önceki uzun mahpusluğuyla özdeşleştirerek, maruz kaldıkları zulmü ve yaptıkları fedakârlığı meşrulaştırmak için Vera'yı radikalliklerinin esin kaynağı ilan ediyor ve onun devrimci saflığı olarak gördükleri şeye başvuruyordu. Mahpuslar, ihtiyar halkçının kendisinden ziyade onun soyut ve manevi ikonik temsiline tutunarak, "Rus devrimci hareketinin her daim genç ve güzel sembolü" olan bu kadını göklere çıkarmaktaydı.¹⁸

Yetmiş yaşına girmiş bulunan Vera, artık Sovyet vatandaşlarının büyük kısmı için tümüyle romantik bir figür hâline gelmişti. Hataları, kusurları, eksiklikleri göz ardı edilmiş, bir zamanlar şiddeti savunmuş olduğu unutulmuştu. Halk genel itibarıyla onun tahammülsüz, kibirli ve talepkâr kişiliği hakkında hiçbir şey bilmiyor, belki de bunları umursamıyordu. Radikal geleneğin tecessüm etmiş kusursuz timsali olarak Vera, komünist rejimin alternatifi işlevi görüyordu. Fakat tam da Sovyetlerin onun parti bağlantısı olmayan hâliyle faaliyette bulunmasına izin vermiş olması, pek çok Rus için Vera'nın re-

16 Taganka Hapishanesi Siyasi Mahpuslarının Vera Figner'e göndergi mektup, Boris I. Nicolaevsky Koleksiyonu, kutu 586, dosya 34, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

17 Ibid.

18 Ibid.

jimle olan ilişkisini bulanıklaştırıyordu. Kendilerini savunmak için onun ismini ve geçmişini kullanan mahpusların aksine, sıradan vatandaşlar Vera Figner'i Lenin ile partisinden ayrı tutmak niyetinde değildi. Komünistler kendi hedefleri açısından Vera'yı, özellikle de terör eylemlerine kanışmışlığı yüzünden selefleri ilan etmekle, bu devrimcinin devam eden varlığı ve faaliyetleri nedeniyle kayba uğramaktan ziyade kazançlı çıkmıştı. Emma Goldman, Lenin'in, Vera ile onunla aynı siyasi çizgideki diğer insanları serbest bırakmış olmasının, "silaha ve zora sadece kendi diktatörlüğü altında başvurulduğu ithamını basitçe geçersiz kılma"yı amaçladığını iddia etse de¹⁹ işin doğrusu Vera, Lenin'in amaçlarına Goldman'ın ima ettiğinden çok daha fazla hizmet etmiştir. Vera Sovyetler'deki siyasi tahammülün dışarıya karşı küçük de olsa timsalini teşkil etme işlevinden ziyade, yerel düzeyde pozitif ve neredeyse ülke çapında faaliyet gösteren topluluklarda varlığını hissettirerek iş görüyordu.

Sovyet rejimi gittikçe artan komünist olmayan kitleyi susturmuşken bile Vera'nın sesi ve varlığı, gelişmekte olan devrimci diyaloga sirayet etmeye devam etti. Devrime katkıları hâlâ hürmet gören radikal şöhretler sınıfına mensuptu. Leonard Schapiro'nun belirttiği üzere, Sovyet rejiminin ilk yıllarında "Vera Zasulich ve Vera Figner gibi eski tüfekler, tacize maruz kalmadan yaşamaya devam etmişti".²⁰ Ne var ki eski devrimcilerin hepsinin aynı muameleye tabi tutulmadığını belirtmek gerekiyor. Vera Figner'in gözaltına alınmaktan ve zulme uğramaktan kurtulmasının tek nedeni itibarı ve radikal soyağacı değil, aynı zamanda siyaseten tehlikeli addedilenlere katılmaktan kaçınmış olmasıydı. Hiçbir zaman komünist olmamakla birlikte rejime siyaseten her zaman sadık kalmıştı. Rus Devrimi üzerine çalışmasında Sheila Fitzpatrick, Sovyetler Birliği sınırları içinde kalmış "muhalefet partilerinin eski üyelerine bile ancak [1920'lerdeki] muhalif siyasi faaliyetlere katılmaktan tümüyle kaçınmış olmaları şartıyla müsamaha

19 Goldman, *Living My Life*, C. 2, s. 820.

20 Leonard Schapiro, *The Origin of the Communist Autocracy: Political Opposition in the Soviet State, First Phase, 1917-1922* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1977), s. 187-88.

gösterildiğini" söyler.²¹ Artık yetmiş yaşına gelmiş olan Vera, insani ve edebî faaliyetlerine rağmen yeni rejim için herhangi bir tehdit oluşturmuyordu. Aksine, simgesel varlığı ve görünüşte Sovyet hükümetini zımnen onaylamış olması, komünistlerin Rus radikal hareketinin organik mirasçıları olduğu yönündeki iddialarına kanıt teşkil ediyordu. Hem Rusya'da hem de Rus sınırlarının ötesinde, gençliğini ve özgürlüğünü vatanının siyaseten özgürleşmesi için vermiş fedakâr bir aristokrat olarak meşhur olmuş Vera, "Rusya'da ve yurt dışında ... manevi bir etki"ye sahipti.²² Yazı ve konuşmalarında altı çizilmiş, özellikle belirtilmiş siyasi hedef veya kurumlardan bahsetmiyor, anlattığı hikâyelerle, dile getirdiği yorumlarla, daha ziyade halkların özgürleşmesini öne çıkarıyor, radikallerin halkların özgürleşmesi uğruna çektikleri acıları, yaptıkları fedakârlığı anlatıyordu. Bu hâliyle Vera'nın hayatı Sovyetler'in ilk döneminde ortaya çıkan "devrim anlatısı" için kullanışlı bir araç oluyordu.²³

Vera'nın devrimci bir sembol olarak efsanevi şekilde algılanışının inşasında, Shlisselburg Kalesi'nde maruz kaldığı mahrumiyet en az Çar II. Aleksander suikastındaki rolü kadar, belki de daha fazla önem taşıyordu. Başka deyişle, hürmet edilen radikal geçmişi değil, çektiği çilelerdi. 1930'lara dek bir çarlık hapisanesinde belli bir süre kalmış olmak ihtiyar devrimcilerle Sovyetler nezdinde bir tür "diplomatik bağışıklık" sağlamıştı.²⁴ Bolşeviklerden önceki bu Rus radikallerinin devrim ideali uğruna maruz kaldığı acılar onları hem komünist muadillerine hem de Rus halklarına bağlıyordu.

Marksizm-Leninizm pek çok açıdan yabancı bir siyasi an-

21 Sheila Fitzpatrick, *The Russian Revolution, 1917–1932* (Oxford: Oxford University Press, 1982), s. 89.

22 Emma Goldman, *My Further Disillusionment in Russia* (Garden City, NY: Doubleday, Page and Company, 1924), s. 134.

23 Elizabeth Jones Hemenway, "Mothers of Communists: Women Revolutionaries and the Construction of a Soviet Identity", *Gender and National Identity in Twentieth-Century Russian Culture*, Ed.: Helene Goscilo ve Andrea Lanoux (DeKalb: Northern Illinois University Press, 2006), s. 77.

24 Sandra Pujals, "When Giants Walked the Earth: The Society of Former Political Prisoners and Exiles of the Soviet Union, 1921–1935", Doktora tezi, Georgetown University, 1999, s. 204.

layıştı. Lenin, Marks'ın düşüncelerini Rusya gerçekliğine uyarlamışsa da ideoloji hâlâ ciddi yabancı unsurlar içeriyordu. Sosyalist Devrimcilerin öğretileri ise Bolşeviklerin savunduklarından daha fazla Rusya kaynaklıydı. Fakat organik açıdan da Rus olan bu hareketin pek çok taraftarı, 1920 başları itibarıyla kendisini ya Sovyet hapishanelerinden birinde yahut da meçhul bir mezarda bulmuştu.²⁵ Lenin ve partisi, iç savaş sonrasında ülkede birliği sağlamak durumundaydı. Sovyetler, onlara yardımcı olabilmek için hem Rus hem de Sovyet olan milli bir mit ve tarih yaratma ihtiyacı hissetti. Eski Rus liderler böyle bir birleştirici kaynağı Rus Ortodoks Kilisesi'nde bulmuştu fakat Sovyetler, Ortodoksluk sonrası Rus birliğini seküler devrim dininde yeşertecekti. Lenin bu dinin hem peygamberi hem de Mesihi olsa da yaratılan bu devrimci kültür, Rusya'nın geçmişindeki radikal azizlerin imaj ve itibarına dayanıyordu. Böylece Bolşevik kültürü "[Karl] Marks, [Georges] Danton, [Giuseppe] Garibaldi, [Louis] Blanqui ve [ve Charles] Fourier gibi Avrupa devrimcileri ... [ile Aleksander] Radishchev, [Aleksander] Herzen, [Mikhail] Bakunin, [Sofia] Perovskaya ve [Nikolay] Çernişevski gibi Rus radikallerine selam duruyordu".²⁶ Bu devrimci isimlere benzer bazı hayatını kaybetmiş radikallerin anıtları dikilirken, Vera Figner'in yeni devlette devam eden varlığı, kaleme aldığı, hayatını kaybetmiş Shlisselburg mahpuslarının biyografileri ve kendisi, sertüvenine ve acılarına dair otobiyografik metinlerle birlikte Rus devrimci kanonunun ortaya çıkmasına yardımcı oldu. Lenin'e göre Halkın İradesi mensupları, "Rus halkının devrimci yönde eğitilmesine -doğrudan ve dolaylı- katkıda bulunarak ... en büyük fedakârlığı sunmuştu".²⁷ Bu suretle Vera ile Halkın İradesi'nin

25 1922'de Eski Siyasi Mahpus ve Sürgünler Derneği eski rejim tarafından hapsedilmiş bir Sosyalist Devrimcinin gözüaltına alınmasını protesto ederek salıverilmelerini sağlamıştı. Pujals, "When Giants Walked the Earth", 196. Bir düzine SDP üyesinin 1922'de gözüaltına alınması ve yargılanması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Leont'ev ve İur'ev, "Nezapechatlennyyi trud", s. 438.

26 Richard Stites, "Iconoclastic Currents in the Russian Revolution: Destroying and Preserving the Past", *Bolshevik Culture: Experiment and Order in the Russian Revolution*, Ed.: Abbot Gleason, Peter Kenez ve Richard Stites (Bloomington: Indiana University Press, 1985), s. 18.

27 V. I. Lenin'in ifadesini aktaran: İu.A. Krasovskii, "Zhenshchina russkoi revoliutsii: Literaturnye psikhologicheskie aspekty arkhiva Very Figner", *Vstrechi s*

diğer üyeleri, Rusya'nın radikal geçmişini Sovyetler'le kaynaştıran Bolşevik kültürünün parçası hâline geliyordu.

Vera'nın elde ettiği radikal ünün kaynağı olan siyasi aktivizmi ile iddiası onlarca yıl geride kalmıştı fakat hiç durmadan yaptığı yayınlarla kamuoyunun gündeminde kalmaya devam ediyordu. 1920'de *Shlissel'burgskie uzniki*'nin, 1921'de ise *Zapechatlennyi trud*'un ilk cildinin yayımlanmasını takiben Golos Minuvshogo Yayınevi, 1923'te Vera'nın hatıratının ikinci cildini yayımladı. *Hayat Saati Durduğunda* alt başlığıyla çıkan *Zapechatlennyi trud*'un ikinci cildi, Vera'nın Shlisselburg'daki yıllarını anlatıyor ve Rus halkları uğruna yaptığı fedakârlıkları yeniden dile getiriyordu. Bu yayınlara 1924'te, öğrencilik yıllarını ele alan otobiyografik çalışması *Studencheskie gody*, 1925'te de Shlisselburg'dan tahliye edilmesinden 1917'ye kadar olan dönemi anlatan *Posle Shlissel'burga* eklendi. Vera bunun yanında Granat Ansiklopedik Sözlüğü'nün 1870 ve 1880'lerdeki Devrimci Figürler kısmını hazırladı ve *Katorga i Ssylka*, *Golos Minuvshogo*, *Ogoniok* (Alevcik) ve *Byloe* (Mâzi) gibi dergilere düzenli yazı gönderdi.

Vera'nın devrimci yeraltındaki ve Shlisselburg Kalesi'ndeki tecrübelerini nakledişi, Sovyetler'in ilk dönemleri açısından çok da karşılaşılmayan bir şey değildi. Yazılarının yayımlandığı dergilerin büyük bir kısmı zaten, "hayatını kaybetmiş devrimcileri anan kapsamlı yazılar" yayımlama amacıyla çıkarılıyordu.²⁸ Vera'yı diğerlerinden ayıran, sadece bir biyografi yazarı değil aynı zamanda otobiyografi yazarı olmasıydı. Saygıyla andığı, hayatını kaybetmiş yoldaşlarının aksine, kendi efsanesinin edebiyat eliyle yaratılışına bizzat kendisi katkıda bulunuyordu. Dolayısıyla yayımladığı metinlerde kendi arzusu çerçevesinde düzenlemeler yapabiliyordu. Hatıratının ilk cildini yayına hazırlarken artık son aşamaya gelindiğinde, 1883'teki itirafnamesini düzenlemeye ve bazı ayrıntıları "düzeltme"ye saatler harcamıştı.²⁹ Geçmişe dair ayrıntıların olduğu gibi aktarılmasıyla yetinmiyordu. Okurlarını, savaş öncesi

proshlym, vyp. 4 (1982), s. 351.

28 Hemenway, "Mothers of Communists", s. 79.

29 Vera Figner'in Tatiana Sergeevna Stakheviç'e gönderdiği 12 Ekim 1920 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 4, delo 18, l. 11.

dönemde Batı Avrupa'daki sahnelerde dinleyicileri defalarca nasıl etkilediyse aynı şekilde etkilemek istiyordu. Hatıratının kaleme alarak yayına hazırladığı kısımlarını, çoğunca o kısmın bizzat ilgilendirdiği kişilere okurdu. *Zapechatlennyi trud*'un ilk cildinin yayımlanmasından birkaç ay önce, kitapta anlattığı bazı olayların Siyasi Kızıl Haç yararına düzenlenen bir toplantıdaki dinleyicileri gözyaşlarına boğduğunu görmüş olmak onu ziyadesiyle memnun etmişti.³⁰

Kitaplarının yayımlanmasını izleyen onlarca yıl boyunca, Vera ile meşhur diğer devrimci isimlerin hatıratları iyi bir sosyalist eğitimin temelini teşkil etmeye başlayacaktır. Sözgeli mi Eugenia Ginzburg, 1930'ların Büyük Temizlik'i sırasında rutubetli hapisane hücrelerinde *Zapechatlennyi trud*'dan bazı satırları kelimesi kelimesine hatırlayıp, kendi kendine tekrar edebiliyordu.³¹ Benzer şekilde, Eski Siyasi Mahpus ve Sürgünler Derneği'nin bir etkinliğine katılan geleceğin yazarı genç bir komünist kadın da o meşhur Vera Figner'le karşılaşmasının kendisini nasıl mutlu ettiğini hatırlayacaktır daha sonra. Galina Serebriakova 1920'lerde bu olayı zikrederken, "Vera Nikolayevna Figner'i görür görmez tanıdığını" söyler.³² Serebriakova'nın hatırladığı şeyler arasında, karşılaştıklarında her ne kadar Vera yetmiş yaşında da olsa, bu ihtiyar devrimcinin güzelliği karşısında sarsılmış olması da vardır. Fakat daha sonra hatırladığı üzere bu çok normaldi çünkü Vera Nikolayevna hiç "yaşlanmıyordu".³³ Hepsinin ötesinde, diye devam ediyor Serebriakova, "yıllar ve zamanın geçişi onun gibi birisi için hiç de önemli değildi".³⁴

Galina Serebriakova "*Zapechatlennyi trud*'u defalarca okuduğunu], Vera Nikolayevna Figner hakkında annesinden pek

30 Vera Figner'in Tatiana Sergeevna Stakheviç'e gönderdiği 12 Şubat 1921 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 4, delo 18, l. 17 ob.

31 Eugenia Semyonovna Ginzburg, *Journey into the Whirlwind*, Çev.: Paul Stevenson ve Max Hayward (New York: Harcourt, 1995), s. 71-72 [Anafora Doñru, çev: Gün Zileli, Pencere Yayınları, 1996].

32 Recollections of Galina I. Serebriakova, RGALI, fond 2594, opis' 1, delo 75, l. 52.

33 Ibid.

34 Ibid.

çok hikâye dinle[diğini]" söyler.³⁵ Devrimci yeraltı hikâyeleri, atılan bombalar ve hapishane günleri, devrimin hemen sonrasındaki dönemde Sovyet gençlerinin pek çoğu için en başta gelen mitik anlatılar hâline gelmişti. Vera nasıl zamanında *ni-ania*'sından halk masallarındaki çariçeleri ve cesur genç mitik figürleri dinlediye, yeni nesil Sovyet kızları da devrimci bir kahramana dötüşen bu genç soylu kızın cesaret dolu serüvenini dinlemeye bayılıyordu. Bu yüzden ki Serebriakova, Vera ile bizzat bir araya geldiğinde çok heyecanlanmıştı. "Vera'nın elini öpmek için can attıysa da cüret edeme"mişti.³⁶ Bu devrim sembolünün önünde dururken "bozguna uğratılmış olmasına rağmen yaşamaya devam ettiğı" için ezildiğini hissedecekti.³⁷

Vera'nın kendini feda edişiyile ilgili hikâye her okunduğunda veya tekrar edildiğinde, Sovyet kadınına dair geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri de pekişmiş oluyordu. Sovyet Devleti ideal sosyalist kadını neyin tanımladığına dair muğlak mesajlar gönderiyordu esasında. Kadınların kamusal rollere sahip olabileceğı kabul ediliyor ve kadınlar ev dışındaki hayata katılabiliyordu fakat hâlâ kalıp yargılarla oluşturulmuş beklentilere konu oluyorlardı. Bunun anlamı şuydu: Kadınların kamusal faaliyetlere ve hizmetlere, fedakârlık ve tevazu şeklindeki geleneksel kadınlık değerleri ile katılması bekleniyordu. Vera'nın hayatı bir model işlevi görüyordu. Vera hatıratında okuyucularının zihninde devrimci bir sahne canlandırırken alçak gönüllü bir ton tutturmak için elinden gelen her şeyi yapıyordu. Sunduğı şekliyle kendi rahatını ve gururunu hiç düşünmemiş, kendini daha büyük bir değer addettiğı şeye adanmıştı. Önce hapiste, sonrasında ise sürgünde geçirilen otuz yılda, görüldüğü kadarıyla fedakârlığının sınırı yoktu. Vera'yla karşılaşan genç Sovyet vatandaşları, "adı Zhelyabov, Mikhailov ve Perovskaya ile yan yana duran bu kadın"la tanışmadan önce bir miktar tedirginlik duyuyordu.³⁸ I. Porokhin, Vera'yla o "unutulmaz tanışması"nın üzerinden neredeyse kırk yıl sonra, 1928'de Le-

35 Ibid.

36 Ibid., l. 52ob.

37 Ibid.

38 I. Porokhin, "Nezabyvaetaia Vstrecha", Pravda Severa, 8 Ocak 1967, RGALI, fond 2223, opis' 2, delo 295, l. 1.

ningrad'daki Devrim Müzesine ziyareti sırasında, hem müze çalışanlarının hem de müze ziyaretçilerinin kendisine hürmetle yaklaştığı bu ihtiyar kadının, merakını celp ettiğini anlatır. Orta yapılı, üzerinde gayet resmi siyah bir takım, arada gri çizgilerin bulunduğu sıkıca topuz yapılmış koyu siyah saçlı hâliyle Vera, kişisel hikâyeleri ve müzede sergilenen materyallerin pek çoğuyla ilgili açıklamalarıyla ziyaretçileri mest ediyordu.³⁹ Devrimci hareketin böylesine tanınmış ve hürmet gören bir ismiyle tanışmaya can atan Porokhin en nihayetinde heyecanına hâkim olarak kendini Vera'ya takdim etmişti. Uzun bir sohbetin ardından genç adam tamamen büyülenmişti. Porokhin bu olaya ilişkin olarak, "ulaştığım hazzın ölçüsü yoktu" diye yazacaktır.⁴⁰

Kendi kuşağından pek çok insan Rusya'dan ayrılarak Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmiş ancak Vera yurdunda kalmayı tercih etmişti. Kendini Rusya'nın istikbaline vakfetmişti. 1917 devrimlerinden sonra edebî ve insani çabalarnı devam ettirmiş olması, kendini ülkesine, Rus halkına ve sosyalist adalete partili olmaksızın adamasının somut tezahürüydü. Elli yıldan fazla süredir devrimci ülkü dışında bir aşkla tanışmamış bir kadındı. Bu hâliyle Sovyet yoldaşlarına çileci, el değmemiş ama yine de radikal bir azize olarak görünüyordu. Hiç şüphesiz dillere destan güzelliği hayatının bir seyir nesnesi olma özelliğini artırıyordu. Romantik veya başka türden tercih imkânlarına sahip olmayan bir kadın değildi. Böyle olunca da güzelliği, siyasi hedefleri doğrultusunda yaptığı fedakârlıkları daha da görünür kılıyordu. Elizabeth Jones Hemenway'ın dile getirdiği üzere, "bu [kişisel hayatını tatmin etmeyi reddetme] örüntüsü, 1917 sonrası dönemin kadın devrimcilerine ait anlatılarda olay örgüsünün önemli bir yanını teşkil etmektedir".⁴¹ Ne var ki Vera anlatılarında kendini feda etmeyi merkeze yerleştirmeyi, gözden düşmüş Bolşevik kadın kahramanların daha sonra basılacak hatıratlarıyla rekabet edebilmek için benimsemiş değildi. Bilakis bu tema, savaş öncesi dönemde Rus

39 Ibid., I. 1.

40 Ibid.

41 Hemenway, "Mothers of Communists", s. 80-85.

siyasi mahpusları konuşma ve yayın faaliyeti yapmaya başladığından beri ortaya çıkan tüm otobiyografik yazılarında ve konferanslarında bulunur. Belki asıl söylenmesi gereken, yazılarının Bolşevik kadın kahramanların menkıbevari yazılarını etkilemiş olduğudur.⁴² Vera'nın edebi çalışmaları ile Bolşevik figürleri yücelten eserler arasındaki uyum sayesinde, hatıratı erken Sovyet dönemi devrimci kanonunun bir parçası olarak kabul görmüştür. Böylece Bolşevik olmayan faaliyetleri Bolşevik-karşıtı değil, Bolşevik-öncesi addedilmiştir. Vera'nın uyguladığı yöntemler ile öncelik verdiği siyasi hedefler Bolşeviklerden farklılaşsa da devrimci ruhları, Rus halkına dair ulvi hayalleri ve kendilerini reddetme kapasiteleri örtüşmektedir.

Vera, Sovyetler'i ve devrimini kabullenmiş, sunulan imtiyazlardan da faydalanmıştır. En fazla da erken Sovyet dönemindeki zengin entelektüel hayata katılmış olmaktan dolayı mutlu olmuştur. Moskova'daki hayatını, öğleden sonralarını imparatorluk döneminden kalma arşiv dosyalarını taramakla, Sosyal Bilimler Akademisi Kütüphanesi'nde⁴³ yabancı gazeteleri okumakla ve Karl Marks Enstitüsü'nde çalışmakla geçirmişti.⁴⁴ İç savaş döneminin başında Lenin eleştirel entelektüellerin fiziksel sorunlarını hafifletme ve böylece onların hizmet ve desteğini sağlama çabasıyla Maksim Gorki'ye, Bilim İnsanlarının Hayatlarını Geliştirme Tüm Rusya Komitesi'ni (KUBU) kurma izni vermiş, Vera da örgüte üye olmuştu. Böylece çoğu Sovyet vatandaşından daha fazla istihkak almaya hak kazanmış ve KUBU'nun sanatoryumunda tedavi görebilmişti. Vera aynı zamanda Tüm Rusya Yazarlar Birliği'ne de katılmıştı. Birliğin üyeleri arasında edebî ve kültürel farklılıklar bulunmasına izin verilmişti. Burada üyelerin maddi ihtiyaçları takip ediliyor, gerektiğinde yardım sağlanıyordu. Birlik, "Aydınlanma Komiserliği'nden ve Devlet Yayınevi'nden gelen temsilciler"

42 Beth Holmgren'in yirminci yüzyıl Rus kadın otobiyografileri hakkında çalışmasının gösterdiği üzere, "iflah olmaz muhaliflerin kendini feda etme üzerine kaleme aldıkları anlatılar, bütün bir nesil için esin kaynağı teşkil etmiştir." Beth Holmgren, "For the Good of the Cause: Russian Women's Autobiography in the Twentieth Century", *Women Writers in Russian Literature*, Ed.: Toby W. Clyman ve Diana Greene, (Westport, Conn.: Greenwood Press, 1994), s. 129.

43 RGALI, fond 1185, opis' 4, delo 18, l. 10ob.

44 RGALI, fond 1185, opis' 4, delo 18, l. 51ob.

vasıtasıyla hükümetle kurulmuş bir irtibat noktası işlevi de görüyordu.⁴⁵ Vera, 1926'da Sovyet Sanatlar ve Bilimler Akademisi onun olağanüstü edebî uğraşlarını tanıyarak oybirliğiyle hatırat ve biyografi yazarı sıfatıyla üyeliğe kabul ettiğinde, Sovyet Devleti tarafından bir kez daha onurlandırılmış oluyordu.⁴⁶ Böylece 1920 sonları itibarıyla Vera sadece geçmişteki devrimci hizmetleri nedeniyle önemli olmakla kalmamış, aynı zamanda topluma mâl olmuş ve resmen tanınmış entelektüellerden müteşekkil elit bir grubun mensubu olarak da coşkuyla selamlanmıştı.

Vera'nın aldığı sembolik payelere Sovyet hükümetinin bahsettiği maddi imkânlar eşlik ediyordu. Sovyet Sanatlar ve Bilimler Akademisi'ne kabul edildiği aynı yıl, bundan sonra hayatının sonuna dek Çar II. Aleksander suikastındaki rolü nedeniyle her ay 225 ruble alacağını öğrendi.⁴⁷ Gerçi Stalin daha sonra II. Aleksander suikastının çalışılmasını ve kutlanmasını yasaklayacaktır ama 1920'lerde bu olay hâlâ devrimci geleneğin cesaret dolu ve hayati parçası addediliyordu. Vera eski bir Sh-lisselburg sakini olmanın meyvesini de toplayacaktır. 1932'den itibaren eski çarlık siyasi mahpusları Sovyet hükümetinden aylık 200 ruble almıştır. Bu ödemelerin birisi bile esasında Vera'nın mali açıdan rahat bir hayat sürmesine yetiyordu. Fakat ikisi birleştiğinde erken Sovyet döneminde onu maddi açıdan imtiyazlı bir sınıfa yükseltiyor, edebî faaliyetlerden elde ettiği gelir ise durumunu daha da iyileştiriyordu. Sovyetler Birliği'nde ortalama sanayi işçisinin evine ayda 50 ruble, seçkin parti çalışanlarının ise ayda sadece 175 ruble götürebildiği düşünülecek olursa, Vera'nın hükümetten aldığı bu iki aylığın kayda değer bir yekûn oluşturduğu görülmektedir.⁴⁸

Vera edebî kariyerine maddi bir beklentiyle başlamamıştı. Kendisinin ve yoldaşlarının hayatları hakkında makaleler ve

45 Finkel, *On the Ideological Front*, s. 95.

46 RGALI, fond 941, opis' 10, delo 649.

47 RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 5. Hükümet bu aylığı 1 Mart 1881 suikastında yer alanlardan hayatta kalanların hepsine tahsis etmişti.

48 Erken Sovyet dönemindeki kazançlara dair bkz. Mervyn Matthews, *Privilege in the Soviet Union: A Study of Elite Life-Styles under Communism* (Londra: Allen and Unwin, 1978), s.67.

kitaplar kaleme alırken amacı, Halkın İradesi'nin ve mücadelesinin tarihini belgelemektir. Fakat çok geçmeden bu hatıraların sattığını gördü. Akrabalarına ve dostlarına yazdığı mektuplarda sık sık, nispeten az bir çalışmanın karşılığı olarak yayıncıların ne kadar çok para verdiğini şaşkınlıkla dile getirir. Kardeşi Nikolay'ın sanatsal yetileri imparatorluk döneminde ailenin servetini nasıl artırdıysa, yirmi yıl sonra Sovyet idaresi altında Vera'nın edebî faaliyetlerden kazandığı para da kendi malvarlığını ciddi ölçüde genişletecektir. Sözgelimi yeğeni Tatiana'ya, yayınevleriyle yaptığı bol getirili sözleşmeler olmasaydı "ancak ortalama bir hayat standardına sahip olacağını" söyler.⁴⁹

Eski Siyasi Mahpus ve Sürgünler Derneği, 1931'de Vera'nın yedi ciltlik *Polnoe sobranie sochinenii*'sini (Toplu Eserler) yayıma hazırladı. Yapılan anlaşmaya göre derneğin yayıncısı bu dizi için yaklaşık on beş bin ruble ödeyecekti.⁵⁰ Böylece Vera artık emekliliğe çekileceği yıllara girerken, kendisi için yıllar önce belirlediği hedefin gerçekleştiğini de görüyordu. Enstitüden henüz yeni mezun olmuşken bir arkadaşına ekonomik açıdan bağımsız, eğitilmiş ve başkalarına faydalı bir insan olmak istediğini yazmıştı.⁵¹ Terk edilmiş bir sağlıkçılık kariyerinin, radikal yeraltında geçen riskli bir dönemin, idama mahkûm edilmenin, kötü şöhrete sahip bir Rus hapisanesinde yirmi yıllık tecridin, bir dünya savaşının ve ülkedeki devrimin ve iç savaşın neden olduğu maddi ve manevi çalkantıların ardından Vera'nın gençlik arzuları hayata geçmiş bulunuyordu. Elbette gençken düşündüğü şey, bu hedeflere ulaşmada tıbbın aracı olacağı idi. Ne var ki şimdi amaçlarına en alışılmadık araçlarla ulaşmıştı. Vera Nikolayevna Figner ekonomik açıdan bağımsız, eğitilmiş ve başkalarına faydalı birisi olduysa eğer, bunun nedeni hayatı boyunca siyasi ve toplumsal devrime bağlı kalmış olmasıydı. En nihayetinde, kendisine sembolik payeler ve maddi ödüller sunan bu devrim her ne kadar kendi devrimi değilse de Bolşevik Devrimi'nin kendisine bahşettiği imtiyazları memnuniyetle kabul etmişti.

49 RGALI, fond 1185, opis' 4, delo 20, l. 2.

50 Vera Figner'in Tatiana Stakheviç'e gönderdiği 8 Eylül 1931 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 4, delo 19, l. 38 ob.

51 V. Figner, *Studencheskie gody*, s. 5-6.

Ailesinin konumu ve erkek kardeşlerinin cömertliği hem devrimden önceki faaliyetlerinde hem de hapisten sonra ona maddi açıdan rahat bir hayat sürme imkânı vermişti. Yetmişlerinde ve seksenlerinde ise Vera sadece kendine değil başkalarına da bakabiliyordu. Mevcut geliri ve siyasi bağlantıları nedeniyle şu veya bu nedenle kendisine gelen pek çok insan oluyordu. Memleketi Tetiushi'den romatizma hastası bir işçinin tıbbi tedavi alabilmesi için gerekli yerlerle görüşme yapmaktan, bir *artel* bahçesi (kooperatif) kurabilmeleri için Bolshoe Frolovo'daki "köylü yoldaşlarına" bin beş yüz ruble göndermeye ve uzak bir köydeki okul için beş yüzden fazla kitap toplamaya kadar⁵² pek çok meselede etki gücünü ve parasını yardım faaliyetleri için kullanacaktı. Fakat cömertliğinden en çok yararlananlar aile efradıydı, özellikle de kaybettiği kardeşi Lidia'nın kızı ile torunu.

1920 Martı'nda yeğenini Lugan'da aniden terk edivermişse de onun için sürekli endişe duydu, tıpkı diğer yeğenleri için olduğu gibi. Lugan'dan Moskova'ya döndükten sonra, öksüz kalan Sergei Stakheviç'in ne hâlde olduğunu sürekli takip etti. Hakkında bir kelime olsun duymak için yanıp yakılan Vera büyütülmesine yardımcı olduğu küçük çocuğu terk edişini, onu nemli, soğuk şartlar altında yaşamak zorunda kalacağı Moskova'ya getirmek istemediğini söyleyerek haklı kılmaya çalışıyordu.⁵³ Ne var ki bu, yaptıklarına bahane bulmak ve suçluluğunu bastırmaya çalışmaktan başka bir şey değildi. 1920 baharında Vera yeğenini terk ettiğinde, küçük Sergei annesini ve büyükannesini kaybedeli daha çok uzun zaman geçmemişti. Vera, Sergei'in kişisel ilişkide bulunduğu yegâne akrabasıydı. Fakat Vera hem kendi derdine düşmüştü hem de bir çocuğu büyütmenin yükümlülüklerinden kurtulmak istiyordu. Kaçmayı tercih etmişti. Rus halkları için kendini feda etmek isteyen kadın, bu küçük çocuk için kendini feda etmek istememiş veya böyle bir fedakârlıkta bulunamamıştı.

52 Vera Figner'in Natalia Peterovna Kuprianova'ya gönderdiği 5 Ocak 1926 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 232, l. 2, l. 15.

53 Vera Figner'in Tatiana Stakheviçe gönderdiği 26 Nisan 1920 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 18, l. 31.

İroniktir; Vera, Tatiana Stakheviç'e, bakım masraflarını göndereceği küçük yeğenini kesinlikle bırakmamasını, Sergei'in artık diğer çocukları kadar onun da çocuğu olduğunu söylemişti.⁵⁴ Vera, Tatiana'ya sorumluluklarını hatırlatma ihtiyacı hissetmişti çünkü bu külfetler Vera'nın tek başına düşünebileceği şeyler değildi. Yeğenini sevmesine sevmiştir ama ona bakacak insan olma düşüncesine katlanamamıştır. Sergei Stakheviç annesini kaybettiğinde Vera'nın neredeyse yetmiş yaşında olduğu düşünülecek olursa bu hiç de şaşırtıcı değildir ama bunun yanında ortada bir de kasten yaratılmış duygusal bir mesafe söz konusuydu. Shlisselburg'daki uzun tecrit, Vera'nın uzun süreli duygusal bağlar kurma kabiliyetini ortadan kaldırmıştı. Bizzat kendisinin de itiraf ettiği gibi çoğunlukla "korkunç bir ruh hâlinde ve genellikle depresif" oluyordu.⁵⁵ Yüksek ses ve düzensizlik sınırlarını bozuyor ve sık sık konuşamayacak hâle bile gelebiliyordu.⁵⁶ Birlikte vakit geçireceği insanları özenle seçiyor, duygusal zaaflarından haberdar olmayan veya anlayış gösteremeyecek olanlardan kaçıyor. Yeğenlerini mali açıdan desteklemekten hiç geri durmamasına ve sürekli mektup vasıtasıyla durumlarını takip etmesine rağmen onlarla arasındaki duygusal mesafeyi hep korudu. Yeğenlerini, evet çok seviyordu fakat sözgelimi Tatiana'ya, Sergei de dâhil olmak üzere çocuklarına kendisinden "büyükanne" ve "Vera Teyze" diye bahsetmemesini söylemiş, çocukların meşhur büyük teyzelerini her zaman Vera Nikolayevna olarak anmasını istemiştir.⁵⁷

Arkadaşları ve akrabaları yanında olmasına rağmen Vera pek çok açıdan her zaman yalnızdı. Kişisel hayatı yıllar önce kamusal kimliğiyle iç içe geçmişti, şimdi ise bu ikisini birbirinden ayırması mümkün görünmüyordu. "Şeytani bir gurur

54 Vera Figner'in Tatiana Stakheviç'e gönderdiği 11 Temmuz 1921 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 18, l. 27.

55 Vera Figner'in Tatiana Stakheviç'e gönderdiği 3 Kasım 1929 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 4, delo 19, l. 12.

56 Vera Figner'in Tatiana Stakheviç'e gönderdiği 15 Nisan 1924 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 4, delo 18, l. 54ob.

57 Vera Figner'in Tatiana Stakheviç'e gönderdiği 27 Şubat 1923 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 4, delo 18, l. 47.

sahibi" olan Vera'nın⁵⁸, kişisel zaaflarını teşhir etmesi mümkün değildi; o da insanları hep bir adım ötesinde tuttu. Son yıllarına dair acı bir gerçek, "neredeyse bütün dünyanın kendisine hürmet ettiği" Vera'nın⁵⁹, duygusal açıdan tecrit hâlinde oluşuydu. Vera'yla oldukça yakın ilişki kurmuş olan Lidia Dan, onun her zaman pek çok yönden yalnız kaldığını belirtir. Sh-lisselburg'dan sonra "hapishaneden yoldaşlarının hepsi yeni kişisel bağlar kurdu, evlendi, aile sahibi oldu ve hayattan zevk almanın yeni yollarını keşfetti fakat Figner'in payına düşen aşk değil, kendine tapılması olmuştu".⁶⁰ Yeğenlerinden biri de Vera'nın çok azimli, ilkeli ve kararlı kişiliğiyle" çoğunlukla duygusal bir yumuşaklık veya incelik gösterebilmekten uzak" olduğunu söyleyecektir.⁶¹ Vera'nın en çok istediği şey, kendisine ihtiyaç duyulması ve faydalı olabilmektir fakat kendisinin ihtiyaçları söz konusu olduğunda durumunu ifşa etmekten kaçınıyordu. Bu hâliyle Vera, Lidia Dan'ın ifadesiyle "yaşayan bir kadından ziyade mukaddes bir emanet"ti.⁶²

Görüntüde Vera yeğenlerinin üzerine titreyen bir teyzeydi. Onlara aksatmadan para, kitap ve bu hayattan ayrılmış ebeveynlerinden kalan eşyalar gönderiyordu.⁶³ Çalışmalarına büyük ilgi gösteriyor, eğitimlerini mali açıdan destekliyordu. Kötü davranışları nedeniyle onları paylıyor, düzgün davrandıkları takdirde çocuk kampına gönderme gibi vaatlerde bulunuyordu.⁶⁴ Fakat bütün ihtimam ve yardımın diğer hayırseverlik faaliyetlerinden farkı yoktu. Kardeşlerinin çocuklarının hayatlarını kolaylaştırdığını bilmek yeterliydi onun için; teşekkürü hak ettiğini düşünüyordu -ve beklediği teşekkürü alıyordu. Tatiana Stakheviç'e yazdığı bir mektupta, "senin çocuklarından çok da memnun değilim. Benden para almasını biliyorlar fakat bir

58 Dan, *Iz vstrech c V. N. Figner*, s. 10.

59 Ibid., s. 11.

60 Ibid., s. 12.

61 V. Figner, *V Borbe*, s. 225.

62 Dan, *Iz vstrech c V. N. Figner*, s. 12.

63 RGALI, fond 1185, opis' 4, delo 18, RGALI, fond 1185, opis' 4, delo 19.

64 Vera Figner'in Sergei Stakheviç'e gönderdiği 1 Eylül 1931 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 244, l. 1.

mektup yazıp da teşekkür edemiyorlar" diyecekti.⁶⁵

Vera'nın bu mesafeli tutumunun nedeni coğrafi mesafeden ziyade duygusal mesafe idi. Yıllarca Sazhin ailesiyle birlikte yaşamış olmasına rağmen hiçbir zaman kendini ailenin haki-ki ferdi olarak göremediğini söylemiştir.⁶⁶ Hatta hayattaki tek kardeşinin, evin annesi rolüne alışmış olmasını esefle karşılamıştı. Nitekim Tatiana'ya yazdığı bir mektupta, mümkün olan en kısa sürede kendine ait bir daireye çıkmak istediğini, böylece Eugenia'nın "gerçek bir ev hanımı"na dönüşmesine şahit olmayacağını söyleyecektir.⁶⁷ Kardeşini, üç nesilden Sazhinler'i beslemeye çalışırken ev işlerine saplanıp kalmış görmekten rahatsız oluyor, bunun yanında onun ailevi sorumlulukları çerçevesinde geçen hayatında cazip hiçbir husus bulamıyordu. Kendisi ailevi bağlardan azade kalmış bile olsa, evliliğin ve anneliğin Eugenia'ya getirdiği sınırları kaldıramıyordu. Rusya'daki evli kadınların akıbetine duyduğu düşmanlık, yıllar içinde hiç de azalmamıştı. Şimdi yaşlı bir kadın olarak evliliği ve anneliği, tıpkı gençliğindeki gibi, bir cendere olarak görme-ye devam ediyordu.

Vera'nın Sazhinler'in evinde tecrübe ettiği rahatsızlıktan kaçma itkisi, Shlisselburg Kalesi'nden çıktığı günden beri gösterdiği bir eğilime işaret eder. Yirmi yılını hapishanede, neyi nerede yapacağını bizzat kendisi belirleyemeden geçirmişti. Rus Bastille'inden ayrılmasından sonra bile mahkûm edildiği ceza, Çarlık Hükümetinden belli mahallerde kalabilmek için defalarca izin istemeye zorlamıştı onu. Hâliyle yaşını aldıkça özgürlüğü hareket etmeyle eşitler oldu. Mutsuzluğunun dâhili veya duygusal temeliyle belki yüzleşemeyen belki de yüzleşmek istemeyen Vera, gözünü harici etkenlere çevirerek sorunlarının ve huzursuzluklarının çoğunu tebdilimekânla halledebileceği düşüncesiyle hareket etti. Böylelikle içten gelen bir yabancılaşma hissi, onu hayatının geri kalan kısmında daireler, dinlenme evleri, sanatoryumlar ve arkadaşlarının, akraba-

65 Vera Figner'in Tatiana Stakheviç'e gönderdiği 23 Ekim 1931 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 4, delo 19, l. 42ob.

66 Vera Figner'in Tatiana Stakheviç'e gönderdiği 9 Nisan 1932 tarihli mektup, , RGALI, fond 1185, opis' 4, delo 19, l. 35ob.

67 Ibid.

ların evleri arasında oradan oraya sürüklerken bir tür ebedi sürgün hâline getirecekti.

Vera'nın 1923'te, 1924'te ve daha sonra 1927'de tekrar köklerine, memleketi Tetiushi'ye dönmesi, bu hiç bitmeyen yabancılaşma hissini bastırma arayışı olarak görülebilir. Memleketine ilk seyahatinin ardındaki itkiyi, iki farklı ama ikisi de çarpıcı şekilde tarif eder. Meşhur devrimci isimleri konu edinen *Granat Ansiklopedik Sözlük* için kaleme aldığı kısa otobiyografik yazıda, kamuya karşı tutunduğu tipik hissizliği ile kişisel gururu, "yuva"ya gerçekleştirdiği seyahatin kişisel bir merak duygusundan beslendiğini belirttiği kısımda apaçık ortaya çıkmaktadır. Bu yazıda, iç savaşın sona ermesinin ardından yeni kurulan Sovyetler Birliği'ne dair bilgisinin oldukça sınırlı olduğunu söyler. Münhasıran Moskova'da, hepsi benzer ruh hâline sahip bir grup entelektüel arasında vakit geçirmiştir. Vera'nın iddiasına göre, "gerçek yaşamı görmediği, ülke- de yapılan değişiklikleri görmek istediği" hususunda gittikçe daha çok ikna olmaktadır.⁶⁸ Fakat *Posle Shlissel'burga* başlıklı hatıratında, samimi ve şaşırtıcı şekilde daha içten bir saikten bahsedecektir. Buradaki anlatımında kardeşleri Nikolay, Olga ve Lidia'nın peş peşe ölümünü takiben içine düştüğü yabancılaşma ve yalıtılmışlık hissinden bahseder. "Doğdukları, büyü- dükleri, hayata hazırlandıkları yere", kendisine ve geçmişine dair bir bağlantı bulabilmek umuduyla gitmiştir.⁶⁹ Daha sonra Tatar Cumhuriyeti'nin parçası hâline gelecek Tetiushi'de Vera, "yakın, sevgili ve tatlı" olanın peşindeydi.⁷⁰ Yıllardır memleke- tinden uzaktaydı. Binlerce mil öteden bile kendisini "çağırın o kara memleket toprağına dokunmaya" can atıyordu.⁷¹

Duygusal tatminsizliği Vera'yı fiziksel rahatsızlıklarına ve Sovyet Devletinin gittikçe artan müdahalelerine rağmen onu çalışmaya devam etmeye zorlamıştı. Gerek yayın faaliyetle- ri gerekse insancıl amaçlar yalnızlığından ve endişelerinden uzaklaşmasını sağlayacaktı. Sekseninci yaş gününe yakla-

68 V. Figner, "Avtobiografii Very Nikolaevny Figner", *Deiateli SSSR* içinde, s. 480.

69 V. Figner, *Posle Shlissel'burga*, s. 148.

70 Ibid.

71 Ibid.

şırken bir kenara şunları not etmişti: “Eğer yapacak bir işim varsa, işte o zaman tatmin hissi yaşıyorum.”⁷² Böylece Vera, özellikle yayın faaliyetleri bakımından yorulma bilmeyen bir tempo tutturdu. Hatıratının Sovyetler Birliği’nde takdirle karşılanması üzerine yazılarının farklı dillere çevrilmesi ve yurt dışında yayımlanması için uğraştı. Vera’nın hatıratı 1924-1930 arasında Almanca, Fransızca, İngilizce, İbranice, İsveççe, Danca ve Yiddiş dillerinde yayımlanacaktı. Yurt dışında yaşayan dostları ve çalışma arkadaşları ile birlikte çalışarak, bu yayın sözleşmelerinin hazırlanması ve müzakere edilmesi çerçevesinde yeni ve verimli bir mecra bulmuştu.⁷³

Vera, kendi neslinden devrimcilerin hikâyelerinin anlatılmasını ve muhafaza edilmesini, genç Sovyet vatandaşlarının, ilgili yabancı parti ve bireyler ile gelecek nesillerin aydınlatılması için çok önemli buluyordu. Ne var ki bütün hatıraların ve otobiyografik yazıların eşit değerde olduğunu düşünmüyordu. Lazar Goldenberg’in hatıratının yayımlanmasından hemen sonra Vera şöyle yazacaktır: “Bu hatırat oldukça yavan; eğer editörü ben olsaydım bu sürekli kendini öven basit hâliyle basılmasına kesinlikle izin vermezdim.”⁷⁴ Otobiyografinin, doğası itibarıyla bir miktar kendini övmeyle ilgili olduğu düşünülebilir belki fakat erken Sovyet döneminde hatırat edebiyatı için geçerli addedilen modele havasını veren, “gayet mütevazı olmak” idi.⁷⁵ Bir yazar, hayatını kaybetmiş yoldaşları hakkında biyografik eserler kaleme alabilir ve burada yoldaşlarını göklere çıkarabilir fakat eğer aynı yazar otobiyografik bir eser üretmişse, burada ahlaki bir standart ortaya koyabilse de artık kendini övmemesi beklenirdi. Bu yeni devrimci “kendi-menkıbesini-anlatma geleneği”ne uymak için hatırat yazarları radikal eğilimlerini ve devrimci geçmişlerini kendilerini boşu boşuna övmeksizin anlatırken, neredeyse tarihe istek-

72 Vera Figner’in Natalia Kuprianova’ya gönderdiği Temmuz 1932 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis’ 1, delo 232, l. 130ob.

73 Boris I. Nicolaevsky Koleksiyonu, kutu 479, klasör 9, Hoover Enstitüsü Arşivleri; Brupbacher Arşivi, dosya 51, Uluslararası Toplumsal Tarih Enstitüsü; RGALI, fond 1185, opis’ 4, delo 19.

74 Vera Figner’in Boris Nicolaevsky’ye gönderdiği 9 Aralık 1925 tarihli mektup, Boris I. Nicolaevsky Koleksiyonu, kutu 479, klasör 9, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

75 Hemenway, “Mothers of Communists”, s. 84.

sizce tarıklık etmişler gibi yazmak ve alçak gönüllü bir hava tutturmak zorunda kalıyordu. Kendi geçmişine dair böylesine düzenleme yapma ihtiyacı komünist olmayan isimlerde, Bolşevik muadillerine nispetle daha fazla ortaya çıkıyordu. Bütün yayınevlerini denetleyen bir "tek-parti devleti"nde Bolşevik olmayan devrimci hareket hakkında yayın yapmak isteyen hatırat yazarlarının, eserlerinin yayımlanma ihtimalini artırmak ve hikâyelerinin, okuyucularının potansiyel sempatisine zarar verme veya oldukça hassas olan rejimin gözünde kendini fazlaca över görünmesi ihtimalini azaltmak için yerleşik olan modele uygun davranması gerekiyordu.

Vera'nın 1920'lerde eski devrimcilerin peş peşe çıkardığı hatırat edebiyatına biçim verme eğilimi, Rus devrimci hareketinin önde gelen arşivcilerinden eski Menşevik Boris I. Nicolaevsky'ye yazdığı mektupta tüm açıklığıyla görülmektedir. Nicolaevsky çok sayıda başka entelektüelle birlikte 1922'de Sovyetler Birliği'nden sınır dışı edildikten sonra bile, Moskova'daki Devrim Tarihi Arşivi'nin yöneticisi iken başladığı devrimci hareketin belgelendirilmesi işine devam edecekti. Bu uğraşı çerçevesinde 1870 ve 1880'lerdeki devrimci hareket ile Shlisselburg Kalesi hakkında Vera'nın ilgisini çekebileceğini düşündüğü materyaller söz konusu olduğunda, onunla sürekli yazışma ihtiyacı hissetmişti. Her zaman Vera'nın hislerine saygılı olan ve fikirlerini öğrenmeye can atan Nicolaevsky'nin, Vera'nın 1925 yılındaki mektubunda yer alan, üslubu hakkındaki sert eleştirisini hiçbir surette hak etmediğini söylemek gerekiyor.

Nicolaevsky, Shlisselburg mahpuslarının el yazısıyla kaleme aldığı bazı metinler bulmuş, oldukça saygılı bir mektupla Vera'dan bu yazılar hakkındaki düşüncelerini almak istemişti. Fakat Vera cevaben yazdığı mektupta, oldukça sabırsız bir tutum sergilemektedir:

Pek muhterem Boris Ivanoviç,

Mektubunuzu aldım fakat el yazınız o kadar kötü ve özensiz ki bu bile beni ziyadesiyle rahatsız etti. Aynı şekilde mektubunuzun içeriği de hiç hoş değil. Diyorsunuz ki Shlisselburg Kalesi kapatıldığında bazı el yazması metinler muhafaza edilmiş. Hangilerinin muhafaza

edildiğini bilmiyorum fakat bildiğim şey şu: Bunların hepsi okurlara sunulmayı hak etmiyor. Son zamanlarda yayımlanan tonla anlamsız şey içinde boğulmaktayız. Matbaalar değersiz kâğıtların atıldığı çöp kutusuna dönmüş durumda ve eğer bana sorarsanız, matbaaların yükünü artırmaya hiç gerek yok.⁷⁶

Vera'nın küçümseyici ve kibirli tavrı bir yana, mektupta dile getirdiği düşünceler, geçmişî edebî açıdan anma eylemini sadece derleme ve yayımlamadan ibaret görmediğini gösterir. Ona göre bir önceki yüzyılın devrimcilerini ve çarlık rejimi altında çektikleri acıları anlatan metinler dikkatle seçilmeli, düzenlenmeli ve ustaca biçimlendirilmeliydi. Söz konusu yayınların uyması gereken içerik ve biçim artık yerleşmişken, aklına estiği gibi davranarak insanları belgelere, kitaplara boğanları esefle karşılıyordu.

Vera bu mektubun ardından Nicolaevsky'ye bir mektup daha yazarak sert ve saldırgan tarzından dolayı özür diledi. Bu mektupta Shlisselburg'dan elde edilen dokümanların yayımlanmasının "Shlisselburg koşulları altında yazmakta olan" yazarların itibarına gölge düşürmesinden korktuğunu dile getirdi, zira bu metinler yayımlanmak üzere yazılmamıştı.⁷⁷ Her ne kadar halihazırda halkın "edebî ıvır zıvırlara, hakikaten çöp hükümündeki yazılara kelimenin tam anlamıyla batmış" olduğu şeklindeki düşüncesini yeniden dile getirirse de⁷⁸ daha önce yazdıklarının yarattığı aşikâr rahatsızlık nedeniyle af diledi. Nicolaevsky'ye yazdığı bu 23 Aralık tarihli mektubu "Lütfen Vera Figner'i, şu kızgın kadını, tüm kalbinizle affediniz" sözleriyle bitirecektir.⁷⁹

Vera'nın o öfkeli yanıtı kısmen, Shlisselburg'da yazılmış metinler hakkında konuşuyor olmalarından kaynaklanıyordu. Vera'nın Rus Bastille'indeki ikameti onun için radikal geçmişiindeki diğer dönemlerden çok daha farklı şekilde, neredeyse

76 Vera Figner'in Boris I. Nicolaevsky'ye gönderdiği 9 Aralık 1925 tarihli mektup, Boris I. Nicolaevsky Koleksiyonu, dosya 479, klasör 9.

77 Vera Figner'in Boris I. Nicolaevsky'ye gönderdiği 23 Aralık 1925 tarihli mektup, Boris I. Nicolaevsky Koleksiyonu, kutu 479, klasör 9, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

78 Ibid.

79 Ibid.

kutsal bir önemi haizdi. Hayat boyu süren bir dramının ve tarihin tam ortasında, Vera için "Shlisselburg belirleyici bir niteliğe sahipti".⁸⁰ Tam da bu nedenle, Sovyet rejimi siyasi hasımlarını hapsederek veya sürgüne göndererek cezalandırdığında, Vera, o eşsiz müşterek deneyimi yüklenmiş bu insanlara karşı yakınlık hissediyordu. Bu durumu birilerinin hatırlatmasına ihtiyacı yoktu ama 1922'de hapse atılmış bir grup Sosyalist Devrimcinin gönderdiği doğum günü tebriği, bu meseleyi pekiştirmişti: "Gençliğimizde devrimci harekete ilk adımlarımızı atarken siz bize esin kaynağı olmuştunuz. Şimdiki son mücadelemizde de tam karşımızda durmaktasınız."⁸¹ Hem Bolşevikler için hem de Sovyet Devletinin siyasi hırslarına kurban düşmüş bir devrimciler kuşağı için sorumluluk hisseden Vera, Bolşevikler nezdindeki siyasi ve toplumsal etkisini hapsedilmiş bu erkek ve kadınlar için kullanacaktır.

E.P. Peshkova Siyasi Mahpuslara Yardım Derneği'yle olan ilişkisini asgariye indirdikten sonra bile Vera siyasi nedenlerle hapse atılmış insanlar için adalet arayışında yeni mecralar bulmuştu. Kimi zaman bazı mahpuslar için üst düzey yetkililere kişisel başvurularda bulunuyordu. Mesela, *Bednota* (Yoksul) gazetesi çalışanı Ivan Lavrent'ev 1931 Ağustosunda Vera'nın da memleketi olan Tetiushi'de tutuklandığında Vera, hem Eski Siyasi Mahpus ve Sürgünler Derneği başkanı olan Emelian Iaroslavskiy'e hem de Merkezi Yürütme Komitesi başkanı Mikhaıl Kalinin'e mektup yazmıştı.⁸² Devletin tepesindekilerle böyle bir mesele için irtibata geçmek elbette cesurcaydı ama aynı zamanda Vera'nın sahip olduğu imtiyazı da açıkça göstermekteydi. Meşhur bir devrimci sıfatıyla bağlantılara sahipti ve bu bağlantıları kullanmakta hiç tereddüt göstermiyordu. Derdini doğrudan Kalinin'e anlatmayı kendine hak gördüğü gibi aynı zamanda kendisinden giden bir talebin hükümetten ve GPU'dan, yani Devlet Siyasi Müdürlüğü'nden münasip bir

80 V. Figner, "Avtobiografii Very Nikolaevny Figner", Deiateli SSSR içinde, s. 481.

81 Mahpus Sosyalist Devrimcilerin Vera Figner'e gönderdiği 7 Temmuz 1922 tarihli doğum günü tebriği, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 113, l. 2.

82 Vera Figner'in Natalia Kuprianova'ya gönderdiği 19 Ağustos 1931 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 232, l. 87.

yanıt alacağından da emindi.⁸³

Bu, Vera'nın önde gelen Sovyet isimlerine yaptığı ilk kişisel müracaat değildi. 1926'da Yaroslavskiy'e yazdığı bir mektupta hükümetin gençleri siyasi suçlar nedeniyle cezaya çarptırmasıyla üretim karşıtı pozisyona düştüğünü söylemişti. Her iki cinsiyetten de binlerce genç insanın Rusya'nın ve Sibirya'nın uzak köşelerindeki sürgün mahallerinde zulme maruz kalmış olması bu gençlerin Sovyet iktidarına düşmanlık beslemesinden başka bir şeye yaramıyordu.⁸⁴ O da pragmatik siyasi düşünceleri öne sürerek ama insani bir perspektifle Yaroslavskiy'e başvurmuştu. Aynı taktiği bir düzineyi aşkın yaşlı devrimciyle birlikte 1927'de imzaladığı bir protesto mektubunda da izleyecekti. SSCB'nin Merkezi Yürütme Komitesi Başkanlığı'na hitaben yazılan mektupta imzacılar, Sovyet hükümetinin idam cezasını uygulayışına ve sosyalist düzene tehdit teşkil etmeyen erkek ve kadınların siyasi baskı altında tutulmasına itiraz ediyordu.⁸⁵ Mektubu yazarlar kendilerini "eski devrimciler" olarak nitelemiş, Sovyet vatandaşlarının siyasi ideoloji temelinde zulme maruz kalmasına karşı çıkmak üzere, sahip oldukları prestiji ve çarlık idaresi altında yıllar boyu çektikleri çileyi öne çıkarmıştı.⁸⁶ Protesto mektubunu kaleme alanlar için Sovyet Hükümetinin sık sık karıştığı hukuk dışı uygulamalar ve cezalar, devrimci ve sosyalist kardeşlerinin kurduğu rejimden değil, olsa olsa çarlık aristokrasisinden beklenebilirdi.

Vera Figner sayıları her geçen yıl azalan, kendilerine hürmet edilen devrimciler grubuna mensuptu. Bolşeviklerin kazandığı zafere giden yolun kendi eylemleriyle döşendiğine inanıyordu. Dolayısıyla kendi neslinin devrimcilerinin çektiği

83 GPU, siyasi polis olan Gosudarstvennoe politicheskoe upravlenie'nin kısaltmasıdır. Ibid., I. 87-98

84 Vera Figner'in Emelian Iaroslavskii'ye gönderdiği 23 Aralık 1925 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 3, delo 9, I. 10b.

85 Eski Devrimciler'in SSCB TsIK Başkanlığı'na gönderdiği mektup, RGALI, fond 1185, opis' 3, delo 1, I. 5-6. Mektup metninin tamamına şuradan da ulaşılabilir: Leont'ev ve Iur'ev, "Nezapechatlennyy trud", s. 433-36.

86 Ia. V. Leont'ev ve K. S. Iur'ev'in belirttiği gibi, mektubun yazarları arasında çok sayıda Halkın İradesi mensubunun olması nedeniyle, mektupta idam cezasının kınanmış olması, bu eski Halkın İradesi üyelerinin şiddet içerikli devrimci teşebbüslerden hukuki toplumsal faaliyetlere giden düşünsel bir evrim geçirdiğini göstermektedir. Bkz. Leont'ev ve Iur'ev, "Nezapechatlennyy trud", s. 430.

acı ve katlandığı çile, onlara bu son yıllarında bir miktar huzur, rahatlık ve saygı hakkı veriyordu. İşte tam da bu yüzden, 1934 yılında, arkadaşı Nikolay Pavloviç Kotov'un hangi koşullar altında yaşadığını öğrendiğinde çileden çıkacaktı. Vera bir kez daha Kalinin'e müracaat etti:

İmdat! diye çığlık atasım var... O şerefli devrimci Nikolay Pavloviç Kotov, yetmiş dokuz yaşındaki yaşlı adam, Çarlık Hükümetinin zulmüne uğramış devrimci ... şu an Moskova'da karısı ve iki çocuğu ile birlikte soğuk, izbe bir kulübede yaşıyor. Sizden ikamet ettiği yerin değiştirilmesini ve kendisine onurlu bir şekilde yaşama imkânı verilmesini talep ediyor. Kendisi, Sovyet makamlarının minnettarlık ve desteğini ziyadesiyle hak etmektedir.⁸⁷

Bu anlayışlı muameleyle karşılaşan sadece Vera değildi; Vera'nın durumu, Bolşevik Devrimi'nden sonra eski siyasi mahpus ve sürgünlerin gördüğü muameleyle uyumludur. Sovyet idaresinin ilk on yılında, sosyalist ve radikal aktivizmleri nedeniyle çarlık hapishanelerinde ve sürgün mahallerinde zor günler geçirmiş erkekler ve kadınlar, devrimci mirasçıları tarafından onurlandırılarak pek çok vatandaşın sahip olamadığı imtiyazlar aldı. Bu ayrıcalıkların büyük kısmı, 1921'de kurulan Eski Siyasi Mahpus ve Sürgünler Derneği eliyle gerçekleşti. Varlığını sürdürdüğü on dört yıl boyunca dernek "maddi yardım sağladı, konferanslar ve okuma etkinlikleri düzenledi, toplantılar tertip etti ve çarlık dönemi hapishaneleri, çalışma kamp-ları ve sürgün mahalleri hakkında materyaller derledi, hazırladı ve yayımladı".⁸⁸ Derneğin en imrenilecek yönlerinden biri, üyelerinin kullandığı, Moskova'nın yaklaşık altmış kilometre dışında, eski Sheremetev mülkü olan kır evi idi. Misafirhaneye gelen Amerikalı bir ziyaretçinin belirttiği üzere dernek üyeleri "hususî bir restorânı ile Çar yönetimi altındaki mahpusluk hayatının hiç de keyifli olmayan yönünü tasvir eden -çoğu sanat eseri- fotoğraflar, çizimler, tablolar ve gravürlerle dolu resim galerisinin bulunduğu bu mazide kalmış aristokratlara has ku-

⁸⁷ Vera Figner'in Mikhail Ivanoviç Kalinin'e gönderdiği 19 Nisan 1934 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 226, l. 1.

⁸⁸ Prokhorov, Bolshaia sovetskaya entsiklopediia, C. 18, s. 248.

lülerin havasını andıran" tesiste vakit geçiriyordu.⁸⁹ Devasa kütüphanesi, büyük bir piyanonun bulunduğu müzik odası ve geniş açık balkonlarıyla bina, cennetten bir köşeyi andırıyordu. Çam ve huş ormanları, berrak yapay gölleri, zarif bahçeleri ve üyelerin çocuklarının ve torunlarının oynayabilmesi ve doğanın tadını çıkarabilmesi için geniş açık alanlarıyla⁹⁰ derneğin *dacha'sı* (kır evi), üyelerin sık sık uğradığı bir yerdi. Vera da hayatının son birkaç yılına dek, düzenli şekilde yazlarını bu muhteşem yerde, diğer yaşlı devrimciler ve eski siyasi mahpuslarla birlikte güneşlenerek geçirmişti. Dernek aynı zamanda, Vera Figner'in kaleme aldığı pek çok seçki de dâhil olmak üzere bu eski muhafızların hatıralarına ev sahipliği yapan *Katorga i ssylka* dergisini de çıkarıyordu. Ne var ki, Eski Siyasi Mahpus ve Sürgünler Derneği'yle bu yakın ilişkisine rağmen Vera, hiçbir zaman derneğin resmi üyesi olmadı.

Vera, 1928'den 1935'e kadar derneğin misafirhanesinde her yıl aylarca kalmış, tesisin lüks imkânlarından yararlanarak eski dostlarından müteşekkil geniş gruba eşlik etmekten büyük keyif almıştı. Derneğin Merkezi Komite Başkanlık Heyeti, Vera'nın misafirhaneye ve dergiyle uzun süredir yakından ilişkili olmasına dayanarak kendisine Eski Siyasi Mahpus ve Sürgünler Derneği onursal üyeliğini teklif etti. Hiç kuşkusuz heyetteki hiç kimse teklifin geri çevrileceğini beklemiyordu.

Vera, Eski Siyasi Mahpus ve Sürgünler Derneği Merkezi İdari Komitesi Başkanlık Heyeti'ne hitaben yazılmış 17 Temmuz 1932 tarihli mektupla üyeliği reddettiği gibi, heyeti bir de siyasi korkaklıkla itham etti.⁹¹ Vera'ya göre dernek siyasete sürüklenmiş olmayı umursamamış, devletin baskı yöntemlerine zımnen onay vermişti. Rıza gösterilen baskı yöntemlerine idam cezasının kullanılışı ve GPU'nun faaliyetleri de dâhildi. Ayrıca, derneğin son yıllarda "devrimci ahlakla tümüyle çelişen denetim metotlarına karşı sesini yükseltmektense" bu

⁸⁹ James E. Abbe, *I Photograph Russia* (New York: National Travel Club, 1934), s. 226.

⁹⁰ *Ibid.*, s. 227-31.

⁹¹ Vera Figner'in Siyasi Mahpus ve Sürgünler Derneği Merkezi Komitesi Başkanlığı'na gönderdiği 17 Temmuz 1932 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 85, l. 2.

mütehakkim tekniklere Bolşevik olmayan üyelerini tasfiye suretiyle göz yumduğunu iddia etti.⁹² Bu ithamlar, asıl muhatap olan hükümete veya parti ajanlarına değil de derneğin idari heyetine yöneltilmiş bile olsa, mektubun yazılmış olması bile oldukça cüretkâr ve tahrik edici bir eylemdi.

Vladimir Lenin'in 1924'te ölmesinden sonra, Lenin'in Halk Komiserleri Konseyi ile konseyin paralel organı Politbüro'daki üyeler iktidar mücadelesine girdi; sonuç itibarıyla devlet politikasına dair planlarda hizipler karşı karşıya geldi. Fakat 1928'de Joseph Stalin bu mücadeleden partinin ve ülkenin tartışmasız lideri olarak çıktı. Stalin iktidarını koruma konusunda oldukça kiskanç davranmış, potansiyel siyasi tehditleri korku ve baskı eliyle dikkatli bir şekilde bastırmıştı. 1930'ların ortalarında ise bu amaçla kendi partisinde, nihayetinde milyonlarca insanın canına mal olacak, kanlı ve rastgele bir temizlik yapacaktı.⁹³ 1934 sonunda Leningrad parti başkanı Sergei Kirov'un öldürülmesinin ardından⁹⁴, kısa süre önce yeniden yapılandırılıp ismi NKVD (Narodnyi Komissariat Vnutrennikh Del - Halkların İç İşleri Komiserliği) olarak değiştirilen siyasi polis, gerçek veya muhayyel her türlü siyasi muhalefeti acımasızca takip etmeye başlamıştı. 1917 öncesine giden devrimci soyağacına sahip olmak veya çarlık hapishanesinde bulunmuş olmak artık Sovyet vatandaşlarını Gulag'a, hatta idam mangasının önüne gitmekten kurtarmıyordu. Ne var ki Vera yine de rahatsız edilmeden yaşamaya devam edecekti. II. Aleksander suikastındaki rolünün kendisine özel bir tür imtiyaz sağladığını iddia etmek mümkün değildir zira suikast komplosundaki ortağı A.I. Priblyleva-Korba, Stalin'in yürüttüğü temizlik ha-

92 Ibid.

93 Stephen F. Cohen'in belirttiği üzere Stalin'in saldırdığı "terör dalgasında kaç Sovyet vatandaşının öldüğü, uzmanlar arasında bile, hatta uzun süre gizli kalmış arvişlere büyük oranda (ama tam olarak değil) erişilebildikten sonra bile, hâlâ tartışma konusudur. Ülusun savaştaki 26,5 milyona varan kaybının yanında Stalin'in başta oldu u 1929-1953 arasında 12 ila 20 milyon arasında insanın öldüğü tahmin edilmektedir." Stephen F. Cohen, *The Victims Return: Survivors of the Gulag after Stalin* (Exeter, N. H.: Publishing Works, 2010), s. 2.

94 Lenin'in ölümünden sonra Petrograd'ın ismi Leningrad olarak değiştirilmişti. Eldeki deliller hâlen ikincil dereceden ise de genel kanı suikast emrini verenin Stalin oldu u ve suikastı sözde faileri bulmak amacıyla çok kişiyi temizlemek için baha-ne olarak kullandığı yönündedir.

rekâtının kurbanı olmuştur.⁹⁵ Bunun yanında Romanovlar idaresi altında çektiği çilenin büyüklüğünün de özel muameleyi gerektirmiş olduğu düşünülemez çünkü çarlık döneminin en meşhur siyasi “kurban”larından biri olan Maria Spiridonova da Stalin’in mahkemelerince mahkûm edilecektir. Vera’nın itibarını ve özgürlüğünü kurtaran şey, muhtemelen, kronik fiziksel rahatsızlıkları ile faaliyetlerinin pek sınırlı oluşuydu.

Vera 1920’ler boyunca ama bilhassa da 1930’larda arkadaşlarıyla sürdürdüğü yazışmalarda sürekli, çok sayıdaki hastalık ve rahatsızlığından bahseder. Romatizması ile burun kanamaları yetmişlerinin ilk yıllarında Vera’yı bir miktar sıkıntıya sokmuş olsa, bu hastalıklar onu esas itibarıyla seksenlerine yaklaşırken güçten düşürecektir. Sözgelimi, bir türlü geçmek bilmeyen kolit nedeniyle de zayıf düşmüş ve hastalıklara karşı duyarlı hâle gelmişti. 1930 kışında sağlı öyle kötü durumdaydı ki doktorlar bu son hastalığı atlatıp atlatamayacağından emin değildi.⁹⁶ Bu hastalıktan da sağ çıkmayı başaran Vera’nın sağlığı artık hiçbir zaman eskiye dönemeyeceği ölçüde bozulmuştu. Bu yüzden de dış dünyayla ilişkisi büyük ölçüde kesildi. Sonuç itibarıyla de pek çok önemli kamusal etkinliğe katılamadı. Halkın İradesi’nin ellinci yıl kutlamaları da kaçırdığı etkinliklere dâhildir.⁹⁷

1932’de, mevcut sağlık sorunlarına ilaveten yıkıcı bir darbe daha aldı. Hayatta kalan tek kardeşi Eugenia kasım ayında ölmüştü. O dönemki yazışmalarda kardeşinin ölümünü nasıl karşıladığından bahsetmekten kaçınsa da⁹⁸ pek çok şey paylaştığı kardeşinin ölümünün ve yaşlılığın getirdiği zayıflığın etkisinden bir daha tam olarak kurtulamadı. 1934’te Fritz Brupbacher’e yazdığı mektupta şöyle diyordu: “Kız kardeşimin iki yıl önceki vefatından beri sağlığım ve gücüm ciddi ölçüde zayıfladı.”⁹⁹ Vera uzun sürelerle yatağa bağlı kalıyor, bu da umudu-

95 Pujals, “When Giants Walked the Earth”, s. 247.

96 Vera Figner’in Tatiana Stakheviçe gönderdiği 20 Ocak 1930 tarihli mektup, RGA-LI, fond 1185, opis’ 4, delo 19, l. 20.

97 Vera Figner’in Tatiana Stakheviçe gönderdiği 3 Kasım 1929 tarihli mektup, RGA-LI, fond 1185, opis’ 4, delo 19, l. 12.

98 RGALI, fond 1185, opis 4, delo 19.

99 Vera Figner’in Fritz Brupbacher’e gönderdiği Haziran 1934 tarihli mektup, Brup-

nun gittikçe azalmasına neden oluyordu. 1934 Temmuzunda Brupbacher'e bu sefer şöyle diyecekti: "Seksen iki yaşına gelmek ve yaşamaya devam etmek ne büyük talihsizlik! Kimsenin başına gelsin istemem. Bütün enerjimi, çalışma kabiliyetimi yitirmiş durumdayım."¹⁰⁰

Fiziksel dayanıklılığını kaybetmiş durumdaki Vera, NKVD'nin siyasi muhalefete çok daha hassas hâle geldiği anda bile Sovyet rejimi için herhangi bir tehdit oluşturmuyordu. Kendini komünistlerin önüne atıp siyasi mahpusların koşulları hakkında konuşacağına, doktorlarla yataktan çıkıp çıkamayacağına dair tartışma yapmak durumundaydı.¹⁰¹ 1934 sonu itibarıyla artık bir hastabakıcının daimi yardımına ihtiyaç duyuyordu, zira ev içinde bile bir yerden bir yere gitmekte zorlanıyordu. Temmuz 1935'te yine Brupbacher'e şöyle yazacaktı: "Sağlığım çok kırılgan ve zayıf. Kendime bakmam, kendimi düşünmem gerekiyor. Başkaları için bir şeyler yapmaktan yoruldum artık."¹⁰²

Vera'nın sağlığı yerinde olsaydı bile, 1935 itibarıyla herhangi birine herhangi bir yardımda bulunabilir miydi, tartışılır. Büyük Temizlik'e giden yolda Stalinci baskının başlamasıyla birlikte Vera'nın resmi makamlar nezdinde etkisi kalmamıştı. Devrimci hareketin ilk azizelerinden biri olma özelliğindeki itibar ve şöhretine artık ihtiyaç duyulmuyordu çünkü Stalinizm ulusun resmi öğretisi hâline gelmiş, devrime ve topluma dair alternatif yorumlar sapkınlık addedilir olmuştu. Richard Stites'in yazdığı gibi, Stalinizm "iktidarın en tepesinde hazırlanmış ve bütün bir topluma dayatılmış tek bir ütöpik görüş ve plan sunuyordu".¹⁰³ Stalinizmin, halkçılık Halkın İradesi'nin eylemlerinin yorumunu değiştirişi, devrimci tarih ve geleneği nasıl kendine mâl ettiğine işaret etmektedir. Lenin'in Halkın

bacher Arşivi, dosya 51, Uluslararası Toplumsal Tarih Enstitüsü.

100 Ibid.

101 Vera Figner'in Natasha Kuprianova'ya gönderdiği 5 Ekim ve 8 Ekim 1934 tarihli mektuplar, RGALI, fond 1185, opis' 1, delo 232, l. 24-26ob.

102 Vera Figner'in Fritz Brupbacher'e gönderdiği 30 Temmuz 1934 tarihli mektup, Brupbacher Arşivi, dosya 51, Uluslararası Toplumsal Tarih Enstitüsü.

103 Richard Stites, *Revolutionary Dreams: Utopian Vision and Life Experiments in the Russian Revolution* (New York: Oxford University Press, 1989), s. 226.

İradesi mensuplarının çektiği acılardan ve “terör yöntemleriyle gerçekleştirilen mücadeledeki kahramanlık” ile bunun “Rus halkının devrimci eğitimi”ne katkısından övgüyle bahsetmesine¹⁰⁴ karşılık, halefinin rejimi, “eski devrimci paradigmaların, bilhassa da Halkçılık ve Terörizm ile ilgili olanların olumsuz katkıları”nı gündeme getiriyordu.¹⁰⁵ Stalin, 1930’ların ortaları itibarıyla eski nesil devrimcilerin fedakârlıklarını yüceltmektense görmemeyi tercih ediyordu. Sonuç olarak da Stalinci devrimci gelenek *narodovol'tsy* bağlantılarından arınımıştı. 1930’ların ortalarından sonlarına dek Stalin halkçı Mart Natan-son veya Halkın İradesi lideri Andrei Zhelyabov’dan ziyade kendini Korkunç Ivan ve Büyük Petro gibi isimlerle özdeşleştirdi, böyle olunca da çar katillerinin eylemlerini övmek için hiçbir nedeni kalmamıştı. 1917’den 1934’e kadar halkçılık ve Halkın İradesi hakkındaki çalışmalar “oldukça fazla ve yaygındı” çünkü meselenin bilimsel ve siyasi önemi haiz olduğu düşünülüyordu.¹⁰⁶ Fakat 1934’ten sonra “bütün bir devrimci neslin [bilhassa da devrimci halkçıların] hayırla yâd edilmesine karşı kapsamlı ve sistematik bir mücadele” başladı.¹⁰⁷ Sovyet resmî tarihçilerinin beslediği tarih yazını, halkçılığı ve Halkın İradesi’nin eylemlerini zararlı bir fenomen, taraftarlarını ise “Marksizmin şeytani düşmanları” olarak gösterecekti.¹⁰⁸ Emelian Yaroslavskiy’in 1937’de yazdığı gibi, “Yoldaş Stalin, halkımıza *narodovol'tsy* hakkında eğitim verdiğimiz takdirde teröristler yetiştireceğimizi düşünmüştü”.¹⁰⁹

Zamanlama her şeydir. Vera 1920’lerde devrimci geçmişinin alenen yüceltilmesinden maddi ve manevi fayda elde ederken, 1930’larda da bilinmiyor olmak sayesinde korundu. Bu dönemde fiziksel rahatsızlıklarının artmış olması pek çok açıdan hayatını kurtarmış ve özgürlüğünü korumuş olabilir. Stalinci çağda kamusal bir figür olmak riskliydi. Partinin, devletin ve

104 Aktaran: Krasovskii, “Zhenshchina russkoi revoliutsii”, s. 351.

105 Aktaran: Pujals, “When Giants Walked the Earth”, s. 229.

106 M. G. Sedov, “Sovetskaya literatura o teoretikakh Narodnichestva”, Istoriia i istoriki: Istoriografiia istorii SSSR (Moskova: Izdatel'stvo Nauka 1965), s. 256.

107 Ibid.

108 Ibid.

109 Aktaran: ibid., 256–57.

NKVD'nin mütecaviz ve mütecessis bakışlarından ne ölçüde uzak durabiliyorsanız, temizlik harekâtından o ölçüde kurtulabiliyordunuz. Hâsılı Vera, hayatının son birkaç yılını halkın ilgi odağı olmaktan uzak ve çok önemseydiği kişisel onurunu muhafaza ederek geçirdi. Nisan 1937'de bir arkadaşına, son iki yıldır artık hiçbir yere gidemediğini ve kesinlikle çalışmadığını itiraf edecektir.¹¹⁰ Vera, bedeni gittikçe güçten düşerken zihnini güçlü tutabilmek adına, yurt dışında yaşayan Fritz ve Paulette Brupbacher gibi dostlarına Almanca mektuplar yazıyordu. Fakat bazen mektup yazmak bile Vera'yı zorluyordu. 1930'ların sonlarından 1940'ların başına doğru giderken yazdığı mektupların sayısında sert bir düşüş gözlemlenir, yazdıkları ise okunaksızdır.

Hayatının son döneminde yazdığı birkaç mektuptan birinin muhatabı yeğeni Tatiana'dır. Ölümünden iki yıl önce yazılan bu mektupta hasta devrimci, yeğeninden eğitimlerini tamamlamaları için çocuklarını zorlamasını istemektedir.¹¹¹ Tatiana'ya sanatoryumdan ve ölüme çok yaklaştığının açıkça farkında olarak yazan Vera, bilgeliğini kız kardeşinin nesline aktarmaya çalışmaktadır. Vera'nın, hastaneden çıkabileceğini düşünmüş olması pek mümkün görünmüyor. Yeğenine de mektupta söylediği üzere, bir yıldır o sanatoryumda kalmaktaydı.¹¹² Vera onlarca yıldır aşılması mümkün değilmiş gibi görünen zorlukların üstesinden gelmeyi başarmıştı. Yurdundaki büyük kargaşaların, yıkımların ve ölümlerin tanığı olmuştu. Fakat Nazi Almanyası Sovyetler Birliği'ni işgal ettiğinde, bütün bu yaşadıklarından daha fazlasını görecekti. Almanlar Moskova'ya saldırdığında, şehirdeki halkın büyük kısmı tahliye edilmiş fakat Vera kendisini şehirden çıkarmak isteyenleri reddetmiş, kendisini kurtarmak isteyenlere "beni bırakın, diğerlerini kurtarın" demişti.¹¹³ Fakat vatanının Nazi işgalcileri yüzünden karşılaştığı tehlikeden çok etkilenmişti. Kalem aldığı kısa bir

¹¹⁰ Vera Figner'in Frida Grigorevna Rappoport'a gönderdiği 8 Nisan 1937 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 4, delo 4, l. 4.

¹¹¹ Vera Figner'in Tatiana Stakheviç'e gönderdiği 15 Haziran 1940 tarihli mektup, RGALI, fond 1185, opis' 4, delo 22, l. 41.

¹¹² Ibid.

¹¹³ V. Figner, V Borbe, s. 226.

yazıda "bu mukaddes vatan savunması yıllarında" Sovyet kadınlarının kahramanca uğraşlarını, "hem cephe gerisinde hem de cephede faşizme [karşı] yorulmak bilmeksizin, fedakârca" savaşmalarını konu edinmişti.¹¹⁴

Sadece birkaç ay sonra, 16 Haziran 1942'de, Büyük Vatan-severlik Savaşı'nın tam da ortasında, parti gazetesi *Pravda*'nın (Hakikat) dördüncü sayfasının yarısı Vera Figner'e ayrılmıştı. Sayfanın ortasında Vera'nın ciddi görünümlü, ileri yaşlarına ait bir fotoğrafı bulunuyordu. Haberin başlığı şöyleydi: "Yaşlı Devrimci Hayatını Kaybetti".¹¹⁵ Savaşın getirdiği ölüm ve yıkım kol gezerken, neredeyse doksanına gelmiş devrimciyi methedebilmek için bir anlığına duraklayan, daha beş yıl önce Halkın İradesi üyelerine Marksizmin şeytani düşmanları demiş olan Emelian Yaroslavskiy'den başkası değildi. Yaroslavskiy, Sovyet halkına Vera'nın 15 Haziran günü uzun süredir boğuştuğu hastalık nedeniyle hayatını kaybettiğini bildiriyor, onun, kendilerini çarlığa karşı verilen savaşa vakfetmiş bir avuç saygıdeğer Rus kadından biri olduğunu söylüyordu. Vera'nın aktivizmini hatırlatan Yaroslavskiy, onun Marksizmin Rusya'daki gelişiminden ve radikallerin emekçi sınıfın rolünü anlayabilmesinden önceki dönemde halkçı ve Halkın İradesi üyesi olduğuna işaret etmiş, Vera'nın büyük fedakârlıklarda bulunduğu, Shlisselburg Kalesi'nde yirmi uzun ve çetin yıl boyunca hapis kaldığının altını çizmişti.

Vera'nın bu şekilde methedilmesi, bu radikal efsanenin Sovyetler Birliği'nde kazandığı muğlak hürmeti ifade eder. Yaroslavskiy elbette onun Komünist Parti üyesi olmadığını beyan etmek zorunda kalmıştı. Gerek Marksist olmayan devrimci geçmişini gerekse Bolşevik Devriminin ardından partiye katılmamış olmasının bahanesi olarak da kötü zamanlamaya işaret etmişti. Vera kendisini devrimci ülküye adanmış Rusya'da Marksist hareketin henüz yeşermemiş olmasını ve ileri yaşı ve sağlık sorunları nedeniyle Sovyet döneminde partiden ayrı kalmasını ileri sürerek, onun partili olmayışını aklamış oluyor-

¹¹⁴ E. Iaroslavskii, "Umerla stareishaia revoliutsionerka", *Pravda*, 16 Haziran 1942, s. 4.

¹¹⁵ Ibid.

du. Bunun yanında, Vera'nın komünistlere yakınlık duyduğu şeklinde alttan alta ima ettiği iddiasına geçerlik kazandırabilmek için son yıllarında arkadaşlarına eğer bir partiye katılacak olsaydı, o partinin muhakkak surette Komünist Parti olacağını söylediğini aktarıyordu.¹¹⁶ Tek partili bir devlette böyle bir ifadenin açıkça ironik olduğunu görmezden gelen Yaroslavskiy, açıkça, Vera'nın isminin Sovyet sosyalist sisteminin taraftarı olarak hatırlanmasına çalışıyordu.

Ölümünün ertesi günü Vera Nikolayevna Figner için vatandaşların katıldığı bir cenaze töreni düzenlendi. Yakılan bedeninin külleri bir kaba koyularak Novodeviçy Mezarlığı'na gönderildi.¹¹⁷ Vera burada Nikolay Gogol, Anton Çehov ve Stalin'in ilk karısı Nadezhda Stalina gibi ünlülerin arasına katıldı. Sovyetler döneminde hayatını kaybeden "Bolşevik olmayan" devrimcilerin hepsi bu muameleye maruz kalmıyordu. Vera'nın neslindeki devrimcilerin genel olarak, mensup olduğu partinin ise hassaten heretikler olarak görüldüğü, hayatlarının ve serüvenlerinin incelenmesinin tehlikeli addedildiği bir dönemde, Sovyet Devleti, Vera Figner'in hayatını ve ölümünü neden halka bildirmişti?

Cevap, Büyük Vatanseverlik Savaşı'nda yatmaktadır. Vera, Sovyetler'in askerî açıdan hiç de umut vaat etmeyen günlerine denk geldiği için çoğunca "Kara Yaz" olarak anılan dönemde hayatını kaybetti.¹¹⁸ O büyük faşist tehlikenin tam ortasında Sovyet Hükümetinin, Rus halkının mücadelesine ve fedakârlığına ihtiyacı vardı. Böyle olunca da hayatı fedakârlıkla eşanlı hâle gelmiş, saygı gören yaşlı bir kadının vefatı, yeni bir Rus özgürlük savaşçıları nesline ilham verme ve duygusal olarak onlarla bağ kurma fırsatı yaratmıştı. Bu nedenle Yaroslavskiy, Vera'nın yazdığı binlerce sayfa içinde Shlisselburg'da kaleme alınmış bir şiirden uzunca bir alıntı yapacaktı. Seçimi elbette tesadüfi değildi.

116 Ibid.

117 "An Old Revolutionary Has Died", RGALI, fond 3102, opis' 1, delo 1352, l. 313.

118 Suny, Soviet Experiment, s. 325.

*Geleceği düşünüyorum, bekliyorum o günü
yurdumun özgürce nefes alacağı
Yurdumun topraklarından hürriyet haberinin
en uzak denizlere ulaşacağı
ve pinekleyen herkesin uyanacağı
İşte uyandığında onlar ve hayata aktıklarında
attıklarında uyuşukluğu üzerlerinden
ne güzel işler yapacaklar, hep birlikte
binler binler bir araya gelip hep birlikte.¹¹⁹*

Vera'nın bu satırları yazdığı dönem itibarıyla kastedilen, çarlık idaresi altındaki siyasi baskı idi fakat Nazi tehlikesiyle karşı karşıya kalınan günlerde şiir Sovyet halkını, Sovyetler Birliği'nin özgürlüğünü güvence altına alabilmek için harekete geçmeye, savaşmaya ve fedakârlık yapmaya çağırıyordu. Böylece Vera'nın onlarca yıl önce kendisi ve kendi devrimci kuşağı için ustalıkla ifade ettiği fedakârlık teması, tıpkı yaşadığı dönemde olduğu gibi öldükten sonra da kendisine hürmet gösterilmesini sağlayacaktı.

Amsterdam'daki Uluslararası Toplumsal Tarih Enstitüsü Arşivleri'nin o muhteşem koleksiyonunda, 1935'te çekilmiş eşsiz bir fotoğraf bulunmaktadır (resimler kısmındaki son fotoğrafa bakınız). Fotoğraf eski Politbüro üyesi ve sonrasında da *Izvestiya* (Haberler) dergisinin editörü olan Nikolay Bukharin'i, gazete binasının hemen dışında yaşlı bir kadının elini öperken gösterir. Bukharin'in yanındaki kadın, Vera Figner'dir. *Izvestiya* binasını neden ziyaret ettiği bilinmiyorsa da Vera, dışarı her çıktığında olduğu gibi yine oldukça zarif görünmektedir. Koyu renk paltosu, açık renkteki eşarbi ve ona uygun kenarlıklı şapkasıyla soylulara yakışır tarzda elini Bukharin'e uzatırken, pekâlâ yabancı veya kraliyet ailesinden bir ziyaretçiyle karıştırılabilir. Bukharin'in ihtiram dolu öpücüğünden Vera'nın yüzündeki anlayışlı tebessüme kadar her şey iki ismin de Vera'nın bir devrimci ve ulusal bir şöhret olduğunun farkında olduğunu göstermektedir. 1938'de Stalin'in temizlik harekâtına kurban gidecek Sovyet entelektüelinin karşısında dururken, tam da eskiden olduğu gibi bir soylu edasındadır.

Vera Nikolayevna Figner'in eşsiz yönlerinden biri de soylu

¹¹⁹ Iaroslavskii, "Umerla stareishaia revoliutsionerka", s. 4.

bir sınıfın mensubu olarak doğduktan sonra başka bir soylu sınıfa dâhil olma hakkı elde etmiş olmasındı. Bolşevik Devriminden sonra Vera'nın mensup olduğu her iki grup farklı zamanlarda zulme maruz kalmış olsa da Vera sadece hayatta kalmadı, aynı zamanda zafer de kazandı. Vera Nikolayevna Figner, devrimcilerin yaşadığı bölünmede her iki tarafın da kendisine ilgi gösterdiği bir avuç insan arasında yer aldı. 1917 devrimlerinden önce Vera'ya Rusya içinde ve dışında hem radikaller hem de onlara yakınlık duyan liberaller saygı duyuyordu. 1917'deki iki devrim arasında ise neredeyse resmî bir figür hâline gelmişti. Sovyet Devriminin ardından ilk başta iç savaşın getirdiği yıkımla hayal kırıklığına uğradı ve maddi açıdan zorluklar yaşadı fakat yine de hayatta kaldı. Komünist rejimle kendi içinde barıştıktan sonra Vera ile yeni düzen geçici bir anlaşmaya varacaktı. Böylece siyasi bir bağı olmaksızın toplumsal ve entelektüel açıdan aktif kalmaya devam etti. Kendi kuşağının devrimcilerinin anısını ve ülküsünü yaşatmaya kararlıydı. Vera'nın hatıratında ustaca tasvir ettiği kendini feda etme teması partizan sınırları aştı ve hayat hikâyesinin, Rus devrimci anlatısının temel parçası hâline gelmesini sağladı. Komünistlerin radikal atası olma iddiasındaki Vera, toplumsal açıdan faydalı işlerle meşgul oldu, mali açıdan rahat yaşadı, şöhrete kavuştu ve edebî övgülerden nasibini aldı. İlerleyen yaşı ve hastalıkları nedeniyle gittikçe daha fazla toplumdan uzaklaşmak zorunda kalmış fakat bu münzevi hayat, esasında Stalin'in temizlik harekâtından korunmasını sağlamıştı. Sovyet Hükümeti Vera'nın, Büyük Vatanseverlik Savaşı'nın tehlike dolu günlerinde son nefesini vermesini fırsat bilerek halkı teşvik etmek üzere seksenini devirmiş bu devrimci suikastçının fedakârlıklarını vatandaşlara hatırlatacak, bu sıra dışı kadını yâd edecekti. Bu suretle Vera Nikolayevna Figner'in ismini son bir kez daha anmayı ve bu eşsiz ve tarihi kadının soylu ve devrimci ruhunu yüceltmeyi ummuşlardı.

KAYNAKLAR

ARŞİV KAYNAKLARI

GARF, Gosudarstvennyi arkhiv Rossiiskoi federatsii, Moskova, Rusya

fond 98, Shlissel'burgskaya tsentral'naia katorzhnaia ti-ur'ma

fond 102, Departament Politsii

Hoover Enstitüsü Arşivleri, Stanford University, Palo Alto, California

Sovyet Komünist Partisi ve Sovyet Devleti Arşivleri Mikro-film Koleksiyonu

Axelbank Koleksiyonu

Boris I. Nicolaevsky Koleksiyonu

Frank A. Golder Koleksiyonu

Okhrana Koleksiyonu

Uluslararası Toplumsal Tarih Enstitüsü (International Institute of Social History), Amsterdam, Hollanda

Brupbacher Arşivi

RGALI, Rossiiskii gosudarstvennyi arkhiv literatury i iskusstva, Moskova, Rusya

fond 898, N. N. Figner

fond 940, D. S. Bortniaskii
 fond 941, Gosudarstvennaia akademiia khudozhestvenn-
 yikh nauk
 fond 993, Sobranie teatral'nykh program
 fond 1185, V. N. Figner
 fond 1744, sobranie vospominanii narodovolets
 fond 2223, V. F. Panova
 fond 2594, G. I. Serebriakova
 fond 3102, V. G. Lidin
 RGIA, Rossiiskii gosudarstvennyi istoricheskii arkhiv, St.
 Petersburg, Rusya
 fond 1288, Glavnoe upravlenie po delam mestnogo khozi-
 astva MVD
 fond 1328, Upravlenie dvortsovogo komendanta MIDV
 fond 1405, Ministerstvo iustitsii

YAYIMLANMIŞ KAYNAKLAR

- 1 marta 1881 goda: Po neizdannym materialam. Petrograd: Iz-
 datel'stvo Byloe, 1918, ss. 13–62.
- Abbe, James E. *I Photograph Russia*. New York: National Tra-
 vel Club, 1934.
- Andreyev, Olga Chernov. *Cold Spring in Russia*. Çev.: Mic-
 hael Carlisle. Ann Arbor, Mich.: Ardis Press, 1978.
- Anon. Art. II: "The Zurich University. The Englishwoman's
 Review of Social and Industrial Questions". *Women's Journal* 4,
 S. 13 (1873), ss. 6–11.
- Ascher, Abraham. *The Revolution of 1905: A Short History*.
 Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2004.
- . *The Revolution of 1905: Russia in Disarray*. Stanford,
 Calif.: Stanford University Press, 1988.
- Ascher, William. "The Morality of Attitudes Supporting
 Intergroup Violence". *Political Psychology* 7, no. 3 (1986), ss.
 403–25.
- Ashenbrenner, M. Iu. *Voennaia organizatsiia Narodnoi Voli i
 drugie vospominaniia, 1860–1904*. Moskova: Obshchestvo byvs-
 hikh politkatorzhan i ssyl'no-poselentsev, 1924.

- Avrich, Paul. *Kronstadt*, 1921. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1970.
- Baedeker, Karl. *Russia with Teheran, Port Arthur, and Peking: Handbook for Travelers*. Leipzig: Karl Baedeker, 1914.
- . *Switzerland and the Adjacent Portions of Italy, Savoy, and Tyrol*. Leipzig: Karl Baedeker, 1911.
- Bakh, A. N. *Zapiski Narodovol'tsa*. Leningrad: Molodaia gvardiia, 1929.
- Becker, Seymour. *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*. DeKalb: Northern Illinois University Press, 1985.
- Bergman, Jay. *Vera Zasulich: A Biography*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1983.
- Billington, James H. *Fire in the Minds of Men: Origins of the Revolutionary Faith*. New York: Basic Books, 1980.
- Block, Ed, Jr. "James Sully, Evolutionist Psychology, and Late Victorian Gothic Fiction". *Victorian Studies* 25 (Summer 1982), ss. 443–67.
- Blum, Jerome. "Russia". *European Landed Elites in the Nineteenth Century*, Ed.: David Spring, ss. 71–74. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1977.
- Boniece, Sally "The Spiridonova Case, 1906: Terror, Myth, and Martyrdom". *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 4 (Summer 2003), ss. 571–606.
- Bonner, Thomas Neville. *To the Ends of the Earth: Women's Search for Higher Education*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1992.
- Borozdin, K. A. "Sviashchennaia Druzhina i Narodnaia Voia". *Byloe* 10 (1907), ss. 123–67.
- Breshko-Breshkovskaya, Ekaterina. *The Little Grandmother of the Russian Revolution: Reminiscences and Letters of Catherine Breshkovsky*. Ed.: Alice Stone Blackwell. Westport, Conn.: Hyperion Press, 1973.
- Broido, Vera. *Apostles into Terrorists: Women and the Revolutionary Movement in the Russia of Aleksander II*. New York: Viking Press, 1977.
- Browder, Robert Paul ve Aleksander F. Kerensky (Ed.), *The Russian Provisional Government, 1917: Documents*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1961.

Brower, Daniel R. *Training the Nihilists: Education and Radicalism in Tsarist Russia*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1975.

Burnet-Vigniel, Marie Claude. *Femmes Russes dans le combat révolutionnaire: L'image et son modèle à la fin du XIXe siècle*. Paris: Institut d'études slaves, 1990.

Burtsev, Vladimir. *Za sto let, 1800–1896: Sbornik po istorii politicheskikh i obshchestvennykh dvizhenii v Rossii*. Londra: Russian Free Press Fund, 1897.

Castelli, Elizabeth A. *Martyrdom and Memory: Early Christian Culture Making*. New York: Columbia University Press, 2004.

Cavender, Mary W. *Nests of the Gentry: Family, Estate, and Local Loyalties in Provincial Russia*. Newark: University of Delaware Press, 2007.

Chamberlin, William. *The Russian Revolution: 1917–1921*. New York: Grosset and Dunlap, 1965.

Chartier, Roger. *The Cultural Origins of the French Revolution*. Çev.: Lydia G. Cochrane. Durham, N.C.: Duke University Press, 1991.

Chernyshevskii, Nikolay. *What Is to Be Done?* Çev.: Michael R. Katz. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1989.

Clements, Barbara, Barbara Alpern Engel ve Christine Worobec (Ed.), *Russia's Women: Accommodation, Resistance, Transformation*. Berkeley: University of California Press, 1991.

Clyman, Toby W. ve Judith Vowles (Ed.), *Russia through Women's Eyes*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1996.

Cohen, Stephen F. *The Victims Return: Survivors of the Gulag after Stalin*. Exeter, N. H.: Publishing Works, 2010.

Corney, Frederick C. *Telling October: Memory and the Making of the Bolshevik Revolution*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2004.

Crenshaw, Martha (Ed.). *Terrorism in Context*. University Park: Pennsylvania State University Press, 1995.

Curtis, William Elroy. *The Land of the Nihilist: Russia, Its People, Its Palaces, Its Politics*. Chicago: Belford, Clarke and Co., 1888.

Daly, Jonathan W. *Autocracy under Siege: Security Police and Opposition in Russia, 1866–1905*. DeKalb: Northern Illinois Uni-

versity Press, 1998.

_____. "Political Crime in Later Imperial Russia". *Journal of Modern History* 74 (Mart 2002), ss. 62–100.

Dan, Lidiia. *Iz vstrech c V. N. Figner*. New York: Inter-University Project on the Menshevik Movement, 1961.

Davis, Michael. "Incongruous Compounds: Re-reading Jekyll and Hyde and Late-Victorian Psychology". *Journal of Victorian Culture* 11 (Autumn 2006), ss. 207–25.

De Beauvoir, Simone. *The Second Sex*. Çev.: H. M. Parshley. New York: Vintage Books, 1989.

_____. "Degaevshchina (materialy i dokumenty)". *Byloe* 4 (1906), ss. 18–38.

_____. "Dokumenty dlia istorii obshchestva Krasnago Kresta partii Narodnoi Voli". *Byloe* 3 (1906), ss. 288–97.

_____. "Dokumenty i materialy k istorii peregovorov Ispolnitel'nago Komiteta s Sviashchennoi Druzhinoi". *Byloe* 9 (1907), ss. 208–13.

Dudgeon, Ruth A. "The Forgotten Minority: Women Students in Imperial Russia, 1972–1917". *Russian History* 9 (1982), ss. 1–26.

Drozd, Andrew M. *Chernyshevskii's What Is to Be Done? A Reevaluation*. Evanston, Ill.: Northwestern University Press, 2001.

Efremova, N. P. "Pervye shagi russkikh zhenshchin k vysshemu obrazovaniuu". *Voprosy istorii* 5 (Mays 1983).

Easley, Roxanne. *The Emancipation of the Serfs in Russia: Peace Arbitrators and the Development of Civil Society*. Londra: Routledge 2009.

Emmons, Terrence. *The Russian Landed Gentry and the Peasant Emancipation of 1861*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1968.

Engel, Barbara Alpern. *Breaking the Ties That Bound: The Politics of Marital Strife in Late Imperial Russia*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2011.

_____. *Mothers and Daughters: Women of the Intelligentsia in Nineteenth-Century Russia*. Evanston, Ill: Northwestern University Press, 2000.

_____. "Transformation versus Tradition". *Russia's Women:*

Accommodation, Resistance, Transformation, Ed.: Barbara Evans Clements, Barbara Alpern Engel ve Christine D. Worobec, ss. 135–47. Berkeley: University of California Press, 1991.

_____. *Women in Russia, 1700–2000*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2004.

_____. "Women Medical Students in Russia, 1872–1882: Reformers or Rebels?" *Journal of Social History* 12 (1978), ss. 394–414.

Engelstein, Laura. *The Keys to Happiness: Sex and the Search for Modernity in Fin-de-Siècle Russia*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1992.

"Explosion in the Imperial Winter Palace". *Times* (Londra), 19 Şubat 1880.

Field, Daniel. "The Year of Jubilee". *Russia's Great Reforms, 1885–1881*, Ed.: Ben Eklof, John Bushnell ve Larissa Zakharova, ss. 40–57. Bloomington: Indiana University Press, 1994.

Figner, N. N. *Vospominaniia, pis'ma, materialy*. Leningrad: Izdanie Muzyka, 1968.

Figner, Vera. "Evgeniia Nikolayevna Figner". *Katorga i Ssy-lka* 2 (1924), ss. 20–27.

_____. "Iz avtobiografii Very Figner". *Byloe* 2 (August 1917), ss. 153–82.

_____. "Iz avtobiografii Very Figner". *Byloe* 3 (Eylül 1917), ss. 166–91.

_____. "Iz avtobiografii Very Figner". *Byloe* 4 (Ekim 1917), ss. 57–89.

_____. "Avtobiografii Very Nikolaevny Figner". *Deiateli SSSR: Revoliutsionnogo dvizheniia Rossi: Entsiklopedicheskii slo-var' Granat*. Moskova: Sovetskaya Entsiklopediia, 1989.

_____. *Parizhskii komitet pomoshchi politicheskim katorzhanam, otchet za 1911-i god*. Paris: 1912.

_____. *Polnoe sobranie sochinenii v semi tomakh*. Moskova: Izdatel'stvo vsesoiuznogo obshchestva politkatorzhan i ssyl'no-poselentsev, 1932.

_____. *Posle Shlissel'burga*. Leningrad: Kolos, 1925.

_____. *Shlissel'burgskie uzniki, 1884–1905g.: Biograficheskie ocherki*. Moskova: Zadruga, 1920.

_____. *Studencheskie gody*. Moskova: Golos Truda, 1924.

_____. *V Borbe*. Leningrad: Izdatel'stvo Detskaya Literatura, 1966.

_____. *Zapechatlennyi trud: Vospominaniia v dvukh tomakh*. Moskova: Izdatel'stvo sotsialnoeconomicheskoi literatury Mysl, 1964.

Filippova, L. D. "Iz istorii zhenskogo obrazovaniia v Ros-sii". *Voprosy istorii* (Subat 1963).

Finkel, Stuart. *On the Ideological Front: The Russian Intelligentsia and the Making of the Soviet Public Sphere*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 2007.

Fitzpatrick, Sheila. *The Russian Revolution, 1917–1932*. Oxford: Oxford University Press, 1982.

Footman, David. *Red Prelude: A Life of A. I. Zhelyabov*. Londra: Barrie and Rockliff, 1968.

Foucault, Michel. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Çev.: Alan Sheridan. New York: Vintage Books, 1979.

Freeze, Gregory L. "Bringing Order to the Russian Family: Marriage and Divorce in Imperial Russia, 1760–1860". *Journal of Modern History* 62, S. 4 (1990), ss. 709–47.

_____. "Krylov vs. Krylova: 'Sexual Incapacity' and Divorce in Tsarist Russia". *The Human Tradition in Modern Russia*, Ed.: William B. Husband. Wilmington, Del.: Scholarly Resources, 2000.

Frolenko, Mikhail. *Sobranie sochinenii v dvukh tomakh*. Moskova: Izdatel'stvo vsesoiuznogo obshchestva politkatorzhan i ssyl'no-poselentsev, 1932.

Fulop-Miller, Rene. *The Mind and Face of Bolshevism: An Examination of Cultural Life in Soviet Russia*. New York: Knopf, 1928.

Gawande, Atul. "Hellhole". *New Yorker*, 30 Mart 2009, ss. 36–45.

Geifman, Anna. *Thou Shalt Kill: Revolutionary Terrorism in Russia, 1894–1917*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1993.

Ginzburg, Eugenia Semyonovna. *Journey into the Whirlwind*. Çev.: Paul Stevenson and Max Hayward. New York: Harcourt, 1995.

Godunova, L. N. "Arkhivnye istochniki o voennoi organizatsii partii Narodnaia Volia". *Sovetskie Arkhivy* 1 (1971), ss.

77–83.

Goldman, Emma. *Living My Life*. New York: Dover Publications, 1970.

_____. *My Disillusionment in Russia*. New York: Thomas Y. Crowell, 1970.

_____. *My Further Disillusionment in Russia*. Garden City, NY: Doubleday, Page, and Company, 1924.

Grant, Steven A. *The Russian Nanny Real and Imagined: History, Culture, and Mythologizing*. Washington, D.C.: New Academia Publishing, 2012.

Grosz, Elizabeth. *Volatile Bodies: Towards a Corporeal Feminism*. Bloomington: Indiana University Press, 1994.

Habermas, Jürgen. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Çev.: Thomas Burger. Cambridge: MIT Press, 1991.

Hardy, Deborah. *Land and Freedom: The Origins of Russian Terrorism, 1876–1879*. Westport, Conn: Greenwood Press, 1987.

Haruki, Wada. "Vera Figner in the Early Post-Revolutionary Period". *Annals of the Institute of Social Science* 25 (1983–1984), ss. 43–73.

Hemenway, Elizabeth Jones, "Mothers of Communists: Women Revolutionaries and the Construction of Soviet Identity". *Gender and National Identity in Twentieth Century Russian Culture*, Ed.: Helena Goscilo ve Andrea Lanoux, ss. 75–92. DeKalb, Illinois: Northern University Press, 2006.

Heldt, Barbara. *Terrible Perfection: Women and Russian Literature*. Bloomington: Indiana University Press, 1987.

Hesse, Carla. *The Other Enlightenment: How French Women Became Modern*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2001.

Hoffman, Bruce. *Inside Terrorism*. New York: Columbia University Press, 2006.

Holmgren, Beth. "For the Good of the Cause: Russian Women's Autobiography in the Twentieth Century". *Women Writers in Russian Literature*, Ed.: Toby W. Clyman ve Diana Greene, ss. 127–48. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1994.

Hoogenboom, Hilde. "Vera Figner and Revolutionary Autobiographies: The Influence of Gender on Genre". *Women in*

Russia and Ukraine, Ed.: Rosalind Marsh, ss. 78–93. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1996.

"How the All-Russian League of Women's Enfranchisement Strove to Obtain Electoral Rights for Russian Women during the Revolution". *International Women's News* 2/12. 1 Kasım 1917.

Yakimova, Anna. "Iz dalekogo proshlogo (Iz vospominanii o pokusheniiakh na Aleksandra II)". *Katorga i Ssylka* 1 (1924), ss. 9–17.

Yakimova-Dikovskaya, A. V., M. F. Frolenko, vd. (Ed.), "*Narodnaia Volia*" v dokumentakh i vospominaniiax. Moskova: Izdatel'stvo obshchestva politkatorzhan, 1930.

Iaroslavskii, E. "Umerla stareishaia revoliutsionerka". *Pravda*, 16 Haziran 1942.

Iuvatshev, I. P. *The Russian Bastille*. Çev.: A. S. Rappoport. Londra: Chatto and Windus, 1909.

Ivanchin-Pisarev, A. I. *Khozhdenie v narod*. Moskova: Molo-daia Gvardia, 1929.

"Iz 'obzora' sostavlenno go departamentom politzii za 1882 god". *Byloe* 11 (1906), ss. 244–62.

"Iz pokazanii Iu. N. Bogdanoviça 22 sentiabria 1882 g". *Krasnyi arkhiv* 1 (1927), ss. 212–14.

İmzasız haber özetleri: *International Women Suffrage News* (8/11). 1 Mayıs 1917.

Johanson, Christine. *Women's Struggle for Higher Education in Russia, 1885–1900*. Buffalo, N.Y.: McGill-Queen's University Press, 1987.

"K istorii narodovol'cheskogo dvizheniia sredi voennykh v nachale 80-kh godov". *Byloe* 8 (1906), ss. 158–87.

Kan, G. S. "*Narodnaia Volia*": Ideologiya i lidery. Moskova: Izdatel'stvo Probel, 1997.

Kantor, P. "K istorii voennoi organizatsii 'Narodnoi Voli,' pokazaniia F. I. Zavalishina". *Katorga i Ssylka* 5 (1925), ss. 210–40.

Kellen, Konrad. *Terrorists: What Are They Like?* Santa Monica, Calif.: Rand Corporation, 1970.

Kel'ner, Viktor. *1 marta 1881 goda: Kazn' Imperatora Aleksandra II, dokumenty i vospominaniia*. Leningrad: Lenizdat, 1991.

- King, Charles. *Odessa: Genius and Death in a City of Dreams*. New York: W. W. Norton, 2011.
- Knight, Amy. "The Fritschi: A Study of Female Radicals in the Russian Populist Movement". *Canadian-American Slavic Studies* 9 (Spring 1975), ss. 1–17.
- Koblitz, Ann Hibner. *Science, Women, and Revolution in Russia*. Amsterdam: Harwood Academic, 2000.
- Kolchin, Peter. *Unfree Labor: American Slavery and Russian Serfdom*. Cambridge, Mass.: Belknap Press, 1987.
- Kollontai, Aleksandra. *Rabotnitsa za god revoliutsii*. Moskova: Knigoizdatel'stvo Kommunist, 1918.
- Kon, F. Ia. ve Vladimir Dmitrievich Vilenskii (Ed.), *Deiateli revoliutsionnogo dvizheniia v Rossii bio-bibliograficheskii slovar': ot predshestvennikov dekabristov do padeniia tsarizm*, vol. 2, vypusk III. Moskova: Izd-vo politkatorzhan, 1927.
- Korelin, A. P. *Dvoriantsvo v poreformennoi Rossii 1861–1904gg.: Sostav, chislennost', korporativaia organizatsiia*. Moskova: Izdatel'stvo Nauka, 1979.
- Krasovskii, Iu. A. "Zhenshchina russkoi revoliutsii: Literaturnye i psikhologicheskie aspekty arkhiva Very Figner". *Vstrechi s proshlym.*, vyp. 4 (1982), ss. 330–63.
- Kravchinskii, Sergei. *Underground Russia: Revolutionary Profiles and Sketches from Life*. New York: Charles Scribner's Sons, 1883.
- Kropotkin, Peter. *Memoirs of a Revolutionist*. New York: Horizon Press, 1968.
- Kulyabko-Koretsky, N. G. *Iz davnikh let: Vospominaniia Lavrista*. Moskova: Izdatel'stvo vsesoiuznogo obshchestva politkatorzhan i ssyl'no-poselentsev, 1931.
- Landes, Joan. *Visualizing the Nation: Gender, Representation, and Revolution in Eighteenth-Century France*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2001.
- . *Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1990.
- Lauchlan, Iain. "The Okhrana: Security Policing in Late Imperial Russia". *Late Imperial Russia: Problems and Prospects*, Ed.: Ian D. Thatcher, ss. 44–63. Manchester, U.K.: Manchester University Press, 2005.

Lavrov, P. L. *Gody emigratsii: Arkhivnye materialy v dvukh tomakh*. Ed.: Boris Sapir. Dordrecht, Holland: D. Reidel, 1974.

Leont'ev, Ia. V. ve K. S. Iur'ev. "Nezapechatlennyi trud: Iz arkhiva V. N. Figner". *Zven'ia* 2 (1992), ss. 424–88.

Letopis' zhizni i tvorchestva A. M. Gorkogo. Moskova: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1959.

Lincoln, W. Bruce. *The Great Reforms: Autocracy, Bureaucracy, and the Politics of Change in Imperial Russia*. DeKalb: Northern Illinois University Press, 1990.

———. *Red Victory: A History of the Russian Civil War, 1918–1921*. New York: Da Capo Press, 1989.

Literatura partii "Narodnaia Volia". Moskova: Izdatel'stvo vsesoiuznogo obshchestva politkatorzhan i ssyl'no-poselentsev, 1930.

Liubatovič, Olga. *Dalekoe i nedavnee*. Moskova: Izdatel'stvo vsesoiuznogo obshchestva politkatorzhan i ssyl'no-poselentsev, 1930.

Logachev, Constantine (Ed.), *The Peter and Paul Fortress*. Čev.: Kathleen Carroll. Leningrad: Aurora Art, 1989.

"M. Kerensky at Odessa". *Times* (Londra), 4 Haziran 1917.

Makletsova, N. P. "Sudeikin i Degaev". *Byloe* 8 (1906), ss. 265–72.

Manucharov, I. "Epizod iz zhizni v Shlissel'burgskoi kreposti". *Byloe* 8 (1906), ss. 81–83.

Markov, O. "Ekaterina Pavlovna Peshkova i ee pomoshch politzakliuchennym". *Pamiat, vyp. 1* (1976), ss. 314–19.

Marshall, Alex. *The Caucasus under Soviet Rule*. New York: Routledge, 2010.

Matthews, Mervyn. *Privilege in the Soviet Union: A Study of Elite Life-Styles under Communism*. Londra: Allen and Unwin, 1978.

McKinsey, Pamela Sears. "The Kazan Square Demonstration and the Conflict between Russian Workers and *Intelligenty*". *Slavic Review* 44, no. 1 (1985), ss. 83–103.

McReynolds, Louise. "Witnessing for the Defense: The Adversarial Court and Narratives of Criminal Behavior in Nineteenth-Century Russia". *Slavic Review* 69 (Fall 2010), ss. 620–44.

Meijer, J. M. *Knowledge and Revolution: The Russian Colony in*

Zurich, 1870–1873. Assen, Netherlands: Van Gorcum and Co., 1955.

"Melikoff's [Melikov's] Pacification". *Times* (Londra), 13 Kasım 1880, s. 6.

Mikhailovskii, N. K. *Vospominaniia*. Berlin: Izдание Gugo Shteineshcha, 1906.

Minim, D. "Eshche o Politicheskome Krasnom Kreste". *Pamiat*, vyp. 3. Moskova (1978)/Paris, (1980), ss. 523–34.

Mondry, Henrietta. "With Short Cropped Hair: Gleb Us-pensky's Struggle against Biological Gender Determinism". *Russian Review* 63 (2004), ss. 479–92.

Morozov, N. A. *Povesti moei zhizni*. Moskova: Izdatel'stvo Nauka, 1965.

Morrissey, Susan K. "The Apparel of Innocence: Toward a Moral Economy of Terrorism in Late Imperial Russia". *Journal of Modern History* 84 (Eylül 2012), ss. 607–42.

"Narodnaia Volia" – *Degaevshchina* – *Protsess* 14-ti. St. Petersburg: Izдание i tipografiia S. M. Propper, 1907.

Narodovol'tsy posle 1-go marta 1881 goda. Moskova: Izdatel'stvo vsesoiuznogo obshchestva politkatorzhan i ssyl'no-poselentsev, 1928.

"Narodovol'tsy v Saratovskii gubernii". *Sovetskie arkhivy* 2 (1991).

Novaia Zhizn', 9 Nisan 1918.

Novorusskii, Mikhail. *Zapiski Shlissel'burgzhtsa, 1887–1905*. Ed.: N. A. Morozov. Moskova: Izdatel'stvo vsesoiuznogo obshchestva politkatorzhan i ssyl'no-poselentsev, 1933.

Ohsol, J.B. "Concerning Women Suffrage in Russia". *Women's Journal* 1, no. 1 (1917).

Orlovsky, Daniel T. "The Provisional Government and Its Cultural Work". *Bolshevik Culture: Experiment and Order in the Russian Revolution*, Ed.: Abbot Gleason, Peter Kenez ve Richard Stites, ss. 39–56. Bloomington: Indiana University Press, 1985.

"Ot Shlissel'burgskago Komiteta". *Byloe* 1 (Ocak 1906), ss. 315–16.

Pankratov, V. S. *Zhizn' v Shlissel'burgskoi kreposti, 1884–1898*. Petrograd: Izdatel'stvo Byloe, 1922.

Paper, Robert A. *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide*

Terrorism. New York: Random House, 2006.

Patyk, Lynn. "Dressed to Kill and Die: Russian Revolutionary Terrorism, Gender, and Dress". *Jahrbücher für Geschichte-Osteuropas* 58, no. 2 (2010), ss. 192–209.

Pipes, Richard. *The Degaev Affair: Terror and Treason in Tsarist Russia*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 2003.

Pirumova, N. M. *Peter Alekseevič Kropotkin*. Moskova: Izdatel'stvo Nauka, 1972.

"Pokushenie na zhizn' gosudaria imperatora," *Sankt-Peterburgskikh Vedomostei*, Osoboe pribavlenie, 2 (14) Marta 1881.

Polonskaya, M. N. "K istorii partii Narodnaia Volia". *Byloe* 6 (1907), ss. 1–11.

Pomper, Philip. *The Russian Revolutionary Intelligentsia*. New York: Thomas Y. Crowell, 1970.

_____. *Sergei Nechaev*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1979.

Popov, M. P. "Iz moego revoliutsionnago proshlago (1878–1879gg.)". *Byloe* 7 (1907), ss. 241–79.

Pribyleva-Korba, A. P. "*Narodnaia Volia*": *Vospominaniia o 1870–1880-kh gg.* Moskova: Vsesoiznoe obshchestvo politicheskikh katorzhan i ssyl'no-poselentsev, 1926.

_____. *ve Vera Figner. Narodovolets Aleksandr Dmitrievich Mikhailov*. Leningrad: Gosudarstvennoe Izdatel'stvo, 1925.

Prokhonov, A. M. (Ed.). *Bolshaia sovetskaya entsiklopediia*. Moskova: Izdatel'stvo Sovetskaya Entsiklopediia, 1977.

Protopopov, A. D. "Predsmertnaia zapiska s predisloviem P. R. Russa". *Golos Minuvshogo na Chuznoi Storone* 15, no. 2 (1926).

Pujals, Sandra. "When Giants Walked the Earth: The Society of Former Political Prisoners and Exiles of the Soviet Union, 1921–1935". Doktora Tezi, Georgetown University, 1999.

Rabinowitch, Aleksander. *The Bolsheviks Come to Power: The Revolution of 1917 in Petrograd*. New York: W. W. Norton, 1976.

_____. *The Bolsheviks in Power: The First Year of Soviet Rule in Petrograd*. Bloomington: Indiana University Press, 2007.

Radkey, Oliver H. *Russia Goes to the Polls: The Election to the All-Russian Constituent Assembly, 1917*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1990.

Ransel, David L (Ed.). *The Family in Imperial Russia*. Urbana: University of Illinois Press, 1978.

"Recall of Russian Female Medical Students from Zurich". *Boston Medical Surgical Journal* 89, 1873.

"Rech Very Nikolaevny Figner (Filippovoi) proiznesesnoe eye v Peterburgskom voennookhruzhnom sude 27 sentiabria 1884 goda". *Listok Narodnoi Voli* 3 (Kasım 1886).

"Reds Arrest Relief Workers". *Times* (Londra), 1 Eylül 1921.

Robinson, Geroid Tanquary. *Rural Russia under the Old Regime*. Berkeley: University of California Press, 1932.

Roosevelt, Priscilla. *Life on the Russian Country Estate: A Social and Cultural History*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1995.

"Russian Medical Students". *Times* (Londra), 10 Haziran 1873.

"Russian Women Students at Zurich". *New York Times*, 16 Temmuz 1873.

Ruthchild, Rochelle Goldberg. *Equality and Revolution: Women's Rights in the Russian Empire, 1905-1917*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2010.

Sazhin, M. P. "Russkie v TsYurikhe". *Katorga i Ssylka* 10 (1932), ss. 25-79.

_____. (Armand Ross). *Vospominaniia, 1860-1880x g.g.* Moskova: Vsesoiznoe obshchestvo politicheskikh katorzhan i ssyl'no-poselentsev, 1925.

Schapiro, Leonard. *The Origins of the Communist Autocracy: Political Opposition in the Soviet State, First Phase, 1917-1922*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1977.

Sedov, M. G. "Sovetskaya literatura o teoretikakh Narodnichestva". *Istoriia i istoriki: Istoriografiia istorii SSSR*, Ed.: Institut Istarii (Akademiia Nauk SSSR), ss. 240-69, Moskova: Izdatel'stvo Nauka 1965.

Semenov, V. P. *Polnoe geograficheskoe opisanie nashego otechestva*. St. Petersburg: Izdanie A. F. Devriena, 1901.

Senn, Alfred Erich. *The Russian Revolution in Switzerland, 1914-1917*. Madison: University of Wisconsin Press, 1971.

Shanin, Teodor. *Russia, 1905-1907: Revolution as a Moment of Truth*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1986.

Shchegolev, P. "Posle pervogo marta 1881 goda". *Byloe* 3 (1907), ss. 290–306.

Siegelbaum, Lewis. *Soviet State and Society between Revolutions, 1918–1929*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1992.

Siljak, Ana. *Angel of Vengeance: The "Girl Assassin," the Governor of St. Petersburg, and Russia's Revolutionary World*. New York: St. Martin's, 2008.

Soveta St. Peterburgskoi biologicheskoi laboratorii P. F. Lesgafta. Ed.: Pamiati Petra Frantseviča Lesgafta. St. Petersburg: Shkola i zhizn, 1912.

Spandoni, A. A. "Stranitsa iz vospominanii". *Byloe* 5 (1906), ss. 14–36.

Spring, David (Ed.). *European Landed Elites in the Nineteenth Century*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1977.

Stepanov, A. P. "Shveitsartsy v Rossii i russkie v shveitsarii". *Novaia i noveishaia istoriia* 1 (2006), ss. 120–51.

Stites, Richard. "Iconoclastic Currents in the Russian Revolution: Destroying and Preserving the Past". *Bolshevick Culture: Experiment and Order in the Russian Revolution*, Ed.: Abbot Gleason, Peter Konez ve Richard Sites, ss. 1–24. Bloomington: Indiana University Press, 1985.

_____. *Revolutionary Dreams: Utopian Visions and Experimental Life in the Russian Revolution*. New York: Oxford University Press, 1989.

_____. *The Women's Liberation Movement in Russia: Feminism, Nihilism, and Bolshevism, 1860–1930*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1978.

Stoiunipa, V. Ya. "Obrazovanie russkoi zhenshchiny (po povodu dvatsatipiatiletia russkikh zhenskikh gimnazii)". *Istoriicheskii vestnik* 12 (Nisan 1883).

Suny, Ronald Grigor. *The Soviet Experiment: Russia, the USSR, and the Successor States*. New York: Oxford University Press, 1998.

"The Doom of the Czar". *New York Times*, 25 Aralık 1879.

Tikhomirov, Lev. "Neizdannye zapiski L. Tikhomirova". *Krasnyi arkhiv* 4 (1928), ss. 154–74.

Tovrov, Jessica. *The Russian Noble Family: Structure and Chan-*

ge. New York: Garland, 1987.

Troinitskii, Aleksander. *Krepostnoe naselenie v Rossii, po 10-i narodnoi perepisi*. St. Petersburg: Izdanie statisticheskago otdela tsentral'nago statisticheskago komiteta, 1861.

Troitskii, N. A. "Protsess 14-ti". *Sovetskoe gosudarstvo i pravo* 9 (1984), ss. 119–26.

_____. "Vospominaniia Very Figner, zapisannye akademikom N. M. Druzhinym". *Sovetskie arkhivy* 2 (1987), ss. 64–66.

Turgenev, Ivan. *Fathers and Sons*. Çev.: Rosemary Edmonds. New York: Penguin, 1975.

Turton, Katy. "Keeping It in the Family: Surviving Political Exile, 1870–1917". *Canadian Slavonic Papers* 52 (Eylül–Aralık 2010), ss. 396–407.

Tyrkov, A. V. *K sobytiu 1 marta 1881 goda*. Rostov-on-Don, Russia: Tipografiia donskaya rech, 1906.

Ulam, Adam B. *Prophets and Conspirators in Prerevolutionary Russia*. New Brunswick, N.J.: Transaction, 1998.

Valenze, Deborah. *The First Industrial Woman*. New York: Oxford University Press, 1995.

Valk, S. N. (Ed.). *Arkhiv "Zemli i Voli" i "Narodnoi Voli"*. Moskova: Izdatel'stvo politkatorzhan, 1932.

_____. "Pobeg Sergeia Degaeva". *Krasnyi arkhiv* 6 (1929), ss. 219–22.

Venturi, Franco. *Roots of Revolution: A History of the Populist and Socialist Movements in Nineteenth-Century Russia*. Çev.: Francis Haskell. New York: Knopf, 1960.

Verhoeven, Claudia. *The Odd Man Karakozov: Imperial Russia, Modernity, and the Birth of Modern Terrorism*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2009.

Vodovozova, E. N. *Na zare zhizni*. Moskova: Izdatel'stvo Khudozhestvennaia literatura, 1964.

Volk, S. S. *Narodnaia Volia, 1879–1882*. Moskova: Izdatel'stvo Nauka, 1966.

_____. (Ed.). *"Narodnaia Volia" i "Chernyi Peredel": Vospominaniia uchastnikov revoliutsionnogo dvizheniia v Peterburge v 1879–1882gg*. Leningrad: Lenizdat, 1989.

Voronikhin, Andrei Vladimiroviç. "V. N. Figner v russkom osvoboditel'nom dvizhenii 1873–1884gg". Doktora Tezi, Sara-

tov University, 1992.

Wachtel, Andrew. *The Battle for Childhood: Creation of a Russian Myth*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1990.

Wade, Rex A. ve Scott J. Seregny (Ed.), *Politics and Society in Provincial Russia: Saratov, 1590–1917*. Columbus: Ohio State University Press, 1989.

“Women Students at Zurich,” *Women’s Journal* 4, no. 29 (1873), s. 231.

Wood, Elizabeth. *The Baba and the Comrade: Gender and Politics in Revolutionary Russia*. Bloomington: Indiana University Press, 1997.

Wortman, Richard S. *Scenarios of Power: Myth and Ceremony in Russian Monarchy, From Peter the Great to the Abdication of Nicholas II*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2006.

Yarmolinsky, Avraham. *Road to Revolution: A Century of Russian Radicalism*. New York: Collier Books, 1968.

Zaionchkovskii, P. A. *The Russian Autocracy in Crisis, 1878–1882*. Translated and Ed.: Gary M. Hamburg. Gulf Breeze, Fla.: Academic International Press, 1979.

Zuckerman, Frederic S. *The Tsarist Secret Police Abroad: Policing Europe in a Modernizing World*. New York: Palgrave Macmillan, 2003.

Dizin

A

Ağır Çalışmaya Mahkûm Edilmiş Siyasi Mahpus ve Sürgünlere Yardım
Komitesi 321, 324, 339

Aleksandra, Bakh 366

Aleksandrova, Varvara Ivanovna 88

Alexander, II 12, 13, 24, 31, 35, 40, 57, 58, 65, 66, 67, 72, 103, 104, 129, 137,
138, 151, 152, 154, 161, 162, 163, 164, 170, 171, 172, 173, 174, 178,
179, 180, 181, 185, 186, 187, 190, 192, 195, 196, 197, 198, 199, 203,
204, 210, 219, 220, 225, 226, 239, 252, 325, 386, 393, 407

Alexander, III 24, 200, 204, 205, 212, 224, 226, 230, 248, 249, 259, 279

Âlimlerin Hayatlarını Geliştirme Tüm Rusya Komitesi (KUBU) 392

Anavatandan Notlar 68

Aptekman, Dora 98, 110, 112, 117, 118, 119, 150

Archangel 294, 302

Ascher, William 162, 163

Ashenbrenner, Mikhail Iu 134, 188, 189, 219, 221, 225, 240, 241, 244, 248,
259, 264, 268, 274, 275, 278, 285, 417

B

Babalar ve Oğullar 74, 87

Bakuninciler 95

Bakunin, Mikhail 94, 95, 387

Bardina, Sofia 97, 98, 101, 109, 138

Bazarov, Yevgeny 87

Beauvoir, Simon de 90, 420

Belinsky, Vissarion 68

Bogdanoviç, Yuri 135, 142, 147, 148, 149, 191, 192, 193, 194, 196, 202, 213

Bolşevikler 14, 342, 345, 347, 348, 349, 353, 358, 403

Breshko-Breskhovskaya 342

Brest-Litovsk Andlaşması 357

Brupbacher, Fritz 314, 316, 318, 322, 326, 363, 400, 408, 409, 411, 416

Bukharin, Nikolay 160, 414

Butseviç, A. V. 210, 215
Butyrka hapishanesi 141, 142
Bütün-Kadınlar Derneği 97, 98
Büyük Reformlar (III. Aleksander) 40, 44, 64, 71, 93, 135
Büyük Vatanseverlik Savaşı 412, 413, 415
Byloe (Mazi) 304

C

Cenevre 109, 110, 112, 113, 320, 321, 324
Cheka (Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu) 358, 373, 375, 380, 382
Chemodanova, L. V. 240, 241
Chernov, Viktor 312, 313, 417
Chernyi Peredel 150, 167, 168, 169, 173, 189, 199, 200, 204, 206, 208, 209, 431
Chuikov, V. I. 240
Clarens 324
Crenshaw, Martha 163, 204, 315, 419
Cumhuriyet Konseyi 345, 346

Ç

Çağdaş 55
Çernişevski, Nikolay 12, 13, 55, 68, 99, 104, 231, 387

D

Degaev, Sergei 219
Denikin, A. 363
Devlet Duması 303, 312
Devlet Sanat Akademisi 60
Devlet Siyasi Müdürlüğü 403
Devrim Müzesi 28, 60, 339, 346, 351, 382
Dobrolyubov, Nikolay 68
Dostoyevski, Fyodor 231
Drago, N. 135
Dünya Savaşı, I 3, 90, 325, 343, 348, 357

E

Ekim Devrimi 347, 353, 360, 369

Ekim Manifestosu 300, 301, 303, 305, 308

Elliler Davası 137, 139

Emelianov, Ivan 194

Eski Siyasi Mahpus ve Sürgünler Derneği 387, 389, 394, 403, 405, 406

F

Federal Politeknik Enstitüsü 87

Figner, Ekaterina Khristoforovna 33

Figner, Nikolay Aleksandroviç 33, 43, 77

Filippov, Aleksey 76

Filippov, Viktor Fedoroviç 75

Fitzpatrick, S. 385, 386, 422

Foucault, Michel 39, 208, 254, 422

Freeze, G. 96, 131, 422

Fritschi Çevresi 99, 110

Frolenko, M. 166, 172, 173, 178, 182, 259, 264, 274, 275, 276, 277, 278, 279,
280, 281, 283, 422, 424

G

Gangardt, yüzbaşı 277, 278, 279

Garfield, James 211

Geçici Hükümet 333, 334, 335, 339, 340, 341, 343, 344, 345, 346, 347, 348,
349

Gelfman, G. 13, 200

Gershuni, G. 312, 314

Ginzburg, E. 389, 422

Glagolev, M. 128, 129

Goldenberg, G. 166, 179, 400

Goldman, Emma 339, 367, 385, 386, 423

Golos Minuvshogo (Geçmişin Sesi) 351, 368, 383, 388, 428

Golovina, Elizaveta Khristoforovna 65

Golovin, M. F. 65, 66, 67, 82

Gorki, Maksim 342, 353, 375, 382, 392

GPU 382, 403, 404, 406

Grachevskiy, M. 193, 215, 268, 269

Granat Ansiklopedik Sözlük 369, 399

H

- Habermas, Jürgen** 67, 91, 423
Halka Git (Halka Doğru) 133, 145
Halkın İradesi 12, 23, 24, 27, 28, 157, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 230, 231, 232, 239, 240, 241, 242, 249, 252, 262, 268, 274, 304, 305, 309, 310, 312, 321, 323, 324, 336, 352, 354, 370, 372, 383, 387, 394, 404, 408, 409, 410, 412
Hemenway, E. J. 386, 388, 391, 400, 423
Hesse, Carla 106, 184, 317, 423
Hoffman, Bruce 185, 423
Hoogenboom, Hilda 27, 43, 50, 423

I

- Ianoviç, L. F.** 280, 297
Iaroslavskiy, E. 403
Isaev, Grigori 187, 191, 192, 193, 196, 206, 207
Iuvatshev, I. P. 240, 255, 282, 424
Ivanov, Ivan 95

İ

- İdari Sürgünlere Yardım Komitesi** 314
İsviçre 73, 77, 80, 82, 83, 85, 86, 88, 89, 95, 103, 107, 109, 110, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 125, 126, 128, 130, 132, 133, 135, 140, 177, 200, 313, 314, 318, 322, 323, 324, 325

K

- Kadınlar İçin Eşit Haklar Derneği** 310
Kalinin, M. 403, 405
Kanlı Pazar 300
Kara Bölüşüm 169, 173
Karakozov, D. 129, 161, 171, 431
Katorga i Ssylka (Ağır Çalışma ve Sürgün) 369
Kazan Katedrali 136, 140
Kerensky, A. 340, 341, 342, 344, 345, 346, 418, 426
Khalturin, S. 185, 213
Kharkov 117, 178, 210, 214, 215, 223, 224, 230, 231, 330

Khrstoforovka 34, 36, 37, 39, 64, 130, 302, 303
Kırım Savaşı 35, 72
Kibalçıç, N. 173, 178, 182, 193, 207
Kolchin, P. 33, 425
Kollontai, A. 52, 335, 425
Kornilova, I. 132, 135, 142, 302, 310
Köylü Temsilcileri Sovyetleri 341, 342, 345, 348
Kravchinskiy, S. 139, 146
Kronstadt 189, 208, 209, 372, 381, 418
Kropotkin, Pyotr 86, 99, 315, 342, 368, 371
KUBU 392
Kuprianova, Ekaterina 33
Kurucu Meclis 335, 342, 343, 345, 349, 350
Kültür ve Özgürlük 353, 354
Kviatkovskiy, A. 168, 169, 173, 182, 184, 190

L

Ladoga Gölü 249, 252, 291, 293
Landes, J. 51, 106, 217, 425
Lavrovcular 94, 95
Lavrov, P. 93, 94, 95, 100, 101, 130, 212, 222, 426
Lebedeva, T. 13, 178, 182, 213, 330
Lenin 20, 324, 325, 326, 342, 344, 347, 348, 349, 350, 351, 353, 357, 358,
368, 371, 372, 373, 374, 375, 377, 379, 381, 385, 387, 392, 407, 409
Lesgaft, P. 81, 82, 143
Leshern, M. 135, 142
Lincoln, B. 32, 344, 349, 355, 356, 360, 363, 426
Lipetsk 166, 167, 169
Listok Narodnoi Voli 63, 211, 429
Liutri 109, 110
Lopatin, H. 267, 273, 304, 315, 353, 360
Loris-Melikov 186, 189, 190, 225, 226, 239
Lugan 360, 361, 362, 363, 366, 395

M

Marksizm 386
Marks, Karl 29, 51, 52, 387, 392
Martynov, N. F. 280, 297
Menşevik 345, 401
Merkulov, V. 223

Mikhailov, A. 166, 167, 169, 180, 191, 194, 197, 200, 207, 208, 221, 390, 428
Mikhailovskiy Süvari Okulu 190, 195
Morozov, N. 113, 114, 115, 116, 118, 143, 147, 148, 149, 166, 168, 169, 172,
216, 248, 256, 257, 258, 276, 278, 285, 293, 304, 330, 427
Moskova Örgütü (Pan-Rusya Devrimci Örgütü) 114, 117, 134
Moskova Siyasi Kızıl Haçı 351, 352
Mrovinskiy, C. 192, 202
Mukaddes Birlik 219, 220, 221, 222, 226

N

narodniki 134, 135
Narodovol'tsy 149, 153, 172, 183, 210, 225, 427
Nasıl Yapmalı? 55, 68, 99
Natanson, M. 117
Nechaev, S. 95, 135, 231, 428
Nemolovski, A. I. 240
Nenoksa 294, 295, 296, 297, 300, 301, 302, 303
Neuchatel 109
Nicholas, II 280, 286, 300, 303, 305, 308, 312, 326, 344, 358
Nicolaevesky, B. 132, 159, 384, 400, 401, 402, 416
nihilistler 53, 93
nihilizm 71
Nikiforovo 39, 53, 64, 71, 76, 77, 79, 81, 124, 130, 289, 306, 307, 328, 355
Nizhny Novgorod 303, 304, 305, 328, 329, 330
NKVD 407, 409, 411
Novodeviçy Mezarlığı 413
Novorusskiy, Mikhail 254, 275, 278, 304

O

Odessa 117, 174, 175, 177, 178, 179, 182, 183, 186, 187, 190, 209, 210, 211,
213, 219, 221, 222, 226, 342, 425, 426
Okhrana 188, 294, 303, 304, 307, 310, 311, 313, 314, 316, 321, 322, 324, 325,
416, 425
On Altılar Davası 182, 189
On Dörtler Davası 229, 230, 238, 240, 241, 246, 248
Oshanina, Maria 166, 215, 221

Ö

Önparlamento 345, 346, 347
Özgürlük Manifestosu 133, 135

P

Pan-Rusya Toplumsal Devrimci Örgütü 112, 114

Paris 89, 94, 103, 109, 110, 117, 217, 311, 312, 313, 314, 316, 321, 322, 382, 419, 421, 427

Paris Komünü 89, 94

Patyk, Lynn 246, 428

Perovskaya, Sofia 13, 186, 187, 189, 193, 194, 198, 202, 203, 207, 221, 240, 248, 298, 308, 343, 387, 390

Peshkova, Ekaterina 382, 403, 426

Peter ve Paul Kalesi 63, 230, 231, 234, 236, 238, 245, 247, 248, 256, 294

Petrograd 253, 327, 328, 330, 334, 338, 341, 345, 347, 349, 355, 356, 358, 381, 407, 417, 427, 428

Pisarev, Dmitriy 55, 68, 71, 135, 142, 145, 147, 148, 149, 188, 198, 218, 424

Plehve, K. 283, 372

Plekhanov, G. 12, 136, 167, 324, 353

Pokhitonov, N. D. 240

Polonya 65, 66, 121

Pomper, P. 147, 315, 316, 428

Popov, N. 143

Posle Shlissel'burga 319, 324, 355, 388, 399, 421

Potapov, Iakov 136, 137

Presniakov, A. 166, 190

Pribyleva-Korba, Anna 167, 169, 179, 180, 183, 213, 215, 216, 223, 304, 428

R

Rodionovskiy Soylu Kızlar Enstitüsü 53, 56

Rogachev, N. M. 219, 240, 248

Rus Kütüphanesi, Zürih 90, 91, 100, 101

Russkoe Bogatstvo 306

Russkoe Slovo 55

Rysakov, N. 194, 200, 207

S

Sablin, N. 116, 186, 187, 200

Salıverilmiş Siyasi Mahpus ve Sürgünlere Yardım Komitesi 339

Samara 142, 143, 145, 376

Saratov 36, 142, 148, 149, 151, 431, 432

Savinkov, B. V. 311, 313, 315, 316

Sazhin, M. 87, 90, 91, 93, 94, 99, 106, 303, 314, 330, 360, 366, 368, 398, 429

Schapiro, L. 385, 429
Serebriakov, E. A. 209
serflik 24, 31, 35, 161
Shebalin, M. P. 280
Shlisselburg 24, 158, 159, 249, 250, 251, 252, 254, 255, 256, 257, 258, 259,
260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 273, 274,
275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 290,
291, 293, 294, 295, 296, 297, 299, 301, 302, 303, 304, 312, 317, 318,
319, 323, 330, 338, 352, 355, 359, 362, 365, 368, 386, 387, 388, 393,
396, 397, 398, 401, 402, 403, 412, 413
Shtromberg, A. P. 208, 240, 248
Siegelbaum, L. 380, 381, 430
Siyasi Cinayet Üzerine 166
Siyasi Kızıl Haç 212, 226, 364, 367, 373, 374, 380, 381, 382, 389
Smirnov, V. 132
Smolny Enstitüsü 57
Sokolov, M. E. 259, 260, 265, 266
Solovev, A. 142, 145, 147, 148, 149, 152, 153, 163, 165, 166, 168, 181, 239
Sosyal Demokratlar 312, 321
Sosyalist Devrimci Parti 300, 305, 312, 314, 321, 327, 342, 349
Sovyet Sanatlar ve Bilimler Akademisi 393
Spandoni, A. A. 224, 240, 241, 242, 303, 430
Spielhagen, F. 70, 140
Spiridonova, M. 273, 308, 314, 318, 343, 408, 418
Stalin, Josef 25, 377, 393, 407, 408, 410, 413, 414, 415, 419
Starodvorskiy, N. P. 271
Stefanoviç, I. V. 213
Stites, R. 18, 27, 57, 340, 387, 409, 427, 430
Stolypin, P. 309
St. Petersburg Adalet Sarayı 238
St. Petersburg Tıp-Cerrahi Akademisi 72, 73
Strelnikov, G. 210, 213, 226
Studencheskie gody 33, 59, 70, 88, 90, 92, 97, 101, 111, 113, 115, 117, 118,
119, 124, 127, 129, 132, 140, 141, 388, 394, 421
Studentsy 143, 144, 145, 151
Subbotina kardeşler 99, 101
Sudeikin, P. 215, 222, 223, 241, 426
Sukhanov, N. 193
Sulh Hâkimleri 40, 41, 51
Surovtsev, D. 240, 280
Suslova, N. 73, 87

Sürgündeki Prenses 261, 262, 283

Ş

Şubat Devrimi 334, 335, 336, 337, 338, 341, 348

T

Taksis, Anton 127

Tambov 142, 148, 165, 308

Temmuz Günleri 343

Tetiushi 33, 34, 37, 76, 123, 130, 304, 306, 395, 399, 403

Tikhanoviç, A. P. 240

Tikhomirov, Lev 166, 215, 220, 221, 222, 430

Tolstoy, L. K. 375, 376

Toprak ve Özgürlük 13, 133, 134, 135, 136, 140, 142, 153, 154, 163, 166,
167, 168, 169, 170, 304

Trepov, F. 13, 146, 147, 163

Trigoni, M. 187

Troçki, Leon 346

Tsemirov, V. M. 239, 242

Turgenyev, Ivan 74, 87

Turton, Katy 296, 297, 431

U

ukaz 102, 103, 105, 106, 107, 110

Uspensky, Gleb 70, 196, 197, 198, 218, 276, 427

V

Vania 298, 299, 304

Velikie 356, 357, 359

Verhoeven, C. 171, 431

Viazmin 149, 150, 151, 152, 153, 165

Vodovozova 56, 57, 431

Volkenstein, L. A. 240, 255, 263, 264, 271, 274, 280, 300, 304, 323

Voronezh 166, 167, 168, 363

Vpered 100

Vyborg 312, 313

W

Wachtel, A. 26, 27, 37, 38, 45, 57, 77, 78, 432

Y

Yürütme Komitesi 166, 169, 170, 173, 177, 179, 180, 181, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 199, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 210, 211, 212, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 224, 231, 242, 304, 310, 341, 403, 404

Z

Zaionchkovskiy, P. 226

Zasulich, Vera 13, 70, 146, 147, 163, 175, 212, 229, 239, 308, 337, 353, 385, 418

Zavalishin, F. I. 208

Zemlia i Volia 133, 135, 136, 168

Zhelvakov, A. 213

Zhelyabov, Andrei 166, 179, 188, 192, 193, 195, 207, 240, 410

Zürih 11, 12, 73, 75, 77, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 116, 117, 119, 121, 130, 231, 318

Zürih Üniversitesi 12, 73, 75, 82, 85, 86

VERA FIGNER

Bir Muhalifin Hayatı

Lynne Ann HARTNETT

Çeviri: Ertuğrul Uzun

Ütopyacı ve köylücü Narodnik miras, bir kuşak sonrasında, 1917 devrimini gerçekleştiren Bolşevikler tarafından kıyasıya -ve haklı gerekçelerle- eleştirilecektir. Ancak Narodnik kadınların kendilerini izleyen devrimci kuşaklara bıraktığı tutarlılık, sahiçilik ve gözü karalık ethos'u Bolşevik kadınlar için paha biçilmez bir bağlam oluşturmıştır. Evet devrim, gölgesi henüz tarih sahnesine düşmemişken kendini genç, duyarlı kadınların iliklerinde, kemiklerinde hissettirerek onları dönüştürdü. Okuyacağınız, böylesi bir dönüşüm öyküsüdür. Avare ve kendinden hoşnut bir aristokrasisinin, "süslü ama içi boş" bebeği Vera Figner'in, Rus Çarı'nı katleden gözü kara bir eylemciye dönüşmesinin öyküsü...

Sibel Özbudun
(Sunuş'tan)

Ne yüzbinlerce askerin süngüsü ne muhafız ve ajan ordusu ne de hazinedeki külçe altınlar devrimcilerin eline düşmüş olan seksen milyonun hakimini kurtarabildi.

Vera Figner

VERBA
Biyografi

